2021 156

Toplum ve Bilim

OLAĞANÜSTÜ ZAMANLARDA AKADEMİNİN İMKÂNI

Zor zamanlarda üniversite: Kim için? Ne için?	YUVARLAK MASA
"Üniversite" ve "akademi" ayrımı üzerine	Serdar Tekin
"Hasan Tan ODTÜ'ye Rektör Olamaz!"	Göze Orhon
Üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesi	Polat S. Alpman
Neoliberal zamanlarda sürgün ve çoğulluk	Sertdemir-Mutluer-Özyürek
Siyasi popülizm pençesinde can çekişen ilahiyat akademyası	Mehmet Hayri Kırbaşoğlu
Marshall Sahlins'in ardından	Ali Sipahi
Türkiye'de akademik özgürlük tarihi	D. Çiğdem Sever
Üzerine beton dökülmüş bir bölümde kalmak	Mehmet Kuyurtar
Aleviliği özneleştirmek	Mehmet Ertan

Toplum ve Bilim

SAYI 156 • 2021

Toplum ve Bilim
Bu sayıda... 3

YUVARLAK MASA

Olcay Akyıldız
Zor zamanlarda üniversite: Kim için? Ne için? 5

Serdar Tekin - Göze Orhon - Nilgün Toker - Ömer Turan - Olcay Akyıldız - Polat S. Alpman - İlker Aytürk - Tanıl Bora - Seda Altuğ - Burak Onaran - Eylem Ümit - Serdar Şengül - Menderes Çınar - Ebru Voyvoda 7

MAKALELER

Serdar Tekin
Bir krizin dilimizdeki emaresi: "Üniversite" ve "akademi" ayrımı üzerine 56

Göze Orhon
"Hasan Tan ODTÜ'ye Rektör Olamaz!" Peki ya Melih Bulu Boğaziçi'ne? 68

Polat S. Alpman
Üniversiteler, uyruklar, ejderhalar: Üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesi 77

Seçkin Sertdemir - Nil Mutluer - Esra Özyürek
Neoliberal zamanlarda sürgün ve çoğulluk: Türkiye'nin barış için akademisyenleri 116

Mehmet Hayri Kırbaşoğlu
AKP'nin yirminci yılında bir hasar tespiti: Siyasi popülizm pençesinde can çekişen ilahiyat akademyası 139

Ali Sipahioğlu
Başka bir dünya onu merak etmekle başlar: Marshall Sahlins'in ardından 166

DEĞİNİ

D. Çiğdem Sever
Türkiye'de akademik özgürlük tarihi: Bir ileri, iki geri 185

Mehmet Kuyurtar
Üzerine beton dökülmüş bir bölümde kalmak 198

SÖYLEŞİ

Tanıl Bora
Dayanışma akademileri deneyimi üzerine: Yücel Demirer ve Yasemin Özgün ile söyleşi 206

Tanıl Bora
"İktisatçılar ile diğer sosyal bilimciler aynı dili konuşmaktan giderek uzaklaştılar": Fikret Şenses ile söyleşi 225

KİTAP ELEŞTİRİSİ

Mehmet Ertan
Aleviliği özneleştirmek 244

SERBEST KÜRSÜ 249

Halil Ecer - Ege S. - Ebru Tutkal - Özge Can Özgenç - Özün Ayça Umucu - Vedat Semiz

ABSTRACTS (İngilizce özetler) 274

Toplum ve Bilim

ÜÇ AYLIK DERGİ

KAPAK: Seda Mit
KAPAK FOTOĞRAFI: Can Candan

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR
YEREL SÜRELİ YAYIN

ISSN 1300-9354

KURUCU EDİTÖRLER
Asaf Savaş Akat
Sencer Divitçioğlu

İMTİYAZ SAHİBİ
İletişim Yay. Gaz. Basın San. ve Tic. A.Ş.

TÜZEL KİŞİ TEMSİLCİSİ
Tuğrul Paşaoğlu

YAYIN YÖNETMENLERİ
Nilgün Toker
Yüksel Taşkın

YAZI KURULU
Olcay Akyıldız, Polat S. Alpman
Seda Altuğ, Eylem Ümit Atılgan
İlker Aytürk, Menderes Çınar
Asena Günal, Burak Onaran
Göze Orhon, Serdar Şengül
Serdar Tekin, Ömer Turan
Ebru Voyvoda, Sibel Yardımcı

YAYIN DANIŞMA KURULU
İsmet Tanıl Bora
Ayşe Buğra
Ahmet İnsel
Huricihan İslamoğlu
Orhan Koçak
Semih Sökmen

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Kerem Ünüvar

YAZI İŞLERİ MÜDÜR YARDIMCISI
Kıvanç Koçak

YAYIN SEKRETERİ
Aybars Yanık

KAPAK VE
SAYFA DÜZENİ TASARIMI
Ali Artun
Ümit Kıvanç
Özlem Özkal

KAPAK
Seda Mit

UYGULAMA
Hüsnü Abbas

OFSET HAZIRLIK
İletişim Yayınları

BASKI VE CİLT
Sena Ofset - SERTİFİKA NO. 45030
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.613 38 46

E-MAIL ADRESİ
toplumbilim@iletisim.com.tr

İLETİŞİM YAYINLARI - SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3,
Seyhan Apartmanı, Harbiye Mahallesi,
Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel. 212.516 22 60-61-62
Faks: 212.516 12 58

Toplum ve Bilim'de yayımlanan makaleler, ISI Database'de yer alan *Sociological Absracts*, *Social Services Abstracts* ve *Worldwide Political Science Abstracts* indeksleri ve *Political Science Complete* (EBSCO) tarafından taranır.

Bu sayıda...

2 Ocak 2021 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'ne "kayyum" atandı. Kayyum gerçeğiyle ülkenin ilk karşılaşması da değildi, üniversiteye kayyum atanması da ilk değildi. Ama bu kayyum çok güçlü bir şekilde "fark edildi". Böylece bu ülkenin olgusal bir gerçeği, bir olay ile açığa çıktı. Üniversitenin özerkliği, üniversitenin kimliği/geleneği, akademik liyakat ve akademik özgürlük gibi kavramlar ama en önemlisi üniversite bileşenlerinin bu iktidar müdahalesine direnmesi, itiraz, eylemlilik gibi kavramlar eşliğinde, yüksek bir toplumsal ilgi/onay da kazanarak, kamusal bir tartışma başladı. Dünyanın birçok yerindeki üniversitelere devlet müdahalesi ve buna karşı yükselen öğrenci, akademisyen itirazlarıyla neredeyse eşzamanlı yaşanan bu kriz ve yol açtığı tartışmanın, aslında sadece üniversitelerden ibaret olmayan bir yere, yeni rejimler ve onların dayandığı yeni toplumsallık hallerine yükselmesi kaçınılmazdı.

Araçsız bilgi ve hakikat arayışının, bilme iddiasından kaynaklanan gerçeği görme ve dile getirme sorumluluğunun, sorgulama/eleştirinin kamusal değerinin epeydir piyasa ve devlet kıskacında yok sayıldığı/yok edildiği zamanlarda üniversitenin yerinin ve akademisyenin işlevinin ne olacağı meselesi artık bizzat siyasal bir meseledir. Çünkü, özerklik bir "tanınma" meselesidir ve özgürlük, kendi ilgisini gerçek kılabilecek güç ve olanaklara sahip olma meselesidir. Üniversite özerkliğinin ister piyasa ister devlet olsun, kendisi dışındaki bir yapının amaçlarıyla belirlenmemiş, kendisine özgür bir amacı olduğunu tanıyan ve bunu korumak için gerekli mekanizmaları yarattaratmakla yükümlü olan bir rejim olmadıkça, daha doğrusu farklılaşmış amaçlara sahip kurumsal organizasyonların var olabileceği bir toplumsallık tahayyülüne sahip olunmadıkça, mümkün olamayacağını biliyoruz. Akademik özgürlüğün de onu mümkün kılan ve koruyan bu özerk ortam olmadıkça, icrasını suçlulaştıran bir niteliğe dönüşebileceğini de biliyoruz.

Bir otoriteryen devlet geleneği içinde, özerkliği hep sorunlu olan Türkiye üniversitelerinde, yine de gelenekler kurulmuş, bu geleneği taşımaya ısrar eden akademik özgürlük performansları gerçekleştirilmiş, hatta bir anlamda kurumsal olarak sahip olunmayan özerkliğin bir eylemlilik olarak sağlandığı yerlere sahip olmuştuk. Ancak yeni rejim ile birlikte üniversiteler bir tedbir aygıtına dönüştürülüp, üniversite özerkliği artık bir "baskıda özerklik"[1] olarak tezahür etmeye başladığı bir dönemde, esas olarak yok edilmek istenen bu gelenekler ve akademik özgürlüğün icra koşulları oldu. Yeni rejimler üniversite ideasına saldırırken, bir üniversite "tasarımı" ile yeni üniversiteler inşa etmiyor, tam tersine rejimin genel karakterine uygun bir biçimde kurumsuzlaştırmanın bir ayağı olarak bağımsız kurumların varlığını ortadan kaldıracak bir "bozma" fiili icra ediyorlar.

Bu ortam, üniversitenin anlamını ve işlevini değiştirmekle kalmayacak, bizzat üniversite ideasının ortadan kalkmasına mı yol açacak? Üniversitenin imkânının, demokrasinin imkânına bağlı olduğu açık. Ama bu denli bozulmuş bir yapının kendisini yeniden kurması için hangi ilkelere dayalı bir üniversite mücadelesi sürdürülmeli? Toplumsal ve siyasal krizleri tarih boyunca geçirdiği dönüşümlerle de okuyabileceğimiz üniversite, içine girdiği bu yeni krizi hangi dönüşümle aşma kapasitesine sahip? Bu kapasiteyi arayacağımız yer artık üniversitenin kendisi değil de bu "bozma"ya direnme biçimleri mi olmalı?

Toplum ve Bilim dergisi, bir olayla açığa çıkan ama uzun süredir yaşanan bir üniversite krizini tartışmaya açmayı amaçladı. Bir "masa" etrafında bu tartışmayı yürütmekle birlikte üniversitenin özerkliğini, üniversite-akademi ayrımını, akademisyenlerin sürgün deneyimlerini, akademideki liyakat ilkesinin ihlalini ve başka bir dünyayı merak etmek ile akademisyenin ilişkisini irdeleyen makaleler, iki kıymetli söyleşi ve öğrencilerin üniversiteye dair düşünceleriyle tartışmayı genişletmeye ve güçlendirmeye çalıştı.

Bu sayının, bu tartışmaya açılan bir kapı olmasını ve "yankı" bularak tartışmanın genişlemesini umuyoruz.

NİLGÜN TOKER - AYBARS YANIK

1 Tekin, S. (2020) *Üniversitenin Olağanüstü Hali: Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, Ankara.

Zor zamanlarda üniversite: Kim için? Ne için?

Olcay Akyıldız

Sadece üniversitenin değil, üniversite hakkında konuşmanın da yolunun yordamının değiştiği bugünlerde hem üniversitenin ne olduğunu yeniden düşünmeye hem de üniversite özerkliğinin ne anlama geldiğini hatırlamaya ve hatırlatmaya ihtiyacımız var. Özerkliğin üniversitenin bir veçhesi değil de olmazsa olmazı olduğunu, doğası gereği eleştirel düşünce üretmesi gereken akademinin özgür olmazsa sadece bir görüntüden ibaret kalacağını bilen ve bu özgürlükle hareket eden akademisyenlerin üniversiteden ihraç edildiği bu ortamda Türkiye'de akademinin de dönüp kendine bakması gerekiyor. 2016 sonrasında OHAL şartları bahane edilerek rektör seçimlerinin tamamen kaldırıldığı kamu üniversitelerinde yalnızca akademik değil, mali ve idari özerklik ihtimali de ortadan kalkmış durumda. 2021 başında Boğaziçi Üniversitesi'nde bütün teamüllere aykırı olarak üniversite dışından bir rektörün atanması ile başlayan hareketlilik bu meselenin hem teorik düzlemde yeniden düşünülüp tartışılması gerektiğini hem de akademi içindeki bir direnişin sokakta bir karşılığı olabileceğini düşündürdü. Türkiye'de üniversitenin tarihine bakıldığında YÖK'ün kuruluşunun nasıl bir milat ve darbe olduğunu düşünmek, yeniden hatırlamak, bugün dönüştüğü şekli tartışmak elzem. YÖK miladı bir yana, bir de her mahalleye bir üniversite düsturu ile açılan ticari oluşumlar da üniversite kavramının içini boşalttı. Akademisyenlerin atama, yükseltme ve performanslarına ilişkin ölçme ve değerlendirme sistemleri hiçbir güvenirliği olmayan şekillerde sürekli değişti ve merkezileşti. Üniversite ve Akademi kavramlarının tarihini ve etimolojisini, geçirdiği dönüşümleri de düşünmeyi hedefleyen, hem güncel dinamikleri hem de geçmişi hatırlamayı amaçlayan bir dosya hazırlamak *Toplum ve Bilim* için kaçınılmazdı. Ortada toplumsal alanda bir hareket varken "bu hareketi görüp, onu dinlemek ve onun üzerinde konuşmak da *Toplum ve Bilim* dergisi-

nin sorumluluklarından, iddialarından biridir" diye düşündük. Bu iddiayı taşıyorsak eğer, olup biteni konuşmak, özellikle de akademik dertleri olan bir dergi için de daha önemli hale geldiği için, biraz da *Toplum ve Bilim* dergisinin geleneğini de taşıyan ve ortaya koyan bir şekilde, *olan biten üzerine konuşma sorumluluğuyla* da heyecanlandık bu dosya için. "Konuşmalıyız" dedik. Her birimiz gelişmelerin bir tarafı olduğumuz için değil sadece, tarafı olmasak bile bunun üzerine konuşulmak gerektiği için... Bir anlamda sosyal bilimler sorumluluğu içerisinde karar verdik gecikmeden bu dosyayı hazırlamaya. Bundan sonraki sayılar için de bir çağrı, bir motivasyon olabilirse bu yuvarlak masa, hem genel olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlük tartışmalarına eklemlenen hem de farklı disiplinlerin Türkiye akademisinde bugünkü halini sorunsallaştıran katkılarla ilerleyebiliriz diye umuyoruz.

Dolayısı ile hem kuruldan hem kurul dışından tek tek veçhelere katkı sunan yazıların yanı sıra pandemi şartlarında fiziksel olarak yuvarlak bir masanın etrafında toplanamasak da bir *Zoom* görüşmesinde birlikte düşünmek ve tartışmak da anlamlı geldi ve bu yuvarlak masa notları bu şekilde ortaya çıktı. 2016 sonrası gerçekleşen üniversite ihraçlarından bu yana farklı şekillerde bu sürecin bir yerinde duran bizler kimi zaman dosya konuları buna izin vermediği için kimi zamanda belki karamsar bir mecalsizlikle bu tartışmayı biraz ertelemiştik. Ocak ayından bu yana Boğaziçi Üniversitesi'ne atanan rektör sonrasında gelişen hareketlilik, protesto ve direnişin daha geniş bir çevrede karşılık bulması sanıyoruz ki bize ihtiyacımız olan enerjiyi verdi ve oturduk, hem heyecanla hem de bir sorumluluk duygusu ile tartıştık. Yazılı hale getirirken törpülemeye çalışsak da elbette konuşma dilinin aksaklıkları olabilir bu yuvarlak masa notlarında. Bunu da heyecanımızı okura aktaran bir kusur olarak almanızı dileriz.

Serdar Tekin - Göze Orhon - Nilgün Toker - Ömer Turan - Olcay Akyıldız - Polat S. Alpman - İlker Aytürk - Tanıl Bora - Seda Altuğ - Burak Onaran - Eylem Ümit - Serdar Şengül - Menderes Çınar - Ebru Voyvoda

Olcay Akyıldız: Tartışmaya *Toplum ve Bilim*'in "Homo Academicus Alla Turca" başlıklı 2003 Güz sayısına gönderme yaparak başlayabiliriz sanki. 2016 sonrasında artarak ilerleyen Üniversite'ye müdahalenin bir sonucu olarak da oturduk "bu masanın etrafına" biraz. AK Parti iktidarının da başlangıcı olan 2000'lerin başından bugüne ne değişti? O günden bugüne Üniversite'ye ne oldu? Üniversite'nin başına ne geldi? 2003'ten bugüne akademinin farklı alan ve noktalarında yer alan bizler bunu nasıl deneyimledik. Burada kasıt elbette sadece kendi doğrudan yaşadıklarımız/maruz kaldıklarımız değil, bu süreçte tanıklık ettiklerimiz, gördüklerimiz, duyduklarımız da. Son aylardaki toplantılarımızda iyice netleşen bu yuvarlak masa tartışması için benim temel motivasyonum ister istemez, bir parçası olduğum Boğaziçi Üniversitesi süreciyle bağlantılıydı. Çok aktif bir şey vardı orada. Di'li geçmiş zaman kullanırken ilk ortaya çıkış ânını kast ediyorum. Çok "o anda" gerçekleşen bir hareket. O harekete bağlı olarak da bir sürü yerde konuşulmaya başlandı. Nilgün Toker örneğin pek çok mecrada üniversite, haklar ve mücadeleler meselesini tartıştı, anlattı. O esnada, o dinamizmin getirdiği bir şeydi ilk düşünce. Ama birikmiş de belli ki. Nasıl birikmesin? Pek çok akademisyen gibi bizler de 2016'dan beri yoğun bir biçimde maruz kaldığımız bu konuyu düşünüyorduk. Ocak ayından bu yana olan biten, Boğaziçi'nde başlayıp, onun etrafında bir harekete dönüştü. Biraz bu konuları düşünmek, zaten düşünülüyordu ama daha kamusal olmaya başladı belki. Onun için böyle bir sayıya doğru yola çıktık. Ama bunun evveliyatı da var. Belki Ömer de evveliyatını söylemek ister.

Nilgün Toker: Ama bu yola çıkmayı da şöyle bir cümleyle ifade ettik, bu bence kıymetliydi: Ortada toplumsal alanda bir hareket varsa, "*Toplum ve Bilim* dergisinden söz ediyoruz ve bu hareketi görüp, onu dinlemek ve onun üzerinde ko-

nuşmak da bu derginin sorumluluklarından, daha doğrusu iddialarından biridir". Bu iddiayı taşıyorsak eğer, bu ortada olup biteni konuşmak, özellikle de akademik dertleri olan bir dergi için de daha önemli hale geliyor. Hem *Toplum ve Bilim* dergisinin geleneğini taşımak hem de derginin karakterini de açığa vuracak şekilde, müdahale kelimesini kullanmayayım ama bir tür olan biten üzerine konuşma sorumluluğunu da hissederek heyecanlandık aslında. "Konuşmalıyız" dedik. Bu sorumluluğun kaynağı, sadece her birimizin olan bitene yönelik bir taraf olması değil, sosyal bilimlerin taşıması gerektiğini düşündüğümüz sorumluluktu.

Olcay **Akyıldız**: Şimdi "müdahale" demeyelim dedin aslında ama bir yandan da tam da şimdi böyle bir yayın yapmak bağlamında müdahale gibi görebiliriz bunu. Üniversitelere müdahale edilirken, bu müdahaleye verilen toplumsal tepkinin analizi kadar sürecin düşünsel dinamiklerinin sürekliliği de önemli. O nedenle bu hem var olan tartışmaya bir eklemlenme hem de bir başlangıç adımı ve çağrısı.

Ömer **Turan**: Evveliyatı deyince, aslında bu uzun zamandan beri aklımızda olan bir yuvarlak masaydı ama şu anda yapıyoruz. Bence şu anda yapıyor olmamızın bir cümlelik özeti de tabii ki Boğaziçi sürecinin başlamış olması. Boğaziçi'nde süreklilik kazanan protestoların memleketin genel gündemine dair de bir müdahaleye dönüşmüş olması, bizi bu yuvarlak masaya getirdi. Bir taraftan da aşağı yukarı buradaki herkes biliyor, çok uzun zamandır bu yuvarlak masa fikri vardı, ama 2016 ihraçlarından itibaren buna mecal bulamadık. Yani oturduğumuzda da ne söyleyeceğimize dair bir karamsarlık çöktü hepimize. Belki Boğaziçi'nin akademisyeniyle, öğrencisiyle, kısmen mezunuyla göstermiş olduğu irade bize tekrar üniversite meselesi hakkında konuşmak için enerji de verdi. Bugün 2003'teki *Toplum ve Bilim* sayısından burada hepimiz bahsedeceğiz sanırım. Orada artık klasikleşmiş bir Hasan Ünal Nalbantoğlu yazısı vardır, biliyorsunuz. Başlığı da "Üniversite A.Ş.'de 'Homo Academicus'". Orada aslında neredeyse yirmi yıl önce umutsuzluktan, ütopyasızlıktan bahseder. Bugün geldiğimiz noktada zaten bunun daha da kesifleşmiş halini yaşıyoruz. Hepimizde bu umutsuzluk, hepimizde içinde yer aldığımız akademinin ütopyasızlaşma halinden nasibini almış olma durumu var. Orada bir de Nalbantoğlu "akademik ethos'tan artık geriye ne kalmışsa" cümlesini kurar. Yani, der ki "aslında bu uzun süreden beri erozyona uğramış bir şeydi, yıpranmıştı, artık biz bu işin iyice yıpranmış halini görüyoruz". 2003'te der bunu. Biz sonrasında ihraçları yaşadık. Sonrasında başka ifade özgürlüğü ihlallerinden dolayı akademinin alan kaybetmesini yaşadık. Ve bu noktaya geldik. Ve aslında her aşamada o akademik ethos'un daha da aşınmış olduğunu, akademik ethos'un parçalılığını gözlüyoruz. Ve Boğaziçi de, nasıl söylesek, "kısmen de başka türlü olabilir mi acaba" gibi bir soruyu gündemimize getirdi.

Olcay Akyıldız: Ömer, 2003 sayısına gönderme yaptı. Başta da söylediğim gibi 2003'ü hatırlayarak konuşmak anlamlı geliyor bana. Orada sorulan soru "Üniversiteye ne oldu?", yani 2003 öncesinde üniversiteye bir şey oldu ve onun üzerine konuşuluyordu. Ama bugün ne oluyor? Yani onunla bağlantılı olarak düşünmek. Bir de o zaman da "kriz" diyorduk, bugün de "kriz" diyoruz. Muhakkak aynı krizden söz etmiyoruz. Bununla neyi kastettiğimizi açacağımız bir yerden ilerlersek, yani 2003'te bir sorun vardı ama az önce Ömer'in de bahsettiği bütün o ihraçları yaşamış, OHAL'leri yaşamış bir sürecin sonunda bugün nerede üniversite? Yani o günden bugüne değişen şeyi konuşalım, bu iyi olur. Bir de özellikle Serdar Tekin'e bir soru geldi aklıma. Herkes o günden bugüne ne olduğuna bakar ama Serdar'ın o sayıda bir yazısı var: "Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek". Onun alt başlıklarından biri de "Üniversitenin Geleceği". Yani o günden bugüne ne olduğunu düşünürken, Serdar o gün ne öngörmüştü, o arada neler oldu? Belki oradan yola çıkarak cevap verir.

Serdar Tekin: O dönemin bağlamında hepimizi farklı şekillerde meşgul eden belki de ana mesele üniversitenin piyasayla ilişkisiydi. Benim de yazıda tartıştığım konu son tahlilde buydu: Neoliberalizm üniversiteye ne yaptı? Üniversitenin şirketleşmesi, şirket dünyasıyla ilişkileri, performans kriterleri ve benzeri meselelerin üniversitenin geleceği açısından nasıl bir sorun ve risk alanı yarattığını tartışmaya çalışmıştım. Üniversitenin piyasayla ilişkisi epeydir küresel bir sorun olarak konuşuluyordu ve öyle konuşulması da son derece normaldi elbette. Nihayetinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasında üniversitenin toplum ve kamuyla ilişkisi son derece karmaşık ve çok boyutlu bir ilişki olarak şekillenmişti, 1980'lerden itibaren ise üniversitenin kamuyla ilişkisinde ciddi bir yıpranma söz konusuydu. Bugüne baktığımızda ise, evet, piyasalaşma ve beraberinde getirdiği tüm sorunlar sürüyor, daha doğrusu katlanarak artmış ve yepyeni örüntüler oluşturmuş durumda, fakat hem dünyada hem de Türkiye özelinde buna eklenen yeni bir sorunlar silsilesi de var. Hakikatin değersizleştirilmesi, bilim karşıtlığı, entelektüel düşmanlığı, yeni otoriter rejimlerin üniversitelere ve akademisyenlere yönelik tasallutu... Bu meseleler bugün münhasıran Türkiye'ye özgü değiller ama Türkiye özelinde bunların en sert ve ağır tezahürleri yaşanıyor. Dolayısıyla bu yeni duruma bakma ihtiyacı benim açımdan önemli. Sürmekte olan olağanüstü zamanlarda devletin üniversiteyle ilişkisinde veya üniversiteye müdahale kipinde ne değişti? 2016'dan itibaren Barış İçin Akademisyenler vakası, OHAL dönemindeki kitlesel akademisyen ihraçları, rektör atamalarının kaldırılması... Bütün bunlar ne tür bir üniversite rejimi anlamına geliyor? 2003'teki tablodan farklı bir tablo var bugün önümüzde. Bütünüyle bağımsız mı? Hayır, elbette değil. Hem "süreklilik" hem de "kırılma" perspektiflerini birlikte işe koşarak bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Her halükarda ama güncel krizin odak noktası "piyasalaşma"dan "siyasal

baskı"ya kaymış durumda bugün. Şimdilik bu kadar söylemiş olayım giriş mealinde. Detayları yeri geldikçe konuşuruz diye umuyorum.

Olcay Akyıldız: Bahsettiğin siyasal baskının da bir sürü farklı alanda olduğu gibi üniversitede de ortaya çıkışı... 2003'teki sorunlar ortadan kalkmadı ama artarak bugünlere geldi. Ama bugün, bugün derken aradaki geçen süreç içinde tüm bunlar eklendi. Ama yani 2003'ten bugüne, başka dikkat çeken farklar da geliyor mu aklımıza acaba?

Burak Onaran: Serdar'ın bıraktığı yerden krizin tarihsel arka planına dair bir ek yapmak istiyorum. Bu arka planı nasıl tarifleyeceğimiz historiografik bir mesele de tabii. Esas olarak içinde bulunduğumuz krizi 2016'dan beri "devam eden bir şimdiki zaman" içinden görüyoruz. Buna bir de "yakın tarih" eklenebilir kolaylıkla. Bununla da 1980'den itibaren gelen dönüşümü kastediyorum. 2003'teki sayı bu yakın tarihi de açıyor. Evet piyasalaşmayı odağına alan bir sayı, ama bir yandan YÖK'e de kuvvetli bir biçimde vurgu yapan bir sayı. Hatırı sayılır miktarda YÖK yazısı da var o sayının içerisinde. 2003 üniversitenin iki yerden de sıkıştırıldığı bir zaman. Yani, Nalbantoğlu'nun yazısı başta olmak üzere, bu sayıda piyasalaşmanın etkilerinden kaynaklanan bir umutsuzluk, bir tür üniversiteye dair beklentiyi düşürme ruh hali var. Bu 90'larda hızlanan piyasalaşmayla doğrudan ilişkili bir ruh hali. Ama bir taraftan da unutmamak lazım, 90'lar özgürlük zamanları değildi. 2003 sayısı bunun da hafızasını taşıyor. Şimdiki zamanın yakıcı krizinde unutmasak dahi arkaya attığımız yakın tarih hafızasını taşıyor. YÖK aslında, tabii bugünkü ile kıyaslanabilir olmasa bile, üniversiteyi, ülkenin "hassas" meselelerine mesafeli durmasını sağlayacak şekilde, belirli sınırlar içerisinde hizalamıştı. YÖK'ün merkezî devletin üniversiteler üzerinde kontrolünü sağlayan, temel müdahale aracı olarak sağladığı imkânları ve bu bakımdan 1980'den beri süregelen pratiği de hâlâ son derece önemsemek gerekiyor bence. Bir de, 2016'dan beri devam eden süreç ve tasfiyeler o kadar önemli ve can yakıcı ki, haliyle ilk onları hatırlıyoruz. 2003'ten bu zamana gelişmeleri sıralarken AKP iktidarının ilk on yıl içerisinde Fethullah Gülen cemaatinin üniversiteleri içten tahrip etmesi sürecini de vurgulamayı ihmal etmememiz gerektiğini düşünüyorum. Bu 2003 sayısında öngörülmeyen bir süreçti. 90'larda çok iyi gelişme kaydetmiş olan ve özellikle sosyal bilimler alanını da içererek gelişen, İTÜ, Yıldız Teknik gibi üniversitelerin 2000'lerin ilk on yılı içerisinde çok hızlı bir şekilde tahrip edildiğini gördük. 2016'ya gelinceye kadar, yani merkezî iradeyle, açıktan yürütülen yıkım sürecinin öncesinde, aslında içeriden kuşatılmış, tahrip edilmiş, önemli ölçüde tasfiye yaşamış pek çok üniversite oldu. Bunu da hem bir tasfiye-kadrolaşma pratiği hem de üniversitenin dönüşümünün öyküsü içinde hesaba katmamız gerek

Tanıl Bora: Ben de hem *Toplum ve Bilim*'in kendi tarihindeki bir ânı hatırlatmak hem de bağlamsallaştırmaya katkıda bulunmak açısından bir şey eklemek isterim. 1998'de *Toplum ve Bilim* ile *Defter* dergisi birlikte "Sosyal Bilimleri Açın Raporu" üzerine bir konferans düzenlemişlerdi ve birkaç sayı boyunca dergide bu tartışmayı sürdürmüştük. O zaman da elbette piyasalaşmayı ve YÖK'ün kıskacını ele almanın yanı sıra üniversiteyi, bilgi üretiminin üniversite dışındaki yeniden üretimiyle birlikte sorgulamaya yönelmiştik. Şu, temel bir soruydu o zaman: Kamusal entelektüel ile akademisyen ne ölçüde ayrıştı, ne ölçüde ve nasıl "kesişim" halinde olabilirler, birbirlerini beslerler? Akademik faaliyetin yalıtılmasına ve meslekleşmesine karşı onun kamusal ve politik işlevini tartışmak gibi bir mesele vardı o zaman. Akademinin kamusal entelektüel etkinlikle etkileşimden uzaklaşmasını ve aşırı "profesyonelleşmesini" tartışmıştık.

Nilgün Toker: O sayının başlığı "Homo Academicus Alla Turca"dır. Pierre Bourdieu'nün kitabına gönderme yapan bir şeydir. Aslında bu meseleyi 1984 yılında Bourdieu, tam da Tanıl'ın, Burak'ın ve Serdar'ın anlattığı çerçevede, daha tam henüz neoliberal hegemonyanın zaferini ilan etmediği zamanlarda, Tanıl'ın sorduğu çerçevede ele almış bir filozoftur. Biz de benzer bir dertle hareket etmiştik 2003 sayısında ve meslek olarak akademisyenle, verili cevaplarla yetinmeyen sorumluluk taşıyıcı ve bilgi üreticisi entelektüel arasındaki farkın ne olduğuna odaklanmıştık. Bourdieu, biliyorsunuz meslek olarak akademi dünyasının aslında bilgi ve sorumluluk ilişkisini kopartan, bilgi ve yarar ilişkisini merkeze yerleştiren yeni bir antropoloji yarattığını söyler. Sayının meselesi de buydu. Nalbantoğlu, buradan saygıyla da analım, ciddi bir izlek doğurdu bu tartışmayı yaparken. Yani, aslında dünyadaki tartışmaya eklenen bir tarafı da vardı o sayının. Çünkü aynı dönem, Fransız entelektüellerinin çok ciddi bir tartışma konusu üniversite meselesi. Piyasalaşmanın akademi üzerindeki etkisini Türkiye'de hissettikten sonra 2003'teki *Defter*'in de o tartışmaları yeniden düşünmesi, özellikle sosyologlar zemininde yapılan tartışmanın da *Toplum ve Bilim*'e aktarılması oldu aslında. *Toplum ve Bilim*'in 2003 Güz sayısındaki "Homo Academicus Alla Turca"yı, Pierre Bourdieu'ye Türkiye'den 2003 yılında verilmiş bir yanıt olarak, yani Bourdieu'nün kitabına eklenebilecek bir Türkiye eki olarak gördüm hep. Ama o zamanki mesele esas olarak o bilgi-yarar ilişkisi merkeze alındığında, meslek olarak akademisyenliğin, aslında kolektif bilgi üretim alanı olarak üniversitedeki yıkıcı etkisini anlayan, akademisyenlerin antropolojik dönüşümünü anlatan bir şeydi. Bizde de o yüzden daha çok YÖK ve akademisyenlerin piyasa tarafından nasıl etkilendiğini bir sayı çıkmıştı 2003'te. O zaman da, YÖK dışında devlet çok merkezinde değil o sayının. Şimdi mesela, devletin çok merkezde olduğu bir tartışmayı yapmak zorundayız gibi görünüyor. 2003 sayısındaki bütün tespitler devam ederken, bir de devletin merkeze yerleştiği bir yeni hatta geçilmiş gibi görünüyor.

Serdar Şengül: Ve devletin dönüştüğü...

Nilgün Toker: Evet, yani tabii bu rejimin dönüşmesiyle alakalı. Zaten üniversite dediğiniz şeyin dönüşümünü sağlayan şey sonuçta tarihsel ve politik olaylar değil midir? Üniversite kendi başına düşünülemez, ancak bu dönüşümler içerisinde anlaşılabilir. 2003 neoliberalizmin muzafferliğini ilan ettiği dönemdi, şimdi ise onunla beraber başka şeylerin muzaffer olduğu dönemdeyiz.

İlker Aytürk: Enteresan bir bağlantı oldu benim açımdan da. Ben 2003 yılında Türkiye'ye döndüm. 2003'te Türkiye'ye döndükten sonra Bilkent'teki izlenimlerimi paylaşayım sizinle. Bilkent, Türkiye'deki diğer vakıf üniversiteleri gibi çok piyasalaşmış bir okul değil. Ama buna karşılık burada da çok ciddi bir şey riski görüyorum ve bunu yıllardır da hissederim. Bir fildişi kuleye kapanma riski. Üniversite içinde buna teşvik eden, hatta bizi buna ittiren yapısal birtakım şeyler var. Geldiğimde beni ilk çarpan şeylerden biri şu olmuştu: İngilizce ders vermek, tabii bunu biliyorum, bu Bilkent'te bir kural, ama bundan çok acı çektiğimi fark ettim bir süre sonra. Yıllardır da tüm meslektaşlarımla bunu paylaşırım. Yani öğrenciler Türk, ben Türk'üm, yani etnisiteden bağımsız, hepimiz Türkçe çok kolaylıkla anlaşabilecek iken, onun yerine insanların zorlandığı bir dilde anlaşmak zorundayız ve anlaşamıyoruz. Bunu milliyetçi bir perspektiften de söylemiyorum. Amacım öğrencilerle transparan, şeffaf, kolay bir ilişki kurabilmek ve bunu yapamıyorum. Ve 2003'ten bu yana yabancı dilde eğitim Türk üniversitelerinde bir salgın gibi artmış durumda. Görebildiğim kadarıyla pek çok üniversite tamamen yabancı dilde eğitime geçti yahut yüzde 30-yüzde 50 gibi kriterler getirilmeye başlandı. Yüzde 50'lik bölüm oluyor, onların puanları daha yüksek olabiliyor, üniversite girişinde. Birinci gözlemim bu olacak. İkincisi, Bilkent çok yayın odaklı bir yer. Yayında da ilk duyduğum laflardan biri şu idi: "Biz kitap pek sevmiyoruz. Mümkünse indeksli makale yazın lütfen...". Ve böyle "televizyona çok çıkan hocalardan mı olacaksınız? Öyle olursanız yazmaya pek vaktiniz kalmaz. Onun yerine mümkün olduğu kadar SSCI-AHCI dediğimiz indekslerdeki dergilerde yayın yapın". Şunu görüyorum, açıkçası geçmişe bakınca benim akademik kariyerimi şekillendirmiş... Yayınlarımın yapısını değiştirmiş. Türkiye'deki başka üniversitelerde benim gibi bir bölümde çalışan, benim anlattıklarımı anlatan, benim ilgilendiklerimle ilgilenen insanların yayınları çok daha farklı. Böyle bir imbikten geçmişim gibi hissediyorum. Şimdi bu indeksli yayınlara itilmenin şöyle iki tane dezavantajı var: Birincisi, hızla kantitatife yöneliyoruz. Bu Türkiye'de siyaset biliminde, sosyolojide, psikolojide hızla artan bir eğilim. Kantitatif çalışmalar bence değerli çalışmalar. Ancak genellikle bir fotoğraf çekiyor. Çok anlık bir datayı kullanıp, bu yıl çok etkili olabilecek bir şey yazıyorsunuz. Ama üç yıl sonra ona dönüp pek kimse bakmıyor.

Çünkü datanız eskimiş oluyor. Yahut kullandığınız istatistik modellerinden dolayı dışarıdan pek anlaşılmıyorsunuz. Genellikle herkes son cümleyi okuyor yazdıklarınızdan. O bir problem ama ondan daha büyük bir problem şu: İndeksli dergiler arasında da bir hiyerarşi oluşturuldu üniversiteler arasında. "Impact factor" diye bir şey var, herkes biliyor bunu. Bunu Türkçeye nasıl çeviriyoruz bilmiyorum, "yaygın etki" mi demek lazım? Yaygın etki faktörü çok yüksek olan birtakım dergiler var ve bunlar da aralarında ayrışmış durumda. Bunun anlamı şu: Benim gibi Türkiye çalışanlar genellikle bölge çalışmaları dergilerinde yayın yapıyorlar. Fakat bu dergilerin yaygın etki faktörleri daha düşük. Dolayısıyla üniversite bundan hoşlanmıyor. Çok net bir şekilde söylenmemekle birlikte işe alım süreçlerinde hem de yayın değerlendirmelerinde gözlemim şu oldu: Türkiye çalışmamız pek sevilmiyor, sanki pek hoşlanılmıyor. Yani mümkünse Latin Amerika çalışın. Çin çalışalım. Başka bir yer çalışalım. Aslında buna çok ihtiyaç var da, o ihtiyaçtan dolayı o baskı gelmiyor. Anlatabildim mi? Türkiye çalışarak o tür dergilerde yayın yapamazsınız. "Mümkünse karşılaştırmalı siyaset çalışın" gibi. "Mümkünse Türkiye çalışmayın, kendisine yeni bir alan açın" gibi bir baskıyı etkiyi hep hissetmişimdir. Özellikle işe alım süreçlerinde bu çok etkili oluyor. Bu tarz üniversitelerde mümkün olduğunca karşılaştırmalı siyaset isteniyor. "Türkiye çalışmaları konusunda yeteri kadar elemanımız var" deniyor. "Bu konunun üstüne çok gitmeyelim" deniyor. Bunları bir araya getirdiğimde ben şunu görüyorum: Bu fildişi meselesi, beni kamudan koparıyor. 1. Yabancı dilde yayın yapıyor olmak ve bu yüzden büyük insan gruplarınca okunamıyor olmak. 2. Belli türde dergilerde yayın yapmak ve bunlara Türkiye'de erişimin son derece kısıtlı olması. 3. Mümkünse Türkiye üzerine çalışmamak. 4. Kantitatife yöneltilmek. 2003'ten bu yana gözlemlediğim kadarıyla bende böyle bir negatif etki yarattı. Kısaca ben onu paylaşmak istedim.

Serdar Şengül: Ben aslında bir önceki bölümden, bu "2003'ten beri ne fark vardı, ne değişti?"ye dair bir parça kendi gözlemlerimi aktarmak istiyorum. 2003, neoliberalizmin Türkiye'de devleti, devlet kurumlarını, üniversite de dahil olmak üzere yeniden biçimlendirmeye başladığı bir dönem. AK Parti bu dönemi temsil ediyor. Ama aynı dönemi AK Parti'nin karşı hegemonya kurmayı amaçlayan bir söylemle Kemalist modernleşmeden daha farklı bir modernleşme projesini, bu yeni neoliberal demokratikleşmeyle birlikte gerçekleştireceğini de vaat ettiği bir dönemin başlangıcıdır. Peki, üniversiteler bu süreçten nasıl etkilendi? Neoliberalizm üzerine düşünmeksizin, neoliberal ekonominin, anlayışın açtığı yol ve zemini sorgulamadan üniversiteler kendini tekil, çoğu zaman Kemalizm'le de özdeşleştirilen bir modernleşme projesinden ayırarak yeni bir akademik kültür, yeni bir akademik bilgi inşasına girişti. Örnek vermek gerekirse erken Cumhuriyet dönemi ve geç Osmanlı döneminin tekil modernleşme anlatısını eleştiren ama bu anlatıya sadece dindarların ve liberallerin bu süreçteki rol-

lerini dahil eden değil, Kürtler, Ermeniler, Süryaniler, Aleviler gibi farklı etnopolitik ve etnodinsel toplulukları da söz konusu modernleşme anlatısına dahil eden yeni bir akademik düşünme biçimi ve üretim süreci başladı. Bu yönüyle de aslında olumlu da karşılandı, belki de bu yüzden AK Parti'nin neoliberal inşasına çok ses çıkarılmadı, güçlü bir muhalefet sergilenmedi. Bunlar benim gözlemlerim ve eleştiriye açıktır elbette. Aynı süreçte İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, Boğaziçi Üniversitesi'nde Kürt Konferansları, Ermeni Konferansları düzenlenmesi, yani tabu sayılan konuların konuşulmaya başlanması ve bu konularda akademik üretim yapılması; 2010'lardan sonra Mardin Artuklu Üniversitesi başta olmak üzere, Diyarbakır, Muş, Bingöl gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde ilk defa Kürdoloji, Süryani Çalışmaları, hatta İbrani Çalışmaları gibi çok-dilli ve dinli bir akademik programın hayata geçirilmesi bahsettiğim dönüşümün yansımalarıdır. Çok çekingen, çok sınırlı, çoğu durumda yasal bir düzenleme yapmaksızın tüzükler ve yönetmeliklerle hayata geçirilen böylesi bir çoğul üniversite modeline geçilmeye çalışıldı. Bu da aslında AK Parti dışında, üniversitelerin demokratik dönüşümü için mücadele veren kesimlerce olumlu karşılandı. Akademideki bu yenilikler, AK Parti'nin kendine özgü demokratikleşme modelinde, kendi hegemonyasını inşa etmeye çalışırken göz yumduğu ya da Kemalist modernliğin öteki mağdurlarının görünürlüğüne ihtiyaç duyduğu bir dönemin yer açtığı girişimlerdi. Elbette bu kesimlerin kendi demokratik mücadele geleneklerini akılda tutarak söylüyorum bunları. Peki 2010'lardan sonra ne oldu? Tam da 2010'dan ama özellikle 2012'den sonra AK Parti'nin neoliberal demokratikleşme modelinin sınırlarıyla karşılaşıldığını düşünüyorum. Demokratik bir dönüşüm umudu yeni bir anti-demokratik sistem inşa sürecinde yavaş yavaş yitirildi. Belli çalışma alanlarının tabu olmaktan çıkarılması ve farklı yaklaşımların akademik çalışmalarda kullanılmasıyla akademilerin güven kazanmalarına da katkı sundu. Belki olması gereken böylesi bir birikim ve güvenle sadece erken Cumhuriyet ve geç Osmanlı dönemine dair alternatif çalışmalar yapılmadı, bizatihi AK Parti'nin kendini devamı olarak gördüğü liberal muhafazakâr gelenekler ve yönetim modelleri de analitik olarak incelenmeye başlandı. AK Parti dönemi, Özal dönemi, Refah Partisi dönemi, hatta AK Parti'nin kendi hegemonik inşa modeli akademik araştırmanın konusu haline getirilmeye başlandı. İktidarda bulunanlar bu defa yüzlerini bu muhalif kesimlere döndüler ve aynı iktidar diliyle bu kesimleri yaftalamaya ve kriminalize etmeye başladılar. Akademiye ciddi bir müdahale başladı. Önce "tabu sayılan", "hassas" konulardaki konferanslar ve benzeri etkinlikler iptal edildi. Kürdoloji bölümleri etkisiz hale gelecek biçimde kadro ve müfredat açısından zayıflatıldı. "Otoriter modernliğe" karşı durduğu için birlikte hareket edilen ya da konuşmasına göz yumulan akademisyenler ve entelektüeller dinî ve milli değerlerin temel alındığı bir ölçekte yeniden konumlandırıldılar. Bu yeni konsolidasyon sürecinde yeni iktidar blokları meydana getirildi. Mevcut iktidar tasfiye ettiği ya da hizaya ge-

tirdikleriyle yeni bir ittifak kurarken, iktidarca tanımlanmış dinin, tarihsel figürlerin, altın çağların, o çağlara özgü yaşam tarzları ve yönetim modellerinin merkezde olduğu yeni bir model inşa edilmeye başlandı. Ama bu arada, başta söz ettiğim neoliberal politikaların da alttan alta işleyerek kendi hükmünü icra ettiğini görüyoruz. Özelleştirme, şirketleşme ve piyasa mantığına otoriter politikaları perdelemeye yarayan bir işlev kazandırıldı. Kısacası 2003 sonrası böylesi bir evrilme olduğu benim hislerim ve gözlemlerim arasında.

Menderes Çınar: Aslında ben de iki konuya değinecektim, birini Serdar Hoca büyük ölçüde söyledi. 2003'ten sonra olanları iki aşamalı değerlendirmek gerekiyor belki de. Birinci aşamada onun işaret ettiği olumlu gelişmelere eklenebilecek bir olumsuz husus da, bol bol üniversite kurma eğiliminin belirmesi. Bunu bir siyasi performans göstergesi olarak değerlendiriyor idi AKP. Şehrin kalkınması açısından, daha çok öğrencinin bir programa yerleşmesi açısından. Ancak, ortada iyi bir planlama ve hazırlık söz konusu olmadığı için ciddi bir nitelik sorunu oluştu. Bu sefer YÖK "kalite" diyerek akademik niteliğe katkısı tartışmalı bazı idari, işletmeci mantığı taşıyan süreçleri empoze ederek bu soruna el attı. Yani üniversiteye benzemeyen üniversiteler kurulunca, bu meselenin merkezî idare tarafından ele alınması gerekti. O da yanlış el attı. Oysa akademiyi kendisini gerçekleştirecek bir meslek olarak gören kadroları ve yönetimi olan eli yüzü düzgün normal bir üniversite için hiç gerek yok böyle şeylere. Ama bu kalabalıklaştırınca, işte kadro yok, olan kadro yeterli değil falan, onu telafi etmek için böyle gereksiz işletmeci mantığına da kayan bir tedbir almaya başladılar. Bizi çok yoruyor, öyle söyleyeyim. Buna paralel olarak bir üniversitenin itibarının zamana yayılmış sabırla, akademisyenlerinin meslek aşkıyla, emeği ile kazanılacak başarılara dayandığı gerçeği göz ardı ediliyor. Belki de rekabet şartları nedeniyle disiplinli bir sabır ve çaba yerine kısa yoldan itibar kazandırma yöntemi olarak bir akreditasyon piyasası gelişiyor. Kütüphanelerine kitap almayan üniversiteler bu amaçla kurulmuş şirketlere veya kuruluşlara ödeme de yaparak yine işletmeci mantığında belli standartlara uyduklarını gösteren akreditasyon belgesi alma arayışına giriyor. İkinci mesele, Burak ve Serdar Hoca, 2012 tarihini işaretledi, ki bence o tarih çok önemli. Çünkü orada AKP aslında kendisini tanımlama biçimini ve Türkiye'yi tanımlama biçimini de değiştiriyor, "medeniyet" söylemiyle. Ondan itibaren bizim bildiğimiz anlamda bilimi, ya da "bilimsel bilgi üretme paradigmasını" diyelim, işte epistemolojisiyle, ontolojisiyle, oyuyla buyuyla komple reddeden, marjinalleştirmeye çalışan ve o anlamda da Türkiye'yi taşralaştırmaya çalışan, başka coğrafyalardan, genel bilim dünyasından koparmaya çalışan bir eğilim yavaş yavaş nüfuz etmeye başladı akademiye. Hem idari kadrolarda görüyoruz onu, en yüksek düzeyde rektör "İslâm'dan uzaklaştığı için grev oluyor, işçiler isyan ediyor" gibi laflar söyleyebiliyor. Ama bu daha düşük seviyelerde de, daha düşük seviye derken idari pozisyonu olma-

yan daha kariyerinin başındaki veya ortalarındaki akademisyenlerde de görülüyor. Bizim bildiğimiz bilimsel paradigmayı reddetmeyi erdem haline getirip onun üzerinden kariyer yapmaya çalışan ve buna elverişli bir ortam var artık Türkiye'de. Adam yazıyor, "Avrupa Birliği mi Bize Giriyor Yoksa Biz mi Avrupa Birliği'ne Giriyoruz?" Bu bir akademik dergide yayımlanıyor. Böyle bir yazı var. İlk işaret ettiğim sorun doğru politika ve zamanla çözülebilir, doğru bir yaklaşımla yüzleşilip üstesinden gelinebilir. Ama bu ikincisinin daha yıkıcı bir süreç olduğunu düşünüyorum. Burada bitireyim.

Eylem Ümit: Şimdiye kadar konuştuğumuz çerçevenin biraz "devlet-üniversite", "piyasa-üniversite" bağlamında ilerlediğini gördüm. Ve hep kişisel tarihlerimizdeki tarihlerin biraz benim kafamdaki izleklere de uyduğunu şaşırarak fark ettim. Onu söylemek istiyorum. Birincisi, Türkiye'deki üniversite tarihindeki büyük değişim dönemlerinden, devletin üniversiteyi dizayn etmesinde bazı araçları keşfetmesi dönemi... Ki Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı'nın (ÖYP) harekete geçirildiği tarih. 2003 bununla örtüşüyor. Gerçekten ODTÜ'de başlıyor fakat ondan sonra taşrada yeni açılan devlet üniversitelerinde eleman yetiştirmek için ve doldurmak için genişletiliyor. O zamana kadar olan, üniversiteye girme ritüeli ve geleneği bambaşka bir şeye dönüşüyor. Bu önemli bir kırılma bence. Türkiye'deki akademisyen profiliyle ilgili bir şey değişiyor. 2010'dan sonra çok yaygın bir biçimde taşraya Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı harekete geçiriliyor. Ama bu 2003'te başlıyor. Bu önemli bir tarihti. 2003'ün üzerine bunu eklemek istedim. İkincisi Bologna Süreci'nin Türkiye'de üniversiteler tarafından kucaklanması, tartışılması, itilmesi, çekilmesi bir tarih ve birçok kişisel tarih ve ben bunu gözlemledim diye konuşan arkadaşların Bologna süreci ve Bologna sürecinin üniversitelerde "tamam artık biz buraya doğru gidiyoruz" denmesiyle örtüşen bir tarihi olduğunu fark ettim. Üçüncüsü de vakıf üniversiteleri mevzuatı. Vakıf üniversiteleri mevzuatının ve önemli içtihatların tarihine denk düşen tarihler söylüyorsunuz. Artık mantar şeklinde, üniversite kurulabilmesini mümkün kılan süreç o 2010'larda tam şeyi gösteriyor bence: İktidar bu oyunu oynamayı sevdi ve gerek eleman yetiştirerek içine girmeyi ve içini oluşturmayı ve çünkü biliyoruz öncesinde hocalar ve kürsüler eleman alırlardı. Yani akademisyen olarak kürsüye girmek, bir bu gelenek bambaşka bir şeye dönüştü. Bir bunu keşfetti, içeriye sızmayı, yerleşik kadroyu. İkincisi Bologna Süreci'ne "dur bakayım, bu benim de işime yarayacak bir şey, merkezileşmeyi getirecek çünkü o öyle kendi başlarına... evet ben özerkliğe getirmeye çalışıyorum konuyu biraz. Akademi ve özerklik, özerklik yitimine getirmeye çalışıyorum biraz sözü. Bu araçlarla bu özerklik yitimini teker teker oluşturdu. Ve bu süreç 2002-2003, 2010'da çok büyük bir başarıyla vakıf üniversitesi mevzuatını kullanmaya başladı. Ve artık ondan sonra bu kullandığı üç araç, onu arşa çıkardı. Devletin o istediği müdahale etme, şekil verme, iktidarın

o oyun alanı olma hedefini bu üç araç ve sizlerin bahsettiği o üç tarih çok uygun bir biçimde örtüşerek sürdürdü diye düşündüm sizler konuşurken.

Olcay Akyıldız: Eylem'in söylediklerivle bağlantılı olarak bazı rakamları hatırlasak ve onun üzerinden tartışmaya devam etsek fena olmaz gibi geldi. Yani bütün bu mantar gibi ortaya çıkan ya da AKP üniversiteleri diyebileceğimiz şekilde son döneme denk düşen her mahalleye, her şehre bir üniversite mantığı tüm bunun nasıl yayıldığı. Rakamlara bakarsak 1992'de bir patlama var. Aslında bundan daha önce de söz ettik. Yani 1992 sonunda 28 tane kamu, sadece 1 tane vakıf üniversitesi var. 2005 yılında kamu üniversiteleri 53'e çıkıyor, vakıf üniversiteleri 24. 2008'de bir artış var. 2021'deyse şu anda 131'e 78. Yani 209 üniversite var. Burada nitelik ve nicelik arasındaki ters orantıyı da düşünerek bütün bu söylenenlerle, ya da işlevselleştirilen süreçler sanki bir uyum sağlama süreciyken kontrol mekanizmasına dönüşmesi. Bütün bunların bir uzantısı olarak da diploma enflasyonu var. Bunun getirdiği yani Menderes Hoca da bahsetti taşralaşmayla bağlantılı bütün bunlar. Üniversite mezunlarının halinin çok parlak olmaması, yani o çoğullaşmanın getirdiği negatif sonuçlardan söz ettik.

Burak Onaran: Olcay'ın verdiği rakamlara ek olarak 15 Temmuz sonrasında kapatılan 16 tane vakıf üniversitesi var. Yani bunları da eklersek vakıf üniversitelerinin toplam içindeki oranı daha da artıyor. Biri hariç bunların tamamı Gülen cemaati ile ilişkili görüldüğü için kapatılan kurumlardı. Dolayısıyla bu vesileyle, şimdi mevcut olmadığı için hesaba katmadığımız, ama yakın geçmişin önemli bir meselesi olan "cemaat-vakıf üniversitesi" olgusunu da hatırlamamız gerek. Türkiye üniversite sistemine girdi, hızla hayli kalabalık bir sayıya ulaştı ve tamamen çıkarıldı. Vakıf üniversiteleri muhasebesinde bunu da hesaba katalım demek istemiştim.

Polat Alpman: Bunun son halkalarından biri de Şehir Üniversitesi... Ben de Olcay'dan ilhamla birkaç rakam vereyim. 2003'ten bugüne Türkiye'deki akademisyen sayısına bakalım. 2003'te 74 bin akademisyen varmış, bugün 175 bin akademisyen var. Bunu, meslek meselesine geri dönerek konuşmak istiyorum. Evet, Bourdieu'nün *Homo Academicus* kitabı kıymetli, önemli, ufuk açıcı ama başka türlü bir lükse dayanıyor. Bu lüks bizde mevcut mu, emin değilim; bunun çok gerisindeyiz, bizde meslek olarak akademisyenlik hâlâ yok. Hekimlik, avukatlık gibi tanımlanmış bir meslek olması onu kendi alanını müdafaa, muhafaza edebilen, onu geliştirebilecek dinamiklere ve imkânlara sahip olduğu anlamına gelmiyor. En ciddi sorunun bu olduğunu düşünüyorum. Yani kendi alanında tartışabilecek, kendi alanının itibar ekonomisini, koşullarını, kurallarını, kendi dinamiklerinden hareketle üretebilecek bir etkiye, güce ve ilişkilere ya da gelenek oluşturma koşullarına sahip değil. Peki, kim sahip diye sorulabilir? Evet,

Türkiye'de birçok meslek grubu sahip değil. Bu da bizi başta konuştuğumuz gibi piyasayla birlikte, belki de ondan daha çok devleti konuşmayı, onun üzerinde düşünmeyi ve onu tartışmayı zorunlu hale getiriyor. "Üniversiteye ne oldu?" değil, "Türkiye'de ne oldu, ne oluyor ve bunlar –bizim tartışmamız bağlamında– üniversitenin elinde nasıl bir bakiye, nasıl bir sonuç bırakıyor?" sorusunun önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu soruların, bu sayıyla da bir ilgisi var. Neden şimdi bu meseleyle ilgili böyle bir tartışmayı yapıyoruz? 2016'dan beri üniversitenin başına gelenler nedeniyle zaten kendini dayatan bu gündemi, yeniden tartışmamız nedeni son yaşananlar. Çünkü üniversite denildiğinde, –Tanıl Hoca'nın daha evvel "Bahçeye Beton Dökmek" yazısına referansla söyleyeyim– "Türkiye'de üniversite var" diyebileceğimiz, en azından "bunlara bakarak, buna benzeyerek, buna öykünerek biz de bulunduğumuz yerlerde buralardaki benzer bir şeyler, bahçeler, inşa edebiliriz" diyebileceğimiz bir alana da saldırılmış olması. Bahçelerin ortadan kaldırılmasının ardından, onu hatırlatan her şeyi ortadan kaldırmak istenmesine yönelik bir tepki var. Görece iyi olanın da bir tür "ana akım" üniversiteye benzetmek istenmesine, sıra dışı ve ayrıksı olanın tepelenmesine dönük bir "yetmedi mi" tepkisi bu. Sol muhaliflere yönelik cadı avının, tasfiyeciliğin geldiği yere bir tepki. Bir anlamda bu kadar düzleştirilmeye dönük bir infial hali. Yoksa çoğumuzun farklı mecralarda yaptığı bu tartışma, bu sayı çok önceden de, 2016'da, 2017'de ya da 2018'de de yapılabilirdi. Fakat, Burak bahsetti Fetuhllahçılardan, bu yaşanan sürece ilişkin önemli bir hatırlatma, şimdilik erteleyelim ama üniversitenin getirildiği durumda onların da önemli bir payı var.

İlker Hoca'nın "fildişi kuleye ittirilme" meselesinden bahsedeyim, Menderes Hoca'nın da "eli yüzü düzgün üniversite" tanımıyla beraber. Fildişi kuleye ittirilmek ve eli yüzü düzgün üniversitelerde istihdam edilebilmek, bu mesleğe ait seçkinci bir istek değil. Hepimiz bu koşullara sahip olabilsek keşke, keşke bu olanaklar her üniversitede olsa ve bunu eleştirebilecek konfora erişsek. Fakat bu bir imtiyaz, yani meslekî bir imtiyaz. Bu, mesleğin Türkiye'de icra edilebilmesini anlamlı kılan, buna imkân tanıyan medeni ve kabul edilebilir, eleştirilebilir ve de geliştirilebilir performans kriterleri. Oysa İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de, yani birçok büyükşehirde, sadece kentleşmemiş kentleri kastetmiyorum, büyükşehirlerde de aslında üniversiteye ait olmayan, akademik etik ve meslekî ethos içermeyen performansların egemen olduğu, asıl rayiç olanın, sürüm değeri olanın, dolaşımda olanın bu olduğunu hatırlamak lazım.

Son olarak Fethullahçıların "içeri sızma" faaliyetlerine benzemeyen, ancak akademik alana dahil olma prosedürleri bakımından usulsüzlük, kuralsızlık, liyakatsizlik bakımından benzer bir meseleye dikkat çekmek isterim. Sanırım Barış Akademisyenleri ve sonrasında yaşanan sürecin en önemli etkisi, kendini iktidara karşı koruyabilecek geleneklerden, teamüllerden, korumalardan mahrum olan üniversiteye iktidar blokunun, AKP bürokrasisinin ya da doğrudan Erdo-

ğan'ın, adına ne dersek diyelim, nasıl tanımlarsak tanımlayalım, iyi-kötü bir biçimde var olan akademisyenliği –bir meslek olarak akademisyenlikten söz ediyorum, üniversiteden değil– üniversiter alandan sürmek için kullanması oldu. Üniversiteye siyasal iktidar aygıtlarıyla bile değil, cebren girip akademisyenleri hacir altına almaya kalkışan ve böylece mesleği de yeniden biçimlendirmeye kalkan bir girişimdi. BAK vakasının bu şekilde kullanıldığı, bunun için koçbaşı yapıldığı, üniversiteye yönelik harekât için böyle bir motivasyon, böylesi bir fırsat sundu ve Fethullahçılar gibi "sızma" yerine tehciri tercih ettiğini düşünüyorum.

Göze Orhon: Şimdi bu toplantıya gelmeden önce aslında "üniversite özelinde ben ne söyleyebilirim" gibi şeyler geçiyordu aklımdan. Bir süredir düşündüğüm bir şey var: Bir kültürel sembolün dönüşümüne işaret ediyor bu. Burada "kültürel sembol"den kastım "akademisyen" ifadesi. Bu akademisyen ifadesi nereden çıktı? Bir süredir kafamı meşgul eden bir şey aslında. Çünkü bu yeni bir terim. Ve bazen kültürel terimlerin, sembollerin değişmesi, ethos'un da değişmesinin semptomu olarak okunabiliyor gibi geliyor bana. Biraz benim kendi deneyimim de böyle. Ben 2006 yılında asistan oldum. Ve aşağı yukarı o dönemde yaygın kullanılır hale geldi bu ifade. Ondan önce asistan olunuyordu, işte öğretim üyesi olunuyordu ya da hoca olunuyordu, vesaire. Başka türlü bir geleneğe işaret ediyormuş bu adlandırmalar, gibi geliyor.

O geleneğin önemli yanlarından bir tanesi, en azından benim içinden geldiğim yer itibarıyla, belki pek çokları için aynı şeyler geçerli. Akademisyen ve entelektüel ayrımının birbirinden bu kadar sıkı bir biçimde koparılmamış olduğu bir yer. Bir önceki gelenekte, yani bizden önceki gelenekte, bu ikisi arasındaki bağın daha sıkı olduğunu düşünüyorum. Yani üniversite hocası dediğimiz insanın edebiyatla da iştigal ediyor olması, sinema da biliyor olması, dünyaya ilişkin dertlerinin de olması falan gibi bir gelenek tanıyorum. En azından kendimden önceki nesilde. Bizim nesilde ne oldu, diye düşünüyorum hâlâ. Yani "akademisyen" olan nesilde ne oldu? Bence bu gelenek düştü. 2003'ten sonrasını konuşuyoruz ve burada söylenen her şey aslında bu akademisyen teriminin nereden çıktığı üzerine düşünme mesaime de temas etti aslında. Bir parça asistan profili değişti galiba 2006'dan sonra. Bunda işte Eylem'in hatırlattığı üzere ÖYP'nin etkisi var, çok sayıda üniversite açılmasının etkisi var. Ama başka şeylerin de etkisi var, daha içsel şeylerin de etkisi varmış gibi geliyor bana. Çok hızlı bir uzmanlaşmaya gitti sanki 2003'ten sonra üniversiteler. Yeni ve niş birtakım alanlar ortaya çıktı. Yani kendi alanım üzerinden örnek verirsem, "yeni medya" alanı. Uzmanlık isteyen, kolay kolay sızamayacağınız ve belli başlı isimlerin olduğu, onların yayın yaptığı, dar, niş bir alan. Yer yer teknik, kendi diline sahip ve bu açıdan dışlayıcı bir alan. Yer yer kendi teknik evreninde kendini tekrar eden bir alan. Uzmanlaşmadan ve daralmadan kastım böyle şeyler. Bununla uzantı-

lı, bununla bağlantılı düşünülebilecek şeylerden bir tanesi bu projeler meselesi. İlker'in söylediği hatırlattı biraz. İşte proje dediğimiz şeyin atama yükseltme kriterlerinde çok önemli hale gelmesi ve projeler etrafında akademisyenliğin örgütlenmesi, bunun teşvik edilmesi, hatta proje yapmanın akademisyenliğin olmazsa olmazı haline gelmesi. Alınan asistanların projelerde istihdam edilmesi, bunun bir ayağı Avrupa Birliği projeleri, bir ayağı piyasayla yapılan projeler, işin dokusunu da bir parça değiştirmiş gibi geliyor bana. Aynı şekilde üniversite popülasyonunun artmış olması, çok dramatik bir artış, 74 bin akademisyenden 175 bin akademisyene büyüyen bir rakamdan bahsettiniz. Biraz da aynı şekilde niteliği de dönüştüren bir şey.

Ama çok özce söylersem, sanki iki dönem arasında bir gelenek farkı var. Bir gelenek farkına işaret ediyor. Ve o gelenek farkının en önemli alametifarikası akademisyen dediğimiz insanla entelektüel dediğimiz insanın birbirinden gittikçe ıraksamasıymış gibi geliyor bana. Bu da niteliğe ilişkin büyük bir değişime işaret ediyor bence.

Eylem Ümit: Göze'nin söylediği bir şeyi tamamlamak üzere: Bu tam alanların belirlenmesi ve alanların hani daha uzmanlığa, böyle bir kompartmanlara ayrılmasıyla ilgili bir şeyi biraz önce söylediğim Bologna Süreci'nin getirdiği bir şey olduğu için, hemen Göze'den sonra söz almak istedim. Bologna Süreci, bizim geleneksel disiplinlerin adını, bilimlerin adını, kürsülerin adını değiştirdi. Ve bunu dayattı aslında. Bu da meslek edinme, mesleklere özgü, piyasanın istediği talepleri karşılayan bir dizayndı. Örneğin hukukta, Roma Hukuku'ndan hoşlanmaz piyasa mesela. Tam Göze'nin söylediği, şu "entelektüellik veya entelektüel olma kaygısı vardı akademisyen için, ne oldu?"nun yanıtı gibi bu. Roma Hukuku'ndan hoşlanmadılar mesela. "Roma Hukuku'nu ne anlatıyorsunuz, ne işe yarayacak avukatın?" dediler. Ve biz tam o dönemde, 2006'da cansiperane Hukuk Fakülteleri, geleneksel hukuk fakülteleri, "Roma Hukuku kürsüsü kapatılamaz!"ı savunduk. Hatırlarsınız belki *Cumhuriyet* gazetesinde, gazetelerde köşe yazıları yazıldı, manşetler atıldı. Yani "bir hukukçunun arka planıdır, entelektüel birikimidir" diye tuttuk Justinianus'u savunduk. Bu da tam Göze'nin söylediği şeyi tamamlayan bir şey ve 2006'nın arkasından Bologna bize "şu dersi çıkar, kürsüye bu ismi ver", direktifleri ile yeni alanlar enjekte etti üniversiteye, yeni bölümler oluşturdu.

Serdar Tekin: Ben şeyi ekleme ihtiyacı duydum. Şimdi sayılar konuşuldu, tabii kısmen konuşuldu. Üç şey var: (1) Üniversite sayısındaki artış. Zaten muazzam bir artış. Her ile bir üniversite kâbusunun nihayet gerçekleştiği ve belli bazı illere birden fazla sayıda da üniversitenin –sadece büyük illeri kastetmiyorum– açıldığı bir manzara. (2) Akademisyen sayısındaki artış. Polat'ın verdiği sayı doğru. (3) Ama bir de öğrenci sayısındaki artış var. 2006'da YÖK bir stratejik plan hazır-

ladı. İlk kez oturup böyle bir çalışma yaptılar. Hatta başını İlhan Tekeli hocanın çektiği bir girişimdi yanılmıyorsam. Temel argümanlarından biri şuydu o stratejik planın: "Türkiye'de üniversiteleşme oranı fazlasıyla düşük. Dolayısıyla yükseköğretim arzını artırmamız lazım." Ki bu olgusal olarak yanlış bir tespit değildi. Yani muadil ülkelerle karşılaştırıldığında, 2006'da Türkiye'de üniversiteleşme oranı gerçekten düşüktü. Bunun artırılmasına dönük planlama yapmak da yanlış bir iş değildi dolayısıyla. Rapor öğretim üyesi sayısının oransal olarak öğrenci sayısından daha fazla artırılmasını öngörüyordu, ki böylece öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısında orta vadede bir azalma olabilsin. Ve bunu da bir çeşit niteliksel gelişme stratejisi olarak takdim ediyorlardı. Şimdi orada önerilen şeylerin bazıları zaten yapılmadı. Yapılanlar da olabilecek en kötü şekilde yapıldı. Nihayetinde on yıllık süre içinde öğretim üyesi sayısı planlanan oranda, ama öğrenci sayısı planlananın yaklaşık 3-3,5 katı oranında arttı. Sonuç olarak ne oldu? Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı azalmadı, aksine kat kat çoğaldı. Dolayısıyla aslında Türkiye'deki üniversite rejimine bir bütün olarak baktığımızda, bütün bu siyasal baskı, tasfiyeler vesaire olmasaydı dahi, üniversite sisteminin girdiği yol sadece sayılar itibarıyla bile zaten korkunç bir vasıfsızlaşma yoluydu. Ve en kötüsü de bunun artık geri döndürülemez olması. Son derece kötü doktoraların üretildiği, çok sayıda insanın uyduruk doktoralarla akademisyen olduğu, ama aynı zamanda öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının yine de mütemadiyen yükseldiği bir sistemden söz ediyoruz. Dolayısıyla vasıfsızlaşma geri döndürülebilir bir süreç olmaktan çıktı artık, o sınır geçildi.

Başka bir şey daha var bu genel portreye eklemek istediğim: Hepimiz meseleyi farklı yerlerinden anlatıyoruz, filin neresinden tutuyorsak orasını tarif edercesine... Doğru, ortada koca bir fil var çünkü. Toparlamaya çalışarak düşündüğümde ama üç temel dinamik öne çıkıyormuş gibi görünüyor bana. (1) Piyasalaşma, bunu söyledik. (2) Kadrolaşma ve özellikle partizan kadrolaşma. Bu sadece bir cemaat meselesi değil. Cemaati haklı olarak vurguladık, çünkü özel olarak çalıştılar ama AKP'nin çok özel bir biçimde arzuladığı ve uzun süre cemaatle birlikte, sonra da cemaatle rekabet halinde yürüttüğü ve şimdi de tek başına yürüttüğü muazzam bir partizan kadrolaşma süreci işliyor.

Nilgün Toker: MHP de var aslında.

Serdar Tekin: Artık MHP de var.

Nilgün Toker: Epeydir var.

Serdar Tekin: İktidar blokuna girmeden önce kendi özgücüyle ne kadarını becerebiliyorsa o kadar kadrolaşıyordu MHP. 2015 sonrasında ise, doğru, iktidar nimetleriyle bunu yapıyorlar. Piyasalaşma ve kadrolaşmanın yanı başına ekleye-

bileceğimiz diğer noktayı da söyleyeyim ama hemen: (3) Taşralaşma. Bunun bir boyutu biraz evvelki sayılar meselesiyle ilgili, ama elbette ötesi de var. Velhasıl bu üç dinamik –piyasalaşma, kadrolaşma, taşralaşma– 2003'ten beri üniversite rejimini dönüştüren ana akslar gibi görünüyor.

Nilgün Toker: Ben de aslında biraz da dışarıdan bakmak isteyeceğim. Aslında Göze'nin dediği bir şeyle düşündüm. İçinizden, yaşı gereği biraz daha bu geleneğin içerisinden gelen birisi olarak, entelektüel olma iddiasındayken birden tapu kadastro memuru akademisyenlerle yüz yüze kalmış süreci yaşadığım için üniversite içinde... Aslında 2003'ten itibaren, belki biraz öncesi de var ama bu taşralaşma bahsinde önemli olmasını gerektiğini düşündüğüm bir mesele var. Ben üniversitenin işlevinde çok önemli bir farklılaşma olduğu kanaatindeyim, yani üniversitenin işlevinin bir hayli ekonomik bir tarife büründüğünü düşünüyorum. Mesela, bu taşralaşmanın arkasında da Serdar'ın dediği şeyler var doğru ama ben esas olarak bunun bir ekonomi politik olduğu kanaatindeyim. Bourdieu'nün meslek olarak akademisyen tariflerine temas etmemin sebebi de oydu. Akademisyenliğin bir meslek olarak görülmesinden daha çok artık üniversitenin bir "işyeri" haline dönüşmesinin yarattığı farklılaşma önemli gibi burada. Her ile bir üniversite açılmasının, tamam ideolojik yayılma gibi çok yanları var ama esasen o kentlerin ekonomisine dair de bir hesapla düşünüldüğü kanaatindeyim. Böylece hem üniversitenin varlığı, özellikle de üniversite öğrencileri ekonomik bir malzemeye dönüştürüldü ve üniversitenin işlevi de bir tür kalkınmaya eklendi gibi geliyor. Bence bu çok önemli bir farklılaşma. Üniversitelere farklı farklı işlevler yüklenmiştir tarih boyunca ama –bir iş alanı, meslek alanı olarak da daha önce karşılaşılmış olabilir– tümüyle bir ekonomik kalkınmanın partneri halinde getirilmesi, bence bu Amerika'da da, başka ülkelerde de olan bir taşralaşma ama bizde tabii ki her zaman olduğu gibi bunun da sağ popülizmle yapılmasının önemli sonuçları olduğu kanısındayım. Üretim ekonomisinden tüketim ekonomisine geçilen bir zamanda, tüketicinin, dolayısıyla piyasanın genişlemesini sağlayan bir etki beklendi taşra üniversitelerinden bence. Bunun sonucu, öğrenci sayısının artırılması, yeni sistemler getirilmesi, kalitesizleşme gibi süreçler sonunda, üniversitelere akademik ölçütler değil, ekonomik ölçütler hakim olmaya başladı. Akademik ölçütlerin erozyona uğraması, üniversitelerin de buna razı olması, merkez üniversitelerin bile kolayca razı olması, ekonomik kalkınmanın partneri haline getirilmesini üniversitelerin kolayca sindirmiş ve kabul etmiş olması, sadece kurumsal olarak üniversitelerin değil, bizzat akademisyenlerin de bunu sindirmiş olması... Akademisyenlerin, yazdıkları makale sayısına göre para almaya itiraz etmemeleri, esasen ticari ölçütlere dayanan puanlama ölçütlerine itiraz etmemeleri, maddi ölçütlerle, ekonomik ölçütlerle akademik yapıların değerlendirilebilmesine rıza göstermiş olmaları... Ekonomi politik dediğim şeyin sonucu tüm bunlar olmadı mı?

Polat Alpman: Aslında söylemeye çalıştığım şey tam da bu, bu analizi geliştirmeye dönük bir şey. Burada şunu atlamamak lazım. Bu kadar piyasalaşan, bu kadar "prekarize" hale gelen şey meslek değil. Meslek olabilme becerisini bir türlü kazanamamış, özerkliğini elde edememiş, sürekli hükümetlerin çizdiği idari sınırlar içerisinde rüştüne erişmesi engellenmiş bir alanda yer alan kişilerden söz ediyoruz. Mesela az önce siz de geleneğe müracaat ettiniz. Göze Hocam da benzer bir şey söyledi. Peki, neredeydi bu gelenek? Bu gelenek, hakikatten Türkiye'deki üniversitelerde, akademide vardı da ben mi kaçırdım? İçinde bulunduğum, talebe ve hoca olarak dahil olduğum ve tanık olduğum yere baktığımda "bacasız fabrika" olmaya çok heveslenen ve bunu gerçekleştirmeyi yegâne hedef belleyen, bunu olağan ya da normal gören bir perspektif görüyorum. Üniversiteyi ekonomikleştirme meselesi, sadece üniversiteye has bir mesele olarak karşımızda değil elbette...

Nilgün Toker: Ama şimdi üniversiteyi okuyoruz, konuşuyoruz.

Olcay Akyıldız: Üniversitenin ekonomikleştirilmesi meselesinde ben de kısacık araya girmek istiyorum. Melih Bulu'nun Boğaziçi ile ve tüm kamuoyu ile övünerek paylaştığı üniversiteyi iyileştirme projeleri de benzer dinamikler üzerine kurulu. "İnovasyon ekosistemi, girişimcilik ve sektörle işbirliği" öncelikler olarak beliriyor. En son Boğaziçi Üniversitesi web sayfasında da öne çıkan bir etkinlik haberinde kendisinin "Boğaziçi Üniversitesi Türkiye'nin girişimci fabrikası konumundadır" mealinde sözler ettiğini okuyabiliyoruz.

Polat Alpman: Bütün bir düzenleme pratiğinin bu şekilde yeniden düzenlendiği bir yerde, üniversite Fransa'da da olsa –az evvel temas buyurduğunuz gibi– Amerika'da da olsa, her şey değişirken tabii ki üniversite de değişecek. Şununla bağlayayım: Kamusal entelektüellik pratiği ile akademisyenlik mesleğini bütünleştirmeye çalışıp oradan bir tip olarak akademisyen inşa etme çabasının gerçek hayatta bir karşılığı var mıydı? Sadece bugün için değil, öncesinde var mıydı? Yoksa bu AKP ile mi erozyona uğradı? Entelektüel ile akademisyen arasında bir fark gözetilmesi gereklidir ve akademisyenliğin bir meslek olarak ne olduğunun, neye hizmet ettiğinin de bu fark üzerinden tartışılması gerekir. Bu yüzden meslekî haklarının olması, –tıpkı Meclis'teki kürsü dokunulmazlığı gibi– derse girip anlattığı konu, verdiği ödev-okuma ya da ölçme-değerlendirmeyle ilgili serbest ve hür olması ve bunun korunması... Bir örnek vermek istiyorum, antropolojiyle ilgili dersinde "bütün devletler katildir" ya da benzer bir şey dediği iddiasıyla öğrencisi tarafından rektörlüğe ihbar edilen akademisyen KHK ile ihraç edildi. Sınıfta anlattığı, bağlamı sadece kendisi tarafından kurulan ve orada müzakere edilmesi gereken bir cümlenin meslekten men edilmeye vardırılmasına kim karşı koyacak, bir konuyla ilişkin hangi cümlenin kurulup kurulamayaca-

ğına kim karar verecek? Peki, bu akademisyenin haklarını kim koruyacak? Eğer sadece kendisiyle sınırlı bir meslekî güvence tanımlanıyorsa bir meslek olarak akademisyenlikten söz edilebilir mi? Bunu bir de taşra üzerinden, taşradaki üniversiteler ve onların idari ve meslekî düzenlemeleri açısından düşünelim. Bu kişinin meslekî olarak korunabilmesi için akademisyenlik mesleğinin ethos'unun ve pratiğinin oluşması gerekir. Tıpkı bir hekimin tedavi sırasında kendi meslekî ethos'unun ve pratiğinin korunması gibi. *Homo Academicus* benzetmesini paranteze alarak eleştirmemin nedeni bu. E muhterem Bourdieu, sen Fransa'da bu lükse sahipsin, meslek olarak akademisyenliği, fakültelerin yapısını, kadroların dengelerini orada eleştirebilirsin. Keşke biz de Türkiye'deki pratiği eleştirebilecek konuma erişebilsek gibi bir şey söylemeye çalışıyorum.

Nilgün Toker: Bütün bunlarda haklısın. Kendisine özel bir hak alanı tarif edilmemiş akademisyenlerin var olduğu bir tarihe sahip olduğumuz ve bunun üniversite özerkliği ile ilintili bir mesele olduğu kesin ve onu tartışmalıyız zaten. Zaten üniversitelerin bu kadar kolay ekonomik partner yapılmasına rıza gösterebilmesi de, o kadar sağlam bir geleneği olmadığını gösteriyor. Ancak yine de tümüyle görmezden gelemeyeceğimiz bir değeri ve geleneği de var üniversitelerin. 77'de üniversiteye başlamış birisi olarak kendi tanıklığımdan hareketle söyleyebilirim ki, doğru, akademiler her zaman zorun altında teslim olmuştur, şudur budur ama teslim olmuş bir akademisyenin bile –benim Ege Üniversitesi'ndeki hocalarımdan birinin bile– bir akademisyen soruşturmasını yine akademik referanslarla yapmaya çalıştıklarını hatırlıyorum. Farklı görüşte olabilir, görüşlerine katılmıyor olabilir, ama kurum onu korumasa bile, özerklik sağlam olmasa bile içinde bulundukları habitus nedeniyle akademisyen ahlâkına bağlı bir tutum ortaya koyabiliyorlardı. Benim gözlediğim çok ciddi bir habitus farklılaşması var. Yani gelenek çok sağlam olmayabilir ama en azından eski üniversiteler için bir akademik habitus'un olduğunu söyleyebiliriz. O habitus'ta da katılmadığımız şeyler olabilir tabii.

Serdar Tekin: Polat söylerken çok benzer bir şey benim de aklıma geldi. Gelenek dediğimiz şeyi belki iki başlıkta düşünmemiz lazım. Bunlardan biri akademisyenliğin kendi normlarıyla ilgili bir gelenek meselesi. Bu vardı Türkiye'de. Bu bir direniş geleneği değildir, bir meslek ethos'udur. İkincisi ise kurumsal özerklik geleneği. Bu Türkiye'de zaten hiçbir zaman gerçekten oluşamadı. Dolayısıyla Türkiye bağlamında bir gelenekten nispeten anlamlı bir şekilde bahsedeceksek bu meslekî ethos'la ilgilidir. Nilgün buna habitus dedi. Bir akademik habitus vardı, bu doğru.

Nilgün Toker: Habitusa ilişkin çok acayip bir örnek vereceğim.

Polat Alpman: Buna ben de katılıyorum.

Nilgün Toker: 12 Eylül öncesinde de, 12 Eylül'den sonra da üniversite okumuş birisi olarak, 12 Eylül döneminde çok da devletçi olan bir hocanın sınıftaki bir öğrenciyi almaya gelen polisleri sınıfa sokmadığını hatırlıyorum. Şu nedenle: "Sınıfa giremezsin" dedi sadece. Aslında hiç de öğrenciyle aynı fikirde değil, devlete falan da karşı değil. Dışarıda onun tutuklanıp tutuklanmaması umurunda da değil. "Dışarı çıkınca al, benim sınıfıma giremezsin" dedi. Şimdi böyle bir öğretim üyesi var mı? Habitus derken bundan bahsediyorum. Tam Serdar'ın dediği gibi, kendi meslek ahlâkını büyük ölçüde taşıyan ve belki de –Göze'nin bahsettiği– bir tür entelektüel pozisyonunu da tartışabileceğimizi düşündüğümüz insanlar vardı şu ya da bu seviyede. Onların direnmemesi ayrı bir tartışma, o da önemli bir tartışma, hiç tartışmayalım falan demek istemiyorum. Niye bu yıkıma bu kadar kolay seyirci oldular? Bence işte kendi alışkanlıklarını sürdürebildikleri kadar sürdürdüler, sürdüremeyenlerin çoğu da ya emekli oldu, ya istifa etti ya da atıldı. Tabii bir de kuşaklar meselesi var ve bu habitus'u taşıyan kuşaklardan çoğu insanın üniversitelerde olduğu kanaatinde değilim. Benim esas dikkat çekmeye çalıştığım mesele şu: Üniversitelere ekonomik bir işlev atfedilmesi, aynı zaman da tam Göze'nin değindiği şeye geleceğim, doğal bir şekilde üniversiteler aracılığıyla anti-entelektüalizmin de beslenmesine yol açtı. Yani anti-entelektüalizm dediğimiz şey sadece devlet-iktidar ideolojisi değil, taşra üniversitelerinden, periferideki üniversitelerden yayılan ve hatta bizzat o üniversiteler içinde oluşan bir anti-entelektüalizme de yol açtı. Taşradan gelen elitizm eleştirisine eklenen bir anti-entelektüalizm. Uzmanlaşma da, "işine bak ama başka bir şey yapma" bakış açısı da buna katkı yaptı. Bir ortam olarak üniversite, bir habitus'un da aktarıldığı yerdi, bir akademisyenin sahip olması gereken bir alışkanlıklar formu olduğu düşünülüyordu; içine girdiğiniz andan itibaren bir tür yeniden biçimleneceğiniz, dönüşeceğiniz bir akademik yaşam tarzı olduğunu hissedebilirdiniz. Buna "ethos" demiyorum çünkü o kadar da köklenmiş bir bilinç hali olduğu kanısında değilim ama daha çok bir alışkanlıklar, davranış biçimleri kodlarının söz konusu olduğunu düşündüğümden "habitus" diyorum. O ortam size sadece bilgi öğretmeyen, bir "kültür" aktaran bir ortamdı. İşte tüm bu öğrenme süreçlerini, habitus'u ortadan kaldıran bir şeyler oldu bence –Göze'nin verdiği tarih– 2006'dan beri. Aslında daha öncesinde başlayan, bir merkezî sınav rakamıyla görmeden asistan almaya başladığımızda, kaç öğrenci alacağımıza kendimiz karar verememeye başladığımızda üniversite denen şeyin kendi habitus'unu aktaracak mekanizmalar da bozulmaya başladı. Böylece bir formasyon alanı olarak da üniversiteyi ortadan kaldırıyorsunuz. O zaman, ısrarla söylüyorum, bu yeni yapı akademisyenin antropolojik olarak varoluşunu imkânsız kılan bir yapıdır; burada akademisyen ya memura dönüşür ya da bilgi ve yarar ilişkisine odaklı başka bir şeye dönüşür. Daha fazla uzatmayayım. Sayıla-

rın bana söylediği şey bu. Üniversitenin işlevinin dünyada da ama bizde de çok ağır bir şekilde değiştiği ama buna Türkiye'de eşlik eden bir şey, belamız oldu: Sağ popülist bir ideoloji ile üniversitelerin kendisi entelektüalizme karşı bir başka türden yeni habitus'lar geliştiriyorlar. Galiba karşımızdaki en büyük problemlerden birisi de bu. Bütün bu sürecin içerisinde devlet var, iktidar var. Kısacası, 2003'ten bugüne kadar değişen şey neydi diye soracaksak, bunun piyasalaşmaya eşlik eden yeni bir tür rejim yapısı olduğu kanaatindeyim.

Burak Onaran: Teşekkürler. Söz isterken konuşulanlar üzerinden bir iki noktaya temas etmek istemiştim, ama Nilgün konuşurken eklemek istediğim parantezler birikti. Eğlenceli bir hikâyeyle başlayayım. Bir ara 1970'lerdeki gazeteleri tararken Türk Tabipleri Birliği'nden miydi, tam hatırlamıyorum, sorumlu, yetkili bir hekimin başlığa çıkarılmış, mealen şöyle bir sözünü okumuştum: "Biz de halkımızın kanserden ölmesini isteriz." Polat'ın Bourdieu'ye hitaben söyledikleri bu başlığı hatırlattı... Hekim de çünkü halkımızın az gelişmiş ülke hastalıklarından, koleradan, tifodan öldüğünü, gelişmiş ülke vatandaşları gibi kanserden ölecek kadar yaşamadığını söylemeye çalışıyordu. Öte yandan tabii, halkımız hep bir örnek olmadığı gibi üniversitelerimizin de hepsi aynı değil. İlker'in söylediği gibi, bazı üniversitelerimizde, tifo ve koleradan değil, kanserden ölme lüksü akademisyenler için sağlanmış durumda. 2003 sayısını merkeze alarak bir geçmiş muhasebesine kalkışırsak ben krizin iki ana ekseninin sabit olduğunu düşünüyorum. Bunların biri piyasalaşma, öbürü de YÖK ile sembolleşen merkezî devletin üniversite üzerindeki hakimiyeti. Bazı özellikleri çok derinleşmiş, bu derinleşme bazı açılardan niteliksel farklar yaratmış olsa dahi her iki eksen 2003'te mevcuttu, hâlâ da mevcut. Hatırlıyor musunuz 2003 sayısının kapağındaki fotoğrafı? Kenan Evren'in İstanbul Üniversitesi'nden fahri hukuk doktorası alma töreninden, yanında Doğramacı ve cübbeli hocalarla bir fotoğrafı var. Bir de bu sayıdan iki sene önce *Birikim*'in yayımladığı bir "Bilgi Çağı Eşiğinde Üniversiteler" sayısını hatırlayabiliriz. Onun da kapağında İstanbul Üniversitesi'nin kapısında, elinde tüfekle nöbet bekleyen bir asker var. İki görsel de 2000'lerin başında üniversite alanındaki sorunlara dair bir mesaj iletiyor. Bir de şöyle kişisel bir not düşeyim. Ben hasbelkader iki dergiye de yazmıştım. Ama *Birikim*'deki yazıyı kendi adımla yayımlatmış, *Toplum ve Bilim*'deki yazıda ise müstear kullanmıştım. Zira tam o sene, yani 2003'te cevap beklediğim bir YÖK bursu başvurum vardı. *Birikim*'deki sayıda da, bazı arkadaşlarımın müstear isim kullandığını hatırlıyorum... Velhasıl bugünküyle kıyaslamak istemem, ama 2000'lerin başında da akademisyenlerin, en azından bizim gibi yeni başlamışların "yazdığım yazı, söylediğim söz beni işimden, bursumdan edebilir" kaygısı taşıdığını açıkça gösteren emareler bunlar. Takip eden yıllarda bu endişede önce bir azalma olduğunu, daha demokratik bir üniversite kültürü, rejimine dair bir beklenti ufku yaratan bir dönem geçirdiğimizi düşünüyorum ben de. Bunda bir etki de

12 Eylül tasfiyeleri sonrasında üniversitenin yeniden inşa edilmesine, diriltilmesine yeten bir sürenin geçmiş olmasıdır sanırım. Tasfiyenin etkilerinin kısmen tamir edildiği, sonrasında üniversitelerde yer bulabilen nitelikli kadroların yetiştirdiği 1990'lardaki mezunların, 90'ların ortalarındaki öğrenci hareketliliğine katılmış olan kuşağın üniversitelerde çalışmaya başlaması önemli bir etken kanımca. Onların varlıkları, sorgulamaları da olumlu yönde bir değişime dair bir ufuk, bir beklenti yarattı. Ama öte yandan somut olarak, düzen değişmedi ve bu iyimser ufuk ortadan kalktı. Bu bakımdan 2003'teki sayıda da sorunun ana eksenlerinden biri olarak işaret edilen YÖK'ün olduğu yerde durduğunu düşünüyorum. Pek tabii tek adamlaşmış bir rejimde hemen her kurum talileşiyor, görüntüde tamamen arka plana doğru kayıyor. Fakat iktidarın üniversitelere dair keyfî uygulamalarında bu 12 Eylül mirası kurumun ne kadar işe yaradığını hep gördük, hâlâ da görüyoruz. 2003'te işaret edilen diğer kriz aksı olan piyasalaşmayı da benzer bir şekilde, bir süreklilik içinde değerlendirebiliriz. İçinde bulunduğumuz, iktidarın keyfi ve fütursuz uygulamalarıyla belirlenen kriz halininde talileşiyor o sorun da. Ama sonuçta piyasanın değerleri, kıymetli-kıymetsiz iş kriterleri, çalışma nizamı, öncelikleri üniversitelere yaygınlaştırmış durumda. Velhasıl süreklilik içerisinde bir anlatı kurmaya çalışırsak, farkları olmakla beraber 2003'ün tespit ettiği iki temel sorun eksenini otoriter bir rejimin keskinliği altında yaşamaya devam ediyoruz da diyebiliriz.

Bir de, entelektüel-akademisyen ayrımına dair bir iki bir şey söylemek istiyordum. Piyasanın içselleştirilmesi bahsinin de bir devamı olarak... 2002-2009 arasında doktora için Fransa'daydım. Mimar Sinan Üniversitesi'ndeki işime geri dönünce, arada özellikle öğrencilerin akademisyenliğe yaklaşımlarında önemli bir değişiklik olduğunu fark ettiğimi hatırlıyorum. "Ben akademide kalmak istiyorum, bunun için hangi çalışmayı yapmam, hangi alana yönelmem daha iyi olur?" türü taktik sorularıyla sıkça karşılaşmaya başlamıştım. 1990'ların sonunda akademisyenliği salt bir iş olarak tarif edip, hocalara bu şekilde sorular yöneltmek âdetten değildi diye hatırlıyorum. Tabii bu pratikteki durumu yansıtmıyor olabilir. Herkesin belli bir idealizmle üniversitede çalışmaya başladığını iddia edecek değilim. Demek istediğim belki de yaygınlaşan bu pratiğin açıkça dile getirilebilir, söze dökülebilir olmadığı bir dönemdi. Öğrencilerin bu yeni tür soruları yöneltmesi hem bir kuşak farkının, piyasa kültürünü içselleştirmiş olmalarının sonucu, hem de üniversitenin piyasalaşmış olmasının, akademisyenlerin de zaten mesleklerini bu şekilde yapıyor, konularını aynı kriterlerle seçiyor olmalarıyla ilgili. Hangi konunun, alanın önü daha açık, hangisi daha bereketli... Kendi kuşağıma, yani 90'ların sonu 2000'lerin başında akademisyenliğe başlamış olan jenerasyona bakınca, hem üniversitenin piyasaya entegrasyonu, onun içselleştirilmesini hem de olumlu anlamıyla eski düzenin alameti olan kariyer paternlerini bir arada görebiliyorum. Ben şanslılardandım doğrusu, çünkü 1997'de lisansı bitirdikten sonra asistan oldum. Ardından YÖK bursu aldım, Fransa'ya gittim dokto-

raya. Sonra aynı kurumdaki kadroma geri döndüm. Bir gün bile iş bulmak için yazmak, proje yapmak zorunluluğu hissetmedim. Bu yüzden birbirinden farklı konular çalışırken gocunmadım, endişelenmedim. Akademik piyasa mantığının kariyer planlaması açısından hiç rasyonel değil bu tabii. Aynı dönemde bazı arkadaşlarımın bu şansa sahip olmadığını, yeni kariyer paternlerine göre konu, alan seçtiklerini de biliyorum. Daha evvel de söylendiği üzere üniversitenin piyasa zihniyetiyle entegrasyonu tabii 2003 sonrası başlamış değil. Akademisyen-entelektüel ayrımı daha da eski... Ama günümüzde 2003'ten farklı olarak artık her ikisinin de sorgusuz içselleştirmiş hale geldiğini düşünüyorum. Tamamen normalleşmiş durumda. 2003 sayısını hatırlarsak tekrar, Nalbantoğlu'nun daha önce de zikrettiğimiz makalesinde mesela adressiz bir polemik dili vardır. Muhatabını ismen zikretmeden birtakım akademisyenlerin nasıl piyasa mantığıyla iş yaptıklarını eleştirir. Ama layıkıyla, hakiki bir entelektüel merakla işlerini yapabilenlerin olduğunu, bunun imkân dahilinde olduğunu göstermeye çalışır. Benzer bir tını 2001'de yayımlanan *Birikim*'in "Bilgi Çağı Eşiğinde Üniversiteler" sayısında da var. Akademisyenliğin meslek ahlâkına, ilkelerine uygun olarak yapılabilirliği, entelektüelin sorumluluğuyla akademisyenin görevi arasındaki paralelliklere dair vurgular mevcut o sayıda da. Üniversitelere, akademisyenliğe dair bir umut göstergesi bunlar. Takip eden yıllarda bana bu beklenti epey aşındı, hatta neredeyse kayboldu gibi geliyor. Belki de zaten 2000'lerin başında, akademisyenliğe, üniversiteye dair böylesi beklentilerin bu kadar sık dile getirilmiş olmasının kendisini bir aşınma, tehdit altında olma emaresi olarak görmek gerekir. O yüzden soruyu başka şekilde mi formüle etmek lazım belki diye düşünüyorum. Yani, üniversite ve akademisyenleri bozulma içinde görmek, bir hatırayı, yok olup gitmekte olanı çağırmaya çalışmak nafile mi acaba? Biz akademisyenlikte bazı nitelikleri tarif ediyoruz, ama bu nitelikler uzun süredir aşınıyor. Belki de artık onlara ihtiyaç kalmadıkları için aşınıyorlar. Üniversitenin etrafındaki dünya değiştiği için, piyasanın hakimiyeti, siyasetin değişen biçiminden ötürü, artan öğrenci nüfusu nedeniyle, bilginin niteliği ve kullanımındaki değişim nedeniyle akademisyenlerin kariyer yapıları, işlere yaklaşımları da değişiyor. Sonuçta, 2000'lerin başında kısmen var olan eski ile yeni arasında olma halinin, akademik değerler açısından sürecin geri döndürülebilirliğine dair umudun, o beklenti ufkuna dair iyimserliğin tükendiği bir yerdeyiz sanki.

Nilgün Toker: Soruyu sertleştirelim. İhtiyaç yoksa niye böyle bir akademik özgürlük peşindeyiz?

Burak Onaran: Evet evet, ihtiyaç anahtar kelime gerçekten de... Ne işe yarıyor üniversite, hangi ihtiyaca cevap veriyor akademisyenler? Bunlara gerçekçi cevaplar vermek gerekiyor. O gerçeğe itiraz etme, onu değiştirme inadına mani değil bu...

Nilgün Toker: Yani akademik özgürlüğe ihtiyaç duyan akademisyene ihtiyaç da olmayabilir aslında.

Menderes Çınar: Akademik özgürlüğe ihtiyaç duymayan akademisyene ihtiyaç duyan, o tipi arayan bir akademimiz olduğu çok doğru ve güzel bir ifade. Bunun birkaç veçhesi olduğunu düşünüyorum. Birincisi akademik araştırmanın parametrelerini çizmek isteyen, bazı durumlarda ona bir siyasi misyon yükleyen iktidarlarımız. İşte Kürt meselesini çalışmak zordu, 28 Şubat sürecinde belli bir laiklik anlayışının bilimsel gerçeklik olarak mutlaklaştırması bekleniyordu üniversitelerden. Eskiden yine belli bir serbestlik alanı vardı. Bugün o serbestlik de risk altında. Son anayasa referandumu öncesindeki kamusal tartışmalara katılan ya da daha doğru bir ifadeyle katılmasına izin verilen bir tane hukukçu, siyaset bilimci görmedim. Bu durum bence mevcut iktidar ve bilim arasındaki yarığı, bilimin, bilimsel bilginin mevcut iktidar açısından nasıl bir potansiyel tehdit unsuru olduğunu gösteriyor. Belki de o yüzden "yerli ve milli" bilim ve bilim insanı arayışı var. 2015 yılında Özbekistan'da siyaset bilimi yasaklanmıştı, milli olmadığı, Batı düşüncelerini içerdiği gerekçeleriyle. Girdiğimiz yolun ucu buna açık. İkincisi, biraz neoliberalleşmeyle de alakalı. Birçok üniversite kuruldu, programlar açıldı, öğrenciler alındı. Ders verilmesi lazım, fakat hoca yok. O zaman dar kadroyla bütün dersleri kapatma, üstüne bir de yaz okulunda ders verme politikası belirdi. Akademisyenlerin öğretmenleştirildiği bir süreç başladı. Okumanın mesleğin bir parçası ve gereği olduğunu ihmal eden, böyle yaparak hem akademiye hem de ülke olarak geleceğimize kötülük eden bir anlayış bu akademisyeni ders vermediği zamanlarda çalışmıyor sayan anlayış. Bununla bağlantılı olarak akademisyene *McDonald's* çalışanı muamelesi yapan bir anlayış gelişti. Yani hem yapılan işi ders verme olarak basitleştiren, hem de o işi doktorası olan herkesin her dersi vererek yapması gerektiğini, yapabileceğini düşünen bir anlayış. İş böyle *deskilled* olunca, işi yapan da kolayca yenilenebilir olarak düşünülüyor. Bu bakımdan kıymet bilmeyen, birikimin önemini görmeyen bir anlayış söz konusu. Üçüncüsü, hem bu söylediklerimle hem de Polat Alpman'ın işaret ettiği akademinin bir meslek olarak kurumlaşamaması ile ilgili. Bu durum, öğrencilerin vasatlığını ve önyargılarını kıracak, ufuklarını açacak bazı aykırı ifadelerin veya konuların dile getirilmesini zorlaştırıyor. İşte ne bileyim, bir toplumsal mesele olarak tecavüzle ilgili bir değerlendirme yapmak veya bir film göstermek öğrencilerden tepki alabiliyor ve bu tepki etkili olabiliyor. İdare hesap soruyor, uzak dur diyor falan. Bu bir vasatlığa teslim olma, bağnazlaşma eğilimi aslında. Oysa geleceği kurmak, medeni ve özgür bir toplum olmak, önyargılarından arınıp kendimizle ve meselelerimizle yüzleşmek için akademik özgürlüğe ihtiyacımız var. Elbette, bu işi bir meslek olarak tanımlayanların kendilerini gerçekleştirebilmeleri için de.

Ömer Turan: Ben iki şey söyleyeceğim: Birincisinde kafam daha net, ikincisinde aslında kafamdaki soruları paylaşacağım sanırım. İlki, Nilgün'ün sözünü ettiği "bir şehri kalkındırmak için üniversite açılması"na dair. Zaten rakamlardaki patlama da bunu çok net gösteriyor. Bu bize aslında ikili bir süreç gösteriyor 2003 sonrasına dair. Bir taraftan üniversitenin piyasayla hemhal olması, tamamen piyasa tarafından domine edilen bir alana dönüşmesi süreci var. Ama Türkiye'de öyle bir yükseköğretimde okullaşma oranı var ki, zaten bu kadar üniversite mezununa aslında piyasada ihtiyaç yok. O ikili süreç demeye çalıştığım şey bir taraftan istihdama yönelik bilgi üzerinden işlev kazanan üniversite modelini yaygınlaştırma çabası, öbür taraftan mezunların iş bulabilirlerse bu işin mezuniyet alanlarıyla ilgili olmayacağı kabulüyle bir üniversiteleşme meselesi var. Doktorlara baktığımızda da bunu görüyoruz: 2019 sayıları önümde. Her yıl 10 bin 500 yeni doktora öğrencisi başlıyor. Toplam doktora öğrencisi 100 bin. Bunların hepsi mezun olmuyordur ama bu kadar nitelikli tez yazılmasının mümkün olmadığı da herhalde aşikâr. Ve tabii ki az önce konuşulan anti-entelektüalizmi de besleyen bir şey bu. Şehre üniversite açıyorsunuz, bundan en mutlu olanlar emlak sahipleri. Kira piyasası ona göre şekillenecek, esnaf mutlu olacak, işte "bizim de bir üniversitemiz olacak". Bu son derece anti-entelektüalist bir proje ve tuhaf bir şekilde piyasadan da kopuk. Hani bir şekilde "oradaki sanayi odasıyla, esnaf odasıyla ortak proje yapalım" söylemi, gerçek hayatta karşılık bulan bir şey değilmiş gibi geliyor bana. İkincisi, bu akademisyen ve kamusal entelektüelin ilişkisine dair gelinen nokta. Söylenenlerde farklı düşündüğüm bir nokta yok. Bir tek buradan sözü Boğaziçi'ne bağlayabilir miyiz diye geldi aklıma. Şunu düşünüyorum aslında: 2016 sonrasında, ihraçlar sonrasında ihraç edilmiş meslektaşların kamusal görünürlüğü ve kamusal çabaları ve kamusal iş yapma inatları bize bu ilişkinin o kadar da kolaylıkla kopmadığını da gösteriyor. İhraç edilen meslektaşlardan biri, Ali Rıza Güngen şöyle demişti: "Bir akademisyeni işinden alıkoymak, ancak bütün tartışma ve itiraz kanallarını tıkayarak ve kamuyu ortadan kaldırarak mümkün olabilir. Dolayısıyla ihraç olanaksızdır ya da ancak kamunun ihracı ve iptaliyle mümkündür." 2016'da söylüyor Ali Rıza Güngen bunu. Geldiğimiz noktada Boğaziçi'nin kayyum atamasına direnmeye başladığı nokta, aslında tam da Ali Rıza'nın tarif ettiği nokta. Bütün olanakların tıkandığı, kamusal alanın tamamen daraltıldığı bir mecrada oluyor bütün bunlar. Belki buradan minik bir iyimserlik parantezi olarak şuna ulaşmak mümkün: Demek ki akademik kimlik ile entelektüel pozisyon arasındaki ilişki bütünüyle kopmamış hâlâ... Bunu yayın kurulunun farklı toplantılarda hep konuşmuştuk, Serdar (Tekin) bir keresinde şöyle özetlemişti: "Ben aslında BAK sürecini şöyle görüyorum: Bireysel olarak öne çıkmış değiliz hiçbirimiz. Bir tavır olarak kolektif bir şekilde öne çıktık." Belki Boğaziçi'ndeki süreci buna benzer bir şekilde düşünebiliriz. Kolektif bir duruşla neredeyse bir karşı kamusallık yaratılıyor. Ve Türkiye'nin o giderek daralan kamusal alanında gene de gündeme müdahil olma şansı bu şekilde yakalandı.

Serdar Tekin: Ömer'e hızla eklemek istediğim bir şey var mümkün olursa. Bütün bunları Türkiye akademisinin eleştirel birikimi başlığı altında da düşünmek gerekir. Ve sadece bunları da değil. Barış için Akademisyenler vakası... Vakanın kendi özgül koşulları değil kastettiğim şey. O kadar çok sayıda insanın, 2 bin küsur akademisyenin öyle bir dönemde imza atabilmiş olması... Bunun kendisi bile Türkiye akademisi hakkında bir anlamda çok olumlu bir şey söylüyor. 90'lardan beri biriken eleştirel potansiyele işaret eden bir şey bu. Akademinin bütününe ilişkin negatif bir sürü şey sayabiliriz. Ama BAK vakasının kendisi, bugün Boğaziçi'nde olup bitenler, ihraç edilenlerin dışarıda almaya çalıştıkları kamusal tutum vesaire, bunlara baktığımızda evet bunlar Türkiye akademisinin ana akımı değiller, ama güçlü bir muhalif damar olduğunu gösteriyorlar. Bu birikimin kolay kolay yok edilebilecek bir şey olmadığını kaydetmekte fayda var gerçekten. Ömer'in bunu hatırlatması isabetli oldu.

Seda Altuğ: Başka bir yazı vesilesiyle Meclis'te Darülfünun'la ilgili yapılan tartışmaları okuyordum ve görebildiğim kadarıyla şayet o tartışmayı yürüten vekillerin üniversite tahayyülleri gerçek olsaydı, yani üniversiteyi mutlak olarak devletin alanına hapsetme niyetleri gerçekleşmiş olsaydı, üzerine bir de Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan tasfiyeler ve etnik/dinî ve politik dışarıda bırakmaları eklediğimizde, akademide en ufak bir muhalif damarın yeşermemiş ve hayat bulamamış olması gerekirdi. Fakat, tüm bu milliyetçi ayrımcılık ve kitlesel tasfiyelere rağmen, gayet cılız ve gelenek oluşturamamış olarak kalsa bile yine de muhalif akademisyenlerin varlığını ve üretimlerini görüyoruz. Bunun farkında olmamızın üniversite, toplumsal mücadeleler tarihi ve devlet ilişkileri açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Buna ek olarak Türkiye'deki üniversite manzarasının parçalı, kopuk ve çok katmanlı olduğunu da kabul etmeliyiz. Birbiriyle birçok farklı eksende hiyerarşik bir şekilde ilişkilenmiş veya hiç ilişkilenmemiş bir üniversite manzarası var karşımızda. Taşra, merkez ve merkezin kendi içinde, eğitim düzeyi, bir geleneği olup olmaması, piyasayla ve siyasi iktidarla ilişkisi gibi birçok farklı konu üzerinden farklılaşmış parçalı bir akademiden bahsetmenin gerçeğe daha yakın olduğunu düşünüyorum. Buradan tekrar akademide eleştirel bilgi üretme meselesine gelmek istiyorum. Bildiğimiz üzere KHK ile tasfiye edilen ve Türkiye dışına giden bazı Barış Akademisyeni arkadaşlarımızın artık akademiyi bırakmak istediklerine tanık olduk. "Bu insanlar neden akademisyen olmak istiyorlardı, hangi motivasyonlarla akademiyi seçmişlerdi ve hangi motivasyonlarla akademiyi bırakmaya karar verip akademi dışı bir alanda kendilerini gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlar?" sorularının cevabı Türkiye'de akademinin en azından barış sürecine kadar halen bazıları için muhalif pozisyonlarını ifade ederek eleştirel bilgi üretebilecekleri bir yer olma vaadini kısmî olsa da yerine getirdiğini gösteriyor. Bir de son bir şey daha söylemek istiyorum: Nilgün'ün bahsettiği meslekî ethos, habitus ve bunun yok olması meselesine dair söylemek

istediğim şey. Bizler bazen bence çok hızlı bir şekilde meslekî ethos ve habitus'un varlığını kamusal entelektüel olmakla bağdaştırıyoruz. İkisi arasında çok problemsiz ve doğrudan bir ilişki görüyoruz. Benim Boğaziçi'ndeki direnişimiz esnasında birçok farklı bölüm hocası özelinde gözlemlediğim şey meslekî ethos'un akademisyenlerin iç insicamında kilit bir rol oynadığı. Yaşlarından bağımsız olarak rektörlük önündeki nöbetlere hemen her gün gelmelerinin altındaki temel motivasyonları meslekî ethos. Bu insanlar politik insanlar değiller, siyasi görüşleri oldukça ana akım olabilir, ama aynı Nilgün'ün demin bahsettiği gibi bu hocalar okuldaki polis varlığına, polislerin öğrencilerin saçlarının teline dokunmasına ve de liyakat sahibi olmayan birisinin tepeden mesleklerine dair bir müdahalede bulunmasına inanılmaz karşı çıkıyorlar. Çünkü bir akademik ahlâkları var, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük anlayışları da oradan geliyor. Bu tutum illa ki daha sonra politik bir aktivizme yol açmıyor ama meslekî ethos, habitus ve üniversite özerkliği arasında birbirini besleyen ikili bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Kısacası Boğaziçi'ndeki çoğunluk için meslekî ethos'un ve özsaygının önemli bir katılma motivasyonu oluşturduğunu düşünüyorum. Buradan yola çıkarak kendi duruşlarını üniversite çerçevesinin dışına çıkıp daha genel anlamda politize ettiklerinden emin değilim.

Olcay Akyıldız: Seda duruşlarını politize etmiyorlar dediğin noktada. Belli bir oranda özerkliğini hep korumuş bir üniversite olduğundan Boğaziçi, ona bağlı olarak kimi zaman Boğaziçi'nin dokunulmazlığı yanılsamasının da belki bir uzantısı bu. Bütün bu tartışma içerisinde akademik özgürlük ve üniversite özerkliğini savunan ama bunu politize etmeyen dediğin akademisyen tanımı, Barış İçin Akademisyenler metnine imza atmasa bile, örneğin bunun sonrasında olanları sorunsallaştıracaktı ve sorunsallaştırdı da. Ya da imzacı akademisyenlerle ilgili olumsuz bir adım atılmasına engel olacak insanlardı. Bunları aşama aşama gördük zaten. 2016 sonrasında Mehmed Özkan'ın o zaman buna sahip çıkışı ve üniversiteden bu nedenle hiç kimsenin ihraç edilemeyeceğini net bir şekilde söylemesi, tam söylediğin yerden hareket ediyor. Boğaziçi'ni şu an güçlü kılan da aynı sağlam temel sanırım. Akademik ahlâkın gücü bu: Kendimi özne kılmak istemem ama Boğaziçi Üniversitesi hocalarının –emeklisinden en gencine– orada o meydanda duruyor olmaları ve durmaya devam edecek olmaları, haklı olmaları ve bunu tartışmaya bile açmayacak olmaları, bunları Seda'nın söylediklerileyle de birleştirirsem, tepeden akademik müdahaleye asla müdana etmeyecek olmaları. Seda dediğin gibi özerkliği mümkün kılacak bir şey olarak da görebiliriz bu örneği, özerkliğin önemini vurgulayan bir şey olarak da.

Eylem Ümit: Akademik alanın daralmasıyla ilgili bu tarif ettiğimiz hatlardan, yani piyasalaşma, devletin-iktidarın biçimlendirmesi, taşralaşma gibi hatlardan başka bir şey de var sanırım. Yani sanıyorum, onu seziyorum bütün konuşma-

larda ve benim de aslında hep böyle üniversiteyle ilgili bütün o üniversite hayatındaki erozyonla ilgili en az konuşulduğunu düşündüğüm şey bu. Nilgün hocanın söylediği işte, "sınıfa giremezsin" diyenlerin muhalifliğiyle, Seda'nın tarif ettiği muhaliflikle ilgili bir şey bu söyleyeceğim. Eskiden akademisyen olduğunda evet asistan olunuyordu. Kürsüye hoca seni beğeniyordu, seçiyordu, alıyordu. O tekke-derviş ilişkisiydi, usta-çırak ilişkisiydi. Onun sözünü bıraktığı yerden devam ettirecek kişi olarak seçilmiş oluyordun. 500 kişilik amfi içinden seçiliyordun. Ama şu kuşak farklılığını hep böyle utanarak mahcup bir şekilde yaşayan bir kuşaktık biz. Onlar 3-4 dili anadili gibi bilen, o maaşa pek tamah etmeyen, pek ihtiyacı olmayan insanlardı. Sınıfsal bir farklılık vardı yani hocalarla bizim aramızda. Biz o maaşla geçinmeye çalışıyorduk. Ama o hocalar, hani bizi alıp da işte halef-selef ilişkisini yaratan hocalar, sınıfsal olarak çok farklı bir yerden geliyordu. Bu yüzden Avrupa'da ders vermişlerdi bizden çok daha önce. Doktoraları öyle "Doğu için iyi" doktorası değildi, "Türkiye çalışacaksın" doktoraları değildi ve ilgi alanlarıyla, sanatsal yönleriyle, yazıp çizmeleriyle, edebiyatla, çeviri yapmalarıyla, şiir yazmalarıyla başka bir bütünlük teşkil ediyordu o kuşak. O kuşaktan sonra gelen kuşaklar ise asistan maaşıyla geçinmesi gereken kuşaklardı. Ve sınıfsal bir değişim olduğunu düşündüm ben hep bu bayrak devir teslimiinde. Onlardan daha farklı yaptık biz bu işi. Bizim direnmemiz ideolojik bağlantılı idi. Ama onlarda şu vardı: –Tam işte Nilgün hocanın söylediği– "dersliğime, sınıfıma giremezsin" tutumu ya da Seda'nın söylediği türdeki muhaliflik... YÖK örneğin "ders içeriklerinizi verin" demişti, yine Bologna sürecinde. "Her hafta hangi dersi işleyeceksin, hangi kaynaktan hangi konuları?" diye. Benim o "3 dil bilen" dediğim ve bir çok bakımdan ideolojik bakmayan, suya sabuna karışmayan hocalarımız "ne münasebet efendim, benim dersime kimse müdahale edemez, ben dershane öğretmeni değilim" diye posta koydular. YÖK'ün bu türlü müdahalelerine direndiler. Biz böyle eski üniversitemde çok gurur duyduk bunlarla. Böyle toplanırlardı yaşlı yaşlı hocalarımız giderlerdi YÖK'le kavga ederlerdi ve o özerklik mücadelesini başka yerden yaparlardı. Bu yüzden Serdar Tekin'in söylediği ethos ve özerklik ayrımını pek de inandırıcı bulmuyorum. O ethos "akademisyenlik böyle bir şeydir, ben sınıftayken kimse bana karışamaz, bu dersi ben anlatıyorsam bitmiştir, ne istiyor YÖK? YÖK buraya giremez" tavrı öyle bir şeydi ki özerkliğin de pazarlığını, karşılıklı müzakere alanını masayı dağıtan bir şeydi. "Ben bunun pazarlığını yapmam" diyordu hocalar. "Bana kaç yayın yaptın, soramazsın" diyordu. CV'ler isteniyordu mesela, CV göndermiyorlardı o hocalar. "Sana hesap vermeyeceğim" diyorlardı. Bunun anti-entelektüalizm hattıyla da bağlantılı bir şey olduğunu düşünüyorum. Çok uzatmamak ve dünyaya bağlanmak için burada kesebilirim çünkü entelektüel denilen kişinin o bütüncül dünyasının yarıldığı, dağıldığı ve meslek, iş haline geldiği dönemde sanki. Üniversiteye girdiğimdeki o son kuşağı katafalkla, dört kolluyla gönderdik. Ondan sonra iş bitti. Biz ondan sonra, YÖK bizden

ne zaman ense traşı istese buyur diyen bir kuşak olduk. Ancak ideolojik açıdan muhalif olabildik. İdeolojik angajmanı olanlarımızla yan yana gelip dayanışabildik. Öbür dayanışma daha geniş bir dayanışmaydı. Habitus'u ve ethos'u koruyan bir dayanışmaydı. Çatısı daha genişti, sağı solu ortası olmayan, "hoca dediğin böyle davranır"lı bir şeydi. Sınıfsal değişimle, kuşak değişimiyle, akademisyenliğin meslek veya iş haline gelmesiyle kayboldu bu. Ne sadece iktidar şekil vermesi üzerinden ne de sadece piyasalaşma ayağına sığdırıp anlayabileceğimiz bir şey bu.

Nilgün Toker: Hatırlar mısınız, Boğaziçi panellerinin ilkinde Cemal Kafadar'la tartıştığımız konu buydu. Eylem'in dediği şey, aslında özerkliğin enformel deneyimlenmesi. Üniversite formel veya normatif bir yapı olarak özerklik bakımından sıkıntı taşısa bile özerkliği içeride fiilen icra eden akademisyenlerin varlığı önemlidir. Boğaziçi'nin gelenek taşıyıcılığını da bu enformel özerklik alanının gücünden hareketle tarif etmiştik. Gerçekten de ben bunun her yerde tamamen yok olduğunu düşünmüyorum. Doğru, kimi yerlerde, örneğin Ege Üniversitesi'nde hızla yok oldu ama Boğaziçi Üniversitesi gibi kimi yerler hem daha güçlü geleneklere sahip olduğundan hem de saldırıya daha geç maruz kaldığından bu enformel özerklik deneyimini sürdürebildi. ODTÜ'de ne olduğunu tam bilemiyorum, çok güçlü bir geleneğe sahip, ama içerde aktif bir gelenek sürdürme iradesi var mı bilmiyorum.

Olcay Akyıldız: Hakikaten enformel özerklik dediği şey Cemal Kafadar'ın, şu anda olan da o aslında Boğaziçi'nde. O geleneğin devamı ve Seda'nın az önce dile getirdiği itirazdan dolayı da bir şekilde elini taşın altına koyan hocalar var. Neredeyse bir tür işleyen model diyeceğimiz, komisyonların ve kurulların nasıl çalışıp üretebileceğinin bir örneği. Tam da bu inançtan ve kurumsal olarak işleyen bir sistemin köklü bir şekilde var olmasından güç alarak... Tabii şimdi son süreçte olur ya da olmaz aşamasında, karar noktasında işler değişiyor ama yine de çaba devam ediyor. Yine de kurullar ve komisyonlar her adımın takipçisi olarak bu sorumluluklarını sürdürüyorlar. Bu nedenle, işlediğini gördüğümüz bir model aslında bu. En alttan yukarı doğru yapılanmış bir sorumluluk, görev, hatta karar dağılım şeması. Boğaziçi'nde hâlâ biraz hayal etmeye devam ediyor gibiyiz. Hayal derken aslında bildiğimiz tek model buydu ve son derece iyi bir biçimde işliyordu. Şimdi bu kesinti bir şok etkisi yaratıyor ama o şok darbesine dayanmayı mümkün kılan da bu "bottom up" sorumluluk alan yapılanma. Ve yeniden işleyecek elbette. Şu an sekteye uğrasa da herkes yine de işini yapmaya, sorumluluklarını yerine getirmeye devam ediyor. Senato'nun 2016 sonrasında görevlendirdiği bir komisyon Ocak ayından bu yana her hafta yoğun bir biçimde toplanarak üniversite işleyiş modelleri üzerinde çalışıyor. Yapılanları listelersem laf uzayacak.

Serdar Şengül: Kamusal entelektüel ve akademisyen ayrımı üzerine öğrencilik deneyimim üzerinden bir şey söylemek istiyorum. Ben Ankara Siyasal'da okudum 94-98 arasında. İlber Ortaylı'nın, Baskın Oran'ın, Ömür Sezgin'in, Korkut Boratavların hâlâ hocalık yaptığı, ders verdiği bir döneme yetiştim. O dönemde de kesinlikle o sözünü ettiğiniz akademik habitus, akademinin ve akademisyenlerin tırnak içinde namusunu korumak gibi bir eğilimleri bir tutumları kesinlikle vardı hocaların. Ama orada da akademinin kendisinde sorunlu olan nokta, hangi konuların konuşulup hangilerinin konuşulamayacağının çok belli olmasıydı. Hocanın entelektüel olarak dışarıya beyan verdiğinde söylediği şeyle dersin kurumsallaşmış müfredatı arasında büyük fark vardı. Müfredat ile beyanat birbirini destekleyen bir niteliğe sahip değildi. Bence 2000'lerden sonra Türkiye'deki sorunların baskısının akademiyi ve akademisyeni kontrpiyede bıraktığı nokta burada başlıyor. Bir kere 2000'lerden sonra öğrenci profili çok çeşitlendi. Akademik demokratik mücadelenin imkânlarının artması, öğrencileri dersler ve hocalarıyla daha yakın bir ilişki içine soktu. Bu da ister istemez ders programları ve müfredat üzerinde bir baskı oluşturdu. Kürt öğrenciler, İslami bir kimliği benimseyen öğrenciler, toplumsal cinsiyet kuramları temelinde cinsiyetlendirilmiş akademik anlayışı eleştiren öğrenciler ve farklı sol düşünceleri benimseyen öğrenciler akademinin yerleşik epistemik sınırlarını aşındırmayı amaçlayan bir akademik çalışma programını hocalarıyla birlikte geliştirmek istediler. Bence sıkıntılı noktalardan bir tanesi bu gelişmelerin Türkiye'deki yerleşik akademik paradigma ve müfredatta bir dönüşüme, bir çeşitlenmeye yol açıp açmayacağıdır? Özellikle uluslararası akademik dünya ile iletişim içinde olan üniversitelere müdahale nedeninin tam da dünya genelindeki farklı tecrübelerin, literatürün, Türkiye akademilerine bazen İngilizce, bazen çeviri yoluyla aktarılması olduğunu düşünüyorum. 2016 sonrası KHK'lar, işten atmalar şunu göstermiştir. Akademisyen olmak ve bir akademik ethos'u korumakla, entelektüel olmak arasındaki gerilim tartışılan sorunların çok "hassas" olmasından kaynaklanıyor. Yani Oral Sander benim hocamdı. Rahmetle de anarım, çok şey öğrenmişimdir, ama Oral hoca derste konuştuğunda sadece Paris'te doktora yapmış bir hoca olarak konuşmazdı. Devleti temsil ediyordu Oral hoca. Böyle bir güçle de konuşurdu, arkasında böyle bir gelenek de vardı. Asla bir devlet memuru falan demiyorum; ufukları çok genişti kesinlikle, entelektüel ufukları, dünya deneyimleri. Türkiye'nin bundan sonrasına baktığımızda üniversiteleri bekleyen sorun akademi, ülke ve dünya sorunlarını tartışmaya ve çözüm önerileri getirmeye imkân sağlayacak bir paradigmatik dönüşüm yaşanıp yaşanmayacağıdır. Aksi takdirde, entelektüel tavır, akademiyle ilgisi olmayan kişisel veya "siyasal" bir tavır olarak görülüp dışına itilebilecektir. Yaşananlar bir parça bundan kaynaklanmaktadır. Bu ciddi bir sorundur. Mevcut iktidar aynı zamanda üniversitelere yönelik politikasına tarihsel referanslar bularak kültürel anlamda da söz konusu politikalara bir doğallık kazandırmaktadır. Ulemanın sultanın kanatları altında ilmî fa-

aliyetlerini gerçekleştirdiği bu model, İslam dünyasındaki çoğul ilmî gelenekleri görünmez kılan ve biat-itaat ilişkisine indirgenemeyecek ulema-otorite ilişkisini karikatürleştiren bir işlev görmektedir.

Göze Orhon: Bu dünya bağlamını konuşma meselesini geciktirmek istemiyorum. Bu yüzden çok kısa söyleyeceğim söyleyeceklerimi. Eylem'in anlattıklarına benzer şeyler anlatabilirim. Bence en sembolik örneklerden birisi o. Atama yükseltme meselesi, üzerine çekinmeden konuşulacak bir şey değildi mesela bir önceki nesilde. Bizim nesilde çok meşru bir şey "ne zaman doçent olacağım, ne zaman profesör olacağım vesaire" gibi şeyler. İşin bir parça çiğ, teknik yanının görüldüğü yer gibi görünüyor burası. Bir de tüm bunları anlatırken kendimden önceki nesli anlatırken fazla romantize etmekten çekiniyorum, onun da şerhini düşmüş olayım. Daha gerçekçi olmak lazım. Sınıf meselesine kesinlikle katılıyorum. İki nesil ya da iki gelenekten söz ediyoruz; bir önceki geleneğin entelektüel olmakla ilişkili son derece ileride olduğunu düşünüyorum ama öte yandan da bunun bir tür kültürel sermayeyle, sınıfsal olarak nereden gelindiğiyle ilgili bir boyutu da var. Bunu da gözden kaçırmamak gerektiği kanaatindeyim.

Nilgün Toker: Ama benim örnek verdiğim hoca bir sınıftan gelmiyordu.

Göze Orhon: Doğrudur hocam, bütünüyle sınıfın bu tartışmayı tükettiğini düşünüyorum ama...

Nilgün Toker: Israr ediyorum, taşradan, taşra okullarından ve hatta orta alt sınıftan gelen kişilerden bahsettim ben. Tam da formasyon derken bunu kastetmiştim, üniversitenin içine girdikten sonra edindiğiniz alışkanlıklardan. Bu bir sınıfa aitmiş gibi görünen alışkanlıklar da olabilir ama aynı zamanda bir akademisyenin taşıması gereken niteliklere dair bir "kültür" fikrini de taşıyordu. Haklısınız belki alışkanlıklar sistemi, o sınıfa ait olmadan o sınıfın birtakım değerlerini benimsemek anlamına da gelebilir, işte klasik müzik, opera dinlemek, şiir okumak gibi. Evet eski kuşaklarda akademisyene atfedilen bir şey var: Akademisyenin beğeni referansları de evrensel olmalı vb. Kendilerine öyle bir şey atfediyorlardı ve o beğeni seviyelerini de artırmak için çok çalıştıklarına eminim. Ben öyle hocaların elinde yetiştiğim için hepimizin beğeni seviyesini artırmak için de çok uğraştılar. Hocalar asla üst sınıftan gelmiyordu, ama evrensel bir beğeni seviyesine yükseldikleri için yetiştirdiklerinin de öyle olmasını istiyorlardı; opera dinleterek ya da sizin bilmediğiniz şair ve yazarları sizin önünüze koyarak öğretiyorlardı size bunu. Formasyon derken bunu kastediyorum. Bu sadece felsefe tarihini değil aynı zamanda başka birçok şeyi de öğrendiğiniz bir ortam yaratıyordu. Bu nedenle üniversitelerin eskiden sahip olduğu usta-çırak ilişkisi dediğimiz şeyin biçimlendirici bir yanı vardı, habitus böyle taşınıyordu. Bunu

ortadan kaldıran şeyi bir bozulma olarak tarif ediyorum ve bunun üniversitelerin piyasalaşma süreciyle mümkün olduğu kanısındayım.

Eylem Ümit: Beynelmilel olmakla ilgili çok dayak yemiştik biz bu kuşaktan. Tam şöyle bir lafla anlatayım bu dayağı size: Derste beşamel sostan bahsediyor bir hocamız, o kuşaktan bir hocamız. Ve öğrencinin bilmediğini fark ediyor. Çıktı ders arasında bu hocamız, çok sinirlenmiş ve "Beşamel sosu bilmiyor öğrenci! Öğrencisi payzan, hocası payzan, tencere kapak! Cebeci kırsalı işte!"dedi. "Cebeci kırsalı" lafıyla biz çok dayak yedik. Beynelmilel olanı bilmediğimiz, ona eklemlenmeye çabalamadığımız için daha doğrusu. "Orayı bileceksin, orayı öğrenmeye çabalayacaksın, dünya yurttaşı olacaksın..." Böyle bir vizyon söz konusuydu.

Nilgün Toker: Fena değilmiş ama...

Göze Orhon: İşte bu yüzden ethos ve habitus meselesi önemli. Ben ethos dedim, siz habitus dediniz. Evet, o evrensellik iddiası daha çok habitus'a bağlanan bir şey. Sınıf meselesi böyle. İkinci söyleyeceğim şey biraz imza meselesine bağlanan bir şey, kamusal entelektüeller meselesi. Çok açık bir fark var hakikaten. Belli başlı üniversitelerin belli başlı doçentlerini, profesörlerini tanımazsınız belki ama ihraç edilenlerin isimlerini bilirsiniz, yani ihraç edilmeden önce de bilirdiniz. Hangi üniversitede çalıştıklarını bilmezsiniz belki ama ne iş yaptıklarını, ne yazdıklarını, neyle ilgilendiklerini bilirsiniz. Tanıdık isimlerdir, kamusal figürler olmuşlardır, belli bir fikriyata yön vermiş insanlardır. İmza meselesine bağlarsam, işin tatsız yanı ortaya çıkıyor. İhraç edilenlerin bir kısmı, en azından belli bir yaşın üstündekiler, o kamusal entelektüeller, aynı zamanda da akademisyen olanlarmış gibi geliyor bana. O kuşak ihraç edilmiş gibi geliyor bana. İhraçlar o kuşağı ortadan kaldırmaya yönelikmiş gibime geliyor. Elbette sadece o kuşak ihraç edilmedi ama buradaki tartışma özelinde, iki geleneğin farkı bağlamında, özellikle bizden önceki kuşağı kastediyorum. Üçüncü söyleyeceğim şey, biraz ümitvar bir şey. Ben iflah olmaz bir iyimserim galiba. Tam da bu noktada, politik olmasan bile akademik etiği savunmak, "hâlâ böyle akademisyenler var mı" sorusunun cevabı bana çok berrakmış gibi geliyor, özellikle de ikinci imzacıları düşününce. İlk imzacılar politik olarak heterojen bir kitleydi, aralarında Kemalistler bile vardı. Ama ikinci imzacılar, arkadaşları tehdit edildiği için ya da birileri onların "kanında duş almak" istediği için imza attılar ve bunlar içinde hiç politik olmayan insanlar da vardı. Vicdani ve akademik olarak özerklik adına bundan rahatsız olduğu için imza atan insanlar vardı içlerinde. Bence bu refleks –yani özerklik çok tartışılır Türkiye üniversitelerinde ama– bir geleneğin varlığına dair yakın dönemdeki en kuvvetli işaretlerden birisidir, ikinci imzacıların varlığı. Bu kadar söyleyeceklerim.

Burak Onaran: Entelektüel-akademisyen ayrımına dair konuştuklarımızı bazı kategoriler üzerinden düşünerek toparlamayı denemek istiyorum. Dört farklı tipten bahsediyoruz diye düşünüyorum. Birincisi kamusal entelektüel, ikincisi Sartre'ın bilgi teknisyeni ya da Edward Said'in "gözü saate takılı" dediği akademisyen profili. Buna ek olarak entelektüel merak sahibi akademisyen diye bir kategori tanımlamak mümkün diye düşünüyorum. Malum her akademisyen entelektüel merak sahibi değildir, her entelektüel merak sahibi akademisyen de kamusal entelektüel olmaya niyetli, hevesli olmayabilir. Son dönem Türkiye'den konuşurken ortaya çıkardığımız bu tiplerin geçmişini, Avrupa'daki akademiyi göz önünde bulundurursak, Starte'ın, sonra Said'in yazdıklarına bakarak kolaylıkla geriye götürebiliyoruz. Türkiye akademisinde de nevzuhur olmadığını düşünüyorum bu tiplerin. Görünürlükleri birbirinden farklı düzeyde olsa da, hangisinin baskın akademisyen profili olduğu sorusunun cevabı zaman içinde değişmiş olsa da, bu üç temel tipin yeni olmadıkları aşikar kanımca. Bizi asıl tedirgin eden ve dünyadan da bir ölçüde ayrıştıran sorun "niteliksiz akademisyen" diyebileceğimiz bir dördüncü kategorinin son derece yaygınlaşmış ve görünürlüğünün artmış olması. Yani bilgi teknisyeni olmaya da niyeti olmayan bir akademisyen kategorisinden bahsediyorum. Otoriterleşme ve kadrolaşma ile beraber bu tipin sayısının dehşet verici bir hızla çoğaldığını görüyoruz. Demin pesimist bir soru sordum ya, üniversite ne işe yarar, biz ne işe yarıyoruz diye. O sorunun pesimist tınısında entelektüel merak sahibi olan akademisyene ihtiyacın kalmadığı, yani üniversitenin kurumsal olarak bunu dışlayıp teknisyenleştirmeye yöneltiği düşüncesi, tespiti vardı benim için. Burada, geldiğimiz güncel Türkiye üniversitesinde sanki bilgi teknisyenine bile ihtiyaç yok. Türkiye özelinde üniversite ne işe yarıyor sorusunun cevabı daha da kötümser yerlere açılıyor bence. Hem değerlerin aşınmasına hem niteliksizleşmeye direnç göstermek lazım tabii, ama şaşkınlığımızı, itirazımızı, direncimizi bazen 16. yüzyıl Osmanlı bürokratı Mustafa Ali'ye benzetiyorum. Cornell Fleischer'ın Mustafa Ali üzerine olan kitabını bilirsiniz. 16. yüzyıl sonunda Osmanlı bürokrasisindeki kariyer paternleri, yani güncel dilde dediğimiz gibi yükselme kriterleri değişiyor. Mustafa Ali de Arabi Fars dili bilmeyen adamlar nasıl oluyor da bürokraside yükseliyor anlayamıyor. Öfkeleniyor, bu değişimi imparatorluğun çöküşünün alametleri arasında görüyor. Ama Fleischer'ın cevabı başka. Mustafa Ali'nin şikâyet ettiği bürokratlar niteliksiz değiller aslında, devletin aradığı, zamanın ihtiyaç duyduğu niteliklere sahipler. Maliye bürokrasisinden gelenler yükseliyor artık. Bu bürokratlar, Mustafa Ali gibi entelektüel değiller, ama hesap yapmayı biliyorlar, daha iyi kayıt tutuyorlar. Değişim Osmanlı bürokrasisinin kötüye gittiğini göstermiyor Fleischer'a göre, aksine bürokrasi daha kaliteli iş yapıyor. Bilgi teknisyenliği de aslında, salt yapılan işin kalitesine odaklandığımızda akademik üretimin bazı niteliklerini artırabiliyor, daha derinlemesine bakmayı, odaklanmayı getirebiliyor. Üstelik bugünkü piyasanın istediği gibi niceliği artırmaya, yayın sayısını yükseltmeye de

yarıyor. Çok sayıda güzel tuğlalar üretiliyor belki, ama bizim, entelektüel merakla, kamusal sorumlulukla sorduğumuz soru o tuğlalardan ne yapılacağı... Bu soru mevcut üniversite nizamında tamamen ihmal edilebilirmiş gibi duruyor. Bu nedenle de bir üretim bolluğu var, ama pek bir şey birikmiyor sanki. Tabii Mustafa Ali örneği için de, bugün için de mevcut durumu analiz etmekle, onu kabullenmek-kabullenmemek, ona karşı kişisel-politik pozisyon almak başka şeyler. "Durum böyle, ne yapalım" demek değil niyetim.

Olcay Akyıldız: Burak'ın söylediğiyle bağlantılı olarak kendi deneyimimden de belki yola çıkarak bir şeyler söylemek istiyorum. Entelektüel merak sahibi olmak, onun peşinden koşmak, hatta belki tutkuyla bağlanmak uğraştığın meselelere. Bu konu atama yükseltme meselesine de bağlanacak. Ben bu anlamda zorlanan da bir akademisyenim, doğru ve gerekli şeyleri üretmeyi pek de beceremiyorum, belki bu yüzden refleks olarak da çıkıyor şimdi tepkim. Atama ve yükseltmeye endeksli üretim aynı zamanda bir güç ilişkisine de dönüşüyor. Bütün bu atama yükseltme kriterlerini takip edip, o tür ürün yapmayı reddedip ona uygun "akademik" yayınlar üretmediğinde söz hakkını da yitirebiliyorsun. Az önce saydığımız rakamlar aynı zamanda profesör-doçent rakamlarına da yansıyor. Dolayısıyla söz söyleme hakkına da onlar sahip oluyor. Belki alıp da okumayacağınız, eleştirel makale diyemeyeceğiniz, hasbelkader Türkiye'de yayınlanan indeksli dergiler içerisinde yer alabilmiş bazı dergilerde üretim yapmış insanlar profesör olarak doçentlik dosyalarını değerlendiriyorlar. Bu aynı zamanda ideolojik olarak da seni yönlendiren bir şeye dönüşüyor. Yönlendiren demeyelim, ama zorlayan. Belli alanlarda daha da çok üstelik. Belki tarihte edebiyatta daha fazla. Onun kendini nasıl tanımladığı, aynı zamanda bu sistemin içerisinde nerede yer alacağınla da ilgili bir söz söylüyor. Sürekli niceliğin artıyor olması, niteliğin düşüyor olması bir sürü insanın da arada kaybolmasına yol açıyor. Bunu hedefleyerek hareket etmediğinde, bunu dönüp belki sınıfsal meseleye de bağlayabiliriz. Boğaziçi'nde de kuşakların birbirlerini çok da anlamadığı nokta buydu. Başka bir şeyler de üretip para kazanması gerekiyordu, işte çoluğu çocuğu olan genç akademisyenlerde bu daha da hissedilir bir şeydi. Atama yükseltme kriterleri ya da destek kriterleri bunun içerisinde nerede yayın yapabileceğin, işte *Toplum ve Bilim*'in nerelerde tarandığı meselesini de bununla bağlantılı olarak tartıştık, hepsi birbirine bağlanıyor bir taraftan. Onun farkında olarak, birtakım dergilere gönül indirmek gerekiyor, indirmeyince olmuyor. Hem onun çevresinde var olmaya çabalıyoruz, Burak'ın söyledikleri bende bunu çağrıştırdı. Dünyaya geçemiyoruz bir türlü ama Polat'ın da sözü var. Sonra ısrarla dünyaya getirmek istiyorum sözü.

Polat Alpman: Niteliksiz akademisyen meselesiyle ilgili birkaç şey söylemek istiyorum. "Dünyaya geçelim" dedin ama taşrayı ne yapalım, bilemiyorum. Nite-

liksizlikle beraber bir lümpenleşme, lümpen akademisyen diye bir şey var. Bayrak Mitingi'ni hatırlar mısınız, bilmiyorum. Mersin'de iki tane çocuk bayrak yakmıştı galiba, tam detayına hâkim değilim, herkes bayrak sevgisini gösterme yarışına girdi ve bayrak mitingleri diye bir şey başladı. O mitingler sırasında şöyle profesörler, akademisyenler hatırlıyorum, akademik cüppesinin üzerine Türk bayrağını pelerin gibi bağlayıp miting kalabalığının önünde yürüyor. Bu çok nitelikli biri olabilir, bununla ilgili hiçbir sorunum yok. Bir bilgi teknisyeni de olabilir ama burada bir lümpenlik olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu lümpenleşmenin artan üniversite sayılarıyla ve artan üniversite çalışanlarıyla birlikte artması da olağan. Üniversitede istihdamın akrabalık, hemşericilik, cemaatçilik dışında bir de partizanlıkla gerçekleşmesi ve kocaman bir alanın kontrolsüz ve en sığ haliyle sağcılaşması beraberinde tehlikeli bir lümpenleşmeyi de getirdi. Meslektaşının odasını basan ya da kapısını kırmaya yeltenen, fiziksel olarak saldıran, sözlü şiddette bulunan, sürekli taciz ederek yıldırmak isteyen, meslektaşıyla ilgili fişleme yapan, iktidara yakın olduğu için meslektaşlarına *mobbing* uygulama hakkı gören, endoktrinasyon memuruna dönüşen... Barış Akademisyenleri ile ilgili linç kampanyası başlatıldığında onlara yönelik hakaret etme vazifesiyle hareket edenleri hatırlayın. Bütün bunların üstüne akademisyenleri hedef haline getirmek ve bir biçimde zarar görmeleri için uğraşmak ve bu amacına ulaşamadığında, o akademisyene zarar vermeyen idarecileri hedef haline getirmeye çalışmak gibi bir düzen kuruldu. Sadece "muhbir akademisyen" ile sınırlı bir konu değil. Muzır görülen akademisyene ilişkin eğer bir yaptırım gerçekleşmiyorsa idarecilere de benzer bir şiddeti yönelten kralcılar. Ve son olarak 15 Temmuz'dan sonra yaşananlar... Kendini hükümetin ya da iktidar blokunun gözü kulağı kabul eden, meslektaşlarını takip edip onlarla ilgili bilgi fişleri tutan, sindirmeye çalışan, bunun yanı sıra öğrencileri de takip eden ve taşradaki yerel siyasal ağlarla işbirliğini, hayal edildiği gibi sanayi-üniversite işbirliği şeklinde değil de, doğrudan siyasal dinamikleri gözeterek icra eden, oradaki mülki amirler ve siyasal seçkinlerle kendisi arasında organik bir bütünlük vehmeden bir akademisyen tipi ortaya çıktı.

Olcay Akyıldız: Peki o zaman şunu sorarak ilerleyeyim: Taşradan dünyaya açılan bir tramvaya mı binelim yoksa dünyada taşraya doğru mu? Nasıl devam edelim?

Serdar Tekin: Taşra değil aklımda olan. Türkiye bahsini kapatmadan evvel 2015'ten itibaren belirginleşen bir örüntüye de dikkat çekmek iyi olur, diye düşünüyorum. '80 sonrası üniversite sistemi çok merkeziyetçi bir sistem kuşkusuz. Tepesinde YÖK'ün olduğu bir sistem. Ama 2015'ten itibaren bürokratik merkeziyetçiliğin yanı sıra ve onunla iç içe geçmiş bir şekilde "baskıda özerklik" diyebileceğimiz bir örüntü de gelişti. Üniversitelerin kendi inisiyatifleriyle

yürüttükleri sindirme operasyonları hep vardı elbette. Kocaeli'nde Onur Hamzaoğlu'na yapılanları hatırlayalım. Veya Yıldız Teknik'te Özgür Sevgi Göral'ın atamasının yapılmaması...

Nilgün Toker: Dokuz Eylül'den İzge Günal'ın da durumu aynıydı.

Serdar Tekin: Evet evet, Dokuz Eylül'deki işçilerin işten atılmasına açıkça karşı çıktığı için İzge hocayı 2006'da üniversiteden ihraç etmişti mesela Dokuz Eylül Rektörlüğü. Ama ne oldu? Mahkeme kararıyla geri döndü İzge Hoca. Bazı vakalarda üniversitelerin bu tür operasyonları bizzat YÖK'ten geri dönüyordu hatta. 2015 sonrasında ise aşağıdan gelişen ve o zamana kadar "lokal" karakterde olan bu pratikler "ulusal" bir ölçek kazandı tabiri caizse. Kuşkusuz iktidarın ısrar ve teşvikiyle... Mesela bir asistan almak yahut yüksek lisans programı açmak için YÖK'le sayısız yazışma yapması gerekiyor üniversitelerin –"bürokratik merkeziyetçilik" dediğimiz şey bu zaten– ama işte diğer yandan aynı üniversiteler OHAL döneminde birkaç yüz akademisyeni birkaç gün içerisinde kendi kararlarıyla işten atabiliyorlar. Buna da "baskıda özerklik" diyebiliriz pekâlâ. TİHV Akademi bünyesinde yaptığımız *Üniversitenin Olağanüstü Hali* araştırmasında çıktı bu "baskıda özerklik" kavramı ve analitik olarak epey işimize de yaradı. Siyasi iktidarla eşgüdümlendikleri ölçüde –ki rektör atamaları çok önemli bir faktör bu eşgüdümlenmede– üniversite yönetimleri kime neyi ne zaman yapacakları konusunda geniş bir "takdir marjı"na sahipler artık. Hatta YÖK Başkanı Yekta Saraç BAK ihraçlarıyla ilgili bizzat söyledi bunu, "özerk üniversitelerimizin takdiridir" diye. Merkeziyetçilik ve baskıda özerkliğin bu şekilde iç içe geçmesi Türkiye'deki rejim dönüşümünün yansımalarından biri bence. Ve "yeni rejim"in dokusuna da (şayet bir "rejim" olduğu söylenebilirse elbette) gayet uygun bir şey olarak görünüyor bana: Hem belirsizlik yaratma kapasitesini rejimin tüm amillerine teşmil etmesi, hem de suç ortaklığını yayması bakımından.

Tanıl Bora: Doğrudan doğruya Serdar'ın söyledikleriyle bağlantılı, Nilgün'ün söyledikleriyle de bağlantılı. Burada rektörlük kurumunu mutlaka anmak gerekir. Çünkü rektörlük seçimlerinin ne kadar tartışmalı olduğunu, kaçıncı sıradaki adayın atandığını, henüz seçim yapılırken o seçimlerin de ne kadar tartışmalı olduğunu, o seçimlerin süreç içerisinde nasıl manasızlaştığını düşünün. Bir de merkeziyetçileşme içerisinde rektörlerin Osmanlı mülki nizamındaki sivil paşalar gibi, üst düzey mülki amirler gibi bayağı paşalar oldular. Taşrada en yüksek bütçeleri kontrol eden kamu kurumlarının başındalar, özellikle küçük yerlerde. Muazzam bir istihdamı yönetiyorlar. Selçuk Üniversitesi bunun en başarılı örneği olarak gösteriliyor, Nilgün bahsetti ya kalkınma aracı olarak kullanılmasından, sanayi odalarıyla, sermayeyle, valilikle işbirliği halinde yerel kalkınma stratejisinin aktörü olarak konumlanıyorlar. Ve itibarlarını buradan da artı-

nıyorlar. Zamane vali paşası olarak rektör figürü bütün bu konuşmalar içerisinde zikredilmesi gereken bir şey.

Ebru Voyvoda: Ben Tanıl'ın bu son söylediğiyle ilgili bir şey sormak istiyorum. Bu yerel kalkınma stratejisinin önemli aktörü olma halini neye dayanarak söylüyoruz? Çok sayıda üniversitenin taşraya yayılması vesaire ile ilişkiliydi ama bence bu varılan nokta, AK Parti döneminde taşraya açılan yeni üniversiteler ile varılan nokta, bu stratejinin iktidarın gözünde de belirsiz kaldığı ve ne yapacaklarını bilemedikleri sonuçsuz bir yere vardığını düşünüyorum. Bu kadar yerel kalkınmada stratejik aktör tasarımı vardıysa bile bunu ne kadar gerçekleştirdiler çok emin değilim.

Tanıl Bora: Çağlar Keyder ve ekibinin yaptığı çalışmada Selçuk Üniversitesi başarılı örnek model olarak sunuluyor. Her yer bu kadar başarılı olmayabilir. Ama denendiği kesin. Selçuk başarılı örnek.

Olcay Akyıldız: Bence Erciyes Üniversitesi de buna örnek olabilecek bir yer sanırım.

Ebru Voyvoda: Erciyes doğru ama orada daha sonra Abdullah Gül Üniversitesi gibi bir şekilde rekabet edebilecek görece iyi bir üniversite açıldığı için belki de. Selçuk'tan çok emin değilim. Çalışmaya bakmadım ama örneğin Konya Teknokent ve Selçuk Üniversitesi arasında kurulmaya çalışılan bağlantının aslında bu hızlı trenle birlikte yok olduğuna, başarısızlığa uğradığına dair de önemli bir teori var. Konya Teknokent'teki şirketler, hızlı trenle birlikte Ankara'ya taşındı ve bütün ilişkilerini Ankara'daki merkez üniversitelerle kurdular bu aşamada. Yani çok emin değilim. Böyle bir projeleri var.

Nilgün Toker: Sadece ondan bahsetmedik Ebru. Üniversite-sanayi işbirliğinde kalkınmanın partneri olması değil, öğrenci nüfusu, yani orada bir piyasa geliştirmesi...

Ebru Voyvoda: Muhakkak, yerel ekonominin aktörü olmak, istihdam sağlamak, onları anlıyorum. Yerelde ekonomi meselesini anlıyorum. Bekledikleri şekilde stratejiyi yönlendiren bilgiyi üretme meselesinde bence çok ciddi bir başarısızlık söz konusu ama. Ellerinde ne yapacaklarını bilemedikleri bir sürü taşra üniversitesi var. Bu yüzden kardeş üniversite yapıp ODTÜ'deki hocaları Bartın'a göndermek, orada ders verdirmek falan gibi birtakım garip şeylere girişiyorlar.

Serdar Tekin: Başka bir işlevi daha yerine getirdi ama bu üniversiteler: Türkiye'de üniversite sistemine komuta edecek sayıya ulaşma işlevini. Bugün doçent-

lik jürilerini bu üniversitelerde istihdam edilenler dolduruyor mesela ve başka her yerde, bu arada eski üniversitelerde de kimin doçent olup olmayacağına onlar karar veriyorlar. "Taşralaşma" bahsine kendiliğinden gelmiş olduk galiba...

Nilgün Toker: Bence çok önemli bir şeyi daha yerine getirdi bu taşralaşma: Vasatın hegemonyası. Boğaziçi olayı ile de sık sık gündeme gelen liyakat ve kalite meselesini akademinin gündemi dışında bir mesele haline getirdiler. Mesela dil bilmenin önemsiz hale gelmesi, dil baskısının kendisinin eleştiri haline gelmesi, uyduruk uyduruk doktora tezlerinin, makalelerin sayısal bir yığın haline getirilmesi, ağır bir vasatlaşmaya da hizmet etti. Bence Türkiye akademilerinde üniversitelerle verilen en büyük kavga bu. Menderes hocanın başta sorduğu soru, "gerçekten geri çevrilebilir mi" diye beni kara kara düşündüren bir mesele bu ağır vasatlaşma meselesi. Taşralaştırılmayla beraber epey başarılı bir bozmanın gerçekleştirildiği kanısındayım. Belki üniversitenin ekonomi için bilgi üretmesini başaramadılar ama zaten öyle bir dertleri var mıydı? Bence neoliberal ideolojiyle bir ilişkisi var bunun. Neoliberal ideolojinin daha çok tüketim kavramı üzerinden düşünmemiz gereken bir ekonomiye dayandığını düşünüyorum. Bu nedenle, taşralaşmanın tüketiciyi artırarak ekonomiye gerekli hizmeti yaptığını düşünüyorum.

Olcay Akyıldız: Taşra konusunu zaten iki başlıkta açmak iyi olacak. Taşra üniversitesi kavramı ve sistemin genel olarak taşralaşması. Zaten biraz taşra üniversitelerinin çoğalmasıyla taşralaşma da sanki eşzamanlı ilerledi. Nigün'ün sözüydü sanırım son Boğaziçi ataması da Boğaziçi'nin taşralaşması yolunda bir adım gibi görülebilir.

Polat Alpman: Taşra bahsinde birkaç şey söylemek istiyorum müsaadenizle. Taşralaşma ya da her şehre üniversite açma politikalarının üniversiteyi ve akademisyenlerin niteliğini yozlaştırdığı üzerine yazıldı, çizildi. Bu zaten belirli yükselme kriterleriyle akademiye girmiş olan görece dar kadronun 90'lardan itibaren taşraya doğru genişlemesi, aslında güçlü akademi ve üniversite kurumunun yıpranması, aşınması olarak yorumlandı. Bunun bir sonucu olarak da şöyle bir şey oluştu, ortada aslında üniversite yok ama içinde akademisyenlerin olduğu yerler var. Barış Akademisyenleri'nin ihraç edilmesiyle ortaya çıkan sonuçlardan biri de bu. Üniversiteler büyük ölçüde akademisyenden ibaret bir kuruma dönüşmüştü ve Barış Akademisyenleri üniversitelerden sürüldüğünde üniversiteler çorak, tekinsiz, kıraç bir yere dönüşmüş oldu. Çünkü nihayetinde öyle ya da böyle bir kamuya söz üretiyorsunuz, üniversite kamusunu kastederek söylüyorum. Onlarla diyalog kuruyor, onlarla birlikte tartışıyor, düşünüyor, üretiyor ve onlarla birlikte tartışmalara dahil oluyorsunuz. Bir anlamda hocaların, doktorada, yüksek lisansta beraber olduğumuz arkadaşlarımızın, ken-

di alanlarında söz üreten kişilerin, kendi alanlarında muhatap alınan akademisyenlerin ihraç edilmesi sadece meslekî güvencenin yitirilmesi değildi, bir kurum olarak üniversite denilen şeyin ortadan kaldırılmasıydı. Bunu geriye kalana baktığımızda da görebiliyoruz. Akademisyenler üniversitelerden ihraç edildiğinde orada kalanların kaldığı yer de artık üniversite değildi ve yeniden kadrolaşarak telafi edilemeyecek bir boşluk oluştu. Geriye kalanların, üniversite içerisindekilerin, hepimizin yaşadığı şeylerin, şaşkınlığın, çaresizliğin, suçluluk hissinin ve benzer hallerin neden olduğu duyguları üzerimizden atabildik mi, emin değilim, kalanlar için bir tür duygusal yüke dönüştüğü muhakkak.

Bir diğeri konu ise üniversitelerin taşralaşmasıyla beraber üniversite yöneticilerinin taşra değerlerini, lokal ve yerel olanı, yüce değerler olarak dayatmaları, hatta evrensel değer olarak yüceltmeleri, anti-entelektüalizmin en çarpık formunu üniversite müktesebatına yaygın bir zihniyet olarak dayatmaları, üniversite denilen eğitim alanına yerel değerleri mutlak egemen değerler olarak yerleştirmek istemeleri, siyasi görüşünden bağımsız olarak dünyayı kavrama biçimi, toplum-birey ilişkileri bakımından taşraya ait olmaları. Tavsamış bir anekdot ama önemli, bir rektör yardımcısının televizyona çıkıp "Türkiye'de okuma oranı arttıkça beni afakanlar basıyor. Ben daha çok cahil ve okumamış, tahsilsiz kesimin ferasetine güveniyorum" demesi, kendi meslektaşlarını küçümsemesi, üniversiteyi aşağılaması, bilimden ve eğitimden korkması. Böyle düşünmeyi olağan hale getiren bir taşralaşma... Bu anlamda taşralaşma şunu da getiriyor: Kendi meslekî alanına vukufiyetini –kaybeden ya da yitiren değil– önemsemeyen, bunu umursamayan akademisyen. Örneğin siyaset sosyolojisi gibi bir alanda çalışan, yayın yapan ama Gramsci'yi, Jessop'ı, Arendt'i bilmemenin mahcubiyetini hissetmeyen, bunu umursamayan bir akademisyen tipi... Bunun yerine kimsenin okumayacağı bir enstitü dergisinde, benzer bir dergideki bir yazıdan aldığı bir malumatı, makbul bir marifetmiş gibi süsleyip yayın yapan ve sadece topladığı puana odaklanan akademisyen. Bu da retoriğe, intihale, istismara yol açıp üniversiteden sonra akademisyeni de ortadan kaldırıyor. Özellikle üniversitelerin partizanlaşmasıyla birlikte akademik yayınlardaki lümpen retorik, vatan, millet, bayrak, devlet, beka gibi bağlamsız kavramlarla döşenen niteliksiz yayınlar, kocaman bir yayın çöplüğü üretti. Bütün bunlar, bilim idesine sahip ve üniversiteye değer veren, onu kıymetli gören akademisyenler için üniversiteleri nefes alınamaz hale getirdi.

Olcay Akyıldız: Taşraya geçelim mi geçmeyelim mi derken hem taşra hem de onunla bağlantılı olarak nitelik meselesi, atama yükseltme kriterlerinin keyfiliği bütün onları da bir şekilde konuşmuş olduk. Zaten bağlanıyordu galiba içsel olarak birbiriyle. Benim dünyaya geçme konusunda ısrarım ise şundan: 2003 sayısına çok referans verdik. Nilgün sen de söyledin, yani orada tartıştıklarımız sadece Türkiye'ye özel değildi, bunu dünya bağlamı içerisinde konuştuk. Şimdi

burada da devletin üniversiteye bu kadar el atıyor oluşunun daha genel bir şeye, dünyada olup bitenlere çok paralel olduğunu da düşünmek lazım elbette. Yani özellikle rejimlerin üniversiteye hem müdahalesi hem de üniversiteyi bir biçimde belirlemeye çalışıyor olması, kontrol etmek istemesi... Belki yine güvenlikleştirme ideolojisiyle bağlantılı düşünürsek, kamusal alan bir sürü farklı şekilde kapatılıyor ama üniversitenin de kontrol altına alınıyor olması yine bir tür alternatif kamusallığın kapatılması anlamına da geliyor mu? Bu sadece Türkiye'de olan bir şey değil. Çok örneği var. Belki biraz da somut örneklere gönderme yaparak benzerlik kurmak isteyen olabilir, gibi düşünüyorum. Türkiye'nin çok kendine has dinamikleri de var bu konuştuklarımız içerisinde ama bir yandan da bir dünya modelinin parçası sanki.

Nilgün Toker: İki örnekle başlayalım dünyayı konuşmaya, Fransa ve Yunanistan. İkisindeki üniversitelere müdahaledeki mesele, her ülkenin ayrı bir şekilde tarif ettikleri tehditlerle alakalı. Fransa mesela bunu İslam meselesi üzerinden tartıştı, başka bir güvenlik meselesine dönüştürdü. Hatta liberal akademisyenlerin bile bir tür devlet tavrı aldığı, mesela Marcel Gauchet, hak bakış açısından farklı kültürleri savunmak adına Müslümanları koruyanlara karşı bir deklarasyon yayınladıkları bir olay söz konusu. Yunanlı meslektaşlarımız belki üniversitenin geleceği derken önümüzdeki bir handikap olarak tartışmaya başlamamız gereken bir meseleyi, üniversitelerin artık herkesin girebildiği yerler olmadığı ve bir tür hiyerarşi yaratılmasını tartışıyorlar. Ama hem Fransa'da hem Yunanistan'da –bizde de bir zamanlar çok tartışılan ama başka meseleler yüzünden artık çok tartışılamayan– önemli bir mesele var: Üniversitelerin kamu kaynaklarından dışlanması. Devlet-kamu desteği alamayan üniversitelerin, piyasalaşmaya zorlanmaları. Kamudan alamadığınız kaynağı "piyasadan kazanın veya öğrenciden kazanın" şeklinde bir yeni politikanın oluşması. Üçüncüsü hem Fransa'da hem Yunanistan'da kampüslerin, polisin rahatça girebileceği alanlara dönüştürülmesi, tıpkı Boğaziçi'nin polis işgali altında olması gibi. Üniversitenin de güvenlik önlemi alınacak bir saha olarak tarif edilmesi ve her türlü öğrenci itirazında polisin üniversitelere sokulması. Bunlar sadece piyasalaşma ile ilgili değil, devletin temel ilgisi neyse ona göre üniversitelere yapılan bir müdahale var dünyanın her yerinde. Bu tehdidi nasıl tarif ettiklerine bağlı. Aslında sanki devletler, iki şeyi birden engellediler: İsyan iki yerden başlar geleneksel olarak, fabrikalar ve kampüsler. Artık ikisinden de isyanların başlamasını engelleyici yapılar kuruyorlar. Buradan Serdar'ın (Tekin) dediği yere geleceğim, yeni rejimlerin dünya genelinde bir özerk alan bırakmama eğilimini tartışmamız gerektiği kanaatindeyim.

Seda Altuğ: Nilgün'ün bıraktığı yerden devam edeyim. Fransız akademisine devletin müdahalesi ve yaşanan tartışmalara baktığımızda, akademi ve sömürgecilik ilişkisinin tarihiyle, özellikle ırk ve din meseleleriyle yüzleşilmemiş ol-

masının önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Yani Fransa'daki akademi içindeki tartışmaları ırkçılık, din meselesi ve sömürgecilik konusunda devletin önayak olduğu resmi anlatının hakimiyet kurma arzusundan bağımsız düşünemeyiz. Orada da hâkim anlayışın İslâmosolcu oldukları iddiasıyla ("islamo-gauchisme") kriminalize ettiği meslektaşlarının avına çıkmış muhbir akademisyenler var, mesela. Burada da benzer bir dinamiği özellikle BAK sürecinde çok yakından görmüştük. Kısacası, Nilgün hocanın dediği gibi tartışmanın terimleri farklı ve devletin müdahalesinin ölçeği ve araçları farklı olsa da üniversite özerkliğinin daralması açısından her iki ülkenin benzerlik gösterdiğini görüyoruz.

Olcay Akyıldız: Belki de biraz CEU (Central European University) örneğini de konuşuruz.

Ömer Turan: Evet bunun Avrupa bağlamında en tuhaf örneklerinden birisi CEU. CEU'nun 2017'deki yasal düzenleme sonrasında Budapeşte'den Viyana'ya taşınmak zorunda bırakılması, CEU aleyhine yürütülen kampanya Macaristan'daki rejim değişikliğinin çok net bir göstergesi. Çünkü Victor Orbán ülkeyi aşağı yukarı normal bir demokrasi ve hukukun üstünlüğünün olduğu bir rejimden başka bir şeye dönüştürdüğü andan itibaren CEU o bağlam içerisinde uygunsuz bir şey haline geldi. Ve özel bir yasa çıkartarak üniversitenin neredeyse sürgüne gitmesini sağladılar. Ve çok da gururla yapıyor bunu Orbán hükümeti Macaristan'da. Orbán'ın üniversiteyle kavgasında en görünür cephe –bir nevi odak– CEU olsa da, daha genel bir kavgadan söz etmek şart. Bir parantez açacağım. *Toplum ve Bilim*'in 155. sayısında Macaristan üzerine bir makale var. Joachim Becker'in makalesi. Becker de o makalede Macaristan'daki gelişmeleri, CEU'nun başına gelenleri, Macar Bilimler Akademisi'nin özerkliğinin nasıl sınırlandırıldığını ve Corvinus Üniversitesi'nin maruz kaldığı tepkileri parti devletleşme sürecinin unsurları olarak anlatıyor. Meraklıları o makaleye bakabilir. Macaristan'daki ve Polonya'daki diğer üniversitelerde de özellikle toplumsal cinsiyet yüksek lisans programlarında ve bunu çalışan akademisyenlere yönelik baskıların da artmasını bu resme eklememiz lazım. Avrupa'nın farklı ülkelerinde aşırı-sağcıların toplumsal cinsiyet çalışan akademisyenler ve kurumlar aleyhine kampanyalar başlattıklarını görüyoruz.

Tabii dünyadaki durum demişken, pandeminin üniversitelerde güvencesiz çalışanlara etkisini resme dahil etmemiz gerek. Bu bağlamda İngiltere'de olan bitenler durumu özetliyor sanırım. Pandemi öncesinde İngiltere'deki üniversitelerde tüm çalışanların yüzde 54'ü güvencesiz sözleşmelerle çalışıyorlardı. Ve derslerin de yaklaşık üçte biri güvencesiz çalışan akademik personel tarafından verilmekteydi. Pandeminin ilk aylarında farklı üniversiteler işten çıkarma planlarını açıkladılar. Pandemi koşullarının olağanüstülüğü, bütçelerdeki dü-

şüş, uluslararası öğrenci sayılarının azalacak olması gibi bahaneler üniversitelere güvencesiz çalışanlarını çıkarmak için bir fırsat olarak göründü. Hep bildiğimiz maliyetin toplumun sırtına yüklenmesi mantığı. Ve dünyayı konuşmaya devam edeceğiz ama bir taraftan da burada olan biteni de konuşuyoruz aslında; Türkiye'deki kimi vakıf üniversitelerinde de akademik personele zorunlu ücretsiz izin dayatması yapıldığını biliyoruz.

Olcay Akyıldız: Ömer'in CEU örneği üzerinden toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla ilgili, özellikle daha fazla kontrol, baskı oluşuyla ilgili söyledikleri buraya dair meseleleri de düşündürdü kaçınılmaz olarak. Bu genel olarak da gördüğümüz bir şey: Polonya'daki tartışmalar, İstanbul sözleşmesi meselesiyle de ilgili... İşte şimdi Türkiye'de olanlar. O konuştuğumuz taşralaşmaya da bağlanıyor bir taraftan. YÖK, 2015 yılında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi'ni, hayli de iyi olan bir belgeyi ortaya koyarken, içinde olduğumuz zamanlarda onun geri çekilmesi, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmek, Boğaziçi Üniversitesi'nde olanları yine toplumsal cinsiyet bağlamında düşündüğümüzde... Birdenbire bir grup erkeğin yönetimde olması, dengeli veya çoğu zaman da ağırlıklı olarak kadınların yer aldığı pozisyonların bu şekilde erkekleşmesi tesadüf olamaz. Boğaziçi Üniversitesi hem Cinsel Tacizi Önleme Komisyonu hem de komisyonla koordineli bir şekilde çalışan bir ofisle pek çok üniversiteye model olan bir yapıyla işliyordu. YÖK de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi'yle üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemeye dair bu tür faaliyetleri destekler ve teşvik ederken gelinen nokta: "kadının beyanı esastır ilkesine inanmıyorum ben" diyen bir yöneticinin "kadın beyanı esastır ilkesine tam da anlamadan itiraz ediyorum ben, o yüzden üniversitede işlediği bilinen bir yapıya müdahale edeceğim" mealinde bir düşünce yapısı ile davranabilecek birtakım yöneticilerin var olması. Yani Türkiye genelinde olanın mikro bir modeli oluyor bu dönüşüm ve taşralaşma. Bu oluşumun yakın takipçisi ve destekçisi olan LGBTİ+ Kulübünden öğrenciler varken şimdi bu kulüp kapatılıyor. Bu aynı zamanda LGBTİ+ çevresinde faaliyet sürdüren öğrencilerin sözlerinin duyulmaması ile sonuçlanıyor. Tam da o kuraklaşma, kıraçlaşma da bununla ilgili, yani bütün bunların teker teker eleniyor olmasıyla. Sadece liyakatsiz bir rektör gelmiyor, onun uzantısı olarak bunlar oluyor. Bunun paralelinde İstanbul Sözleşmesi'nden "ben canım isterse çıkarım" diyerek çıkan bir devlet var. Polonya örnek gösterilmeye çalışılsa da önemli farklılıkları da olan bir süreçten söz ediyoruz. Tartıştığımız taşralaşmanın bir parçası da bunlar aynı zamanda.

Serdar Şengül: Ben Seda'nın söylediği yerden devam etmek istiyorum Fransa'daki tartışmalara. Çok kabaca söyleyecek olursak şöyle bir eğilimin de olduğunu düşünüyorum dünya genelinde. 1990'lardan sonra Yeni Dünya Düzeni ilan edildikten sonra tasfiye edilen sosyalizm, onun çözüm modellerinin kendi-

sinin hem insanlık için iyi olmadığı hem de modası geçmiş olduğuna dair pek çok ideolojik inşa gündemleştirilirken ve akademik anlamda da ön plana çıkarken liberal demokrasinin çözüm bulacağı sorunlardan bir tanesi de kimlik probleminin kendisiydi. 90'lardan sonra milliyetçiliğin yükselişi, kimlik politikalarının hiç olmadığı kadar akademide tartışılması, Ortadoğu'da etnisite, ulus, sınıf konularını retrospektif bir perspektifle yeniden tartışan bir dizi çalışma yapılması söz konusu süreçle ilgili. Aradan otuz yıl geçmiş ve bu sorunlara hâlâ bir çözüm bulunabilmiş değil. Dahası ciddi bir şiddet sarmalının içine yuvarlanmış durumdayız. Türkiye'de, Avrupa Birliği süreciyle daha demokratik bir modelin hayata geçirilip geçirilemeyeceği tartışıldı. Ancak gelinen noktada tekrar beka sorununa dönüldüğü görülüyor. Fransa'da da öyle. Göçmen sorununun kendisi, Fransa'da ulusun tanımı dışında bırakılmış olan insanların ulusa nasıl dahil edileceği, gerçek anlamda dahil edilip edilemeyeceği sorunu var. Bu sorunları tartışma ve çözüm bulma noktasında akademilerden düşünce üretmesi beklenir. Ancak Fransa'da da Fransız kimliği ve medeniyetinin bir kriz içinde olduğunu söyleyip demokratik mekanizmalar dışında önlemlerin gereğine ve aciliyetine vurgu yapıyorlar ve bu meşru kabul ediliyor. Farklı olduğu düşünülen grupları ulusun epistemik ve fiziki sınırları dışına sürmek, mümkün olduğu yerde yok etmek kabul edilebilir olmaya başlıyor. Dünyadaki dönüşümlerin elbette neoliberal emek piyasasını etkileyen bir tarafı var. Ama aynı zamanda sorunun diğer tarafında kimlik sorunları bulunmakta.

Eylem Ümit: Ben sanırım iki şey söyleyeceğim. Birincisi toplumsal cinsiyet eşitliği boyutuyla ilgili üniversiteye saldırının. Diğeri de akademik pozisyonların güvencesizleştirilmesiyle ilgili. İlki öylesine konjonktürel bir müdahale ki konjonktür ve sansür neyi içeriyorsa o dönemde üniversite bunu yaşayacak. O dönemde "toplumsal cinsiyet çalışın" diye emir gelince üniversite onu çalışacak, sonra "vazgeçtik, çekilin o alandan. Allah kahretsin sizi. Bu alan yasaklandı" deyince de yeniden bir daralma yaşanacak. Bütün o LGBTİ+ bayrağına duyulan öfkeyi de yaşıyoruz, onları da yok etmeye çalışıyorlar üniversiteden. "Bunlar çok azdılar, üniversiteyi boş buldular" öfkesini görüyoruz, yaşıyoruz ama şundan çok farklı görmüyorum. BAK akademisyenlerinin tezlerine atıfları yasaklayabilecek bir mekanizmanın var olmuş olduğunu biz o yasaklamayla birlikte fark ettik. Yani yüksek lisans ve doktora tezlerinin içeriğinin enstitüler tarafından reddedilebilir, danışmanın ve jürinin dışında birilerinin senin tezinde atıf verilen kaynakçanda yer verilen bir isim nedeniyle o tezin sana yazdırılmayacağı bir mekanizmanın hazır olduğunu bilmiyorduk. Aynı işte Toplumsal Cinsiyet Eşitliği derslerinin birdenbire çekilmesiyle. E çünkü dersi açmaya biz karar veremiyormuşuz, o dersi nasıl vereceğimize biz karar veremiyormuşuz ve aynısı işte "sen nasıl bir Barış Akademisyeninin çalışmasına tezinde atıf verirsin? Tezini reddettik, bu tez yazılmaz" mekanizmasının tamamen şekli bir biçim-

de işleyen sekretarya tarafından reddedilmesinde yaşadığımız şok gibi. Bu sansür, şimdi ise İstanbul Sözleşmesi ve işte feministlere, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği derslerine buna yönelik ilerliyor. Diğer söyleyeceğim, bu *tenure* pozisyonunun yurt dışındaki varlığı beni hep ürpertirdi. Yani "ne güzel ya, bu nasıl bir şey!" diye. Döner Türkiye'de bir benzeri var mı diye bakardım. Türkiye'de hâlâ bu pozisyonlarda kalabilen bir nesil var ama. Bütün şeylere rağmen bunu söylüyorum. Dosya hazırlama, her sene dosya hazırlama, yeniden atama meselesine rağmen bunu söylüyorum. Ama dünyada o bitti. Çok önce bitti. Bizim akranımız olan akademisyenler çok uzun süredir dünya üniversitelerinde üç yıllık, iki yıllık projelerin finansmanıyla iş buluyorlar. Kalıcı ve güvenceli pozisyonlar belli yaş grupları için tamamen kapatılmış durumda. "Bitti o dünya" diyorlar. "Kalmadı" diyorlar. Çok az alanda, çok belli üniversitelerde kalmış bu yaşlarda birinin her sene atama için dosya hazırlasa dahi bir *tenure* pozisyonda kalması, "benim kadrom var" demesi, onlara ütopya gibi geliyor. Dünya ile Türkiye arasındaki bu farklılık neoliberalleşmeyle ilgili bir hızla mı ilgilidir, bir şeyin gecikmesiyle mi ilgilidir, bir fikrim yok açıkçası. Ama bizdeki pozisyonların türlerinin bu farkla dizayn edildiğini düşünüyorum. Dünyayla karşılaştırdığımda bunu düşünüyorum.

Burak Onaran: Kadrolar konusunda benim de bildiğim örnekler Eylem'in dediklerini doğrular nitelikte. Sabit, sürekli kadrolar çok çok az. Görece daha iyi bildiğim Fransa ve Almanya üniversitelerinde hâlâ yeni kadro bulmak mümkün, ama zor, çünkü çok az sayıda kadro var. Akademisyenlerin çoğunluğunun durumu bizdekinden farklı bu açıdan. Bizde hâlâ kadro imkânları daha geniş, ama tabii ihraçlarda görüldüğü gibi bir anda keyfi olarak elinizden alınabiliyor kadronuz. Üniversitelerdeki değişimlere gelince, bunları da merkezî iktidarların müdahalesi ve standartlaşma çerçevesinde düşünebiliriz sanıyorum. Merkezî iktidarın müdahalesini Türkiye üzerinden konuştuk. Benzer bir eğilim yer yer Avrupa'daki üniversitelerde de görülüyor. Nilgün de söyledi bu denetimin artırıldığını. Bir de Avrupa'nın tamamını kapsayan bir merkezileşme, aynılaştırma süreci yaşadık, onu da hatırlamak lazım sanıyorum. Yine demin Türkiye'yi konuşurken zikrettiğimiz Bologna Süreci'ni kastediyorum. Bu süreç, farklı ülkelerdeki üniversite sistemlerinin birbirine tercüme edilebilir olmasına gayret ederken sistemlerin özgünlüklerini de tahrip etti. Bir yandan tamamen bir evrak yükü getirdi. Herkesin birbirine bakarak benzerini uydurduğu belgelerle bir standart oluşturuldu. Bu standart da sahada farklılığı tahrip etti. Mesela Fransa'da lisans, *maîtrise*, DEA ve doktora diye kademelendirilen eğitim süreci, her yerdeki gibi lisans, yüksek lisans, doktora formatına döndü. Bunun dışında, mesela EHESS [*Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*] gibi ayrıksı kurumlar da sistemin gereklerini yerine getirmek üzere değiştiler. Öğrencilerin öncelikli olmadığı, hocaların da daha ziyade araştırmacı olarak konumlandık-

ları bir yer malum EHESS. Dersler de ezici çoğunlukla hocaların araştırmalarını paylaştıkları seminerler. Bu seminerler sadece öğrencilere değil, herkese açık olduğu gibi, çoğu zaman hocalar da birbirlerinin seminerlerini takip ediyorlar. Bologna sürecinin yarattığı değişimle net bir şekilde bazı derslerin yaş profilleri değişti. Okulda yüksek lisans dersleri yaratılması gerekiyordu. Bu yüksek lisans derslerindeki dinleyicilerin çeşitliliği hızla azaldı, yüksek lisans öğrencileri baskın hale geldi. Lisans-yüksek lisans-doktora nizamı illa piyasalaşmanın bir parçası olmak zorunda değil. İlla kötü bir uygulama da değil. Ama standartlaşmanın bizzat kendisi piyasa beklentilerine Avrupa'nın mobilite beklentilerine karşılık vermeyi hedefliyor. Kurumların kendilerine ait özgün pratikleri, kültürleri de bu standartlaşmayla aşınıyor. Bir de tabii bu süreç esas olarak piyasanın ölçme kriterlerini üniversitelere empoze etmeye yaradı diye düşünüyorum. İlla sermaye işbirliği veya işin paraya tahvil edilmesi gerekmiyor. Üniversitede yapılan işin kıymetini takdir etmek için geliştirilen ölçme değerlendirme kriterleri, verimliliği artırma stratejileri piyasadan devşirilmiş formatlar. Tabii bu dönüşüm, verimliliği artırma beklentisi kısmı özellikle, üniversitelerde münhasıran sosyal bilimlerde üretilen bilginin dolaşıma girme, işlev sorunuyla da ilgili. Türkiye'den konuşurken, bilgi teknisyenlerinden, aşırı uzmanlaşmadan bahsettik. İşin bir yanı aşırı uzmanlaşmış bilginin nerede kullanılacağı, aktarım kanallarının var olup olmamasıyla, nihayet işleviyle ilgili. Bu bilgi en sonunda kendi üretildiği dar alanda dönüyor, oraya sıkışıyor. Başka alanlarla, üniversite dışıyla ilişkilenme kabiliyeti oldukça zayıf. Bu da önemli ölçüde entelektüel merak ve kaygıyla birleşmediği için diye varsayıyorum. Aşırı uzmanlaşmaya ek olarak, son dönemdeki otoriterleşme eğilimi, onunla beraber yükselen *post-truth* meselesi var. Araştırmanın, hakiki bir söz ortaya koymanın topyekûn kıymetsizleşmesiyle karşı karşıyayız. Bir şeyi hakikaten araştıracaksınız, bulacaksınız da ne olacak sorusuna doyurucu bir cevap vermek kolay değil. Atfedilen kullanım değeri açısından uydurulmuş olanla arasında fark yok gibi, hatta ikincisi tercihe şayan belki de. Bu hakiki bilgi üretme ihtiyacının azalması nitelik kaybına da neden oluyor. Hazır, klişe formatların içerisinde yazan düşünen akademisyenler, maksimum sayıda öğrenciyi oyalayabilen ve mezun eden kurumlar sayıca artıyor. İşsizliğin arttığı bir nizam içerisinde uzayan eğitim dönemi gençleri bekler halde tuttuğu gibi harçlarla, paralı eğitimle ekonomik faydaya da dönüştürüyor. Öğrenci sayısı, mezun sayısı her kademede artıyor ama sonucunda en iyi ihtimalle prekar bir akademisyen olarak yer var sistemde bu mezunlara. Türkiye'dekiyle de bu açıdan paralel gelişmeler var diye düşünüyorum. Bizde bazı süreçler daha sert, daha kestirmeden nihayete erdi son dönemde tabii...

Nilgün Toker: Dediğin şeye, Burak, pandeminin etkisi korkunç olacak. Bir karşılaşma alanı olarak kampüsler de ortadan kalktığında, hani yüz yüze ilişki ortadan kalktığında bu yeni yapı çok güçlenecek. Hem akademisyenler arası, hem

idareci-akademisyen-öğrenci arası, yani üniversite bileşenleri dediklerimizin ve üniversitenin tüm o çeşitliliğiyle birbiriyle karşılaştığı alanın ortadan kalkmasıyla beraber aslında üniversite neye yarar sorusuna da yeniden yanıt aramak zorunda kalacağız. Üniversite dediğimiz şey tam da o farklı kamusallığı nedeniyle lazım. Bir kolektif bilgi üretim alanı olarak... Kolektif bilgi alanı derken sadece akademisyenler arası ilişkiden bahsetmiyorum, özellikle sosyal bilimler için elzem olan öğrenciyle yüz yüze ilişkideki o diyaloğun sizi zorlaması, değiştirmesi, bilginizin sınırlarını göstermesini de kastediyorum. Bütün bunların ortadan kalktığı yerde bu dediğin şey çok daha hızlanacak gibi. Akademisyenin de geleceği nerede aranacak mesela? Kapitalizm üniversiteleri Ar-Ge merkezlerine dönüştürdüyse ve hatta akademik birikimi kendi Ar-Ge merkezlerine taşımaya başladıysa eğer, hem üniversitenin geleceği, hem akademisyenin geleceği ne olacak?

Olcay Akyıldız: Evet bir de öğrenciye ne olacak sorusu da var burada. Onu da ekleyelim. Öğrencinin kampüse gelememesinin değiştireceği o kadar çok şey var ki. Üniversiteyi meslek tornası olarak görenler için kampüsün çok da bir anlamı yok belki ama başından beri konuştuğumuz eleştirellik de entelektüel merak da, itiraz ve sorgulama da birlikte olunan bir kampüste yeşeren şeyler.

Ebru Voyvoda: Kapitalizmin üniversitelerle değil de özel Ar-Ge şirketleri ile çalışmaya başladığı konusunda bir şey söylemek istiyorum. Özellikle pandemi ile birlikte tartışageldiğimiz aşı meselesinde örneğin, kapitalist sistemde üniversite dışında özel Ar-Ge üzerinden teknolojik gelişimin ilerlemesi meselesinden çok emin değilim. Aşıdan örnek verirsek, özellikle mRNA teknolojisinin ortaya çıkış ve ürüne dönüşümünde üniversitelerin katkısı çok büyük. Örneğin Uğur Şahin de profesör ve Mainz Üniversitesi'nde Aşı Merkezi'nin başında görev yapıyor uzun süre. Dolayısıyla aşı konusu ve ardında yatan teknoloji üniversiteyle çok bağlantılı. Benzer şekilde Moderna da örneğin Harvard Üniversite'nden akademisyenler ile birlikte çalıştı kendi aşısını geliştirmede. Bu açıdan aslında özellikle de Amerika'da falan büyük üniversitelerin teknoloji transfer ofislerinin bu özel şirketlerle bu kadar ilişkili çalışıyor olmaları ve hatta CalTech gibi, Stanford gibi, MIT gibi üniversitelerde hocaların şirket kurmaya özendirilmesi ve neredeyse şirketsiz hoca olmaması, tam da aslında bu düzen içerisinde "temel bilimi üniversite üretir ama onun pazarlanabilir bir ürüne dönüşmesi özel şirket süreçlerini gerektirir" yaklaşımını çok iyi yansıtan örnekler. O açıdan tamamen üniversiteden bağımsız bilgi ve ürün üretiminden hâlâ bahsedemeyeceğimizi düşünüyorum. Şundan da çok emin değilim: Bu kadar çevrimiçi eğitimle, dijitalleşmeyle birlikte kampüs dışında eğitime doğru bir eğilimi şu anda içinde yaşıyor ve gözlemliyor olsak da fiziksel mekâna dönme talebinin oluşacağını düşünüyorum. Bu talebi ne kadar güçlü bir şekilde toplumsal alanda dile ge-

tirdiğimiz önemli olacak ve belki bu konu ciddi bir çatışma alanı oluşturacak.

Serdar Şengül: Nilgün hocanın konuştukları üzerine birkaç şey söyleyebilirim. Küresel deneyimler önemli, bunların analiz edilmesi de. Burak da diğer hocalar da bu konuya dikkat çektiler ve üniversitedeki emek yapısı, işgücü, hoca-öğrenci ilişkisi, akademisyenden beklentiler ve bilgi üretimine yansıma biçimlerine dair önemli değerlendirmelerde bulundular. Tüm bunları dinlerken küresel dönüşümlerin devlet politikalarına yansıma biçimi üzerine daha incelikli düşünmenin yaşadığımız sorunların çok boyutluluğunu anlamak konusunda bizi daha donanımlı kılacağını düşündüm. Sistem ne zaman bir krize girse hem krizin ilk dillendirildiği yerler akademiler oluyor hem de ilk müdahale edilen yerler. 1968'de Avrupa ve Kuzey Amerika'daki üniversitelerin dizayn edilmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye'de de öyle. Bugünkü üniversitelere müdahalelerin çok boyutluluğunu anlamak ve "buradan nereye götürülmeye çalışıyor"a dair projeksiyon geliştirmek ve "ne yapılıyor"a dair de bir duruş sergileyebilmek adına böylesi bir yaklaşım benimsenebilir diye düşünüyorum.

Tanıl Bora: Taşra ve dünya bahsinde konuşulanlar, Seda ve Nilgün'ün söyledikleri, bir kavramı ilham etti. Biliyorsunuzdur, post-kolonyal incelemeler okulunun üstatlarından Chakrabarti'nin bir kitabı vardır: *Avrupa'yı Taşralaştırmak*. Onunkisi, modernliğin ve sömürgeciliğin tarihini başka türlü düşünme çağrısıdır. Avrupa'ya nazaran Avrupa-dışını değil, bütün dünyayı ve o arada Avrupa'yı/Batı'yı da, süreç halindeki, oluşum halindeki modernliğin, deyim yerindeyse müstakbel modernliğin taşrası, yani "kenarı" olarak düşünme çağrısı. Hem Seda'nın sömürgecilik geçmişini hatırlatması hem de Nilgün'ün global düzlemde olup bitenlerle ilgili söyledikleri bana bu kavramı hatırlattı. Başka bir anlamda, dünyayı taşra suretinde düşünmek. Üniversitenin toplam taşralaşmasını düşünürken, onu bir global toplam taşralığın içinde konumlandırmak, teselli edici olabilirdi!

Ömer Turan: Nalbantoğlu hocanın ütopyasızlık kavramıyla başlamıştık. Bunun da çok genel bir durum olduğunu düşünmek mümkün. Çünkü pandemiye gelecek olursak, az önce aşıların geliştirilmesinden söz ettik. Kapitalist mantıkla ilerliyor bu süreç. Ve kapitalist mantıkla ilerleyen süreç bir başarı hikayesi yaratmış değil. Bilmiyorum Ebru katılır mı bana ama bir "piyasa yetersizliği"nden, İngilizce tabirle "market failure"dan söz edebileceğimiz bir durum var aşı arzında. Avrupa'da parası olan devletler de aşıya erişmekte zorlanıyorlar. Burada böyle bir piyasa yetersizliği olmasına rağmen, piyasa mantığının sorunu çözememesine rağmen ütopya eksikliği o kadar bariz ki güçlü bir patent karşıtı sol muhalefet de görmüyoruz. Aslında ütopyasızlık dediğimiz şeyin örneği bu. Ve tabii ki üniversite içerisindeki ütopyasızlığı da artıran bir şey.

Patent karşıtı sol muhalefet eksikliği o kadar ilginç ki, sorun bariz, çözüme yönelik bir adımın nasıl atılabileceği bariz. Ve bunu görüp dillendiren sol muhalefet değil ABD Başkanı Biden oluyor. Biden Covid-19 aşıları üzerindeki fikri mülkiyet hakkından geçici olarak feragat edilmesini destekleme fikrini ortaya attı. Dünya Sağlık Örgütü ve Rusya Biden'ın önerisini destekledi. AB de konuyu gündemine aldı. Sistemin tıkandığı noktayı sol muhalefetin değil, dünya liderlerinin dillendirmesi tam da ütopya eksikliğine denk düşüyor sanırım.

Nilgün Toker: Şuradan düşünelim: Üniversitenin geleceği dediğimiz şey sonuçta toplumsal geleceklerimizle ilintili bir problem. Üniversitenin yaşadığı her dönüşümün, toplumsal ve siyasal dönüşümlerle ilgili olduğunu biliyoruz. O halde yeni zamanlarda üniversiteyi yeniden tarif edip, akademik özgürlüğü mümkün kılacak bir üniversite mümkün mü ve nasıl mümkün sorusuna yanıt arayabiliriz. Mesela Boğaziçi itirazının, Boğaziçi'nde öğrencilerin itirazının sadece öğrencilerin itiraz kabiliyetine bağlı olmadığını düşünüyorum, bir itiraz ortamında mümkün olduğunu düşünüyorum. Yani 2016'nın sonundan itibaren üniversitelere ağır baskı uygulanırken Ege Üniversitesi'nden çocuklar da itiraz etmişlerdi ama içerden ya da dışarıdan hiçbir destek alamamışlardı. Boğaziçi'nde öğretim üyelerinin de eylemlilik içinde olmaları, diğer üniversitelerin öğrencileriyle buluşabilmeleri de itirazın toplumsallaşmasına katkı yaptı. Ama en önemlisi bu itirazın başka itirazlarla birlikte ortaya çıkması bence. Sokakta işçilerin yürüdüğü, avukatların yürüdüğü, şu ya da bu düzeyde itirazların olduğu, yükseldiği bir ortamda, esnafların, kuryelerin yürüdüğü ve eylem yaptığı bir ortamda Boğaziçililerin eylem yaptıklarını unutmayalım. Başka deyişle, Boğaziçililerin itirazını duyacak bir toplumsal ortam vardı. O yüzden üniversitenin geleceği var mı sorusu, toplumun hangi olanaklara sahip olduğuyla da alakalı bence. Sadece piyasanın değil, aynı zamanda devletlerin de üniversitelere yeniden biçim vermesinin, Serdar'ın (Tekin) bir tedbir aygıtına dönüştürülmesi ya da baskıda özerklik olarak adlandırdığı durumun Macaristan'da, Fransa'da vb. yaygın bir şekilde görülmeye başlanması şu soruyu sorduruyor: Bu rejimleri ittirecek toplumsallık imkânları hâlâ var mı? Üniversitelerin ya da akademisyenlerin bu tür toplumsallık imkânına katkısı olabilir mi, olursa nasıl olur? Mesela, hekimlerin bilgisini aktarma yönteminin, bilginin demokratikleşmesine katkıda bulunamayacağından, tam tersine bilgiden uzaklaşmaya yol açacağından bahsedenler var. Yani rakamlar, istatistikler, bilmem neler, yani bu teknik dediğimiz şeyin bilginin toplumla ilişkisini koparan bir bilgi dili olduğunu söylüyorlar. Bu yüzden halk sağlığının sosyolojiyle ilişkisinin kıymetli olduğunu, sadece toplum sağlığını korumakla ilgili bir görevleri olmadığını, aynı zamanda sağlıkla ilgili bir bilgiyi topluma aktarmayı da bilmeleri gerektiğini söyleyenler de var. Daha doğrusu mesele şu: Bilgiyle bilgilendirme arasındaki ilişkiyi kurmakla da sorumlu olabiliriz. Kısacası toplum ve bilgi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı

sorusu çok can alıcı bir soru. Biz bunu sadece kamusal entelektüelin vasfıymış gibi tarif ediyoruz. Kamusal entelektüel bu rolü başka türlü yüklenmiş olabilir ama verili olanla yetinmeyip hakikatin peşinde koşanların sorumluluğu da değil mi bu? Tırnak içinde kamusal entelektüel rolü yüklenmese de ve akademik bilgi için bile olsa, bir akademisyenin ve bu bilgiyle ilişkiyi talep eden öğrencinin, bir üniversitenin mümkün olabileceği bir toplumsallığı var etmeye dair sorumluluğu da yok mu? Tam da Polat'ın baştan beri inat ettiği konu var. Bilim insanı olma vasfını sürdürebilmek için, üniversite öğrencisi olabilmek için bu sorumlulukları var. Başka türlü bilim peşinde koşan insanlar olmazlar. Eğer bir şey değiştirecekse, hem öğrenciler nezdinde hem akademisyenler nezdinde, bilme arzusunun değiştireceğini düşünüyorum. Adil bilgi istemek, bilgiyi istemek, kampüsü istemek, Ebru'nun dediği gibi fiziksel mekânı istemek, o diyalog ortamını istemek vb. Akademisyenlerin de bilmek ile ilgili başka türlü sorumlulukları var. Bilgiyi isteme sorumlulukları olması lazım, araçsallaştırmayan bilginin peşinde koşabilme hakkını geri istiyor olmaları lazım. Bu tartışmaları yapmazsak üniversitenin geleceği olacağı kanaatinde değilim. Bu tartışma bilgiyle, bilgi ve toplum ilişkisiyle, bilginin kamusallaşması, hakikatin peşinde koşmak meselelerinin hâlâ bir gerçeklik taşıyıp taşımamasıyla alakalı. Çok soru sordum biliyorum ama bunların aynı zamanda gelecek sorusuyla çok ilintili olduğunu düşünüyorum. O kadar kolay kapatabileceğimiz meseleler değil. Üniversiteler piyasa ve devlet kıskacı altında, tamam. O zaman üniversiteleri bırakıyor muyuz yani? Üniversitelere niye ihtiyacımız var? O kamusallığa niye ihtiyacımız var? O karşılaşmaya niye ihtiyacımız var? O akademik bilgiyi üretebileceğimiz bir alan olarak üniversiteye ihtiyacımız yok mu?

Polat Alpman: Şunu da ekleyeyim, bilgi üretiminin ve bilgi teknolojisinin, mevcut komünikasyonun ve bütün bu olup bitenlerin radikal biçimde değiştiği bir yüzyıldayız. Bizden önceki hocaların hayal edemeyeceği bir alışverişin muhataplarıyız ve bunun varyantlarını tecrübe ediyoruz. Bu kadar hızlı ve radikal dönüşümlerin olduğu bir çağda ve dönemde, elbette üniversiteyi tekrar düşünmek lazım. Üniversitenin nasıl geri kazanılacağını değil sadece, bundan daha iyisinin nasıl mümkün olduğunu, nasıl mümkün hale getirilebileceğini, öncekini nostaljik bir biçimde hatırlayalım ama...

Nilgün Toker: Nostaljik demeyelim, hatırlamak bazen kurucudur.

Polat Alpman: Tamam, şunu vurgulamaya çalışıyorum. Gerçekten savunulacak, savunulmaya, peşine düşmeye değer, mensubu olmaktan kıvanç duyulacak üniversitenin nasıl kurulacağı ve bunun imkânlarının, olanaklarının ne olduğunu yeniden hatırlamak ve tartışmak gerekir. Uzatıyorum, özür dilerim. Eğer bugünkü üniversiteyi "evrensel akla" indirgemeyeceksek, bilginin bu kadar çoğul-

laştığı bir yerde, bilgi tekelinin oluşmasının olanaklarının görece ama epey azaldığı bu koşullar altında, bu ilişkiyi sürdürebilecek, yani evrensel olan, muhatabını bulan ve diyalojik bir zemine sahip olan üniversiteyi mümkün kılacak ilkenin ne olduğunun ve onun nasıl yapılacağının ve yapılan şeyin nasıl savunulacağının ve bütün bunların motivasyonunun neler olacağını da düşünmek zorundayız.

Olcay Akyıldız: Polat'ın tanımladığı şekliyle bir üniversitenin nasıl mümkün olabileceğini tartışmanın önemine işaret ederek ve bunu bir davet olarak buraya koyarak bitirelim. Üniversitenin halini konuşmak kadar geleceğini ve ideal olanı da tartışmak üzere...

Bir krizin dilimizdeki emaresi: "Üniversite" ve "akademi" ayrımı üzerine*

Serdar Tekin

Özet: Olağan zamanlarda "üniversite" ve "akademi" birbirine ait kelimeler gibidir. Türkiye'nin olağanüstü zamanları ise dilimizin birçok başka bölgesinde olduğu gibi burada da bir tür yenilik yarattı. Üniversiteden ihraç edilenler 2016'dan itibaren dayanışma akademileri oluşturmaya başladığında, "üniversite" ve "akademi"nin birbirinden ne denli ayrışabileceğini, hatta birbirini dışlayan kelimeler haline gelebileceğini görmüş olduk. Bu yazı "üniversite" ve "akademi"nin tarihine ayrı ayrı bakmayı ve kelimeleri şekillendiren bazı yol izlerine işaret etmeyi deniyor. Ve aynı zamanda şunu soruyor: Neden üniversiteyi "özerklik"le, akademiyi ise "özgürlük"le ilişkilendiriyoruz?

Anahtar sözcükler: Akademik özgürlük, üniversite özerkliği, kurumsal özerklik, akademi, üniversite.

Normal olarak "üniversite" ve "akademi" arasında bir ayrım yapma ihtiyacı duymayız. Üç aşağı beş yukarı aynı gerçekliğe işaret eden kelimeler gibidir bunlar gündelik dilimizde. "Üniversitede kalmak", mesela, "akademisyen olmak" anlamına gelir ve akademik işler zaten üniversitelerde yapılır. Öte yandan dilsel kullanımın ele verdiği farklar da söz konusu elbette. "Akademi" doğrudan doğruya akademisyenlere işaret eder. Sıfat olarak kullanımı bilhassa yaygındır. Akademisyenlerin araştırmaları, yayınları, unvanları, bilcümle kariyerleri "akademik" diye nitelenir, diğer unvan ve kariyerlerden ayrıştırılır. "Üniversite" ise daha ziyade isim tamlamalarında çıkar karşımıza, en çok da "öğrencisi", "mezunu" ve "diploması"yla beraber anılır – bir de "üniversiteye girme"nin koşulu olan "sınavı"yla. Yine de "üniversite" ve "akademi" olağan zamanlarda birbiriyle iç içe geçer büyük ölçüde. Semantik havzaları her bakımdan aynı değildir kuşkusuz, ama aynı bütüne ait kelimelerdir ikisi de. Altını çizerek tekrar edelim: *olağan zamanlarda.*

(*) Bu yazının erken bir taslağını 23-27 Eylül 2019 tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirilen "Akademik Özgürlük Yaz Okulu"nda sunmuştum. Etkinliği düzenleyen İnsan Hakları Okulu'na ve sorularıyla tartışmayı zenginleştiren katılımcılara bu vesileyle teşekkür ederim.

Türkiye'nin devam eden olağanüstü zamanları, dilimizin birçok başka mıntıkasında olduğu gibi burada da bir yenilik yarattı. OHAL'in meşum kanun hükmünde kararnameleriyle üniversiteden ihraç edilen akademisyenler Kocaeli'den başlayarak dayanışma akademileri oluşturduğunda "üniversite" ve "akademi"nin birbirinden ne denli ayrışabileceğini, hatta birbirini dışlayan kelimeler haline gelebileceğini görmüş olduk hep birlikte. Tanıl Bora'nın (2018) zarif tabiriyle "zamanın kelimeleri" arasına girdi "üniversite" ve "akademi".

Dayanışma akademileri, ihraç edilenlerin akademisyenlikte ısrarını yansıtmıyordu sadece. Aynı zamanda siyasal baskıya direnme iradesini, üniversiteden atılmış olmayı bir "gelenek icadı"na (Demirer, 2020) tahvil etme azmini de yansıtıyordu. "Üniversite"nin son özerklik kırıntılarını yitirdiği, bir tedbir aygıtına, bir "olağanüstü hal kurumu"na dönüştüğü koşullarda (Tekin 2020) bir tür direniş kelimesi haline geldi "akademi", hatta kendi şiarını yaratarak: "Akademi biat etmez".

Akademinin biat edip etmezliği –maneviyat bozmadan gerçekçi olmak gerekirse– fazlasıyla şüphelidir elbette. Ümit Kıvanç (2019) haklı olarak not düşmüştü: Böyle bir şiar "mücadele için moral kazanma" bakımından anlaşılır olsa da "gerçek tersidir", diye. Üstelik sadece bizde de değil. Amerikan akademisi McCarthy döneminde bir haysiyet itirazı yükseltebilmiş miydi örneğin? Tarihçi Ellen Schrecker (1986: 308), McCarthy soruşturmalarıyla üniversiteden atılanların en çok diğer akademisyenlerin tepkisizliğine içerlediklerini, aradan geçen onca yıla rağmen en çok onları hatırladıklarını kaydeder.

Yine de, süregiden kriz "üniversite" ile "akademi"nin birbirinden ayrışması ve direnişin "akademi"ye yakıştırılması şeklinde tezahür etti dilimizde. Söz konusu ayrışmanın "üniversite" ve "akademi" arasındaki normatif işbölümüyle de bir tür ilgisi olduğunu, "üniversite özerkliği"nin topyekûn ilga edildiği koşullarda "akademik özgürlük" için başka mecralara ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz pekâlâ. Ama yeri gelmişken şunu da sorabiliriz: Temel normatif ilkeler olarak üniversite özerkliği ve akademik özgürlük, neden özerkliği "üniversite"nin, özgürlüğü ise "akademi"nin ilkesi olarak vazeder? Kelimeler arasındaki işbölümünün gerisinde nasıl bir tarih var?

Aşağıda bu sorunun peşinden giderek "üniversite" ve "akademi"nin tarihine ayrı ayrı bakmayı ve bazı yol izlerine işaret etmeyi deniyorum.

"Üniversite"[1]

Bologna Üniversitesi'nin internet sayfasını ziyaret edenler, 1088'de kurulduğu ve dünyadaki en eski üniversite olduğu savıyla karşılaşırlar.[2] Tarihçilere gö-

1 Bu bölümde dayandığım kaynaklar için bkz. (Cobban, 1975; Rashdall, 1895; Rüegg, 1992; Verger, 1992). Spesifik atıflar metnin içinde ayrıca belirtilmiştir.

2 https://www.unibo.it/en/university/who-we-are/our-history/the-numbers-of-history.

re, her ne kadar bu unvanı Paris Üniversitesi'yle paylaşması gerekse de, Bologna'nın dünyadaki ilk üniversite olduğu doğrudur; fakat 1088'de kurulduğuna dair ikna edici bir kanıt yoktur. İtalya'nın siyasal birlik inşasını tahkim etmek üzere 19. yüzyıl sonunda seçilen ve ilk kez 1888'de kutlanan kurgusal bir doğum tarihidir 1088 (Rüegg, 1992: 4). Dahası, fazla erken bir doğum tarihidir.

Öte yandan, üniversitelerin dinî ve siyasi otoriteler tarafından "üniversite" olarak tanındığını gösteren en eski beratlar 13. yüzyılın ortalarına işaret ederler. Ancak 1088'in fazla erken olması ve üniversitenin henüz ayırt edici bir kurumsal form olarak ortaya çıkmadığı bir zamana atıfta bulunması gibi, bu beratlar da nispeten geç bir zamana aittir. İlk üniversitelerin, 13. yüzyılın hemen başında kendilerini "üniversite" yapan kurumsal düzenlemeleri pekâlâ geliştirmiş olduklarını biliyoruz. Dolayısıyla özgül bir doğum tarihi aramak yerine, üniversitenin aslında bir 12. yüzyıl icadı olduğunu; Bologna'da hukuk, Paris'te teoloji okullarının bilhassa yüzyılın son çeyreğinde tedricen gelişip kendi tüzel kişiliği olan loncalara evrilmesiyle ortaya çıktığını kaydedebiliriz.[3]

Üniversiteyi Ortaçağ Avrupa'sının bir icadı olarak takdim etmek, Ortaçağ öncesinde veya Avrupa dışında yüksek öğretim kurumları olmadığı anlamına gelmez elbette. Ayrıca söz konusu kurumların çeşitli bakımlardan Ortaçağ üniversiteleriyle benzerlikler arz etmediği anlamına da gelmez. George Makdisi İslâm dünyasında medreselerin gelişimini inceleyen ve yakın zamanda Türkçeye de çevrilen mukayeseli çalışmasında Ortaçağ İslâm medreseleri ile Hıristiyan "kolej"leri (*collegium*) arasındaki muazzam benzerliklere ve birincinin ikinci üzerindeki tesirine dikkat çekiyor örneğin. Ancak bir vakıf teşkilatı olan "kolej"in aksine, "üniversite"nin hem medreseden hem de manastır ve katedral okullarından yapısal olarak farklı, yeni ve özgün bir icat olduğunu da vurguluyor Makdisi (1981: 224).

"Üniversite"nin farklılığı, yükseköğretime mahsus işlevlerden ziyade kurumsal örgütlenişiyle ilgili esasen. Bazı kritik noktaların altını hızla çizebiliriz.

En önemlisi, üniversitenin baştan itibaren özgül bir tüzel kişilik olarak gelişmesi. Bizzat *universitas* terimi, kökensel olarak sadece üniversitelere değil, fakat tüzel kişiliği olan, kendi adına mülk edinebilen, mahkemelerde davacı ve davalı olabilen, mensupları için bağlayıcı kurallar koyabilen her türden topluluğa işaret eder. Terim 12. yüzyıldan itibaren bilhassa meslek birliklerini veya loncaları

3 Karşıt bir görüş için bkz. (Timur, 2000: 15-35). Taner Timur, Ortaçağ üniversitesinin bir çeşit "yüksek okul" olduğunu, keza sınıfsal yapılara bağlı olarak şekillenen ve ideolojik işlevlerle donatılan yüksek okulların başka ve daha erken uygarlıklarda da bulunduğunu belirterek, üniversitenin bir Ortaçağ kurumu olarak doğduğu tezini "pozitivist tarih anlayışı"nın mirası saymamız ve "köken arayışımızda feodalite saplantısı"ndan kurtulmamız gerektiğini söylüyor. Bana kalırsa doğru öncüllerden yanlış sonuçların çıkarıldığı bir yaklaşım bu. Ortaçağ Avrupa'sı dışında ve öncesinde yüksek okulların olduğu, öğretim sisteminin son halkası olan bu okullarda yönetici zümrelerin yetiştirildiği ve Ortaçağ üniversitelerinin de benzer toplumsal ve ideolojik işlevler ifa ettikleri elbette doğrudur. Ama bugün "üniversite" dediğimiz kurumların başka zaman ve mekânlardaki yüksek okullardan değil, feodal Avrupa'da "üniversite" adıyla ortaya çıkan loncalardan evrilerek geliştiği gerçeğini değiştirmiyor bu doğrular.

adlandırmak için kullanılmış, nitekim ilk üniversiteler de diğer loncalar arasında birer lonca olarak şekillenmiştir. Üniversitelerin başlangıçta basitçe *universitas* değil de *universitas scholarium* ("öğrenci loncası") veya *universitas magistrorum et scholarium* ("hoca ve öğrenci loncası") diye anılmaları bu yüzdendir. Tüzel kişilik ve beraberinde getirdiği topluluk ayrıcalıkları, tarihsel olarak "üniversite özerkliği"nin başlangıcını ve biçimsel unsurunu oluşturur. Ortaçağ üniversitelerinin kendi yönetim organlarına, kendi koydukları yazılı ve yazısız kurallara, ayırt edici sembol ve mühürlere, taşınır ve taşınmaz mülklere, hatta zaman zaman –şüphesiz bugün irkiltici bulacağımız bir şey– kendi "hapishane"lerine[4] sahip olabilmeleri, tüzel kişilikte cisimleşen bu korporatif özerkliğin en belirgin tezahürleridir.

Tüm diğer loncalar için olduğu gibi, hoca ve/veya öğrenci loncalarının özerkliği de maddi çıkarlar temelinde şekillenmiştir. Başka bir deyişle, üniversite özerkliğinin kökeninde *amor sciendi* yahut "bilim sevgisi"nden ziyade, lonca mensuplarının çıkarları ve bu çıkarları koruma çabası bulunur. Söz konusu çıkarlar, öncelikle, hoca ve öğrencilerin kentteki "statü"süyle ilgilidir, zira birçoğu bulundukları yerde yabancıdır. Bologna, Paris, Oxford ve Montpellier gibi ilk üniversiteleri yerel okullardan farklılaştıran belki de en belirleyici toplumsal olgunun, Hıristiyan dünyanın her yanından kendilerine çok sayıda hoca ve öğrenciyi çekebilmeleri, böylece kentin yerel ahalisinden ayrı bir ahaliye ev sahipliği yapmaları olduğunu bilhassa vurgulayalım. İngilizcede bugün de kullanılan "kentliler ve cübbeliler" (*town and gown*) ayrımı oradan kalmadır. Nitekim 12. yüzyıl sonundan itibaren üniversiteler için kullanılan *studium generale* ibaresindeki *generale* de öğretimin genel veya evrensel bir içeriğe sahip olması anlamında değil, söz konusu okul veya *studium*'un her yerden öğrenci barındırması anlamında bir "genel"e işaret eder. Öğrenim ve öğretim için gelen yabancı nüfusun kentteki hakları ve statüsüyle ilgili sonu gelmez çekişmeler, lonca ayrıcalıklarının şekillenme sürecinde başat bir rol oynamış ve yerel otoritelerin nüfuzuyla rekabet halindeki "evrensel" otoriteler (yani papalık ve imparatorluk) nezdinde üniversitelere güçlü müttefikler kazandırmıştır.

Üniversitenin bir diğer kurumsal hususiyeti de tarih boyunca geçirdiği tüm dönüşümlere rağmen değişmeden kalan ayırt edici gücüyle ilgili, yani "diploma", "derece" veya *licentia* verme ayrıcalığıyla. Bu ayrıcalık, kurumsal özerklik ve bilimsel ehliyeti birbirine bağlaması, böylece yeni tanınma ilişkileri yaratması bakımından "üniversite" formunun gelişiminde son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Diploma veya derece, hem bir teminat hem bir yetkidir. Üniversite diploma vermek suretiyle kendi mezununa kefil olur, onun bilimsel veya meslekî ehliyetini tasdik eder. Bu ehliyetin bir yetki olarak geçerliliği ise enformel düzeyde üniversitenin itibarından (diplomayı hangi üniversitenin verdiği her daim önem-

4 Örneğin bugün Portekiz'deki en eski Ortaçağ zindanlarından biri Coimbra Üniversitesi'ne aittir: http://visituc.uc.pt/en/prision/.

li olmuştur ve bugün de öyledir), formel düzeyde ise üniversitenin yasal tanınırlığından kaynaklanır. Ortaçağ Avrupa'sında yerel okullardan farklı olarak ancak üniversiteler tarafından tevdi edilebilen *licentia docendi* veya "ders verme ehliyeti", ilgili üniversite papalık makamı tarafından tanındığı nispette Hıristiyan dünyanın her yerinde geçerli "evrensel" bir yetkidir. Bu ise elbette üniversitelerin belli ölçütleri yerine getirme yükümlülüğü altına girmeleri anlamına gelir. Nitekim, müfredatların standartlaşması ve mezuniyet sınavları gibi bu amaca hasredilen pratikler, öğretim süreçlerini –kelimenin Weberci anlamıyla– tedricen "rasyonelleştirmiş"; ehliyet vermek, hocanın bireysel takdiri olmaktan adım adım çıkarak müşterek standartlara tabi "kurul" ve "jüri"lerin işi haline gelmiştir.

Nihayet "fakülte" bahsine değinmeliyiz, yükseköğretim ve öğrenimin fakülteler bünyesinde örgütlenmesi de "üniversite"nin bir özgünlüğüdür zira. Bilimler veya disiplinler arasındaki ayrımın, fakülteler sayesinde üniversitenin iç örgütlenişini belirleyen kurumsal bir mahiyet kazandığını not edelim bir kere. Bu, bir yönüyle bilimsel alanların nizamileşmesi, farklı disiplinlerin kendilerine mahsus birer örgütsel "beden" (*corpus*) kazanması demektir. Bir yönüyle de fakültenin lonca içinde bir lonca (*corporatio*) olarak şekillenmesi, yani üniversitenin dış dünyayla ilişkisinde temellenen korporatif özerkliğin bizzat üniversite içine teşmil edilmesi demektir. Ve her iki bakımdan da son derece önemlidir. Öte yandan, fakültelerin oluşumu, belli bir fakülte kapsamına girmeyen veya bir fakülte tarafından özellikle sahiplenilmeyen disiplinlerin yurtsuz kalmasını ve üniversitelerden dışlanmasını da beraberinde getirmiştir. Sonraki yüzyıllarda modern doğa bilimlerini tesis edecek çalışmaların üniversitelerin dışında ve daha ziyade serbest "akademi"lerde başladığını unutmamak gerekir – aşağıda bu bahse geri döneceğiz.

Tam teşekküllü bir Ortaçağ üniversitesinde dört fakülte bulunur. Teoloji, hukuk ve tıp "üst fakülteler", kabaca temel bilimlere veya daha doğrusu klasik disiplinlere tahsis edildiğini söyleyebileceğimiz *artes liberales* ise "alt fakülte"dir. Alt ve üst fakülte ayrımını, bir yönüyle, pedagojik silsilenin gözetilmesi olarak düşünebiliriz. Öğrenci, ileri tetkiklere devam edebilmek için önce klasik disiplinlere hâkim olmalıdır. Fakat aynı zamanda bir prestij veya itibar ayrımı ve bunun yarattığı çekişmeler de söz konusu haliyle. Temel bilimlerin ve Yunan/Roma klasiklerinin savsaklanması, öğrencilerin "kazançlı bilimler" olarak tıp ve hukuk okuma iştahı, daha 13. yüzyılın ilk yarısından başlayarak kaygı ve eleştiri konusu edilmiştir mesela. Paris'te ders veren ünlü İngiliz gramerci Garlandlı John, "alimlerin ahlâkı"nı tartıştığı 1241 tarihli *Morale Scolarium*'da (Paetow, 1927: 155) bu durumdan yakınır:

> Medusa'nın nazarıyla donup kalmış gibi suskun, şaşkın ve ürkek artık Musalar. Neden, diye mi soruyorsun? Gerçek bir âlimsen eğer, ayazda bir başına kalırsın. Cebini doldurmaya bakmıyorsan ahmak yerine koyarlar seni, dilenci yerine koyarlar. Hu-

> kuk ve tıp gibi kazançlı sanatlar rağbette şimdi; sadece para getiren şeylerle uğraşıyor insanlar.

Yine aynı yıllarda Henri d'Andeli teoloji ve hukuk için elzem sayılan mantığın Paris Üniversitesi'nde diğer klasik disiplinlere (özellikle gramer ve retoriğe) nasıl galebe çaldığını "yedi sanatın kapışması" olarak hicveder (Paetow, 1927). Dolayısıyla "fakülteler çatışması"nın Kant'ın felsefi tahliline konu olmadan çok önce başladığını; hem kazançlı işlerle meşguliyetin hem de buna duyulan tepkinin "üniversite"ye kökensel olarak içkin olduğunu kaydedelim.

Her toplumsal kurum gibi üniversite de belli koşullarda ortaya çıkmış ve o koşulların değişmesiyle birlikte değişip dönüşmüştür. Feodal Avrupa'nın "loncа" üniversiteleriyle neoliberal dünyanın "girişimci" üniversiteleri birbirinden muazzam biçimlerde farklıdır kuşkusuz. Ama modernliğin ve kapitalizmin yarattığı büyük dönüşümler, birçok başka Ortaçağ kurumundan farklı olarak büyük ölçüde üniversitenin kendi içinde gerçekleşmiş, yani üniversite ayırt edici hususiyetlerini kendi bünyesinde tutmayı bir şekilde başarabilmiştir. Bu açıdan baktığımızda, tüm Ortaçağ kurumları arasında üniversitenin en yüksek düzeyde adaptasyon ve hayatta kalma becerisi sergileyenlerden biri, hatta belki birincisi olduğu söylenebilir gerçekten de (Durkheim, 1977: 69).

"Akademi"[5]

İçerdiği tüm çeşitliliğe ve dönüşümlere rağmen "üniversite"nin tarihi nispeten yekpare bir tarih. Oysa "akademi"nin daha kesintili bir tarihi ve buna bağlı olarak daha parçalı, tabiri caizse engebeli bir semantik havzası var.

Az önce zikrettiğimiz *Fakülteler Çatışması*'nın hemen başında Kant (1996: 247) üniversiteye mensup olmayan "loncasız âlimler"den (*zunftfreie Gelehrte*) bahisle onların da "akademiler" veya "bilim dernekleri" diye anılan "özgür topluluklar" oluşturduklarını söyler. Üniversitenin resmiyeti, kurumsal biçimleri, yazılı ve yazısız kuralları dışında bir araya gelen âlimlerin gönüllü ve özgür birlikteliği olarak geçer burada "akademi". Gerçekten de kelimenin semantik havzasında öne çıkan unsurlardan biridir bu. Benzer bir kendiliğindenlik vurgusunu –elbette bu işlerin bizde olmadığını ikaz maksadıyla– Nurullah Ataç'ta da görürüz. 16 Ocak 1953 tarihli "günce"de şöyle yazmış Ataç (1998: 19):

> İlle de akademi kurulmasını istiyorlar. Sanırsınız ki akademi kurulursa dil işi, edebiyat, bilim, hepsi yoluna giriverecek. Akademiyi hükümet kurmaz ki! Akademi kendi kendine kurulur, sonra hükümet, devlet kabul eder onu. Bizde bir akademi kurabilecek yazarlar, düşünürler bulunsaydı, kendi kendilerine toplanırlardı onlar, halk onların yetkisini kabul ederdi. Yok öyle bir şey.

5 Bu bölümde dayandığım kaynaklar için bkz. (Baltes, 1993; Kalligas vd. 2020; Pedersen, 1996; Voss, 1980). Spesifik atıflar metnin içinde ayrıca belirtilmiştir.

Ataç'ın "akademiyi hükümet kurmaz" tezi, tarihsel olarak yanlış değildir, ama Avrupa bağlamında bile tümüyle doğru olduğu da söylenemez. Ulusal akademilerin ilk örneği sayabileceğimiz Fransız Akademisi, aynı zamanda "devlet aklı"nın mimarı olan kudretli bakan Richelieu'nün girişimiyle 1635'te kurulmuştur mesela. Öte yandan, bu girişime isim olarak neden "akademi"nin seçildiğini de sormalıyız elbette. Kelimenin 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazandığı muazzam itibarın sonucudur bu tercih. Söz konusu itibarı yaratan şey ise İtalya'dan başlayarak hümanist entelektüellerin üniversite dışında oluşturdukları "akademiler" olmuştur. Hükümetlerin ön ayak olduğu ulusal akademilerden önce gelir yani hümanist akademiler.

Floransalı çevirmen ve fikir adamı Marsilio Ficino'nun çevresinde toplanan ve Medici ailesi tarafından himaye edilen *Accademia Platonica*'yı bu hümanist akademilerin ilk ve en ünlü örneği olarak zikredebiliriz. Resmî bir statüsü olmayan ve kendilerini Platoncu Akademi'nin "yeniden doğuşu" olarak takdim eden bu grup, gerek Yunan klasiklerinden yaptıkları çeviriler gerekse kendi yayınları yoluyla geniş ve kalıcı bir etki yaratmıştır. Floransa tecrübesinin birçok başka girişime emsal teşkil ettiğini ve 1500'lü yıllar boyunca İtalya'nın hemen hemen tüm kentlerinde felsefe, edebiyat ve bilim meraklılarını bir araya getiren irili ufaklı akademilerin boy gösterdiğini özellikle kaydedelim. Hatta diyebiliriz ki sacayağını üniversite, skolastik öğretim ve Aristotelesçiliğin oluşturduğu "gelenek", böylece yeni bir üçlemenin –akademiler, hümanist ilgi ve Yeni Platonculuk üçlemesinin– meydan okumasıyla karşılaşmıştır.

Yeri gelmişken "akademi"nin aslen bir özel isim olduğunu da not etmekte fayda var. Kelime 16. yüzyılda bugünkü anlamına yakın bir cins isme dönüşmeden önce, münhasıran Platon'un Atina'da kurduğu okula (*Akadēmeia*) işaret eder. Okulun bu ismi alma nedeni ise bulunduğu bölgedeki kutsal koruluğun mitolojik kahraman Akademos veya Hekademos'un adıyla anılmasıdır. Dolayısıyla "üniversite"den farklı olarak bugünkü anlamıyla bir şekilde rabıtalı sayabileceğimiz herhangi bir kökensel anlama sahip değil "akademi".

Platon'un okulu veya "ilk akademi" hakkında bildiklerimiz bazı bakımlardan fazlasıyla tafsilatlı, fakat başka bazı bakımlardan da şaşırtıcı ölçüde kısıtlı. Sözgelimi, okulun M.Ö. 387 civarında kurulduğunu, mevcudiyetini kesintisiz olarak M.Ö. 86'ya kadar sürdürdüğünü ve bu uzun süre zarfında tek tek kimlerin takriben hangi yıllar arasında okula yöneticilik yaptığını biliyoruz. Buna karşılık Platon'un kendisinin –daha sonra Aristoteles'in yapacağı gibi ve bugün de "ders"ten anladığımız şeye benzer bir tarzda– düzenli dersler verip vermediğini, yahut da okuldaki etkinliğinin daha ziyade serbest konuşma ve tartışmalardan mı ibaret olduğunu bilmiyoruz.

Akadēmeia hakkında nispeten güvenli bir tarzda bildiğimiz şeylerden biri de Platonculuğun öğretilmesine tahsis edilmiş olmadığı, hatta uzun tarihi boyunca herhangi bir felsefi doktrini dogmatik olarak benimsemediği. "Soruşturma-

nın öğretiye önceliği" olarak tanımlayabileceğimiz bu unsur, "akademi"nin bugünkü anlamı açısından bilhassa önemli bir kökensel deneyime, yani tüm hakikat iddialarının akılsal olarak ve özgürce sınanması gerekliliğine işaret eder. Üstadın sözünü esas kabul eden Pythagorasçı okulun aksine, Platon'un okulu "akademik özgürlüğün" kavram olarak değilse de otantik bir deneyim kipi olarak –bir yandan filozofun bireysel düşünme özgürlüğünden, diğer yandan da yurttaşın siyasal konuşma özgürlüğünden ayrı bir deneyim kipi olarak (Arendt, 2005: 131)– icat edildiği yerdir. Cicero'nun (1886: 30) "Pythagorasçılarla hakikati bulmaktansa Platon'la yanılmayı yeğlerim" mealindeki deyişini belki bu açıdan da işitmek gerekir.

Hümanist akademilere geri dönelim. Kelimenin bugünkü anlamını renklendiren unsurlardan biri sayabileceğimiz "akademi"nin belli alanlara özgülenmiş tarzda kullanımı ("bilim akademisi", "edebiyat akademisi", "güzel sanatlar akademisi" gibi kullanımları kastediyorum) yine 16. yüzyılın mirasıdır ve bir tür uzmanlaşma azmi göstererek spesifik ilgiler etrafında örgütlenen akademilerle başlamıştır. Örneğin Napoli'de 1560 civarında kurulan *Academia Secretorum Naturae* münhasıran fizik araştırmalarını, 1582'den itibaren Floransa'da etkinlik gösteren ve yaklaşık otuz yıllık bir çalışma sonucunda *Vocabulario*'yu yayımlayan *Accademia della Crusca* filolojik çalışmaları, 1603'te kurulan *Accademia dei Lincei* (mealen "Vaşaklar Akademisi") ise biyolojik türlerin incelenmesini iş edinmiştir kendine.

Hümanist akademilerin itibarı, son tahlilde, üniversitenin müesses nizamı dışında yaptıkları araştırmalar ve geliştirdikleri yöntemsel prosedürler yoluyla bugün "doğa bilimleri" ve "beşeri bilimler" diye tanımladığımız alanlarda gerçekleştirdikleri atılımdan kaynaklanır. Bu topluluklar hem muazzam ölçüde yeni bilgi üretebilmiş, hem de yayın ve mektuplaşma yoluyla bu bilgiyi müştereklerştirmişlerdir. Dolayısıyla, tekrar etmek pahasına, Richelieu 1635'te Fransız Akademisi'ni devlet eliyle kurduğunda, öğretimle mükellef "üniversite"den ayrı bir araştırma topluluğu olarak "akademi" fikrinin Avrupa entelijensiyası için açık ve yerleşikleşmiş bir anlama sahip olduğunu söyleyebiliriz – elbette Fransız Akademisi'nin hümanist akademilerden ulusal akademilere giden yolun habercisi olduğunu unutmamak kaydıyla.

Fransa'da 17. yüzyılın ikinci yarısı boyunca her biri değişik bir alana tahsis edilen yeni akademiler yine devlet eliyle kurulmuş, diğer kıta monarşileri de aynı yolu izlemekte gecikmemişlerdir. Prusya'nın Bilimler Akademisi 1711'de Berlin'de, Rusya'nın Bilimler Akademisi ise 1725'te St. Petersburg'da faaliyete başlamıştır mesela. Hümanist akademilerden farklı olarak devlet eliyle tesis edilen ve kamu kaynaklarıyla desteklenen bu proto-ulusal akademilerin bilimsel araştırma ölçeğini (elbette devlet çıkarlarıyla iç içe geçen bir tarzda) büyüttüğünü de hemen ekleyelim.

> Fransız Akademisi'nin Peru ve Laponya gibi uzak bölgelerdeki uzun ve masraflı bilimsel keşif gezileri de dahil olmak üzere 17. ve 18. yüzyıllarda sürdürdüğü jeodezi [yer ölçüm] çalışmaları bunun iyi bir örneğidir. Bu tür girişimler devlet tarafından finanse edilen akademilerin bürokratik örgütlenişi sayesinde mümkün olabilmiştir (Pedersen, 1996: 485).

Öğretim ve araştırma ayrımının 18. yüzyılda "üniversite" ve "akademi" ayrımına tekabül etmeye başlaması bilhassa dikkate değer. Aydınlanma hareketinin Almanya'daki etkili ismi ve Leibniz'den sonra Alman felsefesine uzun süre neredeyse tek başına yön veren Christian Wolff'a göre mesela, öğretim faaliyeti üniversitelerin işiyken araştırma faaliyeti münhasıran akademilerin işidir. Üniversiteden farklı olarak akademinin amacını "yeni bilimsel bilginin üretilmesi, keşiflerin yapılması ve bunların yaygınlaştırılması" diye tarif eder Wolff (akt. Voss, 1980: 45). Benzer bir vurgu *Ansiklopedi*'nin "Akademi" maddesinde de çıkıyor karşımıza. Maddenin yazarı d'Alembert (1751: 52) bazı müelliflerin "akademi" ve "üniversite"yi birbiriyle karıştırdıklarını, oysa Fransızcada bunların çok farklı iki şey olduklarını söyler: Üniversite çeşitli fakültelerden oluşan, hocaların ders verdikleri ve öğrencilerin bu derslere katılarak derece aldıkları bir okuldur; akademi ise –"modernler arasında" diye özellikle belirtir d'Alembert– "kültür için, sanatların veya bilimlerin ilerlemesi için kurulmuş bir fikir adamları [*Gens de Lettres*] derneği veya topluluğu anlamına gelir". Velhasıl 18. yüzyıl Aydınlanmacılarının gözünde "üniversite" ve "akademi" birbirinden ayrı dünyalardır. Ve çağın ruhu aklın, bilimin, keşfin mecrası olarak gördüğü akademiden yanadır açıkça.

Bu ikiliği aşma, öğretim ve araştırmanın birliğini tesis etme, böylece "üniversite" ve "akademi"yi aynı çatı altında bir araya getirme çabası, 19. yüzyıl başından itibaren Wilhelm von Humboldt'un adıyla anılan modern üniversite modelinin ana fikri ve temel sorunu olmuştur.

Üniversitenin özerkliği, akademinin özgürlüğü

Söze başlarken sorduğumuz soruyu hatırlayalım: Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük dediğimizde neden özerkliği "üniversite"nin, özgürlüğü ise "akademi"nin ilkesi olarak vazediyoruz? Kelimelerin uzak tarihinde yaptığımız kısa gezinti, bu işbölümünün semantik arka planı ve oluşum güzergâhları hakkında bir fikir veriyor olmalı. Geldiğimiz noktada şunu ekleyebiliriz: Söz konusu ilkelerin bugünkü anlamı tarihsel bir sentezin ürünüdür ve araştırmanın öğretimle birliği esasına dayalı modern üniversitenin gelişim sürecinde şekillenmiştir.

"Humboldt modeli" bir bakıma son derece yalın bir fikre dayanır: Üniversite, araştırma ve öğretimi kendi bünyesinde bir araya getirmeli ve aklın eleştirel kullanımına kurumsal olarak ev sahipliği yapmalı; devlet de bilimin özgür bir şekil-

de, yani kendi içsel mantığı dışında hiçbir şey tarafından belirlenmeksizin gelişebilmesi için üniversiteyi korumalı ve kamu kaynaklarıyla desteklemelidir (Tekin, 2003: 146-148). İlk bakışta fazlasıyla naif görünebilecek bu fikrin aslında hiç de öyle olmadığını vurgulayalım. Güçlü felsefi temelleri olan, bunları hem modern bilimin toplumsal işlevine dair sosyolojik bir teşhisle hem de aklın eleştirel kullanımına mahsus özerk bir alan yaratmaya yarayacak pragmatik önerilerle harmanlayan bir vizyonun ifadesidir Humboldt modeli.

Modelin yaratıcıları olan Humboldt ve Schleiermacher'in başarısı, bilimsel gelişmenin modern toplumların entegrasyonunda, maddi ve kültürel yeniden üretim süreçlerinde oynamaya başladığı kritik rolü doğru teşhis etmelerinden ve bu durumun modern devlet açısından taşıdığı önemi gösterebilmelerinden kaynaklanır (Habermas, 1989: 108-109). Bu perspektiften bakıldığında, devletin bilimsel araştırma ve öğretimi burjuva toplumunun tikel ilgilerine terk etmeksizin desteklemesi (kamusal finansman), bunu yaparken de üniversiteyi güncel siyasi müdahalelerden masun tutacak bir koruma çeperi sağlaması (kurumsal özerklik) idealist filozofların naif temennilerinden ziyade modern devletin kendi rasyonel çıkarlarının gereğidir.

19. yüzyıl boyunca Almanya'da muazzam bir başarı kazanan Humboldt modeli tedricen başka ulusal bağlamlara tahvil edilip uyarlanmış ve modern araştırma üniversitesinin bir anlamda küresel arketipi haline gelmiştir. Nitekim akademik özgürlük ve üniversite özerkliğini, keza bunlar arasındaki ilişkiyi –farkında olalım veya olmayalım– bugün hâlâ Humboldtçu "üniversite ideası"nın kavramsal matrisi uyarınca düşünüyoruz. Her bakımdan değil elbette, ama en az iki asli bakımdan.

Bunlardan ilki akademik özgürlük ve üniversite özerkliği arasındaki ilişkinin "normatif" ve "işlevsel" veçheleriyle ilgili (Tekin, 2020: 121). Normatif olarak baktığımızda, kendinden menkul veya bağımsız bir ilke, kendi meşruiyetini kendi içinde taşıyan bir ilke değildir üniversite özerkliği. Modern toplumlarda kamu kaynaklarıyla finanse edilen birçok başka kurumun sahip olmadığı türde bir özerkliğin üniversitelere tanınıyor olması (elbette Türkiye'deki mevcut durumdan bahsetmiyoruz!), akademik özgürlüğün ancak kendi meslekî normları çerçevesinde örgütlenen özerk kurumlarda korunabileceği kabulünden kaynaklanır. Başka bir deyişle, üniversite özerkliği normatif olarak akademik özgürlüğe bağımlıdır. Öte yandan, işlevsel olarak bunun tam tersinin geçerli olduğunu da hemen belirtelim. "Akademi"nin kendine özgü işlevleri yerine getirebilmesi için "üniversite"nin siyasal, toplumsal ve ekonomik güç odaklarından masun olması, yani muayyen bir özerklik taşıması gerekir. Dolayısıyla akademik özgürlük işlevsel olarak onu mümkün kılan kurumsal koşulların toplamı anlamında üniversite özerkliğine bağımlıdır. Bu sentez, tekrar edelim, ana hatları itibarıyla Humboldt modelinin mirası.

Modelin diğer mirası ise akademik özgürlüğün neden önemli olduğuyla ilgi-

li. Akademik özgürlüğün önemi ve üniversite formunda örgütlenmiş özerk bir alanda korunması gerekliliği, bilimsel araştırmanın dar anlamda "zorunlu koşulu" olmasından kaynaklanmaz. Bilimsel araştırmanın zorunlu koşulu bilimsel yöntemin takip edilmesidir. Nitekim bugün devletlerin ve şirketlerin çeşitli birimlerinde istihdam edilen araştırmacılar da bilimsel yöntemleri izleyerek geçerli sonuçlara ulaşabilirler ve ulaşmaktadırlar, bilimsel bilgi üretebilirler ve üretmektedirler. Ama söz konusu araştırmacıların akademik özgürlükten yararlandıklarını veya yapıp etmelerinde akademik özgürlüğün koruması altında olduklarını söylemeyiz. Basit bir nedenle: İstihdam koşulları gereği araştırma konularını seçmekte ve ulaştıkları sonuçları kamuya açıklamakta özgür değildir bu araştırmacılar. Yaptıkları araştırmalar ve ulaştıkları sonuçlar onları istihdam eden kurumların, devlet ve şirketlerin "tikel ilgi"lerine tabidir yani. Bu açıdan baktığımızda, akademik özgürlüğün üniversite formunda örgütlenmiş özerk bir alanda korunması gerekliliği, modern toplumlarda devlet ve piyasanın tikel ilgileri tarafından dikte edilmeyen ve en azından potansiyel olarak insanlığın "evrensel ilgi"lerine hitap edebilen bir araştırma ve öğretim mecrasının gerekliliğinden kaynaklanır.

Bu "evrensel ilgi" bahsi, en başta işaret ettiğimiz meseleye geri getiriyor aslında bizi: Bir krizin dilimizdeki emaresi olan "üniversite" ve "akademi" ayrışması, bu ayrışmayı yaratan iktidar pratikleri silsilesi, üniversite özerkliğinin en asgari düzeyde bile ilgası ve memleketin akademik birikimine ev sahipliği yapan kurumların tahribi – tüm bunlar, son tahlilde, insanlığın evrensel ilgilerine güdülen husumetin ve elbette bu ilgilerden azade bir "üniversite" yaratma azminin ifadesi çünkü.

KAYNAKÇA

Arendt, H. (2005) "Introduction *into* Politics", *The Promise of Politics* içinde, Schocken, New York, 93-200.

Ataç, N. (1998) *Günce 1*, Can, İstanbul.

Baltes, M. (1993) "Plato's School, the Academy", *Hermathena*, 155: 5-26.

Bora, T. (2018) *Zamanın Kelimeleri*, İletişim, İstanbul.

Cicero. (1886) *Tusculan Disputations*, A. P. Peabody (çev.), Little Brown and Company, Boston.

Cobban, A.B. (1975) *The Medieval Universities*, Methuen, Chatham.

d'Alembert, J. (1751) "Académie" Diderot, D. ve d'Alembert, J. (der.) *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, etc.* içinde, University of Chicago ARTFL Encyclopédie Project, https://artflsrv03.uchicago.edu/philologic4/encyclopedie1117/navigate/1/362/.

Demirer, Y. (2020) "Akademik Özgürlük Yolunda Gelenek İcadı, Kurumsallaşma ve Arabulucu Kavramlar", Sunum, İnsan Hakları Okulu, https://www.youtube.com/watch?v=VcZFx4ZDqFM.

Durkheim, E. (1977) *The Evolution of Educational Thought*, P. Collins (çev.), Routledge, Oxon.

Habermas, J. (1989) "The Idea of the University: Learning Processes", *The New Conservatism* içinde, S. W. Nicholsen (çev.), MIT, Massachusetts, 100-127.

Kalligas, P. vd. der. (2020) *Plato's Academy: Its Workings and Its History*, Cambridge UP, Cambridge.

Kant, I. (1996) "The Conflict of Faculties", *Religion and Rational Theology* içinde, M.J. Gregor ve R. Anchor (çev.), Cambridge University Press, Cambridge, 233-327.

Kıvanç, Ü. (2019) "Biat etmeyen 'akademi' midir?", *Gazete Duvar*, https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/07/31/biat-etmeyen-akademi-midir.

Makdisi, G. (1981) *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*, Edinburgh UP, Edinburgh [Türkçesi: *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, çev. A. H. Çavuşoğlu ve T. Başoğlu, Klasik, İstanbul].

Paetow, J. L. der. (1927) *Two medieval satires on the University of Paris: La bataille des vii ars of Henri d'Andeli, and the Morale scolarium of John of Garland*, University of California, Berkeley.

Pedersen, O. (1996) "Tradition and Innovation" Ridder-Symoens, H. (der.) *A History of the University in Europe, Volume 2: Universities in Early Modern Europe (1500-1800)* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 451-488.

Rashdall, H. (1895) *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Clarendon, Oxford.

Rüegg, W. (1992) "Themes" Ridder-Symoens, H. (der.) *A History of the University in Europe, Volume 1: Universities in the Middle Ages* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 3-34.

Schrecker, E. (1986) *No Ivory Tower: McCarthyism and the Universities*, Oxford University Press, Oxford.

Tekin, S. (2003) "Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim*, 97: 144-163.

Tekin, S. (2020) *Üniversitenin Olağanüstü Hali: Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, Ankara.

Timur, T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge, Ankara.

Verger, J. (1992) "Patterns" Ridder-Symoens, H. (der.) *A History of the University in Europe, Volume 1: Universities in the Middle Ages* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 35-74.

Voss, J. (1980) "Die Akademien als Organisationsträger der Wissenschaften im 18. Jahrhundert", *Historische Zeitschrift*, 231: 43-74.

"Hasan Tan ODTÜ'ye Rektör Olamaz!" Peki ya Melih Bulu Boğaziçi'ne?

Göze Orhon

Özet: Ocak 2021'de Melih Bulu'nun Boğaziçi Üniversitesi'ne rektör olarak atanması bir dizi tartışmayı ve umut verici bir direnişi beraberinde getirdi. Bu olay 1977 yılında Hasan Tan'ın ODTÜ'ye rektör olarak atanmasının ardından başlayan ve dokuz ay süren boykot ve direniş deneyimiyle kimi benzerlikler taşımaktadır. Bu yazı iki tarihsel bağlamın özgüllüklerini gözden kaçırmadan, bu iki direniş deneyimini karşılaştırmalı olarak ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Üniversite, Boğaziçi, direniş, özerklik.

Ocak 2021'de Melih Bulu'nun Boğaziçi Üniversitesi'ne Cumhurbaşkanı kararıyla rektör olarak atanmış olması, başta Boğaziçili akademisyenler ve öğrenciler olmak üzere geniş kesimlerden tepki topladı. Bulu'nun liyakatsizliğinin, atamanın gayri hukuki ve gayri meşru olduğunun altını çizen bu tepkiler, Türkiye'de kayyum tartışmalarından üniversitelerin özerkliğine, AKP politikalarının mahiyetinden akademik seçkinciliğe uzanan geniş bir yelpazede kamusal bir tartışma ortamı yarattı. Öte yandan, tüm bunların tartışmaya açılmasından belki daha önemli olan, Boğaziçi deneyiminin genel olarak toplumsal muhalefet, daha özelde de AKP iktidarı altında muhalefet etme biçimleri üzerine taze, yenilikçi ve heyecan verici bir düşünme ediminin olanaklarını yaratmasıydı. Bunun, Boğaziçi direnişinin bizzat faili olan kuşağın ya da kuşakların muhalefet adabına ilişkin kısmi de olsa birtakım çıkarımlar yapmamıza olanak sağladığını daha önce söylemiştim (Orhon, 2021). Bu direnişin içinde yer almış olan Özgür Kaya'nın (2021b) söylediklerini de, benzer bir "yenilik"in emareleri olarak okumak mümkün. Kaya, direnişin ardından onlara kalan bakiyenin ne olduğundan söz ederken, "Eylem iradesi koyan her öznenin ise heyecan ve gururla anlattığı bir hikâyesi ve bu hikâyenin çekiciliğiyle bilediği uzun vadeli bir mücade-

le azmi var artık" diyordu; Kaya aslında, direnişin katılımcılarının hayatlarında ve ihtimal ki dünya görüşlerinde bir değişime yol açtığını anlatıyor birinci ağızdan. Ama belki daha önemlisi, Boğaziçi öğrencilerinin eyleme biçimlerinin içerdiği yeniliğin (ya da belki yenilenmenin) de son derece farkında olarak konuşuyor: "Çünkü bizim hikâyemiz kesinlikle daha kapsayıcı, daha barışçı, daha kurucu ve daha estetik...".

Melih Bulu henüz istifa etmedi; yani, şimdilik direnişin hepimize vaat etmiş olduğu umut dışında hukuki bir kazanımı yok. Pandemi koşulları ve polis şiddeti öğrencilerin eylemlerinin önüne fiziksel engeller dikti ama Boğaziçili akademisyenler rektörlüğe arkalarını dönerek tuttukları nöbeti her gün ifa etmeye devam ediyorlar.[1] Yakınlarda, Melih Bulu'nun rektör olarak atanmasını müteakiben üniversitedeki dönüşüm üzerine bir "Hasar Tespit Raporu" yayımlandı. Öğrencilerin tutuklanmasından Cinsel Tacizi Önleme Koordinasyon Ofisi'nin formel olarak muhafaza edilse bile işlemez hale getirilmesine, öğrencilerin yönetim eliyle kutuplaştırılmaya çalışılmasından kampüsün polis kuşatması altında olmasına uzanan bir dizi olumsuz değişikliğe işaret ediyor bu rapor. Bambaşka siyasal bağlamlar ve bambaşka dönemlerde gerçekleşmiş olsalar da, Boğaziçi deneyiminin, bundan kırk dört yıl önce, yine Türkiye'nin "seçkin" bir üniversitesi olarak işaretlenmiş ODTÜ'de olup bitenlerle çarpıcı benzerlikleri var. Sadece iki olay, iki direniş arasındaki benzerlikleri işaret etmek değil niyetim; iki olayı mukayeseli biçimde düşünmenin Türkiye'de üniversiteler, üniversite özerkliği, öğrenci muhalefeti, akademik etik gibi meseleler üzerine de kimi çıkarımlar yapmaya el verdiği kanaatindeyim.

1977 ODTÜ Direnişi'ni hatırlamak

Önce biraz ODTÜ deneyiminden bahsedeyim. ODTÜ, 12 Eylül darbesi ve sonrasında Yükseköğretim Kurulu'nun kurulmasından önce, 7307 sayılı ODTÜ Yasası ismini taşıyan özgül bir düzenlemeye tabi. Buna göre, bugün özel üniversitelerde var olan Mütevelli Heyeti sistemiyle yönetiliyor. Ancak, Bakanlar Kurulu tarafından atanan bu heyetin varlığı tepeden inme bir yönetim anlayışının olduğuna delalet değil. Atanan heyet üyeleri de, onların atadığı rektörler de üniversite içindeki demokratik teamüller uyarınca çalışıyor. 1976 yılında, 1. MC hükümetinin de etkisiyle, ODTÜ'ye yeni bir mütevelli heyeti atanıyor ve o zamana dek heyetle uyum içinde çalışmış olan Rektör Ilgaz Alyanak istifaya zorlanıyor (Ersoy, 2020: 7-9). Yeni mütevelli heyeti ve bu heyetin Alyanak'la çalışmak konusunda zorluklar çıkarması aslında, 1. MC hükümetinin ve ihtimal ki, hükümetle işbirliği içinde çalışan ülkücü örgütlenmelerin sistematik biçimde ODTÜ'ye müdahalesinin ilk adımıdır. Bu konuda atılan asıl büyük adım Şu-

1 Boğaziçili öğretim üyeleri, kapanma ve sokağa çıkma yasağı koşullarında bu nöbeti sanal ortamda tutmaya devam ettiler.

bat 1977'de Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Hasan Tan'ın rektör olarak atanması oluyor. Tan, MHP'ye sempati duyduğu bilinen, dönemin Aydınlar Ocağı yönetim kurulu üyesi, o dönemde ODTÜ içinde profesörlüğü yalnızca Türkiye sınırları içinde geçerli olan tek öğretim üyesi; yanı sıra, uluslararası bir konferansta psikolojinin işkence aracı olarak kullanılmaması kararına imza atmayacak kadar tarafgir birisi (Çalışkan, 2012: 273-274; Asena, 2016: 276). Bu rektör atamasının devlet düzeyinde nasıl niyetlere karşılık geldiğini ele veren gelişmelerden birisi de, Tan'ın rektör olarak atanmasını müteakiben yüzlerce ülkücü işçinin ODTÜ kampüsünde işe alınması olayı.[2] Ezcümle, 1. MC hükümetinin niyeti, yasal düzeyde özerk, politik olarak örgütlü, entelektüel olarak kozmopolit (Toker, 2016: 337) ODTÜ ortamına keskin bir müdahalede bulunmak. Bu arada ODTÜ üzerine böyle planlar yapılırken, 12 Eylül öncesi kontrgerillanın ilk kitlesel şiddet eylemlerinden biri olan 1 Mayıs 1977 katliamını ve bir sonraki senenin aralık ayında Maraş Katliamı sonrasında sıkıyönetim ilan edildiğini de hatırlamakta fayda var. Bu açıdan, ODTÜ üzerine planlananları, Türkiye'yi 12 Eylül askerî darbesi için son derece elverişli bir şiddet ortamına sürüklemeye ve devrimcileri yok etmeye dönük girişimlerin bir parçası olarak yorumlamamızın önünde bir engel yok. Ancak, bu girişimlerin dokuz aylık bir boykot deneyimi, öğretim üyelerinin kolektif biçimde ortaya koyduğu tepkiler, öğrenci protestoları, öğretim üyesi-öğrenci dayanışması, kısacası örgütlü bir direniş karşısında nihayetinde akamete uğradığını da baştan söyleyeyim. Direniş başarıya ulaşmış olsa da, bu sürecin iki insanın ölümüyle ve öğrencilere ve öğretim üyelerine yönelmiş çok sayıda şiddet eylemiyle gölgelendiğini de hatırlatmak gerekir.

Tosun Terzioğlu'nun anlattıklarına göre (2016: 270), ODTÜ'deki direnişin ilk iki-üç ayı içerisinde öğretim üyelerine ve öğrencilere yönelik on dört saldırı düzenleniyor. ODTÜ'de bir faşist işgal planı, Hasan Tan'ın atanmasını müteakiben çok sayıda ülkücü işçinin kampüste istihdam edilmesiyle son derece sistematik bir görünüm arz ettiğinden, özellikle öğrenci direnişinin merkezinde bu saldırıya karşı kararlı bir karşı koyuş fikri duruyor. Yukarıda söz ettiğim gibi, iki de kayıp veriliyor bu dönemde. ODTÜ öğrencisi Ertuğrul Karakaya kampüs kapısında jandarma tarafından vuruluyor (Çalışkan, 2012: 331); Karakaya'nın kampüs kapısına gelen faşistlerin içeri girmesini engellemek isterken öldürüldüğü anlatılıyor (Özdemir, 2016: 107). Bir diğeri ise, Feramuz Demir isminde bir işçi; yine faşistler tarafından öldürülüyor (Kepenek, 2016: 267).[3] Faşist işgale dönük tepkinin en açık görünümlerinden biri de, Hasan Tan'ın istifasından

2 ODTÜ'ye faşist işçiler yerleştiriliyor ve o dönemde bunların sayısının yaklaşık 750 kişi olduğu sanılıyor (Çalışkan, 2012: 337). Gerçi Hasan Tan'ın istifasından sonra yapılan bir öğrenci forumunda bu sayının 319 olduğu söyleniyor (2012: 347). İlk aylardan Hasan Tan'ın istifasına kadar geçen süreçte içlerinden önemli bir kısmının ayrıldığı düşünülebilir bu sayı farkı hesaba katıldığında. Uğur Ersoy (2020: 15) ise, bu işçilerin sayısının 200 civarında olduğunu belirtiyor ve hepsinin silahlı militanlar olduğunun altını çiziyor.

3 Kepenek (2016: 267), ODTÜ'nün "o yıllarda" yirmi altı kayıp verdiğini anlatıyor. "O yıllar"dan kastı, 12 Eylül öncesinde tırmandırılan siyasal şiddet ortamı/dönemi olmalı.

yaklaşık bir buçuk ay sonra, 4 Ağustos 1977 tarihinde, ülkücü iki mühendisin ve müstahdemin öldürülmesi olayı. Olayın faillerinin iki ODTÜ öğrencisi olduğu biliniyor; öğrenciler, ifadelerinde mühendislerden birinin (Muhittin Canlıer) "ODTÜ'yü işgal planına sahip olduğu için hedef seçildiğini" söylüyorlar (Çalışkan, 2012: 339). Bir başka ağır şiddet eylemi de, Tan'ın istifasından sonra, dönemin solcu yayın organı olan *Barış* gazetesinin "faşistler gidişlerini bir kitle katliamı ile noktalamak istediler" başlığıyla gördüğü, rektörlük binasındaki faşistler tarafından öğrencilerin üzerine bomba atıldığı, yaralanan öğrencilerin yanı sıra, olaydan on gün sonra İbrahim Baloğlu'nun hayatını kaybettiği katliam girişimi (Özdemir, 2016: 109). Saldırının tanıkları, bu katliam girişiminin 1 Mayıs 1977'deki katliama (Kanlı 1 Mayıs) ve formel olarak diğer kontrgerilla şiddet ve provokasyon eylemlerine benzediğini anlatıyor (Paşa, 2020: 96). Bu açık benzerlikler, ODTÜ'yü işgal planlarının bir komplo anlatısının çok ötesinde, devlet aklıyla düşünülmüş, devlet eliyle işletilmiş belirgin bir girişim olduğunun altını çiziyor.

1977-2021: Üniversiteye devlet müdahalesi

AKP'nin üniversitelere yönelmiş sistematik müdahalelerin birbirinden farklı görünümleri oldu bugüne kadar. 2015 yılının yaz aylarından başlayarak Kürt illerinde sistematik biçimde işletilen şiddet ve kırım politikalarına itiraz etmek için imzaya açılmış olan "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bildirinin iki dalgada binlerce akademisyen tarafından imzalanmasından (Barış İçin Akademisyenler) hemen sonra yaşanan silsile biçimli ihraçlardan rektör seçimlerinin kaldırılmasına, norm kadro dayatmalarından taşra illerinden çok sayıda üniversite açılması ve bir dizi başka gelişme sonucu üniversite eğitim ve araştırma faaliyetlerinin niteliğinin dramatik biçimde düşmesine yahut norm haline gelmiş kayırmacı-himayeci mekanizmaların üniversiteler içinde de hakkıyla işletilmesine değin bir dizi gelişme hatra geliyor bu bahiste. Eylül 2016'dan itibaren başlayan üniversite ihraçlarının belli başlı pek çok üniversitenin içini boşalttığını ve kısa sürede yetiştiremeyeceği nitelikli kadrolarla buraları "ele geçiremeyeceğini" bilen AKP hükümetinin elini rahatlattığını biliyoruz. Ancak, ihraç mekanizmasının, bambaşka dinamiklerin sonucunda da olsa, ODTÜ, Boğaziçi, Hacettepe, Galatasaray gibi kimi üniversitelerde işlemediğini de... Böyle düşünüldüğünde, Boğaziçi'ne dönük müdahalenin özgül bir anlamı olduğu da açık.

1970'lerin ikinci yarısı ile günümüz bağlamını çakıştırmak zorlama bir çaba olur elbette. Ama 1976 yılından itibaren ODTÜ'ye yönelik müdahalenin ve Ocak 2021 itibarıyla Boğaziçi'nde hayata geçirilen, üniversite özerkliğini tanımayan –bu müdahaleden önce de Türkiye'de üniversite özerkliğinin hiç de iç açıcı durumda olmadığını da söylemeli elbette– anti-demokratik girişimin karşısında yükselmiş iki direnişin yordam ve ortaya konulan kararlılık açısından

kimi paralellikler taşıdığını da söyleyebiliriz. Belki hepsinden önce, iki müdahalenin de farklı akademik ve politik geleneklerin içinde serpilmiş olsalar da, birbirinden farklı eleştirel gelenekleri temsil eden, Türkiye'nin iki seçkin üniversitesine yönelmiş olmasından başlamalı. Burada vurgu, "seçkinlik"te değil, "eleştirellik"te.[4] ODTÜ'de 12 Eylül öncesindeki örgütlülük düzeyinden bu örgütlülüğün entelektüel ve estetik niteliklerine,[5] 1990'lar boyunca öğrenci eylemliliklerinin akılda kalan örneklerine sahne olmuş olmasından bugün hedef tahtasına oturtulan LGBTİ+ öğrenci örgütlenmesinin bu kampüsteki kararlılığına bakarak kolaylıkla bir gelenekten söz edebiliriz.[6] Boğaziçi belki kitlesel öğrenci eylemlerini hatırladığımızda aklımıza düşen ilk üniversite değil ama yakın dönemde Barış için Akademisyenler metnine verdiği nitelikli destek yanında, AKP'nin bir türlü inşa edemediği kültürel hegemonya ve bunun yarattığı kültürel komplekste Boğaziçi'nin âdeta bir sinir ucuna dokunur niteliği,[7] onu AKP açısından özgül bir konuma oturtuyor.

İki direnişin ortak sesi

Boğaziçi direnişi henüz kazanım olarak addedilebilecek bir sona ulaşmasa da Boğaziçi'nde de, ODTÜ'de de özellikle 1980'lerden sonra birbirlerinden gittikçe artan oranda başka çıkar alanları içine konumlanmış öğrencilerin ve öğretim üyelerinin ortak biçimde ve dayanışma içinde hareket etmiş olmaları, her iki direniş tecrübesinin de ses getirmiş ve toplum nezdinde meşruiyet kazanmış olmalarının önemli nedenlerinden biri gibi görünüyor. Dahası, son kırk yılda pek de rastlanılmayan türden bir ortak hareket etme iradesinin öğretim üyeleri arasında vücut bulmuş olması; politik pratiğin heyecan verici diliyle söylersem, öğretim üyelerinin yekvücut hareket etmiş olmaları da öğrenci direnişinin kararlılığını örgütleyen etkenlerden biri olmuş olmalı. 1977'de Hasan Tan ODTÜ'ye rektör olarak atandığında, tüm rektör yardımcılarının, dekanların ve bir kişi hariç tüm bölüm başkanlarının istifa etmiş olması, öğretim üyelerinin çok büyük

4 Bunu vurgulamamın nedeni, niyet bu olmasa da, başından beri bu "seçkinlik" vurgusunun yer yer Boğaziçi direnişinin altını oymaya hizmet eder biçimde kullanılmış olması.

5 Ayrıntılı bir okuma için bkz. (Bürkev, 2016). ODTÜ'lü öğrencilerin 1968-1970 yılları arası dönemde solun ikonografisi ve dolayısıyla estetiğine özgün, önemli bir katkı yapmalarını sağlayan ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi için bkz. (Aysan, 2008).

6 Toker (2016: 337), bu gelenekten söz ederken, "ODTÜ'nün siyasal kültüründe 68'li bir damar olduğu kanaatindeyim. Bir tür burjuva demokrasisi kavramlarıyla oluşmuş, genel olarak modern bir ortamdasınız," der. Evrenselci, modern üniversite fikrine ilişkin benzer bir genellemenin Boğaziçi için de yapılabileceği kanaatindeyim.

7 Erdoğan'ın Boğaziçi üzerine yaptığı açıklamalardan birinde "Artık bu ülke Taksim'deki bir Gezi olayını yaşamayacak ve yaşatmayacaktır" diyerek Gezi direnişine değinmiş olması (https://www.dw.com/tr/erdoğandan-boğaziçili-gençlere-öğrenci-misiz-terörist-misiniz/a-56442021), yine bir başka açıklamasında Ayşe Buğra'yı hedef göstererek, bilindik Soros-Kavala-Gezi denklemini işaret etmiş olması (https://www.gazeteduvar.com.tr/erdogan-prof-ayse-bugrayi-hedef-aldi-provokatorlerin-icinde-haber-1512457) tesadüf olmasa gerek. Gezi, bu açıdan her türlü kültürel hegemonya histerisinde bir leitmotif olarak ortaya çıkıyor.

bir kısmının Üniversite Konseyi'nin muhalif çıkışını desteklemesi ve nihayetinde Hasan Tan'ın istifa eden öğretim üyelerinin yerine yenilerini bulmakta başarısız olmasına neden olan kararlılık ile (Ersoy, 2020: 16), Melih Bulu'nun Boğaziçi'nde kendine yardımcı ve danışman bulmakta yaşadığı sıkıntı ve bu sorunun ancak üniversitede hukuk ve iletişim fakülteleri "icat" ederek üstesinden gelmek zorunda kalmasındaki perişanlık arasında hem pratik bir benzerlik hem de bir ruh benzerliği var elbette. Benzer biçimde, Hasan Tan'ın da, Melih Bulu'nun da açık biçimde bu üniversitelere rektör olmak için liyakatsiz olmaları, bu ortaklığı ateşlemiş olmalı. Üniversite kültürüne içkin olması beklenen bir uzlaşma pratiğinden fersah fersah uzak, tarihsel anlamları olan üniversite kampüsü-polis kontrastının altını çizercesine, üniversite kampüsüne Tan'ın jandarmayla (Yücesan'dan akt. Çalışkan, 2012: 276), Bulu'nun ise yoğun bir polis istilasıyla girmeyi göze almış olması da, yine bu liyakatsizliğin ve üniversite iradesi hilafına hareket ediyor olmanın göstergelerinden olsa gerek.

Boğaziçi direnişinde öğretim üyelerinin rektörlük makamına arkalarını dönerek protestolarını gerçekleştirmeleri, bilmeyenler ve genç nesiller açısından şaşırtıcıydı belki ama 1977'de Hasan Tan'ın rektör atanmasının ardından ODTÜ hazırlık okulunun öğretim üyeleri de –bunu süreğen bir nöbete çevirmemiş olsalar da– rektörlük binasının önüne yürüyerek binanın önüne gelmiş ve binaya arkalarını dönerek iki dakikalık saygı duruşunda bulunmuşlardı (Çalışkan, 2012: 274). Özellikle 2016 ihraçlarıyla başlayan süreçte üniversitelerin ağır bir baskı altında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; buna rağmen, Boğaziçi direnişinin henüz ilk zamanlarında farklı üniversitelerden öğretim üyelerinin ismen imzalarını atarak destekledikleri açıklamaların peş peşe gelmesi, bu baskı ortamında umut yaratmıştı.[8] Tan'ın rektör olarak atanması da o dönemde kimi üniversitelerde benzer bir destek hareketliliği yaratmıştı. Ancak, destek akademik dünyayla sınırlı kalmamış, 1970'lerin ikinci yarısındaki toplumsal örgütlülük düzeyi burada kendini göstermiş ve başta mimar ve mühendis odaları olmak üzere, meslek örgütlerinden devrimci dergilerin okuyucusu olan köylülere kadar bir dizi topluluk destek açıklamaları yayımlamıştı (akt. Çalışkan, 2012: 294-298).

Gayri meşru rektörlerin gelen tepkilerle baş etme yöntemi de birbirine benziyor: Dokuz aylık boykot sürecinde ODTÜ'de fiilî olarak eğitim devam etmiş, Ahmet Asena'nın (2016: 277) deyişiyle süreç formel olarak bir boykottan ziyade, direniş olarak düşünülmüştü. Buna mukabil, yurtlar kapatılmak istenmiş, buna rağmen öğrenciler, hızlıca örgütlenen Öğrenci Aileleri Derneği'nin yarattığı dayanışma sayesinde aile evlerinde kalarak üniversiteye gidip gelmeye devam etmişti (Asena, 2016: 283). Melih Bulu belki üniversiteyi kapatamadı ama hükümetin pandemi koşullarında gerçekleşen atamanın bir direnç ortamının önünü keseceğini hesap etmiş olacağını öngörmek zor değil. Yine de, Boğaziçi direnişinin

8 Destek metinleri üniversitelerle sınırlı kalmadı üstelik. Yazarlar Sendikası'ndan Boğaziçi mezunlarına uzanan geniş bir destek ağına şahit olduk.

sembol fotoğraflarından biri haline gelmiş olan kelepçeyle tutturulmuş giriş kapısı –Kaya (2021a), bunun kampüs içindeki ve dışındaki öğrencilerin birbiriyle buluşmasının engellenmesi için yapıldığını anlatıyor– ve 17 Mart 2021'de Bulu'nun cumhurbaşkanının hedef gösterme girişimleriyle uyumlu biçimde LGBTİ+ öğrencilerin örgütlendiği kulübü kapatması (Akyıldız, 2021) kapatma eyleminin sembolik görünümleri olarak yorumlanabilir. Ancak özellikle öğrenci kulübünün kapatılmasının ve direnişin başından beri kararlı biçimde LGBTİ+ öğrencilerin hedef gösterilmesinin daha geniş bir siyasal bağlama oturduğunun, Diyanet İşleri başkanının geçtiğimiz sene Covid-19 pandemisini eşcinsellerde ilişkilendirmesinden LGBTİ+ eylem ve etkinliklere ilişkin 2015'ten beri fiilen işleyen yasaklara uzanan bir ötekileştirme politikasının parçası olduğunu da ekleyerek.

Hasan Tan'ın sonu, Melih Bulu'nun akıbeti

> Tepkiler yasa dışıdır. İstifayı düşünmüyorum. Benim rektör olmama tepki gösterenler sol mihraklardır. Aslında ODTÜ'de aylardır eğitim yapılamadığı halde, bu husus kamuoyundan gizlenmiştir, örneğin 156 sağcı öğrenci derslere sokulmamışlardır. Ben bir Atatürkçüyüm ve üniversitede milli birlik ve beraberlik ruhunu yerleştirmek istiyorum (Tan, 1977, akt. Çalışkan, 2012: 278).
>
> Ben görevimin başındayım, çalışıyorum ve çalışmaya devam edeceğim. Ben bir bürokratım, beni cumhurbaşkanı atadı. Benim hedefim bu okulu ilk 100'e sokmak, Sayın Kılıçdaroğlu da (bürokrat olarak) atandı, ona da itiraz edenler vardı, o neden istifa etmedi? (Bulu, 2021).[9]

Hasan Tan, 22 Haziran 1977 tarihinde, atandığı günden o yana süren direnişe daha fazla karşı koyamayarak istifa etti. Öncesinde, yurtdışında araştırma yapacağı gerekçesiyle Mütevelli Heyeti'nden yıllık iznini istedi (Çalışkan, 2012: 335). Siyasal bağlamın sınırlayıcılığı bir yana, bunun mutlak bir kazanıma işaret ettiği gayet açık. Dahası, istifasından hemen önce, 11 Haziran 1977 tarihinde Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından hakkında görevi kötüye kullandığı ve yasaları çiğnediği iddiasıyla kovuşturma açıldı (2012: 333). ODTÜ direnişini çerçeveleyen daha geniş bir bağlam vardı: 1970'lerin sonundaki devrimci yükseliş, bununla paralel biçimde yükselen toplumsal örgütlenme, bunun devamında üniversiteye dönük devlet müdahalesinin toplumun farklı kesimlerinde bir gayri meşruiyet algısı yaratması ve bunun pratik bir itiraza dönüşebilmesi, yanı sıra güçlü bir anti-emperyalist itiraz[10] gibi. Kısacası, ODTÜ direnişine

9 Melih Bulu, 3 Şubat 2021 tarihli bu açıklamasında istifa etmeyi düşünüp düşünmediğine yönelik soruyu cevaplıyor ve altı ay içinde "tansiyonun" tamamen düşeceğini, bu "krizin" sona ereceğini belirtiyor. Bkz. https://www.birgun.net/haber/melih-bulu-istifayi-asla-dusunmuyorum-kilicdaroglu-da-istifa-etmemisti-332814

10 Hasan Tan'ın adı, ODTÜ direnişinde yer yer "Heyzın" olarak geçiyordu. "Heyzın", Hasan'ın İngilizce okunuşuydu ve bu mizahi telaffuz oyunu, daha kalın bir anti-emperyalist muhalefet damarına bağlanıyordu. Hasan Tan, öğrenciler tarafından "Amerikan uşağı Heyzın" olarak sembolleştiriliyordu (Asena, 2012: 278).

güç veren güçlü bir toplumsal yönelim vardı. Yanı sıra, ODTÜ direnişinde üniversitenin kendi özgüllüğünde kavranan bir kurum olduğuna dair işaretler görmek mümkün. Sözgelimi, Hasan Tan'ın ODTÜ'ye rektör olarak atanacağı haberleri yaygınlaştıktan sonra, üç kişilik bir heyet dönemin başbakanı Süleyman Demirel'le görüşmeye gitmiş (içlerinde vaktiyle Demirel'in de hocası olmuş Cahit Arf de vardır) ve Tan'ın atanmasının tezvirattan fazlası olmadığına ilişkin görüş edinmiş, atanmayacağına dair de bir söz almışlardır (Ersoy, 2020: 11-12). Sonrasında Hasan Tan atanmıştır atanmasına ama en azından üniversiteden yükselen muhalif sesin devlet nezdinde iyi kötü bir karşılığı vardır.[11]

Yukarıdaki iki açıklamanın birbirinden üniversite anlayışı açısından ne ölçüde farklı olduğuna dair en belirgin işaretlerden biri, Bulu'un kendini bir "bürokrat" olarak tanımlamış olması. Bir dönem mühendis olarak çalışmış olması dışında, bütün bir meslek hayatını –liyakatini ve kayırmacı-himayeci ağlar içindeki konumunu bir an paranteze alırsak– üniversite içinde geçirmiş birinden söz ediyoruz üstelik. Yani, kendini "bürokrat" olarak tanımlamasının maddi bir zemini yok Bulu'nun. Olsa dahi, buradaki tartışma açısından bir fark yaratmazdı, ancak bu maddi zeminin yokluğunda dahi bir akademik kurumun içindeki (en üstündeki!) varlığını bürokrat kimliğiyle açıklıyor olması, bugünün Türkiye'sinde akademik yapının hal-i pür melali üzerine bir şeyler söylüyor olmalı. En basit çözümleme çabası içinde dahi, bunun AKP'nin üniversiteyi belirgin biçimde devlet kurumsallığının bir bileşeni olarak kavradığına ilişkin açık bir fikir verdiğini söyleyebiliriz.

İki örnek arasındaki farkı belirgin biçimde işaret eden dönüşümü bir anekdotla anlatmak icap eder belki de. ODTÜ direnişinin ilk dönemlerinde Demirel'i ve siyasi partileri ziyaret eden öğretim üyeleri heyetiyle, dönemin genelkurmay naşkanı Semih Sancar da görüşmek ister. Görüşme sırasında içlerinde Cahit Arf'in de bulunduğu öğretim üyelerine askerlerin de bir üniversitesi olduğunu (Harp Okulu), orada hiç sorun çıkmadığını söyler ve ODTÜ'de neden boyuna "hır gür" çıktığını sorar. Grubun sözcüsü Uğur Ersoy'dur ama bu soruya yanıt vermek için Cahit Arf izin ister. Sancar'a "Paşam, siz Harp Okulu'nda öğrenciye ne öğreteceğinizi biliyor musunuz?" diye sorar. Sancar teklemeden "Elbette," diye cevap verir. Arf de bunun üzerine şunları söyler:

> Bakın Paşam, sorun buradan kaynaklanıyor. Üniversite eğitiminde biz öğrenciye ne öğreteceğimizi tam olarak bilmiyoruz. Daha doğrusu emin değiliz. Eğer öğretecek-

11 Selçuk Esenbel, 12 Eylül'e kadar farklı düzenlemelere tabi Türkiye üniversitelerin kendi rektörlerini seçebildiklerini hatırlatır. Boğaziçi Üniversitesi'nde 1992 rektörlük seçimleri yaklaşırken, bu geleneğin hatırlandığını, öğretim üyeleri arasında üniversitenin kendi rektör adaylarını çıkarabileceğine dair bir uzlaşı oluştuğunu ve bu dönemde Fakülte Temsilcileri Konseyi olarak dönemin başbakanı Süleyman Demirel'le görüşmeye gittiklerini anlatır. Esenbel, siyasi hesaplarla da olsa, dönemin siyasetçilerinin öğretim üyelerinin ilettikleri görüşleri hesaba kattığını vurgular. Bkz. Boğaziçi Akademi (düzenleyen), "Akademiyi Tahrip Rejimi", https://www.youtube.com/watch?v=VfQi_8O9_h8

lerimizden emin olsaydık, o zaman orası üniversite olmazdı. Üniversite, tartışılarak gerçeklerin araştırıldığı bir kurumdur. Tartışmanın serbest olduğu bir yerde arada sorunlar çıkması doğaldır (Ersoy, 2016: 262; 2020: 17-18).

Arf'in verdiği cevap anlayışla karşılanır. Arf'in üniversitenin ne olduğuna dair söyledikleri ve bunun genelkurmay başkanı nezdinde sessizlikle kabullenilmiş oluşuna ilişkin bu hikâye ve bugün Boğaziçi'nin sesinin devlet nezdinde süreğen biçimde marjinalize edilmesi arasındaki bu kontrast, bugünün Türkiye'sinde devlet anlayışı, siyasal rejim ve toplumsal kurumlara ilişkin resmî muhayyile, daha özelde de böyle bir çerçeve içinde üniversitelerin konumuna dair açık bir fikir veriyor.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Olcay. (2021) "The Boğaziçi Protests: Lost in Translation, Found in Solidarity", *Leiden Islam Blog*, https://leidenislamblog.nl/articles/the-boğaziçi-protests-lost-in-translation-found-in-solidarity

Asena, Ahmet. (2016) "9 Aylık Direniş ODTÜ Tarihinin Çok Kritik Bir Köşe Taşıdır", Y. Bürkev (haz.) *ODTÜ: Tarih Direniyor* içinde, NotaBene, İstanbul, 275-278.

Aysan, Yılmaz. (2008) *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü*, Metis, İstanbul.

Bürkev, Yalçın. haz. (2016) *ODTÜ: Tarih Direniyor*, NotaBene, İstanbul.

Çalışkan, Nurettin. (2012) *ODTÜ Tarihçe 1956-1980*, ODTÜ Mezunları Derneği, Ankara.

Ersoy, Uğur. (2020) *ODTÜ'de Hasan Tan Dönemi (1976-1977 Krizi)*, İnşaat Mühendisleri Odası.

Esenbel, Selçuk. (2021) "Akademiyi Tahrip Rejimi", Boğaziçi Akademi (düzenleyen), https://www.youtube.com/watch?v=VfQi_BO9_h8

Kaya, Özgür. (2021a) "2021 Türkiye'sinde Gençlik Aktivizminin İmkânları ve Bir Eylemin Anatomisi", *Birikim Güncel*, https://birikimdergisi.com/guncel/10431/2021-turkiyesinde-genclik-aktivizminin-imkanlari-ve-bir-eylemin-anatomisi

Kaya, Özgür. (2021b) "Bizim Daha İyi Bir Hikayemiz Var", *Birikim Güncel*, https://birikimdergisi.com/guncel/10479/bizim-daha-iyi-bir-hikayemiz-var#_ftnref5

Kepenek, Yakup. (2016) "ODTÜ'de Çok Güçlü Dört Örgütlü Kesim Hasan Tan'a Karşı Çıktı" Y. Bürkev (haz.) *ODTÜ: Tarih Direniyor* içinde, NotaBene, İstanbul, 265-268.

Orhon, Göze. (2021) "Klavye", *Birikim Güncel*, https://birikimdergisi.com/guncel/10524/klavye

Özdemir, Ayşe Gülay. (2016) "Ayşe Gülay Özdemir" C. Akçam (ed.) *Tarihle Söyleşiler 3* içinde, Özgür Açılım, Ankara, 102-113.

Paşa, Halil. (2020) *Biz Devrime Çok İnanmıştık: 78'e Bugünden Bakmak*, Kalkedon, İstanbul.

Terzioğlu, Tosun. (2016) "Evet Cahit Bey, Hatırlıyorum, Üç Fonksiyonluydu" Y. Bürkev (haz.) *ODTÜ: Tarih Direniyor* içinde, NotaBene, İstanbul, 270-271.

Toker, Nülgün. (2016) "Cinsiyeti Görmezden Gelen Bir Eşitlik Anlayışı Vardı" Y. Bürkev (haz.) *ODTÜ: Tarih Direniyor* içinde, NotaBene, İstanbul, 327-338.

Üniversiteler, uyruklar, ejderhalar: Üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesi

Polat S. Alpman

Özet: Türkiye'deki yükseköğretimin tarihsel gelişimi üniversiter alanın özerkleşmesini desteklememiş, meslekî ethosun ve akademisyen habitusunun gelişmesine olanak sağlamamıştır. Darülfünun ile başlayan bu sürecin gelişimi dikkatle izlendiğinde, Türkiye'deki yükseköğretimin devletin ideolojik aygıtı olmakla sınırlandırılamayacağı, bunun ötesine geçerek politik otoritenin temsil edildiği ve yeniden üretildiği bir mekân olarak düzenlediği öne sürülebilir. Üniversiter alanın özerk olması gerektiğini dile getiren ve üniversiter alanı "evrensel akıl" idesiyle tanımlayan görüşler, alanı kuran politik ilkeyi bu görüş üzerinde inşa eder. Bu yaklaşım üniversiterliğin meslekî değerlerini ve itibarlarını, kamusal sorumluluklarını ve haklarını politik bir ilke üzerinden tanımlamak yerine bunu idealleştirmektedir. Oysa modern ulus-devlet egemenlikleri altındaki üniversiter alanın özerk olması gerekip gerekmediği politik bir konudur. Bu çalışma, Türkiye'deki üniversiter alanın özerkliğini kuran ilkeyi politikleştirmek gerektiğini ve bunun ilkesinin akıldan çok yurttaşlık hakları olduğunu öne sürmektedir.

Anahtar sözcükler: Akademisyen, devlet, özerklik, üniversite, yurttaşlık.

Giriş

Entelektüel emeğin ve uzmanlık eğitiminin kolektif mekânı olarak üniversiteyi düşünmeye değer bir mesele olarak ele almanın ne anlamı olabilir? Aslında bu soruyu pür anlamda "Faydası nedir?" olarak değil, Türkiye'de böyle bir meseleyi, düşünme konusu haline getirmek için uygun koşullara sahip olup olmadığımızı sorgulamak için dile getiriyorum. Bu soruyu farklı bir biçimde de sorabiliriz: Türkiye'de üniversite üzerine düşünmenin merkezinde üniversite kurumu ve yükseköğretimin niteliği yer alabilir mi? Türkiye'de üniversitenin düşünme nesnesine dönüşmesinin önünde ciddi engeller var. Bu nedenle soruyu yeniden biçimlendirip "Türkiye'de üniversite üzerine düşünmek, ne üzerine düşünmektir?" şeklinde sorabiliriz. Böylesi bir soruyu cevaplamanın epey güçlük içerdiği

tahmin edilebilir. Yine de sosyal antropolojinin metodolojisinden ilhamla, "evin içi"nden bakmanın getirdiği olanakları kullanabiliriz. Böylelikle adına üniversite denilen somut binalar, avlular, koridorlar, odalar ve pandemi döneminde başlıca eğitim-öğretim materyaline dönüşen online araçlar dışında kalan meslekî deneyimler, hiyerarşiler, konumlanmalar, otoriteler ve bunlar etrafında örülen eşitsiz-anomik ilişkiler ve bütün bunların örgütlenerek ürettiği zihniyet üzerine düşünebiliriz. Bunu yapabilmek için öncelikle bir alan olarak üniversite diye bir uzamı varsaymak zorundayız.

Üniversiter alan kavramı, üniversiteyi *görece* kendi yasalarıyla hareket etme kabiliyetine sahip otonom/özerk/muhtar bir uzam olarak ele alabileceğimizi öne süren literatürle yakından irtibatlı. Alan kavramı bir bütünü oluşturan konumları, o konumlarda yer alan failleri, failler arasındaki ilişkiler sayesinde hareket eden bütünü tanımlar. Aşırı farklılaşmış modern toplumun anlaşılması ve açıklanması için herhangi bir alanın kuralları, hareketi, işleyişi ve alana özgü güç biriktirme (sermaye) türü arasındaki ilişkiyi incelemek gereklidir. Her alan kendine özgü çıkarlara göre düzenlenir ve alandaki konumlar arasındaki mücadele bu çıkarlara göre belirlenir. Alanın içerisinde var olan güç ilişkilerinin neden olduğu tahakkümün üretimi ve yeniden üretimi, eleme ve içerme mekanizmaları, yönetim ilişkileri, alanı dönüştürme kapasiteleri ve bu ilişkilerin diğer alanlarla örgütlenme biçimleri bütünü anlamaya yönelik yapısalcı bir girişim olarak yorumlanabilir. Tüm ezoterik inanç sistemlerinde var olan makro-mikro kozmoloji benzerliğiyle oluşan *bütünlük* analojisi, toplumu makro kozmos olarak kavrayıp toplumda gerçekleşen sanatı, bilimi, siyaseti, dini ya da hukuku makroyla benzeşik olan mikro kozmoslar olarak kavramayı içerir. Bu kozmolojik yaklaşım, makro kozmostan görece özerk olan mikro kozmosların iç-dış hareketini sosyal bilimlerin inceleme konusuna dönüştürür (Bourdieu, 2015: 62-63).

Bu çalışmada üniversiter alan ifadesiyle bilimsel otoritenin inşa edildiği ve merkezinde alana içkin güç/iktidar ilişkilerinin yer aldığı, toplumdaki eşitsizlik biçimlerinin belli bir içerik ve görünüş içerisinde temsil edildiği ve kendi itibar ekonomilerini, seçkinlik ve geçerlilik kriterlerini üretmeye muktedir üniversiteler sistemini kastediyorum. Bu sistemin yatay ve dikey olarak kendine özgü sermayeler ürettiği, bu sermayelerin elde edilmesi için gerçekleşen alan içi mücadeleleri ve bu sermayeler üzerinde tekel kurma girişimlerini ise *bilimsel otorite* mücadelesinin bir bileşeni olarak yorumluyorum. Bu nedenle, alandaki akademik üretimin belirleyiciliğini düzenleyen mekanizmaları ya da kamu-vakıf/şirket üniversiteleri ile merkez-çevre/taşra üniversitelerine mensup olmayı, sosyal bilimler-doğa bilimleri kadrolaşmasını, yurtiçi-yurtdışı lisans/lisansüstü derecelerine sahip olmayı, dahil olunan/olunamayan akademik ağları ve benzeri ayrımları ve bunların ürettiği konumlanmaları, alana özgü mücadeleleri ve bunların niteliğini, işleyişini, yeniden üretimini açıklamayı hedeflemiyorum. Bu çalışma, bu tartışmaları doğrudan içermiyor. Bunun yerine, Türkiye'deki üniver-

siter alanın kurucu ilkesini ve bunun sosyopolitik dinamiklerini tartışmayı hedefliyor.

Çalışmada Türkiye'deki Darülfünun deneyimiyle başlayan yükseköğretim sürecini ve üniversiter alanı platonik, mistik ya da romantik üniversite ideasıyla tasarlayan pratik ile üniversiter alanı "kendisi olmak" dışındaki işlevlerin aracı olarak düzenleyen politik irade arasındaki uyum nedeniyle Avrupa deneyiminden görece farklı olduğunu öne sürüyorum. Bu konuyla ilgili konumumun yanıltıcı olmamasını dilerim. Avrupa'daki yükseköğretim ve üniversiteleşme deneyiminin küresel etkisi ile üniversiter alanın Avrupa'daki özerkliğini birbirinden ayırmak gerektiğini düşünüyorum. Üniversiter alanın oluşmasını sağlayan meslek ethosunun Avrupa dışındaki deneyimlerini tartışmak elbette ufuk açıcıdır, ancak Türkiye'de yükseköğretimle ilgili düşünmek, yükseköğretimi bir meslekî ethosun ve kendi alanının meselesi olarak ele almak ve bunun siyasetini yürütmek genellikle üniversiter alanın dışında gerçekleştiği için üniversite çoğu zaman kendinde olmayan anlama ve değere sahipmiş gibi gösterilebilmektedir. Günümüzde, ve başta Türkiye özelinde, bunun da sınırına geldiğimizi düşünüyorum.

Son olarak bu yazıda konu edilmemesine rağmen buradaki tartışmaya neden olan şeyin Türkiye'deki siyasal alanın, tahakküm mekanizmalarının ve siyaset tekniğinin radikal değişimi olduğunu eklemek gerekir. Bu değişim, üniversiter alandaki sorunları derinleştirmemiş, onlara farklı bir görünüş ve içerik kazandırarak üniversiteyi politik otoritenin istisnai rejiminin gösteri arenasına dönüştürmüştür. Bu nedenle farklı ilişkiler yoluyla ve herhangi bir statüyle üyesi, bileşeni ve ortağı olunan ya da hegemonik kapıkulu terminolojisi ile ifade edilecek olursa "iltisaklı" olunan ve bu nedenle içinden bakmanın mümkün olduğu bir "ev" olarak tarif edebileceğimiz üniversitenin, son yıllarda *yeniden* hak ihlalleri içeren bir yere dönüşmesine neden olan gelişmeler, olaylar ve düzenlemeler üniversite ve üniversiter alan üzerine düşünmeyi zorunlu hale getiriyor. Bu düşünme pratiğinin üniversiter alan üzerine refleksiyon içermesi gereklidir, ancak savunma üzerine düşünmeyi de içermesi kaydıyla. Türkiye'deki üniversitelerde yaşananlar hatırlandığında, "bir daha asla" diyebilmek için neyin, nasıl ve kime karşı savunulacağını da düşünmek gerekir. Çok kısaca ve belli başlı bazı olayları, tanığı olduğumuz bazı hadiseler hatırlatmak istiyorum.

Barış Akademisyenleri'nin "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" isimli bildiriyi imzalamalarının (11 Ocak 2016) ardından onlara yönelik başlayan kampanyayı hatırlayalım. Başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Başbakan Ahmet Davutoğlu ve üst düzey siyasetçilerin, bürokratların verdikleri tepkilere ek olarak, rektörler, üniversite senatoları, yönetim kurulları tarafından yapılan açıklamalar... Siyasetçiler bir yana ama alanı temsil etmesi beklenen kurumların ve kişilerin bu kadar ivedi bir biçimde ve apaçık siyasi yönlendirmelerle tavır almalarına, büyük bir istekle buna katılmalarına neden olan dinamikleri

anlamak zor değil ama utanç verici. Burada iktidara destek vermek ya da ideolojik bir ortaklıktan daha etkili olanın, politik tahakkümün üniversiter alana hâkim olduğu, üniversite yönetimlerini partileştirdiği ve bu sayede alanı kolaylıkla düzenleyip hareket ettiği öne sürülebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, diğer birçok alan gibi üniversiter alana da müdahale etmek ve onu düzenlemek için aradığı fırsatı bulmuş olduğunu ifade etmekten çekinmediği gibi bunu elinden gelen en sert biçimde de icra etti. Başbakan Davutoğlu ise onunla aynı dalga boyunda hareket edip söz üretirken Erdoğan'ın sert tonunu ve retoriğini biraz daha aşağıda tutmaya gayret ediyordu. İktidar blokunun kitleselleştirmek istediği duygu durumunu ifade eden açıklama, dönemin yeni kanaat önderlerinden birinden geldi: "Vatan evlatları" diyordu, "... sizleri çocuklarınızın ve eşlerinizin yanında öldürmeyeceklerdir. İntikamlarını dahi MÜSLÜMAN TÜRK'e yakışır bir şekilde alacak ancak sizlerin kanlarıyla duş yapmayı da unutmayacaklardır. ... Tekrardan söylüyorum; OLUK OLUK KANLARINIZI AKITACAĞIZ VE AKAN KANLARINIZLA DUŞ ALACAĞIZ."[1]

"Teröre lanet" adı altında mitingler düzenleniyor, tarikat müridi genç mollalar dua ve niyazlarla bu mitingleri açıp kapatıyordu. Fethullahçı cuntanın darbe girişimi (15 Temmuz 2016) sayesinde ortaya çıkıveren "Yenikapı Ruhu" ile kolaylıkla kurulan Erdoğan-Bahçeli cephesi, kanun hükmünde kararnamelerde yer alan isim listeleriyle sağlık, emniyet, ordu, örgün eğitim gibi alt alanları Fethullahçılardan "temizlemek" için seferber olduklarında varılan uğraklardan biri rejim değişikliği (Bahçeli'nin ifadesiyle *Türk Tipi Başkanlık*) oldu. Darbe girişiminden sonra ikinci bir sosyal travmaya dönüşen gece yarısı KHK'ları ve binlerce kişinin üniversitelerdeki kadrolarından bu şekilde ihraç edilmeleri –ki bunların içerisinde başta Barış Akademisyenleri olmak üzere, "idare" ile anlaşamayan demokrat akademisyenler, Eğitim-Sen üyeleri, AKP-MHP hattının siyasal çizgisini benimsemediği bilinenler ya da mesai arkadaşları tarafından ihbar edilen öğretim elemanları ve üniversite çalışanları vardı– Türkiye'deki üniversiter alanın dönüşümünü tarife gerek bırakmaksızın açıklamaktadır. Rektörlerin, pek demokratik olmasa da, alanın üyeleri için görece işlevsel olan seçim ve ata-

1 Bu cümlelerin sahibi olan Sedat Peker, Türkiye'de tanınan bir suç örgütü lideri. Ergenekon davası sanıklarından olan Peker, tahliye edildikten sonra AKP-MHP blokunun yılmaz savunucularından birine dönüştü ve "hayırsever saygın iş insanı" haline geldi. Bir eliyle bozkurt, diğer eliyle Rabia işareti yaparak verdiği pozlar hızla dolaşıma girdi. Hayırsever saygın iş insanı olarak kabul edildiği dönemde Peker "Suça ortak olmayacağız" diyen akademisyenlerin de kanını" istemişti ("Sedat Peker, 'Suça ortak olmayacağız' diyen akademisyenlerin de kanını istedi", *Diken*, https://bit.ly/38K4vZZ, 13 Ocak 2016). Bildiriye imza atan akademisyenlerin şikâyeti üzerine açılan dava ise Peker'in beraat etmesiyle sonuçlanmıştı, gerekçesi ise kimsenin öldürülmemiş, kimsenin kanıyla duş alınmamış olmasıydı ("Sedat Peker'e 'oluk oluk kan'dan beraat", *Gazete Duvar*, https://bit.ly/3l70SCb, 13 Temmuz 2018). Kısa bir süre önce yurtdışına çıkan Peker, Türkiye'de devlet-mafya-siyaset-ticaret dörtgeninde gerçekleşen bazı suç eylemlerine ilişkin iddialarıyla gündeme geldi. Geçen süre içinde dengeler değişmiş olsa gerek ki, Peker'in yeniden "organize suç örgütü lideri" olduğuna karar verilip onunla birlikte 63 kişi hakkında gözaltı kararı verilmiş ("5 ilde operasyon: Sedat Peker hakkında gözaltı kararı", *Gazete Duvar*, https://bit.ly/3elklHM, 9 Nisan 2021).

ma yöntemi de bu dönemde değiştirildi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan üniversitelerde yapılan rektör seçimlerinin üniversitelerde huzursuzluğa neden olduğunu ifade edip rektörleri tümüyle kendisi atamaya karar verdi.

Bir diğer hadise 2010 senesinde Davutoğlu'nun mihmandarlığında ve aliyyülala temennilerle faaliyete giren ve İslâmcı muhitlerdeki münevverler tarafından gururla anılan Şehir Üniversitesi'nin kapatılmasıdır. Davutoğlu AKP'den ayrılıp yeni parti kurduktan sonra Şehir Üniversitesi'nin kapatılmasının anlamı, Türkiye'deki İslâmcılık siyasetinin önemli kazanımlarından biri kabul edilen üniversitenin siyasi rekabet uğruna kolaylıkla harcanabilmesidir. Pek etkisi olmasa da az sayıda Şehirli öğrenci, üniversitenin bu şekilde el değiştirmiş olmasını bir haysiyet meselesi sayıp buna açıktan itiraz ettiler. Asıl dramatik olan, böylesine kültürel ve sembolik yatırım yapılan ve üzerine epey retorik boca edilen *Şehir'li Olmak* hikayesine ne Şehir'den ne de Davutoğlu dışındaki İslâmcı-muhafazakâr siyasetçi ve aydından ciddi bir itirazın gelmiş olmasıdır. Hatta bu üniversitede akademisyenlik yapan bazı hocaların Şehir Üniversitesi kapatıldıktan sonra "bu işe girmemiz hataydı" dediği yönünde söylentiler de dolaştı.

Son olarak "Boğaziçi Üniversitesi'nde rektör olarak aktarma hayaliyle yaşadım çok uzun süredir. Şu anda bu noktaya geldiğim için bu hayalim gerçekleştiği için çok memnunum," diyen birinin, Melih Bulu'nun başarı dolu hikâyesi var.[2] Boğaziçi Üniversitesi hem Türkiye'de üniversiteye en yakın kurumlardan biri olduğu için hem de sosyopolitik tarihi ve devletle kurduğu ilişki diğer üniversitelerden farklı olduğu için önemli. Boğaziçi neredeyse her olağanüstü dönemde bir biçimde alan içerisindeki varlığını ve görece özerkliğini korumayı başarmış bir üniversitedir. Epey piyasacılık değeriyle yüklü olsa da "üniversite işletmeciliği" diye bir şeyden bahsedilebilecekse, Boğaziçi Üniversitesi'nin bunu başarıyla yerine getiren bir idari geleneği ve kapasitesi olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir işletmeci olan Bulu Bey'i o makama layık görmesi tesadüf olmasa gerek. Ancak bu atamanın ertesinde akademisyenlerin ve öğrencilerin hem hükümete hem Bulu Bey'e hem de bu hoyratlığa karşı sergiledikleri direnç ve direniş, bir sürecin son halkalarından biri olarak kabul edilebilir. Türkiye'deki üniversitelerin siyasi nedenlerle yozlaştırılması karşısında yaşanan çaresizliği aşmaya yönelik girişimlerin dağınıklığına karşın ürettikleri itiraz, Boğaziçi sürecinde cisimleşmiş gibi görünüyor.

Bayağı meritokrasinin yükselişi

Yükseköğretim Kurumları 2020 Yılı Uzaktan/Karma Eğitim Faaliyetleri Kalite Güvencesi Durum Raporu'nun verdiği bilgilere göre, "... yükseköğretim kurum-

2 M. Bulu'nun protestolarla ve kendisiyle ilgili yaptığı açıklamalardan biri için bkz. "Boğaziçi'ne rektör olma hayaliyle yaşadım, istifayı düşünmüyorum", *Independent Türkiye*, https://bit.ly/3eNDSXi, 3 Şubat 2021.

ları uzaktan/karma eğitim süreçlerinde iki temel öğretim yaklaşımından" yararlanmış. "Bunlar: Geleneksel öğretim anlayışına dayalı (sunuş stratejisini merkeze alan, öğrencinin pasif olduğu)" ve "Öğrenci merkezli (araştırma/fikir geliştirmeye dayalı, öğrencinin aktif olduğu) öğretim strateji ve yöntemler" olarak ifade edilmiş. Buna göre Türkiye'deki üniversitelerin yüzde 71'i (yazıyla yetmiş bir) öğrenci merkezli öğretim stratejileri ve yöntemleri yaklaşımlarını kullanmışlar (YOKAK, 2021: 15). Bu rapor pandemi nedeniyle "uzaktan eğitim" denilen deneyin sonuçlarını ölçmek için yapıldığı esnada sosyal medyada polis şiddetine uğrayan üniversite öğrencilerinin görüntüleri dolaşıyordu.[3] "Öğrenci merkezli" eğitim-öğretim faaliyetinin ne olduğu hususunda uzlaşmaya varılacak olursa, böylesi bir yükseköğretim düzenlemesinin eğitim-öğretim faaliyetlerini nasıl etkileyeceğini tartışabiliriz. Ancak raporun detaylarından ve parantez içindeki "araştırma/fikir geliştirmeye dayalı, öğrencinin aktif olduğu" ifadesinden anlaşılabilen pek bir şey yok. Yine de Türkiye'deki üniversite eğitiminin niteliğini ve içeriğini hesaba katmadan, sadece "öğrenci merkezli" ifadesinin kullanılmasını bile şans saymalıyız. En azından yükseköğretimin muhataplarından biri olarak talebelerin de hesap edilmesi ve onları, endoktrine edilecek birimler olarak ele almaması neoliberalizmin hegemonik söyleminin böylesi bir işe yaradığını da gösteriyor. Yine de bu söylemin arkasında sahici bir dönüşümün olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Bilindiği üzere konvansiyonel eğitim kültürü ve bilgi üretme prosedürleri neoliberal politikalar nedeniyle radikal bir değişime uğradı ve eğitim alanındaki birçok norm, gelenek ve teamül sona erdi. Üniversiter alan, yeniden düzenlenen piyasanın kurallarına göre hareket etmesi beklenen ve üretim biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gereken alanlardan biriydi[4] ve küresel ölçekte deneyimlenen bu eğilim, üniversiter alanı büyük ölçüde yeniden düzenledi. Türkiye'de bu eğilimi en iyi tanımlayan sıfat tamlaması "bacasız fabrika"dır. Aslında bir baca olmadığı gibi bir fabrika da yok ama üniversitelerin kurulduğu yerlerdeki ticareti hareketlendireceği, şirketlerin "vakıf" adı altında kendi üniversitelerini açarak yükseköğretimi ticarileştireceği, böylece kamusal eğitimden piyasalaşmış eğitime geçileceği anlatılıyordu. Üniversitenin bir tür ticarethaneye dönüşmesiyle birlikte akademik etkinliğin sanayiye ve sermayeye hizmet eden, onunla iş ortaklığı yapması gereken bir "sektör" olarak sunulduğu-

3 1 Şubat 2021 tarihli haber: "Boğaziçi Üniversitesi'ne polis girdi: 159 gözaltı", *Cumhuriyet*, https://bit.ly/31HbGOw; 1 Nisan 2021 tarihli haber: "Boğaziçi eylemine sert müdahale: Polis yerlerde sürükleyerek gözaltına aldı", *Cumhuriyet*, https://bit.ly/3uhv54l

4 Konuyla ilgili epey kapsamlı bir literatür var. Örneğin yükseköğretim sisteminde küresel model olarak kabul edilen California Üniversitesi Modeli'nin neoliberalizm karşısındaki gerilemesine ve 1960'lardan sonra yükseköğretimin adım adım eşitsizliği yeniden üreten bir sistem olarak örgütlenmesine ilişkin tarihsel ve sosyopolitik değerlendirmeler için bkz. (Marginson, 2016: 121-192). Ayrıca üniversiter alan özelinde diploma-piyasa ilişkisi, akademik emeğin küresel ölçekte dönüşümü, üniversitelerin girişimciliğe teşviki ve yeni teknolojiler karşısında entelektüel/akademik emeğin işlevi ile ilgili bkz. (Collins, 2019: 66-71; 2002: 23-46; McSherry, 2001; Slaughter ve Rhoades, 2000: 73-79; Slaughter ve Leslie, 1997).

nu biliyoruz. Sanayi-üniversite işbirliği olarak dile getirilen bu "ortaklık" aslında üniversitenin piyasanın ihtiyaçlarının tespit edilmesi, piyasaya gerekli olan bilgi ve becerinin talebelere edindirilmesi ve işverenlerin yatırım alanlarını geliştirmekten sorumlu ARGE vazifelisi olarak yeniden düzenlenmesiydi. Bu yeni düzenlemeler nedeniyle yukarıdaki raporda bahsi geçen "öğrenci merkezli öğretim stratejileri ve yöntemleri" planlamasının merkezinde –gerçekten hedeflense bile– öğrencilerin, akademisyenlerin, üniversitenin ya da bilginin, bilimin, eleştirinin ve hatta düşünmenin yer alamayacağını, üniversitenin tarihsel ve sosyopolitik anlamını ve işlevini büyük ölçüde yitirdiğini ve bacasız fabrikadan söz edilecekse, bunun sadece uzman derecesi ve diploma imal eden bir fabrika olduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi-üniversite işbirliği retorikleriyle sınırları çizilmek istenen üniversiter alanı tanımlayan kriterler ve özellikler sadece bu çerçeve içerisinde gelişmedi. Bu süreç üniversiteyi piyasanın talepleri doğrultusunda yeniden yapılandırırken akademisyenlere de büyük ölçüde güvencesiz, istikrarsız ve enformel çalışma koşulları dayattı. Akademisyenler neredeyse piyasanın beklentileri doğrultusunda bilgi ve beceri üretme sorumluluğunu üstlenen, takip, denetim ve kontrol araçlarıyla üniversiter kimliğini yitiren, örgütsüz, emeğiyle birlikte statüsü de değersizleştirilen, "beyaz yakalı" olduğuna yönelik anlatılar eşliğinde sınıfsal konumunu yadsıyan ve bütün bu dönüşümlere rağmen üniversiteyi ve mensubu olduğu alanı –eleştiri bir yana– düşünmenin bile konusu haline getirmek istemeyen, geçicilik duygusuna sıkışmış kişilerin yığın halinde biriktiği mesleksiz ve zümre bile olamayan bir kütleye dönüştü. Ben ve benim kuşağım, mensubu olmak için onlarca sınava ve mülakata girip defalarca reddedildiğimiz, siyasi-dinî-kültürel patronajları, üçüncü kuşaktan akrabaları, hemşericiliğe varan nepotizmleri ve türlü engelleri aşmayı başarıp nihayet sözleşmeli kadrolar bulduğumuzda ise alana ilişkin herhangi bir normun ve geleneğin olmadığı, mesleğe ilişkin ethosun, herkesi bağlayan ortak bir edebin/adabın bulunmadığı bir alanda yer aldığımız gerçeğiyle karşılaştık.

Türkiye'deki üniversite üyelerinin önemli bir kısmının meslek üzerinden örgütlenme deneyimi ve kapasitesi belki de hiç gelişmediği için mesleğin etik ilkeleri kolaylıkla aşındırılıp meslekî niteliğe ilişkin kriterler bütünüyle üniversiter alan dışındaki güçler tarafından belirlendi. Buradaki örgütlenmeyi, sendikalaşmak değil, daha çok Avrupa üniversitelerinde örneği görülen ve üniversiteyi özerk/otonom bir alan haline getiren meslek üyelerinin, kendi meslekleri-ne ilişkin değerlerini ve bu değerler yoluyla meslekî itibarlarını korumayı hedefleyen örgütlenme pratiği ve geleneği üzerinden okuyorum. Bunu da bir ideal model olarak değil, tarihsel ve sosyopolitik deneyimin uğraklarından olarak ifade ediyorum.

Türkiye'deki üniversiteleşme deneyimi ise devletin üniversiter alanın özerklik talebini tehdit olarak kabul ettiği, üniversiteyi her zaman teyakkuz halinde

izlediği, bunu vazife olarak bellediği ve nihayetinde fakülte, hatta meslek yüksekokulu kantinindeki toplu içecek alımlarına müdahale edecek kadar merkezileştirdiği bir deneyim. Sadece idari ve mali yönetimin değil, kuruma kabul, mezuniyet, derece kazanmak gibi tümüyle alan içerisinde yer alan her aşamayı belirlemeyi amaçlayan bir denetleme, onaylama ve kontrol sürecinden söz edilebilir. Üniversiter alanın bu kadar merkezileşmesi ve özerkliğin kendi dinamikleriyle oluşmaması, beraberinde birçok yozlaşmayı getirdi. Nihayetinde üniversiter alan içerisinde merkeze ve merkezdeki iktidar ilişkilerine uygun olarak geliştirilen politik eylemler ödüllendirilirken, aksi pratikler bastırıldı. Böylelikle çalıntı (intihal) ya da hiçbir akademik değeri olmayan lisansüstü tezler sayesinde üniversiter alana ait unvanlara sahip olmayı başaran ve (kelimenin gerçek anlamıyla çoğu) lümpen olan kişiler, artan üniversite sayılarına da bağlı olarak, alanda niceliksel bir egemenlik elde ettiler. Bu kişiler meslekî değerlerle ve ilkelerle bağdaşması mümkün olmayan ve genellikle endoktrinasyon vazifelisi olarak politik otoritenin alan üzerindeki egemenliğinin temsilcilerine dönüştüler.

Buna, apartman üniversiteleri ile akademik ve idari kadroları iş ortakları, akrabalar, tanıdıklar, komşular ile doldurulan üniversiteleri; her üniversiteye ilahiyat, her kadroya ilahiyatçı yerleştirmenin olağanlaşmasını; akademik değeri olmadığı gibi *piyasada* da hiçbir değeri ve anlamı olmayan ofset diplomaları; her bütçeye uygun ve her konuda satışa hazır sertifika pazarlamacılığını; "proje kovalamak" gibi yeni bir iş kalemi edinmiş, kimsenin okumadığı ve çoğu zaman *predator* olduğunu bildiği dergilerde puan toplayabilmek için yayın yapmak ve içerisinde eleştirel hiçbir nitelik barındırmayan dersler vermek dışında herhangi bir meslekî pratiği kalmamış, kendi alt-alanında üretken olmaktan daha çok sinizmin konforuna sığınmış, meslekî güvencesiyle birlikte meslek onurunu, statüsünü ve etkisini yitirmiş –ve nihayetinde hangi şehirde olursa olsun– birçok açıdan ve büyük ölçüde taşranın zihinsel ufkuyla sınırlanmış üniversitenin zihin emekçileri olan akademisyenleri ekleyebiliriz.

Bu nedenle içinde bulunduğumuz yüzyılda üniversiter alanın, kamusal alanın[5] yeniden üretilmesine herhangi bir yerden müdahil olma olanağı bulunmadığı gibi –Türkiye ve benzer ülkeler özelinde– iktidarların politik hegemonya arayışlarının ideolojisini tahkim etmekten imtina ettiği ya da "kendisi için üniversite" pozisyonunu korumakta direnç gösterdiği anda yeniden düzenlenmesi, fiilen parçalanması ve her türlü cebirle hizaya sokulması, üniversitenin içinde barındırdığı kendi idealine ilişkin olası potansiyelin (örneğin merakın, eleştirinin, gerçeğin, değişimin...) kendiliğinden açığa çıkmasından duyulan korkudan kaynaklanmaktadır. Oysa mevcut şartlar altında "kendisi için üniversite" diye bir şeyin mümkün olmadığı, olamayacağı ve dahası üniversitenin ge-

5 *Kamu* kelimesini toplumu, daha doğrusu yurttaşlar topluluğunu ve yurttaş olmasalar bile birlikte yaşayan hemşeriler topluluğunu içerecek genişlikte kullanıyorum. *Kamusal alan* kavramıyla devlet ile yurttaşların ve hemşerilerin kesiştiği müşterek uzamı kastediyorum.

çen yüzyıldaki işlevini büyük ölçüde yitirdiğini biliyoruz. Burada bir paradoksa dikkat çekmek gerekir. Üniversiteye politik otorite yoluyla egemen olmak isteyen her pratik başarıya ulaştığı anda, üniversite işlevini yitirir. Bütün otoriter ya da neoliberal iktidarlar üniversiteden ideolojik tahkimat bekler, buna zorlar. Ancak kendi otoritesini yitiren üniversite, bir başka otoritenin tahakkümü altına girdiğinde işlevini yitirir. Dolayısıyla tarih boyunca hukuk, din, siyaset, ekonomi ve benzeri sosyal alanların bileşkesinde yer alan bir kurum olarak üniversiteye yönelik idealleştirmenin iki cephesi de, yani üniversiter alanın mahdumları ve onu boyundurukları altına almak isteyen siyasal-iktisadi, sosyal-kültürel alanların egemenleri hedeflerine ulaştıkları anda "üniversite" denilen şeyi yitirmiş olmaktadır. Bu nedenle üniversiteyi toplumdan ve sosyal alanlardan soyutlayarak, ona metafizik nitelik atfetmek, üniversitenin siyasallığını ve bu nedenle de toplumsallığını göz ardı etmek, kendisinde olmayan bir işlevi (örneğin pür arı/saf/evrensel bilginin mekânı ya da kilisenin/sarayın tefçisi olmak) ona yüklemek anlamına gelir. Oysa üniversite, kurum olarak toplumdan, daha doğrusu yaygın ve egemen kanaatlerden (*doxa*) uzaklaştığı ölçüde ve güç odaklarıyla arasına kendiliğinden gelişen mesafeyi koruyabildiği sürece var olması (tersi durumda da ortadan kalkması) muhtemel bir kurumdur.

Universitas kelimesinin etimolojik hikâyesi, onu yeniden konumlandırmak için işe yarayabilir. Ortaçağ Latincesindeki *uniuersus* (-versus) bir bütün haline gelmek; bir tümlük olarak birleşmek ve tekilliğin (*singularity*) karşıtı anlamına gelir; *universālis* (universel/evrensel) sözcüğünden türetilen *universitas* kelimesi tüzel kişilik, birlik, öğrenci ve öğretim üyelerinin haklarını korumak üzere kurulan meslek örgütü, lonca anlamına geliyordu (Partridge, 2006: 2206). *Universitas* bütün, devlet, şirket ya da kurum anlamına da gelir ve elbette öğrenmenin *evrenselliği* fikrini içermektedir (Weekley, 1921: 1570). *Üniversite* kelimesi ise eğitim ve öğretime adanan kişilerden oluşan meslek örgütünün ismi olan ve *Muallimler ve Âlimler Birliği* anlamına gelen *Universitas Magistrorum et Scholarium* ifadesinin kısaltması olarak 14. yüzyıldan günümüze geliyor. Bugün üniversite kelimesine yüklenen anlamlar ve işlevler ise 13. yüzyıldan günümüze kadar devam eden evrimsel bir gelişmenin ürünüdür. Üniversitenin hukuki konumu ve yapısal organizasyonu ise Avrupa'daki sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin bir ürünü olarak gelişti. 18. yüzyıla kadar bir meslek birliği olarak, kilise ve devlet ile doğrudan çatışmadığı sürece, tüzel kişiliğini koruyabildi ve kendini yönetme imtiyazını büyük ölçüde sürdürebildi (Grant, 2005: 15).

Bu nedenle Avrupa'daki birçok üniversite ulus-devletleşme sürecine rağmen kamusal ödevleri gereği ücretsiz eğitim hizmeti sunmaktadır ve vergilerle finanse edilmelerine rağmen idari, mali ve akademik olarak devletten özerk kalabilmeyi başarabildiler; elbette bu özerklik bir imtiyaz ve bu imtiyazın arkasında ilgili devletlerden daha uzun bir geçmişe sahip olmanın getirdiği sosyal ve kültürel sermayenin etkisine ek olarak, üniversiter alanı kuran sosyopolitik dinamik-

ler yer alıyor. Avrupa tarihi içerisindeki siyasal ve ekonomik buhran dönemlerinde ve statükolar aniden yerle bir olduğunda ya da belirsizlikler ve öngörülemez gelişmeler kıtanın üstüne çöktüğünde bile üniversiteler, kamusal alanın etkili bileşenlerinden biri olarak varlıklarını sürdürmeye büyük ölçüde devam etti. Bununla birlikte Avrupa'daki üniversitelerin meslek örgütü olarak kurulmasının üniversitelere özel bir uygulama olmadığını, yükseköğretimin toplumdaki belli bir ihtiyacı karşılamak üzere ve belli koşullar altında gelişerek ortaya çıktığını hatırlayalım. Ortaçağ dünyasında üniversitelerle benzer işlevleri yerine getirdiği varsayılan medrese pratiği ise bizzat devletler tarafından ve sosyopolitik mücadelenin aracı olarak kurulmuştu.[6]

Besim F. Dellaloğlu (2020: 99-115) hem *Poetik ve Politik* isimli ansiklopedi girişiminde hem de *Gazete Duvar*'da peşi sıra yazdığı üç yazıda kültürel kamusallığın alanı olarak üniversite meselesini, medreseyi de hatırlatarak tartışır. Dellaloğlu'nun analizine göre modern anlamıyla üniversite kendi öğrencisinin gelişimini hedefler ve bilimlerin (*sciences*), araştırmaların, uzmanlıkların ve meslek edinmenin mekânıdır. Üniversite içerisinde icat edilen bütün unvanlar bir uzmanlık nişanesidir ve kendinden başka bir şey göstermez. *Akademi* ise toplumun tümünün iyiliğini gözeten, iyi yurttaş yaratmayı hedefleyen ve "kültürel kamusal alanı" inşa eden kurumdur. Bu nedenle akademi, bilimden farklı olarak beşeri çalışmalar (*humanities*) ve incelemeler (*studies*) yoluyla gerçeği değil, iyiyi üretmeye ve çoğaltmaya çalışır. Üniversiteli uzman ile akademik *persona* arasındaki fark ethosa ya da değerlere ilişkin bir farktır.[7]

Dellaloğlu'na göre (2020: 109) üniversiter alanın "genetiğinde sivillik vardır, sokak vardır. ... üniversitenin kültürel olarak inşa ettiği kamusallıkta pişen bire-

6 Medreseler, Arapların 7. yüzyıldaki genişleme politikalarının ve İslâm mezhepleri ile ekollerinin kendi aralarındaki mücadelelerin bir sonucu olarak 11. yüzyılda ortaya çıktı. Bu açıdan bakıldığında medreselerin daha erken dönemde ortaya çıkması beklenirdi. Bir yükseköğretim kurumu olarak medreseler Nizam'ül Mülk tarafından, başta Bağdat olmak üzere çeşitli şehirlerde kurulabildi. Nizamiye Medreseleri'nden önceki tedrisat işlerinin evlerde, camilerde, bazı zengin kişilerin tasarrufuyla oluşturulan dersliklerde gerçekleştiği ifade edilmektedir. İslâm dininin farklı Arap toplulukları arasındaki siyasal egemenlik mücadelelerine göre farklı yorumlanması medreselerin ortaya çıkmasında belirleyicidir. Müslüman topluluklar arasındaki dinî görüş farklılıkları aynı zamanda siyasi görüş farklılığı anlamına geldiği için *kılıç* ile *kalem* arasındaki mesafenin medreseler ortaya çıkana kadar çok kısa olduğu söylenebilir. Siyasal çıkar farklılıklarının dinî yorum farklılıkları olarak kendini göstermesi sonucunda ortaya çıkan çeşitli fıkhî, kelâmî ve îtikadî mezhepler, ekoller, bazı dar gruplar ve mistik cereyanların hepsi siyasal iddialar ve talepler içeriyordu (Tibawi, 1962; Taşdemirci, 1988: 269-278; Karamustafa, 2020: 35-50). Medreseler bu siyasal konumlanmanın ideolojik araçlarından biri olarak kurumsallaştı. Özellikle Fatımiler devleti, Bâtını hareketler ve Şiilik ile mücadele etmek, medreselerin varlığını ve müfredatını belirleyen başlıca nedenlerdi (Tibawi, 1962: 225-238; Talas, 2000). Sonuç olarak lonca ve meslek örgütü niteliğine sahip olan, uzmanlık eğitimi vermek amacıyla oluşturulan ve uzmanlık payesi verme imtiyazını elde etmiş olan üniversite ile endoktrinasyon amacıyla kurulan ve başlıca motivasyonu diğer dinî (siyasi) yorumlarla mücadele etmek olan medreseler, Sünni mezhepler arasında birlik ve beraberlik sağlamayı, Sünnilik dışındaki yorumlarla da sosyopolitik ve kültürel alanda mücadele etmeyi hedeflemekteydi. Bu nedenle medreseden alınan *icazet* ile üniversiteden alınan *diploma* biçimsel olarak birbirine benzese de anlamları farklıydı.

7 B. F. Dellaloğlu, "Akademik ve üniversiter disiplinler", *Gazete Duvar*, 25 Şubat 2021, https://bit.ly/2OfsDN0. Benzer bir ayrım için bkz. (Bourdieu, 2016: 64-65).

yi daha sonra ulus-devlet kendisine yurttaş" haline getirecektir. Avrupa'da "birey, toplum ve kamu üreten eğitim" üniversiter alanın Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyet süreci içerisinde herhangi bir öneme ve karşılığa sahip olmaması, Dellaloğlu'nun analizinden hareketle söyleyecek olursak,[8] eğitimin "akademik" bir nitelik içermemesi ile devletin modernleşme aceleciliğinin çakışması, meslekî uzmanlık ile yükseköğretimin birbiriyle özdeş hale getirilmesiyle sonuçlandı. Böylece üniversite eğitiminden geçen kişiler herhangi bir kamusal zihne, daha doğrusu böyle bir yatkınlığa sahip olmayan uzmanlar olarak sosyal alanlara dahil oldular. Devletin muasırlaşma ve kalkınma ajanı/aracısı olarak gördüğü uzmanlığı bayağı/yalın meritokrasi ile sınırlandırması, üniversiter alanın sınırlarının "meslek okulu" olarak daraltılmasını kolaylaştırdı. Böylelikle Türkiye'deki üniversite deneyimi, üniversiter alandaki bilimsel otorite ilişkileri ile değil, kaçınılmaz olarak değeri sürekli aşınan diploma vermek ve neredeyse tümüyle ortadan kalkan liyakatle sınırlı olageldi.

Bu yaklaşımı Nilüfer Göle'nin *Mühendisler ve İdeoloji* (1998:105-177) kitabındaki analizlerle birlikte değerlendirebiliriz. Türkiye'deki siyasal alanda etkileri uzun süre hissedilen mühendisliğin, meslekî uzmanlık ve teknokratlıkla üstünü örttüğü acelecilik, Cumhuriyet'in muasır dünyaya yetişme aceleciliği ile benzer motivasyonlara dayanır. Bu nedenle teknik anlamda hendese (ölçme) uzmanlığı olan mühendislik, siyasi ve bürokratik güç kazandıkça siyasal ayrışmaları sübjektif değerlere indirgeyen, ekonomik, sosyal, kültürel farkları önemsizleştiren ve hesaba gelmez şeyleri hesaba getirmek için çabalayan "toplum mühendisliği" pratiğini içermeye başladı. Bir anlamda, Türkiye'deki üniversite deneyiminin oluşturduğu liyakat rejimi, uzmanlık payesi verdiklerine toplum mühendisliğini sürdürme ve takip etme misyonunu da vermekteydi. Bu nedenle "birbirinden çok farklı görünen siyasi ideolojilerin ardında yatan ortak payda mühendislik ideolojisidir" (Göle, 1998: 11). Mühendis, Cumhuriyet'in aradığı "uzman" tipini tanımladığı için uzun yıllar yatırım yapıldı, her üniversitede fakültesi kuruldu. Türkiye'de teknik bölümlerden mezun olanların devletin ihtiyaç duyduğu uzmanlar ordusunun neferleri olarak düşünülmeleri ve bilhassa mühendislerin, sadece teknik konularda değil, toplumla ilgili meselelerde de etkili ve seçkin uzmanlar olarak hem bürokrasi hem de siyaset ve yöneticilikte girişimcilikleriyle ön plana çıkan bir zümreye dönüşmeleri, üniversiteye yüklenen modernleştirici ve kalkınmacı bilimcilik misyonunun bir sonucuydu. Bu nedenle üniversiteden meslek sahibi olarak mezun olan uzmanlar, devleti "taşıyan" ama toplumun kendi dinamikleriyle gelişmesine, daha "iyi" bir toplum haline gelmesine herhangi bir katkı sunamayan ya da bunun alanını inşa edemeyen, hatta kendisini ve meslektaşlarını bile bu "iyi"ye yönlendiremeyen zümrelerin mensubu olarak kaldılar. Bunun anlamı bayağı meritokrasinin siyasal alan da dahil olmak üze-

8 B. F. Dellaloğlu, "Türkiye'de yükseköğretimin soykütüğü", *Gazete Duvar*, 4 Mart 2021, https://bit.ly/3t684RR.

re, bir üstbelirlenim olarak kendi zihniyet formunu dayatmasıydı. Ne yapacağını bilen, ancak yaptığı/yapacağı şey üzerine nasıl düşüneceğini bilmeyen bu uzmanlar, Türk sağının çoğunlukçuluğa dayalı popülist demokrasicilik retoriğiyle nutuklar attıklarında ya da var güçleriyle modernleşmeye kahrettiklerinde bile modernist-kalkınmacı uzmanlık ethosunu sürdürmeye devam ettiler.

Üniversiter alanın özerkliği meselesi, bayağı meritokrasinin egemenliği altında talep edilegeldiği için özerkliğin kim için ve kime karşı talep edildiği neredeyse hiçbir zaman gerçekçi bir tartışmanın konusu haline getirilemedi. Devletin zaten büyük bir ciddiyetle desteklediği ve önem verdiği uzmanlar toplumu hedefinin gerçekleşmesi için üniversiter alandan elini çekmesi gerektiğine ilişkin ciddi bir kamusal tartışma olanağı ve dahası bu tartışmanın muhatapları da yoktu. Yine de Avrupai bir ideal olarak ve biraz da ezberden tekrarlanan bu özerklik bahsinin arkasındaki politik motivasyonları göz ardı edemeyiz. Çünkü Türkiye'deki üniversite tecrübesinden ve üniversiter alanın inşasından bahsedildiğinde, bahsedilen şey –iki anlamıyla da– "devlet meselesi"dir. Kendi meslek örgütlerini ve hukukunu üretebilmiş, hatta kendi kampüslerinde mahkemeler ve hapishaneler bulunan Avrupa'daki üniversite deneyimiyle (Dellaloğlu, 2020: 105-115), tümüyle politik aparat ya da ideolojik aygıt olarak tecessüm eden Türkiye üniversiteleri, çok sınırlı bir kamusal alan içerisinde ve geç modernleşmenin sendromlarını taşıyarak tecrübe ediliyordu. Bu tecrübenin nasıl yorumlanması gerektiği başka bir çalışmanın konusu, ancak bu alanın inşasına giden süreçteki Darülfünun deneyi ya da teşebbüsü, yükseköğretimin siyasal dinamiklerini tartışmak ve üniversiter alanın politik ilkesini yeniden düşünmek için bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Seksen yedi yıl süren bir teşebbüs: Darülfünûn

> Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı zamanda kırsalda dolaşarak askerleri silahaltına alan bir grup vatansever İngiliz kadınının Oxford'u da silip süpürdüğü ilgili ... bir hikaye vardır. Ana caddede içlerinden birisi, Thucydides'in Yunanca metnini okumakta olan Oxford akademisyen cübbesini giymiş bir öğretim görevlisine meydan okur. "*Sen* Batı medeniyetini kurtarmak için şu an ne yapıyorsun genç adam?" diyerek bir yanıt talep eder kadın. Akademisyen boyunu gösterircesine ayağa kalkarak burnundan aşağıya bakar ve şu yanıtı verir: "Madam, Batı medeniyeti *benim*!" (Pelikan, 2015: 175).

Mehmet Ö. Alkan (2008: 9-84) Türkiye'deki siyasal değişimler ve gelişmeler ile eğitim alanında yaşanan düzenlemeler arasında paralellik gözetilmesinin gerekli olduğunu ifade eder. Siyasal alanda yaşanan değişimler eğitim alanına yansıtılarak kalıcılaştırılmak istendiği için Tanzimat ile Cumhuriyet arasındaki dönemde yükselen siyasal görüşler ve siyasal değişimler eğitim kurumlarının yönelimini ve biçimini de belirlemişti. Alkan'a göre hem siyasal hem de eğitim açısından bu "son dönem Osmanlı tarihi Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşruti-

yet olmak üzere üç ana dönemden" oluşur ve bu dönemler içerisinde Tanzimat "o güne dek dinsel otoritelerin tekelindeki eğitimin devlet yönetimine ve denetimine alınması"nı hedeflediği için önemli bir kırılma olarak kabul edilmelidir. Modern eğitimin camii ve mescidin dışına çıkması, rüştiye (ortaokul) ve sonrasında mektep ismiyle medrese yörüngesinin dışında seyretmesi ve yeni açılan muallim mekteplerinden yetişen kişilerin modern eğitim kurumlarında vazifelendirilmesi, geleneksel seçkin zümrenin üyesi olan hoca ile yeni yükselen modern meslek sahibi olan muallim arasındaki gerilimi inşa etmiştir. "Medrese eğitim konusundaki değişime ilk tepkisini bir üniversite (Darülfünun) kurulması sırasında vermiş, ulemadan bazıları 'Medrese kıtlığı mı var?' diyerek girişimi eleştirmiştir" (Alkan, 2008: 15).

Darülfünun'un medrese-üniversite arası bir deney, belki de bir geçiş formu olduğunu söyleyebiliriz. Ziya Gökalp'in 1 Temmuz 1933 tarihinde *Muallim* dergisinde yayımlanan "Maarif Mes'elimiz II" makalesi Darülfünun'un ne olduğuna ilişkin belirsizliklerin halen devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dahası bu makalenin yayımlandığı tarihten bir ay sonra Darülfünun kapatılacak ve 1 Ağustos 1933 itibarıyla ilk üniversite olan İstanbul Üniversitesi açılacaktı. Yine de Gökalp'in makalesi yükseköğretim meselesine ilişkin hedefin ne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Gökalp'in maarif meselesinden anladığı şey "milli ma'rifetler" vücuda getirecek "milli varlık" olarak toplumun terbiyesidir.[9] Gökalp'e göre (1981: 165) bu terbiye yukarıdan aşağıya doğru intikal eder. Bu nedenle yükseköğretim kurumunun müşahhas örneği olan Darülfünun'daki "muallimler yeni İlmî hakikatler keşfine çalışan âlimler" olarak kabul edilmeli "... ve tedrislerinde serbest bırakılmalıdır. Talebe de hayatını hasbî [karşılıksız] olarak ilme hasretmiş hakikat âşıkları addedilerek tederrüste [ders almada] hür bırakılmalıdır. Bu hürriyeti gerek muallimlerden ve gerek talebeden bir kısmı suistimal edebilir; fakat bundan zarar edebilecek kendileridir. Millet birkaç iyi muallim ile birçok iyi müteallim [talebe] kazandığı için onlara, beyhude sarf ettiği meblâğlara acımaz".

Akademik dokunulmazlığı ve özgürlüğü şart sayan Gökalp'e göre devletin yükseköğretimle ilgili vazifesi ise gerekli olanakları, araçları temin etmektir. Devlet "karar yahut irade ile kanun yaptığı gibi ilim yapamaz; ilim ancak hakikat âşığı olan hasbî âlimler tarafından yapılabilir". Devletin görevi bilim insan-

9 Gökalp'in 1 Haziran 1917 yayımlanan ve maarif meselesiyle ilgili eleştirilerini içeren ifadeler, dönemin yükseköğretim ve eğitim arayışlarını göstermesi bakımından da ilginçtir: "Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran hususî bir hal var: Başka milletlerde en seciyeli ve ahlâklı kimseler tahsilde en ziyade ileri gitmiş fertler arasından çıktığı halde, bizde ekseriyetle bunun aksi vâki oluyor. Türkiye'de vatan için en muzır adamlar medrese yahut mektepten nasip alanlardır. İlânı Meşrutiyetten beri gördüğümüz birçok vakıalar bu paradoksal hakikati teyit etmektedir. Bu vakıalardan çıkan netice şudur: Türkiye'de medrese ve mektep, terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seciyesini bozuyor. Bizi diğer milletlerden ayıran bu hususiyetin sebebi nedir? Bence bunun bir tek sebebi var: Bu sebep diğer milletlerin maarifi, millî mahiyette olduğu halde bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır" (Gökalp, 1981: 151).

larının geçimini sağlamak (medar-ı maişet), ders araç gereçlerini temin etmek (vasıta-i tedris) ve hayatlarını bilime adamaları (ilme vakf-ı hayat) için uygun koşulları sağlamaktır. Gökalp'e göre âlimlik mesleğini ticaret için yapanlar talebelerden karşılık bulamaz, talebeler de ancak "ilim âşkına malik olan muallimlerden istifade edebilir". Tıpkı ticarette olduğu gibi bilimde de rekabet asıldır ve faydalıdır, talebeler istedikleri kişiyi seçmelidir ki, muallimlerin ne kadar başarılı olup olmadıkları ortaya çıksın. "Alman muallimleri Avrupa'da darülfünunun üç esasa istinat ettiğini beyan ettiler: 1) ilim, ilim içindir, 2) Hürriyet-i tedris [ders verme hürriyeti], 3) Hürriyet-i tederrüs [ders alma hürriyeti]. Bizim de darülfünûnun müceddeden [yeniden] tesisinde bu umdeleri esas ittihaz etmemiz [kuralları temel almamız] lâzım gelir." Darülfünun'da idari ve ilmi işler de birbirinden ayrılmalıdır. Bu ayrım, her şeyden önce muallimlerin statüsünü yükseltmek için gereklidir:

> Bir memlekette muallimler sınıfına içtimaî bir kıymet verilmezse ilim de haiz-i kıymet olamaz. Muallimlerin teşrifatta da [protokolde de] mevkileri ve memurin-i mülkiyenin bazı derecelerine muadil mevkiiyle kaim rütbeleri olmalıdır. Muallimler maaş ve mevki itibariyle ne kadar yükselirse memlekette ilmin kıymeti de o kadar tezayüt eder [artar]. Bir mevkie kıymet verirken ona lâyık kimselerin mevcut olup olmadığı araştırılmamalıdır (Gökalp, 1981: 168).

Gökalp'e göre biyolojide ihtiyaçların uzuvları yaptığı gibi mevkiler de kendilerine "layık olan adamı yaratır". Bu genel çerçeveden sonra Gökalp Darülfünun'un "millî maarifi tesise çalışan bir fabrika" olduğunu ifade eder. Darülfünun'u kökleri yukarıya, dalları aşağıya doğru büyüyen ve meyveleri hiç tükenmeyen cennetteki Tuba Ağacı'na benzetir. "Fakat bu Tûba Ağacının tepesi akademi değildir. Çünkü akademi tesis etmez, muhafaza eder. Millî maarifin müteşekkil olmadığı bir memlekette akademi tesis etmek köhne maarifetleri muhafaza ederek millî harsın ve millî hayat-ı İlmiyenin teşekkülüne mâni olmak neticesini husule getirir. Hayat-ı İlmiyenin inkişafı [gelişimi]" için Maarif Nezareti'nin ivedilikle yapması gereken şey, yükseköğretim mensuplarının birbirleri ile temas edebilecekleri, fikirlerini çarpıştırarak hakikate ulaşabilecekleri bir "Muallimler Klübü" kurması, böylelikle önce bu kulüp kapsamında milli etkinlikler düzenlemesi, sonra da uluslararası kongrelere katılmaya teşvik etmesidir (Gökalp, 1981: 161-169).

Burada önemli olan iki hususun altını çizmek gerekir. Bunlardan ilki "hürriyet" ve "klüp" ile ilgili. Gökalp'in yükseköğretimin niteliğine ilişkin sahip olduğu çerçevenin Avrupailiği, yani milli harsın tecellisi için gerekli olan medeniyet ufkunu "hürriyet" gibi bir ilkeye bağlamış olması önemlidir. Gökalp'in bu konudaki özgüveni de dikkate değer, çünkü ona göre hürriyet ilkesi, bazı âlim, muallim ve talebeler tarafından suiistimal edilse bile devletin korkmasına, endişeye kapılmasına gerek yoktur, bu kişiler kendiliklerinden elenecek ve yük-

seköğretim mesleğinde (kulübünde) barınamayacaktır. Kulüp ise kültürel kamusal alan inşasının önemli bir adımı olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle bir iç disiplin, meslekî ethos ve özyönetim için gerekli olan kolektif iradenin bu tür etkinliklerle sağlanabildiğini düşünmektedir. Avrupa deneyimindeki *Universitas*'ın, meslekî birlikteliğin gelişimine uygun olarak, böylesi bir kulübün meslekî kriterleri, geleneği ve normları oluşturacağını varsayması ve bu girişimlerin maliyetinden devleti mesul tutması önemlidir. İkinci husus ise makalenin yayımlandığı tarihtir. Darülfünun deneyinden ya da teşebbüsünden vazgeçildiği ve yükseköğretim özerkliğinin tartışma konusu bile olmaktan çıkacağı bir dönemde bu makalenin yayımlanmış olması, Cumhuriyet dönemindeki üniversite fikrinin bilgisizlikten ya da alışkanlıktan değil, tümüyle politik bir tercih olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Bu politik tercihi ve devamındaki gelişmeleri tartışmak için Darülfünun teşebbüsüne biraz daha yakından bakmak gerekir.

Darülfünun, Osmanlı Devleti'nin uzman ihtiyacını gidermek ve yüksek eğitim ihtiyacını karşılamak için kurmaya çalıştığı modern eğitim kurumunun adıydı; Fenlerevi, Fen Okulu diye sadeleştirebiliriz. Avrupa'daki üniversiter alanın oluşmasında ve üniversitelerin kurumsallaşmasında sosyopolitik ve ekonomik dinamikler yer alıyordu, oysa Osmanlı Devleti'ndeki bürokratların modern eğitime geçme konusundaki çabaları, büyük ölçüde köksüzdü, neredeyse tümüyle siyasi kararların ürünüydü ve herhangi bir ekonomik, politik, sosyal ve kültürel karşılık üretemiyordu, bu nedenle de genellikle tabela değiştirmekle sınırlıydı. Darülfünun girişimi de benzer bir sürecin devamı olarak ortaya çıktı.

1846 senesinde kurulmasına karar verilen Darülfünun'da "her nevi ilim ve fen öğretilip-öğrenilecek", beşeriyetin kemâlatını (faziletini, olgunluğunu) tamamlamak için "bütün ilim ve fenler okutulacak" ve Osmanlı Devleti'nde vazife almak isteyenler bu okulun mezunları arasından seçilecekti. Süreç pek hızlı ilerlemez ve okuldaki ilk ders 1863 senesinde verilebilir. İki sene sonra, 1865 yılında okulun binası Maliye Bakanlığı'na devredilir. 1869 senesinde ise *Darülfünun-i Osmani* adıyla yeniden kurulur. Bu kez Fransız eğitim sistemini uygulamayı hedefleyen yeni Darülfünun'un idari yapısı ve müfredatı da belirlenmiştir. Buna göre hukuk, felsefe ve edebiyat, fen ve matematik şubeleri olacak ve eğitim üç yıl sürecektir. 1870 senesinde açılan okul 1873 senesinde tekrar kapanır. 1874 senesinde, bu kez *Darülfünun-ı Sultani* adıyla yeniden kurulur. Mühendislik ve hukuk şubelerini içeren okul, modern hukuk eğitiminin yapıldığı ilk yüksek eğitim kurumudur, ancak o da 1881 senesinde kapatılır. Son olarak 1900 tarihinde *Darülfünun-ı Şahane* adıyla ve fen, edebiyat ve ilahiyat şubeleriyle yeniden açılan okul 1933 senesine kadar kesintisiz olarak eğitim faaliyetine devam eder ve 1913 senesinde *İstanbul Darülfünunu* ismini alır (Görgün-Baran, 2012: 13-17; Dölen, 2010).[10] Darülfünun'un üniversiteye muadil bir kurum olduğu ifade edilse de bu benzerliğin niyetle ve gayretle sınırlı kaldığını, bir yükseköğ-

10 Ayrıca bkz. "1453'ten günümüze İstanbul Üniversitesi", https://bit.ly/3bP82rD

retim kurumu olmakla birlikte üniversite idealini paylaştığını söylemek zordur. Gerçek anlamda üniversite ismini ve biçimini 1933'ten sonra elde edecektir, nitelikle ilgili tartışmalar ise o dönemde de devam eder.

Darülfünun özelinde dikkat çekici olan hususlardan biri, II. Meşrutiyet sonrasında, özellikle 1919 senesinde yapılan kapsamlı yasal düzenlemelerle yükseköğretim kurumunun özerkleşmesinin temellerinin oluşturulmasıdır. Arslan ve Selçuk'a göre (2008: 350-51) bilimsel özerklik yasayla tanınmış ve yasada açıkça ifade edilmemesine rağmen özerk bir idari yapı kurulmuş ve "Darülfünun'daki en yetkili yönetici olan Emin'in bütün öğretim üyeleri tarafından, fakülte reislerinin ise fakülte öğretim üyeleri tarafından seçilmesi ve Maarif Nezareti'nce tasdik edilmesi esası" yasada yer almıştır. Yazarlara göre "serbest üniversite" fikri Tanzimat'tan beri hedeflenmesine rağmen uygulanamamış, nihayet "II. Meşrutiyet döneminde tekâmül ederek 1922'de özerk bir yapıya kavuşmuştur". Bu özerkliğin epey göreli olduğunu not edelim. Nitekim, Darülfünun heyeti ile Maarif Vekâleti yetkilileri tarafından yapılan müzakereler neticesinde yasayla teminat altına alınan bilimsel özerklik ya da "ilmi muhtariyet ve fikri hürriyet"in ancak idari ve mali özerklik ile temin ve tesis edileceği hususunda görüş birliğine varılmış olsa da daha ileri bir aşamaya gidilemedi.

Bilimsel ve görece idari özerkliğine rağmen Darülfünun'dan "ümit edilen verim" alınamaz. Buradaki "verim" kelimesi ile kastedilen uzmanlardır. Cumhuriyet yönetimi, 1922 senesinde tüzel kişiliğine kavuşmuş olan Darülfünun'u 1929 yılına kadar dikkatle izler ve nihayet o sene ıslah edilmesi gerektiği konusunda karar verip çalışmalara başlar. Yeni iktidar seçkinlerinin yükseköğretimi önemsedikleri konusunda kuşku yok. Yapılan tartışmaların ve konuyla ilgili detayların hülasasından çıkan sonuç, Darülfünun'un, seksen yedi yıl süren bu deneyin ya da teşebbüsün sonlandırılmasına[11] ve 1933 senesinde ilk üniversite kurulmasına karar verilmesidir.

11 Darülfünun'un kapatılmasının başlıca nedenlerinden biri bilimsel olarak kendisinden beklenen vazifeleri yerine getirememesi olarak gösterilir. Ayrıca yükseköğretim işlevinden beklenen nitelikli Cumhuriyet "persona"sını üretememekte, yeni kurulan devletin ihtiyaçlarına uygun bir eğitim verilemediği gibi muallimlerin ve âlimlerin önemli bir kısmında inkılâplara karşı bir mesafenin sezildiği de anlaşılmaktadır. Bazı hocaların devletçiliği yeteri kadar benimsemedikleri "liberalizm ve hukuk-ı esasiye [Anayasa Hukuku] softalığı" gibi gerici eğilimlere sahip olmaları ile hocaların bir kısmının yaşları nedeniyle değişime kapalı olmaları da buraya eklenmektedir. Bir de yeni kurulan devlet açısından Darülfünun'un kadrolarını işgal eden bu kişilerden çok daha etkili ve bilgili kişilerin kendilerine kadro bulamaması gibi gerekçeler gösterilmiştir. Bir diğer gerekçe ise bazı hocaların Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimine destek vermesi ve partide görev almalarıdır. Hatta "1931'de yapılan seçimlerde Darülfünun'un CHP'yi desteklememesi iyi karşılanmaz ve bunun için Darülfünun eleştirilir" (Arslan ve Selçuk, 2008: 356). *Cumhuriyet* gazetesi muharrirlerinden Ali Süreyya Bey'in –bağlamından kopartmak pahasına alıntıladığım– şu ifadesi durumu özetlemektedir: "Darülfünun'un yeni tarih cereyanını layıkile kavrayamamış olduğu görülmüştür" (Dölen, 2010: 76). "Yeni tarih cereyanı" ile kastedilen, kadim olduğu keşfedilen Türk soyunun tarihidir, ancak kavranamamış olan mesele yeni devletin dili, hedefleri, talepleri ve beklentileri ile Darülfünun'un alışkanlıkları ve yatkınlıkları arasındaki giderilmesi zor olan boşluktur, bu da onların tasfiye edilmesiyle halledilir. Müderris, muallim, müderris muavini ve muallim muavininden oluşan akademik kadronun yaklaşık yüzde 60'ı, ki müderrislerin yaklaşık yüzde 70'i, muallimlerin ise yüzde 60 ile asistanların tümü (yetmiş üç kişi) tasfiye edilir (324-325).

Görüldüğü üzere üniversite, bir *universitas* olarak kurulmadığı ve idari, mali ve bilimsel özerkliğe sahip olmadığı gibi hem rektör hem de dekanlar doğrudan Maarif Bakanlığı tarafından atandı. Öğretim üyelerinin bu merkezileşmeden pek memnun olmadıkları, hatta 1938 senesinde "bizzat üniversite yönetimi[nin] özerklik konusunu gündeme getirmeye" başladıkları anlaşılmaktadır. Ancak, dönemin en etkili isimlerinden Maarif Vekili Hasan Âli Yücel üniversitenin özerkliğine karşı olduğunu açıkça ifade eder. Bu tutumunu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna, yani çok partili döneme geçileceği anlaşılıncaya kadar sürdürür ve bu nedenle üniversite özerkliğine ilişkin hiçbir çalışma yapılmaz (Arslan, 2013: 41-42). Yücel'in üniversitelerin özerkliğine karşı olmasının nedeni bunu gereksiz bulmasıdır; üniversitelere zaruret halinde müdahale edildiğini, "üniversitenin 'adı muhtar olmadığı halde fiilî bir muhtariyetle idare edilmekte' olduğunu" ve demokrasinin haklar-ödevler dengesi gerektirdiğini söyler. Dolayısıyla üniversiteler için "fiilî muhtariyet" yeterlidir. Ancak 1946 senesine gelindiğinde bizzat Yücel tarafından Meclis'e sunulan *Üniversite Kanunu* (Bora, 2021: 257) ile bu tutumunu değiştirdiğini ilan eder. Yücel'e göre bilim, hürriyet ister ve bu bir "bedahet" halinde ortadadır ve konuşmasına bu apaçık gerçeği ifade ederek başlar.[12] Artık Darülfünun teşebbüsünün neden olduğu başıbozukluk giderilmiş, üniversite bir kurum olarak tesis edilmiş ve geriye onun hürriyetini hakkıyla tanımak kalmıştır. Çok partili döneme geçişin ve demokrasi rüzgârının estiği hürriyet heyecanın bir kazanımı olarak kabul edilebilecek bu kanun ile fiilî özerklikten hukuki özerkliğe geçen üniversitelerin ve öğretim üyelerinin "ilmî muhtariyet ya da fikrî hürriyet" hakkına sahip olup olmadıkları ise kısa sürede anlaşılacaktı.

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, Avrupa deneyiminin üniversiter alana ilişkin değerlerinin ve ideallerinin neredeyse hiçbirini içermez, tanımaz ve herhangi bir güvence sağlamaz. Bir yandan özerklik getirir, akademik özgürlük ile ilgili ifadelere yer verir, diğer yandan bu özerkliğin ve özgürlüğün kullanılmasını

Özetle "ilmi muhtariyet" ve "fikrî hürriyet" gibi hakların merkezinde yükseköğretimin niteliği ya da Platonik bilgi ideası değil, devletin somut –elle tutulacak kadar somut– bağımlılık, tabiiyet ve itaat talebi yer alır. Belki buna Cumhuriyet rejiminin kendini modernliğin ve bunun "doğal" bir sonucuymuş gibi bilimin ve gerçeğin temsilcisi olarak sunduğunu da ekleyebiliriz.

12 Yücel, Kanun ile ilgili şunları söyler: "... Yüksek huzurunuza sunulmuş bulunan bu kanun tasarısı Türk bilim hayatında, ve Türk üniversitelerinde yeni bir inkişafın, ilerlemenin müjdecisi olacaktır; kanaatiyle önünüze gelmiş bulunuyorum. ... Bu kanun bir ana prensip, bir de köklü usul, metod ihtiva ediyor. Bütün maddeleri bu iki nokta etrafında toplanmış sayılabilir. Ana prensip üniversitelerin özerk olmasıdır, üniversitelerin otonomisidir. Bu özerklik, yönetimde, öğretimde ve malî alanlardadır. Üniversitelerin özerkliği, bir oluşun, erginliğin ifadesi olduğu vakit kıymetlidir. Onun içindir ki, biraz önce söylediğim 1933 kanunu, Darülfünunun, İstanbul Darülfünununun özerkliğini kaldırmıştı. Çünkü hakikaten bu müessesenin disipline ihtiyacı vardı, toplanması lâzım geliyordu. 1933 kanunu onu yapmıştır, vazifesini görmüştür. Tasvip buyurduğunuz andan itibaren, o kanun artık bir tarihtir, maziye intikal edecektir. Bilimin, hürriyet isteyişi bir bedahettir. Bunun üstünde münakaşa etmiyoruz. Fakat bilim adamlarının da bu hürriyete liyakat göstermeleri bir vazifedir. Aynı suretle o hak mukabelesinde bu vazifeyi de inkâr etmeğe kimsenin mecali yoktur" (Yücel, 1933: 155-156). Ayrıca *Resmî Gazete*'de yayımlanan kanun metni için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf

engellemek için sınırlar çizer (Timur, 2000: 247). Türkiye'deki *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*'nun uygulanmasına benzetilebilir; yasada çizilen çerçeve devletin uymayı değil, yasada var olmasını garantilediği ifadelerle ve teknik düzenlemelerle şekillenir. Kanun ile verilen özerkliğe rağmen üniversiter alanın kendiliğinden ve tarihsel bir süreç içerisinde gelişmemesi de üniversite içerisinden alanı özerkleştirmeye yönelik girişimleri baskılıyordu. Bu nedenle özerkliğin bir mücadele ya da uğraş sonucunda edinilmiş, kazanılmış ya da tanınmış bir hak olup olmadığını ya da bunun ne gibi sonuçlara eriştiğini anlamak için kanuna ruhunu veren "Genel Hükümler" başlığı altındaki 3. maddeye bakmak yeterlidir. Maddede ifade edilen "Türk devriminin ülkülerine bağlı ve millî karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek" sadece dönemin ruhuyla ilgili değildi, üniversitelerin doğrudan devletin ihtiyacı için örgütlendiği kolaylıkla anlaşılabilmekteydi. Diğer maddelerde yer alan özerklik bahsi, gençlerin devletçilik ve milliyetçilik ile örülmüş ideolojik tahkimatını ve teknik donanımını sağlamak vazifesini Maarif Bakanlığı'ndan, yani hükümetten alıp üniversite yönetimlerinin uhdesine transfer etmekle sınırlıydı. Bir anlamda "devlet namına" denetim ve kontrol yetkisi el değiştirmişti, denebilir.

Üniversitelerin modern ve modernleştirici kurum olarak dile getirilmesi ise üniversiteden daha çok oradan neşet edecek uzmanlık bilgisine ve yetişecek uzmanlara duyulan iştiyakla ve ihtiyaçla ilgiliydi. Bu nedenle üniversiteler neredeyse hiçbir dönemde, entelektüel emeğin kolektif üretim mekânları olarak ele alınmayıp buna meylettiklerinde ve buna uygun bir habitat kurduklarında ise mutlaka parçalandılar. Yüzeyselliği aşmaya yönelik şahsi ve entelektüel girişimler ise ancak devletin belirlediği politik sınırlar içerisinde yer almak kaydıyla üniversite içerisinde kalmaya devam edebildiler. Türkiye'deki tarihsel deneyim, politik otoritenin üniversiter alanı düzenlemeye bu eylemlerinin dönemsel istisnalar değil, kuralın kendisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak devlet nezdinde üniversiteler hemen her zaman evrenselleşme eğilimindeki kurumlar olarak değerlendirildi. Devletçilik ve milliyetçilik istikametinden sapması muhtemel olan bu kurumların devlet tarafından dikkatle izlenmesi ve sürekli denetim altında tutulması ise devletin egemenlik hakkının gereği olarak dile getirildi. Bu nedenle ilgili maddenin e bendinde ifade edilen "Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazı ile halka yaymak" vazifesi ile bu vazifeyi yerine getirmeye teşebbüs edenlerin yeteri kadar devletçi ve milliyetçi olmadıkları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılmaları arasında pek bir mesafe olduğu söylenemez. Hatırlanacak olursa, bizzat bu kanunun 78. maddesi ile kurulan Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki dört öğretim üyesi, 1948 senesinin Ocak ayında, kanunun yürürlüğe girmesinden on sekiz ay sonra, komünist oldukları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırıldı.[13] Belli ki kanun işe yarıyordu.

13 Darülfünun ve "1947 tasfiyesi" ile Üniversite Reformu ilişkisi için bkz. (Mazıcı, 1995).

Türkiye'deki üniversite pratiğinin oluşmasında buraya kadar özetlemeye çalıştığım Darülfünun teşebbüsü ile "özerk" üniversitenin kurulması arasında geçen sürede oluşan birikim ve deneyim üniversiter alan tarafından değil, devletin gereksinimleri ve yönelimleri ile belirlenmiştir. Yükseköğretim, devletin bir ideali ve hedefi olarak muhafaza edilirken üniversiter alan bunun gerçekleşeceği bir uzam olarak değil, rektörlük binası, fakülteler, laboratuvarlar, derslikler ve bunların müştemilatlarıyla biçimsel olarak önem verilen, ancak niteliksel olarak herhangi bir ihtiyaca karşılık gelmeyen, dolayısıyla iş bitirici uzmanların yetiştirilmesinden öte işlevi olmayan kurumlar olarak tasarlandı. Bunun başlıca nedeni, Türkiye'deki yükseköğretimin en gelişmiş formu olan üniversitenin arkasındaki tarihsel örgütlenme biçimidir. Üniversitenin ortaya çıktığı Avrupa deneyimi Osmanlı-Türkiye toplumuna taşınamadığı gibi Avrupa'daki *universitas* deneyimlerini ortaya çıkartan ya da onu biçimlendiren dinamikler de süreç içerisinde gelişip üniversiteyi var edebilecek yükseköğretim niteliğini üretemedi.

Özerkliğin siyasi seçkinler tarafından anlaşılamaması ya da nizama aykırı, düzen bozucu bir tehdit olarak anlaşılması ile Avrupai –ve bize göre değil– bir lüks olarak kabul edilmesi arasındaki mesafenin kısalığı da üniversiter alanın kurulmasına yönelik erken girişimlerin sonuçsuz kalmasının nedenleri arasında sayılabilir. Üniversiter alan kurulamadığı için şeklî olarak üniversitelerin varlığı, onların niteliğinden ve işlevinden daha belirleyici hale geldi ve bir anlamda binası/tabelası var, kendisi yok üniversite inşaatçılığı yükseköğretim politikasının kendisine dönüştü. Diğer birçok alanda olduğu gibi yükseköğretimde de modernleşmenin yönünü ve niteliğini tayin eden etki bu oldu. Bir tabela ve bina olarak, öğretim elemanları ve kırtasiye malzemeleri olarak var olan üniversite, başta devlet olmak üzere kendisi dışındaki siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik güçler karşısında var olamadı. Özerklik talebi herhangi bir meslek ethosunun, en azından habitusunun zorunlu bir gereği olarak ortaya çıkmadığı ve üniversiter alan entelektüel emeğin ve uzmanlık içeren teorik ve teknik bilginin kolektif üretim mekanları olarak değil, yasayla kurulan okullar olduğu için çoğu zaman medrese statüsünden bile geride bir siyasal statü ve etki içerisinde kalarak bugüne geldi.

Tekrar geriye dönüp bugüne bakacak olursak, Darülfünun'dan üniversiteye giden yolun yeni bir devletin kurulma aşamasında döşenmiş olması, burada belirleyici olmuş olabileceği, en azından böylesi bir açıklamanın anlamlı olduğu öne sürülebilir. Ancak 1846-1933 yılları arası ile o tarihten bugüne yaşananlar arasında tekrar eden şeylerin başında üniversitelerin bizzat devlet tarafından devlet dairesi olarak görülmesi ya da konumlandırılması gelmektedir. Üniversitenin, kelimenin gerçek anlamıyla, kamusal bir kurum olarak değil de devlet dairesi hükmünde görülmesi ve buna direnen girişimlerin ortadan kaldırılması da istisna değildir. Üniversitenin politikliği ile politikleştirilmesini birbirinden ayırarak düşündüğümüzde, üniversitenin politik bir kurum olduğunu ve bu politikliğin üniversitenin kendi dinamikleri tarafından ve üniversite olarak hareket

etme çabasının sonucunda oluştuğunu söylemek mümkün. Üniversitenin politikleştirilmesi ise devletin, ideolojik aygıt olarak değil, doğrudan devlet kurumu olarak ve devletin gereksinimlerini gözetmek üzere devlet tarafından üniversiteyi biçimlendirmesi olarak ele alabiliriz. Türkiye'de kendi dinamikleri tarafından oluşmamış ve ona dışarıdan eklenen, hatta kimi zaman zorla enjekte edilen politikleştirme, üniversitenin idari ve mali veçheleriyle değil, doğrudan bilimsel alanın politikleştirilmesi yoluyla gerçekleştirildi.

Özetle Darülfünun'dan üniversiteye geçişle birlikte zaten gerçek bir işlevi olmayan "ilmî muhtariyet" de dahil olmak üzere, üniversiter alanın özerkliğini üniversite denilen oluşun var olabilmesi için gerekli görmeyen, hatta bunu lüks ve tehdit arasında konumlandıran siyasal eğilimin Türk eğitim bürokrasisinde asli ilke olarak devam ettiği söylenebilir. Diğer sosyal alanlar gibi üniversiter alan da toplum-devlet bütünlüğünü hedefleyen ideal toplum şemasının bir bileşeni olarak ele alındı ve üniversiteler ideolojik-politik tabiiyet dışındaki her eğilimden arındırılması gereken konsantrasyon mekânları olarak işlev gördü. Bu nedenle başlangıçtan itibaren üniversiteler devletin politikleştirdiği ve başlıca amacı uzman yetiştirmek olan kültürel sermaye biriktirme mekânlarıydı. "Üniversite" ve "tasfiye" kelimelerinin sıklıkla yan yana kullanılmasının nedeni, bu politikleştirmenin ürettiği pratiğin Türkiye'deki üniversiter alanın çeperinde değil, merkezinde yer almasıdır. Üniversite politik olduğu için bu politikleştirmeye yönelik dirençlerin de tarihsel süreç içerisinde geliştiği, kimi zaman kitleselleşebildiği ve alandaki güç mücadelesini aşarak diğer toplumsallaştığı dönemler de tecrübe edildi, ancak bu gelişmelerin alanı dönüştürebilecek gücü yoktu. Bu nedenle devletin politikleştirdiği alanı, alanın kendi dinamikleriyle ve üniversitenin içinden yeniden üretmeye, onu yeniden ve bu kez kendi çıkarı için politikleştirmeye yönelik her etkinliğin ya da bunu sorunsallaştıran her entelektüel girişimin devletle karşı karşıya kalması kaçınılmazdı, öyle de oldu.

*Vita Contemplativa*nın krizi ve her şeye muvafık üniversite

> ... üniversiteye dair bakış şudur. Burası evrensel bilgiyi *öğretme* yeridir – John Henry Newman
>
> Bilim adamları, öğretmenler ve öğrencilerin oluşturduğu bir topluluk olarak varoluşumuz bilimin egemenliği altındadır. Varoluşumuzun temellerinde, özde neler oluyor ki, bilim artık tutkumuz haline geldi? – Martin Heidegger
>
> Gençler, bakınız, her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok – Recep Tayyip Erdoğan

Üniversite birçok şekilde tanımlanabilir ve tarihsel bir kurum olduğu için bu tanımların her biri için geçerli olan örnekler bulunabilir. Burada dikkat çekmek

istediğim husus, *üniversiter alan* ile *üniversiteye* ilişkin tanımların idealist, platonik, romantik, mistik ya da benzeri içeriklerle tanımlanmasına ve çoğu zaman imgesel düzeyde kavranmasına yönelik modern itirazların bağlamını, özerklik ve devlet ekseninde yeniden örmeye yönelik kültürel ve politik ihtiyaçtır. Üniversitenin kendine dışsal bir ideası olduğu ve böyle kavranması gerektiği yönündeki geleneksel bilim fikrini aşındıran somut gelişmeleri üniversiter alana yeniden taşımak yerine, üniversiteyi yeniden düşünme pratiğinin konusu haline getirmek gerekir. Bu gerekliliği epik bir müdahale olarak değil, tanınması gereken politik haklardan biri olarak savunmak ise *universitas* denilen *muhtemel* kolektif iradenin yurttaşlıkla olan bağını kurmak için elzemdir.

Hasan Ünal Nalbantoğlu (2009: 13-43), *Arayışlar* seçkisindeki "Modern Çağ'da *Universitas* kavramına ne oldu?" makalesinde bu konuyu hem bağlam hem de tarihsel olarak ele alır. Heidegger'in bir makalesi eşliğinde bilimleri tartışmaya başlayan Nalbantoğlu, dünyanın bir tasarıma dönüştüğü modern çağda müspet bilimlerdeki kesinlik arayışının kültür/tarih bilimlerine taşınmasının sonucu olarak "düşünür"ün kaybolduğunu, projeci araştırmacı tipinin yükseldiğini, derinliğin azalırken kesinliğin arttığını söyler. Buradan hareketle Horkheimer'ın "modern çağı niteleyen toplumsal ve ekonomik koşulların bilgi üretimini nasıl biçimlendirdiğini" meselesini ele alır. Horkheimer'a göre "[İ]nsan ve toplum bilimleri ... büyük başarılar elde eden doğa bilimlerinin önderliğinde açılan yolu izlemeye" kalkıştığı için her şeyi bilen öznenin karşısında "teori" etkisini yitirmiştir. Nalbantoğlu, Horkheimer ve Adorno'nun "sahte bir halkçılık havası yaratan 'Kitle Kültürü' kavramına karşı çıkarak" geliştirdikleri kültür endüstrisi kavramının, "pazara egemen güçlerce tüketimleri sürekli kamçılanan, bir beğeni emperyalizmi altında tutulan kitlelerin" bu endüstri tarafından üretilen edilgen tüketiciler olduğunu vurguladıktan sonra şunları yazar:

> ... bütün bu anlatılanların yüksek öğretimin biçimlenişiyle doğrudan ilgisinin ne olduğu sorusuna geçebiliriz. Daha açık konuşmak gerekirse, pazara ve teknolojikleşen dünyaya ayak uydurmaya zorlanan üniversiter kuruluşların, benim anlayışıma göre "*Universitas*" kavramının ayrılmaz ve çelişmeli bir parçası olduğunu düşündüğüm ve dolaysız "düşünme"yi daha ne kadar süre barındırabileceği türünden güç bir sorunun yanıtını aramak amacımız (Nalbantoğlu, 2009: 13-23).

Hocanın aradığı yanıt, 18. yüzyıl dünyasının sınırlamalara rağmen Kant'ın "devletin sultasından bağımsız ve özgürce düşünebilen, kulluk yerine yurttaşlık yanı ağır basan insan yaratmayı" hedeflediğini ve aklın kendini bile sorguladığı, herhangi bir devletin ya da otoritenin egemenliğini yeniden üretmek için çalışmayan ve "arı akla dayanan" bir üniversite fikrinin içerisinde yer alır. Elbette Kant'ın deontolojik veya görev temelli evrenselciliği, her şeyden önce insan özerkliğine odaklanır ve (kişinin ahlâkının da) bu özerkliğe dayanması gerekir. Buradaki özerklik ifadesini herkesin kendi idrak ve deneyimlerine daya-

narak kendi ahlâk yasasını formüle etmesi olarak yorumlayabiliriz. Kendini bilen (özbilinçli olan), bu nedenle eylemlerinin ardındaki nedenleri farkında olan kişi, gerçekleştirdiği her eylemi kişisel ilkelerine ya da kurallarına dayanması gerektiğinin farkındadır. Kant için bu ilkeler kategorik zorunluluk gereği evrenseldir ve evrenselleştirilebilecek olan her ilke akli olduğu kadar ahlâki olmak zorundadır. Kant "üniversiteyi hem dinsel hem de dünyevi otoritenin hiyerarşik boyunduruğundan kurtarmak" isterken gerçeklik uğruna din ve devlet otoritesini aşması gerekli olan üniversite, Hegel için "mantığın özgür işleyişi yoluyla 'genel kültür' kazandıran bir kuruma" dönüşmeliydi. Hegel'e göre devlet eğitimi zorunlu kılarak dini devletin hizmetine almakla kalmayacak, *Universitas*'ı da kurtarmış olacaktı.

Nalbantoğlu'na göre "modern ulus-devlet Hegel'in 'devlet'ten beklentisinin bile ötesine" geçerek sivil toplumun uhdesinde olması gereken her şeyi kendi ideolojik aygıtına dönüştürdüğü için üniversite, gerçeklik hakkında söz üretebilme gücünü yitirdi. Bunun nedeni üniversiteyi var eden felsefi arka planın parçalanması ve birer meslek ve uzmanlık alanına dönüşerek bir "etkinlik" haline gelmesiydi (ki buna felsefe de dahildi). Derrida-Heidegger uzlaşmasında olduğu şekliyle teknoloji, teori, bilim ve akıl arasında herhangi bir ayrımın kalmadığı, akıl ile teknolojinin birbirinin yerine geçebildiği bir yerde üniversitenin neye dönüştüğünü anlamak gerekir. Derrida'ya göre "bugün pazara dayalı ve modern ulus-devletli Batı toplumlarında üniversiter araştırma ve eğitim politikaları ... artık ulus-devlet çevresinde dönen bir soruna" indirgenemez; çünkü sorunun merkezinde "... çokuluslu ya da uluslararası görünüşlü tekno-militer" ağlar yer almaktadır. Bu nedenle tanım gereği evrensellik iddiasına dayansa bile günümüzdeki modern üniversite modeli, devletle (bu devlet pür Nazizm ya da pür demokrasi ile yönetiliyor olabilir, fark etmez) uzlaşmaya dayalı bir kurum olduğu için dayandığı kavramlar, kullandığı araçlar ve çözümlemeleri devlete karşı/rağmen gerçekleşmez (Nalbantoğlu: 2009: 23-35). Hocanın vardığı yer şudur:

> Pazarın gizli diktatörlüğünün yanında, ne zaman siyasi bunalıma düşse açıkça diktatörleşen rejimlerin tek çatı altında denetlemeye geçtikleri üniversiter eğitim kurumlarının bu tür eğilimlere karşı direneceğini, özgürce düşünen insan yetiştiren *Universitas* modelini sonuna dek sürdüreceğini düşünmek safdillik olurdu. Çoğu gelişen (!) ülkede istenilen insan tipi de bir tür insan-mal ve bu arada kendini tüketen kuldur; yoksa bıraktık özgür düşünen yurttaş idealini, "stajyer yurttaş" bile değil (Nalbantoğlu, 2009: 35).

Kant evrensellik ilkesini akıl ilkesiyle temellendirerek üniversiteyi din ve devlet karşısında özerk hale getirip onlarla çatışmaya girmemenin yolunu bulduğunu düşünmüş olabilir, ancak kapitalist ve modern ulus-devletlerin egemenliği altındaki üniversitelerin özerklik talebinin kurucu ilkesinin ne olması

gerektiğini yeniden düşünmek gerekir. Üniversite hakkında sadece idealist ya da romantik düşünürler değil, üniversite idareciliği yapan ve üniversiteyi düşünmenin konusu haline getiren kişiler de alanın merkezine aklı yerleştirmişlerdi. Örneğin 1890 senesinde vefat eden Newman'ın ifadesiyle üniversite "kendi kendisinin amacı olan bilgi" arayışı için vardı ve bu arayışın ilkesi akıldı (Pelikan, 2019: 53-66).

Eğer üniversite özerkliğinin ilkesinin bilim olması gerektiği öne sürülecekse bunun epey sınırlı olduğunu, bilimin üniversite ile bağının geçen yüzyıldan bu yana kökten değiştiğini ve bilimsel alt-alanların ve disiplinlerin "bilim" ile kurdukları ilişkinin hem disipliner hem de politik içerimleri açısından uzun süredir tartışıldığını biliyoruz (Gulbenkian, 1996). Dolayısıyla bilimi içeren ancak onu aşan bir ilkenin inşa edilmesi gerekir. Aksi halde bilimi özerklik için yeniden organize etmek ya da bunun üzerine düşünmeye yöneltmek gibi –Kant'ın akla yüklediğine benzer– bir ödevi bilime yüklemek söz konusu olur. Oysa, Heidegger'den ilhamla söylersek düşünme pratiğinin öznesi bilimin kendisi olamaz, felsefenin bilim olmamasının anlamı da budur, bilim düşünemez, o yüzden üniversite (ve bilim) düşünmeye muhtaçtır. Düşünme, entelekt/akli edimin bedenden (içeriden/düşünenden) doğaya (âleme/düşünülene) doğru geçişidir ve bu nedenle her zaman politiktir. Faile muhtaç bir fiil olarak düşünme, nesnesinden bağımsız olarak politiktir. Düşünme; ahlâki öznenin evrensel/rasyonel ilkelere referansla kendi yaşamını özerk olarak düzenlenmesini olanaklı hale getirdiği için politiktir. Bu nedenle düşünmenin karşıtı düşünmemek değil, apolitiklik olarak cisimleşir. Öyleyse üniversiteye ilişkin idealist önermelerin, özerklik ve hürriyet taleplerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler tarafından örgütlenmemesi; sadece akılcılık ve aklın evrensel niteliği üzerinden temellendirilmesi ve üniversiter alanın varlık ilkesinin düşünme için değil, "piyasa diktatörlüğüne" lazım gelen (örneğin özerk ve özgür üniversite inovasyon-teknoloji üretir, icat yapar, daha verimli çalışır ve benzeri) teknik-teknolojik buluşlar ve malumatlar için savunulması, düşünme faaliyetini konu etmediği gibi bunun tarihsel olarak örgütlendiği üniversiter alanın özerkliğini de içeren bir vurguya sahip değildir.

Bu nedenle AKP bürokratlarının "tersine beyin göçü" için ayırdıkları bütçe ve Türkiye'ye davet edilen bilim insanları "aydın müsveddesi" denilen ve kamuyu, kamusal olanı savunmak için kendi alt-alan özerkliklerini muhafaza etmeye çalışan sosyal bilimcileri değil, bilişim, sanayi, savunma, tıp gibi matematiksel dilin egemen olduğu ve teknolog nitelikleriyle ön plana çıkan uzmanları içeriyor. Bu tür davetleri üzerine alan sosyal bilimciler varsa bile onlardan beklenen politik otoritenin yörüngesine yerleşmeleri ve Türkiye'deki egemen ideolojik tahkimatın neferlerinden biri olarak uzmanlık hizmeti vermesidir.[14]

14 Konuyla ilgili Bakan M. Varank'ın iki ayrı açıklaması için bkz. "Türkiye'nin otomobili tersine beyin göçünü de ciddi manada teşvik ediyor", *Sputnik*, 11 Aralık 2020, https://bit.ly/3dLfgga ve

Bilimsel otorite vs. politik otorite

Düşünen varlık olmak ile düşünme üzerine düşünebilen varlık olmak arasındaki farkı, *Universitas* sayesinde somut bir mekân üzerinde temsil edebilmek, geçmiş yüzyıllarda özerkliği gerekçelendirmek için yeterli ve kestirme yollardan biri olarak kabul edilebilir. Bu yüzyıla kadar "evrensel akıl" ile temellendirilen üniversiter alanın sonuna gelindiğine göre iki soruyu cevaplamak gerekir.

Bunlardan ilki özerklik talebinin devam edip etmediğidir. Alanın üyeleri halen özerklik talep etmekte midir, yoksa bu talep üniversiter alanın dönüşümüne bağlı olarak Türkiye'de ortadan kalktı mı? Türkiye özelinde bu sorulara cevap vermek kolay değil. Açıkçası bununla ilgili yapılan herhangi bir çalışma varsa da bilgim yok. İzlenimlerimin de yanıltıcı olması muhtemel. Ancak üniversiter alana ilişkin özerklik talebinin ve buna uygun sosyopolitik zeminin oluştuğunu varsaymak mümkün görünüyor. Büyük olasılıkla, başta Barış Akademisyenleri olmak üzere, üniversiteden ihraç edilen akademisyenlerin deneyimleri sayesinde oluşan refleksiyon, meslek üyelerinin kendi meslekî güvencelerine ve üniversiter alana ilişkin daha dikkatli ve özenli düşünmelerine neden olmuş olabilir. Bir diğer neden ise iktidar blokunun, itibar ekonomisi ve kültürel sermayeye dayalı statü üzerine kurulu olması gereken üniversiter alanı, olduğundan daha değersizleştirmek için ciddi gayret göstermiş olmasıdır. Türkiye'deki üniversiter alanın, özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra toparlanamayacak kadar yıpranmış ve aşınmış olmasını yetersiz bulan bu müdahaleler, özerk bir üniversiter alanın yükseköğretim için hayati bir mesele olduğunu, en azından meslekî ethosa sahip olan akademisyenlerin büyük bir kısmının derinden hissetmesine neden oldu. Buna eklenebilecek birçok şey var, ancak önemli olan üniversiteyi yönetme iradesini üniversiter alanın naturasına bağlayan bir hak talebinin dile getirilmesinin ve kabul görmesinin somut koşulları oluşmuş gibi görünüyor.

İkinci soru ise özerk üniversiter alanın ilkesinin bugün ne olduğudur? Akademikleştirilen her alanın –siyasal, hukuki, felsefî, kültürel, ideolojik, dinsel, sanatsal, ahlâki ve elbette bilimsel...– akademik edimin kendisine dönük bir eleştiri olarak tahkim edilebilmesini kolaylaştıran devletçilik pratiği karşısında onu sınırlandıracak, hukuki sınırlara riayet etmesini sağlayacak ve buna zorlayacak, bunun koşullarını, araçlarını devletin başlıca gündemine yerleştirecek politik güç merkezlerinden biri üniversite olabilir mi? Toplumun devlet karşısında hiçbir anlam ifade etmediğinin sürekli hatırlatıldığı koşullar altında bu sorunun herhangi bir değeri olmadığı düşünülebilir. Ancak Türkiye gibi sınıf mücadelesinin ağır bir biçimde bastırıldığı, sivil toplum hareketlerinin niteliksel olarak zayıf kaldığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine ek olarak hukukiliğin ve basın hürriyetinin neredeyse ortadan kalktığı bir yerde, buna neden olan iktidar blo-

"Bilimsel çalışmalar yapan insanlarımızın ülkemizde kalmasını teşvik ediyoruz", *Euronews*, 17 Mart 2021, https://bit.ly/3fT7XWk

kunun ortadan kaldırılanların yerine yenilerini ikâme edemediğini de gözlemliyoruz. Bu nedenle yeni rejim yerine yerleşemediği gibi kendisinden sonraki dönemin nasıl olmaması gerektiği konusunda ibret dolu birçok hatıra bırakıyor. Bu nedenle Türkiye üniversitelerinde kayırmacılık ve tasfiyecilik gibi utançları bir daha tecrübe etmemek, üniversiter alan üzerine söz üretmek ve özerklik üzerine düşünmek için koşullar elverişli. Bu da bizi mekanik anlamda bilimin ve teknik eğitimin değilse bile *düşünme*nin, neredeyse üniversiter alanın dışına çıkmakla mümkün hale geldiği ya da o alanın dışına çıkılarak gerçek bir etkinlik formuna eriştiği bir düzlemde üniversiteleri entelektüel emeğin kolektif mekanına *yeniden* dönüştürebilmek için gerekli olan özerkliğin ilkesi ya da ortak paydası ne olabilir? sorusuna getiriyor

Yukarıda farklı bağlamda değinilen yurttaşlık statüsünün ve yurttaş olmak paydasında kurulan ortaklığın üniversiter alanın özerkliği için yeniden düşünülmesi gerektiğine ilişkin düşüncenin merkezinde, bu soruların da içerisinde yer alan politik konumlanış var. Evrensel aklın geri çekildiği, piyasanın/pazarın apaçık diktatörlüğünün yükseldiği ve demokrasinin gerilediği bir dönemde yurttaşlığı savunmak ve yurttaşlık haklarını siyasal iradenin mütemmim cüzü olarak yeniden gündeme almak, totaliter rejimlere karşı kolektif hakları, otoriter zorbalığa karşı bireysel hakları, oligarşiye karşı kamusal hakları, devlete karşı toplumu –toplum olabilmeyi/kalabilmeyi– savunmak anlamına gelir. Yurttaşlık bütün yetersizliğine, çelişkilerine ve sınırlılıklarına rağmen, sınıfsal, tarihsel ve kültürel eşitsizliklerle sakatlanmış toplumlardaki devletlerin örgütlü gücü karşısında kişilerin haysiyet ve onur sahibi olmak bakımından eşit kişiler olarak var olabilecekleri idealini işaret ettiği sürece savunulması gereken değerlerden biridir. Bu nedenle üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesinin yurttaşlık hakkı olarak düzenlenmesi, evrensel akıldan daha ileri bir konumlanmayı içerir. Böylelikle *universitas* olarak ortaya çıkması gereken kolektif iradenin de kurucu ilkesi, yurttaşlık haklarına dayandırılabilir.

Önceki bölümde sözü edilen Türkiye'deki siyasal değişimler ve gelişmeler ile üniversiter alanda yaşanan düzenlemeler arasındaki ilişkiyi sadece idari olarak değerlendirmemek gerekir. Siyasal alanda örgütlenen iktidar blokundan bağımsız olarak Türkiye'deki rejimin niteliği, politik otoritenin üniversiter alandaki bilimsel otoriteyi belirlemesine olanak tanıdığı, hatta bunu zorladığı hesaba katılmalıdır. Bunun anlamı, bilginin kim için üretileceğini, hangi konunun çalışılacağını (ve çalışılmayacağını), hegemonik retoriğin dışına çıkmanın ne tür bedeller içerdiğini, sözün nasıl üretileceğini ve düzenleneceğini, üniversiter alandaki hiyerarşinin nasıl konumlanacağını ve –özerklik tanınsa bile– Türkiye'deki devletlû zümrenin huzurunda özerk olacak akademisyenlik pratiğinin mevcut akademisyenlik yatkınlıkları tarafından belirlenecek olmasıdır.

Üniversiter alanın içerisinde gerçekleşen bilimsel otorite mücadelesinin politik olması ile politik otoritenin bilimsel otoriteyi belirlemesi iki farklı süreci

içerir. Bilimsel otorite mücadelesi, saf bilim ideasına olmasa bile bilimsel pratiğe içkindir. Bilimsel bilgiyi bilimsel otorite altında ve bilimsel ilişkiler ağı içerisinde oluşturabilmeyi ve ifade edebilmeyi başarmak koşuluyla üniversiter alanın üyesi olmayı mümkün kılan seçkinlik alametleri (örneğin diploma ya da unvan) alınabilir. Bu ideal dizgenin gerçekleştiği bir bilimsel uzamda kurallar ve töreler yoluyla tanımlanan ve meşrulaştırılan bilimsel otorite, üniversiter alanın da koruyucusudur. Bunun anlamı alanın özerkliğinin, alanın kendi dinamikleriyle sağlanmış olmasıdır. Kendi alanını dışarıdan müdahalelere karşı koruyabilen, özerkliği bilimsel otoritenin merkezine yerleştiren bir üniversiter alan kendisi dışındaki alanlara, bu özerklik sayesinde sahip olduğu simgesel güç ile etki edebilir. Özerk olmayan bir alan, kendisi dahil hiçbir alana etki edemez.[15]

Bilimsel otorite konusu bu bakımdan yeniden düşünülmesi gereken konulardan biridir. Üniversiter alanın içerisinde gerçekleşen her bilimsel eylemin (pratiğin ve edimin), yine bu alanın içerisinde bir anlama, karşılığa ve konuma sahip olması, bu eylem setlerini bilimsel otorite ilişkilerine dönüştürür ve buna zorlar. Bu nedenle üniversiter alanda gerçekleşen her bilimsel eylem, bilimsel olduğu kadar bilimsel otoriteyi ele geçirmek ya da onu yeniden üretmek anlamında politik mücadeleyi de içerir. Türkiye'deki üniversiter alanda bunun en yaygın karşılıklarından biri evrenselci bilim düşüncesinin epistemolojik otoritesine karşı yerli-milli bilimciliğin özcü otoritesinin dayatılmasıyla ilgili ayrımdır. Buradaki mücadele, bilimsel bilgilerin ve eylemlerin teori/tez formunda görünen çatışmaları ya da geçerlilikleri ile ilgili değil, üniversiter alanın üzerindeki politik tahakkümün bilgiyi bilme ve dile getirme biçimini özel bir çıkar etrafında örgütlemesidir. Buradaki özel çıkar, devletin kendi egemenliğini müşterek bir egemenlik görünümü altında üniversiter alana dayatmasıdır. Kapitalizmin gelişmiş bütün örneklerinde görüldüğü üzere neo-politikalar nedeniyle gittikçe kamusal yükümlülüklerini piyasalaştıran ulus-devletlerin kendilerini bir tür "inanç sistemi" olarak yeniden düzenlemeleri, bilimsel otoritenin etki alanını da düzenlemektedir.

Bilimsel otoritenin politik otorite karşısında gerilemesinin ve onun tarafından belirlenmesinin birçok farkı değişken tarafından belirlendiğini ifade etmek ge-

15 Politik otorite ya da devlet, Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, hiçbir alanın otonomisine olanak vermediği gibi buna yönelik herhangi bir talebi doğrudan otoritesini sürdüren düzene yönelik tehdit olarak yeniden tercüme eder. Darülfünun deneyine kadar geri götürülebilecek bu teyakkuzun nedenleri başka bir tartışmanın konusu, ancak devletin bu talebi nasıl ortadan kaldırdığı ve bunu talep etmeyi nasıl bastırdığı üzerinde kısaca durmak gerekir. Devleti cebirle tanımlamak ya da devleti cebre sıkıştırmak bir tanım egzersizi olarak anlamlı olabilir, ancak devleti tanımlayan temel nitelik bununla sınırlandırılamaz. Devlet, birçok niteliğinin yanı sıra zihnimizin içerisine yerleştirilen sembolik tahakküm içeren yapılar sayesinde hepimizi ayartabildiği ve –kimi zaman barbarlık üzerinde bile olsa– mutabakatlara varabilmemizi sağlayabildiği ölçüde moderndir. Cebre çekildikçe bedenleşen devlet, simgeselleştikçe görünmezleşir. Poulantzas'ın "göreli özerklik" ya da Bourdieu'nun "çıkarsızlık mecburiyeti" açıklamalarına benzer olarak, devletin kendini meşrulaştırma araçları ve sınıflar-dışı konumlanma arayışı, siyasal alanı, tüm sosyal alanların belirleyicisi haline getirme stratejisinin bir gereği olarak yorumlanabilir. Bu yorumda bir haklılık payı varsa Bourdieu'nun sorusunu biraz değiştirerek yeniden sormak gerekir: *Devlete direnme hakkı nasıl meşrulaştırılır ve kim/ne adına?*

rekir. Ancak bilimsel ilişkilerin idari ve siyasi düzenlemelerle yeniden biçimlendirilmesi, üniversite yönetiminin merkezileştirilmesi ve idareciliğin partizanlaşması, mevcut ve gerçek bir standartlaşma olmamasına rağmen Bologna gibi uluslararası standartların her bölüme dayatılması gibi gelişmelere ek olarak, bölümlerin işleyişinden akademik personel alımına, ders-konu içeriklerinden öğrencilerin sosyalleşmesine, üniversitenin mimarisine, estetiğine, üniversiteye ve müştemilatlarına verilecek isimlere ve öğrencilerin düzenleyeceği etkinliklere kadar alan üzerinde kurulan tahakküm, rafine üniversite ideasını parçalamakla kalmaz, bilimsel otoritenin alandaki karşılığını da ortadan kaldırır. Bunun anlamı akademik ilişkiler içerisinde ve bilimsel otorite yörüngesinde oluşması gereken tabiiyetlerin çözülmesi ve akademisyenin bir "bilen" olarak ya da kendisi dışındaki bir otorite tarafından bildiği tanınan kişi olarak sahip olduğu kültürel birikimin anlamının ve işlevinin zayıflamasıdır.

Böylesi bir alan içerisinde akademik etkinliği ve meslek olarak akademisyenliği bilimsel otoriteye bağlayan alanın dinamikleri, politik otorite üzerinden ve onun dolayımıyla bağlandığı için Kantçı "akıl" hiçbir yasallık/geçerlilik gücü içermez. Bu nedenle akla dayanan ve politik otorite tarafından belirlenen bilimsel otoriteye yönelen her itiraz politikleşir ve politik otorite tarafından belirlenmiş olan üniversiter alana yönelik bir saldırı girişimine dönüşür. Türkiye üniversitelerindeki tasfiyecilik politikaları açısından bunun anlamı akademisyeni üniversiter alanın dışına sürmektir. Akademisyenin hem *magistrorum* ve *scholarium* hem de kamunun ortağı ve toplumun üyesi bir yurttaş olarak üniversiter alandaki varlığının bütün akademik itibar gösterenleriyle birlikte ortadan kaldırılmasını içerir. Bu bir istisna değil, politik otoritenin üniversiter alandaki hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan bir kural.

Bu nedenle meslektaşlarıyla kendi alt-alanında rekabet etmek, bilimsel otorite mücadelesi vermek yerine politik otoriteden güç devşirerek meslektaşını kriminalleştiren, onu ihbar eden öğretim üyelerinin ya da bir üst makama sadakatlerini göstermek için ihraç listelerine isim döşeyerek gururlanan idarecilerin, öğretim üyelerinin varlığı bir sapma değil, üniversiter alanın düzenlenme rejiminin kendisidir. Yaşanan son tasfiye sürecinde de görüldüğü üzere, alandaki jestleri ve görece nezaket gerektiren ilişkileri bile gözetmeyen bir umursamazlıkla ve bir kristal gece şiddetinde yaşanan tasfiyelerle ilgili göstermelik bile olsa herhangi bir hukukilik gözetilmedi. Bu noktaya gelinmesini sağlayan süreç ise her kuşağın bir sonrakine devrettiği düzeltme sorumluluğu ile bugüne kadar gelmeyi başardı.

Bu aşamaya kadar Türkiye'deki bilimsel otoritenin ve üniversiter alanın itibar ekonomisine ve imtiyazlarına güvenmeyi sürdüren, AKP öncesi ve AKP dönemi içerisindeki hükümetlerle göreli özerkliklerini koruyabilmek için pazarlık yapabilen bazı seçkin ve muteber kamu/vakıf üniversiteleri ise politik otoritenin, üniversiter alan içerisindeki bilimsel otoriteyi tümüyle ortadan kaldırma girişimlerini fark ettiklerinde ise kendilerini korumayı hedeflediler. Bunda gö-

rece başarılı oldular. Ancak kendilerini korumayı başarmış olmalarının sınırlarının ne kadar dar olduğunu, korunaklı ve politik otoriteden görece arındırılmış bir etkinlik alanı olduğunu vehmettikleri steril üniversite yerleşkelerinin, idari ve akademik imtiyazlarının kolaylıkla kırılgan hale getirilebildiğini yeniden hatırladık. Türkiye'de "akademisyenlerin/üniversitenin tasfiyesi" diye anlatılagelen ve en kıyıcı örneklerinden birine bu yüzyılda tanık olduğumuz son süreç, bilimsel otoritenin üniversiter alandaki egemenliğinin gerilemesiyle değil, Darülfünun deneyinden bu yana üniversiter alanın gerektirdiği otonomiyi politik otoritenin rızasında arayan, onunla bir tür dokunulmazlık ve ayrıcalık ilişkisi kurmayı üniversiter alandaki rekabetin (patolojisi değil) normali sayan alışkanlıklarda aramak ve alanın eleştirisini buralardan başlatmak işimize yarayabilir.

Kanunun ortağı vs. devletin yurttaşı

> Üniversite demokrasisi diye bir şey yoktur dünyada. Üniversitelerin özerkliği... ne demek özerkliği, yani kendi kendine mi buyruk olacak? Öyle bir şey yok dünyada, öyle dünyada kendi kendine buyruk olsun, dışarıya hesap vermesin ve bütün paralarını da devletten alsın, öyle bir sistem dünyada yok – İhsan Doğramacı[16]

> Kamu üniversiteleri tamamen hazineden, devlet tarafından, vatandaşların vergisiyle finanse edilen üniversitelerdir. Finansmanını bütünüyle devletin yaptığı kurumların, kendi kendilerini tam olarak yönetmesi düşünülemez. Kanun düzenlemesi var. Buna "hukuksuz, yanlıştır, hukuka aykırıdır" demek başka bir şeydir. Bunu kimse söyleyemez – Mustafa Şentop[17]

> [Barış Akademisyenlerine yönelik] ... üstelik çoğu maaşını devletten alan, cebinde bu devletin kimliğini, pasaportunu taşıyan, ülke ortalamasının oldukça üzerinde bir refah seviyesine sahip sözde aydınların ihanetiyle karşı karşıyayız. ... Ey aydın müsveddeleri, siz karanlıksınız, karanlık. ... Bu devletin ekmeğini yiyip de bu devlete düşmanlık eden herkes hiç vakit kaybedilmeksizin en kısa sürede hak ettiği cezaya çarptırılmalıdır – Recep Tayyip Erdoğan[18]

---

16 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ardından darbeciler tarafından kurulan Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) fikir sahibi ve ilk başkanı. İhsan Doğramacı, "Üniversiteler ve İktidarlar", *32. Gün Arşivi*, 2003, https://www.youtube.com/watch?v=qab8J-NoH-0. İhsan Doğramacı üniversitelerin özerk olmaması gerektiğini temellendirmek için Osmanlı'dan '80 darbesine kadar gelen süreci kendi meşrebince özetledikten sonra en doğru sonucun özerklik değil, tümüyle merkezileşme olduğunu söyler. Ona göre "1981 Yüksek Öğretim Reformu Atatürk'ün 1933'teki reformundan esinlenmiştir". Bu esinlenme nedeniyle midir bilinmez ama Doğramacı'ya göre "üniversite öğretim üyelerinin kendi oylarıyla göreve getirecekleri yöneticiler oligarşiye neden olur ve bu sebepledir ki böyle bir durum demokratik ülkelerde hemen hemen hiç uygulanmamaktadır" (akt. Timur, 2000: 344). Fark edileceği üzere büyük reformcu Doğramacı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin rektörleri atamayla görevlendirmesine çağlar öncesinden destek verecek kadar basiret sahibidir.

17 Anayasa hukuku profesörü ve TBMM başkanı. Mustafa Şentop "Tarafsızlık siyasi değil hukuki işlem anlamındadır", *Hürriyet*, 18 Ocak 2021, https://bit.ly/3u4JAsO

18 Uzmanlık alanı ekonomi, 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Karanlık mandacı aydın müsveddeleri", *Milliyet*, 12 Ocak 2016, https://bit.ly/3mpxmlm

Üniversiteye ilişkin kriz, buhran, bunalım, çöküş ve benzeri katastrofik ifadelerin hepsi üniversiteye ilişkin eleştirel retoriğin bir parçası haline geldi. Akademisyenlerin deneyimlerinden hareketle bu katastrofiyi dile getirmeye, ancak yeniden üretmeye devam etmesi, üniversite dışında yaşanan çelişkilerin üniversite içerisindeki tekrarından, dolayısıyla bir tür çıkmazdan kaynaklanır. Kriz retoriğini kabul edecek olursak, buradaki krizin başlıca nedenlerinden biri Türkiye'deki devletin yeni rejimi, bunu mümkün hale getiren sosyopolitik dinamikler ile bununla kolaylıkla örtüşebilen akademisyen tipidir.

Akademisyenliğin bir zamanlar seçkin bir meslek olması onun sınıfsal konumunu değiştirmiyor. Kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenler görece biraz daha güvenceli istihdam edilir, ancak tasfiye edilecek olursa başına ne tür felaketlerin geleceğini kestirmek pek mümkün değil. Maaş karşılığı çalışan akademisyenlerin eğitimli olması, yani kültürel birikimlerinin görece yoğunluğu onlara belli bir statü kazandırır, ancak bu statünün sınırlarının pek geniş olmadığını, akademisyenin çalıştığı üniversiteden bölümüne, çalıştığı şehre, kişisel becerilerine ve hatta mezun olduğu üniversiteye kadar uzanan onlarca değişken tarafından belirlendiğini eklemek gerek. Seçkincilik bahsindeki bir diğer mesele ise artan akademisyen sayısına bağlı olarak statü azalması. Açılan yüzlerce üniversite nedeniyle akademisyen sayısının artması, bir zamanlar az sayıda olduğu için kıymetli olan meslek elemanlarının değerini önceki döneme göre azaltmış olmalı.

Türkiye'de akademisyenlerin seçkin olmakla itham edilmesi sağ popülizmin sığ siyaset tekniklerinden biri olmaktan öte bir anlam taşımıyor. Akademisyenler, hangi kurumda çalışırlarsa çalışsınlar, emeklerini ve zamanlarını satarak geçinen eğitimli kişilerdir. Türkiye'deki akademisyenlik pratiği, kamusal entelektüelliği teşvik etmediği gibi bunu engellemek için özel bariyerlere sahiptir. Hatta üniversitelerin sahiden özerk ve görece etkili olduğu dönemler olarak anılan 1960-1980 yılları arasında bile üniversitenin politik anlamını vurgulayan ve alan özerkliğini kendisi dışındaki alanları etkilemek için kullanmayı hedefleyen "ilerici" akademisyenlerin bir araz olarak görüldüğünü ve ilk fırsatta alanın dışına sürüldüklerini biliyoruz. Bu nedenle Türkiye'deki akademisyenlik pratiği, devleti hesap etmeyen ve tamamen kendi alanından edindiği bağımsız bir meslekî ethosa sahip değildir. Aksine, kendini devletin dışında, ondan bağımsız bir irade olarak hayal edemeyen meslekî tutumların Türkiye'deki üniversiter alanı belirleyen başlıca yatkınlıklardan biri olduğunu bile öne sürebiliriz.

Meslek olarak örgütlenmeyi, mesleğin gerektirdiği uzmanlık payesini ve meslekî yeterlilik kriterlerini dış müdahaleye kapalı ve iç mücadeleye açık bir disiplin olarak inşa etmek yerine üniversiter alanın ve (örneğin sosyoloji ya da kamu yönetimi gibi) alt-alanlarının her türlü müdahaleye açık hale gelmesine göz yumulması, mesleğin nosyonuna bile sahip olmayan kişilerin alanda yer alma-

sına değil, alanda hâkim konuma erişmesine neden oldu.[19] Türkiye özelinde özellikle sosyal bilimlerin kendi alt-alanlarının özerkliğini koruyamadığı ve politik otoritenin yönlendirmesine göre kadro ve içerik kazandığı bir vakıa. Sosyal bilimler altında yer alan alt-alanların kesişimsel olduğu bahanesine bile gerek duymaksızın, tamamen politik otoritenin üniversiter alan üzerindeki belirleyiciliğine dayanarak yapılan alt-alan işgalleri, herhangi bir kesişimsel birikim ya da disiplinlerarasılık üretmediği gibi yükseköğretim alanının niteliksizliğini yoğunlaştırdı. İlgili alt-alanın dışından gelen akademisyenlerin o alt-alana ilişkin yeterliliklerini ispat etme gereği olmadığı gibi genellikle politik otoritenin yörüngesine yerleşmek üniversiter alanda yer almak için gerekli olan birçok eksikliğin üstünü örtmeye neden olmaktadır.

Bir diğer mesele üniversiter alanın alt-alanlarının düzenlenme biçimidir. Türkiye'de üniversiter alanın niteliğini anlamak için alt-alanların nasıl düzenlendiğine, örneğin kadro alım süreçlerine ya da alt-alandaki bilimsel ilişkilerin oluşma biçimlerine bakmak yeterlidir. Birçok konuda yapılagelen merkez-çevre üniversiteleri ayrımının bu konuda hiçbir ayırt edici niteliğe sahip olmadığı ileri sürülebilir. Türkiye'deki neoliberal yükseköğretim rejimi, büyük ölçüde yayın-puan denklemine yerleşen bir kalite pazarlamacılığına odaklandığı için akademisyenliğin bir meslek olarak sınırı, onu düşünme etkinliğinin dışında yeniden konumlandırıp bilgi teknisyenine dönüştürdü.

Alanın bu biçimde düzenlenmesinin ve otoriter rejimlerin akademisyenler için rahatlatıcı etkisi kamunun ve kamuyu oluşturan alanlardan biri olarak üniversiter alanın aşınması, büyük ölçüde ortadan kalkması nedeniyle meslekî sorumluluğunun kamusal niteliğini kolaylıkla erteleyebilmesidir. Bir anlamda meslekî alanlarına ilişkin gelişmeleri dışarıdan bir göz olarak izlemeye ve gelişmeleri kendilerinden bağımsız bir süreç olarak değerlendirmeye yatkınlık söz konusudur. Ortada bir *universitas* olmadığı için her akademisyen otoriter rejime ilişkin kişisel tutumunu politik bir tutum olarak sunabilir. Ancak kaçınılmaz olan günün sonunda –gönüllü ya da gönülsüz– rejimin üzerinde cisimleştiği tiplerden birine dönüşecek olmasıdır. Akademisyen, kamu ya da şirket adına ve maaş karşılığında çalışırken kendisinden beklenen meslekî ödevleri yerine getirdiği sürece kendini üniversiter alanın bir üyesi saymaya devam edebilir, bu alana hürmet etmese, önemsemese, hatta politik otoritenin çıkarları söz konusu olduğunda alanın hiçbir bilimsel, politik, rasyonel değer içermediğini, kalabalıkların kanaatlerinin asıl/esas olduğunu ve üniversiter alanın bu çıkarlar uğruna tahrip edilmesi gerektiğini yüksek sesle ilan etse bile.

Bu iki yönlü hoyratlığın, yani hem politik otoritenin hem de bu otoritenin be-

19 Disiplinlerarasılık ile bir alan içerisinde yer almak, o alanın kendi bilgi üretme prosedürlerine bağlı olarak meslek icra etmek arasındaki farkı başka bir tartışmanın konusu olarak not edelim, ancak konuyla ilgili güncel bir örnek için Kemal Gözler'in (2019) hukuk alanında gerçekleşen duruma ilişkin "Hukukçu Olmayan Hukuk Dekanları" isimli makalesine bakılabilir: https://www.anayasa.gen.tr/dekanlar.htm

lirlenimi altına giren üyelerin üniversiter alana yönelik nezaketsiz ve yıkıcı davranmalarını meşrulaştırma girişimlerinin başında finansman meselesi gelmektedir. Özellikle kamu üniversitelerinin finansmanının devlet tarafından karşılanması, devletin üniversiter alan üzerinde son sözü söyleme hakkını elde etmesi anlamına gelir. İdari ve mali özerklik olmaksızın ilmî muhtariyetin pek bir işe yaramadığı Darülfünun dönemindeki tartışmalardan hatırlanacaktır. Bourdieu'nun da ifade ettiği üzere finans meselesinin bir paradoksa neden olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak buradaki paradoks üniversiter alanın özerkliği için çalışması gereken bir paradokstur. Yurttaşlık hakkının ve statüsünün üniversiter alanın politik ilkesi olarak öne sürülmesinin nedeni de bu paradokstur.

> Bilimsel alanların en büyük paradokslarından biri, özerkliklerini büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmelerine, yani pazarın doğrudan kıymetlendirmesine tabi olmayan bir üretimi mümkün kılabilen ve destekleyebilen bir kurumla kurdukları özel tipte bir bağımlılık ilişkisine borçlu olmalarıdır. ... Bağımsızlıktaki bu bağımlılık –veya tersi– elbette belirsizlikler içerir; çünkü özerkliğin asgari koşullarını sağlayan devlet, dış bağımlılık doğurabilme ihtimalindeki tazyikleri dayatabilecek ve ekonomik güçlerin ... tazyikinin aracısı veya ifadesi olabilecek kapasitededir. Bu noktada, tahlilin rahatlıkla üstesinden gelebileceği bir diğer sahte zıtlıkla karşı karşıyayız: Devletin tatbik ettiği tazyike karşı mücadele etmek, devletin nüfuzundan azat olmak için devletin bizatihi kendisinden faydalanmak stratejisini ilke edinebiliriz; devlete karşı bağımsızlığımızı temin ve tasdik etmek için, devletin kendisinin verdiği özerklik garantisinden –örneğin Anglosaksonların ifadesiyle *tenure*, azledilemez memur konumu– fayda sağlayabiliriz. Bununla birlikte, tüm gerçekliğinde devletin kendisinin de aygıt kavramının çağrıştırdığı yekpare niteliği taşımadığını belirtelim. Farklı bakanlıklar, aynı bakanlığın farklı birimleri veya farklı teşkilatlar, lehte kullanılması kolay her türden uyuşmazlıklarla birbirlerinden ayrılmışlardır; ne aynı hedeflere ne de örneğin projeleri seçme ve sonuçlarını değerlendirme hususunda, aynı mekanizmalara sahiptirler (Bourdieu, 2015: 98-99).

Üniversiter alanın özerkliği için finansmanın merkezî önemde olması, üniversitenin sadece devlet sayesinde özerk hale gelebilecek olması ya da devletin özerkliğin ilk koşulu olması, onu özerkliğin garantörü olarak da konumlandırmayı beraberinde getirir. Devlet, sadece üniversiter alanın özerkliğini finanse etmekle yetinemez, bunu kendine karşı korumakla da yükümlüdür. Fransa deneyiminden farklı olarak Türkiye'deki tarihsel tecrübenin gösterdiği şeylerin başında daimi kadro uygulamasının gerçek bir meslekî güvence üretmediği, devlet kurumları arasındaki farklı konumlanmaların üniversiter alan söz konusu olduğunda işlevlerinin (önemsiz değil ama epey) sınırlı olduğu, politik otoritenin kendini herhangi bir alana dayatma gereği hissettiğinde hukukilik şartı aramadığı, politik otoriteyi yasaya uymaya zorlayacak kuvvetlerin zayıf kaldığıdır. Ancak devletten ne talep edileceği ve bunun hangi gerekçelerle dile getirileceği açısından bu çerçeve önemlidir.

Devlet neden özerkliğin garantisi olsun? Üniversiter ya da bir başka alanın özerk olmasını sağlayacak düzenlemeleri neden kabul etsin ya da neden kendini alanın dışında konumlandırsın? Bu soruların her şeyden önce politik rejimin niteliği ile ilgili bir tartışma olduğunu, dolayısıyla sınıfsal, siyasal ve sosyal mücadelelerin bileşkesinde kendi yanıtlarını oluşturacağını ifade etmek gerekir. Ancak yurttaşlık statüsünü özerkliğin tanınması için politik bir ilke olarak konumlandırma hedefi, devletin ve yurttaşın niteliği üzerinde durmayı gerektirir. Devletin varlığının tek başına güvenlik ve adalet sağlamadığını, kimi zaman güvenliği ve adaleti tehdit eden, ortadan kaldıran uygulamaların bizzat devletler tarafından gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu nedenle özerklik konusu, Tilly'nin (1985: 169-191) devlet cebrini meşru-gayri meşru olarak ayırmayı soyut ilkelere dayandırmak ya da rızaya bağlamak gibi eğilimlerin cebrin tekelleşmesine hizmet etmekten öte bir anlama gelmediği yönündeki analizinden ilhamla düşünülebilir. Özerkliğin devlete ve benzeri güç odaklarına rağmen/karşı değil, "-dan ayrı" olarak var olmasını savunmak, özerkliğin merkezinden devleti alıp onun yerine üniversiter olanı kuran ilkeyi yerleştirmek ile mümkündür. Bu ilkenin ne olacağı, nasıl korunacağı ve nasıl yeniden üretileceği ileri bir tartışma. Yurttaşlık eşitleyici bir ilke olarak devlet ile yurttaş ve politik otorite ile bilimsel otorite arasındaki olası çıkar çatışmalarından hareketle, kamusal olanı kamu adına savunabilmek için üniversiter alanı kuran ilke olarak savunulabilir. Böylece yurttaşlık statüsü devleti kamu adına denetleme, kontrol etme, eleştirme hakkının bir kısmını üniversiteler yoluyla kullanabilir. Bu nedenle devletin alan üzerinde egemen olmaya çalışması ya da politik otoritenin kendini alana dayatması yerine onun özerkliğini korumak için garantör olarak işe koşulması için baskı yapılması gerekir. Para alan-para veren şeklinde formüle edilen, dolayısıyla üniversiteyi devlete sorumlu bir örgütlenme biçimi olarak gösteren yaklaşım yerine, devleti de denetleme, eleştirme ve daha bir kamu için mücadele eden üniversite düşüncesinin yurttaşlık hakkının bir parçası olarak tanınması gerektiğinden vazgeçilmemesi gerektiğini öne sürüyorum. Vergi verenlerin haklarının, ihtiyaçlarının ve müşterek olanın savunulması; üniversitenin kamusal bir görev olarak devleti izlemesi, kontrol etmesi ve eleştirmesi için vergilerle finanse edilip devletten özerk olarak var olmasının güçlendirilmesi gerekir.

Akademisyen yurttaştır ve kamunun ortağıdır. Her kamu çalışanı gibi devlete değil, kamuya ve kamu adına hizmet etmektedir. Kamusallık akademisyenlikten sökülüp atıldığında, akademisyen yurttaş olarak anlamını yitirirken üniversite de düşünmenin uzamı olarak ortadan kalkar. Üniversiter alandaki özerkliğin kurucu ilkesi geçen yüzyıllarda "evrensel akıl" ile kurulmuş olsa da günümüzde bu ilkenin işlevini yitirmesine, bunun yerine "inovasyon" gibi teknik becerilere ve neoliberal beklentilere indirgenmesine karşılık yurttaşlık ilkesinin savunulması, sadece alanın savunulmasıyla sınırlı değildir. Bu, toplumu yekpare bir bütün olarak kavrayan ve onun içindeki sınıfsal eşitsizlikleri poli-

tik retorikle düzleyen politik otoritenin düzenlemelerine, eşitliğin en alt kategorilerinden biri olan yurttaşlık ile karşılık vermeyi ve onu daha ileri bir eşitlik formasyonun inşa edilebilmesi için hareket etmeye zorlayan bir müdahaleyi de içerir. Türkiye'deki akademisyenler olarak Darülfünun'dan bu yana birikerek gelen deneyimden öğrenmiş olmamız gereken şeylerin başında gelen şeylerden biri, "kendisi için" bir şey talep etmeyi ve bunun için mücadele etmeyi öğrenmek olmalıdır. Ancak "deneyimden öğrenmek" sadece birikim ile değil, o birikimi hafızaya ve iradeye dönüştürebilecek olanakların var olmasıyla gerçekleşebilir. Bu da iletişimin, eylemenin ve örgütlenmenin alana içkin olarak oluşturulmasıyla, bunun kamusal bir ödev olarak gerçekleştirilmesiyle mümkün. Demokrasilerdeki *demos* burada vardır ya da yoktur. Bu nedenle özerklik mücadelesi, demokrasi mücadelesinin ertelenemez bir parçası olarak tasarlanmalıdır.

Kamunun ve kamusallığın bir eşitlik zemininde oluşmadığı sosyopolitik uzamda hukuk, din, bilim, siyaset, hatta boş zamanlar/eğlence gibi herhangi bir alanın devlet dışında kendiliğinden, kendi dinamikleriyle hareket edebilmesi çok zor. Oysa hangi bilginin üretileceği, hangi bilginin dolaşıma gireceği devletlûların ve sermaye sınıfının hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda değil, devleti dışarıda bırakan özerk alanların –kamunun– ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirildiğinde yurttaşlıktan söz edilebilir. Sınıflı toplumların ürettiği eşitsizliklere ve tahakküm mekanizmalarına karşı yurttaşlığın bir eşitlik biçimi olarak savunulmasının zayıf, eksik ve kırılgan olması, ulus-devlet rejimlerinin dayandığı meşruiyetin en önemli bileşenlerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Üniversiter alanın özerkliği, akademisyenin üyesi ve ortağı olduğu kamusal alanın varlığının güçlendirilmesinin ve geliştirilmesinin de teminatıdır. Bu teminat kamu adına devlet gücünü elinde bulunduranların devlet adına kamusal alanı ortadan kaldırmalarını engellemek gibi bir ödevi içerir. Çünkü demokrasi mücadelesi biraz da devletin egemenliğinin meşruluğunu koruma mücadelesidir.

Aydınlanma'nın "özgür düşünen yurttaş ideali" yenilgilere uğrayarak, kimi zaman gerileyerek ve kimi zaman yurttaşlık uğruna dövüşerek bu yüzyıla kadar gelmeyi başardı ve kısa zaman içerisinde de ortadan kalkacak gibi görünmüyor. Elbette yurttaşlık, geçen yüzyılın değerlerinden ve anlamlarından farklı bir içerikle yeniden biçimleniyor, yeni bağlamlar içerisinde farklı hatlar üreten anlamlarla buluşarak ilerliyor. Ancak devletin karşısında ve devlete karşı (rasyonel yasalara bağlılık ve ortak yasaya uygun davranma hakkı anlamında) özgürlük ve (en azından temel hakların tanınması anlamında) eşitlik talep etme, bunları koruma, geliştirme ve itiraz etme imtiyazı olarak yurttaşlık, bir politik rejim olarak Türkiye'de halen gerçekleşemediği için toplum olma istidadı da gelişmedi. Bu nedenle Türkiye'deki üniversiter alanın özerkliğini savunmak toplumu savunmak, toplum haline gelebilmenin ilkesini ve pratiği savunmak anlamına gelir.

Sonuç

> Özgür olmak hiç de disiplinsiz olmak demek değildir. Diyebilirim ki hayal gücünün düzenlenmesi hem sanatın hem de bilimin temel yöntemi veya tekniğidir. Meseleyi karıştıran, disiplini baskı altında tutmak ya da cezalandırmak olarak görmekte ısrar eden, Püritenliğimizdir. Kelimenin gerçek anlamında, bir şeyi disiplin altına sokmak, onu baskı altında tutmak değil, eğitmek, gelişmesi, harekete geçmesi, verimli olması için teşvik etmek demektir – bu şey ister şeftali ağacı olsun, ister insan zihni. ... fantezi elbette hakikidir. Olgulara dayanmaz, ama hakikidir. Çocuklar bilir bunu. Yetişkinler de bilir, zaten çoğu bu yüzden fanteziden korkar. Fantezideki hakikatin, yaşamaya mecbur edildikleri ve kabullendikleri hayatın sahteliğine, kofluğuna, gereksizliğine, sıradanlığına karşı bir meydan okuma, hatta tehdit oluşturduğunu bilirler. Ejderhalardan korkarlar, çünkü özgürlükten korkarlar (Le Guin, 1999: 34-37).

Türkiye'de üniversitelerin "dışarıdan" müdahaleye ihtiyaç kalmaksızın kendilerini statükoya uydurdukları, politik otoritenin beklentilerini gözeterek hareket ettikleri ve üniversitenin politik otorite adına üniversiter alana müdahale aracı haline geldiği bir dönemde özerklik üzerine düşünmek, devleti demokratikleştirmenin araçları üzerine düşünmek anlamına gelir. Bu nedenle üniversite üzerine düşünmek politik bir gerekliliktir. Üniversitelerin özerkliğini, devleti ve politik otoriteyi üniversiter alanın dışında tutmak ve bilimsel otoritenin alanına dahil olmasını engellemek; yurttaşlık statüsünü ise bu özerkliğin politik ilkesi olarak temellendirmek ve devlet ile yurttaş arasında politik fark gözetmek, demokrasiyi bu fark üzerinden tanımlamak anlamına gelir. Demokrasinin olmadığı rejimlerde üniversitelerin görece elde ettikleri bazı ayrıcalıklar olsa da bunun sınırlarının kolaylıkla ve keyfî biçimde daraltılabildiğini, herhangi bir itiraz halinde alanın işgal edilebildiğini tecrübe yoluyla biliyoruz. Bu nedenle "üniversitenin kutsanması ve kendini kutsaması" üniversiter alanı genişletmediği gibi yurttaş olmak paydasında kurulan ortaklık da alanı kendiliğinden özerk hale getirmez.

Türkiye üniversitelerinde gerçek bir bunalım, derin bir kriz var. Sadece kamu üniversiteleri için değil, vakıf (özel/şahıs/şirket/holding) üniversiteleri için de geçerli bu durum. İstihdam ettiği akademisyenlere yerli ve milli işletmecilik standartlarına göre davranmaktan, onların meslekî haysiyetlerini çiğnemekten çekinmeyen, talebeleri tamamen müşteri olarak gören ve hiçbir yükseköğretim ethosuna sahip olmayan şirket üniversiteleri ve henüz kent niteliğine bile sahip olmayan, ekonomik gelişmişlik düzeyi ülke ortalamasının gerisinde kalan, dışarı göç veren, hemşericiliğin ve partizanlığın başlıca sosyal ve siyasal ilişki biçimi olduğu illere ve bunların ilçelerine açılan kamu üniversitelerinin müştemilatları tarafından oluşan, tümüyle inşaat yapmakla sınırlanmış üniversitekondulaşma hali de bu krizin bir parçasıdır.

Türkiye'deki üniversiter alanın başına gelenlerle ilgili bir milat aramaya gerek yok. Cumhuriyet tarihi içerisinde her biri diğerinden daha sert gerçekleşen

kırılmalarla ve bir zihniyet, görgü, tutum meselesi olduğu kadar eğilim ve alışkanlık meselesi olarak üniversiter alanın sınırlarının giderek daraldığı ve tümüyle müdahaleye açılmasıyla birlikte alandaki krizlerin taşınamaz hale geldiği ve üniversitelerdeki yükseköğretim niteliğinin büyük ölçüde ortadan kalktığını söylemek zorundayız. Bunun başlıca nedeni üniversitenin Türkiye'deki tarihsel gelişimindeki alansızlık sorununun aşılamamasıdır. Türkiye'de meslekî güvencesi giderek aşınan ve ortadan kalkan üniversiter alanın tarihi, tasfiyelerle, yasal ve keyfî düzenlemelerle, 2000 sonrasında ise bunlara ek olarak "yeğencilik" ve ekonomik yolsuzluklarla sürekli saldırıya uğrayan bir alanın tarihidir. Darülfünun'dan 2016 ve sonrasındaki gelişmelere uzanan bu sürecin oluşturduğu deneyimin ve hafızanın, özerk bir alanın inşası için örgütlenip örgütlenmeyeceği ise Türkiye'deki demokrasi mücadelesinden bağımsız düşünülemez.

Türkiye'deki 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) kurulması ve Kemalizm'in beklentileri ve ihtiyaçları bahanesiyle Türkiye'deki üniversiter alanın yeniden düzenlenmesinin gerektiği yönündeki tezviratın, günümüzde büyük ölçüde ve başarıyla tamamlandığını öne sürebiliriz. Türkiye'de devletten özerk işleyen, hareket eden üniversiter alandan ve politik otoriteden bağımsız alana ait bir bilimsel otoriteden söz edilemez. Bu anlamda YÖK'ün kurulma hedeflerinin bugün başarıyla tamamlandığı öne sürülebilir. Ayrıca 12 Eylül'ün birçok alanda olduğu gibi üniversite sisteminde de kendi ideolojisini ve darbenin ideolojik niteliğini alanda egemen hale getirdiğini eklemek gerekir. Darülfünun özelinde yaşanan başarısızlık korkusu 1933 düzenlemesi ile giderilmiş olsa da yükseköğretimin özerkliği endişesinin etkisini hiç kaybetmediğini ve halen hissedilmeye devam ettiğini de not edelim. 1946 reformuyla gevşetilen boyunduruğun hiçbir zaman özerk bir alanın inşasına izin vermemesi de bu endişeyle yakından ilişkilidir. 12 Mart Muhtırası'na neden olan "üniversite korkusu" ve devamında gençlik hareketini bahane edip üniversiter alana yönelik harekâtın tamamlayıcısı olan 12 Eylül darbesi, 1946'da kâğıda yazılan, 1960'larda kendisi dışındaki alanlar üzerinde etkisini göstererek varlığını hissettirmeye başlayan özerklik, önce 12 Mart, sonra da 12 Eylül darbesi ile paramparça edildi.[20] Böylece üniversite, cami ve kışladan sonra siyasetin girme-

20 Yukarıda 1933 senesinde yapılan üniversite düzenlemelerinden söz edilmişti, devamını kısaca özetleyelim. Üniversite özerkliğini devletin varlığına aykırı bir uygulama olarak gören bu anlayış önce 12 Mart, sonra da 12 Eylül darbesiyle geri döner. "1981 üniversitesi, tüm akademik özgürlüklerin askıya alındığı ve daha çok 'kışla'ya benzetilmeye çalışılan bir kurum konumuna düşmüştür. Burada sadece iki noktaya işaret edelim. Bunlardan birincisi yeniden kurulan üniversitenin üretmesi beklenen öğrenci profilidir. Bu konuda, 1946'dan beri üniversite yasalarında olan ve bilimin evrenselliğine ters düşen öneriler daha da koyulaştırılarak yasaya eklenmiştir. Bu şekilde, üniversite eğitiminin 'Türk olmanın şeref ve mutluluğunu' duyuran, 'milli kültürümüze, örf ve adetlerimize bağlı' öğrenciler yetiştiren ve 'milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü' kazandıran milliyetçi bir eğitim olması beklenmektedir. Oysa bu gibi ifadeler, uygar bir ülkede, üniversite kanununda değil, ancak legalitenin sınırlarında dolaşan aşırısağ bir partinin programında yer alabilir. Türkiye'nin bugün varmış olduğu uygarlık düzeyinde de, böyle bir espri, sadece bir olağanüstü rejimin baskı ve terörü altında egemen kılınabilir. İkinci nokta, 12 Eylül rejiminin üniversitelerde yaptığı tasfiyedir. Burada sıkıyönetim mah-

mesi emredilen mekânlardan biri olarak muktedirlerin retoriğindeki yerini almış oldu.

Üniversiteye siyasetin sokulmaması buyruğu, üniversitelerin hâkim ideolojiyle kuşatılacağı anlamına geliyordu ve öyle de oldu. 12 Eylül darbesinin ideolojisi dışında kalan siyasal eğilimler üniversitenin dışına sürüldü, kriminalleştirildi, etkisizleştirildi. Apolitikleştirme operasyonunun kendisi politik bir hamle olduğu için üniversiteler kısa sürede YÖK tarafından biçimlendirilen darbe ideolojisinin egemen olduğu yarı kışlalar haline geldi. 1995 sonrasında ise üniversitelerin yarı kışla konumu, kışla-işletme olarak yeniden düzenlendi. Üniversiteleri neoliberal pazar ekonomisine uygun hale getirmek için üniversiter alan yeniden düzenlendi (Timur, 2000: 339-358). Bu sayede üniversiter alan, küreselleşmeci sermaye ile devletçiler arasında pay edilen, bu iki çıkar grubunun ihtiyaçları doğrultusunda hareket eden, gittikçe kariyer merkezli ve yüksek uzmanlık becerisine odaklanan teknisyenlik dayatmasının mekânına dönüştü. Artan üniversite sayısı diploma enflasyonuna neden oldu ve üniversiteler arasındaki eşitsizlikler diplomaların çoğunu değersiz hale getirirdi. Bu arada vakıf üniversiteleri yükseköğretimi metalaştırırken kamu üniversiteleri devletin taşranın kılcallarına kadar uzanabilmek için kullandığı aparatlar olarak kullanıldı. 2016 sonrasında yaşanan tasfiyeler ve sonrasındaki rejim değişikliği ile Türkiye'deki üniversiter alan, herhangi bir ara kuruma ihtiyaç kalmaksızın politik otoritenin yerel bileşenlerinden birine dönüştü.

Ursula K. Le Guin "Amerikalılar Ejderhalardan Neden Korkar?" yazısında hayali bir varlık olan ejderhadan korkan Amerikalıların aslında hayal kurmaktan korktuklarını söyler. Ona göre hayal kurmak özgürleştirici bir deneyimdir; bunu, epik bir jest ya da lirik bir empatiyle değil, gerçeklik üzerine düşünebilmek için hayal kurabilmenin gerekli olduğunda ısrar ederek vurgular. Amerikalıların ejderha korkusuyla ilgili onun görüşlerini aktarmak dışında söyleyebileceğim bir şey yok. Ancak politik mücadelenin hayal etmekten tümüyle koparılması ve "reel" olanla sınırlandırılmasına itiraz edebilmek için ejderhalar analojisinin işe yarayabileceğini düşünebiliriz. Türkiye'deki siyasal alanın ortadan kaldırıldığı, süreklileşmiş bir olağanüstü hal ve istibdat rejiminin inşa

---

kemelerinin bile kanunlara aykırı bir davranışını bulamadığı bir kısım öğretim üyesinin, kamu hakları kısıtlanarak üniversiteden uzaklaştırılmaları gibi, tüm eğitim tarihimizde benzeri olmayan bir yüz kızartıcı işlemle karşı karşıyayız. O kadar ki üniversitelerden uzaklaştırılanlar kadar, belki de daha fazla öğretim üyesi, sadece vicdanları rahatsız olduğu için, bu iğrenç işlemi protesto etmek amacıyla üniversiteden istifa etmişlerdir" (Timur, 2000: 346-347). Oysa "tüm eğitim tarihimizde benzeri olmayan" utanç verici hak ihlalleri, haksız ithamlar, tehditler, hakaretler ve nihayet ihraçlar ve bu ülkenin yurttaşı olan kişilerin "sivil ölüm" adı verdikleri hak gaspları 12 Eylül darbesinin vesayet rejimi ortadan kaldırıldıktan sonra ve bizzat seçilmişler tarafından gerçekleştirildi. Türkiye tarihinde yükseköğretim kurumlarında çalışanlara yönelik böyle bir saldırının gerçekleşmiş olması, rektörlerin ya da idarecilerin ihraç etmek için isim listeleri hazırlamaları, YÖK'ün hiçbir inceleme ve hukuki süreç gözetmeden bu listeleri ilgili makama ulaştırması ve devamında yaşananlar, Türkiye'deki üniversiter alan için 12 Eylül'den sonraki yeni bir milattır.

edildiği, otoriter liderlikten totaliter devlete geçildiği yönünde yapılan analizlerin gerçekliği karşısında, bir başka Türkiye hayalini kurmanın ve bunu umut etmenin olanaklarını da düşüncenin konusu haline getirmekte ısrarcı olmayı teklif ediyorum.

Türkiye'deki devletlûların devlete karşı irade beyanını ve özerklik talebini, tekçi ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışıyla karşıladıkları ve böylesi bir kamusallığın hayal edilmesini engellemek için bütün alanları kendisiyle doldurmak için uğraştığı sır değil. Bir şeyin, herhangi bir şeyin denetimi, bilgisi, kontrolü ya da müdahalesi dışında gerçekleşmesini devletin egemenliğine yönelik tehdit ya da irade beyanı olarak gören ve devlete karşı özerklik talep eden her alanı suç değilse bile hadsizlik, kibir ya da özentilik sayan ve devletin yurttaşlarına duyduğu güvensizliği gösteren bir hal. Yurttaşlara güvenmemek onların rüşt ve irade sahibi olmadıkları, doğru-yanlış ayrımı yapamadıkları anlamına gelir, ancak Türkiye'deki devlet habitusunun, iktidar aklının yurttaşlığa da güvenmediği, bu statüyü herhangi bir alandaki eşitlik nedeni için yeterli bulmadığı gibi bir başka zorluk da var.

Yurttaşlık statüsüne güvenmemek başlı başına bir mesele, ancak partizanlaşmayı teşvik ederek akademideki yükselme kriterlerini bozduğu, alandaki rekabeti anlamsızlaştırdığı ve bilimsel değil, politik otoriteyi akademik yükseltme kriterlerinden biri haline getirdiği; bu nedenle politik otoritenin yörüngesine yerleşen akademisyen tipinin arkasına aldığı rüzgârla kolaylıkla yükseldiği ve bu akademisyen tipinin politik yatkınlık olarak alanda yaygın olduğu söylenebilir. Bir meslek olarak akademisyenliği partizanlık formunda sergileyen bu tip, sahip olduğu payeleri öne sürerek hemen her konuda kanaat üretmeye çalışması, bilimselliği alenen aşağılaması ya da politik olan karşısında onu önemsizleştirmesi, olguları ve bilgileri çarpıtmaktan kaçınmaması, alarmist ve muarızlarını dışlayan, onu yok sayan ya da onun yok olması gerektiğinde ısrar eden bir hacimle kendini ifade etmesiyle, bir tipoloji için epey yüzeysel olsa da, tarif edilebilir. Elbette politik otorite tarafından bunun makbul akademisyenlik olarak kabul edilip ödüllendirilmesi, onlar için itibar şölenleri düzenlenmesi ve üniversiter alandaki konumlarının pekiştirilmesi ya da işgal ettikleri konumların etki gücünün tahkim edilmesini de eklemek gerekir. Burada çizilen manzara ne yazık ki bu döneme özgü değil. Ancak bu döneme özgü olmaması ve Türkiye'deki üniversiter alanın buna benzer bir biçimde düzenlenmiş olması, ejderhalardan korkmak yerine onları hayal etmeye engel olmamalı.

Elbette hayal etmenin ya da bir şey talep etmenin, onun için mücadele etmenin getirdiği sorumluluklar var. Ancak Türkiye üniversitelerinde yaşanan tedhiş, üniversiter alan üzerine bugüne kadar düşünülmüş olan bütün yolları yeniden düşünmek ve öncesinde düşünülmemiş olanları düşüncenin konusu haline getirmek için milat kabul edilmelidir. Hem beden/örgüt hem de zihin/zihniyet olarak üniversitenin ne olduğu, bunun sınırlarını kimin, nasıl belirleyeceği

gibi sorulara özerklik talebi içermeyen cevapların verildiği üniversiter pratiğin vardığı yer dikkatlerden kaçmasın; üniversite üyesi olan kişilerin meslektaşlarına ve entelektüellere karşı düşmanca ifadeler dile getirebilmiş olması, mevcut üniversiter alanın düzenlenme rejiminin sonuçlarından biridir. Üniversiteyi savunacak, onu düşünmenin ve entelektüel emeğin kolektif mekânı olarak örgütleyecek *universitas* iradesinin oluştuğu bir yere dönüştürmek, üniversiter alan üzerine yeniden düşünmekle mümkün olabilir. Demokrasi krizinin her alanda hissedildiği ve siyasal iktidar gücünü ele geçirenlerin yurttaşların haklarını kolaylıkla gasp edebildikleri bir dönemde yurttaşlığı devlete karşı özgürlüğün ve politik otoriteden özerkliğin politik ilkesi olarak konumlandırmak, bunu yasal güvence altına almak ve örnek uygulamalarını oluşturmak mevcut koşullar altında elbette zor ama hayal edilemez değil. Ne de olsa aklın kötümserliğine karşı elimizde *iradenin iyimserliği* var.

KAYNAKÇA

Alkan, M. Ö. (2008) "Osmanlı Imparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12): 9-84.

Arslan, A. (2002) "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1(2): 41-83.

Arslan, A. ve Selçuk, M. (2008) "Üniversite ve Özerklik: Tek Parti Döneminde Yüksek Öğretim (1923-1946)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12): 349-369.

Bora, T. (2021) *Hasan Âli Yücel*, İletişim, İstanbul.

Bourdieu, P. (2015) *Bilimin Toplumsal Kullanımları*, L. Ünsaldı (çev.), Heretik, Ankara.

Bourdieu, P. (2016) *Sosyoloji Meseleleri*, F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer (çev.), Heretik, Ankara.

Collins, R. (2002) "Credential Inflation and the Future of Universities" S. Brint (ed.) *The Future of the City of Intellect: The Changing American University* içinde, Stanford University Press, California.

Collins, R. (2019) *The Credential Society: An Historical Sociology of Education And Stratification*, Columbia University Press, New York.

Dellaloğlu, B. F. (2020) *Poetik ve Politik*, Timaş, İstanbul.

Dölen, E. (2010) *Türkiye Üniversite Tarihi 3: Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Gökalp, Z. (1981) "Maarif Mes'elemiz I" R. Kardaş (haz.) *Makaleler V* içinde, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Gökalp, Z. (1981) "Maarif Mes'elemiz II" R. Kardaş (haz.) *Makaleler V* içinde, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Göle, N. (1998) *Mühendisler ve İdeoloji*, Metis, İstanbul.

Görgün Baran, A. (2012) "Osmanlıda Darülfünun ve Türkiye'de 1923-1950 Döneminde Üniversiteler", *Türkiz*, 16: 7-27.

Gözler, K. (2019) "Hukukçu Olmayan Hukuk Dekanları: Türkiye'de Bazı Hukuk Fakültelerine Hukukçu Olmayan Dekan Atanması Hakkında Eleştiriler", www.anayasa.gen.tr/dekanlar.htm

Grant, E. (2005) "What Was Natural Philosophy in the Late Middle Ages" M. Feingold (ed.) *History of Universities, Vol. 20/2* içinde, Oxford University Press, New York.

Gulbenkian Komisyonu. (1996) *Sosyal Bilimleri Açın*, Ş. Tekeli (çev.), Metis, İstanbul.

Karamustafa, A. T. (2020) *Tanrının Kuraltanımaz Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550*, R. Sezer (çev.), YKY, İstanbul.

Le Guin, U. K. (1999) *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*, D. Erksan, B. Somay, M. G. Sökmen (haz.), Metis, İstanbul.

Marginson, S. (2016) *The Dream Is Over: The Crisis of Clark Kerr's California Idea of Higher Education*, University of California Press, California.

Mazıcı, N. (1995) "Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu", *Birikim*, 76: 56-70, https://bit.ly/3vGAp3h

McSherry, C. (2001) *Who Owns Academic Work: Battling for Control of Intellectual Property*, Harvard University Press, Cambridge.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim, İstanbul.

Partridge; E. (2006) *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, Routledge, Londra ve New York.

Pelikan, J. (2015) *Üniversite Fikri*, C. Orhan (çev.), Küre, İstanbul.

Slaughter, S. ve Rhoades, G. (2000) "The Neo-Liberal University", *New Labor Forum*, 6: 73-79.

Slaughter, S. ve Leslie, L. L. (1997) *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Talas, M. A. (2000) *Nizamiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim Öğretim*, Etüt, İstanbul.

Taşdemirci, E. (1988) "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Dergisi*, 2: 269-278.

Tibawi, A. L. (1962) "Origin and Character of al-Madrasah", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 25-1(3): 225-238, https://www.jstor.org/stable/610822

Tilly, C. (1985) "War Making and State Making as Organized Crime" P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol (ed.) *Bringing the State Back In* içinde, Cambridge University Press, Cambridge.

Timur, T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge, Ankara.

Weekley, E. (1921) *Etymological Dictionary of Modern English*, John Murray, Londra.

YOKAK. (2021) *Yükseköğretim Kurumları 2020 Yılı Uzaktan/Karma Eğitim Faaliyetleri Kalite Güvencesi Durum Raporu*, https://bit.ly/3dvcvzg

Yücel, H. A. (1933) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, 24. Cilt, 62. Birleşim, 155-159, https://bit.ly/2OrzVxc

Neoliberal zamanlarda sürgün ve çoğulluk: Türkiye'nin barış için akademisyenleri*

*Seçkin Sertdemir Özdemir** - Nil Mutluer*** - Esra Özyürek****

Özet: Günümüzde Türkiyeli binlerce akademisyen, Suriyeli, Iranlı ve Mısırlı pek çok meslektaşları gibi entelektüel sığınma arayışıyla vatanlarını terk ederek Batı'ya gidiyor. Bu sürgün akademisyenler, Türkiye'de ve sürgünde eğitim ve araştırmada çok çeşitli alanlarda çalışıyorlar. Bu makalenin yazarları, Türkiye'de ve dışarıda yaşayan muhalif akademisyenlerin günümüzde yürüttüğü mücadelelerin, prekaryalaşan çalışma koşullarına ve eğitimin metalaşmasına dayalı neoliberal akademinin içinde bulunduğu küresel krizin doğasına yönelik içgörüler sunduğunu iddia ediyor. Bu krize verilen yanıtların bazıları, 1930'larda ve 1940'larda olduğu gibi, bugün de baskıcı rejimler altında şekillenen akademik perspektiflerini yanlarına alıp sığındıkları ülkelere götüren zulme uğramış akademisyenlerde olabilir. İnsani yardımın ötesine geçen bir yaklaşım akademinin çoğullaşması yönünde bir potansiyel taşıyor.

Anahtar sözcükler: Risk altındaki akademisyenler, çeşitlilik, sürgün, neoliberalizm, çoğulluk.

Uluslararası Risk Altındaki Akademisyenler (Scholars at Risk [SAR]) örgütü 24 Nisan 2018'de Berlin'de Düşünme Cesareti Ödülü'nü bir değil, 1,128 akademisyene verdi. Ödülün sahibi, Ocak 2016'da "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" başlıklı bir barış bildiri yayımlayan, kendilerine Barış İçin Akademisyenler diyen bir grup akademisyendi. Akademisyenler bildiride hükümeti ulusal ve uluslararası yasalara uymaya, Kürt illerinde yükselttiği şiddete dur demeye ve Kürtlerle askıya alınan barış müzakerelerine geri dönmeye çağırıyorlardı (BAK [Barış İçin

(*) Bu makale 2019 yılında *Public Culture* (31[2]: 235 259) dergisinde yayımlanmış "Exile and Plurality in Neoliberal Times: Turkey's Academics for Peace" başlıklı makalenin gözden geçirilmiş versiyonudur: https://read.dukeupress.edu/public-culture/article-abstract/31/2/235/138421/Exile-and-Plurality-in-Neoliberal-TimesTurkey-s

(**) Finlandiya Turku Üniversitesi Turku İleri Araştırmalar Enstitüsü ve London School of Economics Avrupa Enstitüsü.

(***) Berlin Humboldt Üniversitesi'nin Çeşitlilik ve Toplumsal Çatışma Bölümü.

(****) Cambridge Üniversitesi, Cambridge Dinler Arası Programı.

Akademisyenler] 2016). Bu, farklı etnik ve kimliksel aidiyetlerden Türkiyeli kalabalık bir akademisyen grubun, Türkiye'nin siyasi tabularından biri olan Kürtlere yönelik devlet şiddeti ile ilgili somut taleplerde bulunmak amacıyla dayanışma için bir araya geldiği ilk örnekti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ânında dilekçeyi ve imzacıları suçlu ilan ederek tepki verdi. İmzacıları vatana ihanet ve terörizm propagandasıyla itham etti ve haklarında soruşturma başlattı. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi ve Erdoğan'ın otoriter iktidarını konsolide etme hamlesinin ardından, üniversitelerde kitlesel cezalandırmalar başladı. İmzacılar görevden uzaklaştırıldılar, soruşturma, adli kovuşturma, gözaltı ve tutuklamalarla maruz kaldılar. Bu süreçte binlerce akademisyen işsiz kaldı.

Bundan iki yıl sonra, Türkiyeli akademisyenlerin kitlesel olarak göç etmesinin, Avrupa ve Kuzey Amerika akademisinin bu insanların en azından bir kısmını, geçici olarak da olsa içine alma çabalarının[1] ardından SAR Yönetim Kurulu Başkanı Catherine Simpson 2018 Düşünme Cesareti Ödülü töreninde akademik ve demokratik özgürlüklerin küresel düzlemde savunusu arasındaki bağlantıyı şu sözlerle dile getirdi: "Bu gece bu ödülü tek bir cesur bireye değil, araştırmacı, yazar ve eğitmen olarak becerilerini Türk yüksek eğitim tarihinin bu karanlık ânında direniş sergilemek için kullanan bir grup akademisyene veriyoruz. Böyle yapmakla, hem yüksek eğitimin hem demokrasinin değerlerini açıklama ve savunma sorumluluğunu ete kemiğe büründürmüş oldular" (Simpson 2018).

Bu makalenin yazarları olan bizler de "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" bildirisinin imzacılarıyız ve bugün hepimiz Avrupa'dayız. Birimiz, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ocak 2016'daki hamlesinin hemen ardından Türkiye'deki bir üniversitedeki işini kaybederek Almanya'ya geldi ve risk altındaki akademisyenlere verilen Philipp Schwarz Bursu'nu alarak çalışmalarına devam etti. Bir diğerimiz, çalıştığı kurumdan istifa ederek Avrupa'ya taşındı ve bir süre mali açıdan ailesine bağımlı olan bağımsız bir akademisyen oldu. Üçüncümüz ise uzun yıllardır çeşitli Amerikan ve Avrupa üniversitelerinde tam zamanlı çalışmakta, dersler vermektedir. Üçümüz de lisans derecelerimizi Türkiye'de, yüksek lisans ve doktoralarımızı bir Avrupa veya Amerika üniversitesinde tamamladık. İmzacıların suçlu ilan edilmesinin ardından oluşan uluslararası dayanışma hareketi çatısı altında bir araya geldik. Birlikte Türkiye'nin hukuk sistemini deşifre etmeye, çeşitli Avrupa ülkelerindeki göç yasalarının arasında yolumuzu bulmaya ve üniversiteleri risk altındaki Türkiyeli akademisyenleri misafir akademisyen pozisyonlarında kabule ikna etmeye çalışırken, kendimizi, bizden önceki başka sürgün akademisyenler gibi, sürgünde bilgi üretimi ve akademik istihdam koşulları –halihazırda bizim ve meslektaşlarımızın hayatını doğrudan etkileyen koşullar– üzerine düşünürken, teoriler üretirken bulduk. Bu makalede de, kendi yaşadık-

1 1930'lar ve 1940'larda Kuzey Amerika'ya doğru akademik sürgün dalgasına değinsek de, burada yaptığımız günümüz Türkiyeli sürgün akademisyenlerine dair tahlil Avrupa'yla sınırlıdır.

larımızdan, kurum temsilcileriyle iletişimlerimizden ve bugün Avrupa'da yaşamakta olan Türkiyeli risk altında on beş akademisyenle yaptığımız yüz yüze görüşmelerden yola çıkarak, sürgündeki araştırmacıların entegrasyon potansiyelleriyle sınırlarını ve hem Türkiye hem de yurtdışındaki akademik kurumlarda, kültürde ve üretimde temsil ettikleri konumlarını ve bilgi birikiminin çoğulluğu meselesini inceliyoruz. Avrupa ve Kuzey Amerika üniversitelerinin biz risk altındaki akademisyenlere sunduğu cömert desteğe her ne kadar onlara müteşekkir olsak da, bu desteği eleştirellikle tahlil etmenin büyük kazanımlar sağlayacağını düşünüyoruz. Bu çalışmada, yüksek nitelikli sürgün akademisyenlere sağlanan geçici destek programlarının genelde dayanışmadan ziyade insani yardım projeleri olarak çerçevelendirilmesi yüzünden ülkelerindeki siyasi sistemlere meydan okuma cesareti gösteren akademisyenlerin, piyasalaşan eğitim sisteminde taze prekarya kaynağına dönüştüklerini, böylece bilgi üretiminin çoğullaşması fırsatının kaçırıldığını öne sürüyoruz.

1980'lerden günümüze üniversiteler, piyasalaşmanın gelişiminde ve girişimci becerilerini ve bireysel performanslarını ileriye götürmeye yönelik gelişmiş politikaların üretilmesinde kilit rol oynadı (Olssen ve Peters, 2005). Çağdaş üniversiteler de, siyasal bir oluşumda kültürel ve olgusal çeşitliliğin tanınması ve olumlanmasına dayalı bir çeşitliliği resmî olarak teşvik ettiler. Bu çeşitlilik paradigması, toplumsal olarak tanınan farklılıkları kendi içinde zenginlik olarak görür, öte yandan, bu yönde ortaya çıkan tanınma taleplerinden doğan beklenmedik çatışmalara ve sorunlara kayıtsız kalır (Tassin, 2006: 510-11). Sara Ahmed'e göre bu paradigma, akademinin piyasalaşmaya uyum sağlamasında kullanılmıştır: "Çeşitliliğin ticari değeri var ve bu, sadece üniversitenin pazarlanmasının bir yolu olarak değil, üniversitenin bir pazar yeri haline getirilmesinde kullanılabilir bir değer. Buna 'Benetton modeli çeşitlilik' diyenler de var; burada çeşitlilik bir kurumun estetik tarzı veya 'yeniden markalandırma' girişiminin bir yolu ... [ve] bir yönetim terimi haline geliyor" (2012: 53).

Bu tarz çeşitlilik politikaları, ayrımlardan ve farklılıklardan doğan çatışmaları ve siyaseti çözmeyi değil, tam da onları örtmeyi, görünmez kılmayı amaçlıyor. Daha da önemlisi, "'Çeşitlilik' kelimesinin kendisi farklılığa işaret ederken illa ki eyleme bağlılık veya yeniden dağıtılabilir adalet mefhumlarına işaret etmez" (2012: 53). Aynı mantık, sürgün akademisyenlere mesleği akademisyen olan sığınmacılar gibi yaklaşılmasına neden oluyor. Ve bu yaklaşım da sürgün akademisyenlerin diğer akademisyen meslektaşları gibi görülme yönündeki siyasi taleplerinin üstünün örtülmesine yol açıyor. Sonuç olarak sürgün akademisyenler, kuruma bir çeşitlilik katabiliyorlarsa veya cömert bir insani yardım politikasının parçası olabiliyorlarsa, ancak o zaman kamusal alanda akademisyen olarak yer alabiliyorlar.

Dolayısıyla biz bu çalışmada *çeşitlilik* yerine, Hannah Arendt'in eyleme ve konuşma koşulu olarak gördüğü *çoğulluk* kavramını tercih ediyoruz. Arendt'in ço-

ğulluk kavramı çeşitlilikten, aynı anda eşitlik ve ayrımı içermekle ayrılır: bu, çeşitlilik taleplerinin teğet geçtiği bir niteliktir. Arendt'e göre bu iki nitelik hayati önem taşır (1994a: 240) zira:

> Eğer insanlar eşit olmasalardı ne birbirlerini ne kendilerinden öncekileri anlayabilir, ne de geleceği planlayabilir ve kendilerinden sonrakilerin ihtiyaçlarını öngörebilirlerdi. Eğer insanlar birbirlerinden kim oldukları bakımından farklılık göstermeselerdi, kendilerini anlaşılır kılmak için ne konuşmalarına ne de eylemde bulunmalarına gerek olurdu. Aynı olan ihtiyaç ve istekleri birbirlerine iletmede, işaretler ve sesler yeterli olurdu.

Arendt'in çoğulluk anlayışı bize, yeni siyasal öznellik taleplerinin doğasını ve yakın zamanlarda yaşanan, çeşitlilik paradigmasına derinden bağlı olan prekaryalığı anlamak için bir ipucu sunar. Başka bir deyişle, eşit ve ayrı bir aktör olarak çoğulluk taleplerinde bulunan, kamusal alanda kendine has eylemlerde bulunarak ve konuşarak ortaya çıkan özneyi ele alabilmemize olanak tanır. Akademik çeşitlilik politikalarının bir parçası olarak Avrupa üniversitelerine sığınan sürgün akademisyenlerin incelenmesinin, tam da bu politikaların nasıl bir kriz içinde olduğunu anlamak için iyi bir hareket noktası olduğunu öne sürüyoruz. Risk altındaki akademisyenleri, mesleği akademisyenlik olan sığınmacılar olarak görmek, her bir akademisyenin sürgün yaşantısının koşullarının kendine haslığını maskeler. Aynı şekilde, Barış Akademisyenleri'nin nasıl, hem Kürtlere karşı devlet şiddetini vurguladıkları için sürgün edilip hem de piyasalaşan bilgi üretiminin salt tutamakları olmayı kabullenmeye direndiklerini tartışmak için bir alana ihtiyacımız var. Bu insanlar, Türkiye'nin Kürt bölgelerinde olan bitene dair sahip oldukları bilginin, onlara bu bilgiyi kamuya açma yönünde siyasal bir sorumluluk verdiğini vurgulamak istediler. Onlara geçici olarak koruma sağlayan Avrupa ve Amerikan üniversiteleri şimdi onlardan, bursları biter bitmez metalaşan eğitim sisteminin değişen ihtiyaçlarına hizmet edecek hazır emek havuzunda bekleyecek nitelikli işgücü olmalarını bekliyor. Oysa, neoliberal akademik sistemin hazır işgücü olmak yerine bu akademisyenlerin deneyimleri ve aktivizmleri, şimdiki yeni, geçici evlerindeki azınlıklara yönelik şiddeti ve bilginin metalaşmasını sorgulayacak bir güç olamaz mı?

Kuzey Amerika ve Avrupa'daki sürgün Türkiyeli akademisyenlerin dönüştürücü potansiyellerini incelemek için ilk önce 1930'larda Almanya'dan çıkıp ABD'deki akademik kültür üzerinde önemli etkileri olan akademisyen sürgün dalgalarının bağlamını oluşturan kurumsal yapılarla maddi koşullara bakıp, bu sürgün deneyimlerinin otoriter devlet yapısına yönelik eleştirilerin gelişimine nasıl katkı sağladığını inceleyeceğiz. Daha sonra ise, Türkiye'deki risk altındaki akademisyenlerin uğradıkları siyasal zulme ve sürgündeki Türkiyeli akademisyenlerin yurtlarında ve sürgün ülkelerinde yaşadıkları sorunlara değinerek, uluslararası yüksek eğitim kurumlarının bu zor duruma verdiği tepkiye yoğunlaşaca-

ğız. Yaptığımız tahlil, sürgün akademisyenlerinin, akademinin küresel düzlemde karşı karşıya olduğu neoliberal kriz bağlamında yaşadıkları sürgün deneyimlerinin içi içe geçen iki unsurunu gözler önüne seriyor: anayurtlarında, Türkiye'de yaşamış oldukları zulmü ve onlara Avrupa üniversitelerinden sunulan uzun vadeli, kalıcı çözümlerin kıtlığını. Bu da sürgündeki Türkiyeli ve diğer ülkelerden akademisyenlerle karşılaşma ve onları içine alma yoluyla Avrupa akademisinin dönüştürücü bir şekilde zenginleşmesinde kurumsal ve maddi olanaklara dair bir tartışma yürütmemize zemin oluşturuyor. Bugün Türkiye'de ve yurtdışındaki muhalif akademisyenlerin sürdürmekte oldukları mücadelelerin, neoliberal akademinin yaşadığı, bilgi üretenlerin prekaryalaşan çalışma koşullarına ve eğitimin genel anlamda metalaşmasına dayalı küresel krize dair içgörüler sunduğunu düşünüyoruz. Bu krize verilen yanıtların bazılarının ise, 1930'larda ve 1940'larda olduğu gibi, baskıcı rejimler altında şekillenen akademik perspektiflerini yanlarına alıp sığındıkları ülkelere götüren zulme uğramış akademisyenlerin deneyimlerinde olabileceğini iddia ediyoruz. Bize göre bu akademisyenlerin sahip oldukları, neoliberalizm tarafından bağımsız akademisyenlere dayatılan homojenleştirici, demokrasiden uzaklaştırıcı tehdide dair içgörüler, akademinin neoliberal demokrasilerde gelecekte nasıl işleyeceği meselesiyle çok yakından ilintili.

Akademinin otoriterizmden sürgüne kaçışı ve uzun erimli ulusötesi dayanışma

Totaliter rejimler, sadece insanları değil, bütün olarak toplulukları da sürgüne göndererek, sürgünü yüzde yüz hakimiyet sağlamak için siyasal bir yöntem olarak kullanagelmiştir. Hitler zamanında Almanya ve Alman işgali altındaki başka ülkelerden muhalif yazarlar, sanatçılar, düşünürler, içinde bulundukları durumdan hareketle varoluşsal bir sorgulamaya girişmiş ve yükselen otoriterizm tarafından köklerinden koparılıp sürgüne gönderilme deneyimi üzerine muazzam bir literatür ortaya koymuşlardır. Bu sürgünler arasında ilk akla gelenler Walter Benjamin (2006), Simone Weil (2014), Stefan Zweig (1943), Hannah Arendt (1958, 1994) ve Theodor Adorno'dur (1951). Özellikle sosyal bilimlerde sordukları sorular ve ortaya koydukları perspektiflerin, savaş sonrası dönemde sürgün yaşadıkları ülkeler, kendi vatanları, kısacası tüm dünyadaki entelektüel gelenekler üzerinde dönüştürücü etkileri olmuştur (Coser, 1984; Wiggershaus, 1995; Jay, 1996; Kettler ve Lauer, 2005; Jenemann, 2007; Wheatland, 2009; Fair-Schulz ve Kessler, 2011; Burke, 2017). Azade Seyhan bu konuda şu görüşleri dile getirir (2005: 275):

> Belki de, Aydınlanma ve onun ilerleme, otoriteden özgürleşme ve normatif hümanizm ideallerine yönelik eleştirinin, hayatları ve kariyerleri Nazi terörü altında yaşadıkları aşırı uçlardaki sürgünle kesintiye uğrayan, tehlike altına giren Horkheimer ve

> Adorno, Hannah Arendt ve Walter Benjamin gibi düşünürler tarafından mercek altına alınması tesadüf değildir. Onların modernite, ahlâk ve faillik üzerine düşünceleri, bu kavramları yeniden tanımlayışları, büyük ölçüde tam da sürgüne ait özel koşullar tarafından belirlenmiştir.

Böylesi sürgün düşünürlerin sosyal ve beşeri bilimler üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Bizim bu çalışmada işaret etmek istediğimiz noktalar açısından 1935'te Almanya'dan Türkiye'ye kaçan Alman Yahudi filolog Erich Auerbach özellikle anlamlı bir örnektir. Auerbach en önemli eseri olan *Mimesis*'i (1953) Türkiye'de kaleme almış, eserin ilk basımı ise Almanya'da 1946'da yapılmıştır. Aynı zamanda, Edward Said'in, İstanbul'da Auerbach ve vatanın kaybının akademik bilinç açısından önemini ve sürgünün etik eleştiri için bir gözlem yeri oluşunu kuramsallaştırdığı çalışması özellikle çok bereketli bir kaynak oluşturur (Said, 1993; 2002; Mufti, 1998; Konuk, 2008; 2010).

O dönemin sürgün akademisyenlerinin ihtiyaç duyduğu kurumsal ve maddi koşulların, Avrupa ve Amerikan akademisine damgasını vurduğunu da bu noktada ele almakta fayda var. Nazilerin 1933'te iktidarı ele geçirmesinin ve Almanya'daki üniversite kadrolarının %39'dan fazlasını kovmasının ardından (Krohn, 1993: 12), dönemin New York'taki New School for Social Research direktörü Alvin Johnson, Sürgünde Üniversite (University in Exile)[2] adlı bir inisiyatif kurarak risk altındaki Alman ve Yahudi akademisyenlere sığınma sunma konusunda girişimlerde bulundu. Johnson, aralarında Max Wertheimer, Hans Jonas, Leo Strauss, Hannah Arendt ve Adolph Lowe'un da bulunduğu upuzun bir seçkin akademisyen listesine ev sahipliği etme amacıyla para toplamayı başardı, bu arada şehrin başka bir köşesindeki Columbia Üniversitesi de Max Horkheimer ve Theodor Adorno'nun yeni evi oluyordu (Krohn, 1993). Nereden bakılırsa bakılsın, 1933 sonrasında sığınmacı Alman ve Yahudi akademisyenlerin bu şekilde Amerikan yüksek öğrenim kurumlarının bünyesine, Yahudi düşmanı ve Alman düşmanı (Grenville, 2015; Rösh, 2014) ortama rağmen alınmasının uzun erimli sonuçları oldu: 1947'ye gelindiğinde, 1933'te sürgün edilmiş akademisyenlerin %77'si kalıcı akademik pozisyonlar elde etmişti (Kent, 1953).

New School, 1941'de New York'ta, bu defa Fransız akademisyenlere yönelik başka bir sürgün üniversitesi kurdu. Sürgündeki Fransız ve Belçika hükümetleriyle yapılan anlaşmalar çerçevesinde kurulan *L'École Libre des Hautes Études*'ün sponsoru Rockefeller Vakfı'ydı (Johnson, 1942; Zolberg ve Callamard, 1998; Chaubet ve Loyer, 2000). École Libre savaş bittikten sonra New School ile bağlarını resmî olarak kopardı, Fransa'ya taşındı, burada sürgündeki sosyologlar, antropologlar, tarihçiler, iktisatçılar, felsefeciler ve siyaset bilimciler için bir çekim merkezi haline geldi, nihayet günümüzün Paris'teki saygın L'École des Hautes Études en Sciences Sociales'ine dönüştü. İlerleyen yıllarda Pierre Bourdieu,

2 Daha sonra Lisansüstü Siyasal ve Sosyal Bilimler Fakültesi adını aldı.

Jacques Derrida, Claude Lévi-Strauss, Fernand Braudel, François Furet ve Thomas Piketty gibi pek çok saygın Fransız akademisyen, disiplinlerarası kurumların prototipi olan bu kurumun mensubu oldu.

1933'te akademisyenler Alman üniversitelerinden kitlesel olarak atıldıklarında Avrupalı ve Amerikalı akademisyenler, siyasetçiler ve yardımseverler buna, New York'taki Uluslararası Eğitim Enstitüsü (Institute of International Education - IIE) altında Yerinden Edilen Alman ve Avrupalı Akademisyenler İçin Acil Durum Komitesi'ni –komite IIE Akademisyen Kurtarma Fonu'nu kurdu– ve bugün hâlâ sürgündeki akademisyenlerin korunmasında merkezî bir güç konumunda olan, İngiltere'de faaliyet gösteren Akademik Yardım Konseyi'ni –bugünkü adı Risk Altındaki Akademisyenler Konseyi (Council for At-Risk Academics - CARA)– kurarak yanıt verdiler (*British Medical* Journal, 1933; *Nature*, 1935; Duggan ve Drury, 1948). Aynı amaçla kurulan kuruluşlar arasında Fransa'da Akademisyenler Komitesi (Comité des Savants) (1933), Hollanda'da Akademisyenler Fonu (Academisch Steunfonds) (1934) ve İngiltere'de Bilim ve Öğrenimin Korunması Derneği (Society for the Protection of Science and Learning in Britain) (1936) bulunmaktadır (Heilbron, Guilhot ve Jeanpierre, 2008: 153).

Günümüzde ortaya çıkan yeni girişimlerin yanı sıra, tam da Hitler Almanya'sı akademisyenlerine yardım amaçlı kurulan örgütlerin bazıları şimdi artık başka ülkelere sığınan akademisyenlere yardım faaliyetleri yürütüyor. Tarihin ironik bir cilvesidir, Nazi Almanya'sından kaçıp ABD, İngiltere, İsviçre, Türkiye ve Filistin gibi ülkelerde entelektüel üretim için kendilerine yeni vatanlar arayan Alman ve Yahudi akademisyenler (Heilbron, Guilhot ve Jeanpierre, 2008: 153) gibi bugün Türkiye ve Suriye'den kaçan akademisyenler de Avrupa'daki en büyük risk altındaki akademisyen gruplarını oluşturuyor; bugün yüzlerce Türkiyeli akademisyen Almanya, Fransa ve İngiltere'yi kendilerine entelektüel vatan edinmiş durumda. Küresel Risk Altındaki Akademisyenler Ağı'nın *Summary Report on Activities 2016-2017* (2017b: 4) başlıklı yayınında, Irak ve Suriye'deki savaşlar ve Türkiye'de akademi üzerinde uygulanan siyasal baskılar yüzünden 1 Eylül 2016 - 31 Ağustos 2017 tarihleri arasında acil yardım talebi başvurularında, beş yıllık 2011-2016 dönemine kıyasla %400'lük bir artış olduğunun altı çiziliyor. Bu bir yıllık zaman diliminde yedi yüzü aşkın başvuru olmuş. SAR, 2017'de tehlike altındaki 366 akademisyene pozisyon bulmayı başarmış; bunların 158'den fazlası akademik pozisyonlar. 366 kişi arasında 270'i Türkiye'den (6) gelen akademisyenler ki bu, bugüne kadar kaydedilen rekor düzeyde yıllık başvuru sayısına (4) tekabül ediyor.

Eskilerin hatırasına saygıyla yeni girişimler de başlatıldı. Haziran 2016'da, Alexander von Humboldt Vakfı Alman hükümetiyle işbirliği içinde, yüzlerce Alman akademisyenin Türkiye'ye kaçışını örgütleyerek yeni kurulan cumhuriyetin yeni üniversitelerinin kurulmasına destek olan Yahudi Alman kimyacı Philipp Schwartz'ın anısına bir burs başlattı (Reisman, 2007; Konuk, 2008;

2010; Eden ve Irzık, 2012). Philipp Schwartz Girişimi (Philipp Schwartz Initiative) 2017-2018 akademik yılında, Suriye ve Türkiye'den risk altındaki üç yüz akademisyene iki yıllık burslar verdi. Almanya'da faaliyet gösteren siyasi partilerle bağlantılı Sol Parti Rosa Luxemburg Vakfı, Die Linke (Rosa Luxemburg Stiftung, tarih belirtilmemiş) ve Sosyaldemokrat Parti Friedrich Ebert Vakfı (Friedrich Ebert Stiftung, tarih belirtilmemiş) gibi bazı vakıflar da sürgün akademisyenleri destekledi. Ocak 2017'den başlayarak Fransa'da, yeni kurulan Programme National d'Aide à l'Accueil en Urgence des Scientifiques en Exil (PAUSE) programı çerçevesinde, tehlike altındaki uluslararası araştırmacılara altı ila on iki aylık dönemlerde kapılarını açtı (Collège de France, tarih belirtilmemiş). PAUSE 2017'de Suriye ve Türkiye'den altmış akademisyene destek verdi ancak Türkiye'den bazı akademisyenler, pasaportları Türk hükümeti tarafından iptal edildiği ve dolayısıyla Türkiye'den çıkamadıkları için bu destekten faydalanamadı (Collège de France, 2017). Mevcut durumda Avrupa'nın dört köşesinde, yukarıda sayılanlardan daha küçük kapsamlı birçok girişim de her yıl sürgündeki yüzlerce akademisyene, birkaç aydan iki yıla kadar değişen sürelerde kısa dönemli burslar ve destekler veriyor. Örneğin, Berlin Federal Hükümeti'nin desteği ile Einstein Vakfı tarafından 2018-2021 yılları arasında verilen araştırmacı pozisyonları ve burslar bunlardan biri.

Barış İçin Akademisyenler'den sürgündeki akademisyenlere

11 Ocak 2016 tarihli "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" başlıklı barış bildirisiyle bir araya gelen Barış İçin Akademisyenler (BAK) bildiriyi imzaya açtıkları dönemde bir örgütlenme içinde değillerdi. Barış İçin Akademisyenler çeşitli alanlardan, birbirlerinden çok farklı vicdani akademisyenlerden oluşan bir gruptu. 1930'larda Alman akademisyenlerin küçük gruplar veya büyük bir olayın tetiklediği büyük dalgalar halinde ülkeden kaçmasına benzer bir hamleyle bu akademisyenlerin bir kısmı da ülkeyi terk etti. Türk devletinin gösterdiği tepki pek çok imzacının beklediğinin ötesinde hızlı ve ağır oldu. İmzacıları "kendine akademisyen diyen bir güruh", "sözde akademisyenler", "aydın müsveddeleri" diye niteleyen, onları "ihanet" içinde olmakla itham eden Cumhurbaşkanı Erdoğan (Tekin, 2019) ve devlet makamı medyada hedef gösterdi (Weaver, 2016; ayrıca bkz. Mutluer, 2017; Tekdemir, Toivanen ve Başer, 2018: 106). Devletle yasadışı ilişkiler içinde oldu şüphesi taşıyan bir mafya lideri, akademisyenleri "kanlarında duş alacağız" sözleriyle açık açık tehdit etti (*Hürriyet*, 2016). Bunların üzerine bildirinin geri alınması beklenirken aksine gruba bini aşkın yeni imzacı eklenerek 1,128 olan imzacı sayısı, neredeyse bir gecede 2,212'ye çıktı. Bunlara paralel olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Barış İçin Akademisyenler'e yönelik önlemlerle harekete geçti. Kısa bir süre zarfında idari ve adli soruşturmalar başladı, yüzlerce akademisyen görevden uzaklaştırıldı, birkaçı tutuklandı (bkz. Başer, Akgö-

nül ve Öztürk, 2017; CARA, 2017; SAR, 2017a). 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından ilan edilen olağanüstü hal sona erdikten sonra bile binlerce imzacı kamusal haklarından mahrum bırakıldı, birçoğu Türkiye Cumhuriyeti Terörle Müwcadele Yasası Madde 7/2 ve Ceza Yasası Madde 53'ten, "terör örgütü propagandası yapmak" suçlamasıyla yargılanmaya başladı. Barış İçin Akademisyenler'in yanı sıra pek çok muhalif siyasetçi, grup, gazeteci, medya çalışanı, yazar ve başka akademisyenler de bu kitlesel tasfiyeden paylarını aldılar. İnsan Hakları Ortak Platformu'nun 2017 tarihli raporuna göre Türkiye'de 5,717 akademisyen, olağanüstü hal kararnameleriyle kamu hizmetinden çıkarıldı ve bugüne kadar bunların çok küçük bir kısmı işlerine dönebildi.

TABLO 1
Barış İçin Akademisyenler'e Yönelik Hak İhlalleri

Hak ihlalleri	*Devlet*	*Vakıf*	*Toplam*
KHK ile kamu hizmetinden uzaklaştırılan ve yasaklananlar + atılanlar + istifa edenler + emekli olanlar	473	76	549
KHK ile kamu görevinden ihraç edilenler	398	8	406
İşten çıkarılanlar	40	49	89
İstifa eden/ettirilenler	47	25	72
Emekli olan/edilen	26	1	27
Disiplin soruşturması açılanlar	442	63	505
"Üniversite Öğretim Mesleğinden veya Kamu Görevinden Çıkarma" talebiyle YÖK'e gönderilen dosyalar	107	5	112
Görevden uzaklaştırma	90	11	101
İdari görevden alınanlar	3	4	7
Gözaltılar	67	3	70
Tutukluluk	2	2	4
Dava açılanlar			822
15 ay hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			138
18 ay hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			7
18 ay 22 gün hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			1
22 ay 15 gün hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			18
15 ay hapis cezası, ceza ertelendi			3
18 ay hapis cezası, ceza ertelendi			1
15 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			5
18 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			1
25 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			5
27 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			17
30 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			7
36 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi		1	

Kaynak: Barış İçin Akademisyenler (2021). Barış Akademisyenleri'ne yönelik ayrıntılı hak ihlalleri dökümü için Serdar Tekin'in "Barış İçin Akademisyenler Vakasının Kısa Tarihi: 11 Ocak 2016 - 11 Ocak 2019" başlıklı raporuna (2019) bakınız.

Bu süreçte ilk dava dört BAK imzacısına Mart 2016'da, bildirinin kamuya duyurulmasından iki ay sonra, başarısız darbe girişiminden dört ay önce açıldı (Barış İçin Akademisyenler, 2018). Bildirinin arkasında durduklarını söyledikleri basın toplantısının ardından basın açıklamasını yapan üç akademisyen gözaltına alındı ve tutuklu yargılanmak üzere kırk gün cezaevine kondular. Bu tutuklama sırasında yurtdışında olan ve hakkında tutuklama olan dördüncü akademisyen de Türkiye'ye döndüğünde tutuklandı ve bir hafta cezaevinde kaldı. Bugüne kadar 822 barış akademisyeni, "terörist propaganda" suçlamasıyla yargılandı. Türkiye yasalarına göre bu suçtan yedi buçuk yıla kadar hapis cezası verilebiliyor (Butler ve Ertür, 2017).

2016 tarihli "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" başlıklı barış bildirisinin imzacıları, imzalamalarından hayli bir zaman sonrasına dek formel bir örgüt altında bir araya gelmemişti. İmzacıların birçoğu birbirini tanımıyordu, bildiriyi sosyal medyada görüp çevrimiçi ortamda imzalamışlardı. Söz konusu bildiri, *change.org* gibi internet sitelerinde küresel ölçekte pek çok ilerici akademisyenin imzaladığı bildirilerden farklı değildi. BAK'ın örgütlü bir yapıya bürünmesi hükümetin Barış Akademisyenleri'ni hedef göstermesi ile başladı ve bu yapı, üniversitelerdeki soruşturmalar, işten çıkarmalar, 2016 ve 2017'de akademide yaşanan siyasal içerikli kitlesel tasfiyeler, KHK'lar ve dava süreçleri ile güçlendi. Bu süreç, Türkiyeli akademisyenleri toplumsal dayanışmaya yönelik daha etkin ağlar kurmaya itti. Pek çoğu bu dayanışmaya Türkiye'den ayrıldıktan sonra dahil oldu, gittikleri ülkelerde BAK'la dayanışma gruplarının kurulmasına yardım etti. Bugün BAK çatısı altında bir araya gelmiş olan Türkiyeli akademisyenler, maruz kaldıkları tasfiye ve zulme rağmen, geleneksel üniversitelerin sınırlarının ötesinde kamuya açık eğitime yönelik yeni ortamlar ve platformlar yaratmak için çalışmalarına devam ediyorlar. Paradoksal olarak, bu akademisyenler, Türkiye'nin akademik kurumlarından, hatta Türkiye'den tasfiye edilmiş olsalar bile, ileride de göreceğimiz gibi, onları kabul eden ülkelerdeki kurumlarda marjinalize edilmeleri sonucunda, egemen neoliberal akademik kurumları, seçkinci, hiyerarşik, metalaşmış ve piyasalaşmış olmakla eleştirmeye yöneldiler. Aynı zamanda eleştirel perspektifleriyle sürgünde devam ettirdikleri akademik hayatlar, bu akademisyenlerin Türkiye'de olsun sürgünde olsun, heyecan verici ve yenilikçi addedilen çok çeşitli öğretim ve araştırma biçimlerine yönelik tasarımlarının zeminini oluşturdu/oluşturuyor.

Barış Akademisyenleri, Avrupa ve Kuzey Amerika akademilerine ve entelektüel çevrelerine genelde geçici olan pozisyonlarla girdiler. SAR, CARA ve daha küçük ulusal programlar kapsamında edindikleri kısa dönemli, misafir akademisyen tarzı pozisyonlarla bu akademisyenler, Avrupa'nın yükseköğrenim kurumlarına Türkiye'de sergiledikleri eleştirel vicdani duruşu götürdüler; tahlilleri, yeni ulusötesi dayanışma ağlarıyla güçlendi, derinleşti. Bu sürgün akademisyenler, diğer sürgün sanatçılar, gazeteciler ve diğer bilgi üreticileri ve bulun-

dukları ülkelerdeki meslektaşlarıyla omuz omuza bugün yeni akademik, sanatsal ve edebi işbirliklerinin kolaylaştırılması için çok çaba sarf ediyorlar. Amaç, bilgi üretimine yönelik yeni yöntem ve ideolojilere gebe eleştirel düşünceyi mümkün kılacak ulusötesi, çeşitliliğe kucak açan kamusal alanlar açmak. Her ne kadar bu faaliyetler epey ümit vaat etse de, birazdan da göreceğimiz gibi bugüne kadar vücut bulmuş olan ulusötesi bağlantılar ve dayanışmaların barındırdığı bazı güçlükler de mevcut.

Sürgün ve insani yardım ya da "kurtarılmayı bekleyen kurban" olmak

Her ne kadar 1930'larda ve 2010'larda yaşanan kitlesel akademisyen sürgünleri kimi benzerlikler gösterse de, bu sürgünler arasındaki farklara yönelik bir tahlil, içinde bulunduğumuz anı daha keskin bir gözle mercek altına alma imkânı sunabilir. 1930'ların sürgün dalgası totaliter rejimler çağında vuku bulmuşken bugün yaşanan sürgün, neoliberal-otoriter devletin yükselişte olduğu bir çağda oluyor. 1930'lar ve 1940'larda sürgüne giden akademisyenlerin çoğunluğu vatansız oldular ve gittikleri yerlerden sığınmacı statüsü ve vatandaşlık almaya çalıştılar, bugün Türkiye'den sürgüne giden akademisyenlerse genelde gittikleri ülkelerden sığınma istemiyor, onun yerine geçici burs veya destekler kanalıyla çalışma izni almaya çalışıyorlar. Bu sürgün akademisyenlerin bir kısmı ise, pasaportları Türk devleti tarafından iptal edilmiş olduğundan vatansız kalmak veya ev sahibi ülkeden hareket edememek gibi büyük bir zorlukla karşı karşıyalar. Normalde yurtdışında iş bulup Türkiye'den ayrılabilecek olan bazı akademisyenler ise aynı nedenden ötürü, yani pasaportları iptal edildiği için, ülkeyi terk edemediler. Türkiye'ye hapsolan bu insanlar seyahat özgürlüklerini, çalışma haklarını, hatta neredeyse bütün temel kamusal ve siyasal haklarını yitirmiş durumdalar. 1930'larda Almanya dışında sığınma arayan akademisyenlerin içinde bulunduğu siyasal koşulların aksine Türkiye'de bugün yaşanan siyasal zulüm ve tasfiye süreci henüz bütün Avrupa ülkeleri tarafından açık bir şekilde tanımlanmış ve tanınmış değil. Örneğin, Almanya'daki akademik çevrelerde takdire şayan Alman destek programlarını ve dayanışmasını ortaya koyanlar genelde, Türkiye'yle sıkı ailevi bağlara sahip Türkiye kökenli Alman akademisyenler ile farklı etnisitelerden idealist Alman akademisyenler oldu. Türkiyeli akademisyenlerin durumuna her bir Avrupa ülkesinden verilen tepki ve bu insanları içlerine almaya yönelik dayanışma örgütlenmelerindeki yerel kapasite, ülkenin Türkiye'yle ilişkilerine bağlı olarak değişkenlik gösteriyor.

Dahası, her ne kadar Avrupa kaynaklı dayanışma burs programları risk altındaki akademisyenlere fon sağlanmasında önemli, aktif bir rol oynasa da, her zaman destek alma ihtimali en yüksek olan akademisyenler en yüksek risk altında olanlar olmuyor. Bursları genelde eğitimlerini Kuzey Amerika ve Avrupa üniversite-

lerinde tamamlayıp üst düzey dergilerde İngilizce veya Fransızca ya da Almanca çok sayıda yayın yapmış olanlar alıyor. Gerçekten de rekabet yetisi, sürgün akademisyenlerin zulümden kaçabilme becerilerinde çok önemli bir gösterge haline geldi. Bu gözlem, prekaryalaşan neoliberal akademide önceden yerleşmiş bulunan ağların, farklı seslerin, fikirlerin ve yaklaşımların çoğulluğuna yapısal olarak nasıl kapalı olduğunu da gösteriyor. Bu durum akademide gerilimlere, rekabete neden oluyor. Yereldeki genç akademisyenler bu bursları alan sürgün akademisyenlere genelde içerliyorlar. Çünkü her geçen gün daha rekabetçi hale gelen neoliberal akademinin emek piyasasındaki çekişmenin sürgün akademisyenlerin piyasaya girişiyle daha da zorlaşmasından haklı olarak pek memnun değiller.

Çok yaygın gözlemlediğimiz, kaçınılmaz olan bir bulgu da, burs desteklerinin kısa vadeli doğasından dolayı dayanışma programlarının fiiliyatta insani yardım projeleri gibi işliyor olması: Bu programlar, risk altındaki akademisyenlere geçici bir güvenlik sağlarken ciddi sayıda örnekte bu insanların yerel akademik bilgi üretimi ve öğretim mekanizmalarına entegre olmalarını sağlamıyor. Örneğin, Almanya'daki sürgün akademisyenler, aslında iyi niyetli olup talihsiz bir şekilde "Bir Akademisyen Evlat Edin" (*Adopt an Academic*) gibi paternalistik bir ad verilmiş olan, yerel bir akademisyenle bir sürgünü bir araya getiren programa dair rahatsızlıklarını insanlara anlatmakta zorluk çektiler. Pek çok örnekte bir üniversite bir sürgün akademisyeni misafir olarak kabul ettiğinde onu sınıfta ders vermeye yönlendirmiyor, hatta ilgili bölümün normal işleyişine dahil etmiyor, genelde sürgün kişi, akademik çevrelerden tam bir yalıtılmışlık içinde kendi başının çaresine bakmaya terk ediliyor. Bu insanlar kendilerini bir meslektaş olarak değil, bir insani yardım politikasının nesnesi gibi hissediyorlar, pek çoğu, üç ila yirmi dört ay arası değişen bu burs programlarının bütün süresini "Enerjimi acaba nereye odaklasam?" diye düşünerek, kafası karışık bir şekilde geçiriyor. Özellikle aydınlatıcı bir diğer bulgu da, risk altındaki bir akademisyeni kabul etmesi talebinde bulunulduğunda, başvurulan kurumun personelinin şu itirazı: Travma altında olan akademisyenlere yönelik psikolojik destek veremeyeceklerini söylüyorlar. Mevcut girişimlere içkin olan bu insani yardım merkezli bakış açısı, sürgündeki akademisyenlerin Avrupa'nın akademik hayatına potansiyel katkı sunacak meslektaşlar olarak değil, ev sahibi bölüme tam anlamıyla ait olmayan, muhtaç misafirler olarak görüldüğüne, varlıklarının ancak insani yardım temelli saiklarla tolere edilebildiğine işaret ediyor.

Başka bir düşündürücü bulguysa, insani yardım odaklı yaklaşımın neoliberal versiyonunun, sürgün akademisyenleri potansiyel vicdani sığınmacılar gibi konumlandırmasıdır. Zira bu akademisyenlerin Batı toplumlarının ana damarına entegrasyon potansiyelleri diğer, daha az eğitimli (ama gerçek) sığınmacılardan ciddi ölçüde yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede akademik sürgünlerden Avrupa akademi piyasasına yeni katılan işgücü olmaları beklenmektedir. Alman bürokrat ve profesörler sürgündeki akademisyenlerle görüşmele-

rinde akademiyi sürekli bir "pazar yeri" olarak niteleyen, ev sahibi ülkenin ana akım akademik ortamına "entegre" olmakta güçlük çeken akademik sürgünlere sanayi ve hizmet sektörlerinde alternatif kariyer seçenekleri aramalarını tavsiye eden ifadelerinde da aynı yaklaşımı görebilmek mümkündür. Bu koşullar altında, Türkiyeli sürgün akademisyenlerin kendilerini piyasa ideolojisiyle işleyen üniversite ve araştırma sektörlerine uygun, yüksek nitelikli göçmen işgücü olarak konumlandırılmış vaziyette bulduklarını söyleyebiliriz.

Tabii akademik sürgünlerin "yardıma muhtaç zavallı öteki" söylemi çerçevesinde görülmesi sadece akademide gerçekleşmiyor. Dayanışma amaçlı fon toplamayı kabul eden kimi örgütler –örneğin Brüksel'deki bir öğretmenler birliği– kampanyaları için sürgün akademisyenlerden Türkiye'de akademide çekilen zulme dair fotoğraf ve hikâyeler istiyor. Ana akım medya sürgündeki akademisyenleri, zalimin, Türkiye örneğinde "kötü baskıcı" Erdoğan'ın elinden kurtarılacak kurbanlar olarak resmetme eğiliminde. Bu kurbanlaştırıcı hikâye arayışlarında sürgün akademisyenlerin acıklı kaçış hikâyelerine takılıp kalıyorlar. Bu yazının yazarlarından Nil Mutluer *Open Democracy*'de yayımladığı bir makalede ana akım medyayla karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

> Batılı bakışın taze kurbanlara ihtiyacı var ve anlaşılan o ki bende o kurbanlardan birini buldu. Bunu nereden mi biliyorum? Gazetede, hem de *Wall Street Journal*'da (WSJ) çıkan bir yazıda okudum [Parkinson ve Peker, 2016]. Bakın WSJ, 24 Ağustos 2016 tarihli bir yazıda benim hakkımda neler demiş: "İstanbul'da yaşayan Nil Mutluer üç yaşındaki kızını kapıp, tek bir bavulla Türkiye'nin bir kıyısına koşmuş. Eskiden Nişantaşı Üniversitesi Sosyoloji Bölümü başkanı olan Mutluer, devletin trol ağından ucu ucuna kurtulup kaçmış. 'Yetkililer daha şimdiden havaalanlarında meslektaşlarımı sorguya çekmeye başladı,' diyor. Batı eğilimli bir liberal olan ve Berlin'deki akademik kadrosuna gideceği yolun ilk durağı olan Yunanistan'a doğru bir feribota binen Dr. Mutluer..."

Bir gazete haberi için hayli çarpıcı bir başlangıç, değil mi? Yunanistan üzerinden tek bir bavulla, üç yaşındaki kızıyla kaçan akademisyen bekar anne! Oldukça dokunaklı da – tam da Batılı bakışın yeni piyasalarının talebini karşılamaya yönelik kurbanlaştırıcı, ilgi çekici bir insan hikâyesi. Bu hikâye, yaşayanın anlatılarının sistemin beklentisi doğrultusunda çarptırılarak "kurtarılmayı bekleyen kurban" söylemine cinsiyetçi bir şekilde uydurulması örneklerinden sadece bir tanesi.

Neoliberal zamanlarda sürgündeki akademisyenlerin dönüştürücü potansiyeli

Yukarıda tartışılan bulgu ve tahlillerde de görüleceği üzere, risk altındaki akademisyenler, bazı otoriter ülkelerde ifade özgürlüğünün suç ilan edilmesi veya dünyanın dört köşesindeki neoliberal akademik çalışma düzeninin "prekarya-

laştırılması" meseleleri bağlamında siyasi sorun yaşayan kesim olarak ele alınmak yerine, bir "kurban-zalim-kurtarıcı söyleminin" içindeki kurban (Mutluer, 2017) konumuna yerleştiriliyor. Bu konumla da risk altındaki akademisyenler, geçici çözümlerle halledilebilecek bir insani yardım meselesine indirgeniyor. Barış Akademisyenleri sürgün olarak Avrupa üniversitelerinde ortaya çıktıklarında kendilerini neoliberal bilgi üretimi ve çalışma yordamlarını üstü örtülü de olsa kabul etmiş olan bir akademi kurumuyla karşı karşıya buldular ve buna akademik prekaryalık da dahildi. 1930'larda (iyi kötü) liberal rejimlere kaçan öncellerinin aksine günümüz sürgün akademisyenleri, 1980'lerden bu yana neoliberal baskı altında çalışan Avrupa ve Kuzey Amerika üniversitelerinden sığınma istiyorlar (Thompson, 1970; Altbach, 2001; Radice, 2013; Rustin, 2016). O zamandan bu yana akademi her geçen gün daha çok piyasa kriterlerinin ve rekabetin düzenlediği bir sistem haline geldiğinden, akademisyenlerin çalışma koşulları da gittikçe daha kırılgan ve prekar hale geliyor (Gee, 2017). Günümüzde araştırma, başarı sıralaması kriterleri üzerinden etki faktörlerine ve bilginin araçsallaştırılmasına indirgenmiş halde (Burawoy, 2011). Piyasa ihtiyaçlarını karşılama odaklı bu neoliberal çerçeve, akademik özgürlükler, eleştirel tartışma, kamu yararı, düşünümsellik ve çoğulluk gibi demokratik değer ve ilkeleri gerileterek dünyanın her geçen gün demokrasiden daha çok uzaklaşmasına katkıda bulunuyor (Masao, 2002; Giroux, 2004; McClennen, 2010; Burawoy, 2011; Woodman, 2017; Keily, 2017; Harland vd. 2010). Üniversitenin bu neoliberal dönüşümü, yeni gelenlerin akademik hiyerarşide öteki olarak konumlanmasını da doğrudan etkiliyor. Kıta Avrupası'nda akademik sürgünler hiç düşünmeden, ânında telaffuz ediliveren *entegrasyon* ve *rekabet* kelimeleriyle sık sık karşılaşıyor; bunlar, istedikleri kadar kurumsal olarak "biz çeşitlilik vaat ediyoruz" deseler de, Avrupa akademisinin uluslararasılaşmaya ve çeşitlenmeye karşı inatçı direncinin külliyatına ait kelimelerdir. Çeşitlilik yapılarıyla, bunları ete kemiğe büründüren akademisyenlerin yaşadıkları şeyler arasındaki bu uçurumu Ahmed "performatif olmayan" (2012: 119) diye nitelemişti: kurumsal yapıların "dile getirip yürürlüğe koymadıkları" şeyler.

Günümüzün Türkiyeli sürgün akademisyenleri İkinci Dünya Savaşı zamanındaki öncelleri gibi vicdani sürgünlerdir, sürgüne gitmeden çok önce kendi ülkelerinde azınlıklara yönelik uzun yıllardır devam eden şiddet kıskacına karşı akademik eleştiriler yöneltmiş insanlardır. "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" başlıklı barış bildirisine imza atmak bir akademik vicdan ve kamusal cesaret edimiydi, çoğulluğu savunan ve milli birlik ve beraberlik adına savaş çığırtkanlığı yapan milliyetçi söyleme uzun erimli bir siyasal ve yapısal alternatif öneren bir edimdi. Burada amaç, çoğulluk ilkesi ve demokratik haklar temelinde bir barışın olanakları üzerine düşünmek yoluyla şiddet döngüsünü kırmak ve statükonun siyasetine meydan okumaktı. İmzacılar, sadece etnik ve kültürel farkları içeren bir Türkiye çağrısında bulunmakla kalmadılar, fikir ve kanaatler çoklu-

ğunu eşit olarak tanıyan, özellikle Türkiye'de günümüzde süregiden mücadelelere dair bir eleştirel düşünme biçimi de talep ettiler. İmzacıların çoğu, bir bildiriye imza koymak gibi küçük bir eylemin sonucunda büyük bir değişim olmasını beklemiyordu, sadece kendilerini yoğunlaşan şiddetin tanığı olduklarını dile getirmeye mecbur hissetmişlerdi.

Biz, vicdani sürgünler olarak Barış İçin Akademisyenler'in Avrupa ve Türkiye'de, insani yardımla yapıştırılan yara bantlarına değil, kalıcı çözümlere odaklanan yeni bir düşünme biçimini başlatan biricik bir konumda olduğunu iddia ediyoruz. Sürgündeki akademisyenler Türkiye'deki imzadaşlarıyla birlikte kemikleşmiş akademik yapı ve hiyerarşilere yönelik doğrudan eleştiriler ve ulusötesi bilgi yaratımı için yeni ortamların inşası yoluyla çözümler öneriyorlar.

Bugün Türkiye dışında kendilerine ev sahipliği eden ülkelerde prekaryalık ve marjinalleştirmeyle mücadele eden Barış Akademisyenleri, aslında bu tür toplumsal güvencesizlik biçimlerine aşinalar. 2000'lerin başlarından itibaren neoliberalleşmenin küresel eli Türkiye akademisine de uzanmış, daha o zamanlardan bilgi ve emeği metalaştırmaya başlamıştı (İnal ve Akkaymak, 2012), fakat bu, hayli merkezileşmiş bir hamleydi (Vatansever ve Yalçın, 2016). 1980 askerî darbesi sonrası dönemde Türkiye akademisinin yapısında yaşanan değişimler, üniversitelerin işlev, hedef ve kapsamını, rekabetçi, hiyerarşik, merkezden kontrol edilen kurumlara dönüştürmeyi amaçlıyordu. Aslına bakılırsa, üniversitelerin kurumsal özerkliği ve akademisyenlerin akademik özgürlüğü Türkiye'de on yıllardır saldırı altında. Türkiye üniversiteleri uzun yıllardır bilimsel mükemmeliyet değil, hükümete sadakat temelinde kendilerini kanıtlamak durumunda kalıyor. Keza son dönemde üniversite yöneticileri ve YÖK tarafından akademisyenlere uygulanan siyasi baskılar da, bu baskılar için gereken yapılar ve personel zaten hazırda beklediği için etkili oldu (Özyürek, 2018).

Türkiye'de kalan imzacı akademisyenler ise bugün siyasal ve piyasa temelli baskılarla karşı karşıyalar. İşlerinden kovulmuş ve kara listeye alınmış olanlar ise, Türkiye'nin hiçbir üniversitesinde iş bulamıyorlar, üstelik bir kısmı da bütün kamu hizmetlerinden de yasaklı durumda. Barış bildirisinin kamuya ilanından ve ardından gelen zulüm dalgasından kısa bir süre sonra İstanbul'da akademik bir atölye düzenlendi ve bu atölyeden Kampüssüzler hareketi doğdu. Bu, hem akademiden hem dışından akademisyenlere ve bağımsız araştırmacılara açık bir eğitim hareketiydi. Kampüssüzler'in en acil amacı işlerinden olmuş akademisyenlere alternatif bir platform yaratmak olsa da bu insanların zihinlerindeki daha geniş kapsamlı amaçlar ışığında zamanla farklı bir şekle büründü: dahil edici araştırma ve öğretim yöntemlerinin, tarzlarının tartışılması, kuramsallaştırılması; akademik bilginin üniversite kampüslerinin dışındaki yerlere taşınması ve hiyerarşik olmayan, disiplinlerarası, dinamik, özerk alternatif bir akademinin inşası (Başdaş ve Akbal, 2017). Temmuz 2016'da yaşanan başarısız darbe girişimi sonrası dayatılan olağanüstü hal döneminde işlerinden olan akade-

misyenler Ankara, Antalya, Dersim, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Mardin, Mersin ve Urfa'da bu tarz, kurumsal olmayan on akademi kurdu. 2016'da Kampüssüzler hareketinin desteğiyle yapılan ilk etkinlik, Eskişehir ve İstanbul'da işinden olan akademisyenler tarafından dayanışma amaçlı verilen dersler oldu. Bunun ardından Eylül 2016'da Kocaeli'de Dayanışma Akademileri'nin ilki kuruldu. O sıralarda bu hareket kitlesel tasfiyelerin ardından doğan yaygın akademik sorunlara yaratıcı çözümler bulmaya odaklandı: tez danışmanları işten çıkarılmış olan öğrencilere gölge danışmanlar atamak, mevcut ve yeni öğrencilerle genel anlamda kamunun, işlerinden olan akademisyenlerden öğrenmelerine olanak tanıyacak çevrimiçi dersler organize etmek gibi. Daha sonra sayıları onu bulan Dayanışma Akademileri BİRARADA Dernek çatısı altında toplanırken (https://biraradadernek.org/), KHK'yla ihraç edilen bir grup akademisyen de TİHV Akademi'yi kurdu (https://tihvakademi.org/). Bu akademiler, bilgi üretimi, entelektüel özgürleşme, özerk üniversite gibi konular üzerine atölyeler düzenliyor, Türkiye'deki insan hakları ihlalleri konusunda kapsamlı raporlar hazırlayıp doğa bilimi, sosyal bilim ve beşeri bilim disiplinleri aralarındaki ayrımlara nasıl meydan okuruz sorusu üzerine kafa yoruyorlar. Bu insanlar, özerk, yatay örgütlenmiş, çeşitliliğe, eleştiriye dayalı disiplinlerarası bir akademi inşa etmeyi amaçlıyor. "Biz Kimiz?" başlıklı bildirilerinde Dayanışma Akademileri fikirlerini internet sayfalarında şu şekilde beyan ediyorlar:

> Bizler Türkiye'deki neoliberal otoriterleşme sürecinin üniversitelere yansımasından payını alan, bu süreçte baskıya, savaşa, şiddete, adaletsizliğe barış umudundan beslenerek karşı çıktığımız, barış sözümüzde ısrar ettiğimiz için üniversitelerdeki işinden edilen akademisyenleriz. Derdimiz, akademik bilgi üretiminin siyasal ve toplumsal alanlarda barışı, şiddetsizliği, adaleti öncelikli kılarak gerçekleştirilmesi. Derdimiz, bu tür bilgi üretim süreçlerini dışarısına itildiğimiz üniversite yapıları dışında da devam ettirmek. Derdimiz, barışı öncelikli kılan bilgi üretim ve dolaşım süreçleri boyunca, otoriter yapılar karşısında cesaret gerektiren, kaçınılmaz olarak cüret eden bilgiyle ilişkimize mevcut üniversite yapıları dışında da devam etmek. Bunu yaparken, bilgiyi kurumsal alandan dışlanan eşitlik, özgürlük, dayanışma ilkelerine referansla üretmek ve paylaşmak (bkz. Dayanışma Akademileri).

Sürgündeki Barış İçin Akademisyenler de bu arada, Almanya, Fransa, İngiltere ve Kuzey Amerika'daki sivil toplum aktörleriyle işbirliği içinde uluslararası dayanışma ağları kurmakla meşguldüler. Her ülkedeki destekçi grubu, bulunduğu ülkedeki siyasi koşullarla uyumlu, kendine has girişimlerde bulundu. Örneğin Ocak 2016'da, bildirinin kamuya ilanının hemen ardından, Fransız akademisyenlerinin büyük desteğiyle Fransa'da bir dayanışma grubu oluşturuldu. Bu grup, Collège de France'da risk altındaki akademisyenlere yönelik PAUSE Programı'nın kurulması için hükümet yetkililerini harekete geçirdi. Fransa'daki sürgün akademisyenler Fransa üniversitelerinde, Türk devletinin akademik

özgürlüğe yönelik saldırılarına odaklanan birçok farkındalık kampanyası ve semineri düzenledi.

Türkiye dışındaki bütün dayanışma ağları arasında Almanya özel bir ilgiyi hak ediyor, çünkü risk altındaki Türkiyeli akademisyenlere en çok kucak açan ülke Almanya oldu. Şüphesiz bu ülkede ciddi bir nüfus oluşturan Türk ve Kürt diasporaları ile uzun bir tarihi geçmişi olan Türk-Alman bağlantılarının bunda önemli bir kolaylaştırıcı etkisi oldu. Türkiye ve Almanya'dan Akademisyenler, Türkiye'deki Dayanışma Akademileri'yle işbirliği içinde, Rosa Luxemburg Vakfı ve Potsdam Üniversitesi'nin mali desteğiyle heyecan verici bir girişim başlatıp, Off-University grubunu kurdular. Kendine özgü bir yapısı olan bir sınır tanımayan akademi girişimiydi bu. 7 Ekim 2017'de gerçekleştirilen ilk uluslararası konferanslarının başlığı "Barış Hakkında Zor Sualler" idi (Off-University, 2017). Off-University, "Türkiye'den akademisyenler ve öğrenciler tarafından ve onların yararına kurulmuş olmakla birlikte, dünyanın her yerindeki akademisyenlere hitap" eden açık ve bedelsiz bir çevrimiçi eğitim platformudur. Misyonu, "dünyada barışla çeşitlilik içinde birlikte yaşama gayelerine" bağlıdır, dolayısıyla "eğitim ve araştırma faaliyetlerinde hiyerarşileri azaltıp daha demokratik usuller geliştirmeyi amaçlamaktadır" (Off-University, 2017). Son girişimleri, Almanya dışından, Türkiye ve diğer ülkelerden öğrencilere diploma verecek sertifikalı bir uzaktan eğitim ve öğretim programı başlatmak oldu.

Almanya'da yaşayan Barış İçin Akademisyenler bir de temel amacı barış üzerine akademik projeler yapmak ve Türkiye'de işlerinden edilen meslektaşlarıyla dayanışma göstermek olan Barış İçin Bilim İnsanları (Wissenschaftlerinnen für den Frieden) adlı bir dernek kurdu. Sonuncu ama kesinlikle bir o kadar önemli olan başka bir girişim de, Kasım 2017'de sürgündeki akademisyenlerin Duisburg-Essen Üniversitesi Türk Çalışmaları Enstitüsü, Berlin merkezli Transregionale Studien ve Kulturwissenschaftliches Institut Essen işbirliğinde başlattığı, Türkiye'den akademisyenlere yönelik Sürgünde Akademi Projesi'dir (Academy in Exile, 2017; Boeddeling, 2017). Volkswagen Vakfı'nın ana sponsoru olduğu, IIE Scholar Rescue Fund ve Freudenberg Vakfı'nın da destekleriyle kurulan akademi tehlike altındaki Türkiyeli akademisyenlere iki yıllık burslar veriyor ve konferanslar düzenliyor.

Almanya'da bir defaya mahsus akademik işbirlikleri de gerçekleştirildi. Örneğin 2018 yazında, Berlin Humboldt Üniversitesi'nden saygın bir akademisyenin koordinatörlüğünde, çalışmalarını Humboldt ve Freie üniversiteleriyle Touro College'da sürdüren sürgün akademisyenlere yönelik "Akademisyenler Yollarda: Sürgün, Tersine Göç ve Yerel Ötesi Dayanışma Fikirleri" başlıklı ortaklaşa bir ders serisi başlatıldı. Başka bir örnekse, Türkiye'den risk altındaki akademisyenler tarafından Mısır, İran, Almanya, Suriye ve Türkiye gibi çeşitli ülkelerden akademisyenler, gazeteciler, sanatçılar ve aktivistlerle işbirliği içinde planlanıp organize edilen bir atölye serisidir. Bu atölyelerin amacı disiplinlera-

rası bilgi paylaşımına yönelik platformlar kurmaktır. Serinin ilk organizasyonu Humboldt Üniversitesi, Alice-Salomon Hochschule ve Adopt a Revolution tarafından Haziran 2018'de gerçekleştirilen "Biz Devrimi Beklemiyoruz: Kriz Zamanlarında Feminist Mücadelelerde Suriye, Türkiye, Mısır, İran" başlıklı panel ve atölyeydi. Ayrıca belli bir dönem için izin alan saygın akademisyenlerin kendi pozisyonlarına geçici süre atanmak üzere sürgün meslektaşlarını davet ettikleri örnekler de mevcut. Almanya'da bu tip geçici görevlendirmeler liyakate dayalı olduğundan, böyle girişimler sürgündeki akademisyenlerin o ülkenin akademisinde bir yer edinmeleri yönünde önemli fırsatlar sunuyor.

Barış bildirisi imzacısı olma, Türkiye'deki akademik dayanışma hareketinin faaliyetlerine katılma ve yurtdışında dayanışma faaliyetleri yürütmenin Barış Akademisyenleri'ne açılan davadaki iddianamenin ve "terörist propaganda" ithamının özünü oluşturması hayli düşündürücüdür. Bütün imzacıları Türkiye Cumhuriyeti ve devletine karşı organize bir eyleme katılmakla itham eden on yedi sayfalık iddianame ve bireysel olarak açılan davalar söz konusudur. Bu iddianamede insanlar aynı zamanda Dayanışma Akademileri'ne katılmakla ve Türkiye'yi uluslararası kamuoyunda hedef haline getirmekle suçlanmaktadır (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, 2016). Başka bir deyişle, savcıyı bu denli rahatsız eden suçlananların sadece Türkiye'nin Kürtlere yönelik şiddet içeren politikalarını eleştiren uluslararası bir bildiriyi imzalamış olmaları değil, ülkede ve yurtdışında dayanışma ağları kurmuş olmalarıdır.

Sonuç

Türkiye'de hem bilgi üretiminin piyasalaşması hem yönetimdeki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin otoriter eğilimleri, daha barışçıl, çoğulcu ve demokratik bir dünya hayal etmeye cüret eden akademisyenleri büyük bir riskle karşı karşıya bıraktı. Barış İçin Akademisyenler, vicdan sahibi bilim insanları olarak, militarizm, milliyetçilik, otoriterizm ve üniversite alanındaki metalaşma, demokrasiden uzaklaşma, eğitimin dışlayıcı hale gelmesi gibi içinde bulunduğumuz dönemin önde gelen siyasal meseleleri üzerine kafa yormakta, bu meselelere aktif bir şekilde angaje olmaktalar. Akademik, eğitimsel ve kamusal çalışmalarıyla bu insanlar, devletlerin bilgi üretimi ve aktarımının çeşitli alan ve biçimlerine tamamen hâkim olma girişimlerine karşı yeni, çoğulluğu kucaklayan, barışçıl temellerde müşterek varoluşa dayalı alternatif vizyonlar yaratacak kamusal alanlar yaratmak için çaba gösteriyorlar. 1930'lardaki öncelleri gibi günümüzün bu sürgündeki akademisyenleri, eleştirel düşünme ve angajmanları yeşertmek için yeni özerk araştırma ve öğretim bağlamları ve ulusötesi dayanışma ağları ortaya koymak için girişimlerde bulunuyorlar.

Ancak günümüz sürgün akademisyenlerinin çalışma koşulları, prekaryalaşmış toplumsal statüleriyle ve ev sahibi ülkelerdeki istihdam koşullarıyla yakın-

dan bağlantılı. Dolayısıyla başarıları Avrupa akademisinin ve bu ülkelerdeki göç politikalarının değişen statülerine göre değişiyor. Türkiyeli risk altındaki akademisyenlerin gözünde performatif –fiilî– entegrasyon sadece bir yükseköğrenim kurumunda bulunmaktan değil, daha somut olarak, bünyesinde düşünebilecekleri, tartışabilecekleri, bir şeylere angaje olabilecekleri, hocalık yapabilecekleri, yazabilecekleri güvenceli bir akademik pozisyon almaktan geçiyor. Günümüzde risk altındaki akademisyenlere açık Avrupa'daki pozisyonların kısa dönemli ve geçici doğasından dolayı, Türkiyeli sürgün akademisyenlerin Avrupa akademisine, İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman ve Yahudi öncelleri gibi damgalarını vurabileceklerini hayal etmek gerçekten de güç.

Zihnimizin bir köşesinde bu şerhleri ve engelleri tutarak biz yine de Barış İçin Akademisyenler'in böylesine kısa bir sürede iki önemli görevi başarıyla yerine getirdiğini öne sürüyoruz. Birincisi, barışçıl, şiddet içermeyen bir sivil itaatsizlik eylemiyle, gittikçe otoriterleşen Türk devletinin onlara uyguladığı siyasi baskıya karşı direniş göstererek, Türkiye'de yeni, daha çoğulcu bir kamusal alan talep etmeye ve sonrasında bunun yaratılmasına cesaret sergilediler. İkincisi, karşı karşıya oldukları akademik ve kamusal prekarya ortamına rağmen, Türkiye ve Avrupa üniversitelerinin piyasalaşması ve hiyerarşikleşmesine karşı eleştirel bir duruş sergileyip anayurtlarında ve sürgünde oldukları ülkelerde öğretim ve araştırmaya yönelik yeni özerk yollar inşa etmek için harekete geçtiler.

Günümüz sürgün akademisyenleri, akademik ve kamusal misyon olarak görev edindikleri özgür demokratik ortamı ve çoğulluğu savunmayı hem kendi ülkelerinde hem de şu an sürgünde oldukları ülkelerde sürdürüyorlar. Bu bakımdan Barış İçin Akademisyenler ve diğer sürgün bilim insanları, içinden çıktıkları ve karşı olarak konumlandırıldıkları bilgilerle ve aynı zamanda onların sınırlarını aşarak ve mağdurun bilgisini de katarak Abdelkébir Khatibi'nin tabiriyle "başka bir düşünme biçimi"nin (1983) gerçekleşeceği bağımsız platformlar ve alanlar yaratma potansiyeli taşıyorlar (Mignolo, 2000). Bizim görüşümüze göre, zamanımızın büyük siyasal meseleleri karşısında "düşünme cesareti" gösteren Barış İçin Akademisyenler, Ortadoğu ve Avrupa akademilerinin içinde ve dışında çoğulluk üzerine derinlemesine ve etik olarak "başka bir biçimde" düşünmeye bir numaralı adaylar.

Çeviren ÇIÇEK ÖZTEK

KAYNAKÇA

Academics for Peace. (2016) "We Will Not Be a Party to This Crime!", 1 Ocak, https://barisicinakademisyenler.net/node/63

Academics for Peace. (2021) "Rights Violations of Academics for Peace", 13 Mayıs, https://barisicinakademisyenler.net/node/314

Academics for Peace. (2018) "The Trials of Academics for Peace in Turkey: Information Note and Call for Solidarity", 18 Mayıs, https://www.barisicinakademisyenler.net/node/639

Academy in Exile. (2017) "Call for Applications: Academy in Exile Fellowships", 17 Ekim, https://www.academy-in-exile.eu/en/2017/10/17/call-for-applications-academy-in-exile-fellowships-2017/

Academy in Exile. (2018) "Call for Papers: Exile and Academic Freedom Today", 16 Nisan, https://www.academy-in-exile.eu/en/2018/04/16/call-for-papers/

Adorno, T. W. (1951) *Minima Moralia: Reflexionen aus dem beschädigten Leben*, Suhrkamp Verlag, Berlin.

Ahmed, S. (2012) *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*, Duke University Press, Durham, NC.

Ahmed, S. (2017) *Living a Feminist Life*, Duke University Press, Durham, NC.

Alexander van Humboldt Foundation. (2016) "Philipp Schwartz Initiative: Eighteen Universities Singled Out for Their Support for Threatened Researchers", 9 Numaralı Basın Bildirisi, 1 Haziran, https://www.humboldt-foundation.de/web/press-release-2016-09.html

Altbach, P. G. (2001) "Academic Freedom: International Realities and Challenges", *Higher Education*, 41 (1-2): 205-219.

Arendt, H. (1958) *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago.

Arendt, H. (1994a) *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

Arendt, H. (1994b) *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile, and Totalitarianism*, Schocken Books, New York.

Auerbach, E. (1953) *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature*, Willard R. Trask (çev.), Princeton University Press, Princeton, NJ.

Başdaş, B. ve Akbal, T. (2017) "Kampüssüzler: Şerden Çıkan Hayır", *Bianet*, 6 Şubat, https://bianet.org/bianet/print/183354-kampussuzler-serden-cikan-hayir

Başer, B., Akgönül, S. ve Öztürk, A. E. (2017) "'Academics for Peace in Turkey: A Case of Criminalizing Dissent and Critical Thought via Counter-Terrorism Policy", *Critical Studies on Terrorism*, 10: 274-296.

Benjamin, W. (2006) *Walter Benjamin: Selected Writings (Vol. 4: 1938-1940)*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Boeddeling, J. (2017) *Social Movements and Popular Mobilization in the MENA: Digest of Current Publications and Events*, 27 Ekim, http://www.lse.ac.uk/middle-east-centre/assets/documents/SMPM-news-digests/SMPM-Digest-49.pdf

British Medical Journal. (1933) "Academic Assistance Council - Aid for Displaced German Professors", *British Medical Journal*, 3 Haziran.

Burawoy, M. (2011) "Redefining the Public University: Global and National Contexts" John Holmwood (der.) *A Manifesto for the Public University* içinde, Bloomsbury, Londra, 27-41.

Burke, P. (2017) *Exiles and Expatriates in the History of Knowledge, 1500-2000*, Brandeis University Press, Walthom, MA.

Butler, J. ve Ertür, B. (2017) "In Turkey, Academics Asking for Peace Are Accused of Terrorism", *Guardian*, 11 Aralık, https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/11/erdogan-turkey-academics-terrorism-violence-kurdish-people

CARA (Council for At-Risk Academics). (2017) "Annual Report 2016-2017", http://www.cara.ngo/wp-content/uploads/2017/09/170912-CARA-AR-Final.pdf

Chaubet, F. ve Loyer, E. (2000) "L'École Libre des Hautes Études de New York: Exil et résistance intellectuelle (1942-1946)", *Revue historique*, 302(616): 939-972.

Collège de France. (2017) "Sauver une vie pour sauver des idées", Basın Bildirisi, 21 Nisan, https://www.college-de-france.fr/media/programme-pause/UPL7422686475400414994_CP_PAUSE_210417_VF.pdf

Collège de France. (n.d.) "Program PAUSE: Presentation", https://www.college-de-france.fr/site/en-program-pause/index.htm

Coser, L. (1984) *Refugee Scholars in America: Their Impact and Their Experience*, Yale University Press, New Haven, CT.

Dayanışma Akademileri/Solidarity Academics. (n.d.) " Biz Kimiz?/Who Are We?", https://www.dayanismaakademileri.org/

Duggan, S. ve Drury, B. (1948) *The Rescue of Science and Learning: The Story of the Emergency Committee in Aid of Displaced Foreign Scholars*, Macmillan, New York.

Eden, A. ve Irzık, G. (2012) "German Mathematicians in Exile in Turkey: Richard von Mises, William Prager, Hilda Geiringer, and Their Impact on Turkish Mathematics", *Historia Mathematica*, 39: 432-459, https://doi.org/10.1016/j.hm.2012.07.002

Fair-Schulz, A. ve Kessler, M. der. (2011) *German Scholars in Exile: New Studies in Intellectual History*, Lexington Books, Plymouth.

Friedrich Ebert Stiftung. (n.d.) "Internships and Scholarship Programs", http://www.fesdc.org/about/internships-scholarship-programs/

Gee, A. (2017) "Facing Poverty, Academics Turn to Sex Work and Sleeping in Cars", *Guardian*, 28 Eylül, https://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/28/adjunct-professors-homeless-sex-work-academia-poverty

Giroux, H. A. (2004) *The Terror of Neoliberalism: The New Authoritarianism and the Eclipse of Democracy*, Paradigm, Boulder, CO.

Grenville, A. (2015) "The Thank-Offering to Britain Fund and the British Academy",

Londra'daki İngiliz Akademisinin Britanya Fonu'nun kuruluşunun on beşinci yıldönümünde sunulan konuşma, 10 Kasım, 24 Şubat 2016'da paylaşılan *YouTube* videosu, 48:33, https://www.youtube.com/watch?v=acCOSVRU5mQ

Harland, T., Tidswell, T., Everett, D., Hale, L. ve Pickering, N. (2010) "Neoliberalism and the Academic as Critic and Conscience of Society", *Teaching in Higher Education*, 15(1): 85-96.

Heilbron, J., Guilhot, N. ve Jeanpierre, L. (2008) "Toward a Transnational History of the Social Sciences", *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 44(2): 146-160.

İnsan Hakları Ortak Platformu. (2017) "Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri 31 Ağustos 2017", 18 Eylül, http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/Olağanüstü-Hal-Tedbir-ve-Düzenlemeleri-31-Ağustos-2017.pdf

Hürriyet Daily News (2016) "Notorious Criminal Threatens Academics Calling for Peace in Turkey's Southeast", 13 Ocak, http://www.hurriyetdailynews.com/notorious-criminal-threatens-academics-calling-for-peace-in-turkeys-southeast.aspx?pageID=238&nID=93834&NewsCatID=341

İnal, K. ve Akkaymak, G. der. (2012) *Neoliberal Transformation of Education in Turkey: Political and Ideological Analysis of Educational Reforms in the Age of the AKP*, Palgrave MacMillan, New York.

İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı. (2016) "Barış İçin Akademisyenler İddianamesi", http://www.ctl-tr.net/dosya/6edf22e88e1da3c80bfb669a1fa2b079.pdf

Jay, M. (1996) *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923-1950*, University of California Press, Berkeley.

Jenemann, D. (2007) *Adorno in America*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Johnson, A. (1942) "L'École Libre des Hautes Études", *French Review*, 15(5): 425-426. http://www.jstor.org/stable/380852

Khatabi, A. (1983) *Maghreb Pluriel*, Denoël, Paris.

Kent, D.P. (1953) *The Refugee Intellectual: The Americanization of the Immigrants of 1933-1941*, Columbia University Press, New York.

Kettler, D. ve Lauer, G. (2005) *Exile, Science, Bildung: The Contested Legacies of German Exile Intellectuals*, Palgrave-Macmillan, New York.

Kiely, R. (2017) "From Authoritarian Liberalism to Economic Technocracy: Neoliberalism, Politics, and 'De-Democratization'", *Critical Sociology*, 43(4-5): 725-745.

Konuk, K. (2008) "Erich Auerbach and the Humanist Reform to the Turkish Education System", *Comparative Literature Studies*, 45(1): 74-89, http://www.jstor.org/stable/25659634

Konuk, K. (2010) *East West Mimesis: Auerbach in Turkey*, Stanford University Press, Stanford, CA.

Krohn, C-D. (1993) *Intellectuals in Exile: Refugee Scholars and the New School for Social Research*, Kimber, R. ve R. (çev.), University of Massachusetts Press, Amherst.

Kural, B. (2018) "Prof. Dr. Büşra Ersanlı Sentenced to One Year, Three Months in Prison without Deferment", *Bianet*, 5 Haziran, https://bianet.org/english/freedom-of-expression/197870-prof-dr-busra-ersanli-sentenced-to-1-year-3-months-in-prison-without-deferment

McClennen, S. A. (2010) "Neoliberalism and the Crisis of Intellectual Engagement" Carvalho, E. J. ve Downing, D. B. (der.) *Academic Freedom in the Post-9/11 Era* içinde, Palgrave Macmillan, New York, 203-213.

Mignolo, W. D. (2000) *Local Histories/Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Miyoshi M. (2002) "Ivory Tower in Escrow" Miyoshi, M. ve Harootunian, H. D. (der.) *Learning Places: The Afterlives of Area Studies* içinde, Duke University Press, Durham, NC, 16-60.

Mufti, A. R. (1998) "Auerbach in İstanbul: Edward Said, Secular Criticism, and the Question of Minority Culture", *Critical Inquiry*, 25(1): 95-125.

Mutluer, N. (2017) "Turkey's 'Special Refugees'", *OpenDemocracy*, 13 Nisan, https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/nil-mutluer/turkish-flight-and-new-diaspora-in-town

Nature. (1935) "Academic Assistance Council", 135(423), 16 Mart, https://www.nature.com/articles/135423a0.pdf

Off-University. (2017) "Conference: Tough Questions about Peace", http://www.off-university.de/en-US/Conference/List

Off-University. (n.d.) "About Us", http://www.off-university.de/en-US/page/vision

Olssen, M.ve Peters, M. A. (2005) "Neoliberalism, Higher Education, and the Knowledge Economy: From the Free Market to Knowledge Capitalism", *Journal of Education Policy*, 20(3): 313-345.

Özyürek, E. (2018) "Giriş" Özyürek, E,. Altındış. E. ve Özpınar, G. (der.) *Authoritarianism and Resistance: Conversations on Democratic and Social Challenges* içinde, Springer, Cham, İsviçre, 1-8.

Parkinson, J. ve Peker, E. (2016) "In University Purge, Turkey's Erdogan Hits Secularists and Boosts Conservatives", *Wall Street Journal*, 24 Ağustos.

Radice, H. (2013) "How We Got Here: UK Higher Education under Neoliberalism", *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 12(3): 407-418.

Reisman, A. (2007) "Jewish Refugees from Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933-1945)", *Aleph*, 7: 253-281. http://www.jstor.org/stable/40377865

Rosa Luxemburg Stiftung. (n.d.) "Scholarship Department", https://www.rosalux.de/en/foundation/studienwerk/

Rösh, F. der. (2014) *Émigré Scholars and the Genesis of International Relations: A European Discipline in America*, Palgrave Macmillan, Londra.

Rustin, M. (2016) "The Neoliberal University and Its Alternatives", *Soundings*, 63: 147-170.

Said, E. W. (1993) "Intellectual Exile: Expatriates and Marginals", *Grand Street*, 47: 112-124.

Said, E. W. (2002) *Reflections on Exile and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Scholars at Risk Network. (2017a) *Free to Think 2017: Report of the Scholars at Risk Academic Freedom Monitoring Project*, Eylül, http://www.cara.ngo/wp-content/uploads/2017/09/Free-to-Think-2017.pdf

Scholars at Risk Network. (2017b) *Summary Report on Activities 2016-2017*, Eylül, https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2017/12/SAR_2016%E2%80%932017_AnnualReport.pdf

Seyhan, A. (2005) "German Academic Exiles in Istanbul: Translation as the *Bildung* of the Other" Bermann, S. ve Wood, M. (der.) *Nation, Language, and the Ethics of Translation* içinde, Princeton University Press, Princeton, NJ, 274-288.

Simpson, C. (2018) "Introductory Remarks", Risk Altındaki Akademisyenler Ağı 2018 Küresel Kongresi'nde yapılan Düşünme Cesareti Ödül Töreni'nde sunulan konuşma, Berlin, 25 Nisan.

Tassin, É. (2006) "De la pluralité" Kupiec, A. ve Tassin, É. (der.) *Critique de la politique, Autour de Miguel Abensour* içinde, Sens & Tonka, Paris, 499-517.

Tekdemir, Ö, Toivanen, M. ve Başer, B. (2018) "Peace Profile: Academics for Peace in Turkey", *Peace Review*, 30(1): 103-111.

Tekin, S. (2019) "Barış İçin Akademisyenler Vakasının Kısa Tarihi: 11 Ocak 2016 - 11 Ocak 2019", *TİHV Akademi Raporu*, https://www.tihvakademi.org/wp-content/uploads/2019/03/Barisicinakademisyenlervakasi.pdf

Thompson, E. P. der. (1970) *Warwick University Ltd.: Industry, Management, and the Universities*, Penguin Education, Harmondsworth.

Vatansever, A. ve Yalçın, M. G. (2016) *"Ne Ders Olsa Veririz": Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Weaver, M. (2016) "Turkey Rounds Up Academics Who Signed Petition Denouncing Attacks on Kurds", *Guardian*, 15 Ocak, https://www.theguardian.com/world/2016/jan/15/turkey-rounds-up-academics-who-signed-petition-denouncing-attacks-on-kurds

Weil, S. (2014) *L'enracinement ou Prélude à une declaration des devoirs envers l'être humain*, Flammarion, Paris.

Wheatland, T. (2009) *The Frankfurt School in Exile*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Wiggershaus, R. (1995) *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*, MIT Press, Cambridge, MA.

Woodman, C. (2017) "Warwick University plc: Neo-liberalism, Authoritarianism, and Resistance", *Prometheus*, 34(1): 39-48.

Zolberg, A .R. ve Callamard, A. (1998) "The École Libre at the New School, 1941-1946", *Social Research*, 65(4): 921-951, http://www.jstor.org/stable/40971292

Zweig, S. (1943) *The World of Yesterday: Memories of a European*, Viking, New York.

AKP'nin yirminci yılında bir hasar tespiti: Siyasi popülizm pençesinde can çekişen ilahiyat akademyası

*Mehmet Hayri Kırbaşoğlu**

Özet: Laik 28 Şubat sürecinde, ilahiyat fakültelerinin dönemin siyasetine boyun eğmeye zorlanmasıyla yetinilirken halen yaşamakta olduğumuz "İslâmi 28 Şubat" sürecinde ilahiyat fakülteleri hem siyasete boyun eğmeye zorlanmış hem de bu fakülteler yine çeşitli manipülasyonlarla iktidarın arka bahçesi haline getirilmeye çalışılmıştır. Daha da ileri gidilerek bu son dönemde ilahiyat fakülteleri iktidarın rövanşist politikalarının maşası haline getirilmek istenmiş olup, bu yönde sistemli ve hummalı bir müdahaleler dizisi hâlâ gündemde yerini korumaktadır. Bu makale, iki "28 Şubat sürecini" ilahiyat fakülteleri üzerinden karşılaştırarak tartışma iddiasındadır.

Anahtar sözcükler: 28 Şubat Süreci, akademi, ilahiyat fakülteleri, rövanşizm.

"Tevhid aynı inancı paylaşanların bir arada yaşaması değil, farklı inançları paylaşanların adaletle bir arada yaşamasıdır." – Aliya İzzetbegoviç

Toplum, tarih ve Tanrı önünde
Hak ve hakikate şahitlik eden sorumlu aydınlara ithafen...

Dinlerin yeryüzünde gerçekleştirmek istediği amaçlar göz önüne alındığında, eleştirel, muhalif, hatta devrimci ruhu fevkalade güçlü olan İslâm dahil bütün dinlerin kaderi kurumsal dinî yapılar elinde –varoluş amaçlarının tamamen tersine– statükoya eklemlenmeleri olmuştur. Bu durumu en açık bir biçimde Hz. İsa'nın, Yahudi din adamlarının mabet ekonomisine dayalı sömürü düzenine ve Ferisilere yönelik radikal eleştirilerinde görmek mümkündür.[1]

(*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 "Siz nanenin, dereotunun ve kimyonun ondalığını verirsiniz de, Kutsal Yasa'nın daha önemli konularını –adaleti, merhameti, sadakati– ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden asıl bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Ey kör kılavuzlar! Küçük sineği süzer ayırır, ama deveyi yutarsınız!" (Lekesiz, 2017)

Kurumsal dinin statükolara eklemlenmesi olgusunun İslâm geleneğinde Emeviler'le başladığı[2] ve giderek resmî dinî kurumlar aracılığıyla Abbasi, Selçuklu, Memlukler ve Osmanlı dönemlerinde yönetimlerin olmazsa olmaz bir parçası haline geldiği şeklinde genel kabul gören değerlendirmeler de bu bağlamda konuya ışık tutucu niteliktedir.

Çağdaş dönemde de bu durum geçerli olup, İmami, Şii, Selefi-Sünni, Zeydi, İbadi mezhep ve ekollere mensup Müslümanların yaşadığı elli yedi İslâm ülkesi için istisnasız geçerli durumdadır. Bu statükoya eklemlenme olgusunun İslâm ülkelerindeki hem resmî hem dinî kurumlarla hem de resmî dinî eğitim-öğretim veren kurumlar aracılığıyla pekiştirildiği rahatlıkla ifade edilebilir. Örnek olarak Mısır'da el-Ezher, Suudi Arabistan'da Daru'l-İftâ, İran'daki resmî dinî kurumlar, diğer pek çok İslâm ülkelerindeki Evkaf bakanlıkları ve ülkemizde Diyanet İşleri başkanlığı (DİB), Din Eğitimi Genel Müdürlüğü (DEGM), ilahiyat fakülteleri (İF) ve İmam-Hatip okulları (İHO) bu pekiştirmenin araçları olarak zikredilebilir.

Bu elli küsur ulus-devletten birisi olan ülkemiz için de durum farklı değildir. Gerek DİB teşkilatı gerek ilahiyat fakülteleri gerekse İmam-Hatip okulları, iktidarların rengi ve ideolojisi ne olursa olsun daima siyasetin emrinde ya da en azından etki alanında olmuştur. Özellikle sağ ve muhafazakâr siyaset bu kurumları arka bahçesi olarak görme eğilimini gizleme ihtiyacını bile duymamıştır. Bu durum 2000'li yıllara kadar genel olarak devam etmiştir.

1980-1990'lı yıllarda esen liberal rüzgârlar bilhassa DİB teşkilatının özerk anayasal bir statüye kavuşturulması yönünde görüş ve taleplerin dile getirildiği bir dönem olsa da bu talep hiçbir zaman gerçekleşmemiş ve DİB siyasetin gölgesinde siyasete bağımlı bir kuruluş olmaya devam etmiştir. Mamafih bu bağımlılığın zaman zaman –sivil siyaset vurgusu yapan Özal döneminde olduğu gibi– oldukça düşük seviyelerde seyretmiş olduğuna da işaret etmek gerekir.

Bu süreçlerde ilahiyat fakültelerinin siyasetin doğrudan müdahalesine DİB, DEGM ve İHO'ya göre nispeten daha az maruz kaldığı söylenebilir.

İdeolojik savaş alanı olarak ilahiyat fakülteleri

Ne var ki bu durum bir 12 Eylül kurumu olan YÖK ile tamamen tersine dönmüş ve hem laik 28 Şubat sürecinde hem de halen yaşamakta olduğumuz 15 Temmuz öncesi ve sonrasıyla "İslâmcı", "muhafazakâr" nitelikli yeni 28 Şubat sürecinde ilahiyat fakülteleri sürekli müdahale edilen bir ideolojik savaş alanına dönüştürülmüştür. Ancak laik 28 Şubat sürecinde ilahiyat fakülteleri dönemin siyasetine boyun eğmeye zorlanmakla yetinilirken halen yaşamakta olduğumuz "İslâmi 28 Şubat" sürecinde ilahiyat fakülteleri hem siyasete boyun eğmeye zor-

2 Aslında bu sürecin üçüncü halife Osman b. Affan ile başladığına dair çağdaş araştırmalarda gözle görülür bir artış olduğuna burada işaret etmek gerekir.

lanmış hem de bu fakülteler yine çeşitli manipülasyonlarla iktidarın arka bahçesi haline getirilmeye çalışılmıştır. Daha da ileri gidilerek bu son dönemde ilahiyat fakülteleri iktidarın rövanşist politikalarının maşası haline getirilmek istenmiş olup, bu yönde sistemli ve hummalı bir müdahaleler dizisi hâlâ gündemde yerini korumaktadır; gündemden düşmesi söz konusu değildir. İlahiyat akademyasında gerilemeye yol açan müdahale veya manipülasyonları başlıca altı aşamada özetlemek mümkündür:

İlk müdahale: Doktora yapmadan doktora unvanının bahşedilmesi. Başlangıçta sadece Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Erzurum'da İslâmi İlimler Fakültesi ve bu ikisi yanında DİB istihdamına yönelik (ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın din dersleri öğretmenleri için) iki yıllık Yüksek İslâm Enstitüleri (YİE) varken ve bu dinî öğretim kurumları nispeten tabii bir gelişim sürecine tabi iken, ilk suni müdahale 12 Eylül sürecinde YÖK marifetiyle yapıldı ve Ankara İlahiyat'ın toptan tek ses olarak itirazlarına rağmen Yüksek İslâm Enstitüleri ilahiyat fakültelerine çevrildi (1982-1983); bu okullardaki hocaların yüksek lisans ve doktora tezleri konusundaki ulusal ve evrensel şartları haiz olmayan "asistanlık" tezleri, altı aylık düzeltme süreleri verilerek ve özel jüriler kurularak doktora tezi olarak kabul edildi ve akademik zihniyet ve geleneğe büyük bir darbe indirilmiş oldu. Ömründe yüksek lisans veya doktora tezi nedir, nasıl yapılır bilmeyen, bu süreçlerden geçmeyen YİE öğretmenlerine, yazılı dil (Arapça bilgisi yabancı dil yerine sayıldı) ve branş imtihanı ile jüri önündeki bilimsel sözlü mülakat aşamalarını geçmeden (özel jüriler kurularak sözlü mülakata alındılar, fakat tamamen usulen) ve herhangi bir yüksek lisans/doktora tezi yapmadan doktor payesi âdeta dağıtıldı. Normal şartlarda asgari (2+4=6) yılda hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerine harcanan emekler yok sayılarak, yüksek lisans ve doktora tezi olarak değil, öğretmenlik tezi olarak hazırlanan ve kısa sürede yapılan çalışmalar doktora tezi olarak kabul edildi.[3] Akademik kurumlarda akademik tez, (yüksek lisans-doktora) tezleri için gerekli süreçlerden geçmemiş olanlara, bilimsel gelenek ve zihniyete, kanun, yönetmelik ve teamüllere aykırı bir biçimde bahşedilmiş bu unvanlar, daha sonra akademik açıdan skandal sayılabilecek sonuçlara da yol açtı ve kendileri doktora yapmamış olanlar başkalarının doktora tezleri hakkında karar vermekte herhangi bir beis görmediler, dahası doçent ve profesör unvanı da verilen bu kadrolar usulüne uygun olarak yapılmış olan doçentlik ve profesörlük başvu-

3 Nitekim ortada doktora tezi olmadan doktor unvanının nasıl cömertçe dağıtıldığının burada da açıkça itiraf edildiği görülmektedir: "6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu uyarınca Yüksek İslâm enstitüleri İlâhiyat fakültelerine dönüştürülüp üniversitelere bağlandıktan sonra Üniversitelerarası Kurul tarafından 1983'te alınan bir kararla enstitülerdeki öğretim elemanlarının daha önce hazırladıkları tezleri incelemekle görevli akademik jüriler oluşturuldu ve tez savunmasında başarılı bulunanlar doktor unvanını aldı" (https://islâmansiklopedisi.org.tr/yuksek-islâm-enstitusu). Burada doktora tezi gibi en ciddi akademik unvanın sadece bir jüri meselesi olmadığını hatırlamakta yarar vardır.

ruları hakkında da karar verme noktasına geldiler.[4] İlahiyat akademyasına yönelik ilk vahim müdahale bu olmakla beraber, asıl öldürücü darbenin, 2000'li yıllardan sonra yapılacak olan müdahalelerle indirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci müdahale: Market zinciri açar gibi açılan ilahiyat fakülteleriyle ilahiyat akademyasına asıl öldürücü darbelerin 2000'li yıllardan sonra bilinçli, planlı ve sistematik darbeler şeklinde indirildiğini tekrar vurgulayalım. Bu öldürücü darbelerin ilki hiçbir fizibilite, ihtiyaç ve öncelik araştırması yapmadan, gerekli fizikî ve beşeri altyapının hazır olup olmamasına bile aldırmadan sırf politik popülizm uğruna ardı ardına ilahiyat fakülteleri açılmasıyla indirilmiştir.

Üçüncü müdahale: Sistematik örgütlenme/ele geçirme girişimleri. Üçüncü ölümcül darbe, bazıları binası bile olmadan açılan sayıları yüz civarındaki fakültelere yine planlı ve sistematik olarak Fethullah Gülen cemaati mensuplarının yerleştirilmesiyle indirilmiştir. Bu kesimin yetmediği yerlerde olabilecek en muhafazakâr, skolastik, dogmatik ve fanatik kafalar çeşitli cemaat ve tarikat yapılarından devşirilerek bu fakültelere doldurulmuştur. Bu süreçlerde iktidar yandaşı olmayanlara karşı resmen ayrımcılık yapılmış ve kapılar yüzlerine kapatılmıştır. Öte yandan 15 Temmuz sonrası dönemde ilahiyatların tarikat ve cemaatler arasında üleştirildiği ve nüfuz ve egemenlik alanlarına ayrıldığı, buralarda sistematik olarak cemaat ve tarikat örgütlenmesine gidildiği, bu duruma karşı çıkmaya çalışanlara karşı baskılar uygulandığı söylentileri son yıllarda ayyuka çıkmış durumdadır.[5]

Dördüncü müdahale: İlahiyat fakültelerini skolastik ve dogmatik kurumlara çevirme girişimi. Devleti, devlet kurumlarını ve bu bağlamda üniversiteleri ve ilahiyat fakültelerini ele geçirilecek düşman kalesi gibi gören ideolojik histeri bu noktada da durmamış ve hızını alamayarak ilahiyat fakültelerinden fel-

4 Muhafazakâr kesimlerde AÜİF'e yönelik olumsuz yaklaşımların pek çok sebebi olmakla birlikte, doktora yapmadan doktora unvanı verilen kesimlerin bu olumsuzluğun beslenmesinde payı olduğunu unutmamak gerekir.

5 Bu söylentilerde büyük bir gerçeklik payı olduğuna dair kişisel duyumlarımız bir yana mesele basına da yansımış durumdadır (Kam, 2019; "Vakıf Bahane, Tezgah Şahane...", *Şifre Haber, 14 Mart 2020*, https://www.sifrehaber.com/vakif-bahane-tezgah-sahane/; "İddialara, Vakıftan Cevap Geldi...", *Şifre Haber*, 19 Mart 2020, https://www.sifrehaber.com/iddialara-vakiftan-cevap-geldi/; "Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde neler oluyor?", *Özgür Denizli*, 8 Mart 2020, https://ozgurdenizli.com/pamukkale-universitesi-ilahiyat-fakultesinde-neler-oluyor/). Bunlar buzulun su üstünde görünen kısmı olup, meselenin çok daha derin ve vahim olduğu kanaati bu süreçleri onaylamayan ilahiyat çevrelerinde oldukça yaygın bir durumdadır. Kaldı ki bu gibi "ele geçirme" çabalarının söz konusu olduğu ilahiyatların yönetici kadrolarının ve akademik kadroların tarikat ve cemaatlerle ilişkisine bakmak dahi bu konuda yeterince fikir vermeye yetecektir. Keza mesela Denizli İlahiyat'taki gelişmelerin baş aktörlerinin bilimsel zihniyeti mi politik angajmanları mı benimsediği meselesi, bu aktörlerin tarikat-cemaat faaliyetlerinin ve politik bağlantılarının incelenmesiyle rahatlıkla ortaya konabilecek bir hususdur.

sefe grubu derslerini kaldırarak bu kurumları medreselere çevirme teşebbüsünde bulunabilmiştir.[6]

Başta Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olmak üzere mevcut iktidar öncesi dönemin ilahiyat fakülteleri blok olarak bu müdahaleye karşı çıkılınca, bu muhalefet ve itirazı bastırmak için YÖK bürokrasisi aracılığıyla ilahiyat fakültelerine baskı yapılmış, hatta gözdağı verilmiş, ama sonuçta tepkiler karşısında bu müdahaleden vazgeçmek zorunda kalmışlardır.[7]

Beşinci müdahale: Ders program ve içeriklerine ideolojik müdahaleler. Bu teşebbüsün geri tepmesi üzerine, bunun rövanşını almak üzere müteakip seri müdahaleler ve baskılar ilahiyat fakültelerinin ders programlarını skolastik-dogmatik bir çizgiye çekmeye, rasyonel değil, mitik aklı egemen kılmaya yönelik olarak devam etmiştir. Bu müdahalelerde YÖK üzerindeki İstanbul merkezli –iktidar yandaşı– cemaat-tarikat yapılarının yoğun baskılarının rol oynadığı, hatta ilahiyat fakültelerinin cemaat ve tarikatlar arasında bölüştürüldüğü[8] yönünde kanaat ise ilahiyat çevrelerinde ve toplumda oldukça yaygındır.[9] Felsefe grubu dersleriyle ilgili bahsettiğimiz düzenlemeyi de bu fasılda hatırlatmak gerekir.

Altıncı müdahale: Batı dillerine, Batı'daki İslâm araştırmalarına biganelik ve husumet, ideolojik Arapça takıntısı ve enflasyonu. Skolastik ve dogmatik çevrelerin bariz vasıflarından olan kategorik Batı ve Batılı olan her şeye düşmanlık, maalesef bilim kurumları olan ilahiyat fakültelerinin kapılarından da girebilmiş durumdadır. Bunu bu son dönemde yapılan ilahiyat yüksek lisans ve doktora tezlerinde, yayımlanan makale ve kitaplarda Arapça ve Türkçe dışında tek

---

6 Bu konuya ilişkin itiraf niteliğindeki bir açıklama için bkz. "YÖK Genel Kurulu 15 Ağustos 2013 tarihli toplantısında bütün ilahiyat fakültelerinin isminin 'İslâmi İlimler Fakültesi'ne dönüştürülmesi ve bu fakültelerin programlarından Felsefeye Giriş ve Felsefe Tarihi derslerinin çıkartılmasına ilişkin kararlar almıştır. Ancak bu kararlar kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olmuş, çok sayıda ilahiyatçı ve aydının tepkisi sonrasında Y.K Genel Kurulu 19 Eylül 2013 tarihinde yaptığı toplantıda daha önceki kararlarını geri çekmiştir." Bu kararın geri çekilmesi amacıyla YÖK içerisinde en büyük desteği veren belki de tek YÖK üyesi sayın Prof. Dr. Durmuş Günay hocamızı burada şükranla ve minnetle anmak gerekir.

7 Mustafa Öztürk: "Çünkü hepimizin bildiği ve çok yakından takip ettiği üzere 15 Ağustos 2013 tarihinde YÖK genel kurulundan sadır olan ve 28 Şubat dönemindeki siyasî ve askerî bürokratik erkânın buyurgan, dayatmacı, tepeden inmeci üslubuna benzer bir üslupla İlahiyat fakültelerine yeni bir ayar verme girişimi anlamı taşıyan karar geniş ölçekli ve hararetli bir tartışmaya yol açtı..." (2015: 29).

8 Daha önce ilahiyatlara sistematik olarak yerleştirilen Gülen cemaati elemanları yerine 15 Temmuz sonrasında Erenköy, İskenderpaşa, onun çeşitli dalları, Menzil gibi –Gülen cemaatinden zihniyet olarak hiçbir farkı olmayan– tarikat ve cemaatlerle boşluğu doldurma teşebbüsleri ilahiyat camiasında hemen herkesin dilinde ve herkesin malumu olan bir hususdur.

9 "Öğrenciler arasında anlaşma sağlanamamakla birlikte programdaki bazı derslerin sayının azaltılması ya da tamamen kaldırılması, bazı derslerin de kredilerinin artırılması şeklinde bir yaklaşım vardır. Genel anlamda Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü derslerinin azaltılarak Temel İslâm Bilimleri derslerinin artırılması şeklindeki talepler öne çıkmaktadır" (Uçar, 2017: 175). Mamafih bu taleplerin kendiliğinden ve sahici mi yoksa yönlendirilmiş mi olduğu hususu cevaplanmayı bekleyen bir sorudur.

bir kaynağın yer almadığı kaynakçalara bakarak bizzat görmek mümkündür. Hatta tezin konusuyla doğrudan ilgili ve olmazsa olmaz nitelikte İngilizce araştırmaları –uyarıldığı halde– görmezden gelerek yapılan ve söz konusu İngilizce araştırmaları aşmak şöyle dursun gerisinde kalan yayımlanmış doktora tezleri bile vardır.

Böylesi ucube bir zihniyetin bilimsellikle uzaktan yakından alakası olmadığını görmek için âlim allame olmaya bile gerek yoktur. Öte yandan pek çoğu Suriyeli ve yine muhtemelen çoğu İhvan-ı Muslimîn eğilimli[10] olmak üzere Arap ülkelerinden gelip ilahiyat fakültelerine yerleştirilen kadroların çoğunluğunun skolastik ve dogmatik zihniyette olduklarını tahmin etmek de, gözlemlemek de hiç zor değildir.[11]

Art arda açılan ilahiyat fakültelerine çoğu İhvan eğilimli, pek çoğu da skolastik-dogmatik çizgideki Arap elemanların doldurulması dışında ciddi herhangi bir atılımdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu Arap(ça) takıntı ve saplantısına rağmen, bu fakültelerde yüksek Arapça ile eser kaleme alabilecek, yayın yapabilecek, bilimsel toplantılarda katılım sağlayıp sunum yapabilecek uluslararası standartlarda kaliteli yerli elemanlar yetiştirmede başarısız olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu vesileyle ülkemiz ilahiyat akademisyenleri dışında, İslâm dünyasında Arapça yazıp konuşamayan İlahiyat/İslâmi ilimler akademisyenlerine rastlanmadığını da üzülerek ifade etmek isteriz.

Bu müdahaleler veya darbeler listesini daha da uzatmak mümkündür. Tamamen mevcut iktidar döneminin popülizminin bir sonucu olan bu ölümcül darbeler ilahiyat fakültelerini çöküşün eşiğine getirmiş bulunmaktadır.

Şimdi politik açıdan yaptığımız analizlere akademik açıdan yapacağımız analizleri de ekleyerek fotoğrafı tamamlayalım.

Akademik perspektiften durum

Gerek YÖK'te gerekse ilahiyat fakültelerinde bu müdahalelere tam destek veren, hatta kraldan ziyade kralcı davranan kesimlerin maddi-manevi çıkar kaynaklı motivasyonlarını bir tarafa bırakacak olursak, zihniyet olarak temel karakteristiklerini a) Gelenekselci b) Skolastik, c) Dogmatik, d) Savunmacı, e) İdeolojik, f) Mezhepçi, g) Retorikçi, h) Malumu ilam, hasılı tahsil eden (Geviş getiren akıl), ı) Derlemeci, i) Vaaz ü nasihat ve Tebliğci... şeklinde sıralamak mümkündür.

10 İktidarın BOP/GOP projesinin bir parçası olarak Katar ile birlikte İhvan-ı Muslimin'i bölgede düzenleri değiştirmek için manivela olarak kullanma projesi göz önüne alındığında, bunun bir sonucu olarak İstanbul'un İhvan'ın karargâhı haline döndüğü gerçeği hatırlandığında, bu durumu anlamak daha da kolay hale gelmektedir.

11 Bu duruma dair kişisel gözlemlerimiz Arap ülkelerinden gelen kadrolarla olan kişisel ilişkilerimize ve sosyal medyada gerçekleştirdiğimiz tartışmalara dayandığı gibi, literatürde de bu durumu gözlemlemek mümkündür.

Bu zihniyeti özetlemek gerekirse, İslâm araştırılacak, incelenecek, sorgulanacak ve keşfedilecek bir şey olmayıp sadece geçmişten devralınıp geleceğe aktarılacak, anlatılacak ve tebliğ edilecek "verili İslâm"dan, hatta "halk İslâm'ı"nın bilimsel kılıfa sokulmuş şeklinden başka bir şey değildir.

Bu listede olmayan ise tek kelimeyle "Bilimsel Zihniyet"tir ya da biraz açacak olursak: a) Problematik yapma ve problem çözme odaklı, b) Bilimsel araştırma zihniyeti, c) Sorgulayıcı-eleştirel yaklaşım ve d) Yenilikçi-yaratıcı düşünce"dir. Bu sayılanların şu veya bu oranda görüldüğü istisnai durumlarda bile asıl amacın, yukarıda sayılan skolastik-dogmatik karakteristikleri bilimsellik görüntüsüyle gizlemeye ve bu çabalara bilimsellik süsü vermeye yönelik olduğu unutulmamalıdır.

İlahiyatlara yapılan müdahalelerin altında yatan popülist zihniyetin seviyesini gösteren en basit göstergelerden birisi ise kelimelerle oynama denebilecek çocuksu yaklaşımlardır. Özetle bir kurumun adını değiştirmekle her şeyi değiştirebileceğini zanneden bu yaklaşım tarzı, yeni açılan ilahiyat fakültelerine "İslâmi İlimler" adını verme takıntısında kendisini dışavurmaktadır.[12] Bu takıntının altında yatan ise bir yandan ilahiyat fakültelerinin –özellikle de Ankara İlahiyat'ın– yeterince "İslâmi" olarak görülmemesi, hatta İslâm için "zararlı" görülmesi, öte yandan da politik popülizmin asla vazgeçemeyeceği bir enstrüman olarak "İslâm" kelimesini kullanmaya yönelik propagandist hevesten başka bir şey değildir.

Zira egemen kılınmak istenen zihniyete ve bu zihniyetin fanatik destekçilerine göre bu gibi fakültelerde İslâm dışında hiçbir şey öğretilmemeli ve öğretilecek olan İslâm da yukarıda temel karakteristikleri verilen zihniyetin peşinde koştuğu türden, iktidara, statükoya, dinî cemaat ve tarikatlara itaat kültürünü pekiştirecek, "muhalif-eleştirel" değil, "yandaş-teslimiyetçi" bir İslâm olmalıdır. Bu bağlamda hem politik olarak muhalif hem de dinî düşünce alanında sıradışı, sorgulayıcı, yenilikçi seslerin çıktığı Ankara İlahiyat'ın niçin daima bu kesimler nazarında daima topun ağzında olduğunu anlamak da kolaylaşacaktır.

Burada politik mülahazaları ve eleştirileri bir tarafa bırakarak, memleketin geleceği açısından serinkanlı bir değerlendirme yapmak da fevkalade önemli ve yararlı bir katkı olacaktır. Son dönemde ilahiyat akademyasına yönelik bu tür politik popülizm amaçlı manipülasyonların arkasında, bu fakülteleri arka bahçeleri haline getirme ve bunun için de "yandaş, vaiz, tebliğci, davetçi" tipi kadroları çoğaltma hedefi olduğu ama dinî ilimler ve dinî düşünce alanlarında uzman, din alanında bilimsel bilgi üretimine yönelmiş, ülkenin ve bölgenin İslâm'la bağlantılı problemlerinin çözümüne odaklanmış kadrolar yetiştirme amaç ve hedefinin olmadığı ortadadır. Meselenin politik popülizm boyutu bir

12 Bu adla açılan otuz sekiz fakültenin (31 Ekim 2019 itibarıyla) listesi için bkz. https://www.anayasa.gen.tr/hukuk-ilahiyat-ek-2.pdf. İslâmi ilimler programlarının listesi için bkz. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=21300

tarafa bırakılacak olursa, ülkemizde genel olarak yüksek din öğretimi kurumlarına ilişkin yarım asırlık müzmin bir kafa karışıklığı olduğuna da dikkat çekmek gerekir. Zira pek çok İslâm ülkesinde –mesela Suudi Arabistan'da ve Katar'da– dinî yükseköğretim kurumlarının dört-beş gruba ayrıldığı görülmektedir:

1) Din eğitim-öğretime yönelik Eğitim Fakülteleri (Kulliyyetu't-Terbiye)
2) Vaaz ve irşada yönelik İrşad ve Davet Fakülteleri (Kulliyyeti'd-Da've ve'l-İrşâd)
3) İslâm fıkhı uzmanı hukukçu yetiştirmeye yönelik Şeria Fakülteleri (Kulliyyeti'ş-Şerîa)
4) Tefsir, hadis, akaid, kelam, mezhepler tarihi alanlarında uzman yetiştirmeye yönelik İlahiyat(?) Fakülteleri (Kulliyyetu Usuli'd-Dîn)
5) İslâm araştırmalarında uzman yetiştirmeye yönelik İslâm Araştırmaları Fakülteleri (Kulliyyetu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye)

Bu detayın altında yatan ise, bu fakültelerin hizmet alanları arasındaki farklılıkları dikkate alan bir bakış açısıdır. Ülkemizde de buna yakın bir model geçmişte uygulanmış ve DİB ve MEB tarafından istihdam edilecek vaiz, müftüler ve öğretmenlerin eğitim-öğretimi için Yüksek İslâm Enstitüleri açılmıştı. Bu kurumlar daha da geliştirilerek fakültelere dönüştürülebilecek iken, 12 Eylül süreçlerinde farklı bir yapıdaki ilahiyat fakültelerine, hem de bilimsel ilke, kural ve yapılar hiçe sayılarak dönüştürülmüştür. Muhtemelen bu son dönemde politik popülizm ve destekçilerinin kafasında yatan ilahiyat öğretimi de kendi kafalarında tasarladıkları bir İslâm'ı, daha doğrusu araştırılıp incelenerek öğrenilecek ve keşfedilecek bir İslâm'ı değil, "verili İslâm'ı" öğretecek, anlatacak ve propagandasını yapacak elemanlar yetiştirmeye yönelik görünmektedir. MEB din öğretimi alanında yapılacak eğitim-öğretim faaliyetlerine bakış açılarının da bu merkezde olduğu söylenebilir. Özetle gerek DİB gerekse MEB gibi istihdam kurumlarında görev yapacaklara yönelik eğitim-öğretim, genel olarak dinleri ve kültürlerini, özel olarak da İslâm'ı ve kültür-medeniyetini bir araştırma-inceleme nesnesi olarak kabul eden, bununla da kalmayarak dinî düşünce alanında problematik yapma ve çözüm üretme misyonu bulunan ilahiyat ve İslâm araştırmaları alanındaki eğitim-öğretimden elbette farklı olacaktır. İşte bu amaç farklılıklarına rağmen ülkemizde bütün bu alanlara yönelik eğitim-öğretim aynı fakültede farklı programlar dahilinde verilmeye çalışılmaktadır. İşte ilahiyat fakülteleri yerine İslâmi ilimler fakülteleri adıyla ayrı kurumlar ihdasının altında muhtemelen ilahiyat ve İslâm araştırmalarının mahiyetine dair kafa karışıklığı ya da bu alana yönelik olumsuz tavır yatmaktadır. Elbette buraya bütün dinlerin ve felsefelerin araştırma-inceleme konusu yapıldığı, ilahiyat alanındaki çağdaş gelişmelerin takip edildiği modern ilahiyat eğitim-öğretiminden rahatsızlık duyan skolastik-dogmatik muhafazakâr çevrelerin, devrini çoktan tamamla-

mış olan medreselere olan nostaljisini tatmin duygusunu ve bu duygu ile İslâmi ilimler fakültelerini medreseler çevirme emellerini ve tabii ki siyasi rant için bu gibi çevrelere yeşil ışık yakıp mavi boncuk dağıtan iktidarın popülizmini de eklemek mümkündür.

Mamafih ister ilahiyat ister İslâmi ilimler fakülteleri olsun, bu son dönemde bakkal açar gibi her ile birer ve hatta bazı illerde birden fazla ilahiyat ve İslâmi ilimler fakültesi açılması bu alanda kaliteyi arttırmak, kuruluşundaki seviyenin çok çok ötesine geçmek bir yana[13] 1950'li yıllardaki seviyenin fevkalade gerisine düşmüş görünmektedir. Şimdi bu gerilemenin, hatta çöküşün sebepleri ve göstergeleri üzerinde durmaya geçebiliriz.

Gerileme ve çöküşün göstergeleri

Fiziki ve beşeri altyapısı olmayan ilahiyatlarımız

Gerekli gereksiz her yere ilahiyat şeklindeki politik popülizmin kaçınılmaz sonucu olarak gerek fizikî gerek beşeri altyapısı hazırlanmadan ilahiyat fakülteleri açılması Cumhuriyet tarihinde ilk defa bu dönemde görülen bir garabet olarak tarihe geçecektir.[14] Mamafih bu gibi istisnalar dışında bu dönemde ilahiyatların özel olarak kollandığı, gözetildiği ve sonuçta hem fizikî hem de beşeri olarak hormonlu bir büyüme sürecine girdiği de görülmektedir (Gözler, 2019).

Kütüphane altyapısı yeterli olmayan ilahiyatlar

Fizikî ve beşeri altyapısı kervan yolda düzülür misali tamamlanmaya çalışılan ilahiyatlara gelince, onların en önemli eksikliklerinin kütüphanelerin yetersizliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu konuda ilk ve ana fakülte olan Ankara İlahiyat'ın kütüphanesinin bile bilhassa Batı'daki İslâm araştırmaları merkezlerinin kütüphaneleriyle mukayese dahi kabul etmeyecek kadar fakir olduğu göz önüne alınacak olursa, bu yeni açılan fakültelerin kütüphanelerindeki fakirliğin ne kadar vahim bir durum arz ettiği kendiliğinden anlaşılacaktır. Yeterli kitap ve kütüphanesi olmayan akademik kurumları görmek de bu dönemde nasip olmuştur.

Öğrencisi olmayan ilahiyatlar

Son dönemde istisna da olsa ilahiyat fakülteleri içerisinde yıllarca öğrencisi olmadan faaliyet gösterenler de olmuştur. Beş yıl kırk öğretim elemanı ile öğ-

13 "Böylece AK Parti döneminde din eğitimi politikaları ve uygulamaları açısından Cumhuriyet tarihi boyunca şu ana kadar gelinen süreçte zirve kabul edilebilecek bir noktaya ulaşılmıştır. Ancak özellikle niceliksel ve hizmet alanlarındaki çeşitlenme şeklinde görülen bu gelişmelerin niteliksel anlamda da bir zirveyi ifade edip etmediği tartışmalıdır" (Aşlamacı, 2017: 209).

14 "2015-2016 Öğretim yılı itibariyle siyasi iktidarın iradesi ile açılan İlahiyat fakülteleri ve İslâmi ilimler fakültelerinin sayısı 100'ü aşmış bulunmaktadır. Bunların çoğunun bina, donanım ve öğretim üyesi sayısı ve yeterliliği alt yapısı olmadan açıldığı bilinmektedir. Nicel olarak artırılan ilahiyat fakültelerinin artık niteliğine yönelik çalışmaların yapılması elzem hale gelmiştir" (Uçar, 2017: 113).

rencisiz kalan Van Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi bu akıl almaz durumun tipik bir örneği olarak zikredilebilir. Mamafih bu gibi istisnai durumlara mukabil, diğer ilahiyat fakülteleri kontenjanlarının giderek artarak ve ihtiyaç planlaması olmaksızın hormonlu bir biçimde şişirilmiş olması gerçeği, politik popülizmin akademik zihniyete ne kadar bigâne olduğunun bir göstergesi olsa gerektir.[15]

Uluslararası tanınırlığı ve yayınları olmayan ilahiyatlar

İlahiyat camiasının uluslararası tanınırlığı yok denecek kadar azdır. Bunda elbette akademik çalışmaların başta Arapça ve İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere çeşitli dünya dillerinde gerçekleştirilememesi ya da çevrilememesi yatmaktadır. Ayrıca uluslararası toplantılara katılım da oldukça düşüktür.[16] O kadar ki komşularımız ve bölge ülkeleri olan İran, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan gibi İslâm ülkelerinde ve İslâm araştırmalarında iddialı olan Batı ülkelerinde yapılan araştırmalarda ülkemiz ilahiyat akademyasına olan referanslar yok denecek kadar azdır. Bu nadir referansların bir kısmı ise zaten Batı'da doktora yapmış olan ilahiyatçıların tezleri dolayımında yapılmış atıflardır. Buna rağmen ilahiyat akademyamızın dünya çapında tanınır, bilinir ve ciddiye alınır durumda olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Göreceli olarak bir tanınırlık varsa da bu kendi özel çabalarıyla ve kişisel sözleşmelerle İslâm ülkelerinde öğretim üyeliği yapan veya bilimsel toplantılar ve yayınlar alanında bireysel katkı sunan bir avuç akademisyen sayesinde olup, bu durumun kurumsal bir yönü yoktur. Bu durumu görmek için yayın dünyasına bir göz atmak ve ülke dışından yapılan çevirilere mukabil Türkçeden dünya dillerine çevrilmiş İslâm araştırmalarına dair makale ve kitapların yok denecek kadar az olmasına bakmak yeterli olacaktır.

İlahiyatlar ve güncel gelişmeleri takip problemi

Uluslararası camiada varlık gösteremeyen, Batı dilleri konusunda bigânelik, isteksizlik, hatta husumet içerisinde olan ilahiyat camiasının, İslâm araştırma-

15 "İktidarın politikaları ile yeni istihdam alanları yaratılan ilahiyat fakültelerine 2019 yılında 15 bin 310 öğrenci alındı. 2011 yılında 22 olan ilahiyat fakültesi sayısı 2020'de 98'e çıkarken ilahiyat öğrenimi gören öğrenci sayısı da yüzde 125 arttı" ("Beş yılda yüzde 125 arttı", *Gerçek Gündem*, 15 Temmuz 2020, https://www.gercekgundem.com/egitim/197162/bes-yilda-yuzde-125-artti).

16 Bu husus daha detaylı araştırmaları gerektirmekle birlikte, mesela komşumuz İran'da birkaç on yıldır sürekli olarak yapılan "mezheplerin yakınlaştırılması" toplantılarına hemen hemen ciddi bir ilahiyat katılımının olmaması, keza Batı'daki uluslararası İslâm araştırmaları ya da Oryantalist sempozyum ve bilimsel toplantılarda ülkemiz ilahiyat camiasının ciddi bir varlığının görülememesi herkesin kolaylıkla yapabileceği basit gözlemler olarak yeterince fikir verici olsa gerektir. Nitekim iki yüz yıllık Rus Oryantalizmi veya Batı'daki Oryantalist kongreler konusunda ilahiyat camiasının ilgisi bilgisi, katılımı yok denecek düzeydedir (Dubrovskaya, 2018). Bu alanda ciddi bir eleştiri ve katkısı söz konusu olmayan ilahiyat camiası, Osmanlı dönemi aydınlarının bile fersah fersah gerisinde bulunmaktadır (Koçak, 2021). Mısır, Lübnan, Ürdün, Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelerdeki bilimsel toplantıları da aynı şekilde bu ilgisizlik listesine eklemek mümkündür. Bu konuda tek tük gelişmeler olsa da, bunların istisnai ve kişisel çabaların ürünü olduğu görülmektedir.

ları alanında gelişmeleri takip etmesi ancak yabancı dillerden yapılan çevirilerle sınırlı kalmaktadır. Öte yandan ilahiyat alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin büyük bir kısmının yüzünün bugüne ve geleceğe değil, geçmişe yönelik olması nedeniyle bugünün değil, geçmiş mirasın meselelerine odaklanmış olduğunu da yapılan tezlerin başlıklarından kestirmek zor değildir. Çağdaş gelişmelere dair yapılan çalışmaların ise yetersiz olması bir yana derleme ya da vaaz üslubunun ötesine geçememesi de dikkatlerden kaçmamaktadır. Daha ciddi bir problem olarak ilahiyat alanında yapılan çalışmalarda, bilhassa İslâmi ilimler alanına ilişkin olanlarda, çağdaş İslâm düşüncesinin rol ve katkısının fevkalade cılız bir halde olmasıdır ki, muhtemelen bu da İslâmi ilimlerle çağdaş gelişmeler ve sorunlara dair çağdaş İslâm düşüncesi arasında irtibat kurma konusundaki ilgisizlik ya da isteksizlikten kaynaklanmaktadır.[17]

Ulusal yayınların kalite problemi karşısında ilahiyatlar

Başta kitap ve makale olmak üzere yapılan yayınların uluslararası arenada kayda değer bir bilinirliği olmadığı gibi, ulusal ölçekte de durum pek farklı değildir. Bu konu aslında geniş olarak ele alınmayı hak edecek kadar önemli olsa da, burada sadece şu hususlara dikkat çekmekle yetinelim:

a) İlahiyat araştırmaları yayınları ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel meselelerinin din(ler) ile şu veya bu biçimde ilintili olan konularıyla ve toplumsal ihtiyaçlarıyla ilişkili olarak makro ve mikro bir plan dahilinde belirlenmekten ziyade, gelişigüzel ve keyfî olarak belirlenmekte, bu da akademyanın işlevlerinden birisi olan kamu hizmeti/kamunun aydınlatılması işlevinin gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir.
b) Bu kamu hizmetinin en verimli bir biçimde gerçekleşmesi için ilahiyat alanına dair bilimsel bilgiyi genel okuyucu seviyesine indirmeyi ve toplumu bilimsel bilgi ile aydınlatmayı amaçlayan "popüler bilim" çizgisindeki yayımlar fevkalade azdır.
c) Buna mukabil yapılan çalışmalar ve yayınlar bilhassa son on-on beş yılda dikey olarak kalitede yükseliş sergilemekten uzak olup, sadece yatay olarak birbirinin tekrarı olan birtakım şablon konulara dair derlemeler zinciri olmanın ötesine geçememiştir.[18]

17 Mesela son yıllarda yayımlanmış ve dünyada yankı bulmuş bazı önemli yayınların ilahiyat camiasında hemen hiç ma'kes bulamamış olmasına işaret etmek yeterli olacaktır: Thomas Bauer'in *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, Wael B. Hallaq'ın *İmkânsız Devlet* (*The Impossible State*), *The Qur'an in Context* adlı Türkçeye henüz çevrilmemiş derleme, muhtemelen sadece Ankara İlahiyat'ta haftalar süren sistematik müzakerelere konu edinilmiş görünmektedir.

18 Bu konuda gösterge olarak ilahiyat akademisyenleri tarafından yapılan Kur'an meallerinin hatalarda bile birbirinin tekrarı ve taklidi niteliğinde olması yeterli bir fikir vermektedir. Bkz. (Akdemir, 1989; Öztürk, 2008). Yine ilahiyat akademisyenleri tarafından kaleme alınan ve DİB tarafından yayımlanan *Kur'an Yolu* adlı tefsirin piyasadaki tefsirlerin gerisinde kalması bir yana, skandal niteliğinde yorumlar ve yanlışlarla lebalep dolu oluşu yeterince fikir vericidir (Kırbaşoğlu, 2015, "Kur'an Yolu Müslümanları Tarihe Gömmek İçin Mi Yazıldı?" başlıklı 100 sayfalık bö-

d) İlahiyat camiasın tarafından gerçekleştirilen yayınların bilimsel niteliğinde ciddi bir azalma, popüler niteliğinde ise fevkalade bir artış söz konusudur.
e) Akademik dergicilik alanında da durum farksızdır. Genelde resmî-sivil maddi-manevi desteklere sahip pek çok dergi, bu desteklerin hiçbirisine sahip olmayan –örneğin– *İslâmiyat* gibi dergilerle kıyaslandığında, bu derginin seviyesinin hayli gerisinde kaldığı görülmektedir. *İslâmiyat* dergisi gibi İslâmi ilimler, İslâm düşüncesi ve İslâm toplumlarının müzmin meseleleri konusunda eleştirel ve muhalif çizgide on yıl boyunca yayın yapan akademik ayarda bir dergi şu anda mevcut değildir.
f) Dergiler aynı zamanda bir ekolleşme zemini olduğu halde, yine –örneğin– *İslâmiyat* dergisi dışında bir ekolleşmeye yol açan herhangi bir derginin varlığı bilinmemektedir.
g) Sesli, görüntülü ve benzeri yayınlarda da durum farklı olmayıp, akademik değil, popüler mülahazalar egemen durumdadır. Bunu ilahiyatçılar tarafından yapılan radyo ve televizyon programlarının düşük kalitesinden ve izlenme oranlarından çıkarmak da mümkündür.
h) Bu listeye genellikle ilahiyatçılar tarafından hazırlanan ve ilahiyat akademisyenlerinin yönetici makamında olduğu DİB hutbelerini de eklemek gerekir. Bu hutbelerin de son yıllarda tamamen politik propaganda aracı haline gelmesi şeklindeki skandallar bir yana, içerik ve üslup olarak benim canlı şahidi olduğum son elli yılda herhangi bir değişiklik ya da gelişme söz konusu olamamıştır, hatta 1970-1980'li yılların hutbelerine kıyasla bir gerileme olduğundan söz etmek bile mümkündür.

Rövanşizm ve IŞİD zihniyetinin akademyada yaygınlaşma tehdidi karşısında ilahiyatların gerçek boyutları hakkında görüş beyan etmek için kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olmakla birlikte, bu konuda bazı kişisel gözlemlere dayanarak ilahiyat camiasında fevkalade vahim iki olgunun görüldüğünü üzülerek, hatta dehşetle ifade etmek durumundayız: rövanşizm ve IŞİDvari tekfirci zihniyet. İlk tehdidin varlığını görmek için ilahiyat akademisyenlerinden iktidar yandaşlığı ve sözcülüğü rolüne soyunanların son yıllarda giderek artan akla ziyan açıklamalarını, sosyal medyadaki paylaşımlarını ve bazı engizisyon girişimlerini hatırlamak bile yeterli olacaktır. Burada örnek olarak sadece son iki skandal; Öz-

lüm; Öztürk, 2008, "Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir Adlı Eser Üzerine ve Kur'an Yolu'ndaki Meal Sorunları Üzerine başlıklı" iki geniş bölüm). Hadis alanında biri resmî diğeri sivil iki yayın üzerinden aynı değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Bunlardan birisi DİB tarafından yayımlanan *Hadislerle İslâm*, diğeri ise Erkam Yayınları'ndan *Riyazü's-Salihin Hadis-i Şerif Tercümesi ve Şerhi* adlı, ikisi de yedi-sekiz ciltlik eserlerdir – ki ikisi de vaaz u nasihat üslubuyla bilinenleri tekrarlamaktan öte geçemeyen ve toplumun dert ve meselelerine ışık tutmaktan hayli uzak, etliye sütlüye karışmayan, kurbağaları ürkütmemeye dikkat eden eleştirel ve muhalif olmaktan tamamen uzak, hatta skandal sayılabilecek yorumlara yer veren iki yayın olarak değerlendirilebilir. Bir grup ilahiyat akademisyeni tarafından kaleme alınan bu iki eser ve benzerleri üzerine yapılmış değerlendirmeleri bugünlerde yayın dünyasına sunulacak olan *Sünneti Çağa Taşımak* adlı çalışmamızda görmek mümkün olacaktır.

türk ve Boynukalın olayları[19] bile yeterli olsa gerektir. Öte yandan sosyal medya gruplarında bu rövanşizmin histerik boyutlara varan örneklerini görmek hiç de zor değildir. Bu konuda kişisel yaşanmışlıklarımız ise tehdidin çok daha vahim boyutlara varmaya aday olduğunu göstermektedir.

Son zamanlarda IŞİD ile sembolize edilen tekfirci zihniyete gelince, genelde ilahiyat camiasında görülmemiş/duyulmamış olan bu olgunun nadir de olsa bazı örneklerine ilahiyat akademisyenleri arasında rastlanması fevkalade endişe verici bir gelişmedir.[20] Bu tekfirci zihniyetin izlerine jüri üyesi olduğum bazı doçentlik ve profesörlük dosyalarının incelenmesi esnasında rastlanmış ve ilgili kuruma gönderilen raporlarda konunun vahametine dikkat çekilmiş ve meselenin bir iç güvenlik meselesi haline gelmeye aday olduğu konusunda ilgililer ve yetkililer uyarılmıştır. Mamafih yine kişisel gözlemler ve duyumlara dayanarak, bu tehlikeli eğilimin ilahiyat camiasında –iktidar döneminde yükselen rövanşist eğilimlerin tabii bir sonucu olarak– giderek artma eğilimi sergilediğini söylemek mümkündür.

Akademik yükseltilmede, yönetmeliklere aldırmazlığın tavan yaptığı ilahiyatlar

Mensubu bulunduğum Ankara İlahiyat Fakültesi'nde akademik kadrolara eleman alımı konusunda yönetmelikler, etik ilkeler konusunda elden gelen titizliğin gösterildiğini, bu kurumda çalışan kırk yıllık bir akademisyen olarak söyleyebilirim. Ancak diğer ilahiyat fakültelerindeki durum konusunda değerlendirme yapacak bilgi ve belgeye sahip olduğumu söyleyemem. Buna rağmen son yirmi yılda, özellikle de silsile halinde ilahiyat fakültelerinin açılıp rövanşist hedeflere yönelik ideolojik kadrolaşma sürecine girildiğinde, hem Gülen cemaatinin egemen olduğu dönemde hem de 15 Temmuz sonrası onların yerine ikame edilmek istenen cemaat ve tarikatların egemen olduğu dönemde pek çok ilahiyatta –ehliyet, liyakat, tarafsızlık, ayrımcılıktan sakınmak, yönetmelik şartlarını haiz olmak gibi objektif şartlar değil– iktidara ve iktidara eklemlenen cemaat ve tarikatlara bağlılık ve sadakat –hatta militanca bir sadakat ve biat– esas alınmış, bunun dışında kalanların görev alabilmelerinin önü tıkanmış, kapılar onların yüzüne sıkı sıkı kapanmıştır. Nitekim bu amaçlarına ulaşabilmek için fakültelerin âdeta adrese teslim kadro ilanlarıyla

19 Kur'an vahyinin mahiyeti ve benzer konularda alışılmışın dışında görüşler dile getirdiği için muhafazakâr çevrelerle cemaat-tarikat çevrelerince engisizyona tabi tutulan akademisyen Mustafa Öztürk ile ilgili olarak bkz. (Tarım, 2018). Sosyal medyada yaptığı skandal paylaşımlarla tartışmalara yol açan Muhammed Boynukalın meselesi için bkz. "Mehmet Boynukalın'dan tepki toplayan paylaşımlar: Hepinize kaliteli pamuk aldım", *Haberler*, 30 Nisan 2021, https://www.haberler.com/mehmet-boynukalin-dan-tepki-toplayan-paylasimlar-14102750-haberi/

20 Bu tekfirci zihniyetin bazı Islâm ülkelerindeki akademik kurumlarda da mevcudiyetine dair yaşanmış bir olay olarak Kahire Üniversitesi'nde 2000'li yılların başlarında Hasan Hanefi'nin teşvik ve davetleriyle katıldığımız kelam alanının metodolojik meselelerine dair sempozyumu örnek verebiliriz. Zira bu sempozyumda metot dışında hemen her konunun tartışıldığı ve karşılıklı tekfir ithamlarının havada uçuştuğu üzülerek müşahede edilmiştir.

yandaş akademisyen devşirme girişimlerinin skandallara yol açtığı da bu bağlamda hatırlanmalıdır.[21]

Karma öğretime karşı haremlik-selamlık başta olmak üzere gerici uygulamalar

Gerici uygulamalar tabirini kullanmamızın sebebi, bu yöndeki taleplerin tabii ve gerçek değil, iktidar çevrelerinin rövanşist takıntılarının ürünü manipülatif, yani "ısmarlama" talepler olması sebebiyledir.[22] Bu konuda ilk ve ana fakülte olarak Ankara İlahiyat'ta bir tür laboratuvar deneyi olarak yaşanan yetmiş yıllık karma eğitim-öğretim tecrübesinde, herhangi bir olumsuzluk görülmediğini ve bu modelin bu açıdan fevkalade başarılı olduğunu, 1973 yılından bu yana bu fakültede yaklaşık yarım asırlık ömür geçirmiş birisi olarak rahatlıkla ifade edebilirim.[23] Buna ek olarak karma eğitim-öğretim karşıtlığının pedagojik bir talep olmayıp tamamen ideolojik takıntı ürünü olduğunu ve amacın sadece ilahiyatlarla sınırlı olmadığını da hatırlatalım.[24]

Ataerkil zihniyetin egemenliği ve baskısı

Birtakım ataerkil unsurlar taşımakla birlikte İslâmi öğretinin tamamen ataerkil olduğunu söylemek zor, en azından tartışmalıdır. Buna mukabil ataerkilliğin İslâmi ilimler geleneğine damgasını vuran en önemli karakteristiklerden birisi olduğunu rahatlıkla ileri sürmek mümkündür. Nitekim on beş asırlık İslâmi ilimler geleneğinde İslâmi ilimlerin –Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam, Siyer-Mağazi vd.– çeşitli alanlarında eser vermiş, ekol kurmuş ya da otorite olmuş tek

21 Rastgele seçilmiş bir örnek olarak bkz. *Yeniçağ* gazetesinde yer alan habere göre "Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında ilan edilen Doktor Öğretim Üyesi kadrosu ilan şartında doğrudan doktora tez konusu yazıldı" ("Kafkas Üniversitesinde Adrese Teslim Kadro İlanı", kampusblog, 16 Ekim 2019, https://kampusblog.com/kafkas-universitesinde-adrese-teslim-kadro-ilani/). Bu kadrolaşma amaçlı adrese teslim kadro ilanları elbette ilahiyatlarla sınırlı olmayıp çok daha yağın bir olgudur ("Üniversitelerde adrese teslim kadro ilanları!", BirGün, 10 Nisan 2016, https://www.birgun.net/haber/universitelerde-adrese-teslim-kadro-ilanlari-108634; "Tarih bölümü için ilahiyat şartı istediler", *Karar*, 14 Kasım 2020, https://www.karar.com/tarih-bolumu-icin-ilahiyat-sarti-istediler-1593961). Bunlar elbette bilinen ve basına yansıyan örneklerdir, kamuoyuna yansımayanların sayısını ise Allah bilir.

22 "İlahiyat Fakültesi öğrencileri karma eğitim istemiyor", *doğruhaber*, 19 Ekim 2016, https://dogruhaber.com.tr/haber/225105-ilahiyat-fakultesi-ogrencileri-karma-egitim-istemiyor/; "İ.Ü. öğrencilerinin 'feyz aldığı' karma eğitimi olmayan üniversitelerden YÖK'ün haberi var mı?", *Gazete Manifesto*, 19 Ekim 2016, https://gazetemanifesto.com/2016/i-u-ogrencilerinin-feyz-aldigi-karma-egitimi-olmayan-universitelerden-yokun-haberi-var-mi-68678/; "O Üniversite'de kız-erkek sınıfları ayrıldı", *Yeni Akit*, 2 Ekim 2016, https://www.yeniakit.com.tr/haber/o-universitede-kiz-erkek-siniflari-ayrildi-217976.html; "Üniversitede fotokopi yeri bile harem selamlık!", *Evrensel*, 2 Aralık 2015, https://www.evrensel.net/haber/266500/universitede-fotokopi-yeri-bile-harem-selamlik. Bu kampanyaların iktidar destekçisi cemaat, tarikat ve dinî grupların öbeklendiği, hatta bazılarının "İstanbul Din Baronluğu" adını verdikleri yapıların, çevrelerin ve medyanın egemen olduğu İstanbul'da ortaya çıkması ve yandaş medyadan destek bulması durumu yeterince açıklasa gerektir.

23 İktidar ve yandaşlarının karma eğitim-öğretim karşıtlığının eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. (Özmen, 2016).

24 "Karma eğitim aşama aşama kaldırılıyor", *Pervin Kaplan*, 2 Ağustos 2019, http://www.pervinkaplan.com/detay/karma-egitim-asama-asama-kaldiriliyor/8213

bir kadın ilim insanı bile bulmak mümkün değildir. Bu sebeple İslâm'ın on beş asırlık yorumunun "İslâm'ın bıyıklı/sakallı/erkek yorumu" olduğunu söylemek abartı sayılmaz.

Bu durumun kadın nüfusun erkek nüfustan eksik değil, fazla olduğu günümüz İslâm dünyasında da, bu dünyanın bir parçası olan ülkemizde de varlığını ve egemenliğini büyük ölçüde sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Bu durumun değiştirilmesine yönelik ilk spontan(e) adımlar Ankara İlahiyat'ta atılmış, ardından diğer ilahiyatlarda da kadın akademisyen kadrolara az da olsa yer verilmeye başlanmıştır. Şu anda ilahiyat fakültelerindeki erkek-kadın akademisyenlere dair istatistiksel karşılaştırmalı bir araştırma bulunmamaktadır. Mamafih kadın akademisyenlerin ilahiyat fakültelerinde boy göstermesi fevkalade önemli olmakla beraber, bunun ataerkil zihniyetinin egemenlik iddiasından vazgeçtiği anlamına gelmediğini de belirtmek gerekir. Zira kadın akademisyenler ilahiyat fakültelerinde henüz söz sahibi veya karar alıcı/yapıcı pozisyonlarda değillerdir. Nitekim yüz küsur ilahiyat fakültesinde kaç kadın anabilim dalı veya bölüm başkanı olduğuna dair bilgimiz yoksa da, kesin olarak bildiğimiz husus, tek bir kadın ilahiyat dekanı dahi olmadığıdır. Öte yandan kadın akademisyenlerin ilahiyat fakültelerinde boy göstermesi bir başka açıdan da ataerkil zihniyetin ortadan kalktığı, cinsiyetçi ve cinsiyet ayrımına dayalı bakış açılarının ve politikaların sona erdiği anlamına gelmemektedir. Zira bu kadın ilahiyat akademisyenleri arasında hatırı sayılır sayıda kadın akademisyenden oluşan bir grup olarak "ataerkil zihniyeti savunanlar"ın ve ataerkil politikaları ve uygulamaları destekleyenlerin bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Burada ülkemizin ataerkil zihniyetin egemenliğine dair bir fikir edinmek için Katar ile minik bir mukayese yapmak yararlı olacaktır. Nitekim sekiz yıl önce öğretim üyesi olarak çalıştığım Katar Üniversitesi'nin rektörü, rektör yardımcılarının bazıları, Şeriat ve İslâm Araştırmaları Fakültesi'nin dekanı, Tefsir-Hadis Ana Bilim dallarının birçok öğretim üyesi kadın idi. Dolayısıyla ülkemizin ilahiyat camiasında kadın akademisyenlerin varlığı, on beş asırdır İslâmi ilimlere egemen olan ataerkil zihniyetin ortadan kalktığı ve cinsiyet eşitliğinin akademik alanda gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla ülkemizin Katar seviyesine gelmesi için katetmesi gereken hayli uzun bir yol olduğu ortadadır; özellikle de İslâmi öğretiyi ataerkil bir öğreti olarak sunma konusunda kararlı olan iktidar yanlısı cemaat ve tarikatların baskılarının YÖK başta olmak üzere ilahiyat camiası üzerinde Demokles'in kılıcı gibi durduğu mevcut şartlarda iyimser olmak için herhangi bir sebep bulunmamaktadır.

İlahiyat fakültelerinin medya-sosyal medya skandallarındaki acınası durumları

İlahiyat akademisyenlerinin bilhassa son yıllarda adının birçok skandal gelişmeye karıştığı da dikkatlerden kaçmamaktadır.[25] Bu skandalların çok yönlü ve

25 "İlahiyat Dekanı Cevdet Kılıç'tan 'skandal' Boğaziçi Üniversitesi paylaşımı!", *İnternet Haber*, 9

boyutlu olduğu da dikkat çeken bir başka hususdur.[26] Bunlar İlahiyat camiasının hangi kriter esas alınırsa alınsın, gidişatlarının hiç de iyi olmadığına dair endişe verici vahim gelişmelere dair birtakım göstergeler olup, aslında her birisi başlı başına ele alınmayı hak edecek kadar ciddi dejenerasyonlara işaret etmektedir. Şimdi ortaya çıkan bu fevkalade üzücü, hatta endişe verici gelişmelerin sebeplerine de hızlıca göz atabiliriz:

DİB, YÖK ve ilahiyat kurumlarındaki koordineli karşılıklı planlı politi(si)zasyon[27]

Bir 12 Eylül ihdası olan YÖK öncesinde dine ilişkin resmî kurumlar şu veya bu ölçüde siyasetin etkisinde kalsa da, yine de aralarındaki ilişkiler bağımsız kurumlar arası işbirliği ve yardımlaşma niteliğinde iken, son yirmi yılda yetkilerin tek elde toplanması ve âdeta parti devleti şeklindeki gelişmeler ve bu yapının gözde politik yöntemi olan din ve milliyetçilik popülizmi kaçınılmaz olarak beraberinde, diğer devlet kurumları gibi bu üç kurumun da had safhada politize olmasını getirmiştir. Bu durumun en ağır biçimde yaşandığı iki kurum olarak YÖK ve DİB gösterilebilir. YÖK aracılığıyla ilahiyat fakültelerinin iktidarın siyasi ideolojisine boyun eğdirilmesi ve iktidarın arka bahçesi haline getirilmesi ise istedikleri ölçüde gerçekleşmemiştir. Bu süreçte, bu iktidar döneminden önce mevcut olan yirmi küsur ilahiyat fakültesinin –en azından bazılarının– YÖK, DİB ve ilahiyat fakültelerinin statükoya kölece boyun eğmesine onay vermediğini, aksine zaman zaman karşı çıkıp protesto ettiğini de eklemek gerekir. Bu gibi durumlarda söz konusu fakülteler ve muhalif-eleştirel akademisyenler hakkında yine koordineli olarak YÖK, DİB ve bu ikisi gibi politize olmuş ilahiyatlar tarafından itibarsızlaştırma, baskı ve sindirme politikaları uygulandığı, bürokratik engel ve kısıtlamalarla gözdağı verilmeye çalışıldığı, bu süreçlerde yandaş medyanın da, birtakım cemaat ve tarikat yapıları-

---

Şubat 2021, https://www.internethaber.com/ilahiyat-dekani-cevdet-kilictan-skandal-bogazici-universitesi-paylasimi-2162353h.htm

26 İlahiyat camiasının adının karıştığı skandallara ve medyadaki yansımalarına bazı örnekler: "AKP ve İsmailağa'nın hedefindeki akademisyene 'ölüm' mesajı", *Cumhuriyet*, 2 Aralık 2020, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mustafa-ozturk-1795658. Bir diğer haber de şöyle: "Van İlahiyat Fakültesindeki tacize ilişkin açıklama yapmak isteyen öğrencilere tehdit", *Evrensel*, 26 Aralık 2019, https://www.evrensel.net/haber/393979/van-ilahiyat-fakultesindeki-tacize-iliskin-aciklama-yapmak-isteyen-ogrencilere-tehdit. İlahiyat camiasındaki skandal açıklamaları toplu olarak sunan bir yazı için bkz. "Bu akademisyenlere eğitim şart!", *Sözcü*, 10 Aralık 2018, https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-donem-akademisyenleri-2786644/ ("Çanakkale ve Bursa'da genelev olarak kullanılan camiler var. Ahır olarak kullanılan camiler var", "Harran rektörü: Cumhurbaşkanı'na itaat etmek farzdır", "Kadınlara oy vermeyin", "15 yaşındaki kızlar evlenebilir", "Reis'in temsilcisiyim," "Kur'an okumayan çocuk şeytanla beraberdir"). Bu gibi skandalların bazısına adı karışanlar ithamları reddetmekle birlikte, meselenin bu boyutu bir yana, sonuçta ilahiyat camiasının toplum nezdindeki itibarını sarsıcı etkileri olduğu muhakkaktır.

27 Rastgele bir örnek olarak bkz. "Şimdi bunu yapmanın tam zamanıdır. Çünkü şu anda İlahiyat Fakülteleri ile ilgili yapılması gerekenleri yapma konusunda olumlu anlamda siyasî bir irade de mevcut. Bugüne kadar göremediğimiz bir siyasî/idari imkân da var. Bu imkânı da arkamıza alarak İlahiyat Fakülteleri'ni yeniden yapılandırmalıyız diye düşünüyorum" (Aydın, 2015: 17).

nın işbirliğine dahil olduğu da ilahiyat camiasının malumudur.[28] Hatta bu resmî kurumlardaki bütün bu gelişmelerin arkasında bizzat bu kurumlardan ziyade gerek Gülen cemaati gerekse daha sonra onun yerine ikame edilmek istenen iktidar yanlısı cemaat ve tarikat yapılarından oluşan –bazılarının İstanbul din baronluğu şeklinde nitelendirdiği– dogmatik ve skolastik zihniyetteki konformist statükocu muhafazakâr çevrelerin bulunduğu da ilahiyat çevrelerinin malumudur.

İlahiyatların ihtiyaç ve şartlara göre değil,[29] popülist politikalara göre açılması[30]

Yüksek din öğretiminde yaşanan kontenjan sınırlandırması ancak AK Parti'nin ikinci iktidar döneminde, 10 Aralık 2007 tarihinde YÖK Başkanlığında yaşanan değişimden sonra aşılabilmiştir. Bu yıldan itibaren ilahiyat fakültelerinde ciddi bir niceliksel artış yaşanmış, fakülte sayıları ve öğrenci kontenjanları katlanarak artmıştır. Ayrıca bu fakültelerin ikinci öğretim programlarına öğrenci alımına yeniden başlanmıştır. Birkaç yıl içerisinde hemen her ile en az bir ilahiyat fakültesi açılmış ve bu fakültelere ayrılan kontenjan sayısı 2013 yılında 17 bin 433'e çıkmıştır. ÖSYM tarafından yayımlanan 2017 yılı ön bilgilendirme amaçlı kontenjan kılavuzunda ise ayrılan sayının yaklaşık 14 bin olduğu görülmektedir (Aşlamacı, 2017: 197).

Ehliyet ve liyakat değil, biat ve sadakate dayalı kadrolaşma

Genel olarak üniversitelerde, özel olarak ilahiyat fakültelerinde akademik kadroların Cunhuriyet'in kuruluşundan bu yana tavizsiz bir biçimde liyakat ve ehliyet esasına göre belirlendiğini söylemek zordur. Ancak ilahiyat fakültelerinin yetmiş yıllık geçmişinde bu ilkenin ayaklar altına alındığı ve ehliyet ve liyakatin bir tarafa bırakılarak sadece siyasi iradeye biat ve sadakatin esas alındığı en pervasız ve fütursuz uygulamaların hâlâ devam etmekte olan son dönemde görüldüğü tereddütsüz ifade edilebilir. Nitekim bazı ilahiyat fakültelerinin âdeta iktidardaki birtakım siyasi partilerin şubesi haline geldiği şeklindeki söylentiler ilahiyat camiasının meçhulü olmayan bir hususdur. Öte yandan ilahiyat fakültelerindeki bazı akademisyenlerin mevcut siyasi iktidarla ilişkilerinin yüzeysel

---

28 Bu kurumların politize olmasıyla ilgili bir analiz için bkz. (Özkan, 2020).

29 Cumhuriyet Türkiyesi'nde din eğitimi politika ve uygulamaları dinî hayatın ve aktörlerinin ihtiyaç ve eğilimlerinden ya da ortaya çıkan pedagojik gelişmelerden daha çok Türk siyasi hayatındaki dönüşümlerden etkilenerek şekillenmiştir" (Aşlamacı, 2017: 207).

30 "Türkiye'de 2009 yılı itibarıyla 22 kamu üniversitesi hukuk fakültesi var iken, 24 adet ilahiyat fakültesi vardı. Türkiye'de 2010 yılından 2019 yılına kadar geçen 9 yıllık süreçte toplam 24 yeni devlet hukuk fakültesi açılırken, aynı dönemde 68 yeni devlet ilahiyat fakültesi açıldı" ("AKP'ye hukuk değil ilahiyat lazım: Dokuz yılda 24 hukuk, 68 ilahiyat fakültesi açıldı", *A3 Haber*, 4 Kasım 2019, https://www.a3haber.com/2019/11/04/akpye-hukuk-degil-ilahiyat-lazim-dokuz-yilda-24-hukuk-68-ilahiyat-fakultesi-acildi/). Ayrıca bkz. "İlahiyat fakültesi sayısı 8 yılda 22'den 105'e çıktı", *Evrensel*, 31 Ocak 2019.

bir şekilde incelenmesi bile bu durumu gözler önüne sermeye yetecektir. Bu tür ilişkiler her dönemde şu veya bu ölçüde görülmüş olsa da, bu son dönemde durumun siyasi fanatizm ve parti militanlığı noktasına varabildiği sık sık gözlemlenebilecek bir husustur. Bu konuda hem kişisel gözlemlerimiz, hem de medya ve sosyal medyaya yansıyan olaylar ortadaki vahameti göstermeye yetecek niteliktedir. Zaten mevcut iktidarın ölümcül icraat ve politikalarına karşı itiraz sesini yükseltebilen ve sosyopolitik eleştiri/muhalefet geleneğini özümsemiş ilahiyatçıların sayısının bir elin parmaklarını geçmemesi de konuyla ilgili önemli bir ipucu olsa gerektir. Bu sessizlik ve boyun eğiş altında mutlak olarak statükoyu onaylama yatmasa da, önemli bir kesimin bu tutumunun kölece iktidar yandaşlığından kaynaklandığı da yadsınamaz bir gerçektir.

Fırsat eşitliğine dayalı rekabetçiliğin sonu

Evrensel kriterler ve uygulamalar akademik kadroların belirlenmesinde rekabetçiliğe dayalı fırsat eşitliğinin esas olmasına dayanır. Sadece ilahiyatlar değil, genel olarak üniversitelerimiz, bu rekabetçi anlayışın bir sonucu olarak akademisyenlerin her yıl hazırladıkları portfolyo dosyalarına dayalı performans ölçümünün yapıldığı ülkelerin hayli gerisindedir.[31] Mamafih bu durum bu son döneme mahsus değildir. Zira gerek üniversitelerde gerek diğer devlet kurumlarında çalışanların performans ölçümünün yapılması gerektiği sık sık dile getirilmekle birlikte asla gerçek anlamda uygulanmamıştır. Devlet memurluğu gibi üniversite öğretim üyelikleri de bir defa adım atınca artık akademisyenlerin emekli oluncaya kadar pozisyonunu koruduğu, performans ölçümünün yapılıp düşük performans sergileyenlere yol vermenin söz konusu olmadığı bir tür tapulu mal haline dönüşmüş durumdadır. Bu durum son dönemde daha da kökleşmiş ve üniversitelerle onun bir parçası olarak ilahiyat fakülteleri çalışanla çalışmayanın, üretenle üretmeyenin arasında ayırım yapılmadığı, çalışmayan ve üretmeyene yol göstermenin söz konusu olmadığı bir tür saltanat düzenine dönüşmüş durumdadır.

Bu noktada ilahiyat fakültelerinde akademik kurullarda dönemlik ve yıllık değerlendirmelerin yapıldığı ileri sürülebilirse de, bu değerlendirmeler sonucunda çalışanla çalışmayanın, üretenle üretmeyenin, başarılı olanla olmayanın ayrıma tabi tutulduğu ve düşük performans sergileyenlere yol verildiği bildiğim kadarıyla vaki değildir.[32] Güya performans artırmak amacıyla YÖK tarafından

31 Bu açıdan bırakın Batı ülkelerini, Katar gibi körfez ülkelerinin bile gerisinde olduğumuzu üzülerek ifade etmek durumundayız. Zira Katar'da sözünü ettiğim performans ölçümü hem Katar Üniversitesi'nde hem de Hamed b. Halife Üniversitesi'nde tavizsiz ve acımasız bir biçimde uygulanmakta ve gerekli performansı göstermeyen akademisyenlerin işlerine ânında son verilmektedir.

32 Aksine 28 Şubat sürecinde bir akademik kurulda Ankara İlahiyat'ın vizyon ve seviye kaybına uğradığı, ana bilim dalları raporlarının parlamento oylaması gibi el indir/kaldır şeklinde iyice tartışılmadan karara bağlanmasının doğru olmadığı, bilakis her gün, her bir anabilim dalının raporlarının ayrıca ve detaylı olarak müzakere edilmesi gerektiği şeklinde düşüncelerini di-

birtakım teşvikler ortaya atılmış olsa da, bu çabalar kaliteden ziyade kantiteye odaklandığı için,[33] sonuçta akademisyenlerin maaşlarına ek gelir imkânı sunmak dışında herhangi bir işlevi olmamış görünmektedir.[34]

İktidarın rant dağıtımından pay alma heveslerinin coşması

İlahiyat camiasında akademik gerileme ve çöküşün sebeplerinden birisi de iktidarın ilahiyat fakülteleri üzerinden devşirmeye çalıştığı politik ranta ilahiyat camiasının da teşne olması ve kendilerine sunulan ranta göz dikmesidir. Bazılarının "ilim değil, film yapma" şeklinde vulgar bir nitelendirmeyle eleştirdiği bu durum, iktidarın muhtemelen rövanşist saiklerle, ilahiyatçı rektör atama saplantısı ve ilahiyatçıları yerli yersiz her yerde istihdam etme takıntısı yüzünden ihtirasları kışkırtır bir hale gelmiş, yapılan tayinlerle bu kayırmacılık kanıksanır olmuş, bu atmosferde pek çok akademisyen çeşitli kademelerdeki makam-mevkilere gözünü dikerek asli görevi olan akademisyenliği ikinci, üçüncü, dördüncü plana atmış görünmektedir. Bunun kaçınılmaz sonucu ise akademik pozisyonların birtakım makam mevki ve maddi-manevi rant aracı olarak sıçrama tahtasına dönüştürülmesi olmuştur.

Cemaat, tarikat ve parti baskılarına boyun eğme

Yukarıda anlatılan politik ve yönetimsel faktörler ışığında, tek adam yönetimi ve parti devleti niteliğindeki yapılarda, politik rantın çeşitli bileşenler tarafından üleşilip paylaşılmasının beklenen bir sonuç olacağını kestirmek zor olmasa gerektir. Bu durumu anormal görmeyen ve hiç yadırgamayan iktidar yandaşı gruplar ve kesimlerin ilahiyat fakültelerini âdeta ele geçirilmesi gereken birer nüfuz alanı ve paylaşılması gereken birer ganimet gibi görmesi şaşırtıcı değildir. Bu rantı elinde tutmak ve daha da genişletmek amacıyla bu grupların ilahiyat fakülteleri üzerinde doğrudan veya dolaylı baskıları akademisyenlerin bilimsel çabalarının bağımsızlığına ve özgürlüğüne bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya kerhen ket vurmuştur, vurmaktadır.

---

le getirdiği için hakkında idari soruşturma açılan ve maaş kesme cezasına çarptırılan bir akademisyen olarak, kendi üniversitemle idari mahkemede hesaplaşmak ve davayı kazanarak kendi üniversitesini mahkum ettirmek durumunda kaldığımı dikkatlere sunarak vaziyetin vahameti hakkında kabaca da olsa fikir vermek uygun olacaktır.

33 Bu kantite takıntısı, rakamsal, mekânsal ve hacimsel büyüklük saplantısı son dönemde iktidarın bütün uygulamalarına damga vuran garip bir psikoloji halini almış durumdadır. Hemen her alanda "çok", "büyük", "geniş", "iri", "ağır" ve "kocaman" olanın mutlaka "iyi", "doğru", "güzel" ve "hayırlı" olduğuna dair tuhaf ve anlaşılmaz ruh hali, ayrıca üzerinde durmayı hak edecek kadar ciddi bir problem olarak önümüzde durmaktadır.

34 Mesela bu tür teşvik yöntemlerinden birisi atıflar üzerinden pirim verme şeklindeki uygulamadır ki, burada atıfların matematiksel sayısı dışında kaliteye yönelik herhangi bir kriterin olması, bu uygulamanın ciddiyetinin ve bilimsel seviyeyi yükseltmeye katkısının söz konusu olup olmadığını sorgulamayı meşru hale getirmektedir.

İlahiyat fakültelerinin cemaat, tarikat ve partiler arasında üleştirilmesine göz yumma

Akla ziyan, hatta histerik denebilecek bir üleştirme peşinde koşulduğu sır değildir. Aksine şu âna kadar verilen bilgiler arasında konuyla ilgili ipuçları fazlasıyla mevcuttur. Bu noktada cemaat ve tarikatlarla partilerin bilhassa taşra fakülteleri üzerinde baskı kurma uygulamaları hiç şaşırtıcı olmasa gerektir. Medya desteğini de yanlarına alan bu gibi grupların ilahiyat camiası üzerindeki baskılarının, beraberinde akademik özgürlük tartışmasını da getireceği kuşkusuzdur

Akademik özgürlük problemi ve baskıcı-dayatmacı atmosfer

Akademik özgürlükler konusu ülkemizde daima problem olmaya aday olmuş bir meseledir. Ancak akademik özgürlükler son on yılda yok olma noktasına gelmiş durumdadır.[35] Gerçi 28 Şubat sürecinde de, öncesinde de ilahiyat fakülteleri şu veya bu ölçüde politik baskılara maruz kalmıştır. Ancak şahsen tanık olduğum son –yaklaşık– elli yıllık dönemde ilahiyat fakültelerinin bu kadar baskılandığı bir dönemin hiç yaşanmadığını söylemek asla bir abartı değildir. Bunu 28 Şubat sürecinin üslerinden birisi olan Ankara İlahiyat'ta o dönemi yaşayan ve yaşadıklarını bu son dönemdekilerle mukayese etme imkânı olan bir akademisyen olarak ifade etmem yanlış olmasa gerektir. Gerçi gerek "laik" 28 Şubat gerekse "İslâmi"-"muhafazakâr" 28 Şubat sürecinde de kişisel olarak akademik ve diğer çalışmalarıma yönelik en küçük bir politik ve idari baskı asla söz konusu olmamıştır. Ancak bütün akademisyenlerin böyle düşünüp hissettiklerini zannetmek mümkün ve doğru değildir. Aksine 28 Şubat sürecinde gerek Ankara gerekse diğer ilahiyatlarda çoğu akademisyen doğrudan veya dolaylı baskılara maruz kalmışlardır. Hatta politik baskıların söz konusu olmadığı dönemlerde politik değilse de ideolojik kamplaşma yüzünden birtakım baskılar ilahiyat camiasının kendi içerisinde zaman zaman görülebilmiştir. Bu baskıların bazen engizisyona dönüştüğü ve doçentlik ve profesörlük jürilerinde adayın namaz kılıp kılmadığı ya da kılık kıyafet ve görünüşüyle ilgili kişisel hayatıyla ilgili sorgulamalara maruz kaldığı da vakıadır. Keza bu son dönemde YÖK, DİB ve ilahiyat kurumlarındaki bazı grupların dışarıdaki cemaat ve tarikatlarla işbirliği ve medya desteği ile kendileri gibi düşünmeyenlere karşı –Ehl-i Sünnet kavramını payanda olarak kullanarak– ötekileştirme, itibarsızlaştırma, hatta engizisyon uygulama cihetine gidebildikleri burada hatırlanmalıdır.[36] Bu tür adımlar atanların ortak özelliklerinin iktidar yanlısı –veya şimdilik öyle gözüken– cemaat ve tarikat çevreleriyle, onlarla

35 "Akademik Özgürlük Endeksi: Türkiye 144 ülke arasında 135. Sırada", *Kronos*, 5 Ocak 2021, https://kronos34.news/tr/akademik-ozgurluk-endeksi-turkiye-144-ulke-arasinda-135-sirada/ Türkiye, akademik özgürlük endeksinin dünyada en kötü olduğu ilk 10 ülke arasında yer alıyor.

36 Örnekler için bkz. ("'İlahiyatçı sapıktır' kavgası patladı!", *Vatan*, 10 Ocak 2014, http://www.gazetevatan.com/-ilahiyatci-sapiktir--kavgasi-patladi--599729-gundem/; Demircan, 2021; "Alim, hoca zannedilen 45 din bozguncusu", *Milli ve Sünni Şuur* (blog), 5 Şubat 2018, https://millivesunni.wordpress.com/2018/02/05/alim-hoca-zannedilen-37-din-bozguncusu/).

birlikte hareket eden bazı akademik unvan taşıyan kişilerden oluşmasıdır. Bu kişilerden bazılarının resmî makamlar himayesinde ve resmî araçlarla il il gezdirilerek ilahiyat fakültelerinde kendileri gibi düşünmeyenlere karşı linç kampanyaları yapmaya da cüret edebildiklerine dair kişisel tecrübelerimi burada eklemekte yarar vardır. Ama bu gibi kampanyaların asıl ve öncelikli hedefinin her zaman –politik muhalif entelektüel olarak eleştirel ve sorgulayıcı seslerin çıktığı– Ankara İlahiyat ile göreceli olarak, mevcut iktidardan önceki dönemin ilahiyatlarında görev yapan bir kısım akademisyenler olduğunu bilhassa vurgulamak gerekir.

Akademik özgürlükle ilgili bir diğer müzmin problem, ilahiyat camiasındaki taklitçi-eleştirel, muhafazakâr-yenilikçi, gelenekçi-modernist şeklinde ifade edilen yaklaşım farklılıklarının ideolojik kamplaşmaya ve çekişmeye dönüşmüş olmasıdır. Son dönemde bu gerilime iktidar yanlısı-iktidar muhalifi şeklinde bir başka ayrım da eklemlenmiş durumdadır. Bu eklemlenmeyle birlikte ilahiyat camiasındaki bu fay hatları daha da derinleşmiş bulunmaktadır. Bu gerilimlerin kökenlerinin tarihin derinliklerine kadar giden, nakilci/rivayetçi Ehl-i Hadis ve akıl ve nakil birlikteliğini esas alan Ehl-i Re'y gelenekleri arasındaki gerilime kadar götürülmesi mümkündür. İslâm tarihi boyunca mevcudiyetini koruyan bu gerilim şu veya bu oranda "yıkıcı gerilim" olmaktan çıkarılarak "yaratıcı gerilim" haline getirilebilmiştir. Cumhuriyet döneminde de "yaratıcı gerilim"in egemen olması için ilahiyat camiasında birtakım çabalar sergilenmiş olsa da bilhassa son yirmi yıldaki gelişmeler sebebiyle dengeler "yıkıcı gerilim" lehine bozulmuştur. Nitekim yukarıda temas edilen gerilimler ve çatışmaların tekfir noktasına varması bu olumsuzluğun ülke güvenliği için tehdit oluşturabilecek bir noktaya doğru evrildiğini de gözler önüne sermektedir.

İşte bu boğucu ve kasvetli atmosferde gerek yüksek lisans/doktora safhasındaki akademisyen adayları, gerekse ileride doçentlik ve profesörlük için adaylık başvurusu yapacak olanlar, araştırma-inceleme konularını seçerken tam anlamıyla özgür davranamamakta, konularını da konularını işleyiş biçimini de muhtemel jüri üyelerinin eğilimlerine göre ayarlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumun bilimsel özgürlüğe taban tabana zıt olması bir yana, fevkalade ciddi olumsuzluklara sebep olmakta, örneğin ülkenin manevi-entelektüel kalkınması açısından –bazıları acilen– ele alınması gereken konular devre dışı bırakılmakta, sumen altı edilmekte, bu suretle bilimsel zihniyet karar vericilerin ideolojik saplantılarının veya kişisel husumet ve kaprislerinin kurbanı olmaktadır. Bunun sonucu olarak da yapılan tezlerin ve araştırmaların çok büyük bir kısmının deskriptif derleme ya da vaaz u nasihat türü yazılar olmaktan öteye geçemediklerini, analitik-kritik nitelikte araştırmaların ise fevkalade cılız bir durumda kaldıklarını görmek hiç de zor değildir.[37] Özetle şu anda ilahiyat camiası geç-

37 Bu amaçla İSAM tarafından elektronik olarak yayımlanan "Tezler Kataloğu Veri Tabanı"nda ilahiyat alanında yapılan tezlerin konu başlıklarına bakarak, dediklerimizin doğru olup olmadığı kontrol edilebilir.

mişte hiçbir dönemde yaşamadığı kadar derin bir akademik özgürlük sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır.

İslâmi ilimler ile diğer disiplinler arasındaki dengenin planlı olarak bozulması

Bir 12 Eylül darbesi kurumu olan YÖK'ü kaldırmak vaadiyle siyaset yapıp iktidarı ele geçirenlerin, iktidara gelince bu sözlerini tutacaklarına, bu kurumu daha da tahkim ederek üniversiteler üzerinde görülmemiş bir vesayet ve baskı düzeni kurdukları, bunu da ideolojik saplantılarını üniversitelere dayatmak ve bu dayatmaları mümkün kılacak kadrolaşmayı gerçekleştirmek için yaptıkları artık bir sır olmaktan çıkmış durumdadır. Bir yandan BOP/GOP projelerinin eşbaşkanlığı itibarıyla bölgedeki değişim için manivela olarak kullanılan ve yakın işbirliği içerisine girilen İhvan-ı Muslimîn yandaşlığı, diğer yandan, önce Gülent cemaatine dayalı kadrolaşma, ardından da din üzerinden politik popülizm amacıyla mavi boncuk dağıtılan cemaat-tarikat yapıları üzerinden yapılan kadrolaşma, sonuçta kendilerini "muhafazakâr" olarak nitelendiren bu kesimlerin muhafazakârlıklarının tabii bir sonucu olarak geleneksel/klasik İslâmi ilimlerin alanlarının genişletilmesi, buna mukabil felsefe grubu derslerin tamamen ortadan kaldırılması yönünde malum akla ziyan adımların atılmasına, gelen şiddetli tepkiler karşısında geri adım atılmasına yol açmıştır (Kaplan, 2013).[38] Bu konudaki inat ve ısrarından vazgeçmeyen çevreler, bu başarısızlığın rövanşı olarak çareyi temel İslâm bilimlerinin ders ve ders saati olarak hormonlu bir biçimde artırılmasında bulmuşlardır. Bunun bilimsel zihniyetin olmazsa olmazı olan analitik-kritik-yaratıcı düşünceyi bloke etmeye, yerine nakilci-ezberci-taklitçi-teslimiyetçi zihniyeti ikame etmeye yönelik adımlar olduğu ise gün gibi ortadadır.

İlahiyat fakültelerine alınacak öğrenci kontenjanlarının şişirilmesi, derslerin ve ders yüklerinin suni olarak arttırılması ve ek ders rantı

Bilhassa son dönemde görülen –ve yukarıda anlatılan– vahim gelişmelerin tabii bir sonucu olarak ilahiyat fakülteleri, dolayısıyla dinî değerler üzerinden politik rant devşirmek amacıyla art arda ilahiyat fakültesi açılması yanında bu fakültelere tanınan lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenci kontenjanları hiçbir ihtiyaç planlaması olmaksızın hormonlu bir biçimde sürekli olarak artırılmaya devam etmektedir. Bu durum ise ilahiyat akademyasında bir tür enflasyona yol açmakta, kalitenin sürekli olarak düşmesinden başka bir işe yaramamaktadır. Zira ilahiyat fakültelerinde öğretim üyeleri yüksek ders yükünden başlarını kaldırıp da bilimsel araştırma yapmaya yeterli vakit bulamaz hale getirilmiş durumdadır. Bu derslere İLİTAM (ilâhiyat lisans tamamlama uzaktan eğitim prog-

38 "İlahiyat fakülteleri 'felsefe'siz olamaz", *Star*, 15 Eylül 2013, https://www.star.com.tr/politika/ilahiyat-fakulteleri-felsefesiz-olamaz-haber-789465/; "Eğitim Bir-Sen: YÖK İlahiyat Fakültelerinin Üzerinden Elini Derhal Çekmeli", *Haberler*, 16 Eylül 2013, https://www.haberler.com/egitim-bir-sen-yok-ilahiyat-fakultelerinin-5064481-haberi/

ramı) ve ilahiyat ikinci öğretim programları da eklenince öğretim üyelerinin bilimsel araştırmaya ayıracak yeterli vakitleri kalmadığı için şu anda ilahiyat fakülteleri büyük oranda birer akademik kurum olmaktan çıkarılmış ve bir tür gelişmiş İHL durumuna düşürülmüş vaziyettedir.

Bu olumsuz gelişmeler karşısında ilahiyatlardan niye ses çıkmamaktadır? Çıkmamaktadır, zira bu dönemde kadrolaşma amaçlı ilahiyatlara yerleştirilenlerin ses çıkarması zaten söz konusu olamazdı, bu grubun dışında kalanlar ise bilhassa taşra fakültelerindeki dolgun maaşları yanında aldıkları ek ders ücretleriyle hayatlarını gayet mutlu bir biçimde sürdürüyor olmalılar ki bu konformist ve statükocu tutumlarını değiştirme yönünde adım attıkları pek görülmemektedir.

Gerek bilimsel araştırmalarda gerek eğitim-öğretim faaliyetlerinde bilimsel zihniyetin devre dışı bırakılması

Bu durumun kasıtlı bir tercih olmaktan ziyade tarihsel gelişimin bir sonucu olduğunu öncelikle vurgulamak gerekir. İlk ilahiyat fakültesi olan Ankara İlahiyat dahil ilahiyat/İslâm araştırmaları aradan geçen yetmiş yıla rağmen evrensel bilimsel standartlara uygun ve bu alandaki küresel rekabete açık, boy ölçüşebilir bir seviyeye maalesef getirilememiştir. Üniversitelerin ilahiyat dışındaki diğer dallarında dünya standartlarında veya ona yakın bir seviyeyi yakalayan fakültelerin mevcudiyeti, ilahiyatlardaki bu geri kalışın sebeplerinin onların bir iç meselesi, daha doğrusu bir zihniyet problemi meselesi olduğunu göstermektedir. Gerçi ilahiyat alanındaki bilimsel araştırmalar da diğer dallardaki evrensel standartlara kâğıt üzerinde de olsa tabidir. Nitekim bilhassa doktora yönetmeliklerinde yapılacak tezlerin alana katkı sunma ve orijinal olma, yeni bir yöntem geliştirme veya geliştirilmiş bir yöntemi yeni bir alana uygulama gibi şartları haiz olması gerektiğine zorunlu şart olarak vurgu yapılması, yenilik, katkı ve orijinalitenin vazgeçilmez olduğunu açıkça göstermektedir.[39] Teoride bu açıdan herhangi bir problem olmamakla beraber uygulamada bu şartları yerine getiren doktora tezlerinin bugüne kadar yapılanların üçte birini bulduğunu bile söylemek için aşırı iyimser olmak gerekir. Zira ilahiyat fakültelerinde yapılan doktora tezlerinin çok büyük bir ekseriyetinin derleme niteliğinde, tasviri nitelikte olduğunu, analitik-kritik ya da yaratıcı düşünce ürünü olmaktan uzak bulunduğunu görmek için, bu alanda yapılan ve bir kısmı yayımlanan doktora tezlerine bakmak yeterli olacaktır. Hele uluslararası arenada rekabete girebilecek seviye ve kalitede doktora tezlerinin sayısının daha da düşük sayıda olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Şu anda dahi bilimsel araştırma nedir, bilimsel zihniyet ve metot nedir, hiçbir fikri olmayan kişiler yüksek lisans ve doktora programlarına kabul edilmekte, tez yapmalarına zemin hazırlanmakta ve bunların bir kıs-

39 "Genel esaslar MADDE 15 - (1) Doktora programı, öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırır" (*Resmî Gazete*, 20 Nisan 2016, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm).

mı akademisyen olarak ilahiyat fakültelerinde görevlere getirilmektedir. Bu durum beraberinde bir kısırdöngüyü de getirmekte ve sonuçta gerçek anlamda bilimsel araştırma, bilimsel zihniyet ve metot ilahiyat fakültelerinin meçhulü olarak kalmaya devam etmektedir.

Durum o kadar vahimdir ki resmen vaaz metni denebilecek derlemeler bırakın diğer ilahiyat fakültelerini, Ankara İlahiyat'ta bile doktora tezi olarak kabul edilebilmiştir. Diğer ilahiyatlarda da topluma din anlatmak veya toplumu dindarlaştırmak amacıyla yazılan metinler bilimsel araştırma zannedilmekte ve akademik çalışma olarak akademik yükseltilme dosyalarında bol bol boy gösterebilmektedir. Burada en temel problemin, ilahiyat fakültelerinde hiçbir safhada –ne lisans ne yüksek lisans, ne de doktora safhasında– bilimsel zihniyet, bilimsel faaliyet, bilimsel yöntem, bilimsel araştırma gibi konularda sistematik bir eğitim-öğretimin verilemeyişi olsa gerektir. Bu da akademik birer kurum olarak ilahiyat camiasının bilimsellik açısından ne kadar ironik bir durumda olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Üzücü olan ise, ilahiyat alanında yapılan doktora tezlerinin yönetmelikte aranan şartlara uymadığı konusunda yıllardır çevremde yapmaya çalıştığım ısrarlı uyarılara rağmen, kimsenin bu durumu umursamamasıdır.

Bir not

Burada çizilen tabloya uymayan birtakım gelişmelerin ilahiyat camiasında mevcudiyeti gerekçe gösterilerek eleştiri ve itirazlar yöneltmek mümkün gibi görünse de, gerçekte bu tür istisnai gelişmeler mevcut yapısal olumsuzluklara direnen, yukarıda ele alınan vahim gelişmelere destek vermeyen, egemen statüko karşısında konformizme iltifat etmeyen, akıntıya kapılmayıp aksine akıntıya karşı kürek çeken, bilimsel zihniyetten ve idealizmden vazgeçmeyen bir avuç akademisyenin mütevazı kişisel çabalarının ve onlara yönelik baskılara kapıyı kapatan bir avuç yöneticinin ürünüdür. Bunlar da zaten egemen zihniyetin ve mevcut statükonun hiç hoşlanmadığı, bu yüzden bazı çevrelerin üzerlerinde baskı kurup seslerini kesmek için iktidar desteğini de arkalarına alarak ellerinden geleni yapmaktan geri kalmadıkları gerçek akademisyenlerdir. Dolayısıyla onların varlıkları, bu yazıda ele alınan yapısal vahim gelişmeleri, tehdit ve tehlikeleri ortadan kaldıracak ya da hafife almayı gerektirecek bir husus değildir.

Gelecekten umut var mı?

Cumhuriyet'in kuruluşundan neredeyse yüz yıl, ilahiyat fakültelerinin kuruluşundan ise yetmiş yıl sonra gelinen noktanın iç açıcı olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. İş bu kadarla da kalmayıp, ilahiyat fakültelerinde bir gerileme ve çöküşten söz etmek dahi mümkün, hatta gereklidir. Nitekim bugün gelinen noktada, aşağıdaki alıntıda Alman akademisyenler hakkında yapılan türden bir değerlendirmenin geçerli olduğu kaç ilahiyat akademisyeni olduğu ya da

olup olmadığı sorusunu sorsak cevapların hepimizin yüzünü kızartıcı nitelikte olacağında şüphe yoktur: "Almanlar ise sömürgecilik yarışına sonradan katılan bir ülke olarak özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarına doğru atağa kalkmışlardı. 1928 yılında Oxford'da düzenlenen kongreye katılan Suriyeli aydın Muhammed Kürd Ali (1876-1953), toplantıya katılan tüm Almanların aşırı çalışmaktan kamburlaşmış olduklarını söylemiştir" (Irwin, 2008: 203; akt. Koçak, 2012: 269).

Cevabını verdiğimizde yüzümüzü kızartacak bir başka soru da şu olsa gerektir: İlahiyatlara bu son dönemde politik popülizm amaçlı olarak yapılan muazzam maddi yatırımlar ve cömertçe bahşedilen kadro destekleri karşısında, mesela tıp, hukuk, mimarlık, mühendislik gibi fakültelerin toplumun maddi-manevi kalkınmasına yaptıkları katkıyla mukayese edildiğinde elde avuçta olan nedir? Cevap ortadadır: Bu kadar İHL, KK, DİB, DİGM, İF enflasyonuna rağmen sonuçta çürümüş, kokuşmuş ve yozlaşmış bir dindarlık, yolsuzlukla, gayri meşru kazanç edinmekle, adalet, hak, hukuk gibi değerleri ayaklar altına almakla eşanlamlı hale gelen bir muhafazakârlık, toplumun dine ilişkin meselelerinin ve problemlerinin daha da çözümsüz bir hale gelmesi, hatta toplumda dinin ve mezhepçiliğin bir kutuplaşma aracı haline getirilmesi, dinin başta politik rant olmak üzere her türlü çıkar amaçlı olarak fütursuzca ve pişkince istismarı, bütün bunların sonucunda toplumda dinden ve dindarlardan soğuma ve nefret dalgalarının artması, yeni nesillerin de bu soğuma sebebiyle deizm ve ateizm arayışlarına savrulması, aslında başlangıçta bulunduğumuz noktanın çok gerisine düştüğümüzü açıkça gözler önüne sermektedir.

Genel olarak toplumun, özel olarak da ilahiyat fakültelerinin geleceğini kararan bu gerileme ve çöküşün durdurulması, yapılan tahribatın tamiri elbette yıllar, belki de on yıllar alacaktır. Bu vahim gidişatın önce durdurulması, sonra bu yıkımın düzeltilmesi, ardından da gereken inşa ve ıslah adımlarının atılabilmesi için olmazsa olmaz nitelikte şartlara da kısaca temas etmek gerekir

- Devletin ve yönetimin demokratikleşmesi, hukukun üstünlüğünün, kuvvetler ayrılığının sağlanması
- Toplumun kutuplaşmadan kurtarılarak birlik-beraberliğinin sağlanması
- Üniversitelerin özerk hale getirilmesi
- 12 Eylül darbesi kurumu olan YÖK'ün ve vesayet sisteminin kaldırılması
- İlahiyatlarda bilimsel özgürlüğün teminat altına alınması, siyasetin, bürokrasinin ve cemaat-tarikatların baskılarından kurtarılması
- Ülkedeki ilahiyat akademyasının toplumsal şart ve ihtiyaçlar çerçevesinde kalite odaklı olarak rasyonel bir planlama dahilinde yapılandırılması
- Kantite (kuru kuru bina, öğretim üyesi ve yayın sayısı) değil, kalite (evrensel ölçekte bilimsel araştırma ve bilimsel nitelikte kaliteli öğretim) merkezli bir ilahiyat vizyonunun hayata geçirilmesi

- Dünya çapındaki gelişmelere ve rekabete açık, dünya dillerinde yayın yapabilen bir akademik gelenek inşası
- Performans ölçümünün mutlaka hayata geçirilmesi ve akademik unvan ve kadroların tepe tepe kullanılan tapulu mallar olmaktan çıkarılması
- Bu gibi hususların sağlıklı bir biçimde hayata geçirilebilmesi için de devletin ve dinî eğitim-öğretim ve hizmet kurumlarının görevlerinin toplumu şu veya bu dine şu veya bu mezhebe göre dindarlaştırmak olmadığının idrak edilmesi gerekir. Buna bağlı olarak bu kurumların işlevinin toplumu din konusunda bilimsel bilgiye dayalı olarak aydınlatmaktan ibaret olduğu, ilahiyat fakültelerinin misyon ve işlevlerinin ise din(ler)e ilişkin olarak bilimsel araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarının din hizmetleri ve dinî konularda toplumun aydınlatılması amacıyla ilgili çevrelere sunmak ve onlarla paylaşmaktan ibaret olduğu aşikârdır.

Bütün bu adımların atılabilmesinin yolunun, dinin toplumdaki yerine dair toplumsal bir konsensüsten geçtiğini ise söylemeye bile gerek yoktur. Bu konsensüsün sağlanabilmesi için toplumun bütün kesimlerinin geçmiş acı tecrübelerden ders alarak sağduyuya kulak vermeleri, ülkenin ve toplumun geleceğini kendi kişisel veya grup çıkarlarının üstünde tutma erdemini gösterebilmeleri olmazsa olmaz şarttır.

KAYNAKÇA

Akdemir, S. (1989) *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Akid Yayınları, Ankara.

Aşlamacı, İ. (2017) "Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında AK Parti'nin 15 Yılı" İ. Çağlar ve A. Aslan (ed.) *AK Parti'nin 15 Yılı: Toplum* içinde, SETA, Ankara, 147-211.

Aydın, M. Ş. (2015) "Açılış Konuşmaları" S. Akyürek (ed.) *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 13-18.

Demircan, A. R. (2021) "Ehl-i Sünnet deyu yerenler bari Ehl-i Sünnet olsa", *Mir'at Haber*, 6 Ocak, https://www.mirathaber.com/ehl-i-sunnet-deyu-yerenler-bari-ehl-i-sunnet-olsa/

Dubrovskaya, D. (2018) "200 years Oriental Studies in Russia. The Institute of Oriental Studies against the background of Russian history", The Newsletter 81 Autumn 2018, *IIAS*, https://www.iias.asia/the-newsletter/article/200-years-oriental-studies-russia-institute-oriental-studies-against

Gözler, K. (2019) "İlâhiyat Nereye Gidiyor? Hukukun Sefaleti ve İlahiyatın Zenginliği Üzerine Gözlemler (Bırakın Sayılar Konuşsun!)", 3 Kasım, www.anayasa.gen.tr/hukuk-ilahiyat.htmn

Kam, R. (2019) "Denizli Tarikatçılar Tarafından Parsellenmiş", *Ha-ber*, 26 Eylül, https://www.ha-ber.com/denizli-tarikatcilar-tarafindan-parsellenmis/118433/

Kaplan, Y. (2013) "'İlâhiyat'lardan felsefe derslerinin kaldırılması cinayettir", *Yeni Şafak*, 6 Eylül, https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/ilhiyatlardan-felsefe-derslerinin-kaldirilmasi-cinayettir-39424

Kırbaşoğlu, M. H. (2015) *İslâm'ın Kurucu Metni: Kur'an Araştırmaları*, OTTO Yayınları, Ankara.

Koçak, B. (2012) "Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç*, 34: 257-294.

Lekesiz, Ö. (2017) "Hz. Isa'nın eskimeyen öfkesi ve ilenci", *Gerçek Hayat*, 17 Nisan, http://www.gercekhayat.com.tr/yazarlar/hz-isanin-eskimeyen-ofkesi-ve-ilenci/

Özkan, İ. (2020) "Mehmet Hayri Kırbaşoğlu: Diyanet hiç olmadığı kadar ötekileştirici hale geldi", *Gazete Duvar*, 11 Nisan, https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/04/11/mehmet-hayri-kirbasoglu-diyanet-hic-olmadigi-kadar-otekilestirici-hale-geldi

Özmen, Ü. (2016) "Karma eğitim meselesi", *BirGün*, 4 Kasım, https://www.birgun.net/haber/karma-egitim-meselesi-134197

Öztürk, M. (2008) *Meal Kültürümüz*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Öztürk, M. (2015) "'İlahiyat'ın Adı ve Amaçları" S. Akyürek (ed.) *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalı? Sorunlar ve Çözümleri* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 29-61.

Tarım, E. (2018) "Mustafa Öztürk Olayı", *Net Haber*, 30 Aralık, https://malatyanethaber.com.tr/yazi/enes-tarim/mustafa-ozturk-olayi/679/

Uçar, R. (2017) "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profili, Akademik Eğilimleri ve Aldıkları Eğitime İlişkin Memnuniyet Algıları (İnönü Üniversitesi Örneği)", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2): 105-178.

Başka bir dünya onu merak etmekle başlar: Marshall Sahlins'in ardından*

*Ali Sipahi***

Özet: Antropoloji disiplininin devlerinden Marshall Sahlins geçtiğimiz Nisan ayında 90 yaşında hayata veda etti. Sahlins, Lévi-Strauss'un sözleriyle muhtemelen antropolojinin son bilgesiydi. Altmış yıllık kariyeri boyunca Batılı ve kapitalist olmayan dünyaları merak etti, öğrendi ve öğretti. Akademik katkılarının yanı sıra, eserlerinin entelektüel hayata yaptığı en sarsıcı müdahale, eleştirel/liberal/sol düşüncedeki Batı merkezciliği ve alternatif dünyalara karşı meraksızlığı ifşa etmesiydi. Bu makale, Türkiye'deki eleştirel sosyal bilimlerin benzer bir müdahale ile yüzleşmesi gerektiği inancıyla, Sahlins'i anmak ve ezber bozan fikirlerini tanıtmak amacıyla kaleme alındı. Yazının biyografik kısmı, Sahlins antropolojisinin gelişiminde temel önemde olan Michigan-Chicago aksına ve Sahlins'in aktivist kimliğine odaklanıyor. Devamında ise, Sahlins'in teorik eserleri üzerinden kendisinin özne ve yapı, tarih, özcülük, inşacılık, kültür, altyapı ve iktidar hakkındaki görüşleri özetleniyor. Makale, Türkiye'deki eleştirel literatürün siyasi ve kuramsal reflekslerini Sahlinsçi düşünceler ışığında sorgulamaya davet ediyor.

Anahtar sözcükler: Marshall Sahlins, tarihsel antropoloji, kültürel yapı, alternatif bilme biçimleri, Batı merkezcilik, akademide aktivizm, Michigan Üniversitesi.

Marshall David Sahlins'in (1930-2021) biyografisi daha yazılmadı. Huysuz bir ihtiyar olarak nam salmış olmasının bunda payı olabilir çünkü bırakın yaşarken onun hakkında bir kitap yazmayı çoğu genç akademisyen için kendisine yaklaşmak bile cesaret istiyordu. Aslında ne aksi ne de burnu büyük biriydi. Tersine, komedyen olan kardeşinden altta kalmayacak kadar esprili ve muhabbetli bir rakı masası yoldaşı olduğu belliydi. Fakat muazzam bilgi birikimiyle polemik severliği aynı bünyede birleştirmesinden dolayı tetiklemekten kaçınılan bir

(*) Bu yazı 5 Nisan 2021'de hayatını kaybeden Marshall Sahlins anısına yazılmıştır. Yazının farklı versiyonlarını okuyup benimle önerilerini paylaşan ve yazının geliştirilmesini teşvik eden Burak Onaran'a çok teşekkür ederim.

(**) Özyeğin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

bomba olarak görülebiliyordu. İçten içe biliyorduk ki klasik antropoloji teorilerini hatmetmenin artık gerekli görülmediği bir çağda yetişmiş, akrabalık şemaları çizmeyi hiçbir zaman öğrenmemiş, *Argonauts*'un girişinden ötesini okumamış genç nesilleri Sahlins dünyanın her köşesinden ve tarihin her döneminden vereceği örneklerle yerin dibine sokabilirdi – hem de hiçbir art niyeti olmaksızın. Gerçi şimdiye kadar sadece eşitleri ve üstleriyle dalaştığı görülmüştü, ama yine de, yaklaşık on yıl önce kendisini bir seminer vermeye davet etmek istediğimizde, bir hocadan aracılık etmesini rica edecek kadar çekinmiştik ondan.

Sanırım 2010 yılı güz dönemiydi. Sahlins, sonradan *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* (2013a/2015) kitabına evrilecek çalışmasını sunan bir konuşma vermeye, benim de doktora yapmakta olduğum Michigan Üniversitesi'nin Ann Arbor kampusuna geldi. Açıkçası konuşmanın içeriğinden pek bir şey anlamamıştım, daha çok bir sahne gösterisi izliyor gibiydim. Salonda, başka hiçbir akademik etkinlikte görmediğim kadar çok hoca vardı. Yaşayan efsaneyi kimse kaçırmak istememişti. Sahnedeki Sahlins ise ses tonu ve duruşunu hiç değiştirmeden konuşuyor, biraz olsun sorgulayıcı olan bütün soruları yüzlerce karşı örnek vererek elinin tersiyle itiyordu. Sanırım çekinmekte çok da haksız değildik. Konuşma sonunda Antropoloji/Tarih seminer serimize davet etmek için Tom Trautmann Hoca ile birlikte yanına gittik ve olumlu cevabı kaptık. Gelin görün ki, doktora öğrencilerinden kimse Sahlins seminerinde tartışmacı olmaya gönüllü olmadı. Hocaların da çoğu bizi geçiştirdi, ta ki sonunda Matt Hull'ı alçıdaki bacağı ile gelip tartışmacı olmaya ikna edene kadar. Yine de bu en kötü seminerlerimizden biri oldu çünkü pek az kimse soru sormaya cesaret etmişti. Birçok arkadaşım Sahlins'in bizimle paylaştığı yazısını ilgi çekici bulmamış, onu akrabalık gibi artık kimsenin ilgilenmediği konular hakkında yazmaya devam eden bir dinozor olarak görmüştü. Ne var ki kafamızdaki korkutucu ve eski kafalı Sahlins fantezisi onunla değil, bizimle ilgiliydi. İçten içe farkındaydık ki Sahlins, sadece varlığıyla, bize akademik jargonda iyi, ama derin kavrayışta zayıf olduğumuzu hatırlatıyordu.

Son yıllardaki konuşmalarında esprisini yapmayı ihmal etmediği bir gerçek Sahlins'in uzun yaşamış olmasıydı. Lévi-Strauss (1908-2009) da uzun yaşadı ama öldüğü yıl Chicago Üniversitesi'nden genç bir antropoloji hocası bana, bu haberi duyduğunda utandığını, çünkü Lévi-Strauss'un o zamana kadar yaşadığının farkında olmadığını söylemişti. Ben de değildim. Ne de olsa 1970'lerden sonra temel bir eser kaleme almamıştı. Geertz (1926-2006) derseniz o da uzun yaşadı ve Lévi-Strauss'tan farklı olarak son yıllarına kadar çokça okunan önemli yarı-otobiyografik kitaplar yazdı. Fakat yine de ismi 1980'lere kadar yazdıkları ile bağdaştırılmaya devam etti. Sahlins'i farklı kılan da buydu. O sanki hiç yaşlanmadı. Belki de bu nedenle hiç anı yazmadı. *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* kitabında bir meta-teori geliştirmeye çalıştıysa da ampirik araştırmadan ödün vermedi. Hele *Thukydides Kusura Bakmasın*'da (*Apologies to Thucydides*, 2004) res-

men yepyeni bir doktora tezi yazdı. Altmış yılı aşkın akademik yaşamının her anını hem ünlü bir hoca hem de meraklı bir öğrenci olarak geçirmeyi başardı. Cepten yemedi, "meta"ya kaçmadı. 1950'lerin sonunda hocası Leslie White'ın kuramını geliştirdiği evrim makalesi de, 2017'de Graeber ile yayımladığı *Krallar Üzerine* (*On Kings*) de antropolojinin temel eserlerinden sayıldı.

Michigan'da Marx ve futbol

Sahlins, Chicago'da doğdu, büyüdü ve öldü. Doksan yıllık hayatının çoğunu bu şehirde geçirdi. Ne var ki düşünceleri, liseyi bitirince ayrılıp ancak yirmi beş sene sonra temelli döneceği Chicago'nun dışında biçimlenmişti. Antropolojiyi, zamanın devlerinden Radcliff-Brown ve Redfield'in bulunduğu Chicago Üniversitesi'nde değil, ana akım antropologların uzun süre dışladığı evrimci Leslie A. White'ın yuvası Michigan Üniversitesi'nde öğrendi. White, 1930'da Julian Steward'ın yerine Michigan'a hoca olmuş ve yıllarca antropoloji bölümünün tek hocası olarak çalışmıştı. Bir Marksist olarak evrim kuramını kenara itildiği yerden çıkartmaya çalışmış ve Amerikan antropolojisinin tartışmasız hâkimi Boas'a kafa tutmuştu. Sosyalist Parti üyeliği kimse tarafından bilinmiyordu çünkü bir saat uzaklıktaki komşu şehir Detroit'te kiraladığı posta kutusunu kullanarak mektuplaşıyor ve sosyalist yazılarını John Steel takma adıyla yayımlıyordu. Fakat derslerindeki radikal yorumları tez yayılmıştı. Özellikle dine materyalist bakışı hem komünizm ile ilişkilendirilmiş, hem de şehirdeki kiliseleri ayağa kaldırmıştı. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Katolik Kilisesi onu okuldan attırma konusunda o kadar ciddiydi ki, rahibelerini White'ın muzır sözlerini kayda geçirsinler diye kara listelerindeki "İlkel İnsanın Aklı" (The Mind of Primitive Man) dersine göndermişti. Bu ders, "Kültürün Evrimi" ile birlikte White'ın en popüler derslerindendi; 1930'ların küçük kampüsünde bile üç yüze yakın öğrenciyi çekebiliyordu (Peace, 2004).

Bu öğrencilerden biri de Behice Boran'dır. 1934-1939 yılları arasında Sosyoloji Bölümü'nde doktorasını yapmakta olan Boran, bir arkadaşı sayesinde Marx ile tanışmış ve White'ın dersini izlemişti (Mumcu, 1993: 24-25). İlerleyen yıllarda Türkiye'deki öğrencilerine ana akım sosyoloji kuramlarındansa evrimci Marksist yaklaşımı anlatacaktı. Bu yaklaşım, öğrencisi Mübeccel B. Kıray'ın da katkısı ile 1960'lar Türkiye'sinde yükselen muhalif sosyolojide temel bir düşünce damarı olacaktı. Görünen o ki White da Boran'dan etkilenmişti. Yıllar sonra Kıray'a Boran'ı övmüş, üniversitedeki kovuşturmaları sormuş ve "Keşke hiç göndermeseydik onu," demişti (Yaraman, 2002: 105). İşte Marshall Sahlins de White'ın öğrencisiydi. Hatta en son video-röportajlarından birinden şaşkınlıkla öğrendim ki, Sahlins'in de Türkiye ile bir bağı vardı. Lisans bitirme tezini yazarken bir arkeoloji ekibi ile Irak'a gitmek istemiş fakat Yahudi olduğu için izin alamamış, onun yerine Türkiye'ye gelerek (sanırım) Sabetaycılık üzerine araş-

tırına yapmıştı.[1] İnsan merak etmeden duramıyor, acaba geldiğinde hocası aracılığıyla Boran'la da tanışmış mıydı?

Sahlins lisans ve yüksek lisansını Michigan'da tamamladıktan sonra doktoraya Columbia Üniversitesi'nde devam etti. Columbia'daki Antropoloji Bölümü, evrimci kuramın disiplindeki diğer temsilcisi olan Julian Steward'ın mekânıydı. Steward orada özel bir kuşak yetiştirmişti. 1945'te ABD hükümeti savaştan dönen askerlere ("G.I. Bill" diye bilinen) üniversite bursu vermeye karar verdi. Bu, kendi imkânları ile özel üniversitelerde okumayı hayal bile edemeyecek birçok askere yüksek eğitim şansı tanıdı. Örneğin, donanmada hizmet etmiş olan genç Clifford Geertz bu sayede felsefe, sonra da antropoloji okudu. Eric Wolf ve Sydney Mintz'in aralarında bulunduğu bir grup eski asker ise Columbia'da Steward'dan antropoloji öğrendiler. Bu Columbia kuşağı antropolojide tarihsel metodolojiyi ve Marksist eleştiriyi kurumsallaştırarak disiplinde sarsıcı bir etki yaptılar. Marshall Sahlins için bu enerji dolu grup, özellikle de Morton Fried, önemli bir entelektüel kaynak oldu. Michigan'da vermiş olduğu sınavlar o kadar ağırdı ki Columbia'da neredeyse hiç çalışmadan doktora sınavlarını geçti ve kütüphane kaynakları ile yazdığı tezi ile 24 yaşında Dr. unvanını aldı. O zamanların âdeti tezi savunduktan sonra sahaya gitmekti. Sahlins de 1954-1955 yıllarında Fiji adalarında ilk etnografik araştırmasını yaptı. ABD'ye dönünce Berkeley Antropoloji'de Kroeber'in yanında kısa süre çalıştı, ta ki Michigan'dan teklif gelene kadar.

Sahlins antropoloji eğitimine başladığı yere bu sefer öğretim üyesi olarak döndü ve 1957'den 1973'e kadar on altı yıl Michigan Antropoloji'de hocalık yaptı. Etnografik kitapları yanında *Taş Devri Ekonomisi* (1972/2010) gibi temel sentez eserlerini burada yazdı. Yazdığı onlarca makale ile disipline yön verdi. 1963'te *Comparative Studies in Society and History* dergisinde yayımladığı bir makalesi bugün hâlâ derginin atıf rekortmenlerinden biridir (Sahlins, 1963). Michigan, Sahlins için kısıtlayıcı bir ekol değildi; artık aynı koridoru paylaşsalar da White'ın evrimci çalışmalarını takip etmedi. Ekonomik ve siyasi antropoloji başta olmak üzere disiplinin bütün alanlarına katkıda bulundu; tarihselcilikten onun zıddı sanılan yapısalcılığa kadar her tür teorik aracı ciddiye aldı. 1973'te çocukluğunun şehri Chicago'ya yeniden taşındığında artık ünlü bir antropologdu. Sonraki elli yıl boyunca da Michigan ile bağını hiç koparmadı – en azından futbol söz konusu olduğunda. Ann Arbor'da yaşadığı yıllarda antropoloji disiplinine yön vermenin yanında düzenli olarak orta-arka defans pozisyonunda Amerikan futbolu oynamıştı ve hayatı boyunca Michigan futbol takımını tuttu. Zaman buldukça Chicago'dan beş saatlik tren yolculuğu mesafesindeki Ann Arbor'a maçları izlemeye giderdi. Öyle ki, bir gün Tom Trautmann'a "Bana iki kişilik futbol bileti verin, Michigan'da ücretsiz ders veririm," diye takıl-

1 Bu teze daha ulaşamadım ama araştırıyorum, bilgisi olan varsa iletişime geçmeyi çok isterim. Bahsi geçen röportaj için bkz. https://youtu.be/iG4JO7XzAsE

mıştı. Bu fikir espride kalmamış, Trautmann ilgili üniversite birimini ikna etmiş ve Sahlins 2010'ların başında Michigan Üniversitesi'nde akrabalık üzerine bir lisansüstü seminer dersi açmıştı. Derslerin tarihleri özel olarak Ann Arbor Stadyumu'nda oynanacak maçlara göre ayarlanmıştı. Chicago'dan trenle gelir, kampüse bitişik "Bed & Breakfast Inn" adlı motelde kalır, cuma günü dersini verir, cumartesi maça gider, ardından trene biner ve Chicago'ya dönerdi.[2]

Sahlins 1973'ten ölümüne kadar Chicago Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde kaldı. Chicago Antropoloji bütün tarihi boyunca en iyileri barındırmış ve zirvedeki bir iki bölümden biri olmuştur – hâlâ da öyledir. Bölümün bu istikrarında muhtemelen yeni dönüşümlere ayak uydurabilmesinin payı vardı. Sahlins'in Chicago'ya geçişi bölümün tarihindeki bir dönüşüm dönemine işaret eder. 1960'larda bölümün yıldızı tabii ki Clifford Geertz idi. Onun kadar çabuk ünlü olan bir akademisyen bulmak kolay değildir. 1960-1970 yılları arasındaki on senelik Chicago döneminde Geertz genç bir akademisyenden dünyanın en ünlü sosyal bilimcilerinden birine dönüştü. Cazip teklifler karşısında onu tutabilmek isteyen çalışma arkadaşları, Geertz'e ders vermekten muaf tutulma gibi ayrıcalıklar verilmesi için üniversite yönetimine yazdıkları dilekçeye şu iddialı sözleri ekleyebilmişlerdi: "Eğer tarihin bu aşamasında genel bir kültür kuramı oluşturmak mümkünse, Geertz muhtemelen bu konuda otorite olacaktır; eğer mümkün değilse de, bize neden mümkün olmadığını açıklayacaktır."[3]

Geertz'ın antropolojide yaptığı devrimi tasvir etmek başka yazıları gerektiriyor ama antropolojinin kapılarını felsefe, edebiyat ve tarih gibi başka disiplinlere açması en önemli özelliklerindendi. Bir süre yürütücülüğünü de yaptığı disiplinlerarası *Yeni Uluslar Komitesi* (Committee for the Comparative Study of New Nations), Geertz, Lloyd A. Fallers ve Nur Yalman gibi antropologların yanında siyaset bilimciler, iktisatçılar, psikologlar ve sosyologlardan oluşuyordu. Bu grubun ortak özelliği, eleştirel bir şekilde de olsa modernleşme paradigması içinden Batı dışı dünyaya bakmaları idi. Max Weber başta olmak üzere Kıta Avrupası sosyal bilimlerinden etkilenmişlerdi. Siyasi olarak da liberal demokrat ama ana akım görüşleri olan eski toprak bir nesildi. Örneğin, Vietnam Savaşı'nda hatalar yapıldığını düşünseler de Amerikan dış politikasını sahiplendiler, ya da öğrenci hareketlerine sempati duysalar da aşırılık olarak gördükleri işgalleri kınadılar. 1968'in sembolize ettiği toplumsal eylemlilik döneminde solcu David Schneider'ın yıldızı parlarken bu grup kendini marjinal hissetmeye başlamıştı. Geertz'a zaten yıllardır teklif yağıyordu. Sonunda 1970'te adı Einstein ile özdeşleştirilmiş bir fen bilimleri araştırma merkezi olan Princeton'daki Institute for Advanced Studies sadece Geertz için sosyal bilimler kürsüsünü yarattı. Yalman, Harvard'a gitti. Fallers ise erkenden ölmeseydi Virginia'ya evet demişti. İş-

2 Thomas Trautmann ile e-posta yazışmam, 16 Nisan 2021.

3 Lloyd A. Fallers Papers [LAFP], Box 6, Folder 6, Hanna Holborn Gray Special Collections Research Center, University of Chicago Library.

te 1970'lerin başında Chicago Antropoloji'de eski nesil giderken yeni bir nesil geliyordu. Sahlins bu yenilerden biriydi.

O tarihte Chicago antropolojiden doktorasını yeni almış ve Cornell'de işe başlamış olan Michael Meeker, Chicago'daki doktora öğrencileri ve bazı öğretim üyelerinin Sahlins'in alınmasına tepki gösterdiğini çok net hatırlıyor. Sahlins, ekonomik determinist bir Marksist olarak biliniyordu. Chicago'daki geleneğin tersine Avrupa felsefî entelektüel birikimi ile pek alakası yoktu. *Taş Devri Ekonomisi*'nin yazarı olarak Chicago'da kökten karşı durulan fiziksel antropoloji ve arkeolojiyi önemsiyordu. Sonuç olarak Chicago'dan bakıldığında Sahlins, Meeker'ın kelimeleriyle "'antropoloji nasıl yapılmaz'ın başat örneği olarak görülüyordu".[4] Chicago tarafı antropolojinin sınırlarını genişletir ve diğer disiplinlere açarken, Sahlins tam teşekküllü bir antropoloji yaparak diğer disiplinleri sarsmayı amaçlıyordu. Tabii, akademik farkların yanında siyasi duruşu ile de Sahlins'in Chicago'nun canını sıktığı kesindi. Onun işe alınmasında en etkili figür olan Schneider dışındaki eski kadrolar için Sahlins'in 60'lardaki ünü pek de uysal değildi.

Aktivist Sahlins

Sahlins'in bugün de en çok hatırlanan siyasi aktivizmi Mart 1965'te Michigan'da "açık ders" (teach-in) protesto biçimini resmen icat etmesidir. 1964'te Vietnam Savaşı'na karşı sesler yükselmeye başlamış, Berkeley merkezli kampus protestoları (*Free Speech Movement*) güçlenmiş, barış yanlısı olarak bilinen Lyndon Johnson vatandaşlık hakları mücadelesine destek vermişti. Fakat Şubat 1965'te Johnson yönetiminin Vietnam'a daha fazla asker gönderme kararı hayal kırıklığı yaratmış ve yeni bir protesto dalgasını tetiklemişti. İşte o zaman, biraz da Berkeley'yi kıskanan Michigan'daki genç ve muhalif hocalar ve asistanlar eylem hazırlığına giriştiler. Fakat çoğu güvencesiz olan bu gençler için dersleri boykot edip dışarıda mitinglerde konuşmak riskli görünüyordu. Alternatiflerin tartışıldığı uzun bir gecenin sonunda Sahlins öne çıktı ve kırk yıl sonra kendisinin ele geçirip yayımladığı gizli istihbarat raporuna göre "Buldum!" dedi, "Bize hocalık sorumluluklarımızı yerine getirmediğimizi söylüyorlar. Madem öyle hadi onlara ne kadar sorumlu olduğumuzu gösterelim." Önerisi, dersleri iptal edip eylem düzenlemek yerine siyaseti sınıfa getirmek, dersleri güncel olayları anlama ve tartışma zeminine dönüştürmekti ("Instead of teaching out, we'll teach in - all night") (Sahlins, 2009: 5). Böylece Michigan, kısa sürede bütün ülkeye yayılacak olan "teach-in" protesto dalgasını başlattı. Bu unutulmaz bir deneyimdi. Michigan'dan sonraki ikinci "teach-in" dersini 1 Nisan'da düzenlemiş olan Wisconsin Üniversitesi'nin genç antropoloji hocası Herbert S. Lewis o günleri çok iyi hatırlıyor: "Posta kutumda Marshall'dan bir not bulmuştum, bizim ne zaman

4 Michael Meeker ile e-posta yazışmalarım, 5 ve 11 Nisan 2021.

bir tane [teach-in] düzenleyeceğimizi soruyordu, [ki ben o sırada] tam da teach-in planlama toplantısına gidiyordum..." Lewis verdiği dersin bir kopyasını hâlâ saklıyor, benimle de paylaştı, dersin konusu Soğuk Savaş, Vietnam, Ho Chi Minh ve Vietkong idi.[5] İşte bugün de üniversitelerde sıklıkla başvurmak zorunda kalınan bu yöntemi Sahlins'e borçluyuz.

Sahlins Amerikan emperyalizmine karşı antropoloji disiplini içinde de mücadele etti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyal bilimleri hükümetten ve Ford, Rockefeller gibi vakıflardan daha önce görülmemiş ölçülerde maddi destek almaya başlamıştı. Bu projelerin bir kısmı doğrudan istihbarat ya da Savunma Bakanlığı tarafından desteklenen ve emperyalist amaçlar için az bilinen ülkeler hakkında sosyolojik bilgi üretilmesini sağlayan gizli bilim operasyonları idi. MIT, Harvard, Princeton gibi devlete yakın elit üniversitelerde yeni kurulan araştırma merkezleri bu amaca hizmet ediyordu. İşte 1960'ların ortasında üniversitelerde yükselen muhalif hareketler akademi-savunma-istihbarat ilişkisini de sorgulamaya başladı. 1965'te patlak veren Camelot Projesi skandalı vesilesiyle konu Amerikan Antropoloji Derneği'nin yıllık toplantılarına taşındı. Toplantıda antropolojinin gizli hükümet projelerine alet olmasını eleştiren sert konuşmasıyla öne çıkan genç akademisyen yine Sahlins oldu. Dernek aynı sene Vietnam Savaşı'na karşı ilk bildirisini yayımladı, ertesi sene ise bir komisyon kurularak antropolojinin gizli projelerle olan bağı ifşa edildi. Bu hareket derneğin ilk etik kodunun kabul edilmesi sonucunu doğurdu (Price, 2016; Lewis, 2018; 2009).

2000'lerde Sahlins'i yine muhalif kimliği ve cesur demeçleri ile sahnede gördük. 2009'da, Irak Savaşı sonrasında yayımlanan Savunma Bakanlığı'nın yeni kontrgerilla talimatnamesinin, "yerel kültür"e ve antropolojik bilgiye önem verir gözükürken tersine yeni emperyalizmin kültürcü neoliberal damarını yansıttığını gösterdi.[6] 2013'te, temelsiz ve ırkçı teorileri ile hem Amazon halklarına hem de antropoloji teorisine zarar verdiğine inandığı bir antropoloğun üye seçilmesi üzerine Amerikan Bilimler Akademisi'ni (NAS) protesto etti ve üyelikten çıktı. Ayrılmasındaki diğer sebep Akademi ile ABD ordusu arasında son zamanlarda ortaya çıkan işbirlikleri idi. Aynı sene, Chicago Üniversitesi'ndeki Konfüçyüs Merkezi'nin Çin istihbaratı tarafından yönlendirilen, özgür tartışmayı sansürleyen bir kurum olduğunu ifşa etti. Başlattığı kampanya sonucunda ülkedeki birçok üniversite bu merkezler ile anlaşmalarını feshetti.

Yapısız özne, kültürsüz tarih olur mu?

Marshall Sahlins, yapı-özne ikileminde yapısal etkenlere bir aktivistten beklenenden daha fazla önem verdi. Aslında sosyal teoriye en büyük katkısı bitmek bilmeyen "tarihsel olayları toplumsal yapılar mı yoksa insan eylemi mi be-

5 Herbert S. Lewis ile e-posta yazışmam, 20 Aralık 2020.

6 https://youtu.be/txMRfOrx9Ys

lirler?" tartışmasına bir çözüm önermesi oldu. Cevap çok basitti: ikisi de. Fakat bu iki etken arasındaki bağı açıklamak ve daha da önemlisi bu bağı bulgularla göstermek asıl meseleydi ki Sahlins de bunları yaptı. Michigan'dan Chicago'ya geçtikten sonra tarihi keşfetti ve tarihsel olayların antropolojik analizlerini yapmaya girişti. Meyveleri 1985'te *Tarih Adaları*'nda (1985/1996) toplanan bu girişim, o zamana kadar denenmemiş bir tarihsel antropoloji biçimi doğurmuştu: ne evrimci, ne partikülarist, ne de anlatısaldı. Tam tersine, yapısalcı idi. Aslında tarihi keşfettiği dönem onun zıttı sayılan yapısalcılığı da keşfetmişti ve hayatını bu iki alanı birleştirmeye adadı. Kuramsal olarak, insan eyleminin tekil ve tahmin edilemez olduğunu, fakat bu eylemin kültür olarak adlandırdığımız toplumsal anlam sistemine referansla anlam kazanacağını iddia etti. En ünlü örneği aşağıda başka bir vesile ile bahsedeceğim Kaptan Cook idi. Cook'un Hawaii'ye gidişi, sonra fırtına çıktığı için tekrar adaya dönmesi, ya da yüzme bilmemesi tarihin arızî, insan eylemine bağlı ve tahmin edilemez taraflarıydı. Ama onun adaya gelişinin (ve sonra tekrar gelişinin) adalılar tarafından nasıl anlamlandırıldığı, adalıların anlam sistemi, yani kültür ile belirleniyordu. *Tarih Adaları*'nın en güçlü tarafı, iki kültür arasındaki bu karşılaşmalar sonucunda kültür/yapının değiştiğini de göstermesiydi. Yani yapısal analiz ile zamansal değişimi barıştırmıştı!

Sahlins bu temayı hiç bırakmadı ve kanımca *Thukydides Kusura Bakmasın*'da en doygun anlatımını sundu. Bu eser, M.Ö. beşinci yüzyılda Sparta ve Atina arasında yaşanan meşhur Peloponez Savaşı'nı analiz ederken Batı'nın ilk bilimsel tarihçisi sayılan Thukydides'i alaşağı edip Herodotus'a selam verdi. Aynı zamanda bu savaşı 19. yüzyıl Fiji'sindeki Polenezya Savaşı ile beraber okuyup bir Batı mitine meydan okudu. Fail-yapı ilişkisi ile ilgili olarak ise yakın zamanlardan ve popüler kültürden incelediği iki olay Sahlins'in yaratıcılığına örnek olarak verilebilir. 1951'de Giants beyzbol takımının Bobby Thomson'ın sayısı ile şampiyon oluşunu ele aldığı bölümde bütün sezonun yapısal analizini vererek Thomson'ın vuruşuna efsanevi anlamını veren sistemik sebeplere vurgu yaptı. 2000'de yaşanmış olan Elián González olayını ele alırken de amacı aynıydı: Küba'dan ABD'ye iltica etmeye çalışırken annesi boğularak ölen çocuğun Küba'daki babasına iade edilip edilmeyeceği konusu ulusal bir medya kampanyasına dönüşmüş ve çocuk üzerinden Amerika ve kapitalizm propagandası yapılmıştı. Sahlins buradaki kültürel propaganda ve kurgu ile ilgilenmedi, onun yerine basit bir tespitte bulundu: Eğer boğulan babası olsaydı ve Küba'da çocuğu talep eden de annesi olsaydı böyle bir kampanya hiç yaşanmayacaktı, çünkü kimse bir çocuğu annesinden ayırmayı uygun görmeyecekti. İşte yapı olarak kültür, arızî bir olayın anlamını böyle etkilemişti (Sahlins, 2004).

Sahlins'in tarih teorisini detaylandırmak başka (daha akademik) yazıların konusu olmalı. Bu anma yazısının devamındaki amacım Sahlins'i Türkiye'deki eleştirel sosyal bilimler ile konuşturmak ve bazı yaygın refleksleri sorgulamak.

Tarihsel özne konusunda son bir örnek buna geçiş yapmamı sağlayacak: *Tarih Adaları*'nın okuyucusu kitabın ikinci bölümüne geçtiğinde beklemediği bir yorum ile karşılaşır ve şaşırır. Sahlins der ki, son zamanlarda tarihi kralların, padişahların değil, kitlelerin, sıradan insanların yaptığı söyleniyor [burada okurken kafamızı sallayarak onaylarız], fakat birçok halka göre tarihi gerçekten krallar yapıyor! İşte burada kafamız karışır. Birincisi, solcu-aktivist olarak bildiğimiz Sahlins'ten tepedekilere faillik veren bu yorumu duymaktan rahatsız oluruz. İkinci olarak ise, bu ifadeden ne kastettiğini hemen anlayamayız. Kralların "sembolik" olarak tarih yaptıklarından ya da insanların öyle "sandıklarından" mı bahsediyor, diye merak ederiz. Halbuki ikisi de değildir. Sahlins, eleştirel akademinin beklentisinin tersine, tarihi halkların yaptığı fikrinin Batı tarihi ile olan bağlantısını gösterir ve "kahramansı tarih" olarak adlandırdığı tarihi anlamlandırma biçiminde ilahi ve siyasi liderlerin eylemlerinin toplumun iradesi olarak görüldüğünü anlatır. Sahlins'e göre bu bir mit, çarpıtma, ideoloji, yanlış temsil değil, basitçe kültürdür – yani dünyayı anlamlandırma sistemi. İster Avrupa'da olsun ister Melanezya'da, tarihi kimin yaptığı da kültürel olarak belirlenir.[7] Bazı tarihler, elitler yazdığı için değil, gerçekten krallar ve savaşlar tarihidir! Eğer sıradan insanın ne düşündüğünü gerçekten önemsiyorsak, onların devamlı liderlerden (ve futboldan) konuştuğunu göz ardı edebilir miyiz?

İcat, inşa, direniş [Oley!][8]

Sahlins'in benim gibi binlerce akademisyenin vicdanına kurnaz bakışları ve kinayeli diliyle külyutmaz sorgu meleği olarak yerleşmesi işte böyle, yani eleştirel-liberal-sol akademideki Batı merkezciliği ifşa etmesi ile oldu. Hayır, Edward Said'in yaptığı gibi bir eleştiriden bahsetmiyorum; Said'*deki* Batı merkezciliğin ifşasından bahsediyorum. Sahlins, siyaseten ulvî amaçlarla, ezilenler adına, adalet hakkında, direniş üzerine konuşurken bile hep Batı'nın ve kapitalizmin hikâyesini anlatmaya ve okumaya meyyal olduğumuzu yüzümüze vurdu. Bir seminerde, Tom Trautmann'dan Saidçi paradigmanın Hindistan tarihi çalışmalarına verdiği zararları dinlerken çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Bu paradigma, iki yüz yıllık Oryantalist literatürü sömürgeciliğin bir yansımasına indirgemiş, içeriğini analiz etmeyi topyekün reddetmişti. Siyasi-ahlâki bir argüman adına Hindistan'da ne yaşandığına dair her tür merak rafa kaldırılmış, dil öğrenmek eski moda görülmüş, kayda geçirilmiş her şeye birer "icat" olarak bakılmıştı (ayrıca bkz. Trautmann, 2004: 23-25). Aynı şekilde Sahlins, Batı dışının içinin boşaltılıp bir yansıma, bir tepki, bir direniş olarak anlatılmasına karşı savaştı. Gerçi Sa-

7 Bu fikir son yıllarda "tarihselcilik etnografisi" çalışmalarında ciddiyetle ele alınmaya başlandı. Bkz. (Palmié ve Stewart, 2019; 2016; Hirsch ve Stewart, 2005).

8 Sahlins, *Foucault'yu Beklerken, Hâlâ* kitabının bir yerinde akademik makalelerden örnekler veriyor ve akademide sevilmesi moda olan alıntıların yanına [Yeah!], yerilmesi moda olanların yanına da [Boo] ekliyor (Sahlins, 2002: 21-22). Bu ve bir sonraki ara başlıkta kendisini taklit ettim.

id'in kendisi ile pek uğraşmadı, ama baştan sona kinayeden oluşan *Foucault'yu Beklerken, Hâlâ* adlı kitapçığında Oryantalizm başlığı altına tek bir cümle yazmakla yetindi, hem de gıcık bir kelime oyunuyla: "Antropolojide bazı şeyler Said-leştirilmeden [un-Said] kalmalı" (Sahlins, 2002: 35).

Sahlins asıl kavgasını Gananath Obeyesekere ile giriştiği polemikle verdi. Aynı Habermas-Gadamer, Foucault-Chomsky, Lévi-Strauss-Sartre tartışmalarında olduğu gibi, bu tartışmada da taraf tutmak zordur çünkü her iki tarafın argümanı da kafamızdaki birçok varsayımı sarsar. İtiraf edeyim, ben Sahlins-Obeyesekere tartışmasını okumaya Sahlins tarafını tutan bir önyargı ile başlamıştım. *Tarih Adaları*'nı hangi tarih teorisi meraklısı erimeden okuyabilirdi ki zaten? Ama sonra Obeyesekere'nin *Kaptan Cook'un İlahlaştırılması* (*The Apotheosis of Captain Cook*, 1992) kitabına geçince işler değişti. Bu kitap, Sahlins'in en temel iddiasına, yani Kaptan Cook'un Hawaiililer tarafından tanrı Lono olarak kabul edildiği görüşüne meydan okuyordu. Kitap, kapsamlı bir literatür analizi ile gösteriyordu ki, beyaz adamın yerliler tarafından tanrı olarak görüldüğü iddiası emperyalist Avrupa yazınında 18. yüzyıldan itibaren geliştirilen medeniyet mitinin bir parçasıydı. Bu mite göre yerliler rasyonel düşünme kapasitesinden o kadar yoksundular ki tesadüf diye bir şeyi kafaları almaz, her şeyi ilahi ritüeller üzerinden düşünürler ve bir beyaz Avrupalıyı tanrıları sanacak kadar çocuksu ve kıt akıllılardı. Sahlins, Cook'un adaya geldiği tarihten onlarca yıl sonra misyonerler tarafından yazılanları sorgulamadan kabul etmiş, tarihsel kaynakları eleştirel okumamış ve emperyalist Avrupa mitini yeniden üretmişti. Kaynakların tarihsel bağlamını ve yazarların niyetlerini yok saymış, kitaplardaki yazılanları tarihsel hakikat olarak sunmuştu... Özellikle benim gibi tarihçilik zanaatına önem veren biri için Obeyesekere'nin eleştirisi göz ardı edilemeyecek kadar güçlüydü. Sahlins bir tarihçi için en büyük günahı işlemiş görünüyordu: Kaynaklarına eleştirel yaklaşmamıştı! Ne yalan söyleyeyim, Sahlins tarafgirliğimi sorgulamaya başlamıştım.

Fakat Sahlins bu eleştirilere yanıt verdi, hem de 300 sayfalık bir kitapla. "*Yerliler" Nasıl Düşünür*'ü (*How "Natives" Think*, 1995) okumak kahramanın küllerinden doğuşunu izlemek gibiydi. Sahlins dedi ki, ey yerli dostu, ey emperyalizm eleştirmeni, yaptığın şeyin toplumları kendi sesinden mahrum etmek ve Batı rasyonalitesini onlara dayatmaktan başka bir şey olmadığının farkında mısın? Obeyesekere'nin "Batı miti" söylemine göre beyaz adam ne yazmışsa, ne tasvir etmişse, Avrupa'dan inşa edilmiş bir mitin parçası olmaya mahkûmdu – yerliler de aynısını söylese bile. Tarih bir ventrolog gösterisi gibiydi, kendi sesleri olmayan yerliler dile gelseler dahi Batı mitini tekrar etmekten öteye geçemezlerdi. Tarihsel kaynaklara eleştirel yaklaşmak, pratikte, siyaseten ve ahlâken tarihsel öznelere konduramadığımız davranışları kurgu diye yaftalayarak yok saymamıza sebep oluyordu.[9] Dahası, yerlilerin Cook'un tanrı olduğuna inanmayacak

9 Türkiye'deki eleştirel tarihçilik için bunun çok önemli bir meydan okuma olduğunu düşünüyorum: Belgelerde beğenmediğimiz, konduramadığımız, saçma, anlamsız ve hatta imkânsız bul-

kadar rasyonel oldukları iddiası, hem Avrupa burjuva gerçekçiliğini hem de kitabi dinlerdeki tanrı anlayışını Hawaiililere dayatmak demekti. Bize irrasyonel gelen davranışları onların kendi rasyonaliteleri ile açıklamak, yani antropoloji yapmak yerine, bu davranışların bizim kurgumuz olduğu söyleniyordu. Bu anti-emperyalizm kisvesi altında anti-antropoloji, madunla dayanışma kılığında akademik emperyalist hegemonya idi! Dünyadaki alternatif rasyonaliteleri birer Avrupa folkloruna dönüştürüyordu. Ne de olsa her şey bizim hakkımızda idi! Üstüne üstlük Obeyesekere Güney Asyalı kimliğini öne çıkararak Pasifik'teki insanları Sahlins'ten daha iyi anladığını ima ediyor, onları savunmak için Sahlins'in analiz ettiği "garip" davranışların yakıştırma olduğunu söylüyordu. Cook'un tanrı olarak görülmesinden başka, Sahlins'in başka bir yazısında incelediği Maori yamyamlığının da az çok bir Avrupa fantezisi olduğunu öne sürmemiş miydi? Bütün bunları yaparak Obeyesekere "onların sağduyusu yerine bizimkini, onların kültürü yerine bizim rasyonalitemizi geçiriyordu" (Sahlins, 1995: 118).

Sahlins'in verdiği bu savaş antropolojide yeni değil, ama güncelliğinden de hiçbir şey kaybetmedi. Franz Boas, yüz yıl önce, başka toplumların rasyonalitelerinin Aydınlanmacı Batı rasyonalitesi ile eşit karmaşıklıkta ve değerde olduğunu her fırsatta dile getirmişti. Lévi-Strauss ise, Sartre'ın yücelttiği "diyalektik akıl"ın evrensel tarih felsefesi kılığına bürünmüş Batı merkezcilikten başka bir şey olmadığını iddia etmiş, Sartre'ın dünyayı Fransız Devrimi perspektifinden gördüğünü ve başka toplumların karmaşık anlam sistemleri olabileceğini kabul edemediğini söylemişti. Sol ve liberal dünya bu eleştirilere genelde kulak tıkadı. Nasıl sokaktaki eylemcinin kalbinde 1968'in kazananı Sartre olduysa, benzer bir mücadeleyi Brezilya'da veren Viveiros de Castro da ülkesindeki muhalif akademi tarafından şüpheyle karşılandı.

Türkiye'deki eleştirel/siyasi sosyal bilimlerin Sahlins'in verdiği savaş ile yüzleşmesi çok önemli çünkü onun eleştirdiği her şeyi yapıyor ve bununla genellikle gurur duyuyoruz. Her ne kadar kitabı Türkçeye ancak 2019'da çevrilmiş olsa da, Obeyesekere'den çok daha tanıdık bir yüz olan Eric Wolf üzerinden Sahlins eleştirisinin ağırlığını hissetmemiz mümkün. Çoktan klasik mertebesine ulaşmış olan *Avrupa ve Tarihsiz Halklar* (1982/2019) kitabı, Batı kapitalizminin boyunduruk altına aldığı ve sömürdüğü, Batı felsefesinin ise "tarihsiz" olarak adlandırarak yok saydığı halkların dünya tarihine dahil edilmesini amaçlayan bir destan. Aynı E. P. Thompson gibi Wolf da hikâyesi büyük anlatılardan dışlanmış insanlara hak ettikleri saygıyı göstermiş, onlara çalınmış tarihlerini iade etmişti. Kapitalist Batı'nın maddi ve sembolik baskısına bir akademisyenin getirebileceği en radikal eleştiri bu değil miydi?

---

duğumuz ifadeler gördüğümüzde bunları gerçek dışı ilan etmeye meyilliyiz. Yaptığımızı meşrulaştırmak için de belgeyi yazanların iktidar konumlarını, dönemin çıkar ilişkilerini, öznelerin taktiksel niyetlerini, hegemonik söylemleri hesaba kattığımızı iddia ediyoruz. Ne var ki, çoğu sefer bu iddiamızı temellendirebilecek bir kanıttan yoksunuz. 'Eleştirel okuma' adı altında kendi görüşümüzü geçmişe dayatmadığımızdan nasıl emin olabiliriz? (bkz. Sipahi, 2020).

Sahlins'e göre, değildi. Tersine, Wolf'un eseri, kapitalizmin alternatif bir tarihini anlatmakla beraber sonunda yine kapitalizmin tarihini anlatmıştı. Kapitalist olmayan anlam ve eylem biçimlerine neredeyse hiç yer vermemiş ve böylece tarihsiz halkalara çalınmış tarihlerini iade etmektense onları kapitalizmin tarihine dahil etme nezaketi ile yetinmişti. Bu bir direniş anlatısıydı, doğru, fakat sorun da zaten buydu: tarihsiz halklar sadece kapitalizme direndikleri ölçüde tarihin öznesi olabiliyorlardı. Sahlins tabii ki emperyalizm ve kapitalizmin tecavüzünün dünya halklarının son beş yüz yıllık tarihini kökten etkilediğinin farkındaydı. Mesele bunu görmezden gelmek değil, tersine, bu toplumların onlara dayatılanı kendi terimleri ile nasıl anlamlandırdığına ve kendi eylemlerini nasıl düzenlediğine bakmaktı. Wolf'un kitabında ise buna dair hiçbir şey yoktu. Halbuki örneğin Hawaii'de emperyalizmin yayılışı Polenezya'daki yerel ilahi iktidar mücadelesi tarafından şekillendirilmiş ve hatta hızlandırılmıştı. Bu her yerde oldu: Kapitalist güçler başka biçimlerde, genellikle de meta fetişizminden farklı mantıklarla hayat kazandılar (Sahlins, 1994). Taussig bu eleştiriyi daha da ileri götürmüş ve *Avrupa ve Tarihsiz Halklar*'ın sermayenin olağanüstü gücünün tekrar tekrar sergilendiği "zorba bir metin" olduğunu iddia etmişti. Metin, eleştirmek için de olsa, kapitalizmin yaptıklarını anlatmaktan resmen zevk alıyordu. Kitabın varlık nedeniyle çelişkili bir şekilde, tarihsiz insanların tarihi hakkında pek de bir şey yoktu metinde. Ezilenlerin tarihi denilen şey, meta üretiminin dünyaya yayılmasının tarihiydi (Taussig, 1989).

Sahlins bütün hayatını Aydınlanma ve kapitalizmin dışındaki anlam sistemlerini ortaya sermeye ve başka toplumların anlatısını Batı anlatısının (direniş de dahil) bir fonksiyonu olmaktan çıkarmaya adadı. Eleştirel literatür, sol/liberal ahlâkımıza uygun olmayan kültürel olguları ya sömürgeciliğin ürünü ya da yanlı tarihçiliğin yalanı/icadı olarak yazdı ve yazıyor. Kast sistemi, yamyamlık, şiddet, ataerki, hırs, iktidar, hayvan düşmanlığı gibi kötülükler saf yerel dünyalara ancak dışarıdan gelebilirdi. Örneğin, tarihçi Ussama Makdisi'yi ünlü yapan fikri on dokuzuncu yüzyıl Lübnan'ındaki mezhep çatışmalarını Avrupa emperyalizmine bağlamasıydı, ki zaten kendisi "Osmanlı Şarkiyatçılığı" makalesi ile Saidci paradigmayı Osmanlı'ya uygulayan ilk kişilerdendi (Makdisi, 2000; 2002). Sahlins ise farklılaşma ve çatışmaların yerel kaynaklarını bulmayı tercih etti (Sahlins, 2012). Krallar üzerine olan çalışmalarında, yöneticinin toplumun kendisinden gelmediği, dışarıdan olduğu siyasi sistemleri anlattı ve sömürge koşullarında Batılı yöneticilerin halk tarafından kabul edilmesinde baskının yanında yerel siyasi kozmolojinin etkisini gösterdi (Sahlins, 2008).

Mesele tabii ki Batı dışı toplumlarının analizi ile sınırlı değil; Batı'nın hikâyesini de kapitalizmden ibaret olarak görmeye direnmemiz gerekiyor. David Graeber buna dikkatimizi çekmiş, Kuzey Atlantik'te yaşayan insanların gündelik ekonomisindeki tek anlam sisteminin meta fetişizmine dayalı kapitalist piyasa mantığı olmadığını vurgulamıştı. Aslında meta ilişkileri hayatımızın her alanı-

na sirayet etmekten çok uzak olmasına rağmen, muhalif anlatılar sadece bu ilişkilerinden bahsettiği için canavar olduğundan büyük görünüyordu (Graeber, 2011). Bu, kapitalist mantığın başta gelen eleştirmenlerinden David Harvey için de söylenebilir belki. Onun metinlerini "zorba" olarak adlandırmak haksız görülebilir, fakat antropolog Nancy Munn'ın kentsel dönüşüm üzerine yazılarında Sahlins'in Wolf'a getirdiği eleştirinin bir benzerini Harvey'ye yönelttiğini anımsayabiliriz (Munn, 2013a; 2013b). Türkiye'de son yirmi yılda en çok çalışılan konulardan biri olan kentsel dönüşüm literatüründe tekrar tekrar devlet ve sermaye mantığını okuduğumuz, ona karşı durmaları dışında sıradan insanların kent tahayyülü ile çok da ilgilenmediğimiz, ilgilendiğimizde de evini gökdelene dönüştürmekten mutlu olanların sesi gibi bize sevimsiz gelen sesleri duymazdan geldiğimiz doğru değil mi?

Özcülük [Yuuh!]

Türkiye'de eleştirel sosyal bilimlerde "kültürel" ne kadar hoşsa "kültür" de bir o kadar iticidir.[10] Muhafazakâr yazını saymazsak, bütünsel bir hayatı anlamlandırma biçimi olarak kültür pek de önemsenen bir analiz aracı değil. Onun yerine minör kültürlere ilgi artıyor. Örneğin, tarih disiplininde eksantrik, garip, ilginç olgularla ilgilenmek popülerleşirken, bu olguları bütünsel bir anlam sistemi içinde anlaşılır hale getirme çabasıyla giderek daha az karşılaşıyoruz. Sahlins bu eğilimle dalga geçmek için üniversite koridoruna "Michigan Futbolu: Bir Kültürün Derinlemesine Analizi" adlı bir ders afişi asmış ve birçok öğrenci afişi ciddiye alıp derse kayıt olmaya çalışmıştı. Dönem bittiğinde dersin nasıl geçtiğini soran hocalar dahi olmuştu (Sahlins, 2002: 24-25). Diğer taraftan, bugün kerli ferli bir kültürden bahsetmek akademideki ölümcül günahı işlemek anlamına geliyor: özcülük. Tabii ki Sahlins de özcülük suçlamalarından payını almış, bunun ne kadar "tehlikeli" olduğu konusunda da uyarılmıştı. Cevabı ise tümüyle kinayeden oluşuyordu:

> Tehlikeli? Bu tarz bir terörizmin resmen meczupluk olarak görüleceği günler umuyoruz ki yakındır. O zaman gelene kadar elimizdeki en iyi entelektüel dayanak ahlâki ve siyasi üstünlük iddiamızdır. Ne de olsa, başka toplumları anlamak için cinsiyetçiliğe, ırkçılığa, sömürgeciliğe karşı doğru tavrı almamız yeterli. Sanki onların hakikati bizim doğruculuğumuzdan ibaretmiş gibi. Ya da, sanki başka zaman ve mekânların, orada yaşanan olayların ve bundan sorumlu olan insanların kültürel değerleri-

10 1967 Bahar döneminde antropolog Lloyd A. Fallers ODTÜ'de ders vermişti. Bir sonraki Güz döneminde bu sefer öğrencisi Michael Meeker aynı yerde ders veriyordu. Fallers, Meeker'a karşılaşacağı zorluklardan birinin kültürün önemini gösterme konusunda olacağını yazmıştı. Kendisinin kültür fikrini onlara sirayet ettirmeye çalıştığını ama dirençle karşılaştığını, sadece Mustafa Şevket adlı öğrencisinin bunu anladığını söylemişti. Şevket gerçekten de bir sonraki dönem Meeker'ın Finike araştırmasında asistanı olacaktı. Sınıftaki diğer öğrencilerden biri de Ünal Nalbantoğlu idi. L.A. Fallers'ın M. Meeker'a mektubu, 30 Ekim 1967. LAFP, Box 10, Folder 4-5.

> nin, bugünlerde bizi meşgul eden soruları cevaplamaktan başka bir varlık sebebi yok (Sahlins, 2002: 15).

Viveiros de Castro'nun da eleştirdiği gibi, antropoloji uzun süredir kendi anlatılarımızı ötekilerin gerçeklikleri sanma tehlikesine kafayı takmış durumdaydı (Viveiros de Castro, 2012: 62). Bu özdüşünümsellik, kulağa hoş da gelse, başka toplum ve düşünüş biçimlerindense sürekli kendimizden bahsetmeyi meşrulaştırır hale geldi. Spivak'ın 1988 tarihli ünlü "Madun Konuşabilir Mi?" makalesi bu anlayışı kuramsallaştırmıştı. Sonuç olarak, siyasi ve ahlâki doğrularımız hakkında tefekkür etmenin başka siyaset ve ahlâk biçimlerini anlamaktan daha önemli görüldüğü bir dönem yaşadık, yaşıyoruz. Toplumun ve tarihin dezavantajlıları üzerine çalışan akademisyenler "ne olduğu" ile değil, "nasıl temsil edildiği" ile ilgilenmeyi tercih ettiler, ve böylece yine bizden, yine devletten, yine kapitalizmden bahsettiler, o insanlardan değil. Sahlins'in yukarıdaki vurucu ifadesini yinelersek, sanki "başka toplumları anlamak için cinsiyetçiliğe, ırkçılığa, sömürgeciliğe karşı doğru tavrı almamız yeterli" imiş gibi, "sanki onların hakikati bizim doğruculuğumuzdan ibaretmiş gibi!"

Materyalizme karşı kültür

Özcülük tehlikesiyle baş edebilmek için bir yandan kendi siyasetimizi öne çıkarırken diğer yandan da toplumların ya da olguların sürekli değişim içinde olduğunu vurgular, (maazallah) sabit bir özü olmadığının tekrar tekrar altını çizeriz. Ne de olsa, aynı nehre iki kere giremeyeceğimizi biliriz. Sahlins *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?*'i yayımladığında *HAU* dergisi kitabın tartışıldığı bir dosya hazırladı. Yorumlar arasında Maurice Bloch'un eleştirdiği nokta, kitapta akrabalığın değişmez bir özüne ulaşmaya çalışılmasıydı. Sahlins her zamanki tarzına uygun uzun, detaylı, kinayeli ve kavgacı cevabında, Heraklitos'un nehir mecazına nazire yapmayı ihmal etmedi ("aynı etnografiye iki kere girilmez"): Hikâyenin Helenistik ertesi dönemden nakledilen versiyonunda Heraklitos'un ünlü yargısını karısı Helen hafiften tiye almış ve yanlışlamıştı. Helen'e göre, ayağını nehre sokarken suya bir de dal parçası bırakırsan ve sonra akıntı yönünde koşup dal parçasına yetişir ve ayağını tekrar suya sokarsan aynı nehre iki kere girmiş olurdun. Heraklitos karısının bu çözümünden etkilenmişti, fakat Helen'in eklediği ikinci yöntem Sahlins için daha önemliydi: "Ya da nehre bir isim verebilirsin!" Bu konuşmayı Efes'tekiler duyunca nehirlerine Kaystros (Küçük Menderes) ismini takmış ve binlerce kere aynı nehre girmişlerdi (Sahlins, 2013b: 341).

Helen'in bu sarsıcı sözü Sahlins'in realizm ve materyalizm eleştirisini mükemmel özetliyor. İnşa/icat avcısı literatürün hatalarından biri yaşamın her veçhesini kapitalizm anlatısına kurban etmesiyse, en büyük günahı gerçek-kurgu ikilemine dayanmasıydı. Bu ikilemde, insanın verdiği anlamdan bağımsız ve onun

temelinde (altyapı olarak) bulunan bir gerçeklik varsayımı vardı. Bu Saussurecü ayrım o kadar güçlüdür ki Benedict Anderson'un muhayyel (*imagined*) cemaatleri ekseriyetle hayalî (*imaginary*) cemaatler olarak okundu. Kültürel olan, materyal gerçekliğin üstüne giydirilen (ve istenirse çıkarılabilecek) düşünsel bir giysi olarak algılandı. Sahlins buna hep karşı çıktı ("Materyalizm de bir çeşit idealizm olmalı, ne de olsa o da yanlış" [Sahlins, 2002: 6]). Ona göre "insanın varoluşu sembolik olarak kurulmuştur, yani kültürel olarak düzenlenir". Eski hocası Leslie White'ın söylemeyi sevdiği gibi, hiçbir maymun kutsanmış su ile saf su arasındaki farkı kavrayamazdı (Sahlins, 1999: 400). Geertz da göz seğirmesi (*twitch*) ile göz kırpmak (*wink*) arasındaki farka işaret ederken aynı şekilde "anlam"a vurgu yapıyordu (Geertz, 1973: 6). Her iki örnekte de kimyasal ve fiziksel olarak fark olmasa da insanlar için onları karıştırmak ölümle, hatta katliamlarla sonuçlanabilir – yani fazlasıyla fiziksel ve biyolojik bir sonuca sebebiyet verebilir. Ya da tersinden bakarsak, moleküler olarak farklı olsa da biz aynı nehirde yıkanırız, nasıl ki her sabah aynı şehirde uyanıyorsak.

Sahlins için kültürel anlamından soyutlanabilecek bir sosyal gerçeklik yoktur. Ne "toplumsal yapı" ne de "sınıfsal ilişkiler" eski tabirle altyapı olarak kabul edilebilir (Sahlins'e göre Marx da bunun farkındaydı). Belki ekonominin altyapı olarak görülmesi tarih olmuş bir fikir sanılabilir ama öyle değil. Neoliberalizm eleştirilerinde bu fikri daha kibar bir şekilde yeniden görürüz. Bu noktada Sahlins'in Columbia'daki doktora yıllarında hocası olmuş Karl Polanyi'ye yönelttiği eleştirisini hatırlamak anlamlı olacaktır. Polanyi, ekonominin topluma gömülü olduğu geleneksel toplumlardan, piyasa mekanizmalarının bağımsızlığını ilan etmesi ile ekonominin toplumdan ayrıldığı, toplumun piyasa boyunduruğuna girdiği büyük dönüşüme işaret eder. Bu "piyasa ekonomisi" fikri, doğal olarak Sahlins için kabul edilemez çünkü bugün de, en vahşi ve dizginsiz görünen ekonomilerde dahi, arz-talep-fiyat sistemi ya da değer üretimi kültürel anlam sistemi içine gömülüdür. Bonfile ile hamburger arasındaki farkı kültürel olmayan bir şekilde açıklamak imkânsızdır. Ekonomi kitaplarında dışsal/eksojen faktörler olarak kenarda bırakılan kültürel parametreler aslında ekonominin temelindedir (Sahlins, 2010). Neoliberalizm eleştirilerimizde finans piyasasının artık topluma gömülü olmadığını tekrarlarken şirketler ve iktisatçıların dilini konuşuyor olabilir miyiz? Belki de hâlâ gömülü olduğunu hesaba katıp dizginsiz piyasa ile metalaşmamış, naif sosyal ilişkiler arasında yaptığımız ayrımı tekrar gözden geçirmeliyiz.

Tarih gerçekten bir "mücadele alanı" mıdır?

Doğruyu söylemek gerekirse, günümüz eleştirel literatüründe doğal gerçeklikten de, ekonomik ilişkilerden de başka bir altyapı kurumu baskın, o da siyasi mücadele. Hâkim akıl yürütme biçimine göre, olguların değişmez bir özü ol-

mamasının en önemli sebeplerinden biri her olgunun bir iktidar mücadelesinin ürünü olmasıdır. Hiçbir yapısal kural mücadelenin kazananını ön belirleyemez, dolayısıyla tarih arızî olarak ilerler. Ne (gelenek gibi) tarihsel sürekliliklerden bahsedilebilir ne de (hukuk gibi) yapısal koşullayıcılardan. Onların yerine, diyakronik olsun, senkronik olsun, bütün kısıtlamalardan bağımsız bir "arena"da tarafların siyasi-taktiksel pozisyon alımları öne çıkartılır. İşte bu çerçevede, Türkiye eleştirel sosyal bilimler yazınının son yirmi yılda en çok bel bağladığı kavram "mücadele alanı" oldu. Kanımca kuramsal olarak bize yararından ziyade zararı dokunmuş olan bu kavramın sihirli bir değnek gibi her olguyu açıkladığına inanıldı. Aynı Batı dışı kültürlerin Batı ile olan iktidar ilişkilerine indirgenmesi gibi, olguların derinlemesine analizi eski tarz formalizmle eşitlenerek rafa kaldırıldı. Artık şeri mahkemelerin prensiplerinden, halk müziğinin özelliklerinden, aile ilişkilerindeki geleneklerden ya da dinî ritüellerden konuşmaktansa bunların her birinin "tarihsel bağlamdaki iktidar ilişkilerine göre şekillendiği bir mücadele alanı" olduğunu söyler geçer olduk. Böylece sosyal dünya Survivor parkurlarına dönüştü. Popüler tarihsel dizilerdeki Antik Yunan ve Ortaçağ ağırlığının bunu desteklediği söylenebilir çünkü bu tarihsel dönemler, kuralları olmayan bir arenadaki iktidar kavgalarından, güç mücadelelerinden ibaret olarak algılanageldi.

Sahlins bu kavram yoksulluğunu hem akademik (2004) hem de polemikçi (2002) kitaplarında masaya yatırdı. Aslında onun (filozofların kendilerinden ziyade) Foucaultculuğa ve Gramsciciliğe bu kadar tepkili olmasının nedeni, insanlığın ürettiği karmaşık anlamlandırma biçimlerini, vahşi bir arenada savaşan grupların kullandıkları silahlara indirgeyen akademik yazındı. Sahlins bu arena metaforunun izini Thukydides'in, ama daha da çok Hobbes'un eserlerinde sürdü. Clausewitz'in meşhur deyişinde ifadesini bulan Hobbesçu siyaset anlayışı, her toplumsal olguyu siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olarak gördü. Sonuç olarak, iktidar ve hegemonya kavramları, bütün kültürel içeriği soğuran birer "entelektüel kara delik" haline geldi. Sahlins'e göre, biri "Leviathanology"ye diğeri ise "Subjectology"ye varan Hobbesçu ve Foucaultcu bakışları ortaklaştıran şey, bütün kültürel sistemleri (disiplin vb. gibi) araçsal etkilerine indirgemeleriydi (Sahlins, 2004: 140-150; 2002: 61-77). "Sanki iktidara yol açan her şey iktidarmış gibi" (2002: 21).

Sahlins, işlevselciliğin bu yeni tezahürünü reddetti. Aşk, işkence, aile, sınıf, para ve benzeri bütün kültürel kurumların, etkilerinden daha fazlası olduklarının sürekli altını çizdi. Hepsinde iktidar mücadelesi vardı tabii ki, fakat bu hiçbir zaman Vahşi Batı ya da gladyatör arenaları ile özdeşleştirildiği gibi anlam sisteminden bağımsız bir savaş değildi. Aslında, "polifoni, kakafoni değildir" (Sahlins, 2002: 27) derken kastettiği gibi, mücadele eden taraflar (erkek/kadın, zengin/yoksul, işçi/patron vb.) kültürel anlam sisteminin koşullandığı bir düzen çerçevesinde taraflaşır, farklılaşırlar. "Kutuplaşma" teriminin çağrıştırdıkları-

nın tersine, sınıfsal ve benzeri karşılaşmalar kutuplardan ziyade sistematik olarak düzenlenen farklılaşmalardır. Sahlins bu noktada, Bahtin'deki isyankâr seslerin dahi, kendisine çokça yapılan atıfların ima ettiğinin tersine, anlam sisteminin dışında olmayan, sadece onu karmaşıklaştıran sesler olduğunu hatırlattı (Sahlins, 2002: 27-29).

Bu "mücadele alanı" metaforu Türkiye'deki eleştirel yazının sıklıkla başvurduğu bir analiz aracı. Olguları, değişmez özleri olmayan, eğilip bükülebilir esnek oyuncaklar olarak görmeyi seviyoruz. Böylece, hocalarımızın ekonomi ile doldurduğu altyapıyı biz özel bir siyaset tanımı ile dolduruyoruz. Bu tanıma göre, aynı neoliberalizmin piyasa tanımı gibi, sabit kurallardan azade bir alan kurgulayıp burada sınıflar, toplumsal cinsiyetleri, etnik grupları savaştırıyoruz. Toplumsal aktörlerin ideolojileri olabileceğine bile tahammülümüz kalmadığı için uzun bir süre gerek Osmanlı elitini gerek Kemalizm'i ya da AKP'yi "pragmatik" olarak nitelemekle yetindik. Sanki aktörlerin dünya görüşü, geleneği, eğitimi, sosyal arka planı, inanışı ve benzeri her şey, gündelik siyaset savaşında arka fondu sadece. Ne konu üzerine çalışırsak çalışalım, başlığa "...'nın siyaseti" ("politics of") koymayı ihmal etmedik. Konu çevre de olsa duygular da, hukuk da olsa müzik de, yemek de olsa din de, nasıl "kullanıldığı", "temsil edildiği", "kurulduğu" ile ilgilenirken, konunun kendisini paranteze aldık. İşte Sahlins o parantezin içiyle ilgilendi.

Sahlins'in kitaplarından bazıları Türkçeye çevrildi, çoğu da yakın zamanda. Çeviri seçimlerinde Sahlins'in Batı kültürü eleştirilerine bir vurgu var gibi görünüyor. Bir istisna teşkil eden *Tarih Adaları* ise çok önceden, 1996'da çevrilmiş fakat Türkiye entelektüel dünyasında bıraktığı izi –eğer varsa– göremiyorum. Umuyorum ki daha birçok eseri çevrilir. Daha önemlisi, umuyorum ki başka binlerce yazarda bulabileceğimiz kapitalizm eleştirisinden ziyade kapitalizme alternatif anlama biçimlerine odaklanan Sahlins okunur ve tartışılır. Ne de olsa, başka bir dünya onu merak etmekle başlar.

* * *

Kültürü, dünyayı ve kendi eylemlerimizi anlamlandırma sistemi olarak görürsek, geçtiğimiz aylar kültüre önem verenlere acımasız davrandı. Marshall Sahlins'ten başka İlhan Başgöz'ü ve Mehmet Genç'i peş peşe kaybettik. Hepsinin ortak yanı alternatif anlam sistemlerine önem vermeleriydi. Üzüldük. Fakat bu yaşlı kuşağın arasında Yavuz Sezer'in çok genç yaşında Covid'e yenik düşmesini sindiremedik. Doktora araştırmam sırasında arşiv belgelerini okurken konumu soranlara, çoğu kuram seven 19. yüzyılcı gibi ben de "ne oldu"dansa neyin "konu edildiği"ni veya nasıl "söylemsel olarak kurulduğu"nu merak ettiğimi söylerdim. Modernciler bunu takdir ederdi. Fakat, ANAMED kütüphanesinde tezimizi yazdığımız dönemdeki öğle yemeği sohbetlerinde "işte şunun nasıl şöyle görüldüğüne bakıyorum" tarzı (utanç verici) cümlelerimle yetinmeyip

araştırdığım kenti ciddi ciddi merak ederek sorular soran bir kişi vardı, o da Yavuz'du. Yavuz mimariye araçsal bakmaz, ulus-devlet ya da emperyal perspektifler içinden mimariyi siyasiye indirgeyen ünlü Osmanlı-Türkiye mimarlık tarihçilerini kıyasıya eleştirir, bunun yerine mimariyi bütünsel bir anlam sisteminin ifadesi olarak görürdü. İşte Sahlins'in önerdiği bakış açısı da buydu. Bu vesileyle, Yavuz Sezer'in doktora tezinin (2016) ve bizlere kahve içerken heyecanla anlattığı birçok arşiv "keşif"ini içermesi muhtemel yazı taslaklarının okuyucuyla buluşmasını temenni ederim.

KAYNAKÇA

Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York [Türkçesi: *Kültürlerin Yorumlanması*, çev. H. Gür, Dost Kitapevi, Ankara, 2010].

Graeber, D. ve Sahlins, M. (2017) *On Kings*, HAU Books, Chicago.

Graeber, D. (2011) *Debt: The First 5,000 Years*, Melville House, New York. [Türkçesi: *Borç: İlk 5,000 Yıl*, çev. M. Pehlivan, Everest Yayınları, İstanbul, 2015].

Hirsch, E. ve Stewart, C. (2005) "Introduction: Ethnographies of Historicity", *History and Anthropology*, 16(3): 261-274.

Lewis, H. S. (2018) "Anthropology's Camelot Myth - And What We Can Learn From It" Darnell R. ve Gleach, F.W. (der.) *Tracking Anthropological Engagements* içinde, University of Nebraska Press, Lincoln, 213-228.

Lewis, H.S. (2009) "The Radical Transformation of Anthropology - History Seen through the Annual Meetings of the American Anthropological Association, 1955-2005", *Histories of Anthropology Annual*, 5: 200-228.

Makdisi, U. (2002) "Ottoman Orientalism", *The American Historical Review*, 107(3): 768-796.

Makdisi, U. (2000) *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Berkeley.

Mumcu, U. (1993) *Bir Uzun Yürüyüş*, 8. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara.

Munn, N.D. (2013a) "The Decline and Fall of Richmond Hill: Commodification and Place-Change in Late 18th - early 19th Century New York", *Anthropological Theory*, 13(1-2): 137-168.

Munn, N. D. (2013b) "The 'becoming-Past' of Places: Spacetime and Memory in Nineteenth-Century, Pre-Civil War New York: The Edward Westermarck Lecture, 2003", *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3(2): 359-380.

Obeyesekere, G. (1992) *The Apotheosis of Captain Cook: European Mythmaking in the Pacific*, Princeton University Press, Princeton.

Palmié, S. ve Stewart, C. (2019) "Introduction: The Varieties of Historical Experience" *The Varieties of Historical Experience* içinde, Routledge, Londra.

Palmié, S. ve Stewart, C. (2016) "Introduction: For an Anthropology of History", *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 6(1): 207-36.

Peace, W. J. (2004) *Leslie A. White: Evolution and Revolution in Anthropology*, University of Nebraska Press, Lincoln.

Price, D. H. (2016) *Cold War Anthropology: The CIA, the Pentagon, and the Growth of Dual Use Anthropology*, Duke University Press, Durham.

Sahlins, M. (2013b) "Dear Colleagues - and Other Colleagues", *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3(3): 337-347.

Sahlins, M. (2013a) *What Kinship Is - And Is Not*, University of Chicago Press, Chicago [Türkçesi: *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?*, çev. A. Pala, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015].

Sahlins, M. (2012) "Alterity and Autochthony: Austronesian Cosmographies of the Marvelous. The 2008 Raymond Firth Lecture", *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 2(1): 131-160.

Sahlins, M. (2010) "Infrastructuralism", *Critical Inquiry*, 36(3): 371-385.

Sahlins, M. (2009) "The Teach-Ins: Anti-War Protest in the Old Stoned Age", *Anthropology Today*, 25(1): 3-5.

Sahlins, M. (2008) "The Stranger-King or, Elementary Forms of the Politics of Life", *Indonesia and the Malay World*, 36(105): 177-199.

Sahlins, M. (2004) *Apologies to Thucydides: Understanding History as Culture and Vice Versa*, University of Chicago Press, Chicago.

Sahlins, M. (2002) *Waiting for Foucault, Still*, Prickly Paradigm Press, Chicago.

Sahlins, M. (1999) "Two or Three Things That I Know about Culture", *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 5(3): 399-421.

Sahlins, M. (1995) *How "Natives" Think: About Captain Cook, For Example*, University of Chicago Press, Chicago.

Sahlins, M. (1994) "Cosmologies of Capitalism: The Trans-Pacific Sector of 'The World System'" Dirks, N. B., Eley, G. ve Ortner, S. B. (der.) *Culture/Power/History: A Reader in Contemporary Social Theory* içinde, Princeton University Press, Princeton, 412-456.

Sahlins, M. (1985) *Islands of History*, University of Chicago Press, Chicago [Türkçesi: *Tarih Adaları*, çev. C.H. Arslan, Dost Kitapevi, Ankara, 1996].

Sahlins, M. (1972) *Stone Age Economics*, Routledge, Londra. [Türkçesi: *Taş Devri Ekonomisi*, çev. T. Doğan ve Ş. Özgün, BGST Yayınları, Istanbul, 2010].

Sahlins, M. (1963) "Poor Man, Rich Man, Big-Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia", *Comparative Studies in Society and History*, 5(3): 285-303.

Sezer, Y. (2016) *The Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-century Ottoman Libraries*, Yayımlanmamış doktora tezi, MIT Mimarlık Bölümü, Cambridge, MA, ABD.

Sipahi, A. (2020) "Deception and Violence in the Ottoman Empire: The People's Theory of Crowd Behavior during the Hamidian Massacres of 1895", *Comparative Studies in Society and History*, 62(4): 810-835.

Taussig, M. (1989) "History as Commodity: In Some Recent American (Anthropological) Literature", *Critique of Anthropology*, 9(1): 7-23.

Trautmann, T.R. (2004) *Aryans and British India*, Yoda Press, New Delhi.

Viveiros de Castro, E. (2012) *Cosmological Perspectivism in Amazonia and Elsewhere*, HAU Masterclass Series, Chicago.

Wolf. E. R. (1982) *Europe and the People without History*, University of California Press, Berkeley [Türkçesi: *Avrupa ve Tarihsiz Halklar*, çev. H. Çalışkan, İş Bankası Kültür Yayınları, Istanbul, 2019].

Yaraman, A. (2002) "Mübeccel Kıray'la Söyleşi", *Biyografya 2: Behice Boran* içinde, Bağlam Yayınları, Istanbul, 101-125.

Türkiye'de akademik özgürlük tarihi: Bir ileri, iki geri

*D. Çiğdem Sever**

Mart 2021'de Global Public Policy Institute ve Scholars at Risk Network tarafından hazırlanan "Özgür Üniversiteler: Akademik Özgürlük İndeksine İşlerlik Kazandırmak" başlıklı ve dünyadan 175 ülkenin 2020 yılında akademik özgürlük düzeyinin değerlendirildiği bir rapor yayımlandı. (Free Universities, 2021). Son yıllarda bu rapora benzer şekilde çeşitli izleme raporları kaleme alınıyor ve kamusal olarak açık bir veri seti oluşmuş durumda. Yayımlanan bu son rapor Türkiye'nin konumu açısından da gündeme geldi ve bazı ayrıntılar Türkiye'de akademik özgürlüğe ilişkin önemli veriler içeriyor. Ancak rapora göz atmadan önce akademik özgürlük kavramından ne anlamak gerektiği üzerine durmakta fayda var.

Üniversitenin yapısına ilişkin bir kavram olarak özerklik, Ortaçağ'dan itibaren üniversitelerin temel ideolojisini oluşturur (Bingöl, 2012: 52) ve bu nedenle birbiriyle bağlantılı iki kavram olarak özerklik ve akademik özgürlük üniversiteye ilişkin tartışmalarda temel unsurdur. Dünya Üniversiteler Servisi'nin "Akademik Özgürlük ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği" başlıklı Lima bildirgesinin 1. maddesine göre, akademik özgürlük, "akademik çevre üyelerinin tek tek ya da toplu halde bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler"; özerklik ise, "yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları"nı ifade eder. Benzer şekilde, UNESCO'nun 1997 tarihli Yüksek Öğretim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı'nda akademik özgür-

(*) Dr., Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

lük "Başat öğretiyle kısıtlanmadan, öğretim ve tartışma özgürlüğüne, araştırma yürütme ve sonuçlarını yayma ve yayınlama özgürlüğüne, içinde çalıştıkları kurum ya da sistem hakkında görüşlerini özgürce ifade etme özgürlüğüne, kurumsal sansürden özgürlüğe ve profesyonel ya da temsili akademik organlara katılma özgürlüğüne hak" olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde, birbiriyle bağlantılı ancak iki ayrı kavram olarak gelişmesine karşılık, akademik özgürlük, zamanla kurumsal özerkliği de içerecek bir kapsama sahip olmuştur.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesinde de bilim ve kültürün korunması hakkı düzenlenmiştir. Çeşitli anayasalarda doğrudan bilim ve sanat özgürlüğü tanınmış ya da üniversitelerin kurumsal özerklikleri doğrudan düzenlenmişken bazı anayasalarda özel hüküm olmaksızın akademik özgürlük, çeşitli hakların bir görünümü olarak kullanılan bir kavram olmuştur. Bu açıdan akademik özgürlük; bilgi edinme ve ifade özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, ayrımcılık yasağı, eğitim hakkı, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı gibi pek çok insan hakkını, akademisyenlerin özel konumu açısından anlamlandıran bir kavram olarak da gelişmiştir. Akademik özgürlük, belli bir eylem alanından çok bir işlevi yerine getirmenin güvence altına alınmasına ilişkindir ve basın özgürlüğüne benzer biçimde hem bireysel, hem kolektif (hatta kurumsal) alanda koruma mekanizmalarını gerektirir.

Raporda Türkiye'nin son beş yılda en fazla gerileme içerisinde olan altı ülke içerisinde sayılması ve sıralamada sondan dördüncü olması dikkat çekiciydi.[1] İndeksin hazırlanmasında kullanılan kriterler şu şekilde özetlenebilir: (1) Araştırma ve Öğretme Özgürlüğü, (2) Akademik Değişim ve Yaygınlaştırma Özgürlüğü, (3) Kurumsal Özerklik, (4) Kampüs Bütünlüğü, (5) Akademik ve Kültürel İfade Özgürlüğü, (6) Akademik Özgürlüğün Anayasal Olarak Korunması, (7) BM EKSHS Kapsamında Akademik Özgürlüğe Uluslararası Taahhüt, (8) Üniversitelerin Varlığı.

Raporun Türkiye açısından bir başka önemi, ABD, Polonya ve Türkiye örnekleri seçilerek tarihsel olarak beş unsur üzerindeki ilerleme ve gerilemelerin de tablolaştırılmış olması ve Türkiye'nin 1945'ten itibaren durumunun değerlendirilmiş olması.

Üniversitelerin özerkliğinin ifade edildiği 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu nedeniyle 1945 milat alınarak hazırlanan bu tablonun en önemli göstergelerinden biri, Türkiye'de akademik özgürlük konusunda 1960 sonrasında yaşanan ilerlemenin 12 Mart rejiminde özellikle akademik ifade özgürlüğünde bir gerilemeye uğradığı, 12 Eylül döneminin 1950'lerden bile daha geri bir pozisyona çekildiği, kademeli bir ilerlemeyle özellikle 1990'ların sonlarından 2010'a kadar bir gelişme yaşandığıdır. Rapordan, 2010 yılından itibaren tüm göstergelerde

1 Raporda beşli bir sınıflandırma ile ülkeler A'dan E'ye kadar sınıflandırılmıştır. Buna göre, A statüsünde 71, B statüsünde 34, C statüsünde 30, D statüsünde 17, E statüsünde 23 ülke bulunmaktadır.

GRAFİK 1
Özgür Üniversiteler: Akademik Özgürlük İndeksine İşlerlik Kazandırmak (Türkiye)

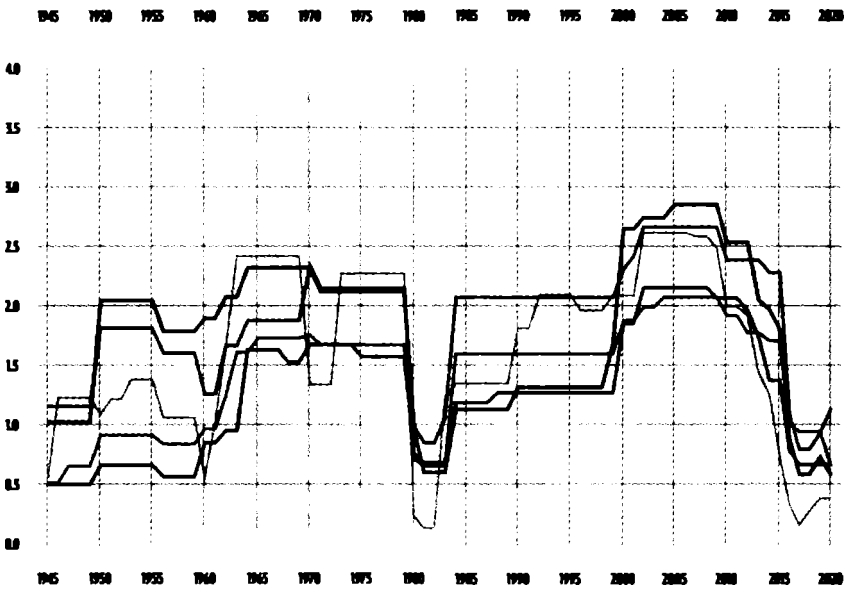

Soldan ilk çizgi: Akademik Değişim ve Yaygınlaştırma Özgürlüğü, ikinci çizgi: Araştırma ve Öğretme Özgürlüğü, üçüncü çizgi: Akademik ve sanatsal ifade özgürlüğü, dördüncü çizgi: Kurumsal Özerklik, beşinci çizgi: Kampüs Bütünlüğü (Rapor, s. 12'den alınmıştır).

bir düşüş yaşanmaya başladığı, 2015 sonrasında ise ani bir düşüşle 1945'ten bile daha düşük bir akademik özgürlük düzeyiyle karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkıyor. Bu tablonun dikkat çekici bir başka yanı ise, düşüş trendlerinde en fazla düşme eğiliminde olan unsurun akademik ifade özgürlüğü olması.

Bu tablo, Türkiye'de akademi tarihi ile siyasi tarih (ya da demokrasi ve özgürlüklerin durumu) arasındaki kaçınılmaz bağlantıları göstermesi açısından önemli. Bu açıdan konunun genişliği karşısında farklı açılardan tarih okumaları yapılabilecekse de, bu yazıda bu tarihi okumanın bir yolu olarak akademinin inşasında önemli bir role sahip olan yasal düzenlemeler ile özellikle bu yasalarla ilgili Anayasa Mahkemesi kararları seçilmiştir.

Türkiye'de akademik özgür(süz)lük konusunda dönüm noktaları

1946 Üniversite Kanunu, üniversitelerin kurumsallaşması ve özerkliği açısından önemli bir milat olsa da anayasal düzeyde üniversitelerin özerkliğine ilişkin ilk düzenleme 1961 Anayasası'nın 120. maddesidir. Maddede (I) üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olduğu, (II) kendileri ta-

rafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetileceği ve denetleneceği, (III) üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcılarının, üniversite dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılamayacağı, (IV) üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarının serbestçe araştırma ve yayında bulunabileceği düzenlenmişti.

12 Mart'ın ardından 1971 Anayasa değişikliklerinde bu hükümde önemli değişiklikler yapılmıştır. Maddeye özerkliğin üniversitede suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmadığına dair bir hüküm eklenmiş; öğrenim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite tarafından giderilmemesi halinde bakanlar kuruluna üniversiteye el koyma yetkisi tanınmıştı. Bu değişikliklerin ardından 1973 yılında 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu kabul edilmiş ve ilk YÖK kurulmuş, ancak YÖK'ün görevlerine ilişkin madde Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.[2] Karar 1961 Anayasası'nda yer alan, üniversitelerin kendilerince seçilen organları eliyle yönetileceği kuralına aykırı bulunmuştur. Karara göre, "Kurulun oluşum biçimi göz ününde tutulursa bu kuruluşun üniversiteler üstü değil, üniversiteler dışı bir niteliğe sahip olduğu hemen meydana çıkar... Kurulun üniversitelerin yönetimine katılacak veya yönetime etki yapacak nitelikle karar alma yetkileriyle donatılmış olmaması gerekir". Kararın bir başka özelliği "Üniversitelere örf ve âdetlerine bağlı" gençler yetiştirmek görevini veren 1750 sayılı yasanın 3. maddesinin (b) bendinde yer alan "örf ve adetlerine bağlı" deyiminin de iptal edilmiş olmasıdır.

1971 Anayasa değişiklikleriyle el koyma yetkisinin kanunla düzenleneceği belirtildiğinden Üniversiteler Kanunu'nun 69. maddesi ile bu yetkinin kapsamı da düzenlenmişti. Maddede "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden her hangi birisinin, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milliyetiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdiyle kullanılması" el koyma nedenlerinden biri olarak düzenlenmiştir. Mahkeme aynı kararda, "eylemlerin üniversitede oluştuğuna ve bu yüzden üniversitedeki öğrenim ve öğretim özgürlüğünün tehlikeye düştüğüne ve üniversite yönetiminin bu tehlikeyi gideremediğine ilişkin hiç bir kural ve açıklama yer almamaktadır" gerekçesiyle maddenin 120. maddeye aykırı olduğuna karar vermiştir.

Mahkeme, Üniversiteler Kanunu'nda aynı maddenin el koyma nedeni olarak belirlediği bir diğer durum olan, "Üniversitelerle onlara bağlı kuruluş ve kurumlarda veya bir üniversiteye bağlı olmayan fakültelerde, öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarınca önlenmemesi; veya üniversite organlarınca alınan tedbirlerin gereken sonucu vermemesi" hükmünün de Anayasa'nın 120. maddesinin tekrarı niteliğinde olması nedeniyle kanunla düzenleme koşulunu karşılamadığına karar vermiştir.[3] Mah-

2 E. 1973/37, K. 1975/22, 25.2.1975.

3 E. 1973/38, K. 1975/23, 11-14,25.2.1975.

kemenin bu iki hükümle ilgili iptal kararı 1971 Anayasa değişikliklerinin akademik özgürlük, özellikle de kurumsal özerklik üzerinde yarattığı (ve yaratacağı) tahribatı önemli ölçüde azaltmıştır.[4]

1981 Yükseköğretim Kanunu ve 1982 Anayasası'nda üniversiteler: YÖK'lü günler

Türkiye'de akademi tarihi açısından en önemli nokta 12 Eylül askerî darbesinin yarattığı yıkımdır. Darbenin ardından, –Anayasa'nın kabulünden önce– 4 Kasım 1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun tamamında 12 Eylül askerî darbesinin ideolojik izlerini görmek mümkündür. Kanun, adından anlaşılacağı gibi üniversiteyi "yükseköğretim" kurumuna indirgeyici anlayışıyla Yükseköğretim Kurulu'nun kurulması ve akademik personele ilişkin düzenlemelerle akademik özgürlüğü ciddi biçimde zayıflatmıştır. Kanun, devletçi dilinden, üniversiteyle ilgili alınacak her tür kararda merkeziyetçi anlayışına varıncaya kadar Türkiye'de üniversitenin yeni baştan dizaynı anlamına gelmiştir. 1982 Anayasası'nın Ek Madde 15 hükmü nedeniyle 2010 yılına kadar 2547 sayılı kanunun Anayasa'ya aykırılığı da ileri sürülememiştir.[5]

Kanundan sonra üniversitelerin statüsü, 1982 Anayasası'nın 130. maddesinde düzenlenmiş, bu defa 1961 Anayasası'nda yer alan idari özerklik ifadesi kaldırılarak sadece bilimsel özerklikten bahsedilmiştir. İdari özerkliği olmayan bu yapıda da artık kendilerinin seçtiği ve öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetileceğine ilişkin hüküm de kaldırılmıştır. Yine vakıf üniversitelerinin anayasal dayanağa kavuşturulması 12 Eylül döneminin ayırt edici özelliğini yansıtan bir düzenlemeydi. Serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunma hakkından bahsedilmişse de 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, bu hakkın hemen peşine bu yetkinin "Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği" vermediği belirtilmiş, pek çok konunun kanunda düzenleneceği öngörülmüştür. Bu hükümdeki kanunla düzenleme koşulu bir güvence hükmü olmaktan çok kanun koyucunun düzenleme yapmayarak "serbesti" türetmesini engellemek olarak değerlendirilebilir.

Hukuk normlarının yazıldığı tarihsel bağlam ile bu normları daha sonra yo-

4 Bununla birlikte Mahkeme, Kanun'un 70. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinde Bakanlar Kurulu'na verilen, "üniversitede ve bağlı kuruluşlarda görevli kişilerden *gerekli görülenleri*, kovuşturma sonuçlanıncaya kadar veya kovuşturma sonucunun gerekli kıldığı hallerde kesin sonuç alıncaya kadar görevlerinden uzaklaştırmak" yetkisini ise oy çokluğuyla Anayasa'ya uygun bulmuştur. Mahkeme, uzaklaştırma işleminin el koyma nedenleriyle ilgili olabileceği ve "gerekli görülen" ifadesinin keyfî bir işlem kurma anlamına gelmeyeceğini belirtmekle yetinmiştir.

5 12 Eylül 1980-6 Aralık 1983 tarihleri arasında 669 kanun, 90 KHK çıkarılmıştır. Yılmaz Aliefendioğlu DEP'in kapatılmasına ilişkin E. 1993/3, K. 1994/2 sayılı kararındaki karşı oyunda bu kanunlarla ilgili Anayasa'ya aykırılık incelemesi yapılması gerektiğini, iptal ya da en azından ihmal kurumunun işletilmesi gereğini savunmuşsa da bu kanunlar 2010 Anayasa değişikliğine kadar denetlenememiştir.

rumlayan mahkemelerin yaklaşımı arasında özellikle siyasal sistemde (ve doğal olarak hukuk sistemlerinde) radikal dönüşüm yaşanan dönemlerde önemli sapmalar yaşanması olağandır. Türkiye'de askerî darbe dönemlerinde yazılan normlar ve bu normların yorumlanmasında bu tür kopuşların izlerini sürmek mümkün. Akademi özelinde bunun tipik örneği Danıştay'ın 1402'liklerin dönüşüne olanak sağlayan 1989 tarihli içtihadı birleştirme kurulu kararı[6] olmuş ve üniversitede 12 Eylül'ün izlerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan akademik özgürlük konusunda Anayasa Mahkemesi'nin tutumu ve mahkemenin önüne gelen yasal düzenlemeler Türkiye'de bu açıdan bir tarih okuması niteliğinde olabilecektir.

Anayasa'da yer alan bilimsel özerklik kavramı, Anayasa Mahkemesi'nce hem bilimsel konularda kurumsal özerkliği, hem de akademik özgürlükleri içerecek şekilde yorumlanmıştır. Mahkeme, 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararında bu kavramların varlık koşulu olarak, akademisyenlerin iş güvencesinin önemine değinmiştir.[7] Mahkemeye göre:

> Öğretim üyelerinin; bilimsel çalışma ve araştırmaları, öğrenim ve eğitimi, yan tutmadan, hiç bir endişeye kapılmadan özgürce yapabilmeleri için her şeyden önce kendilerinin mesleki güvenceye sahip kılınmaları şarttır. ... Üniversiteler ... ülkenin içindeki ve dışındaki bilimsel hareketleri ve gelişmeleri izlemek ve incelemek kurumlar hakkında bilimsel araştırmalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapmak, böylece ülkenin bilimsel, teknik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki gelişmesine katkıda bulunmak zorundadırlar. *Bu günün üstüne çıkamayan, yurttaki hareketleri izleyip eleştirmeyen bilimsel verileri yayınlama gücünden yoksun ve sadece olanı öğretmekle yetinen, yaratıcılık gücü olmayan* kuruluşlar, adı ne olursa olsun, gerçek anlamda üniversite sayılamazlar.

Mahkemenin bu kararı alışık olduğumuz dilinden önemli ölçüde ayrıştığı, Anayasa'nın lafzının ötesinde bir üniversite tahayyülünü içeren bir karardır.

1982 Anayasası döneminde üniversitede sadece merkezileşme ve baskı ortamı değil, aynı zamanda bunu destekleyecek şekilde akademisyenler açısından bir güvencesizleştirme süreci başlamıştı. Bu açıdan mahkemenin 1992 yılında özel statülü üniversiteler kurulması ve bu üniversitelerdeki akademik personelin sözleşmeli olarak çalışmasına olanak sağlayan hükmü bilimsel özerkliğe aykırı bularak iptal etmesi de dönemin YÖK'ünün üniversitelerle ilgili "projesi" ile mahkeme arasında bir uçuruma işaret ediyordu.[8] Mahkemeye göre:

> Bilimsel özerklik, kuruluştan işleyişe değin, bilimin gerektirdiği özgürlük ortamının tüm çalışmalarla yönetimde bir yaşam biçimi olarak sağlanmasıdır. Devletin gözetim ve denetim hakkı, yürütmenin üniversitede söz sahibi olması, çalışmalara el atıp bunları yönlendirip yönetmesi biçiminde algılanamaz... Bilgi edinme, bilgi üretme ve in-

6 E. 1988/6, K. 1989/4, 7.12.1989.

7 25.5.1976, E. 1976/1, K. 1976/28.

8 29 Haziran 1992, E.1991/21, K.1992/42.

> san yetiştirme amacının ortaya çıkardığı yapının araştırma, deneyim ve tüm çabalarla gerçeği bulma ereğine özgün bir kurum olduğu göz ardı edilemez... Üniversitede *devlet yönetimindeki sıralama türünde bir yönetim biçimi, düşünce üretimine, özgür düşünce ve özgür çalışmaya elverişli bir ortama* engeldir.

Mahkeme 2015 tarihli bir kararında da bu yaklaşımını sürdürmüştür:

> Bilimsel özerklik, bilimsel çalışmaların üniversite ortamında yürütülebilmesinin olmazsa olmaz koşulu olup üniversite mensuplarının, ekonomik ve siyasi yönden nüfuz sahibi bulunan kişi ve kurumların baskısı, yönlendirmesi olmadan ve toplumda genel olarak hâkim olan düşünce ve kabuller doğrultusunda sonuçlara varmak gibi bir zorunluluk hissetmeden sadece bilimsel ölçütler ve etik kurallar çerçevesinde eğitim, öğretim, araştırma ve yayın yapabilme olanaklarına sahip bulunmalarını ifade etmektedir. Üniversitelerin bilimsel özerkliği, üniversitelerde yürütülen eğitim, araştırma, yayın ve benzeri etkinliklerin planlanması, düzenlenmesi ve icra edilmesi aşamalarında, yönetim yetkisinin serbestçe kullanılabilmesini, belirtilen faaliyetlerle ilgili üniversite kaynaklarının kullanımına yönelik kararların üniversite yönetim organlarınca serbestçe alınabilmesini gerektirmektedir.[9]

Danıştay da vakıf üniversitelerindeki akademisyenlerin görevden alınmalarına ilişkin işlemleri idari işlem olarak tanımlarken bilimsel özerklik ilkesine dayanmış ve hukuki rejimdeki farklılaşmanın bu akademisyenlerin meslekî güvenceden yoksun kılınması sonucuna yol açamayacağına karar vermiştir.[10]

Mahkemenin 1982 Anayasası döneminde önüne gelen konular arasında, YÖK'ün yetkilerinin kapsamı ve disiplin hukuku ön plana çıktığından inceleme sadece bu iki konuyla sınırlı tutulmuştur.

YÖK'ün yetkilerinin kapsamı

2010 Anayasa değişikliklerinden sonra Anayasa'ya aykırılık denetimi yolu açıldığından YÖK'ün yetkilerine ilişkin ilk karar 2011 tarihli olmuştur. 2547 sayılı Kanun'da YÖK'ün yetkilerine ilişkin 7. maddenin (l) bendinde yer alan ve rektörlerin "öğretim elemanlarından bu Kanunda öngörülen görevleri yerine getirmekte yetersizliği görülenler ile bu Kanunla belirlenen yükseköğretimin amaç, ana ilkeleri ve öngördüğü düzene aykırı harekette bulunanları rektörün önerisi üzerine veya doğrudan, normal usulüne göre, yükseköğretim kurumları ile ilişkilerini kesmek veya *denenmek üzere başka bir yükseköğretim kurumuna atamak*" hükmünde yer alan "denenmek üzere atama" yetkisine ilişkin iptal kararıdır. Mahkemeye göre:

---

9 10 Eylül 2015, E. 2015/5, K. 2015/82, RG: 20.10.2015, par. 18.

10 İDDK, 12 Mart 2010, E. 2010/5 (YD); 8. DAİRE, 29 Nisan 2011, E. 2008/8234, K. 2011/2452, UM, 5 Kasım 2013, E. 2012/189, K. 2012/234; 24 Aralık 2012, E. 2012/223, K. 2012/282.

> "Denenmek üzere atama" işleminin öğretim elemanlarına hürriyet ve teminat teşkil edebilecek şekilde düzenlenmemiş olduğu görülmektedir. Denenmek üzere atama işlemini gerektiren ve Yasada "düzene aykırı hareket etme" şeklinde ifadelendirilen eylemin ya da "yetersizlik" şeklinde ifadelendirilen olgunun hangi hallerde ortaya çıkacağı ve sayılan bu durumların nasıl tespit edileceğinin açıkça ve öngörülebilir biçimde düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, "denenmek üzere atama" işlemi, itiraz konusu kuralda bu şekilde adlandırılmasa bile özü itibariyle bir tür disiplin cezası niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle, denenmek üzere atama işlemini düzenleyen kurallarda, savunma hakkı başta olmak üzere disiplin ve ceza işleri bağlamında öğretim elemanlarına tanınmış hak ve güvencelere yer verilmesi gerekmektedir. İtiraz konusu yasa kuralı ise belirtilen bu gerekliliklerı karşılamamaktadır. Keza, denenmek üzere başka bir yükseköğretim kurumuna atanan öğretim elemanın hangi süreyle atandığının belli olmaması, bu yolla atanan kişinin hak ve yükümlülüklerinin ve deneme sürecinin takip ve sonlandırılmasına ilişkin usul ve esasların Yasada gösterilmemiş olması da Anayasa'nın 130. maddesinin dokuzuncu fıkrası ile bağdaşmamaktadır.[11]

Mahkeme, bu şekilde kanunla düzenlenmesi belirtilen konularda özerkliğe ilişkin unsurları içerecek şekilde düzenleme yapması gerektiğini belirtmiştir. İnceleme sadece "denenmek üzere atama" yetkisiyle sınırlı yapılmışsa da, bu gerekçe ilişik kesme yetkisi açısından da geçerlidir, ancak maddede sonrasında bu yönde bir değişiklik yapılmamış ve mahkemenin önüne bu tür yetkilerle ilgili bir başvuru gelmemiştir.

YÖK'ün yetkilerine ilişkin ikinci karar ise vakıf üniversiteleri üzerindeki denetimin kapsamına ilişkin bir ret kararıdır.[12] Mahkeme, bu üniversiteler üzerinde bu tür bir denetimin olağan olduğunu belirtmekle yetinmiş, bu konuda düzenleme yetkisinin YÖK'e verilmesi ve YÖK'ün yetkilerinin belirsizliği sorununu dikkate almamıştır. Vakıf üniversitelerinin denetimi ve bu üniversitelere yaptırım uygulanmasına ilişkin YÖK'e düzenleme yetkisi veren hükümle YÖK'ün vakıf üniversiteleri üzerindeki yetkilerinin çok artmış ve belirsizleşmiş olduğunu, kurumsal özerklik açısından sakıncalı bir hüküm olduğunu belirtmek gerekir. Bu iki karar arasındaki farkın bireysel olarak akademik personel üzerindeki yetkiyle üniversite üzerindeki yetkiye farklı bir bakış açısı şeklinde okunması mümkündür.

İtaat ve "memurlaştırma" aracı olarak disiplin hukuku

Disiplin hukuku, akademik özgürlükler açısından riskli olabilecek ve memurlaştırma olarak ifade edilebilecek süreçte önem taşıyan bir aygıttır. Memurlaştırma ifadesi, kelimenin kökeninde yer alan emir alma, hiyerarşik ilişkilere tabi olma ve bir asli unsur olarak devlete sadakat yükümlülüğü olmasına karşılık gele-

11 E. 2010/20, K. 2011/166, 22 Aralık 2011.

12 E. 2015/5, K. 2015/82, 10 Eylül 2015.

cek şekilde kullanılmıştır. Oysa akademisyenlerin memurlara özgü bir yükümlülük olan devlete sadakat borcuna tabi olmadıklarını, 12 Eylül'ün ürünü olan Yükseköğretim Kanunu'nun dahi akademisyenlerin hukuki rejimini memurlardan önemli ölçüde farklılaştırdığını belirtmek gerekir. Buna karşılık, disiplin cezaları açısından YÖK'e tanınan düzenleme yetkisi 12 Eylül düzeni açısından son derece önemli bir yetkiydi.

Üniversitelerde disiplin soruşturmaları kanunun ilk halinde 53. maddenin (b) fıkrasında düzenlenmişti. Hükümde disiplin cezalarının neler olduğu sayıldıktan sonra ikinci cümlede "Hangi fiillere hangi disiplin cezasının uygulanacağı, bu bentte sayılan kişilerin disiplin işlemleri ve disiplin amirlerinin yetkileri, Devlet memurlarına uygulanan usul ve esaslar da göz önüne alınmak suretiyle Yükseköğretim Kurulunca düzenlenir" ifadesine yer verilmişti. YÖK tarafından kabul edilen disiplin yönetmeliğinde[13] de çok sayıda hükümde memurlar için kabul edilen disiplin normlarına benzer şekilde verilen "emirleri" yerine getirmemek, "amir"e saygısız davranmak gibi ifadelere yer verilmişti.

Yükseköğretim Kanunu'nda suç ve cezalarda yasallık ilkesine aykırı biçimde disiplin suçu oluşturan eylemler ve buna karşılık hangi cezanın uygulanacağı belirtilmeksizin konu tamamen YÖK'e bırakıldığı için Anayasa Mahkemesi, hükmü özellikle suç ve cezada yasallık ilkesine aykırı bularak iptal etmişti.[14]

Başlıkta belirtilen memurlaştırma süreci, özellikle bu karardan sonra daha bariz hale gelmiştir. İptal kararının yürürlüğe girmesi için dokuz ay süre tanınmışsa da bu konuda bir düzenleme yapılmamış, üniversiteler ve mahkemeler YÖK'ün "genel kanun" olarak nitelediği Devlet Memurları Kanunu'nu uygulamıştır. Üstelik Danıştay, YÖK'ün Devlet Memurları Kanunu'nun uygulanabileceğine ilişkin işlemi iptal etmemiş ve akademik özgürlükler konusunda ciddi sorunlara yol açmıştır.[15] Bir süre sonra, disiplinle ilgili yeni düzenlemeler yapılmış ve bu hükümler de mahkemenin önüne gelmiştir. YÖK'ün anılan bu kararındaki yaklaşımla yapılan düzenlemede üniversitelere özgü bazı disiplin suçları ve cezaları tek tek belirtilmişse de aynı zamanda maddelerin başında "657 sayılı Kanundaki fiillere ilave olarak" ifadesine yer verilmiş ve Devlet Memurları Kanunu'nun tamamının akademisyenlere uygulanması mümkün hale getirilmişti. Mahkeme, Devlet Memurları Kanunu'nda düzenlenen "fiillerin bir kısmının öğretim elemanlarına uygulanması anayasal bakımdan sorunlara yol açacak" nitelikte (par. 32) olmasına dayanmış ve bunu bazı özellikle akademik ifade özgürlüğü gibi örnekler üzerinden açıklamıştır. Mahkeme, DMK'da yer alan "Yetkili olmadığı halde basına, haber ajanslarına veya radyo ve televizyon ku-

13 Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği, RG:21 Ağustos 1982-17789.

14 E. 2014/100, K. 2015/6, 14 Ocak 2015. Mahkeme, hüküm kısmında kamu görevlilerine ilişkin kanunilikle ilgili 128. madde ve üniversitelerle ilgili 130. maddeye dayanmışsa da gerekçe esas olarak suç ve cezalarda yasallığa ilişkin 38. maddeyle ilgilidir.

15 Danıştay 8. Daire, 2016/1221 (YD ret).

rumlarına bilgi veya demeç vermek" fiilinin bilim özgürlüğü ile bağdaşmadığını belirttikten sonra memurlar için getirilen siyasi parti üyeliği yasağının öğretim elemanları açısından geçerli olmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde, DMK'da yer alan memurluk sıfatıyla bağdaşmayacak davranış ya da memur vakarı gibi ifadelerin ya da kılık ve kıyafet ile çalışma saatlerinin memurlar gibi değerlendirilemeyeceğini vurgulamış ve DMK'ya atıf yapan hükümleri hukuk devleti (md. 2), bilim özgürlüğü (md. 27) ve üniversiteye ilişkin 130. maddeye aykırı bulmuştur.[16] 2020 yılında bu iptal kararı doğrultusunda disiplin suçlarıyla ilgili hükümlere çeşitli fıkralar eklenmişse de memurlaştırma yaklaşımı sürmüş ve örneğin "Görevi sırasında *amirine* sözle saygısızlık etmek" disiplin suçunda akademide emir ilişkisini ifade eden memur-amir ifadeleri korunmuştur.

Barış İçin Akademisyenler örneği

Akademik özgürlük açısından en önemli sorunlardan biri, iktidara muhalif düşünceleri nedeniyle akademisyenler üzerinde kurulan baskılardır. Akademik ifade özgürlüğü, akademisyenlerin eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra üniversitenin bir işlevi olan toplumsal hizmet kapsamında toplumu ilgilendiren konulardaki açıklamalarını da kapsayacak niteliktedir.[17] Amerikan Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nin (AAUP) 1915 tarihli bildirgesinde üniversite sınırları dışında görüş ifade etme ve eylemde bulunma özgürlüğü (*freedom of extramural utterance and action*) olarak ifade edilen bu unsur akademik özgürlükler açısından en tartışmalı unsurlardan biridir (Ergün ve Özenç, 2020: 431 vd.).

Türkiye'de muhalif akademisyenlerin görevlerine son verilmesi 27 Mayıs'ın ardından 147'ler, 12 Eylül'ün ardından 1402'likler diye bilinen olaylarda yaşanmıştı. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ilan edilen olağanüstü hal döneminde darbe girişimi ile hiçbir ilgisi olmayan ve bu yaşananlardan önce gündeme gelen Barış için Akademisyenler Bildirisi'ne imza atanların önemli bir kısmı KHK'lerin ekindeki listelerle ihraç edildi. İhraç edilenler dışında görevine son verilenler ya da çeşitli disiplin cezalarına maruz kalan akademisyenler de oldu. İmzacılar hakkında aynı zamanda ceza davaları açıldı ve aralarında tutuklu yargılananlar oldu.

Anayasa Mahkemesi Füsun Üstel vd. kararında sekiz üyenin ret, sekiz üyenin ihlal kararı verilmesi gerektiği yönündeki oyuyla ve başkanın oyu ihlal yönünde olduğu için verilen bir ihlal kararı olması bakımından da çarpıcı nitelikte. Karar gerekçe ve etkileri açısından ve pek çok hak ihlali boyutuyla incelenebilecek bir karar.[18] Her ne kadar karar imzacılar hakkında verilen ceza mahkû-

16 E. 2017/33, K. 2019/20, 10 Nisan 2019.

17 Bu konuda en çarpıcı ve tipik örnek Edward Said'in İsrail tarafına doğru taş attığı fotoğraflarının zarar verme değil, bir protesto anlamına gelmesi nedeniyle üniversitece akademik özgürlük kapsamında görülmesidir. Columbia Üniversitesi rektörünün 2000 yılında konuyla ilgili açıklamasının Türkçe çevirisi için bkz. (*Bianet*, 2016).

18 Ayşe Füsun Üstel, Başvuru no: 2018/17635, 26 Temmuz 2019.

miyetlerine ilişkin olsa da öncelikle akademisyenlerin ifade özgürlüğünün sınırları tartışması bakımından önemlidir. Mahkeme, başvuru ve dava konusu bildirinin akademik özgürlük alanında değerlendirilmesi için imzacı akademisyenlerin çalışma alanlarıyla ilgili olmasını aramamış; bu davadaki akademik özgürlük tartışmasını ifade özgürlüğünün bir parçası olarak yürütmekle birlikte "*uzmanlık alanı dışında olsa dahi akademisyenlerin herhangi bir vatandaş gibi en kritik ve hassas politik meselelerde en güçlü görüşlere bile karşı çıkabilmesi*"ni (par. 112) akademik özgürlükle ilişkili görmüştür. Kararda üniversitenin bilimsel araştırma yapmak ve nitelikli insan gücü yetiştirmek amacını gerçekleştirebilmek için "düşünce açıklanmasının desteklenmesi"nin de şart olduğu belirtilmiştir (par. 111). Bu anlamda mahkemenin, akademisyenlerin ifade özgürlüğünün sıkı koruma altında olmasını üniversitenin varlık koşullarından biri olarak ifade etmesi son derece önemlidir ve karar ceza mahkûmiyetlerinin ortadan kalkmasına veya beraat kararları verilmesine yol açtığı için önemli etkilere sahip olmuştur.

Pandemi sürecinin getirdiği yeni riskler

Pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin başlamasıyla birlikte bu dönemin akademik özgürlükler üzerindeki etkisi de tartışma konusu oldu. Kayıt imkânlarının artması veya zaten tüm derslerin kayıtlı ve üniversite yönetimlerine açık olabilmesi gibi etkenlerin hem öğrencilerin hem akademisyenlerin ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki yaratma potansiyeli, benzer şekilde kitlesel ve bireysel gözetim araçlarının çeşitlenmesi ve artmasının sadece bu döneme özgü olmaktan öte kalıcı etkilerinin olabilmesi riski gerçekten de tartışılmaya değer. Pandemi döneminin dünyada otoriterleşme eğilimini de artırdığı yönündeki tespitler, üniversite ve akademik özgürlük özelinde de gözetimin ve baskının artması şeklinde karşımızda duruyor. Küresel düzeyde akademik personelin güvencesizleştirilmesi ve üniversitelerin rekabetçi bir yapıya dönüşme süreciyle bir arada düşünüldüğünde, *online* derslerde yeni öğretim biçimleri, ders veren akademisyenler üzerinde daha fazla iş yükü baskısına yol açarken ders vermeyen akademik personel bakımından iş kaybına yol açabilecektir. Bu özel etkiler dışında, Boğaziçi eylemleri özelinde pandemi gerekçe gösterilerek üniversiteyle ilgili kararları protesto hakları elinden alınan ve şiddet gören öğrenci görüntülerine tanık olduğumuz bugünler pandeminin akademik özgürlükler üzerindeki etkisini başka bir açıdan da göstermiş durumda.

Sonuç: Bir ileri, iki geri...

Akademik özgürlüklere en önemli darbe olarak görülen 12 Eylül'ün ürünü olan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda ilk çıkarıldığı günden itibaren neredeyse her yıl bir değişiklik yapıldı; sadece 15 Temmuz 2016'dan bu yana yirmi do-

kuz kanun/KHK ile kanunun yüzlerce maddesi değiştirildi. Ancak bu değişiklikler akademik özgürlükler lehine değişiklikler olmamıştır. Bu açıdan, Türkiye'de siyasal iktidarlar 12 Eylül rejimini savunmayı bıraksa da rejimin en önemli yapıtaşlarını korumaya devam etmiştir. Yükseköğretim Kanunu özelinde akademik özgürlükler bakımından sistemin giderek daha merkeziyetçi bir yapı haline gelmesi özgürlükleri de kullanılamaz hale getirmiştir. Sadece YÖK'ün varlığı ve yetkileri değil, kanunun ilk halinden farklı olarak rektör seçiminin artık tamamen cumhurbaşkanına bırakılması, fakülte kurma gibi işlemlerde YÖK'ün dahi görüşünün alınmasına gerek olmadan sadece cumhurbaşkanı kararının yeterli olması, kadro, disiplin gibi konularda merkeziyetçi karar alma mekanizmalarının varlığı gibi pek çok etken akademik özgürlükleri geriletirken, diğer yandan Türkiye'de ifade özgürlüğü konusundaki genel durum ile kamu hizmetlerine alımda ve yükselmede liyakat ilkesinin geçerli olmaması gibi etkenler de olumsuz etkiye sahiptir.

Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları açısından genel anlamda gerileme yaşadığı bu süreçte akademik özgürlükler de önemli bir gerileme içerisinde. Akademik özgürlüklerle siyasi tarih arasındaki bağlantılar gözetildiğinde Türkiye'de 12 Mart ve 12 Eylül'ün olumsuz etkileri herkesin kabul ettiği bir gerçek. Buna karşılık, 2010 sonrasında, ama özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra akademik özgürlüklerin aldığı yaranın etkileri diğerlerinden biraz daha farklı nitelikte gibi görünüyor. 12 Mart ve 12 Eylül sonrasındaki düzenlemelerin askerî rejimler eliyle ve dolayısıyla geçici bir yönetim tarafından yapılması sonraki iktidarların ve hatta örneklerinden bahsettiğimiz mahkemelerin farklı bir tutuma sahip olmasını mümkün hale getiren bir faktördü. Yine bu dönemlerin daha ani bir değişimi getirmesi ve daha kısa süreli sonuçları olmasına karşın 2010'dan sonra yaşanan süreç daha uzun vadeli etkileri beraberinde getirme riskini taşıyor. Kurumsal özerkliğin çok sınırlı olduğu bir ortamda aynı zamanda ifade özgürlüğü üzerindeki caydırıcı etki açısından yaşanan bu dönüşümün akademik kültür üzerindeki etkisinin –kısa sürede çok sayıda üniversite açılması karşısında– daha da fazla olması muhtemel görünüyor.

KAYNAKÇA

Bianet. (2016) "Üniversite ve Özgürlük: Edward Said ve Columbia Rektörü", 14 Ocak, https://bianet.org/bianet/insan-haklari/171085-universite-ve-ozgurluk-edward-said-ve-columbia-rektoru

Bingöl, B. (2012) "Üniversite Özerkliğinin Değişen Tanımı ve Üniversitelerin Yeniden Yapılandırılması", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2): 39-75.

Ergün, R. ve Özenç, B. (2020) "Anayasa Mahkemesi'nin Barış Bildirisi Kararı: İfade Özgürlüğü Akademik Özgürlük ve Devlete Sadakat Kavramı Çerçevesinde Bir İnceleme", *Toplum ve Hekim*, 35(6): 419-455.

Free Universities. (2021) "Putting the Academic Freedom Index Into Action", Mart, https://www.gppi.net/media/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFi-2020.pdf

AYM, E. 1973/37, K. 1975/22, 25.2.1975.

AYM, E. 1973/38, K. 1975/23, 11-14,25.2.1975.
AYM, E. 1988/6, K. 1989/4, 7.12.1989.
AYM, E. 1976/1, K. 1976/28, 25.5.1976.
AYM, E.1991/21, K.1992/42, 29.6.1992.
AYM, E. 2010/20, K. 2011/166, 22.12.2011.
AYM, E. 2014/100, K. 2015/6, 14.1.2015.
AYM, E. 2015/5, K. 2015/82, 10.9.2015.
AYM, E. 2017/33, K. 2019/20, 10.4.2019.
AYM, Ayşe Füsun Üstel, Başvuru no: 2018/17635, 26.7.2019.
Danıştay İDDK, 12.3.2010, E. 2010/5 (YD).
Danıştay 8. DAİRE, 29.4.2011, E. 2008/8234, K. 2011/2452.
Danıştay 8. Daire, 2016/1221 (YD ret).
Uyuşmazlık Mahkemesi, 05.11.2013, E. 2012/189, K. 2012/234
Uyuşmazlık Mahkemesi, 24.12.2012, E. 2012/223, K. 2012/282.

Üzerine beton dökülmüş bir bölümde kalmak

Mehmet Kuyurtar

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından, zaten öncesinde de cezalandırılacakları ilan edilmiş olan Barış Akademisyenleri'nin bir kısmı KHK'larla üniversitelerden atıldı. Toplam 2.212 olan imzacı akademisyenin 406'sı ihraç edildi. Bu cezalandırmadan, benim de halen bir öğretim üyesi olarak çalıştığım Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'ndeki üç öğretim üyesi arkadaşım da (Ali Serdar Tekin, Nilgün Toker Kılınç, Zerrin Kurtoğlu Şahin) nasibini aldı. Bu, gerçekten büyük bir hadiseydi, büyük bir kıyımdı. Hayatlarını üniversitedeki işleriyle idame ettiren muhreçler apaçık bir biçimde sivil ölüme mahkûm edilmişlerdi. Çünkü sadece üniversiteden atılmakla kalmamış, bir yurttaş olarak sahip oldukları sivil haklardan da mahrum bırakılmışlardı. 1 Eylül 2016'da başlayan Barış Akademisyenleri'nin ihracı KHK'lar dönemi boyunca devam etti. Bu süreçte, üniversite ve akademisyenin konumuna dair tartışmalar da gündeme geldi elbet. Üniversitenin konumu, çoğunlukla Barış Akademisyenleri ve bu çizgiye yakın olan çevrelerce sorgulanmaya davet edildi. Akademisyenin asli işinin ne olduğu/olması gerektiği tartışması ise ihraçları tasvip etmeyen ama bu tarz bir tavır alma biçiminin, bu türden eylemlerin "akademisyenin işi" olmadığını düşünen çevrelerce yürütüldü. Bu meseleler üzerine burada uzun uzun durmayacağım; üzerine beton dökülmüş (Bora, 2017) bir bölümde kalma sürecimdeki bazı gözlem ve değerlendirmelerimi aktarmakla yetineceğim. Ancak gene de üniversitenin konumu ve akademisyenin işi üzerine genel olarak bir iki söz söylemek isterim.

Türkiye'de üniversitenin konumu üzerine açılan tartışmalarda dile getirilen şey kabaca şuydu: "Yeni rejimle birlikte Türkiye'de üniversite namına bir şey kalmadı. Üniversiteyi üniversite yapan bütün değerler tırpanlandı. Üniversitenin ne olması gerektiğinin bilincinde olan, üniversite olmaklığın olmazsa ol-

maz kriterlerini önemseyen akademisyenlerin, böyle bir durumda, üniversitedeki varlıklarını nasıl sürdüreceklerini gözden geçirmeleri gerekir." Hatta bildiriye imza atan akademisyenlerin tamamının tam da böyle bir bilinçle, kendi iradeleriyle üniversitelerden çekilmeleri gerektiği de ifade edildi. Zor bir durum, hakikaten zor bir durum! Son müdahalelerle birlikte üniversite kavramının iyice aşındırıldığı çok açık. Başından itibaren sorunlu olan üniversitenin kurumsal yapısı, Türkiye tarihi boyunca hiç edilmediği kadar tahrip edildi ve hâlâ ediliyor. Üniversite kavramına dair suret-i haktan da olsa işletilmekte olan birçok mekanizma işlemez hale getirildi. Dolayısıyla gerçekten bir yandan temel değerlere hassasiyet gösterip bir yandan da varlığını davam ettirmek, "işini yapmak", akademik faaliyetlerini sürdürmek olağanüstü zorlaştı!

Üniversite kavramını esas alarak değerlendirecek olursak tamamen tüketildiğini, tükendiğini söylediğimiz üniversite kurumunun, onun temel değerlerinin Türkiye'de ne zaman etkili bir biçimde mevcut olduğu sorusunu da akılda tutmamız gerekir. Üniversitenin tarihsel olarak teşekkül etmiş bir kurum olduğunu, ortaya çıktığı fiilî koşulların sınırlarını aşarak yaratmış olduğu değişimlerden ve içerdiği yeni imkânlardan hareketle aynı zamanda bir kavrama/ideaya dönüştürüldüğünü, dolayısıyla idealize edildiğini –ki her tarihsel oluşuma ilişkin kavramsallaştırma aşağı yukarı böyledir–, herhangi bir zamanda, herhangi bir dönemde fiilî üniversitelere dair yapılan değerlendirmelerin idealize edilmiş üniversite kavramı çerçevesinde yapıldığını biliyoruz; bunun farkında olmamız gerekir. Aslında bu tür bir farkındalık, teşekkül ettiği andan itibaren tarihinin hiçbir döneminde üniversitenin, tasavvur edilmiş ideasına tam olarak denk düşmediğini, kimi zamanlar ideasına daha yakın kimi zamanlar ise daha uzak olduğunun görülmesini sağlar; üniversitelerin ideasına uzaklık ve yakınlığının akademisyenlerinin iradeleri ve çabalarının yanı sıra, esasen toplumsal, ekonomik, siyasal ve benzeri nesnel birçok faktöre de bağlı olduğunun, hatta çoğu zaman bu nesnel faktörlerin kişisel irade ve çabaları aşarak onları etkisiz kılabildiğinin görülmesini sağlar; dolayısıyla dünya çapında özgürlük, eşitlik, adalet, demokrasi konusundaki taleplere ilişkin tarihsel kazanımlar ölçüsünde üniversitelerin, ideasına ya daha yakın ya daha uzak olduğunun görülmesini sağlar. Böyle bir farkındalık aynı zamanda hem dünya çapında nesnel koşulların etki alanın ve dünya çapında kazanımların Türkiye üniversitelerindeki yansımalarının belirlenmesi hem de üniversitelerdeki akademisyenlerin konumlarının değerlendirilmesi için kimi ölçütler oluşturmayı da mümkün kılar.

Bunları ifade ederken, aslında üzerinde *tam olarak ittifak ettiğimiz bir üniversite ideasına* sahip olmadığımızı tabii ki tahmin edebiliyorum. Burada "biz" derken kastettiğimin, Barış Bildirisi'ni imzalayan akademisyenler olduğu açık herhalde. Yukarıda sözünü ettiğim çerçevede üniversite ideası ve üniversitenin verili bir tarihsel bağlamdaki gerçekliğini, akademisyenin konumunu tartışmaya girişirsek "biz"im bile birbirimizden farklı üniversite ideasına, dolay-

sıyla verili tarihsel bir bağlamda fiilî üniversiteler ve akademisyen sorumluluğu hakkında, hatırı sayılır ölçüde farklı görüşlere sahip olduğumuz açıkça görülebilecektir. Ama bu çağrı açısından, yani üniversite kavramına ait temel değerleri önemseyen akademisyenlerin bu değerlerin kırıntısının bile bırakılmadığı kurumlar olarak üniversitelerde kalma koşulları üzerine düşünmeleri çağrısı, hatta bildiriyi imzalayanların kendi iradeleriyle üniversitelerden çekilmeleri çağrısı açısından, üzerinde ittifak ettiğimizi varsaydığım şey kurumsal-idari özerklik ve ifade özgürlüğü hakkı olmalı ve bunların artık bütünüyle yok edildiği gerçeğiydi. Hiç şüphesiz doğru; çünkü Allah'ın lütfu olarak takdir edilen bu süreçte, zaten çarpık çurpuk olan rektörlük seçimleri de ilga edilmiş, rektör atama yetkisi doğrudan cumhurbaşkanının tasarrufuna bırakılmıştı. Bu yolla atanan rektörlerin bazılarının eski AKP milletvekili veya milletvekili adayı olduklarını biliyoruz. Bu yolla atanan rektörler, "seçimle gelmemiş olma"yı gururla ifade ederek, "en yüksek mülki amirlerinin talimatlarıyla", daha afili ifadeyle, "tensibleriyle" atandıkları "üniversiteyi, dünya üniversiteleri seviyesine çıkarmakla muvazzaf" kılındıklarını, *akademik bir özgüvenle* açıkça beyan ediyorlardı. Yanlış anlaşılmasın, bu ve benzeri sözler Boğaziçi Üniversitesi'ne rektör atanması sürecinde ilk defa uluorta ifade edildiği için burada zikrediliyor değil. Yaklaşık dört-beş yıldan beridir atanan rektörlerin genel olarak sarf ettiği sözleridir ve tırnak içinde naklettiğim ifadelerin ise doğrudan işiteniyim. Yetki ve görevlerini bu perspektiften kavrayan ve uygulamalarını bu perspektiften icra eden rektörlerin yönettiği üniversitelerde, suret-i haktan da olsa işletilen, dolayısıyla kısmen de olsa idari-kurumsal özerklik olduğu yanılsaması yaratan bütün mekanizmalar da hızlıca yok edildi. Neredeyse bütün kurullar işlevsizleştirildi, bütün karar alma mekanizması rektör ve üniversite yönetim kurulunun tasarrufuna bırakıldı. Böylesi bir durumda üniversite ile ilgili temel değerleri gerçekten önemseyen akademisyenler için kalma koşullarının oldukça zorlaştığı çok açık!

Barış Bildirisi'ni imzalayan akademisyenlerin KHK'larla ihraç edilmesi sürecinin başlangıçlarında, kanımca, akademisyen kıyımının boyutlarına kamuoyunun dikkatini çekmek, muhtemel sonraki ihraçları durdurmak ve hatta belki bu yolla ihraç edilenlerin işlerine iade edilmelerini sağlamak açısından baskı yaratabilecek etkin bir eylem biçimi olacağı düşüncesiyle yapılmış bu çağrı üzerinde daha sonra ısrar edilmedi. Çünkü kısa süre içerisinde, bu eylem biçiminden etkilenecek ve dolayısıyla etki yaratabilecek güçlü bir kamuoyunun pek de mevcut olmadığı, daha da önemlisi akademisyen ihraçlarının ince tasarlanmış olmasa da bir plan dahilinde işletilen bir tasfiye süreci olduğu anlaşıldı. Anayasa Mahkemesi'nin de hükme bağladığı gibi, bir düşünce veya kanaati ifade etme özgürlüğü hakkı çerçevesinde atılmış imzanın, dolayısıyla suç teşkil etmeyen bir imzanın keyfî bir biçimde büyük bir kıyım ve tasfiyenin bahanesi haline getirilişinin fark edilmesi, üniversiteleri terk etmek şöyle dursun elden gel-

diğince onlara sahip çıkmak, kalma koşulları zor da olsa kalmakta ısrar etmek gerektiği, hatta bunun kaçınılmaması gereken bir sorumluluk olduğu eğilimini güçlendirdi.

Şimdi kısaca ikinci tartışma meselesi, "akademisyenin görevi" meselesi hakkında da bir iki söz etmek isterim. Hatırlayacak olursak barış talebini içeren bildiri, imzacıları tarafından kamuoyuna duyurulduktan hemen sonra cumhurbaşkanı tarafından çok sert bir biçimde eleştirilip bildiriyi imzalayan akademisyenler açık bir hedef haline getirilince, buna bir tepki olarak, bildiriyi daha önce imzalamamış akademisyenler de aynı bildiriye imza verdiler ve böylece "imzacı akademisyen" sayısı yaklaşık iki katına çıkmış oldu. Bu arada cumhurbaşkanın imzacı akademisyenlere yönelik sert tutumuna karşı, ifade özgürlüğü hakkına vurgu yapan bir başka imza kampanyası da akademisyenler arasında başlatıldı. Tabii bir de ifade özgürlüğü hakkını, imzacı akademisyenleri aynı dille tehdit etme yönünde kullanan akademisyenlerin "kontra bildiri"si yayımlandı. Yani bu farklı imzacıların hepsi akademisyendi!

Bütün bu süreçte sadece imzacı akademisyenler kastedilerek, akademisyenin görevinin ne olduğu, ne olması gerektiği konusu konuşulur oldu ki aslında bu konuşmalardan zımni olarak ve kabaca şöyle bir sonuç çıkmaktaydı: Akademisyen "akademisyen olarak" siyasetle ilgilenmesin veya daha doğrusu ilgilenmemeli... İlginç bir yargı! Aslında Barış Bildirisi'nde dile getirilen taleplerin, dar anlamda herhangi bir akademik çalışma ve tartışma sonucunda idrak edilen "akademik bir sorumluluk gereği" beyan edildiğini kimse iddia etmiyordu ki. Bildiriyi imzalayan akademisyenlerin tamamı sosyal-siyasal bilimler alanında çalışmalar yürüten akademisyenler de değildi, bildiride neredeyse bütün akademik çalışma alanlarından akademisyenlerin imzası vardı. Aslında olan şey bir grup insanın, daha doğrusu bir grup akademisyenin ortaklaştıklarını varsaydıkları bazı insani-siyasi değerler üzerinden tutum almanın, kendileri için bir "yurttaşlık sorumluluğu ve hakkı" olduğunu düşünmeleri ve bu düşüncelerini dile getirmeleriydi. Ne daha fazla ne daha eksik, akademisyenler de yurttaştırlar ve kendilerince yurttaşlık sorumluluğu olduğunu düşündükleri meselelerde tutum alma ve bunu beyan etme hakkına sahiptirler. Hepsi bu kadar! Bu açıdan da herhalde aklı başında hiç kimse akademisyen siyasetle ilgilenmemeli, ilgilenmesin, görevi bu değil diyemez; tabii yurttaş siyasetle ilgilenmemeli, ilgilenmesin gibi bir şey demedikçe...

Düşünüyorum, acaba bu tartışmanın gerçekten bir zemini var mıydı, nerden çıkmıştı bu tartışma? Bana göre bu tartışmanın, bu bakımdan gerçek bir zemini yoktu ama bahanesi veya vesilesi vardı: Bildirinin kamuoyuna Barış Akademisyenleri Bildirisi, Barış İçin Akademisyenler Bildirisi olarak duyurulması, onun sanki dar anlamda akademisyen sorumluluğunun bir gereği olarak imzalandığı, dolayısıyla işi akademisyenlik olan, daha doğrusu akademisyen bilincine sahip olan herkesin de bu sorumluluğu paylaşması gerektiği izlenimini yaratmaktay-

dı. Bu konuda imzacı bazı akademisyenlerin bildiriyi niçin imzaladıklarını gerekçelendirirken söyledikleri, bunun yanı sıra aynı değer dünyasına sahip olduklarını varsaydıkları ama bildiriyi imzalamamış akademisyenlere yönelik kimi eleştirileri de doğrusu bu izlenimi pekiştiriyordu. Bu da üniversite ideası konusunda birbirilerine yakın tasavvurlara sahip imzacı olmayan akademisyenlerle imzacı akademisyenlerin ilişkilerini bir gerilim hattına çekme potansiyeli yaratıyordu, kimi zaman fiilen de gerilimli bir hatta çekiyordu. Toplum ve aydın-entelektüel-akademisyen sorumluluğu marazi tartışmasına girmeden şunu demek isterim ki, kamuoyunda ve resmî muhataplarında daha güçlü bir etki yaratacağı düşüncesiyle, sembolik olarak, bildiri bu adla beyan edilmiş olmalı; yoksa "yurttaş sorumluluğu ve hakkı"ndan daha fazla bir şey, daha "ayrıcalıklı" bir sorumluluk alış pozisyonunu ifade etsin diye değil. Ama bu türden bir adlandırmanın bazı yanlış anlaşılmalara, dolayısıyla bazı sıkıntılara yol açtığı da açık.

Yazıya başlarken esas olarak, "kalma" sürecimdeki bazı gözlem ve değerlendirmelerimi aktaracağımı söylemiştim. Bu tartışmalara değinerek bazı genel değerlendirmelerimi kabaca olsa da paylaşmış oldum zannedersem. "İkinci İmzacı" olarak adlandırılagelen bir Barış Akademisyeni olarak üniversitede kalmaya devam ettim, daha doğrusu bazı bölüm arkadaşlarımızla birlikte kalmaya devam ettik; çünkü, sadece üniversitelerin bir plan dahilinde tasfiye edilmekte olduğunu gördüğümüz ve kendi iradelerimizle bu süreci daha da kolaylaştırmamak için değil, aynı zamanda ve açıkça daha somut bir sebeple, "maişet" meselesinden ötürü de kalmaya devam ettim, devam ettik. Maişet meselesinin önemli olduğunu izaha gerek yok zannedersem. Her KHK, ihraç edilen arkadaşlar için oluşturulmuş olan dayanışma olanaklarını daha da daraltıyordu, zorluyordu, bir de istifa ile çifte zorluğa sebep olmamak gerekti. Yanlış anlaşılmasın, ahlâki açıdan istifa etmek gereklilikti ama bu sebeple etmedim, etmedik demek istemiyorum. Çünkü ihraçlar ve üniversitede kalma meselesi benim açımdan öncelikle siyasal bir meseleydi ve kendimce siyasal bakımdan doğru olduğunu düşündüğüm gerekçelerle kaldım. Peki, kalmanın ahlâki bir boyutu yok mu? Olmaz olur mu, elbette var! Yukarıda, herhangi verili tarihsel bir anda üniversitelerin durumunu, çoğu zaman akademisyenlerin kişisel iradelerini aşan nesnel koşulların tayin ettiğini söylemiştim. Bununla böyle anlarda kişisel iradelerimizin bütünüyle hükümsüz, dolayısıyla ahlâki sorumluluktan azade olduğumuzu kastetmemiştim; aslında burada şunu demek istiyorum: İradelerimizin yaratabilecekleri etki kapasitesi ölçüsünde, kalmanın, daha doğrusu kalma biçiminin aynı zamanda ahlâksal bir boyutu, bu yüzden hiç şüphesiz ahlâksal yükümlülükleri de vardır.

Bilenler bilir, yazının başlığına çektiğim söz Tanıl Bora'ya ait. Yukarıda adını zikrettiğim A. Serdar Tekin, Nilgün Toker Kılınç ve Zerrin Kurtoğlu Şahin Bora'nın da arkadaşları ve Bora, arkadaşlarımızın ihraç edilmesinin ardından yazdığı yazıda, bir yandan onların kürsülerinden edilmelerine dair üzüntüsünü di-

le getirirken bir yandan da bölümün bizzat kendisine hayıflanmaktaydı. Yakından bildiği Ege Üniversitesi felsefe bölümü, ona göre, inşa ettiği gelenekle verimli bir bahçeydi, bu ihraçlarla üstüne âdeta beton dökerek bu verimli bahçeyi kuruttular. Metafor ağır tabii... Kalanlar olarak betonun altında mı kaldık, üstünde mi kaldık; bu önemli elbette!

Betonun üstünde kaldık diyebilirim, betonun altında kalıp donmak da vardı ama öyle olmadı zannedersem. Bölümde kalışımızı, kalma biçimimizi yukarıda da ifade ettiğim gibi, tam da iradelerimizin yaratabileceği etki kapasitesinin gerektirdiği ahlâksal yükümlülükler çerçevesinde sürdürmeye çabaladığımızı düşünüyorum. Betonun üstünde kaldık ve üstünde kalarak betonda çatlaklar bırakmaya, yoksa da çatlaklar oluşturmaya çalıştık ve halen bunu sürdürüyoruz. Eğer bir geleneği vardıysa ve o gelenek ne idiyse şu âna kadar onda geri çevrilemez bir tahribata yol açtırtmadık. Yani betonun bahçeyi bütünüyle kurutmasına şu âna kadar engel olduk. Arkadaşlarımız döndüklerinde –ki hiç şüphesiz dönecekler– hep birlikte, bahçeyi yeniden eski canlılığıyla yeşertmemizin yolu açık. Arkadaşlarımızın verdikleri bütün dersleri, üstlendikleri sorumlulukları, döndüklerinde –ki hiç şüphesiz dönecekler– yeniden kendilerine devretmek üzere muvakkaten veya emaneten verdik ve üstlendik. Doğrusu emanetleri sahiplerine bir an önce teslim etmek için de sabırsızlanıyoruz ve inatla bekliyoruz!

İlkin yazının başlığına bir başka sözcük daha koymayı düşünmüş, "Üzerine beton dökülmüş lanetli bir bölümde kalmak" başlığını atmak istemiştim ama sonradan vazgeçtim. Zannedersem gereksiz ölçüde duygusal bir ton yaratacağını düşündüğüm için vazgeçtim. Ama doğrusu kalmak üzerine yazarken, izlenim ve değerlendirmelerimin bir kısmını bu ve buna benzer bir sözcük altında ifade edebileceğimi düşünmüştüm. Felsefe bölümü, sadece Ege Üniversitesi içinden değil, daha geniş bir çevre tarafından, uzun zamandan beridir hedef haline getirilmişti. Bu çevreler deyim yerindeyse her fırsatta bölümü lanetlemekteydiler. İhraçların bu çevrelerde sevinçle karşılanmış olduğunu tahmin edebiliriz; çünkü nihayet bölümü hizaya çekmenin imkânı doğmuştu. Tabii bu şaşıracağımız bir şey değil elbette. Ama doğrusu ihraçlardan sonra ilgili akademik çevrelerin, felsefe bölümlerinin büyük bir kısmı tarafından bölümün âdeta yok sayılmasının bizi şaşırtmadığını söylesem doğru olmaz! Düzenledikleri faaliyetlere katılmaya davet etmek şöyle dursun haberdar bile etmediler. Sadece akademik çevreler mi? Ara sıra kendileriyle ortak etkinlikler düzenlediğimiz dernekler, yerel yönetimlerin ilgili birimleri de bölümü yok saydılar. Bazen muhataplarına bunun nedenini sorduğumda, cevap genellikle "düşünemedik" oluyor. İşte mesele bizim açımızdan tam da bu; düşünememek!

Kısaca demek isterim ki, yukarıda zikrettiğim türden yönetim perspektifine sahip rektörlerin yönettiği üniversitelerde kaldığınızda, bir yandan sırtını muktedirden aldığı güç ve ilhamla sizi ve arkadaşlarınızı lanetleme fırsatı kollayan-

ların, bölümü hizaya sokmaya çalışanların sevinçlerini boşa çıkarmaya çabalamanız, öte yandan da bazı şeyleri daha hassasiyetle düşünmeleri gerektiğini varsaydığınız insanların "düşünememe"sine mukabele ederek varlığınızı onlarla bir arada sürdürmeniz gerekiyor. Zor mu? Tabii ki kolay değil, ama yukarıda, kalışımı esasen siyasal gerekçelerle, kalış biçimi ise irademin etki kapasitesi ölçüsünde ahlâki sorumlulukla sürdürmeye çalıştığımı söylemiştim. Böyle bakınca, zorluk başka türden bir etki, psikolojik-moral bir etki yaratmıyor; daha doğrusu kimi zaman yaratsa da başa çıkmak daha kolay oluyor.

Ege Üniversitesi'nden ihraç edilen, hepsini şahsen de tanıdığım arkadaşlara ihraçlarının yıldönümlerinde ortak bir mail gönderir, maili "mutlaka döneceksiniz, sizleri bekliyoruz" gibi bir sözle bitiririm. Burada zikretmemde bir mahsur yoktur umarım, bu seneki yıldönümünde hemen hemen şunu yazdım:

> Ege'den muhreç sevgili arkadaşlar, geçen yıl bu tarihte yazarken AYM kararının etkisiyle olsa gerek, içimden bu son yazışım olacak diye geçirmiştim, olmadı! Yine yazıyorum. Olsun... Ama inanıyorum ki artık bu tarz yazmamın gerekmeyeceği bir an gelecek ve inanıyorum ki o an çok uzak değil. Gerçekten. Ben tekkeyi beklemeye devam ediyorum, tekkeyi sabırla beklemeye devam edeceğim, çorbayı birlikte içmek için...

Kalma amacımı, kalma biçimimi, kalma motivasyonumu bu benzetmeyle ifade edebileceğimi düşündüm.

Bu sözü, Barış Bildirisi'ni imzaladığı için ihraç edilmiş bütün arkadaşlarımıza hitaben burada yeniden dillendirmek istiyorum: Tekkeyi terk etmiyoruz, bekliyoruz, birlikte üniversiteleri, ideamıza uygun veya yaklaşık uygun hale getirmek için... Yukarıda ifade etmiştim, üniversite ideası konusunda muhtemelen farklı düşünüyoruzdur, bilmiyorum. Çünkü bazı akademik meseleleri gerektiği kadar tartışmadık. İdari özerklik konusunu ilgilendiren, mesela, örnek olsun diye söylüyorum, rektörlük seçimleri konusunu gerektiği ölçüde sorun haline getirmedik, dolayısıyla gerektiği kadar etkili ortak tutum alışlar geliştiremedik, İstanbul Üniversitesi'nde Raşit Tükel olayı istisnasını saymazsak... Örneğin üniversitelerin dünya çapında yaklaşık elli yıldan beridir "yeni dünya düzeni"ne uygun bir işlevle donatılmaya çalışıldığını, bunun bir sonucu olarak özellikle sosyal-beşeri bilimlerin sermayenin taleplerine ve piyasa koşullarına karşılık verme kapasitesi düşük bölümlerinin bu süreçte gereksiz sayılarak kapatılmaları riskinin olduğunu, bu durumun üniversite kavramına içkin değerleri ve üniversitenin kurumsal yapısını büyük ölçüde aşındırdığını fark ettik ama buna nasıl mukabele edebileceğimizi yeterince konuşmadık. Tam da bu sürecin bir dayatması olarak karşımıza çıkan öncelikli akademik çalışma alanları ve akademik performans konusunu yeterince sorunsallaştırmadık, bu konuda nasıl bir vaziyet alınması gerektiğini pek konuşmadık. Burada saymadığım daha birçok akademik meseleyi konuşmadık. İşte bu yüzden, bunları konuşup tartışarak, ortak-

laştırabildiğimiz ölçüde üniversite ideamıza uygun üniversiteleri birlikte inşa etmek için, tekkeyi sabırla, sebatla, inatla bekliyoruz...

Herhalde üniversiteleri, ihraçları sevinç çığlıklarıyla karşılayan, gücünü üniversitelerdeki muktedirlerin teveccühünden alan, bir dostumun böyle durumlarda kullandığı ifadeyle "hiç gereği yokken" muktedirlerin dümen suyuna giren "akademisyenler"e terk edecek değiliz...

İşte bu sebeple tekkeyi bekliyoruz...

KAYNAKÇA

Bora, T. (2017) "Bahçeye Beton Dökmek", *Birikim Güncel*, 18 Ocak, https://birikimdergisi.com/haftalik/8118/bahceye-beton-dokmek

Dayanışma akademileri deneyimi üzerine: Yücel Demirer ve Yasemin Özgün ile söyleşi

Tanıl Bora

672 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1 Eylül 2016'de ihraç edilen, Kocaeli Dayanışma Akademisi'ne (KODA) uzun süre emek veren Yücel Demirer ve 2021 Şubat'ında 686 sayılı KHK ile 7 Şubat 2017'de ihraç edilen, Ankara Dayanışma Akademisi (ADA) ile Eskişehir Okulu'na emek veren Yasemin Özgün, bu deneyimler üzerine sorularımızı cevapladılar.

• Dayanışma Akademileri, malüm, zirvesine 2017 Şubat'ında ulaşan bir dizi KHK ile, başta "Bu suça ortak olmayacağız" bildirisinin imzacısı olan akademisyenler olmak üzere, 330 akademisyenin üniversiteden ihraç edilmesinden sonra oluştular. Oluşumun bu aşamasıyla ilgili bir dizi soru soracağım önce.

İlkin, şu: "Akademi" adı niçin tercih edildi? Siz bu adlandırmayı nasıl yorumlarsınız?

– **Yücel Demirer:** Biz haberi aldığımızda Karaburun'daydık. Kocaeli Üniversitesi'nden bir grup akademisyen, Karaburun Bilim Kongresi'ndeydik; tarih 1 Eylül 2016. Kocaeli Üniversitesi'nden atılanlar olarak isimlerimizi, başka üniversitelerden aynı gün ihraç edilen diğer akademisyen arkadaşlarımızla birlikte öğrendik. Başka nedenler yanında başlangıçtan itibaren topluca düşünme ve davranmamızda bunun da etkili olduğunu düşünmüşümdür. İhracımızdan bir hafta sonra, desteğini bizlerden hiç eksiltmeyen sendikamız Eğitim-Sen'in Kocaeli Şubesi'nde toplandık. Arkadaşımız Güven Bakırezer'in önerisi doğrultusunda "bizi bir arada tutacak bir çatı, bir çerçeve kuralım" dedik. Adlandırma konusu uzun tartışmalara neden oldu. En azından benim beklediğimden daha uzun konuşuldu. Tercihler hem aklımızdan hem de gönlümüzden geçeni yansıtsın istedik sanırım. Neydi bunlar; bir defa farklı bölümlerden ve yaş gruplarından gelmekteydik, ders veri-

yorduk, aktif araştırmacılardık, işimizi şevkle yapmaktaydık. Belirleyeceğimiz ismin, hem içinde akademik olarak hayatta kalacağımız, hem de karşı karşıya kaldığımız adaletsizliğe itirazımızı ifade edebileceğimiz bir ortamı yansıtmasını istedik. "Akademi" gerekçelerin birinden, "dayanışma" diğerinden geldi diyebilirim. Saklanmadan yapılan "medeni ölüm" çağrılarına inat önceliklerimizi vurguladık. Diğer yandan simgesel bir mesajdan çok sahici bir çatı ve isim peşinde olduk. "Üniversite", üzerinde en az durduğumuz isim tercihi oldu mesela.

– **Yasemin Özgün:** Aslında ilk olarak Eskişehir barış akademisyenleri ve İstanbul'da Kampüssüzler Mayıs 2016'da "Dayanışma Dersleri" adı altında dersler vermeye başlamıştı. Sonradan ilk ihraçlar olan Kocaeli grubu dayanışma akademisi adını aldı ve onu Ankara, Dersim, İzmir, Antalya, Urfa izledi. Eskişehir barış akademisyenleri olarak uzun bir süre dayanışma derslerine devam ettikten sonra kurumsallaşma adımları atarken dayanışma akademisi yerine Eskişehir Okulu ismini almayı seçtik. Daha doğrusu o süreçte epeyce tartıştık aramızda. Aralarında benim de olduğum bir grup dayanışma akademisi isminin artık oturduğunu ve dayanışmanın bizim için önemli olduğunu ve dayanışma akademilerinden oluşan geniş topluluğun bir birimi olduğumuzu öne sürerek tercihimizi bu yönde kullanmıştık ama diğer taraf Frankfurt Okulu ya da New School gibi tarihsel olarak benzer süreçlerden geçen kurumlardan feyiz alarak ekol olmak anlamında okul olmanın ve böyle bir hedefle yola çıkmanın önemli olduğunu ileri sürdüler ve ağır bastılar. Akademi isminin seçiminde ise sanırım hem üniversiteden daha geniş bir yapıyı hem de üniversitenin giderek meslekî eleman ya da uzman yetiştiren bir kuruma evrilmesine karşın akademinin eleştirel düşüncenin gelişimini hedefleyen bir yapıya işaret etmesi etkili olabilir. Kaldı ki, burada hep dile getirdiğimiz şöyle bir inadımız da vardı: Üniversitelerden kurumlardan atılmış olmamız akademiden de uzaklaştığımız anlamına gelmiyor, eleştiren, sorgulayan düşüncenin, bilimin peşinde olma idealini bulunduğumuz her yerde hayata geçirmek bizim için akademidir.

• **Bu girişim ne derece tepkisel, ihraçlara direnme anlamı taşıyordu, ne derece alternatif bir kurumlaşma nüvesi oluşturma niyeti veya hayali vardı? Başka deyişle, bir başlangıç yapma iradesi, "yeni bir şey kurma" perspektifi ne kadar vardı?**

– **Yücel Demirer:** Yaptığımız işi seviyorduk. Kulağa klişe gibi gelme tehlikesine rağmen söylemeliyim ki hemen hepimizde en verimli çağımızda üniversiteden kopartıldığımız hissi egemendi. Buna paralel bir psikoloji içinde kararımıza hem "yıkılmadık, ayaktayız" duygusu hem de alternatif bir kurumsallaşma oluşturma niyeti egemen oldu. Aslında her dayanışma akademisinin ayrı bir öyküsü var. Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA) kurulurken psikolojimiz ve niyet-

lerimiz yanında, İzmit'in entelektüel iklimi ve siyasal ortamı da bunda etkili olmuştu. Biz, kelimenin tam anlamıyla apar topar ve hatta pusuya benzer bir mekanizma ile atılmıştık. Aslında ihraç listeleri için isimlerimiz çoktan Ankara'ya gönderilmiş olmasına rağmen Kocaeli Üniversitesi'nde soruşturma mizansenleri yürütülmeye devam edilmiş, bir sonraki dönemde vereceğimiz derslerin isimleri bile bizden istenmişti. Böyle aniden üniversite dışına atılınca yalnızca politik bir tepki ihtiyacı değil, işlevsel bir akademik şemsiye arayışı da ortaya çıktı. Bu arada, atılma kelimesi ifadeyi kuvvetlendirmek için yapılan bir tercih gibi düşünülmesin. KHK ile ihraç edilenler kalan kitaplarını hale yola koymak, yerleşkedeki banka şubesindeki işini halletmek gibi sıradan işler için dahi üniversiteye sokulmadılar. Neyse, devam edersem, öğrencilerimizden bir bölümünün "geçmiş olsun" ziyaretlerini danışma toplantıları takip etti. Öğrencilerimiz ellerinde tez bölümleri, yazı taslakları ile kapımızı çalmaya başladı. Giderek bu toplantılar düzenli hale geldi ve hatta fahri tez izlemeler yapar olduk. Düşünün bir ay sonra mezun olacak tez öğrenciniz ortada kalmış. Beklenmedik, hoş sürprizler de oldu. Bir grup öğrenci, eğer üniversiteden atılmamış olsam üçüncü sınıflara verecek olduğum seçmeli bir dersi açmamı istedi, henüz dayanışma akademisi falan yokken ortada. Ne yalan söyleyeyim öyle ders verecek halde değildim, atılmış olmanın ilk aylarında. Genç arkadaşların ısrarı ve aktardıkları enerji ile beş haftalık bir program yapıp sıkı bir ders yapmıştık, dost bir kafenin bodrum katında. Hemen bütün arkadaşlarım benzeri deneyimler yaşadı. Demek istediğim, siyaseten karar verilmiş bir direnme modeli ötesinde KODA bir ihtiyaca dayandı.

Şunu da açıkça söylemeliyim ki, ben geriye dönüşümüzün hiç de kolay olmayacağını ve uzun süreceğini hissediyordum. Gençay Gürsoy hocamızla İstanbul'da dayanışma akademileri eksenli bir toplantı arasında yaptığımız ayaküstü sohbet sırasında, 12 Eylül Darbesi'nde üniversiteden ihraç edilmesi sonrasında 1990'da Danıştay'ın verdiği dönüş kararından sonra üniversitede masalarına oturmalarının, akademik faaliyete tam anlamıyla dönmelerinin birkaç yılı bulduğunu söylemişti. Her halükarda, dönüş konusunda karamsar olanlar da, hemen döneceğimizi düşünenler de kuruluşa emek verdi. Yalnızca ihraç sürecinde değil, öncesinde de Türkiye üniversitelerinde gözlenen düzeysizleşme, kayırmacılığın olağanlaşması ve hatta kadrolara çökme faaliyeti, üniversite dışında bir faaliyet alanına olan ihtiyacı zaten öne çıkarmaktaydı, başka türlü bir şeye ihtiyacımız olduğu aşikârdı. Bence kuracağımız akademinin sadece bir direniş biçimi değil, alternatif bir akademi olacağı fikri de başından itibaren vardı ve hatta bir akademik iddiamız da olsun istiyorduk. Bunlar ilk aylarda yaptığımız toplantılarda dile getirildi. Zaten yaptığımız bir konferansın içeriği de bunu gösteriyor.

– Yasemin Özgün: 11 Ocak 2016'da "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bildiriyi imzaladıktan sonra hakkımızda açılan idari ve cezai soruşturmalara paralel olarak Türkiye'nin pek çok yerinde barış akademisyenlerine dönük saldırılar,

linç girişimleri, hedef göstermeler başladı. Eskişehir'de birkaç yerel gazetenin imzacıları hedef göstermesinden sonra üniversite yönetiminin asılmasına göz yumduğu bir pankartta o üniversitedeki imzacı akademisyenler hedef gösterilirken imzacı araştırma görevlisi arkadaşlarımızdan birinin zamanı gelen sözleşmesi yenilenmedi. Bunun üzerine önce bu arkadaşımıza destek olmak için dayanışma parası adı altında para toplamaya başladık. Ama özellikle genç arkadaşlarımız "Tek tuşla eft yaparak dayanışma olmaz" diyerek bizleri dayanışma üzerine yeniden düşünmeye sevk ettiler. Sonrasında da "armağan ekonomisi" yöntemiyle dersler vererek bu emeğimizin karşılığında sözleşmesi yenilenmeyen ya da bursları kesilen genç arkadaşlarımızla dayanışacağımız bir usul önerdiler. Şöyle ki; her ders başında bir arkadaşımız katılanlara hitaben bir konuşma yapıyor ve "Biz burada ortaya bir emek koyuyoruz, bildiğimiz ve en iyi yaptığımız, tutkuyla yaptığımız işi bir karşılık beklemeden armağan ediyoruz; sunduğumuz armağana yine bir armağanla karşılık vermek isterseniz armağan kutusuna dilediğiniz bir miktar bırakabilirsiniz," diyordu. Doğrusu derslerin ilk başta çok yürüyeceğini düşünmemiştim; bir heves başlar sonra tavsar diye düşünüyordum. Ama genç arkadaşlarım özellikle beni yanılttılar, haftalık programlar yaptılar, hocaları buldular, inatla sürdürmek için hepimizi cesaretlendirdiler. Dayanışma Dersleri adı altında başlayan dersler Eskişehir'de öğrencilerin ve destekçi dostlarımızın geniş katılımıyla devam ederken önce ağustos ayında açığa alınmamız, sonra 7 Şubat 2017 KHK'sıyla ihraç edilmemiz üzerine bu defa kendimiz için de armağan ekonomisi usulüyle dayanışma derslerini sürdürdük. Bu dersler bir süredir Eskişehir Okulu ismi altında devam ediyor. Ankara Dayanışma Akademisi'nde de akademiyi koşulsuz bir tahakküm altına alma çabasına rağmen kuruluşundan bu yana bir araya gelebildiğimiz her yerde, sokaklarda, parklarda, kafelerde üniversitenin kurumsal hiyerarşisi dışında da mümkün ve hatta gerekli olduğunu göstermeyi amaçladık. Hem kendi içimizde hem de bizimle dayanışma içinde olan tüm dostlarımızla "alternatif üniversite, toplum için üniversite, özgür üniversite" hayallerimizi yeniden tartışma olanağı bulduk ve gerek derslerimizde gerekse de faaliyetlerimizde hep bu alternatif olma, mevcut haliyle otoriter rejimler altında giderek içi boşalan kurumlara dönen üniversitelerde olamayanın, yapılamayanın peşinde koşmak istedik.

• Dayanışma akademileri ilk tasarlandığında, ihraç edilenlere ortam sağlamanın ötesinde barış akademisyenlerinin ortak platformu olması da düşünülmemiş miydi? Böyle olmasına rağmen, sonuçta ihraç edilenlerin "üzerine kalması" gibi bir durum söz konusu olmadı mı?

– Yasemin Özgün: Tüm dayanışma akademilerine bakınca genel olarak böyle bir durumdan söz edilebilir. Hatta ihraç edilenlerin azımsanmayacak bir bölümü de farklı sebeplerle dayanışma akademileri içinde çok fazla yer almama-

yı tercih ettiler. Aslında ilk bir iki yıl saldırılar sürerken ve yargılamalar devam ederken dayanışma akademileri barış akademisyenlerinin çoğunu şu ya da bu biçimde kapsayan yapılardı ve dayanışma akademileri arasında bir çeşit koordinasyon da sağlanıyordu. Zamanla saldırılar azaldı, dava geçen yıl olumlu sonuçlandı. Aslında mücadelemiz bitmedi, henüz işlerimize iade olmadık, ama bu konuda sürecin çok yavaş ilerleyeceğine kani olduk. O âna kadarki süre içinde yurtdışına gidenlerin sayısı epeyce fazlaydı. Pasaportlardaki tahdit kalkınca bu sayı daha da arttı. Halen üniversitede olup artık ihraç edilmeyeceklerinden emin olanlar ortak mücadele ve dayanışma pratiklerinden iyice uzaklaştılar. Muhreçler arasında da sayıları az olmakla beraber sınırlı süre için de olsa görece "sağlam" işlere girenler oldu. Bunların bir bölümü işlerini kaybetme endişesiyle de dayanışma akademilerinden uzak durmayı tercih ettiler. Bir başka deyişle barış imzacısı olmanın getirdiği ortak dertler azalınca bir arada olmak, ortak hareket etmek daha zor hale geldi.

Bütün dayanışma akademilerinde faaliyet yürüten profile baktığımızda kolektif mücadeleye ve dayanışmanın önemine inanmış, politik söz söyleme konusunda derdi olan arkadaşlarımızın çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Eskişehir Okulu ile dayanışan, her zaman yanımızda olan hem demokratik kitle örgütlerinden ve hem de bireysel olarak desteklerini esirgemeyen arkadaşlarımız oldu. Bu döneme ilişkin turnusol kâğıdı benzetmesi çokça yapıldı, haklı bir ifadeydi de. Ankara'da durum biraz daha farklıydı. Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi dışındaki üniversitelerdeki imzacılar ihraç edilmediler. İlk yıllarda duruşmalar sürerken ortak mücadeleler bizleri bir araya getirebiliyordu ama zamanla bunlar azaldıkça dayanışma akademilerinde ihraçlar dışında bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda imzacı hocamızla beraber olabildik. Öte yandan Ankara Dayanışma Akademisi'nin farkı benim gibi buraya diğer illerden göç eden ihraç akademisyenlerin de aktif olarak yer almasıydı. İstanbul'da ise üniversite sayısının çokluğuyla orantılı sayıda imzacı dayanışma akademilerinde yer almadı ama irili ufaklı farklı örgütlenmeler oldu. Çağlayan Adliyesi'nde duruşmaların çetelesini tutan dava takip ekibi mesela bir yılı aşan soruşturmalar boyunca gerçek bir dayanışma ve işbirliği örneği verdi. Kampüssüzler de dayanışma akademilerinin ilk örneği olarak "Farklı bir akademiyi nasıl mümkün kılabiliriz?" sorusunun peşine takılarak pek çok faaliyete imza attı ve atmaya devam ediyor. İstanbul'da en son Birarada Derneği farklı dayanışma akademilerden imzacıları da bünyesinde barındırarak faaliyetlerine başladı. İzmir Dayanışma Akademisi, Antalya'da ANDA'da benzer amaçlarla bir araya gelen barış akademisyenlerinden oluşuyor ve faaliyetlerini sürdürüyor.

Yücel Demirer: Biz KODA'yı kuranlar şanslıydık. Uzunca bir süredir birlikte yaşadığımız, sendikalarına üye olduğumuz, 1 Mayıs kutlamalarında birlikte yürüdüğümüz, panellerinde konuştuğumuz bir kentin sivil ve muhalif siyasal toplumu bizi sahiplendi. Bunun önünde ve ötesinde üniversitede görev yapmakta

olan ikinci imzacı veya imzacı olmayan arkadaşlarımız KODA'ya üye olarak bize destek verdiler. Bir şeylerin üzerimize kalmasından çok, geriye baktığımda, "Biz hesapsızca çok işin altına hazırlıksız mı girdik?" diye düşünüyorum sıkça. Benim vurgum; bizim üzerimize kalmasından çok, kendi aramızdaki, yani ihraç edilenler arasındaki siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel ayrımları romantik kolaycılıklarla biraz çabuk mu yok saydık? Akademik alanın anlamı hepimiz için aynı olabilir miydi? Önceliği kendisi, ismi ve imajı olanların, kurumların omzunda yükselmeyi kariyer çizgisi yapmış olanların akademik hayat algısı ile toplu fotoğraflarda kenarda durmayı alışkanlık edinmişlerin bilimden, akademik faaliyetten anladığı aynı olabilir miydi? Toplumsal yaşama akademik müdahaleyi daha dolaylı yapmayı benimsemişlerle, aktivist bir akademisyen mevsimi içinde olduğumuzu düşünenlerin beklentileri ne kadar örtüşebilirdi? Bu fırtınaya 30'larında yakalananlarla, 60'larının eşiğinde yakalananların gündemleri ne kadar çakışabilirdi? Ben biraz buralara ilişkin düşünme yanlısıyım. "Gerçeklikleri niyetlerimize boğdurduk mu?" diye düşünüyorum sıkça. Yanıttan çok sorular var kafamda.

• Benzer alternatif entelektüel kurumlaşma deneyimleri, –Bilar, Özgür Üniversite, TAKSAV veya başkaları–, bu girişimlerde zihinlerinizde var mıydı, bunlardan nakleden bir birikim veya ikaz edici tecrübe oldu mu sizce?

– Yücel Demirer: Değindiğiniz ve ötesine geçen örneklere baktık, hem de sistemli bir biçimde. Örneğin İHD'de, Küçükkuyu Grubu'nda, Sosyal Araştırmalar Vakfı'nda neler yapıldığına kulak kabarttık. Eşzamanlı süreçte diğer dayanışma akademilerinin arayışlarından fikir edinmeye gayret ettik. Örneğin Ankara'daki arkadaşlar o dönemde kooperatif örgütlenmesine ilişkin ciddi bilgi biriktirmişlerdi, ona baktık. İzmir'deki arkadaşlar Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) ile özgün bir işbirliği geliştirmekteydiler. Deneyimlerden öğrenmeye çalıştık. Örneğin baskısına ulaşamadığım, Haldun Özen'in *Entelektüelin Dramı: 12 Eylül'ün Cadı Kazanı* kitabını fotokopiyle çoğaltıp okuduğumu hatırlıyorum.

Aslında KODA'dan Derya Keskin'in mimarisinde bu konuda çok özel bir düşünme faaliyeti düzenleme şansımız da olmuştu. 30-31 Mart 2018 tarihinde kotardığımız uluslararası Üniversitenin Ötesinde Üniversite İçin Mücadele: Demokratik, Özgürleştirici ve Dayanışmacı Arayışlar Konferansı'nın açılışında Reşit Canbeyli "Üniversite Dünü ve Bugünü, Yarını Belirliyorsa Ne Yapmak Gerekir?" sorusunu masaya yatırmıştı. Özgür Üniversite'den Fikret Başkaya, İnsan Hakları Akademisi'nden Hüsnü Öndül, Sosyal Araştırmalar Vakfı'dan Dinçer Mete deneyimlerini bizimle paylaşmışlardı. Sıcağı sıcağına KHK'lı deneyimleri Kampüssüzler'den Günizi Kartal, Ankara Dayanışma Akademisi'nden Seçkin Özsoy ve Eskişehir Okulu'ndan Pelin Yalçınoğlu tarafından bize anlatılmıştı.

"Araştırarak Özgürleşmek, Özgürleşerek Araştırmak" başlığı Işıl Ünal tarafından, "Yaşamın Müşterekleşmesi Olarak Devrimci Praksis" Ali Yalçın Göymen tarafından, "Hissetmek, Görmek, Dinlemek, Dönüştürmek: Feminist Metodolojinin İmkânları Üzerine" Meral Akbaş tarafından, "Her Şey Bir 'Espiri'den Doğdu" Bora Erdağı tarafından anlatılmıştı ve devamında heyecan verici tartışmalar yapılmıştı. Demem o ki, önceki deneyimlerden öğrenmeyi hararetle istedik.

• **Yasemin Özgün:** Bu deneyimleri inceledik, o dönem içinde olanlardan, yürütücülerinden de bizzat dinledik. Hepsinin tarihsel özgüllükleri vardı elbette ve bizim içinde bulunduğumuz dönemin koşulları da oldukça farklıydı ama bu oluşumlardan epeyce de feyiz aldık, bize güç verdiler. Aslında Türkiye'de üniversite mücadelesinin tümüne bakıldığında zaten farklı dönemlerde bireysel ya da toplu benzer tasfiyelerin yaşandığını da biliyorduk. Darülfunun'dan başlayarak İttihat ve Terakki dönemindeki baskılar, tasfiyeler, tek parti CHP'sinde DTCF tasfiyesi, sonrasında DP dönemi tasfiyeleri, polis kovuşturmaları, gözaltıları, 12 Mart tutuklamaları, 12 Eylül'ün 1402'likleri diye devam eden bir tarihi de yeninden bu defa başka bir gözle okuduk, yaşayanlarından dinledik, kimi dersler çıkardık. *1948 DTCF tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Savunması* kitabını yeniden okurken kitabın yazarı ve Bolu Üniversitesi'nde imzacılardan biri olan ve özellikle imzacı doktora öğrencilerinin hali vakti ile birebir ilgilenen Mete Çetik'in Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden "danışman hocasıyla anlaşamadığı" gerekçesiyle ilk atılan asistan oluşunu anımsadım. O dönem Eğitim-Sen ile beraber Mete'nin yanında olmaya çalışmıştık ama o süreci büyük ölçüde yalnız geçirmişti. Bu kadar kalabalık ve dayanışma içindeyken bile zorlandığımız bir süreci yalnız yaşamanın ne kadar zor olabileceğini düşündürttü bana ve daha fazla yanında olamadığımız için üzüldüm.

Farklı illerdeki dayanışma akademileri olarak da birbirimizin deneyimlerinden beslendik; imzacılara ya da baskı ve şiddetten nasibini alan diğer muhalif kesimlere yönelik hak ihlallerine karşı mücadelelerde, mahkeme salonlarında, protestolarda, açık hava derslerinde bir araya geldik ve mücadeleyi ortaklaştırma çabalarımız farklı boyutlar almakla beraber hep sürdü.

• **Dünyada başka deneyimlerden ilham aldınız mı?**

– **Yücel Demirer:** Pandemi öncesi günlerin özgürlüğünde İtalya'nın Messina Üniversitesi'nden Anna Curcio "Eğitim Fabrikasından Öte Eğitim Fabrikası: Küresel Üniversite, Küresel Kriz ve Mücadele Muamması", Polonya Adam Mickiewicz Üniversitesi'nden Krystian Szadkowski "Üniversitenin İçinde, Karşısında ve Ötesinde Özerklik Mücadelesi ve Müşterekler", İngiltere'deki Nottingham Üniversitesi'den Sarah Amsler "Akıntıya Karşı Öğrenme: Özerk Eğitimde Umudu Örgütlemek", Japonya Shure Üniversitesi'nden Kageki Asakura "Diploma

Yönelimli bir Toplumda Öğrenci Yönetimli bir Üniversite Başlatma" başlıklı konuşmaları ile bizi zenginleştirmişlerdi. Asakura'nın, yöneticisi olduğu alternatif okulda, mezuniyet notunun her bir öğrenci için salondaki alkış şiddetine göre saptandığını, alkış düzeyinin düşük olmasının öğrencinin bir yıl daha eğitimine devam etmesi anlamına geldiğini anlatması hâlâ aklımdadır.

– **Yasemin Özgün:** Faşizm koşullarında yeşeren Frankfurt Okulu ve New School'a daha bir alıcı gözle baktığımız ve neden biz de benzerini başarmayalım dediğimiz doğrudur. Tabii burada da tarihsel, toplumsal koşular, yapısal farklılıklar söz konusu. Bir de Türkiye'deki dayanışma akademilerini düşünürsek sürgünde değil, halen varlığını şiddetle sürdüren otoriter yönetim koşullarında kriminalize edilmiş bir kesimin ayakta kalma çabası da söz konusu. Ayrıca dünyada "dayanışma" ekseninde bir araya geliş örnekleri, toplumsal dayanışma ekonomisi üzerinde durduk, ADA sözgelimi kooperatif olarak kuruldu ve sosyal kooperatifçilik çalışmaları üzerine bir seminer düzenledik.

• Dayanışma akademilerinin faaliyetlerine gelirsek... Önce basitçe, neler yapmayı tasarladınız ve neler yaptınız? Bunları anlatsanız... Tasarlananlar ve yapılanlar arasında, özellikle bilimsel ve entelektüel çalışmaya ilişkin, onun verimlerine ilişkin nasıl bir muhasebe yaparsınız?

– **Yücel Demirer:** Üniversitenin üyesine yüklediği görev ve sorumlulukları biliyoruz. Bunlar araştırma, ders verme ve yönetsel başlıklar altında kümelenmiştir. Görünen yüzümüzü oluşturacak ve bizim seminer ve atölye olarak isimlendirdiğimiz derslerin, kalitesi yanında güncelliğine de özen gösterdik. Vermekte olduğumuz ve ilgi alanlarımızı yansıtanlar yanında, üniversitede açamadığımız deneysel fikirlere ders listelerinde yer verdik. Yayın yapmak konusunda sürekli bir vurgumuz oldu. KODA yayınlarıyla atölye etkinliklerini yayına dönüştürenlerimiz oldu. KODA kolektifi olarak toplam dört kitap ürettik.

Yönetsel sorumluluklarımızı tersinden bir fırsata dönüştürmeye gayret ettik. Ne kadar başarılı olduğumuzu söyleyebilecek kişi ben değilim ancak üniversite gündelik hayatında canımızı sıkan, yakan ne varsa tersine çevirmeye çalıştık. Bu üçlü sorumluluğa, yüzünü faşizme dönmüş bir Türkiye'de, farklı bir boyut daha eklendi. Derin bir haksızlığa uğramıştık, buna karşı verdiğimiz hak mücadelesi ve bizimkine benzer bir zulme uğramışlara destek vermekle de yükümlü hissettik kendimizi. Mahkeme kapılarında, basın açıklamalarında, destek seyahatlerinde ve benzeri ortamlarda geçirdiğimiz onlarca değil, yüzlerce saat boyunca okuyamadığımız, yazamadığımız satırlar bizi gerdi. Kendimizi kötü hissettirdi.

Değinmiş olmama rağmen altını çizmek istediğim birkaç nokta var. Öncelikle Barış Bildirisi imzacılarının türdeş olmayan bir grup olduğunu belirtmek isterim. "Barış Akademisyenleri" arasında politik-ideolojik bir bütünlük, akade-

mik bir yaklaşım ortaklığı olmadığını, atılan imzaların birbirinden farklı gerekçeleri ve dayanakları olduğunu unutmamak gerekiyor. Yakın arkadaşlarımdan, onların kişisel öykülerinden biliyorum; imzasını siyasal tercihleri doğrultusunda atanlar olduğu gibi temel insan haklarını savunmak için gerekçelendirenler de olmuştu. Hatırda tutmamız gereken ikinci nokta dayanışma akademilerinin farklı arka planlar önünde geliştiğidir. İçinde yeşerdikleri şehrin ve ortamın havasından suyundan etkilendikleri gerçeğidir. Ankara ve Eskişehir'de köklü bir üniversite geleneğinin izleri, İstanbul'da coğrafi alanın genişliğine dayanan çoklu örgütlenmelerin doğuşu, İzmir'e doğaçlama bir biçimde yönelen KHK'lı göçü, Antalya'da niteliği yüksek olsa da niceliği düşük kalan ihraç sayısı süreçlere, farklı dayanışma akademisi deneyimlerine rengini veren nedenlerden yalnızca birkaçıdır. Tabii bunlara özel bir hazırlık ve altyapı gerektiren müspet bilim alanlarında adım atılamamasını da eklemek gerek.

Söylemek istediğim, dayanışma akademilerinin üzerinde yükseldiği ortamın belirleyici etkilerini yapılacak muhasebede akılda tutmamızın gerekliliği. Ayrıca türdeş olmayan bir grup akademisyen aynı ortamda, kurmak zorunda bırakıldıkları dayanışma akademisi içinde faaliyet gösterirken kişisel özelliklerinin, o kişilerin öncelik sıralarındaki farkların etkili olduğu da unutulmamalı. Genel hatlarıyla 1) romantik ve çok hızlı başlangıçlar, 2) ayrımların ve öncelik sıralarındaki farkların su yüzüne çıkması, 3) yavaşlamalar, dağılmalar aşamalarına ayırmanın mümkün olduğunu düşündüğüm bu süreçten geriye ne kaldığını, geriye kalanın neyi besleyeceğini söylemek için henüz erken. Ben bu süreçten geriye kalacak negatif örnek ve deneyimlerin bile işe yarayacağını düşünüyorum.

Sorunuzdaki genelleme arzusunu anlıyorum ama bence üzerinde konuştuğumuz deneyim sanılandan karmaşık gelişti ve hazmı zaman alacak. Biz atılanların hep ensesinde hissettiği birkaç gerilim gerekçesi oldu. Aktivizm dozajının ne olması gerektiği, siyasal aktörlük ile akademisyenlik arasındaki dengenin tutturulması, birincil hedef kitlemizin kim olduğu konuları tansiyon üreten konu başlıkları arasındaydı. Anlaşılır olduğu üzere atılan adımlarda farklı tercihler söz konusu oldu. Kimisi siyaset yapanlara bitişik bir ton tutturdu. Üniversitedeki gündemini aynen dışarıya taşımak isteyenler oldu. Geçim derdinin gündemini belirlediği kardeşlerimiz az değildi. Hiçbir şey olmamış gibi davrananlar, sürecin dayattığı medyatiklikten fazlasıyla memnun olanlar, maddi nedenlerden dolayı memleketine, aile evine dönmek zorunda kalanlar, yurtdışına gidenler oldu. Tüm seçenekler arasında kendince bir denge kurmaya özen gösterenlerin sayısı hiç az değildi. Tüm bu vektörlerin kesişim noktasında bir muhasebe yapmamı isterseniz hoca dilimi kuşanıp "geçer" not verebilirim, bundan ötesine dilim varmaz. Tüm bu zulmün, dağılan hayatların, çöken planların, depresyonun ortasında bundan iyisi olabilir miydi bilemiyorum. Ama bugün kendimce çıkardığım en önemli sonuç, zemin yoklaması ve planlama ile desteklenmemiş iyi niyetin yetersiz olduğudur.

– **Yasemin Özgün**: Yine esas olarak bildiğim iki yerden. Eskişehir Okulu ve ADA'dan bahsedeceğim. Ama genel olarak şöyle bir gözlemim de var: Dayanışma akademilerinin tasarladığı ya da yaptığı işleri belirleyen genellikle o dayanışma akademisinde aktif olanların uzmanlık alanları, yaklaşımları ve içinde bulunulan kentin dokusu oluyor. Eskişehir Okulu, Anadolu ve Osmangazi üniversitelerinden ihraç olanlar ve onları destekleyenlerden oluştu. Kentin muhalif kesimleriyle her zaman yakın ilişkiler vardı ve bu Eskişehir Okulu için çok besleyici oldu her zaman. Uçurtma Kafe açılmadan önce Adımlar Kitabevi mekânını açtı bize uzun süre, sendikalar, odalardan arkadaşlar desteklerini esirgemediler. Diğer illerdeki profillerden farklı olarak Eskişehir'de eczacılık, fizik, sanat tarihinden yaylı çalgılar yapımına uzanan çok geniş bir yelpazede çalışmalarını sürdüren arkadaşlarımız vardı. Derslere başladıktan sonra kurumsallaşma adımları atarken diğer dayanışma akademileri ile koordinasyon içinde yürüdük. Genel olarak bir yandan üniversite dışında da olsa varlığımızı sürdürme derdimiz vardı, diğer yandan da üniversitede yapabildiklerimizin ötesine geçmek, araştırmaya, sorgulamaya dayalı bilgi üretmenin, bilginin toplumsallaşmasının peşinde olmak istiyorduk. Mahallelere gitmek, oralarda dersler vermek hep konuştuğumuz bir şeydi mesela ama dönemin toplumsal koşulları buna izin vermedi. Ankara'da Sokak Akademisi bunu kısmen de olsa başarabildi. Eskişehir Okulu daha çok kentteki öğrenciler, muhalif kesimler ve eleştirel bilgiye ulaşmak isteyen kesimleri hedef alan dersler vermeye başladı. Eskişehir ihraçlarının önemli bir bölümü hukuk fakültesindendi, hukukun farklı boyutlarını ele alan derslerimiz oldu, sanat tarihi seminerleri çok ilgi çekti, bir yandan sanat tarihi gezileri de düzenledi Abdullah Deveci hocamız. Eskişehir Barosu Kadın Komisyonu'nun desteklediği iki yıl üst üste devam eden Toplumsal Cinsiyet Atölyelerimiz oldu. Sanatın farklı alanlarında, ayrıca psikanaliz ve sinema konusunda seminerler oldu. Öte yandan "Barışa Ezgiler" müzik grubu da Eskişehir Okulu'nun önemli renklerinden birini oluşturdu. Eskişehir Okulu'nun dernekleşmesinin ardından "Uçurtma Kitap Kafe" ile şahane bir mekâna da kavuşmuş oldu. Eskişehir Okulu çok farklı alanlarda hem kendi üyelerinin açtığı derslerle hem de diğer kentlerden hatırı sayılır sayıda ve alanlarının önde gelen isimlerini kapsayan çağrılı konuşmacılarıyla kentin entelektüel politik yaşamına önemli bir katkı sağlamaya devam ediyor.

Ankara Dayanışma Akademisi (ADA) de 2017'den bu yana atölyeler, seminerler, çalıştaylar ağırlıklı olmak üzere pek çok faaliyet yürüterek varlığını sürdürüyor (2017'den bu yana 5-12 hafta süreyle devam eden 103 ADA atölye ve semineri açılmış durumda), çok fazla sayıda muhreç barındıran bir kent olarak Ankara'da ADA kooperatif olarak kurumsallaşmadan önce de çok fazla sayıda etkinlik, ders, atölye sunan bir yapıya sahipti. Eğitim kooperatifi olduktan sonra da bu faaliyetlerine bu defa Emek Çalışmaları, Eşit Yurttaşlık ve Katılım, Toplumsal Araştırmalar ve Kültürel Çalışmalar Programı olmak üzere dört farklı

program etrafında sürdürüyor. Bir yandan da Birarada Derneği ile beraber yürütülen toplumsal cinsiyet alanında çalışan sivil toplum kuruluşları ve akademisyenleri bir araya getirmeyi amaçlayan ve başta toplumsal cinsiyet alanında çalışan muhreç akademisyenlerden oluşan Aramızda olmak üzere diğer dayanışma akademilerinin de ağ ortakları olduğu bir proje yürütüyor. ADA aynı zamanda, Anadolu Kültür ve MitOst öncülüğünde başlatılan Vaha projesinin Batıkent Yeni Yaşam Derneği ve Aramızda ile beraber Ankara ayağını oluşturuyor ve "Ortadoğu Filmleri Festivali" düzenlemeyi planlıyor. ADA'da aktif olarak bulunan eğitim alanından dostlarımızın da katkısıyla eğitimin toplumsallaşması ve mevcut eğitim anlayışına karşı çıkan özgürleştirici eğitim yaklaşımlarını hayata geçiren bir kurum olma isteğini her zaman korumakla ve bu konuda adımlar atmakla beraber tam anlamıyla hayata geçirdiğini söylemek zor. ADA'nın ayrıca sosyal bilimler alanında bir dergi çıkarmak, sempozyum yapmak gibi arzuları vardı, hâlâ da var. Ada Kitaplığı'nı biliyorsunuz, tam hedeflediğimiz kitap sayısına ulaşamasak da, sizin de –İletişim Yayınları'nın da– desteğiyle şu âna kadar üç kitap ve bir de Ada yayını olarak çıkan kitap yayımladık.

• Bu girişim, yanılmıyorsam, "eski" üniversiteye, yani ihraçlar öncesi üniversite statükosuna da bir alternatif geliştirme kaygısı güdüyordu. Neydi buradaki endişeler, arayışlar, kopulmak istenen âdetler, usuller? Böyle bir sorgulama, dayanışma akademilerinin pratiğine nasıl, ne kadar yansıdı?

– Yücel Demirer: Bir "gelenek icadı" kaygısı bilinç katında olsun ya da olmasın hepimizde oldu bence. Bu topraklarda sol akıl eyleyen değil de söyleyen olmuştur tarihi boyunca. Atılmamız somut adımlar atma, tercihler yapma şansı verdi bizlere. KODA'da canlı sandalye renkleri tercih etmekten tutun da küçük-hafif mobilyalar satın almaya kadar mekânımızın nasıl göründüğü üzerinde düşündük. Kürsü bulunsun istemedik mesela. Binamızdaki üç tuvaleti cinsiyete göre ayırmadık. Alternatif hallerimizin bir bölümü kendiliğinden, kişisel nedenlerle doğmuştur diye düşünüyorum. Mesela ben Kocaeli Üniversitesi'ndeki odamda, üniversiteden çok bir işyeri ortamına uygun olduğunu düşündüğüm mobilyalardan rahatsız olurdum. KODA'nın Hayat Bilgisi Okulu'nda mobilya tercih süreci pek ilgimi çekti mesela, bu konuyu önemseyenler arasında oldum.

Gündelik hayat içinde de alışkanlıklar oturtmaya, yeniliklere kapımızı açık tutmaya çalıştık. Örneğin düzenli yemek yiyemeyenler için binamızın mutfağında her zaman kolay/çabuk yenecek bir şeyler bulundurmaya özen gösterirdik. Mutfaktan söz açılmışken, mutfakta bulaşık sırası olmazdı. Kendini görevlendirme esas idi. Örneğin KODA'da ve Hayat Bilgisi Okulu etkinliklerinde akademik rütbe kullanmadık. KODA metinlerinde de akademik hiyerarşi belirteçlerine iltifat etmedik. Bunların ötesinde gelenekler de icat etmek istedik. Maddi kaynakları sadece eşit olarak değil, olabildiğince ihtiyaca göre paylaşmaya gay-

ret ettik. Bu fırtınada aramızdan ayrılanlar unutulmasın istedik. Yaz okullarımıza Mehmet Fatih Traş kardeşimizin adını verdik. KODA binasındaki konferans salonumuza bizde emeği olan, oğlu da KHK'lı bir akademisyen olan, hastaneye kaldırılırken eşine KODA dayanışma fonuna para göndermeyi unutmamayı tembih eden ve ondan kısa bir süre sonra yitirdiğimiz Kocaeli Üniversitesi akademisyeni Mevlüt Taştan'ın adını verdik.

– Yasemin Özgün: Evet, ısrarla altını çizdiğimiz konu halihazırdaki üniversite sisteminde bozuk giden ama önüne geçemediğimiz pek çok şeyi dayanışma akademilerine taşımamaktı. Üniversiteler uzun zamandan beri ticari işletmelere dönüştü biliyorsunuz; bu da beraberinde öğrencinin bir müşteri olarak görülmesi ve verimliliği artırmak adı altında sürekli hocalığınızı ve dersinizi pazarladığınız bir yapılanmayı getirdi. Başarınızın ve aldığınız ücretin piyasa ilişkileri içinde belirlenen performans kriterlerine dayalı olarak değerlendirildiği, güvencesizliğin giderek arttığı bir yapılanma söz konusuydu. Kaldı ki son yıllarda otoriterleşmenin getirdiği pek çok baskı ve yıldırma mekanizmaları da başat hale geldi. Atılmadan önceki dönem pek çoğumuz ders içeriklerimizi belirlemek konusunda özgürdük ama atılmamış olsak ihbar edilme korkusu ile otosansür uygulayabilirdik belki de. Dolayısıyla hem öğrencisiyle hem kurumuyla hem meslektaşlarıyla ilişkileri böyle bir ortamda şekillenince, insan toplum, doğa yararına bilgi üreten, özgürleşme adına merak eden, soran sorgulayan, bilginin toplumsallaşmasını dert eden değil, son derece hiyerarşik, vahşi bir rekabet ortamı içinde birbirinin ayağını kaydırmaya çalışan, apolitik ve sadece kişisel çıkarları peşinde koşan bir üniversite hocası profili ortaya çıkıyor. Dayanışma akademilerinde bu profilden uzaklaşmaya çalıştık hep. Bir yandan çoğumuzun geçim derdi vardı ve dayanışma akademilerinde gönüllü emekle işleri yürüttüğümüzde geçimlik para kazandığımız işlere zaman ayırmakta zorlanıyorduk. Bundan kaçınmanın tek yolu da yıllarca karşı çıktığımız projelerle, fonlarla arzuladığımız biçimde atölyeler, dersler verebilmek, etkinlikler düzenlemekti. Bunu yaparken de hep önümüze koyduğumuz hedefleri, alternatif bir yapı kurma muradımızı aklımızda tutarak yol almaya çalıştık. Piyasa ilişkilerine hakim olan dili ve ilişkileri kurmamaya özen gösterdik. Önceliğimizin dayanışma, bilgi ve düşünce üretimini ve bilimsel tartışmayı kurumsal akademinin dışına çıkarmak ve böylece, resmî birer kurum olan üniversite ve yüksekokullarla sınırlanmış kabul edilen bilgi üretimini ve bilimsel tartışmayı daha demokratik bir biçimde yaygınlaştırmak olduğunu dile getirdik. Dayanışma akademilerinde aktif olanların da imzacıların geneli gibi yaş, sınıf, statü, politik duruş gibi pek çok açıdan farklılıklar taşıdığı düşünülürse bu sözlerimizi hayata geçirmek çok kolay olmadı, kimi zaman gerilimler de yaşadık ama bu hep ulaşılması gereken bir ideal olarak varlığını sürdürmeye devam etti, ediyor.

• Dayanışma akademileri, müesses üniversitede çalışmaya devam edenler ile ihraç edilenler arasında bir iletişim/etkileşim zemini olabildi mi? Olabildi ise veya olabildiği kadarıyla bu iletişim/etkileşim nasıl evrildi veya seyretti? Olamadıysa, neden olamadı? "Kalanlar" ve "gidenler" arasındaki ilişkiyi veya kopukluğu tartışmaya vesile olması için soruyorum bunu. Bu değerlendirmeyi, yurtdışında bulunanlarla ilişkilere de, –"Turkey Beyond Borders" girişimini de gözeterek–, taşıyabilirsiniz.

– Yasemin Özgün: Önceki soruları yanıtlarken yer yer bahsettiğim gibi bu süreçte imzacılar arasında pek çok gerilim hattı ortaya çıktı. İhraç edilenler ile üniversitede çalışmaya devam edenler arasındaki bu gerilimlerden biri imzacı olduğu halde ODTÜ, Boğaziçi, Hacettepe, Mimar Sinan gibi kamu üniversitelerinde ve kimi özel üniversitelerde çalışmaya devam edenlerle muhreç olanlar arasındaki gerilim hattı. Bu hattın oluşumunun arkasında aynı metne imza atmamıza karşın devletin ve üniversitelerin imzacılar arasında farklılıklar yaratması ve imzacıların yaklaşık dörtte birini ihraç etmesi yatıyor. Süreç içinde imzacı olmaktan kaynaklanan ortak davalar, ortak dertler sönümlendikçe üniversitede kalmaya devam eden imzacılar daha çok kişisel akademik işlerine gömüldüler ve iyice görünmez oldular. Elbette hemen her dayanışma akademisinde her daim ihraç olanların yanında olmayı başaran çok kıymetli dostlarımız da oldu. İmzacı olmayan ama bu süreç öncesi sendikada, dergilerde, derneklerde, siyasi partilerde, pek çok alanda beraber mücadele ettiğimiz kimi sol, sosyalist dostlarımızın yüz çevirdiği durumlar da yaşadık. Yurtdışındaki imzacı dostlarımızın çok değerli girişimleri oldu, Off University gibi ya da bahsettiğiniz "Turkey Beyond Borders" gibi, ama bunlar maalesef sınırlı sayıda akademisyene ulaştı ve tam bir uluslararası dayanışmayı örgütlemeyi başaramadık. Zaman içinde risk altında akademisyenler olarak kimi zorlukları da göğüsleyerek yurtdışındaki burslara erişen, bir yandan oralarda ayakta kalma mücadelesi verirken diğer yandan kalış sürelerini uzatmak için sürekli burs peşinde birbirleriyle rekabet içinde olan bir imzacı profili de ortaya çıktı. Dolayısıyla yurtdışındaki imzacıların çoğu bir yandan adaptasyon sorunları yaşarken diğer yandan Türkiye'dekilerle bağlarını güçlü tutmaya ve dayanışmanın yollarını aramaya çalışsalar da "gidenler" ve "kalanlar" arasında koşulların, duygu durumlarının farklılaşmasından kaynaklanan, birbirinin halinden anlamama üzerinden gelişen bir başka gerilim hattı da ortaya çıktı.

– Yücel Demirer: Bir avuç cesur, bize desteğini esirgemeyen arkadaşımız dışında kalanlarla ilişkimiz hızla buharlaştı. Bu bir avuç yüz akı KODA'ya üye olarak, etkinliklerimize katılarak, bize maddi katkı yaparak destek oldular. Baskı geriye kalan çoğunluğa ağır geldi sanırım. Yakın çalışma arkadaşları diye bildiklerimiz, hatta tez öğrencilerimizden bile bize sırt dönenler oldu. Atıldığı bölümün

en kıdemlilerinden olan bir arkadaşımızın atıldığında cübbesini bıraktığı tez öğrencisi ona sırt çevirdi. Bir hocamızın ihraç edildiği üniversite yönetim kurulu tutanağında bir eski öğrencisinin imzası yer aldı.

Türkiye toplumuna özgü tuhaflıklar da yaşadık. Atıldıktan sonra apar topar odalarımızı boşalttığımız gün, koridora başını uzatıp geçmiş olsun demeyi beceremeyen bir meslektaş, daha sonra ev ziyareti yapmak için haber göndermişti bana mesela. Bir başkası bir üst akademik unvanı alabilme umuduyla, bize o sıralarda kol kanat geren Eğitim-Sen'den istifa etmişti, aynı sendika binasındaki etkinliklerimize gelmeyi sürdürürken. Baskı insanları bu utanç verici kararları vermeye zorladı. İnsanları çok kötü durumlara düşürdüler.

Biliyorum sorunuz bu bağlama ilişkin değil ama bahsi geçen sürecin "gidenler" ve "kalanlar" arasındaki ilişki dinamiklerini nasıl zehirlediğini belirtmek istedim. Tek üniversiteli bir Anadolu şehrinde "terör iltisaklılarına karşı vatan savunması" bağlamında kurulan dil, grinin tonlarına yer bırakmadı diye düşünüyorum, Kocaeli Üniversitesi'nin ezici çoğunluğu itibarıyla.

Yurtdışı düzleminde KODA'nın şansları vardı. İki üyemiz yurtdışında yerleşiktiler ve onlar aracılığıyla etkinlikler organize ettik, katıldık. Off University imkânıyla uluslararası ortamda ders verenlerimiz oldu. KODA üyelerinden Avrupa'da yapılan toplantılara adımıza gidenler oldu ama kalıcı bir ilişki oluşturup bir atılım yapamadık.

• Genellikle sosyal bilimciler/beşeri bilimciler perspektifinden ve onları varsayarak düşünüyoruz sanıyorum. Hem sayısal çoğunluklarıyla ilgili bu, hem de siyasallaşmaya yatkınlıkları... Dayanışma akademileri, hukuksuz şekilde üniversiteden koparılmış "sert" bilimcilerle, tıpçılarla ilgili bir faaliyet de gösterdi ve iki bilim küresi arasındaki etkileşime açılan bir pencere oldu mu?

– Yasemin Özgün: Eskişehir'de fen bilimlerinden dostlarımızla aramızda bu etkileşimin olduğundan söz etmiştim. Bir arada bulunmak, ortak işler yapmak ister istemez aradaki mesafeyi azaltan bir işlev gördü, "Ah siz sosyal bilimciler" diye tatlı tatlı yakınanlar da oldu ama birbirimize değmeyi, dokunmayı ve anlamayı becerebildik. Bülent Aslan hem Eskişehir'de hem de Ankara'da Ada Kitaplığı'nda "Işık Kirliliği" gibi biz sosyal bilimcilerin uzak olduğumuz bir başlıkta çok ilginç dersler verdi. Duygu Abbasoğlu doğa bilimlerini canla başla savunarak, daha önce düşünmediğimiz pek çok konuyu ısrarla gündeme getirerek bakış açımızı zenginleştirdi. Bilimcilerin, tıpçıların çoğunlukta olduğu başta Kocaeli Üniversitesi'ndeki hocalarımız olmak üzere İzmir, Antalya'da bulunan tıp ve fen bilimleri alanından hocalarımızla etkileşimimizin daha da arttığı söylenebilir. Esasında dayanışma akademilerinde aktif olan bilimcilerin ve tıpçıların çoğunlukla siyasal alandan çok uzak olmayan hem kendi meslek örgütlerinde hem de toplumsal ve siyasal alanda aktif olduklarını da söylemek gerekir.

Öte yandan Kampüssüzler, özellikle bilginin disiplinlere ayrıştırılmasına karşı bilginin bütünselliğini ve ilişkisel yapısını savunan, doğa bilimleri, toplumsal bilimler, sanat ve edebiyat disiplinlerinin keskin hatlarla ayrışmasını reddeden bir yerde durduğunu vurgulayarak bu doğrultuda faaliyetler yürüttü.

– **Yücel Demirer**: KODA'nın "pekiyi" olacağını düşündüğüm karne notlarından biri bence buradan gelmiştir. Tek mühendis üyemiz Veli Deniz'in, sağlıkçı arkadaşlarımız Nilay Etiler, Cengiz Erçin, Ümit Biçer ve diğerlerinin entelektüel kapasiteleri, çok ve iyi okumaları sürprizlerle dolu ve çoğu zaman şenlikli etkileşimlerin önünü açtı. Üniversiteden atılmasak haberimiz bile olmayacak konulardan haberdar olmak yanında sosyal bilimcilerin lafazan bilmişliğini terbiye etmeleri ihtiyacını çağıran pek çok ortam doğdu. Bu bağlam bizde zengin ve nitelikli bir biçimde gelişti.

• İşlerinden atılmakla, "meslekten" men edilmekle kalmayıp hedef gösterilen, kriminalize edilen akademisyenler, bu pratikte kamusal entelektüel çehreleriyle görünür oldular. Kendilerini ifade etmelerinin icabı buydu zaten. Buna bağlı olarak, medyada söz aldılar, gündeme dair yorumlar yaptılar, yani kamusal entelektüel çehresi daha bariz hale geldi. Bu tecrübe, akademisyenin kamusal entelektüel olma kapasitesi mi dersiniz, geleneği mi dersiniz, veya misyonu mu dersiniz... o bakımdan bir dönüşüm yarattı mı, yaratıyor mu, kalıcı etkileri olan bir dönüşümden söz edebilir miyiz?

– **Yücel Demirer**: Osmanlı geleneğinden devraldığımız merkez ile taşra, eğitimli olan ve olmayan kategorileri arasındaki gerilim çerçevesinde sorunuza zemin oluşturan gelenek veya misyon, bir memleket gerçekliğidir. Üniversite erbabı ve denkleri, ülkenin toplumsal ve siyasal yaşamındaki kurumsallaşma eksikliği ortamında işlevler yüklenir. Bırakınız aynı türdeki akademisyenleri karşılaştırmayı, apolitik bir Türkiyeli akademisyen ile politik bir batılı meslektaşını karşılaştırdığınızda dahi bizdeki akademisyenin kamusal entelektüel yükünün farkı görülecektir. Biz KHK'lıların işlerini kaybettiği süreçte kamusal entelektüel kapasitelerin artması yolunda bir etki olduysa da, bunun kalıcı olup olmayacağını biraz da söylenen sözün ağırlığı belirleyecektir.

Eğer entelektüelin gücü aldığı oy ya da hareket ettirebildiği tank sayısına dayanmıyorsa ki böyle olmadığını biliyoruz, entelektüelin artan sorumluluğu onun kapasitesini daraltan bir makas etkisi de yapabilir. Artan görünürlük, sorumluluk sahibi entelektüel için bir tedirginlik kaynağı değil midir? Sorunuza dönersem; evet verili durum kamusal entelektüel rollerini artırsa da zorluk ve tuzakları da beraberinde getirmiştir.

– **Yasemin Özgün:** Aslında bizim gibi ülkelerde sosyal bilimciyseniz biraz da sola, siyasete bulaşmışsanız kamusal bir entelektüel kişiliğiniz olması kaçınılmaz. Bizlerin atılmasından önce siyasetle ilgilenen, kamusal alanda sözünü söyleyen, yazan çizen akademisyenler vardı ama sayıları bu kadar çok değildi. Bu süreçte pek çok imzacı, muhreç arkadaşımız köşe yazıları yazmaya ya da internet yayıncılığı yapmaya başladılar. Dijital yayın yapan mecraların artmasıyla, hatta internet gazeteciliğinin basılı gazetelerin yerini büyük ölçüde almasıyla da biraz ilişkili bu. Ayrıca gazeteciliğin de daha çok masa başına dönmesi, muhabirlik boyutunun, sokak boyutunun giderek azalması da gazeteciliği akademisyenliğe yaklaştırdı sanıyorum. Daha fazla sayıda inceleyen, araştıran akademisyenin kamusal alanda düşüncesini, sözünü paylaşmasının iyi bir gelişme olduğunu ve giderek yerleşik olacağını düşünüyorum.

• Menfi düşünerek, –şeytan barosu adına konuşarak!–, bir soru daha ekleyeyim buna: Bu kamusal ve siyasi etkinlik, akademisyenlerin akademik niteliklerini aşındıran bir etki yarattı mı? Bunu, kamusal ve siyasi entelektüel konumu ile akademisyen konumu arasındaki ilişki hakkında, gerilim hakkında da bir şeyler söylersiniz diye soruyorum.

– **Yücel Demirer:** Türkiye'de uzun yıllardır akademik bilgi ve kalite düzeyi siyasal gündemin etkisi altında kalmış bir alandır. Yani bahsettiğiniz aşınma kökleri derine giden bir durum. Eğik bir demokrasi düzleminde akademik aktörün sık sık siyasal aktör rolünü almaya zorlandığı bir ortamda, altını çizdiğiniz noktada gerilimin ötesinde, patlamaya teşne bir grizu birikiminden bahsetmek, hazır şeytanın adı geçmişken, şeytana uymak olmayacaktır. Değindiğiniz aşınma tehlikesi bütün bu konuşmada geçen gerilimlerin merkezinde durmaktadır. Üniversitelerin memur hocalarının verili düzeyince zaten zorlanmayan KHK'lı akademisyenin, spot ışığıyla gözünün kamaşması ihtimalinden ben olsam korkardım. Bundan korkulmasında fayda görürüm.

– **Yasemin Özgün:** İhraç olduğumuzdan bu yana birçoğumuzun, normal koşullarda üniversitede çalışmaya devam ediyor olsak yapacağımız akademik üretimlerin daha altında üretimde bulunduğumuz bir gerçek. İlk yıllar zaten, kamusal figürler olarak oradan oraya savrulduk; duruşmalar, dayanışma toplanmaları, eylemlerle geçti. Eşzamanlı olarak geçinmek için "parça başı işler" de yapmaya başladık. Bunlar genellikle çeviri yapmak, rapor hazırlamak, projede çalışmak gibi düşük ücretlerle, çok zaman ve emek isteyen, akademik olarak beslemeyen, tüketici, yıldırıcı işlerdi. Çok az sayıda akademisyen bunların yanında akademik üretimlerini sürdürmeyi başardı. Bu tür işlerden zaman ayıramadıkları için genç arkadaşlarımızdan doktoralarını bitiremeyenlerin sayısı oldukça fazla. Kaldı ki kamusal alanda yukarıda bahsettiğimiz artan sorumluluklar

da yüklenince gerekli motivasyonu bulup, kapanarak akademik üretim yapmak çok kolay olmuyor. Tabii burada da bu saydıklarımın daha çok dayanışma akademilerinde aktif olan arkadaşlarımız için geçerli olduğunu söylemek zorundayım. Hem Türkiye'de hem yurtdışında bu işlere mesafe koyarak akademik üretimlerine devam etmeyi başaran bir kesim de var elbette.

• Bu son soru etrafında konuştuklarımız, sanırım, akademinin kurumsal üniversite dışında ikamesi mümkün mü sorusuna götürüyor bizi. Mümkün mü? Akademik etkinlik, üniversite ortamına "muhtaç" değil mi?

– Yasemin Özgün: Akademik etkinlik bir kurumsal düzenleme gerektirebilir ama bu, mevcut üniversitelerde geçerli olan piyasa düzeni içinde rekabete dayalı, alabildiğine otoriter, hiyerarşik, dayatmacı bir kurumsallık anlamına gelmemeli. Yatay ilişkilerin yaygınlaştığı, özgürleştirici pratiklerle donanmış, bilgiyi toplumsal özgürlüklerin genişlemesi için üreten, doğayla barışık, tahakküm ilişkilerinden uzaklaşmayı, eşit, barışçıl bir toplumsal yaşamı inşa etmeyi hedefleyen bir kurumsallık neden olmasın? Ütopik görünebilir ama böylesi bir yapılanmanın peşine düşmenin, arayışı içinde olmanın kendisi bile başlı başına kıymetli diye düşünüyorum.

– Yücel Demirer: Yorumum içinde kaybolmasın diye cevabımı peşinen vereyim. Evet muhtaç. Üniversitesiz olmaz. Ancak üniversitenin verili durumu dikkate alındığında, üniversitenin nefes alınabilir bir yer haline gelişine kadar dışarıda yapılacak çok iş var.

Sorunuz aklıma Tarık Zafer Tunaya'nın yıllar önce yazdığı bir yazının başlığını getirdi: "Üniversite Var mı?" (*Medeniyetin Bekleme Odasında*, Bağlam Yayınları, 1989). Tunaya'nın başka bir dönem ve bağlamda attığı başlığı gördüğümde o yıllarda irkildiğimi hatırlıyorum. Artık bunu sormak beni, bizleri şaşırtmıyor. Sorunuza kapsayıcı bir cevap için üç noktanın altını kalınca çizmek isterim: Birincisi henüz üniversitedeki yıkımın boyutlarını tam olarak anladığımızı düşünmüyorum. İntihalin kanıksanması, kayırmacılığın kural olması, kendi alanının lisans sınavından çakma ihtimali yüksek öğretim üyelerinin faaliyette olmasının ötesinde, bundan daha berbat bir durum yaşadığımızı bilmeliyiz. Bir müsamere gevşekliğinde yaşanan şizofrenik bir durum, bir bilinç yarılması hali bence içinden geçilen. Bindirilmiş kıtaların riya yüklü özgeçmişlerini, paralı dergilerde yapılan yayınları, öğrencisinin tezden ürettiği makalesinde ilk imza olmayı hak bileni, çalan ofis telefonunu akademik unvanını isminin önünde söyleyerek açanları bir kenara bırakın. Asıl mesele bunların olup bittiği yeri üniversite zannedenlerin çokluğunda. İkincisi, bu meselenin çözüleceği yerin üniversitelerin koridorları olmayacağını bilmemiz gerekliliği. Nasıl ki bu rezalet siyasal alandan geldi akademiyi vurdu, çözümü de siyasal mücadeleden çıkabi-

lir. Üçüncüsü, yanıt verecek aktörlerin verili dağınıklığı. Tüm bu negatif tabloya rağmen ben üniversite kurumunun dönüşümü için her türden imkânı değerlendirmenin zorunlu olduğunu ve üniversite kurumunun başka bir şey ile telafi edilebilir olmadığını kuvvetle düşünüyorum.

• Bu konuştuklarımızın getirdiği noktada, Türkiye'de üniversitenin geleceği. bütün bu olanlardan sonra, Türkiye'de üniversitelerdeki tahribat nasıl giderilebilir, üniversite nasıl yeniden kurulabilir? Dayanışma akademisi deneyimleri, bu sorunun cevabına dair de bir birikim veya bazı soru işaretleri oluşturabildi mi, oluşturabilir mi?

– Yücel Demirer: Dayanışma akademileri deneyimi yukarda belirttiğim gibi yaptıkları kadar başaramadıklarıyla da öğretici oldu. İlk elde türdeş olmayan birlikteliklerin iyi bir planlama yapılmadan, hedeflerini net olarak saptamadan çıktıkları yolun çok da verimli sonuçlar üretmediği görüldü. Ancak daha yolun başındayız ve eldeki ara sonuçlardan umutsuzluk değil, tecrübe derlemeliyiz. İhraç edilmiş akademisyen birikiminin şu dört odakla geliştireceği işbirliğinin bir sonraki dalgada faydalı olacağını düşünüyorum. Zahmetli olsa da ezberleri bozma, alışkanlıkları değiştirme cesaretine sahip yaratıcı bir enerjiye ihtiyacımız var.

Üniversitenin kötürüm hali sonlanana kadar işlevli olabilecek kurumlardan, imkân odaklarından ilki hâlâ kamuoyunda belli bir saygınlığı ve işlevi olan profesyonel meslek örgütleri. İkincisi sendikalar. Üçüncüsü yayınevleri. Dördüncüsü yurtdışında biriken akademik enerji. Meramımı daha kolay anlatabileceğim için sondan başlayayım: 12 Eylül kırımından bu yana dışarıda, yurtdışında değişik dönemlerde giden göçün önemli doktoralar, akademik pozisyonlar, deneyimler biriktirdiğini biliyoruz. Bu birikimin yine kurumsal ilişkiler yoluyla ülkeye taşınması bir tercih değil, zorunluluk. Bu bağlamda kurulacak köprüler kişisel ilişkilere ve şansa bırakılamayacak kadar önemli.

Profesyonel meslek örgütleri ve sendikaların en azından faaliyet alanları ve onlara komşu disiplinler ile işbirliği imkânlarını yaratmaları da kritik bir öneme sahip. TTB'nin, TMMOB'un, benzeri örgütlerin, kitle desteği olan sendikaların açacağı makale yarışmalarının, kitap yayın destek programlarının, bu hedefler için kuracağı akademisyenlerden oluşan jürilerin genç kuşaklar ile akademik pozisyonlarını kaybetmiş hocaları buluşturmaları yeni ufuklar açabilir, yayın ve entelektüel nefes alma mekanizmaları yaratabilir.

Peki yayınevleri nereden mi çıktı? İçinden geçtiğimiz çok özel koşullardan. Özellikle oturmuş yayınevleri kayırmanın kural olduğu üniversite düzleminde önü kapanmış araştırmacılara nefes aldıracak çareler düşünenler arasına katılmalı. Bunların halen görev yapan yayın ve danışma kurulları olduğunu biliyoruz. Bahsi geçen faaliyetlerin işlev ve kapsamının geliştirilmesi entelektüel yeniden inşa faaliyetinde yol açıcı olabilir, en azından bir süreliğine.

– **Yasemin Özgün:** Aslında imza süreci öncesinde başlayan neoliberal politikaların eğitim alanındaki tahribatına, eğitimin bir hak olmaktan çıkarılıp ticarileştirilmesine, eğitimcilerin esnek, güvencesiz koşullarda performansa dayalı olarak çalıştırılmasına, üniversitelerin idari özerkliklerinin ortadan kalkmasına, demokratik bir işleyişe sahip olmayışlarına karşı üniversite bileşenleri olarak "akademi susmayacak" ve benzeri birbiri ardına gelen kimi oluşumlarla uzun soluklu bir mücadele yürüttük. Özellikle asistanların güvencesiz çalışmaları ve işten atılmakla terbiye edilmeye çalışılmaları karşısında ortak bir mücadele örmeye çalıştık; ama yoğun baskı ortamında akademisyenlerin örgütsüzlüğü, bireyci tutumları pek çok yerdeki tekil mücadelelerin ortaklaşmasını, büyümesini ve kalıcı bir mücadeleye dönüşmesini engelledi. Rejimin baskı ve şiddet dozunun giderek artırmasıyla gelinen nokta çok daha vahim. Türkiye'de üniversite alanındaki tahribatın giderilmesinin önkoşulu ülkenin otoriter rejiminin son bulması. İfade özgürlüğünün, örgütlenme özgürlüğünün olmadığı, pek çok hakkın askıya alındığı bir ortamda üniversitenin tahribatını önlemek çok da olanaklı görünmüyor.

Dayanışma akademilerinin en büyük katkısının her türlü zorluklarına, eksikliklerine, hatalarına rağmen başka türlü bir akademik yapılanmanın mümkün olabileceğini göstermesi olduğunu düşünüyorum. Üstelik dayanışma akademileri varlıklarını tüm zorluklara rağmen sürdürüyorlar ve kritik momentlerde dayanışmanın inceliğini gösterebilmeyi başarıyorlar. Buna en güncel örnek barış akademisyeni olan ve ekoloji-politik alandaki mücadelesiyle öne çıkan Beyza Üstün'ün ve onunla beraber yargılanan tüm diğer politik tutsakların hukuksuz olarak tutsak edilmelerine karşı ses çıkarmak amacıyla dayanışma akademilerinin birlikte düzenledikleri etkinliklerdi.

"İktisatçılar ve diğer sosyal bilimciler aynı dili konuşmaktan giderek uzaklaştılar": Fikret Şenses ile söyleşi

Tanıl Bora

Fikret Şenses, Türkiye'nin kıdemli, saygın ve "emekçi" iktisatçılarından biri. Warwick, Lancaster, Londra (London School of Economics), Harvard, Institute of Development Studies (İngiltere), Institute of Developing Economies (Tokyo) ve Columbia üniversitelerindeki öğreniminin ve çalışmalarının ardından 1980 yılında katıldığı ODTÜ İktisat Bölümü'nden Mayıs 2014'te emekli olduktan sonra da ders vermeyi ve araştırmayı bırakmadı. Türkçedeki bazı kitapları: Yoksulluk: Küreselleşmenin Öteki Yüzü *(2000),* Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi *(der., 1997),* Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma *(2009), Ahmet H. Köse ve Erinç Yeldan'la birlikte derlediği* Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar *(2003),* İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, *Ziya Öniş ve Caner Bakır'la birlikte derlediği* Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen *(2013),* İktisada (Farklı Bir) Giriş *(2017). Şenses, iktisadı her zaman bir sosyal bilim olarak düşünmesiyle ve hocalığa/öğretmenliğe verdiği neredeyse kutsal önemle de, "temininde güçlük çekilir" hale gelen bir anlayışın temsilcilerinden. Kendisiyle, bu anlayış üzerine ve iktisat biliminin son on yıllardaki dönüşüm süreci üzerine konuştuk.*

• İktisadın "cazibesi" ile başlayalım mı hocam? Şöyle bir değişimden söz edilebilir mi: 1960'lardan 1980'lere kadar, –kabaca– iktisat daha çok sola eğilimin beraberinde getirdiği bir cazibeye sahipti, toplumların işleyişinin "altyapısını" anlamanın anahtarı olarak iktisada sol bir ilgi vardı. 90'lardan beri ise, neoliberal "çağa" uygun olarak finansal ilgilerin çekimi daha baskın galiba. Elbette büyükçe bir genelleme bu siz nasıl görürsünüz?

– Bu gözleminize büyük ölçüde katılırım. Bu değişimin, "sol" düşüncenin etkisinin ve "sol" kesimlerin uluslararası ve ulusal düzlemlerde özelikle son otuz-kırk yılda gerilemesine koşut olarak gerçekleştiğini söyleyebilirim. 1960'ların başlarından itibaren neoklasik iktisat yükselişe geçti. 1973 yılında Şili'de Allen-

de yönetimini kanlı bir darbeyle işbaşından uzaklaştıran faşist Pinochet rejimi reform adı altında en denetimsiz türden bir serbest piyasa ekonomisini uygulamaya koydu. Bunları 1980 yılı dolaylarında başlayan birkaç önemli gelişme izledi. Çoğu kez göz ardı edilen bir etmen olarak Çin 1970'lerin sonunda serbest piyasa yanlısı politikaları uygulamaya başladı. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi etkili iki uluslararası kuruluşun ortaklaşa benimsediği, aynı dönemde Birleşik Krallık'ta ve ABD'de işbaşına gelen yönetimlerin uygulamaya koydukları politikalar neoliberalizmin yükselişinin ve uluslararası düzlemde yayılmaya başlama sürecinin temel taşlarını oluşturdu. Nihayet 1989-1991 döneminde Sovyetler Birliği'nin ve onun önderliğindeki sosyalist blokun çöküşü ve bu ülkelerin geçiş ekonomileri başlığı altında benzer bir iktisat politikası yönelimine girmiş olmaları bu süreci simgeleyen çok önemli bir etmen olarak ön plana çıktı. 1970'lerin ortalarından başlayarak çeşitli nedenlerle aralarındaki birliğin giderek bozulmaya yüz tuttuğu Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin de Dünya Bankası ve IMF güdümünde bu politikaları benimseyip uygulamaya koyması iktisat biliminin gündeminin de önemli ölçüde değişmesine yol açtı.

Oysa 1950-1970 dönemi, hatta 1970'lerin ilk yarısında bu gündemi, ekonomide devletin rolünü, merkezî planlamayı ve dış dünyayla her ne pahasına olursa olsun, kayıtsız şartsız eklemlenmek yerine yatırım ve üretim kararlarında ülke içi piyasaları gözeten bir yaklaşım belirlemekteydi. Doğrudan yabancı yatırımlara ve yabancı finansal akımlara dikkatli bir yaklaşım görülüyordu. Sanayileşme ağırlıklı orta ve uzun dönem büyüme başat bir toplumsal amaç olarak benimsenirken döviz kuru, faiz oranı, kamu iktisadi kuruluşları ve onların ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatları ve hatta para ve maliye politikaları aracılığıyla fiyatlar ortalama düzeyi kamu yönetimlerinin sıkı denetimi altındaydı. Diğer bir deyişle, ülkeler ekonomi politika alanını devletin öncülüğünde ve büyük ölçüde doğrudan kendi kontrolleri altında tutabiliyordu.

1980'lerde başlayan, sonraki on yıllarda giderek hızlanan ve neoliberal küreselleşme olarak tanımlanan ve hâlâ süren süreçte bu durum tersine döndü. Ülkeler için ekonomi politika alanı, birçok durumda IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulanan politikalar eşliğinde dış dünyadan gelen güçlü sinyallerin etkisi altında giderek daraldı ve çok büyük ölçüde serbest piyasaların etkisi altına girdi. Bu süreçte uluslararası finansal akımlar üretim değerini katbekat aşarken iktisatçıların söylemi içinde döviz kurundaki günlük değişiklikler, repo, faiz, borsa bileşik endeksi gibi finansal araçlar önem kazanırken iktisada kısa dönem bir bakış açısı hâkim oldu. "Sol" kesim içinde, ekonominin altyapıda temel belirleyici olduğunu öne süren ekonomik determinist yaklaşımın, daha yakın bir dönemde siyasal, kültürel ve ideolojik üstyapı kurumlarının da toplumsal gelişmede belirleyici bir rol oynayabileceğini vurgulayan yaklaşımlar tarafından sorgulanması da iktisadın merkezî konumundan gerilemesinde etkili oldu.

Türkiye'de de, yukarıda ana hatlarıyla özetlediğim gelişmelere koşut bir ge-

lişme görüldü. Ocak 1980'den başlayan bir süreçte Türkiye, neoliberal iktisat politikalarının uygulamaya konduğu ve adım adım toplumsal gelişmenin hemen her alanına yaygınlaştığı öncü ülkeler arasında yer aldı. İktisat alanındaki bu eksen kaymasında 12 Eylül 1980 darbesi de diğer etmenlerle etkileşim içinde önemli bir rol oynadı. Üniversiteler darbenin ilk hedefleri arasındaydı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki "sol" dünya görüşüne sahip birçok öğretim üyesi, görevlerine son verilerek veya istifa etme durumunda bırakılarak kıyıma uğrarken, buralardaki siyasal iktisat bakış açısı da önemli bir darbe almış oldu.

Bugünlerde, daha çok iktisat bölümlerine tercihler ekseninde nicel bir değerlendirme yapılarak iktisada ilginin azaldığı söyleniyor. Birçok gelişmekte olan ülkeyle birlikte Türkiye'nin de işsizlik, gelir ve servet eşitsizliği, sanayisizleşme, dış açık ve kısa dönem istikrarsızlık gibi temel sorunları bu denli baskın bir durumdayken iktisada ilginin azaldığı görüşünü kabullenemiyorum; asla azalmaması gerektiğini düşünüyorum.

Uzun süredir karşı karşıya kaldığı neoliberal bombardıman ve kapsamlı siyasal baskılara karşın, bu sorunlar çerçevesinde, ulusal ve uluslararası düzlemlerde, nicel olarak olmasa da son derece etkili bir "sol" iktisat varlığını sürdürüyor. Sadece "sol" kesimin değil, farklı çözüm yolları önerseler de diğer kesimlerin de bu konulara son yıllarda artan ilgilerini gözlemliyorum. Son beş-on yılda, örneğin gelir ve servet eşitsizliğine, yoksulluğa duyarlılığının, akademik ilginin ötesinde uluslararası kuruluşlar katında da arttığı ve daha çok ilgi çektiği görülüyor.

• Matematiksel iktisadın son on yıllarda hızla baskın hale geldiği çok konuşuluyor. Siz bu eğilimi nasıl gözlediniz? Hakkında ne düşündünüz? İlk sorduğum soruyla da bağlantılı geliyor bu konu bana, yanılıyor muyum?

– Bence de bu sorunuz ilk soruyla çok yakından bağlantılı. Bu konudaki görüşlerimi uzun zamandan beri çeşitli vesilelerle dile getirmekteyim. Burada da kısaca özetleyeyim.

Hemen belirtmek isterim ki, iktisatta matematik ve daha genel anlamda nicel yöntemler kullanılmasına asla karşı değilim. Ancak bu konuda kantarın topuzunun lisans ve özellikle lisansüstü programlarda epeyce kaçtığı kanısındayım. ABD ve Birleşik Krallık üniversitelerinin öncülük ettiği bu akımın, ne yazık ki, gelişmekte olan ülkelerin ve bu arada Türkiye'nin birçok iktisat bölümüne de sirayet ettiği görülüyor. Araştırma/yayın alanında da benzer bir durum söz konusu. Nicel yöntem kullanımı önde gelen birçok uluslararası dergide yayın yapmanın önkoşulu haline gelmiş durumda.

Bu eğilimin, iktisadın "sosyal duyarlılığı esas alan", "ahlâki yönü güçlü bir sosyal bilim" olma özelliğini hızla aşındırdığı ve ülke iktisatçılarını az gelişmiş-

likle özdeşleşen orta ve uzun dönem konulardan giderek uzaklaştırdığı kanısındayım. İktisadi Düşünceler Tarihi, Kalkınma İktisadı, İktisat Tarihi, Çalışma Ekonomisi gibi derslerin iktisat bölümlerinin ders programlarındaki önemini giderek kaybetmesi, hatta yer yer tümüyle tasfiye edilmiş olmaları bu eğilime eşlik etmiş ve onun daha da güçlenmesine yol açmış durumda.

Akademik atama ve yükseltme ölçütleri, özellikle önde gelen iktisat bölümlerimizde önemli ölçüde "dış yayın yapma" kıstasına bağlı. Bu durum da, araştırma/yayın gündeminin o dergilerin ilgi alanlarına odaklanmasına ve ülkenin temel sorunlarından giderek uzaklaşılmasına neden olmakta. Birinci sınıf beyinlerin bu sorunlar yerine, bilmem hangi katsayının, hangi nicel testin, hangi nicel modelin en ince ayrıntısına hasredilmiş olmasını biraz şaşkınlıkla ve giderek daha çok yadırgayarak izlemekteyim. Yakında ama er geç bu yanlıştan dönülmesini bekliyorum.

• İktisatta kendinizi hangi ekollere yakın buldunuz, hangi ekoller size hitap etti? Bu etkileşim nasıl bir seyir izledi? Bu seyir içinde, diyelim bir iktisat düşünüründen çok etkilenmişken sonra etkisinin azalması gibi ya da tersine, birisinin kadrini "sonradan" bilmek gibi düşünsel deneyimleriniz oldu mu?

– Bu soruyu dünya görüşümün şekillenmesi ve zaman içindeki evriminin arka planında yanıtlamak isterim. İlk gençlik yıllarım Türkiye'de sol akımların yükseliş dönemi olan 1960'lı yıllara denk düştü. Orta büyüklükteki bir Anadolu kentinin birçok genci gibi ben de bu yükselişi daha geniş bir entelektüel çevre yerine ancak ulusal basındaki kimi köşe yazarlarından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışma haberlerinden, o kentteki seçim mitinglerinden ve ele geçirdiğim birkaç dergi ve kitaptan izleyebiliyor ve etkileniyordum.

Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla İngiltere'ye gidip bu yükselişin orada da sürdüğünü gördüğümde ve çok daha geniş bir entelektüel birikimle karşılaştığımda bu ilgi ve etkilenme süreci daha da arttı. Lisans eğitimim sırasında İktisadi Düşünceler Tarihi'ne ve Kalkınma İktisadı'na artan merakım, mezuniyet yılında İngiliz Ekonomisi ve Sovyetler Birliği Ekonomisi dersleri arasından bütün sınıf arkadaşlarımın aksine tek başıma ikinci dersi seçmiş olmam sanırım bu ilginin somut bir göstergesiydi. Öte yandan bu dersteki temel kaynakların tamamına yakınının bilimsel dürüstlükten oldukça uzak bir yaklaşım içinde, Sovyet ekonomik düzenini âdeta yerden yere vuran bir eğilim içinde oldukları da dikkatimden kaçmamıştı. Merkezî planlamaya sempatiyle yaklaşmakla birlikte, Sovyetler Birliği ekonomisinin yoksulluk, işsizlik, sağlık, eğitim ve gelir dağılımı gibi temel sorunların çözümünde önemli bir mesafe katetmiş olmasını içselleştirmiş olmama karşın planlama mekanizmasının işleyişinde, tarım başta olmak üzere kimi temel bazı sorunlar olduğunun farkındaydım. Daha önemlisi, dönemin sosyalist ülkelerindeki demokrasi açıkları ve insan hakları ihlalleri, benim

de özlemini duyduğum sosyalist düzenle önemli ölçüde çelişiyordu. O dönemdeki kimi sosyalist çevrelerin sosyalist ülkelerdeki ekonomik ve siyasal düzeni kayıtsız şartsız savunmaları, hatta Macaristan'dan bir on iki yıl sonra Çekoslovakya'nın işgalini çeşitli bahanelerle savunmalarından rahatsızdım ama bu durum Marksist yazına ve bakış açısına ilgimin azalmasına yol açmadı.

Bu arka planda, Warwick ve Lancaster üniversitelerinde aldığım iktisat eğitimi ana hatlarıyla Keynesgil olarak tanımlanabilirdi. Kalkınma İktisadı ise Keynesgil iktisadın bir yansıması olarak Yapısalcılık akımının ve Neo-Marksizm ekseninde Latin Amerika Bağımlılık Okulu'nun etkisi altındaydı. Bu yaklaşımlardan ve meslek yaşamın boyunca özellikle Amartya Sen'in ve Albert Hisrchman'ın çalışmalarından fazlaca etkilendim.

Bu arada hemen belirtmeliyim ki, İngiltere'deki siyasal ve toplumsal gelişmeleri çeşitli kanallardan olabildiğince yakından izliyor, olumlular yanında kimi olumsuz gelişmelere de tanıklık ediyordum. Doktora eğitimim sırasında London School of Economics geleneksel olarak "sol" dünya görüşünün hâkim olduğu üst düzey bir bilim yuvasıydı ama içinde, özellikle de kalkınma iktisadı alanında "sağ" iktisadın önemli isimlerini de barındırmaktaydı. Bu isimlerin, derin entelektüel birikimlerine karşın serbest piyasa ekonomisinin ve serbest dış ticaretin erdemine âdeta tapmalarından ve onların yılmaz savunucuları olarak dünyadaki eşitsizliklere ve temel insani sorunlara oldukça duyarsız, zaman zaman tek yanlı yaklaşımlarından da rahatsızlık duymakta ve kendi açımdan olumlu dersler çıkarmaktaydım.

Meslek yaşamım boyunca Raul Prebisch, Paul Streeten, Hans Singer, Charles Kindleberger, Ajit Singh, Samir Amin, Sanyaja Lall, Alice Amsden, Dani Rodrik, Ha-Joon Chang, Robert Wade ve Joseph Stiglitz gibi bilim insanlarından ve Birleşmiş Milletler çatısı altındaki UNCTAD ve UNU-WIDER gibi kuruluşların çalışmalarından etkilendiğimi düşünüyorum. Bu vesileyle yukarıda saydığım bilim insanlarıyla benzer yaklaşımlar sergileyen ülkemizdeki meslektaşlarımın düşünce âlemime katkılarını da şükranlarımla anmak isterim.

Somut olaylara, her zaman belirli bir düşünce kalıbının dar penceresinden bakmanın verimsizliğine inanageldim. Harvard Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde misafir araştırmacı olarak bulunduğum 1987-1988 akademik yılında neoklasik olmayan (*non-neoclassical*) iktisat başlığı altında bir seminer grubu vardı. Geriye doğru baktığımda bu başlığın tanımladığı oldukça geniş evren içinde kendim için rahat ve esnek bir hareket alanı bulduğumu söyleyebilirim.

Sorunuzun "kadrini bilmekle" ilgili bölümüne çok net yanıt verebilirim. Dünya görüşümde en baştan bugüne kadar belirgin bir dalgalanma olmadı. İlk gençlik yıllarımda etkilenmeye başladığım Marx'ın ve daha sonra meslek yaşamımda etkilendiğim Keynes başta olmak üzere diğer iktisatçıların/sosyal bilimcilerin kadrini hep bildim ve bilmeye de devam ediyorum.

• Sizi daha ziyade kalkınma iktisadıyla birlikte anar meslektaşlarınız ve iktisat okurları. "Kalkınma iktisadı nedir?" – bunu konuya yabancı birine nasıl anlatırdınız? Kalkınma iktisadının, hem bilimsel paradigmatik değişimler hem ekonomi politik dönüşümler neticesinde, "geride kaldığını" düşünenlere ne dersiniz? Veya, bu dönüşümlere bağlı olarak nasıl bir değişim geçirdiğini ve geçirmesi gerektiğini düşünürsünüz?

– Kalkınma İktisadı bir bilim dalı olarak modern anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktı ve kısa sürede büyük bir önem kazandı. Savaş sonrasında hızlanan ulusal bağımsızlık hareketleri Asya ve Afrika'da çok sayıda yeni ülkenin dünya sahnesine çıkmasına yol açtı. Latin Amerika ülkeleriyle birlikte dünya nüfusunun çok büyük bir bölümünü oluşturan ve birçok ortak özellikler taşıyan bu ülkelerin temel sorunlarına yönelik yeni kuramlar geliştirmeye ve uygulamalı araştırmalar yapmaya yöneldi bu yeni bilim dalı.

İlk kalkınma iktisatçıları o dönemin hâkim kuramı olan Keynesgil bir yaklaşım içindeydi. Kalkınma İktisadı birçok Batı üniversitesinin iktisat programları içinde önemli bir yer edindi; önemli iktisatçıların temel ilgi alanını oluşturdu. Gelişmiş ülkelerden farklı ortak özellikler taşıdıklarına göre, kalkınma iktisadı bu ülkelere farklı bir iktisat penceresinden yaklaşılmasını öngörüyordu. 1960'lı yılların ikinci yarısında İngiltere'de lisans eğitimime başladığım için ben de bu alana büyük bir ilgi duydum. Bu ilgim o ülkedeki yüksek lisans ve doktora eğitimim sırasında ve sonrasında, kırk yılı aşan meslek yaşamım boyunca da sürdü.

Kalkınma İktisadı 1960'lı yılların ilk yarısından başlayarak neoklasik iktisatçıların güçlü eleştirileri ve hatta saldırısıyla karşı karşıya kaldı. Bu eleştiri ve saldırılar özünde, "iktisadi olguların anlaşılması ve çözümlenmesi için tek bir yol, tek iktisat vardır, o da serbest piyasaları ve dış dünyayla bütünleşmeyi önceleyen neoklasik iktisattır" görüşüne dayanıyordu. Neoklasik iktisatla neoliberal yaklaşımların 1980'li yılların başındaki evliliği, içinden geçmekte olduğumuz neoliberal küreselleşme döneminin temellerini atarken, kalkınma iktisadının ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi ön plana çıkaran, işsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarına duyarlı, müdahaleci/planlamacı yaklaşımını ve dolayısıyla kalkınma iktisadını arka plana itti ve giderek önemsizleştirdi. Bu süreçte, özellikle 1970'li yılların ilk yarısında, o tarihe kadar Üçüncü Dünya şemsiyesi altında birlikte hareket edegelmiş ülkeler arasında artma eğilimi gösteren çıkar farklılıkları sonucunda bu birliğin bozulması da etkili oldu.

Kalkınma İktisadı alanında çalıştığım için ben de bilim dalımız üzerindeki tartışmalara kayıtsız kalmadım ve çeşitli vesilelerle bu konudaki tartışmalara ilişkin görüşlerimi belirttim. Kalkınma İktisadı'nın tarihsel bir bakış açısından büyük ölçüde yoksun olmasına, diğer sosyal bilim dallarıyla ilişkisinin zayıflığına ve kısa dönem iktisadi unsurları ihmal edişi gibi sorunlarına işaret ettim. Örneğin Kalkınma İktisadı yazınının, azgelişmiş ülke halklarının tarihsel bir olgu

olarak kölecilik ve sömürgecilik altındaki deneyimleriyle bugünkü konumları arasında ilişki kurmaktan büyük ölçüde kaçınmasına, iktisadi alanda olup bitene, sanki siyasal bir boşlukta gerçekleşiyorlarmış gibi yaklaşmasına ben de dikkat çektim. Bununla birlikte, bu bilim dalına yöneltilen eleştiri ve saldırıların iktisadın bir sosyal bilim olarak içinin boşaltılması sürecinin ve azgelişmişlik olarak tanımlanan özelliklere olan ilginin akademik dünyada da azaltılmasına yönelik çabaların bir uzantısı olarak gördüm. Bugün de bu görüşümü muhafaza ediyorum. Dünya nüfusunun hâlâ çok büyük bir bölümünü oluşturan bu ülkelerin ortak sorunlarını ön planda tutan, dünyadaki büyük ve artan servet ve gelir eşitsizlikleri üzerine odaklanan bu bilim dalının yukarıda değindiğim temel eksikliklerinin giderilmesi koşuluyla, UNCTAD gibi önemli uluslararası kuruluşların çalışmalarının katkılarıyla akademik alanda önemli bir işleve sahip olduğu kanısındayım.

• Türkiye'de iktisat okullarından veya çevrelerinden söz edilebilir mi sizce? Elbette, –öylesi de olabilir ama– "bize özgü" ekollerden, akımlarından söz etmiyorum. Kendi tanık olduğunuz dönemde, hangi okullar veya yaklaşımlar öne çıktı, nasıl bir seyir izledi? Siz bunlarla nasıl ilişkilendiniz? – Bu soruyu sadece düşünce okulları değil, kurumsal okullar, yani fakülte geleneklerine (ODTÜ, Boğaziçi, çok kan kaybeden İstanbul Üniversitesi... ve diğerleri) indirgeyerek de cevaplamanızı istesem?

– Tarihsel süreçte Avusturya ve İsveç gibi ekoller ön plana çıktı zaman zaman. Daha yakın zamanda sırasıyla sol ve sağ olarak nitelenebilecek iki zıt kutup olarak Cambridge ve Chicago okullarından bahsedilebilir. İktisat bilim alanının alt dalları temelindeki aşırı uzmanlaşmasına koşut olarak ekol sözcüğünü daha az kullanır olduk. Bu nedenle bugün ekolden ziyade belirli alt dallarda benzer yaklaşımlardaki bilim insanlarının kümelendikleri gruplardan bahsetmek daha doğru olur. Bir iktisat bölümü içinde, örneğin, tarım iktisadıyla, iktisat tarihiyle, ekonometriyle, iktisat teorisiyle uğraşan bilim insanları alt gruplar oluştururlar ve belirli alanlarda bölümlerini ön plana çıkarıp ulusal ve hatta uluslararası düzlemde tanınırlık kazanabilirler. Ulusal ve uluslararası kuruluşların verdikleri projeler ve diğer destekler de bu tür grupların oluşmasına ve zaman içinde gelişmesine katkıda bulunabilir.

Öte yandan iktisadın alt grupları içinde yer alan bilim insanları arasında dahi dünya görüşü ve yaklaşım farklılıkları bu tür birlikteliklerin ortaya çıkıp gelişmesi önünde engel oluşturabilir. Her ne kadar özlemlerim arasında olsa da bütünüyle bir bölümün, örneğin Chicago Okulu türünden bir ekol oluşturması günümüz koşullarında zor görünüyor. Ancak bir proje etrafında takım çalışması türünden araştırmaların sayısının artmakta olduğun gözlemliyorum. Bu durumun çok yazarlı yayınlara da yansıdığı görülüyor. Bununla birlikte, bu tür

gruplaşmaların birçok durumda proje süresiyle sınırlı kaldığını, pek azının ise süreklilik kazanabildiğini gözlemliyorum. Grup birlikteliğine ilişkin olarak ilk bakışta aklıma iki olumlu örnek geliyor: 1980 öncesi dönemde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Tuncer Bulutay önderliğindeki nicel iktisat kürsüsü ve 1990'lı yıllarda ODTÜ İktisat Bölümü içindeki oluşan Tarım İktisatçıları grubu. Bunun dışında ön plana çıkan ikili-üçlü araştırma/yayın grupları göze çarpıyor. Bu tür grup çalışmalarına en çarpıcı örnek, son derece üretken İlhan Tekeli-Selim İlkin ortaklığıdır.

• İktisatla diğer sosyal bilimlerin ilişkisini nasıl düşündünüz? Bu ilişkide de, zaman içinde bir değişim gözlediniz mi ve sizin bakışınız değişti mi? İktisatla diğer sosyal bilimler arasındaki, –ayrıca somut olarak şu veya bu sosyal bilim dalı arasındaki–, ilişkide neyin eksik olduğunu, nelerin daha fazla gelişmesinin iyi olacağını önerirdiniz?

– Bu sorunuz da daha öncekilerle yakından ilişkili. Bundan elli-altmış yıl önce iktisat bilimi dendiğinde, kuramsal çerçevesini ağırlıkla Keynesgil makro iktisadın oluşturduğu, içinde Mikroekonomi, İstatistik ve orta düzeyde İktisatçılar için Matematik ve ders programlarına yeni yeni girmeye başlayan Ekonometri gibi dersler yanında İktisat Tarihi, Kalkınma İktisadı, Tarım Ekonomisi, Çalışma Ekonomisi, Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler gibi konuları barındıran bir bilim dalı anlaşılırdı. Yani "teknik" düzeyde dersler yanında "sosyal" ağırlıklı derslerden oluşan ve iktisadın bir sosyal bilim olma niteliğini büyük ölçüde koruyan ikili bir yapı vardı. Bu dengede zaman içinde hızla birinciler lehine bir kayma oldu. Bu durum iki şekilde gerçekleşti. Bir yandan "sosyal" gruptaki dersler büyük ölçüde iktisat alanından dışlanırken, teknik derslerin içeriği giderek daha büyük ölçüde nicelleşti; ileri düzeyde nicel teknikler ağırlık kazandı. Bu sürece, tarihsel, siyasal ve kurumsal unsurları büyük ölçüde göz ardı eden ve oldukça eksik ve yavan bir yaklaşım sergileyen neoklasik iktisadın yükselişi ve "tek iktisat" olarak yaygınlık kazanması eşlik etti.

"Sosyal" gruptaki dersler içerikleri açısından doğal olarak diğer sosyal bilimlere daha yakın bir nitelik taşıyordu. İktisadın merkezde olduğu, diğer sosyal bilimlerle alışverişi olanaklı kılan bir ortam vardı. İktisattaki nicel yöntem ağırlıklı gidişat bu işbirliğini giderek zorlaştırdı. Bu durum iktisat araştırmalarına da yansıdı. İleri düzeyde ve çok etkileyici nicel teknikler kullanan araştırmalar ve yayınların birçoğu, olup bitenin tarihsel, siyasal ve kurumsal bir boşlukta gerçekleştiği izlenimi verircesine bu konuları ihmal eden bir eğilim içine girdiler. İktisat öğrencilerinin düşünce dünyası farklı iktisat kuram ve paradigmaların varlığından bihaber olarak neoklasik iktisadın oldukça dar sınırları içine hapsedildi.

Bunun sonucunda iktisatçılar ve diğer sosyal bilimciler aynı dili konuşmaktan giderek uzaklaştılar ve aralarındaki işbirliğinin kazandıracağı açıkça ortada

olan zenginlikten yararlanamaz oldular. Bu durumda iktisat sosyal bilimler alanındaki merkezî konumunu büyük ölçüde kaybetti. İktisadın "sosyal" başlıklı konuları farklı sosyal bilim alanlarının ilgi alanına girdi. Kalkınma İktisadı'nın, örneğin birçok Batı üniversitesinde Kalkınma Çalışmaları başlığı altında, sosyoloji bölümlerine ve/veya bağımsız araştırma merkezlerine taşınmış olması bu sürecin bir ürünüydü. İçinde iktisatçıların da yer aldığı çok disiplinli merkezler, istenen düzeyde olmasa da günümüzde sosyal bilimciler arasında işbirliğinin ve alışverişin en yoğun olduğu yerler olarak ön plana çıkıyor.

İktisat bölümlerinin nicel iktisat hâkimiyetindeki bugünkü konumundan zaman içinde uzaklaşarak, son kırk-elli yılda terk etme eğilimi içine girdikleri "sosyal" konulara ağırlık vererek yeniden sosyal-nicel dengesini kurmaları gerektiğini ve er geç bu yönde bir gelişme olacağını düşünüyorum. Buna koşut olarak iktisat ders programlarının yeniliklere duyarlı dinamik bir yapıya kavuşturulması ve "tek" iktisadın güdümünden kurtarılarak farklı kuramsal yaklaşımlarla zenginleştirilmesi önemli hedefler olarak benimsenmelidir.

Bugün geldiğimiz noktada iktisadın diğer sosyal bilim alanlarıyla işbirliği için en uygun alanın Kalkınma İktisadı olduğu söylenebilir. Bu alanın ilgi alanı içinde ön plana çıkan yoksulluk, gelir ve servet dağılımı, işsizlik, çevre sorunları gibi konular ile geniş gelişme tanımı içinde yer alan demokrasi, insan hakları gibi hedefler birçok sosyal bilim alanıyla işbirliği için önemli bir fırsat sunuyor. Tarih, Sosyoloji, Antropoloji ve Siyaset Bilimi başta olmak üzere farklı sosyal bilim alanlarıyla etkileşimin güçlendirilmesi önümüzde önemli bir hedef olarak duruyor. Öte yandan farklı sosyal bilim alanlarındaki araştırmaların iktisadın nicel yöntem birikiminden artan ölçülerde yararlanması da bu etkileşimin güçlenmesine katkıda bulunabilir.

• Kısaca üniversite "rejimimizden" de söz edelim. Sizin YÖK deneyiminiz de olmuştu. YÖK sistemi, ihdasından itibaren çok tartışılmıştı, özerklikle ilgili tartışmalar on yıllara uzanır, fakat son birkaç yılda KHK'larla yapılan toplu tasfiyeler ve akademisyenleri tamamen "devlet memuru" zapturaptına tabi kılmaya dönük siyaset, üniversite ortamını gerçekten "olağanüstü" bir şekilde değiştirdi. Siz bu hale bakarken neler düşünüyorsunuz?

– Yükseköğretim Kurulu (YÖK) üyeliğime giden yol, yazlık bir mekânda, etraftan gelen yoğun inşaat gürültüsü karşısında, kapı-pencere kapalı, kulaklar tıkaçlı, ter su içinde, iki makaleme birden son şeklini vermeye çalıştığım bir günde gelen bir telefonla başladı. O güne kadar ODTÜ'nün bir komisyonunda kısa bir süre birlikte çalışmış olmanın ötesinde yakınlığım olmayan YÖK başkanvekili, YÖK üyeliğine beni aday göstermek istediklerini söylüyordu. Şaşırmıştım. YÖK'ün faşizan 12 Eylül askerî darbesinin bir ürünü olduğu, üniversiteleri sıkı denetim ve baskı altına alma amacı taşıdığı belleğimde tazeliğini korumaktaydı.

YÖK'ün yarattığı son derece olumsuz ortamın kendi bölümümde de birebir tanığıydım. Hemen her gün oradan bölümün akademik işleyişine müdahale niteliğinde talimatlar geliyordu. Tepeden inme kararlarla yeni yöneticiler atanıyor, yeni bölümler kuruluyor, meslektaşlarımız ya görevlerine son verilerek ya da istifa ederek üniversite dışına itiliyordu. İlk günden başlayarak, bir ortak makaleyle basın yoluyla, bir dergi makalemle ve kurum içinde tepki göstererek bu gidişata dur diyenler arasında yer almıştım.

Gelen bu teklife ilk tepkim olumlu olmadı. Düşünmem için süre verildi. Meslek büyüklerime danıştım. O dönemde YÖK'ün yapısında Türkan Saylan ve İlhan Tekeli başta olmak üzere benim için de saygın isimlerin katılımıyla kayda değer olumlu değişiklikler gözlenmekteydi. Adaylığı kabul ettim ve Üniversitelerarası Kurul'da yapılan oylama sonucunda seçilerek ve cumhurbaşkanı tarafından atanarak Eylül 2005'de göreve başladım. Üniversitedeki ders ve araştırma/yayın yükümlülüklerim yanında Üniversitelerarası Kurul Etik Komisyonu üyeliğimle birlikte yürütmek zorunda olduğum bir görevdi bu. 300-400 sayfalık Genel Kurul toplantı gündemlerinin, YÖK üyeleri olarak Yüksek Disiplin Kurulu olarak da görev yaptığımız için aynı kabarıklıktaki olay dosyalarının satır satır okunmasını iş edindiğim, uzun toplantılara hiç aksatmadan aktif olarak katıldığım ve dört yıl sürecek son derece zorlu ve yıpratıcı bir dönem başlamıştı. Görev süremin yeniden yükselişe geçen Siyasal İslâm'ın üniversitelerdeki hâkimiyetini artırdığı sancılı bir dönemine denk düşmesi bu zorluğu daha da artırmaktaydı.

İngiltere'de üç, ABD'de iki farklı üniversitede ve o tarihe kadar ODTÜ'de otuz beş yıl boyunca önemli deneyimler edinmiştim. Bu deneyimlerimi ve o kurumlarda teneffüs etme şansını bulduğum her anlamda özgür havayı, o kurumlara vefa duygusu ve mevcut yasal çerçeveye saygılı ve sadık bir tutum içinde, üniversitelere benzer bakış sergileyen diğer üyelerle birlikte YÖK'e de yansıtmaya çalıştım. Bu bakış açısı çerçevesinde üniversite sorunlarını kapsamlı bir şekilde ele alan ve kamuoyunda genellikle olumlu tepkiler alan Strateji Raporu'nu hazırlayan komisyon içinde yer aldım. Yeterli öğretim elemanı ve fiziksel altyapı sağlanmadan yeni üniversitelerin açılmasına, amaçları ve kaynakları meçhul olarak "paralı eğitim" yolunu açıp yaygınlaştıran çok sayıda yeni vakıf üniversitesi kurulmasına karşı çıktım.

Üye yapısının zaman içinde değişmesiyle YÖK'e de hükümetin temsil ettiği dünya görüşü ve yaklaşımlar tümüyle hâkim oldu. Strateji Raporu, beklendiği üzere rafa kalktı. TÜBİTAK ve TÜBA gibi bilim kuruluşları da bu yeni yaklaşımdan nasibini aldı. 2016 darbe girişimi sonrasında yaşananlar bu yeni yaklaşımı daha da derinleştirdi. Binlerce öğretim elemanı sorgusuz sualsiz üniversite dışına atıldı. Buna Barış Akademisyenleri'nin uğradığı kıyım eşlik etti. Daha önce de üniversite tasfiyeleri yaşanmıştı ama 2016 sonrasındakiler öncekilerle kıyaslanamayacak kadar büyük ölçekte gerçekleşti.

Yetişmiş insan gücünün gerek nitelik gerekse nicelik olarak son derece kısıtlı olduğu bir ülkede bu ölçekte bir kıyım orta ve uzun dönemde de etkilerini hissedeceğimiz, ülkenin geleceğine/gelişmesine gem vuran bir süreci temsil etti. Rektörler başta olmak üzere yöneticilerin atanmasında mevcut iktidara yakınlık önemli bir ölçüt olarak ön plana çıktı. Muhalif kesimlere yönelik baskıcı iklim üniversiteleri de etkisi altına aldı; bu kurumlar genel bir suskunluk içine büründü. Sorunuz içinde geçen zapturapt sözcüğü üniversitelere yönelik gelişmeleri ve mevcut durumu çok iyi özetliyor.

2021'in başında Boğaziçi Üniversitesi'ne yapılan rektör ataması, hükümetin ülkenin en önde gelen üniversitelerden birinde dahi varlığını ve etkisini hissettirme yaklaşım ve ısrarının son halkasını oluşturdu. Öğretim elemanlarının ve öğrencilerin, üniversitenin diğer bileşenleriyle birlikte sergiledikleri haklı karşı duruşun ve barışçıl gösterilerinin dahi en üst perdeden çok sert bir tepkiyle ve dahası orantısız polis müdahalesiyle karşılanmış olması üniversitelerimizin geleceği konusunda kısa dönemde iyimser olmamızı ne yazık ki engelliyor.

Son dönemde üniversite sorunları rektör atamaları kapsamında geniş kamuoyunda da sıklıkla tartışılıyor. Bu konu çok önemlidir ama YÖK deneyimimin de bana gösterdiği gibi sorunlar daha derindedir. Bu sorunlara ilişkin görüşlerimi çeşitli vesilelerle yazılı olarak da ifade ettiğim için bu söyleşi kapsamında yinelemeyeceğim. Üniversiteleri siyasal iktidarların güdümüne almak özgür düşünceyi yok edeceği için ülkenin can damarlarından birini kesmek anlamına gelecektir demekle yetinip, rektör belirleme süreciyle ilgili görüşlerimi söyleyerek bir sonraki soruya geçeyim.

Gelişmiş üniversitelerimizin rektör seçim sürecini geçmişte olduğu gibi pürüzsüz yürütebilecekleri açıkça ortadadır; bu yolda devam etmelerinin yolu açılmalıdır. Öte yandan hızla yurt sathına yayılan birçok üniversitemizde, geçmişte seçim sürecinde kimi rektör adaylarının akademik ilkeleri çiğnercesine çeşitli vaatler öne sürdükleri uzun ve kutuplaşmalara ve aksaklıklara yol açan bir süreç yaşandığı da doğrudur. Ancak bu üniversitelerde de, seçimde izlenecek yollara ilişkin temel ilkeler en baştan ortaya konup, yakından izlenerek her üniversitenin kendi yöneticilerini seçmesi sağlanmalıdır. Bu üniversitelerde yönetici belirleme sürecinin ilgili üniversitelerin bütün bileşenlerinin görüşlerinin alınıp hesaba katılması koşuluyla arama komisyonlarının çalışmaları sonucunda belirlenmesi de bir seçenek olarak düşünülebilir.

Ülkemizin temel sorunları arasında her kademede eğitim en ön sıralarda yer alıyor. Bu sorunların bir bütün olarak, ilgili bütün bileşenlerin katılımıyla ve ivedilikle ele alınması gerekiyor. Üniversiteler iktidarların müdahalesinden mutlaka arındırılmalı, özgür ve özerk olmalı; atama ve akademik yükseltmelerde liyakat esas alınmalı.

• Kırk yılı aşkın bir süre ODTÜ İktisat Bölümü öğretim üyeliğiniz sonrasında genç meslektaşlarınıza ve bir ölçüde de akademisyenliğe hevesli öğrencilere ne gibi tavsiyelerde bulunmak istersiniz?

– Söyleyeceklerimin öğüt olarak değil, özelikle genç meslektaşlarımla ve akademik mesleğe girme niyeti besleyen gençlerimizle deneyim paylaşımı, hatta bir ölçüde özeleştiri ve meslek hayatımın sonunda bir "içini dökme" girişimi olarak değerlendirilmesi dileklerimle başlamak isterim.

Kırk yılı kısaca özetlemek zor ama satır başlarıyla anlatmaya çalışayım. Meslek büyüklerimin başlangıçtaki öğütleri doğrultusunda bir akademisyenin yaşamının yüzde kırkının eğitim, yüzde kırkının araştırma/yayın, yüzde yirmisinin ise toplumsal hizmet konularına ayrılması ilkesini benimsedim. Bunun yerinde bir ilke olduğunu düşünüyorum bugün de.

Eğitim konusuyla başlayayım. Ülkemizdeki ve yurtdışındaki bazı meslektaşlarımızın ağırlıkla araştırma/yayın etkinliklerine yöneldikleri, eğitim/öğretim konusunu arka plana ittikleri izlenimi içindeyim. Bu yönelimin büyük ölçüde akademik yükseltme kıstaslarının yayın başarımını ön planda tutmasıyla ilgili olduğu kanısındayım. Örneğin ABD üniversitelerinde özellikle kıdemli akademisyenlerin eğitim/öğretim işlevinin önemli bir bölümünü öğretim asistanlarına delege ettiklerine ve zamanlarının büyük bir bölümünü araştırma/yayın etkinliklerine, ulusal ve uluslararası kongre ve seminerlere ayırdıklarına tanıklık etmiştim.

Öncelikle belirtmeliyim ki, özellikle lisansüstü dersler öğretim elemanları için "en iyi öğrenme, öğretirken gerçekleşir" deyişine haklılık kazandıran bir nitelik taşır. Lisans ve lisansüstü derslerin iyi planlanması, her ders için iyi hazırlanılması, alandaki akademik yazın yanında, eğitim alanındaki yöntemsel yeniliklerin de yakından izlenmesi, her dönem ders içeriğine yeni materyal ekleyerek ders içeriğinin zenginleştirilmesi, öğrencilere olduğu kadar öğretim elemanına da çok şey katar.

Kendi deneyimlerimden de çok iyi biliyorum ki, öğrenciyi derse katmak her zaman çok kolay olmayabilir. Ama sorular sorarak öğrencilerin derse katılmalarını sağlamak çok yararlı bir yöntemdir. Öğrencilerden gelen bütün sorulara, ilk nazarda çok önemli görünmeseler de, önem vermek ve yanıtlama çabası içinde olmak gerekir. Unutulmamladır ki öğrenciler, öğretim üyelerinin verdiği yanıt kadar soruya nasıl yaklaştıklarından, düşünce süreçlerinden ve hatta yanlışlarından da öğrenirler. Öğretim üyesi doğal olarak her soruya aynı yetkinlikle yanıt veremeyebilir ancak bütün sorulara yanıt verme çabası içinde olmalıdır. Yanıtını hiç bilmediği bir soru karşısında yanlış yanıt vermek yerine, "bu sorunun yanıtını bilmiyorum" deme cesaretine ve özgüvenine sahip olmalıdır. Ancak "bilmiyorum" yanıtını verdikten sonra o konuyu araştırıp soruyu soran öğrenciyi bilgilendirme ve uygun kaynaklara yönlendirme çabası göstermelidir.

Bu, aynı zamanda öğrenci-öğretim üyesi arasındaki ilişkinin karşılıklı sevgi ve saygıya dayanması gerektiği için de gereklidir.

Derse zamanında başlamak, zamanında bitirmek, ders anlatımını güncel örnekler vererek, hatta ara sıra kısa ve uygun kişisel anılar anlatarak süslemek ve mümkün olduğunca esnek bir tutum içinde olmak derse olan ilgiyi artıracaktır. Bu ilgi arttığında zaten yoklama almak gibi zorlayıcı önlemlere de gerek kalmayacaktır. Ders ciddiyeti, zaman zaman neredeyse askerî disipline varan sıkı denetim anlamına gelmez. Örneğin derse geciken öğrenciyi derse almamak, sınav kuralları konusunda gereksiz katı önlemler almak (bir öğretim üyesinin kopya çekmeyi önlemek amacıyla sıraların üzerinde dolaştığı anlatılırdı) gibi yollara başvurmak yerine, başlangıçta saygı-sevgi-karşılıklı güven ortamı oluşturmak daha uygun bir yöntemdir. Sınav kurallarına uymanın önemi en baştan ilk derste vurgulanmalı ve uyulmadığında da asla hoşgörü gösterilmeden ilgili yönetmeliklerde öngörülen süreçler işletilmelidir.

Sınavların öğrenciyi zorlayıcı bir nitelik taşıması önemlidir ama sınav sonuçları açıklandığında sınıf ortalamasının yüz üzerinden örneğin 20'li rakamlarda olması kanımca düpedüz abestir. Derse devam edip çok çalışan bir öğrencinin soruların büyük bir bölümünü yanıtsız bırakması öğrencinin güvenini sarsar; derse olan ilgisinin azalmasına, hatta dersten kopmasına neden olur. Bunun yerine sınavların zorlayıcı ve standart soruların bir bileşimi olması daha doğru bir yaklaşım olur.

Sınav kâğıtlarını okumak öğretim elemanlarının meslek yaşamlarının en cazip görevlerinden biri değildir. Ancak sınav kâğıtlarının bizzat dersi veren öğretim üyeleri tarafından okunmasında büyük yarar vardır. Bu, öğretim üyesinin hangi konuları anlatırken öğrenciler açısından sorunla karşılaşıldığını görmesini ve öğrencilerin bireysel başarımının yakından izlenmesini sağladığı kadar öğrencilerin derse daha büyük bir ciddiyetle yaklaşmalarına da katkıda bulunur. Bazen, örneğin standart bir soruya öğrencinin, önceden hiç düşünmediğiniz bir şekilde yanıt verdiğine ve yeni bir açılım sağladığına tanıklık ettiğinizde öğrencinin akademik potansiyeli hakkında bir fikir sahibi olabilirsiniz. Sınav sonuçlarının mümkün olan en kısa sürede açıklanması öğrencilerin başarın derecelerini tez elden öğrenip ona göre hareket etmelerini sağlamalarını olanaklı kılması açısından çok önemlidir. Değerlendirilen sınav kâğıtlarının öğrenciler tarafından görülmesi ve olası sorularının/itirazlarının karşılanması sadece olası yanlış değerlendirmelerin düzeltilmesi açısından değil, sınıfta oluşturulacak hoşgörülü, esnek, tartışmaya açık ortam yanında hesap verebilirlik, açıklık gibi demokrasi kültürü unsurlarının gelişmesine çok dolaylı yollardan da olsa katkıda bulunacaktır.

Unutulmamalıdır ki, öğretim elemanı gençler için aynı zamanda her hareketi, davranışı göz önünde, âdeta mercek altında olan bir rol modeldir. Öğrencileri arasında asla ayrımcılık yapmaması, her kesimden öğrencilere eşit

mesafede durması esastır. Bunun yanında çeşitli açılardan mağdur durumda olanların durumlarıyla ilgilenmek, akademik potansiyel taşıyan öğrencilerin bu özelliklerini keşfedip özendirmek ve onlara destek olmak da ön planda tutulmalıdır.

Göz ardı edilmemesi gereken bir başka husus akademik birimler içinde görev yapan akademik, idari ve hizmetli çalışanların aynı amaç uğrunda, farklı alanlarda uyum içinde emek verdikleri bir bütünün birer asli parçası olarak görülmesidir. Daha açık söyleyeyim, akademik meslekte kesin çizgilerle ayrılmış astlık-üstlük ilişkisinin olmaması esastır. Olmamasıdır diyorum ama özellikle son dönemde birçok üniversitede rektörlerin, dekanların ve bölüm başkanlarının âdeta birer dukalık oluşturdukları ve son derece otoriter bir tavır içinde olduklarını da gözlemliyorum. Benim ODTÜ'deki deneyimim, ara siyasal rejimlerin hüküm sürdüğü dönemler dışında, yöneticilerin birçok durumda seçilmiş meslektaşlar olmasının bir yansıması olarak, karar süreçlerinin aşağıdan yukarıya işlediği, paylaşımcı bir nitelik taşıdığı olumlulukla biçimlendi. Bu ortamda öğretim elemanları kendilerini, birçok diğer çalışma alanlarının aksine yöneticilerin doğrudan denetimi olmaksızın zaman kullanımı ve çalışma temposu başta olmak üzere alabildiğince özgür bir ortam içinde buldu. Bu ortamda denetim, özdenetim anlamına geldi. Öğretim üyeleri, başarımlarını öncelikle kendileri test etme durumunda kaldı. Başarımları üst düzeye çıkanlar çeşitli biçimlerde ödüllendirilirken diğerleri bir ölçüde meslektaşlarının dolaylı denetimine tabi oldu ve geri planda kaldı; zaman içinde meslektaşlarının ve öğrencilerinin gözünde silinip soyutlanmış oldu. Dönem sonlarında rektörlükler aracılığıyla yapılan ve giderek yaygınlaşan öğrenci değerlendirmeleri de çeşitli eksikliklerine karşın bu dolaylı denetim sürecinde etkili bir rol oynadı.

Araştırma ve yayın alanına gelince, birkaç noktanın özellikle vurgulanması gerekir. Öncelikle vurgulamak istediğim bir nokta, araştırma sürecinde ülkenin içinde bulunduğu koşulların ve temel sorunların dikkatle incelenmesi, konulara hâkim paradigmaların içine saplanıp kalmadan çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşılmasıdır. Örneğin, iktisadi düşünceler tarihindeki uzun dönem kırılmalar dikkate alındığında son kırk yılda, birçok diğerleri gibi ülkemizi de yaygın bir biçimde sarıp sarmalayan neoliberalizmin görece kısa bir dönem oluşturduğu ve ilelebet sürüp gidemeyeceği gözlerden uzak tutulmamalıdır.

En temel bir sorun olarak son yıllarda çeşitli vesilelerle ülkemizin gündemini de işgal eden intihal (akademik hırsızlık) konusuna dikkat çekmek isterim. Araştırmacılar arasında paylaşım ve işbirliği her yönüyle özendirilmeli, ama intihal hariç. Başka yazarların görüşlerine başvurulduğunda kaynak göstermemek, alıntılanan bölümler tırnak içine alınmadan ve yazarlarına atıfta bulunmadan başkalarının çalışmalarından yararlanmak akademik hırsızlık anlamına gelir. Bu konuda, belki biraz ayrıntı olarak görülebilir ama farkına varılmadan gayet masumane yapılan bir başka ihlale de işaret etmek isterim. Bir kitabın ve-

ya makalenin sonunda "Yararlanılan Kaynaklar" başlığıyla kaynakları sıralamak da akademik usullere aykırıdır. O çalışmada kimden ne bağlamda ve ne kadar yararlanıldığının açıkça belirtilmesi gerektiği için metin içinde atıfta bulunulan (referans) kaynaklarla sondaki kaynaklar (referans) listesinin birebir tutarlı olması gerekir, ne bir fazla ne bir eksik. Bu konuda son yıllarda dikkat çeken bir başka eğilim yurtdışında yayımlanan kimi dergilerin salt ticari kaygılar güderek makaleleri yeterli hakemlik sürecinden geçirmeden para karşılığı yayımlama eğilimine girmeleridir. Yazarların, çalışmalarını yayımlanmak üzere gönderdikleri dergiler konusuna da özen göstermeleri önemlidir.

Araştırma konularının seçiminde mümkün olduğunca ülke sorunlarına ve özellikle toplum içindeki dezavantajlı kesimlerin sorunlarına çözüm üretici bir yaklaşımla odaklanmak gerekir. Ulusal ve özellikle uluslararası kuruluşlardan gelecek proje önerilerine aynı bakış açısı ile yaklaşılması, bu kuruluşların öncelikli amaçlarına hizmet eden yönlendirilmiş projelere katılım konusunda son derece titiz davranılmalıdır. Yurtdışında eğitim görenlerin eğitim süreçlerinin sonunda ülkelerine dönmeleri ve bilgi ve deneyim birikimlerini ülkelerinin hizmetine sunmaları da öncelikli bir hedef olmalıdır. Ülkelerinin kendilerine sunduğu olanaklar yeterli olmayabilir, ama yükseköğretim öncesi ülkenin kendilerine sunduğu maddi ve manevi değerler asla göz ardı edilmemelidir. Beyin göçünün yabancı ülkelere net bir kaynak transferi olduğu, ülkesine geri dönüp hizmet veren her bir gencin, haklı olarak şikâyet edilen birçok olumsuz koşulun iyileşmesine tek başına bile kayda değer bir katkı sağlayacağı ve yurtdışındaki akademik olanaklardan yararlanmanın içinde bulunduğumuz iletişim çağında şimdi çok daha kolay olduğu unutulmamalıdır.

Meslektaşlar arası ilişkilerde ön planda tutulması gereken bir nokta, özellikle aynı/benzer konularda çalışan akademisyenlerin birbirlerinin çalışmalarına gösterdikleri ilgidir. Bir araştırma programında birlikte çalışma olanağı bulunmadığı durumlarda bile, istendiğinde meslektaşların çalışmalarını dikkatle okumak ve görüş bildirmek öncelik verilmesi gereken uğraşlardan biri olmalıdır. Bu bağlamda, kitap eleştirisi yazma alışkanlığının artması, ülkemizde bu alanda duyulan eksikliğin giderilmesine katkıda bulunacaktır. Ulusal ve uluslararası dergilerden, uzmanlık alanınızdaki dergilerden hakemlik isteği geldiğinde olumlu yanıt vermek de meslektaşlar arası dayanışmaya ve kendi içinde etkileşen bir akademik topluluğun oluşmasına katkıda bulunacaktır. Dergilerin yayın kurulu üyeliği ve editör yardımcılığı/editörlük gibi görevler bir akademisyen için çok büyük bir fırsattır. Dergiye gönderilen makalelerin incelenmesi ve yayına hazırlaması sürecinin, ortaya çıkan akademik ürünün toplumsal katkısı yanında bu süreçte pay sahibi akademisyenlere de hiç kuşku yok ki bilimsel katkısı olacaktır. Bunun gibi, özellikle kendi alanınızdaki seminerlere ve kongrelere katılmak, mümkün olduğunca yapılacak sunumlar hakkında önceden bir miktar okuma yapmak, sunum ve tartışmalara yorum yaparak ve/veya soru so-

rarak katılmak zaman içinde öğretim elemanının bilimsel gelişmesine sayısız yarar sağlayacaktır.

Farklı üniversitelerde kendi alanınızda çalışan meslektaşlarla temas kurmak ve bu teması bilimsel ortaklıklara taşımak da önemli bir hedef olmalıdır. Zaman içinde bu teması, üniversitelerin kongrelere katılım destekleri ve TÜBİTAK ve TÜBA gibi kuruluşların sağlayacağı mali destek ve bursların yardımıyla uluslararası düzleme taşımanın yararları açıktır. Kamu kesimi içindeki uzmanlar da uygulamadaki değerli deneyimleriyle bu tür işbirliği ve ortaklılıklara önemli katkılarda bulunabilir. Çalışmalarınıza bireysel ve kurumsal katkıda bulunanlara yayın aşamasında teşekkür etmek bir alışkanlık haline getirilmeli ve bu konuda olabildiğince cömert davranılmalıdır.

Üçüncü uğraş alanı olarak, *toplumsal katkı konusuna* gelince, bunu ilk aşamada bölüm, fakülte ve üniversite ekseninde ele almak gerekir. Bu üç katmanda, yönetici olarak ve çeşitli alanlarda oluşturulan komisyonlarda görev almaktan kaçınmamak gerekir. Burada üç noktaya özen gösterilmelidir: Öncelikle, önerilen görevdeki birikim/yetkinlik derecenizi ve o alana katkı yapma potansiyelinizi dikkatle gözden geçirmelisiniz. İkinci nokta ise özellikle yönetim görevinin, öncelikli uğraşlarınız olması gereken eğitim ve araştırma görevlerinizi aksatmaması ve süreklilik kazamamasıdır. Üçüncü ve belki en önemli nokta, özellikle bölüm başkanlığı, dekanlık ve hatta rektörlük gibi görevlerin salt idari görevler olarak değerlendirilmeyip özünde akademik görevler olarak görülmesidir. Ülkemizde bu kademelerde görev alan meslektaşlarımızın zamanlarının büyük bir bölümü idari sekreter(ler)in rahatlıkla yerine getirebileceği uğraşlardan oluşmakta ve son derece verimsiz kullanılmaktadır. Oysa bu yöneticilerin temel görevi ilgili birimlerin insan gücü planlamasını yapmak, ders programlarını iyileştirmek, araştırma programlarına yön vermek, birimlerin ulusal ve uluslararası düzlemlerde sesinin daha çok çıkmasına, tanınırlığının artmasına katkıda bulunmak olmalıdır.

Farklı medya organlarından uzmanlığınıza başvurulduğunda da yukarıdaki birinci nokta öncelik kazanmalı, ânında bilgilendirme yapmak yerine gerektiğinde o konudaki bilgilerinizi tazeleyebilme ve güncelleyebilmek için süre istemelisiniz. Günümüzde bazı meslektaşlarımızın gece geç saatlere kadar uzun sürelerle ekranda görünmeleri, uzmanlık alanlarının dışında görüş sunmaları, zaman zaman polemiğe, hatta sert kişisel tartışmalara girmeleri meslekî saygınlıklarını zedelemekte, hatta araştırma/yayın ve eğitim etkinliklerine ayırabildikleri zamanın izleyicilerin bir bölümü tarafından için için sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle kurum dışındaki etkinliklere katılım konusunda son derece seçici davranılmalıdır.

Meslektaşlarımıza akademik çalışmalarının dışındaki merak/uğraşı alanları sorulduğunda alınan yanıt birçok durumda "Başka bir şeye vakit bulamıyorum," olur. Bu yanıt, ülkemiz koşullarının çeşitli zorlukları dikkate alındığın-

da birçok durumda haklı bulunabilir. Ancak bu durum, başta asistan desteği olmak üzere birçok bakımdan daha iyi koşullara sahip Batı üniversitelerindeki meslektaşlarımıza kıyasla yine de bir tezat oluşturmaktadır. Kanımca iyi bir zaman planlaması yapıldığında eğitim ve araştırma işlevlerinin hakkınca yerine getirilmesi yanında edebiyat, sinema, tiyatro, konser, spor ve seyahat gibi uğraşlara da zaman ayrılabilir. Akademik çalışmaların daha verimli olmasına hiç kuşku yok ki katkıda bulunacak bu uğraşlar yanında en az bir yabancı dile hâkim olup onu zaman içinde geliştirmeye çalışmak, bir ulusal, bir de yabancı gazeteye internet olanaklarını kullanarak göz gezdirmek günlük alışkanlıklar arasında yer almalıdır.

Zaman kullanımı derken dakikliğin bir uygarlık göstergesi olduğu unutulmamalıdır. Ders saatlerine uymanın ve sınav sonuçlarının kısa sürede ilan etmenin ötesinde hakemliklerin, editörlere makale teslimininin, öğrenci ve meslektaşlar için yazılması istenen referans mektuplarının belirlenen süreler içinde tamamlanması ve konuşmacı olunan panellerde oturum başkanının verdiği süreye uyulması esastır.

Benim de örnek aldığım akademisyenlerin üç kişisel özelliğinin ön plana çıktığına tanıklık etmişimdir. Bunlardan birincisi mizah anlayışına/duygusuna sahip olmaktır. Özellikle sınıf ortamında, güler yüzlü bir ciddiyete sahip olmak öğrenme sürecine renk katar, onu kolaylaştırır. Ancak sınıf ortamında kişisel tutkuların ve aidiyetlerin aktarılmasında, bu açılardan kendi içinde farklılıklar gösteren öğrenci kitlesinin duyarlılıklarına özen gösterilmelidir. İkinci nokta, akademisyenlerin gerek meslektaşları gerekse öğrencileriyle ilişkilerinde alçakgönüllülükten hiç ayrılmamaları, iç içe geçmiş dairelerde olduğu gibi Türkiye'de ve yurtdışında daha donanımlı ve daha üretken meslektaşların bulunduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Yine bu bağlamda yurt içinde ve dışında yer yer birçok kurumu için için kemiren iç çekişmelerden ve gruplaşmalardan uzak durulmasının, meslektaşların birbirinin başarısından kıvanç duyduğu, kişisel bir başarının o kişiyle birlikte bütün kurumu yücelten bir nitelik taşıdığının bilincinde olan bir akademik topluluğa ulaşmanın önkoşulu olduğu hep akıllarda tutulmalıdır.

Öğrencilerimizin meslekî yaşam merdiveninin henüz alt basamaklarında olduğu, bizlerin temel görevlerinden birinin onların gelişmesine katkıda bulunarak olabildiğince üst basamaklara çıkmalarını desteklemek olduğu göz ardı edilmemelidir.

Üçüncü ve son özellik medeni cesaret sahibi olmakla, haksızlıklar karşısında suskun kalmayıp gerekli tepkiyi göstermekle ilgilidir. Bu konudaki eksikliklerimiz uzun yılların kötü deneyimlerine dayandığı için giderilmesi kaçınılmaz olarak zaman alacaktır. Medeni cesaret eksikliği öğrencilerimizin derse katılma ve soru sorma konusundaki çekingenliğinden, dersin gidişatı ile ilgili olarak söz hakkı tanındığında suskunluğundan da gözlenebilir. Kurumsal aidiyet giderek

zayıflamakta, bölüm ve fakülte düzeyinde yapılan akademisyen toplantıları da katılım ve tartışmaların canlılığı açısından istenen düzeyin çok altında kalabilmektedir. İfade özgürlüğünü kısıtlayan baskıcı siyasal ortamın da etkisiyle akademik toplulukların derin bir sessizliğe büründüğü görülmektedir.

Bu durumu hem kurumsal hem de kişisel düzlemde gözlemlemek mümkündür. Kurumsal düzlemde bu durumun en çarpıcı örneği ülkemizdeki apaçık hukuk ve insan hakları ihlalleri karşısında sayıları neredeyse günbegün artan hukuk fakültelerinden ses çıkmamasıdır. Öte yandan bir bildiriye imza attılar diye, normal yasal süreç işletilmeden meslek yaşamlarına son verilen, bunun ötesinde pasaportlarına el konulup yurtiçinde âdeta bir açık cezaevine hapsedilen yüzlerce bilim insanının karşı karşıya kaldığı bu vahim tablo karşısındaki tepkisizlik, bireysel düzlemde "aydın sorumluluğu" ile bağdaşmayan bir tutumdur.

Üniversiteler tabii ki özgür olmalıdır ama bu özgürlüğün üniversite içinde ve dışında kalan kitlelerin özgürlüğüne, insan haklarına, barışa ve bütün kurumlarıyla demokrasiye sahip çıkma, ülke içinde ve küresel düzlemde fırsat eşitliğini, yoksul ve dışlanan kesimlerin haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunma zorunluluğunu da kapsadığı göz ardı edilmemelidir. Akademik dünya, var olan eksikliklerine karşın bu doğrultuda ilkeli ve kararlı bir tutum izlemeyi olanaklı kılan en uygun ortamı oluşturmaktadır. Öte yandan eleştiri ve tepkinin içeriği kadar üslubu ve şiddetten uzak durması da önemlidir. Eleştiri yıkıcı değil, yapıcı olmalıdır.

İzlenecek ilkeli ve kararlı yolun da önemli birkaç önemli unsuru vardır. Kayırmacılığın had safhada olduğu ülkemizde dostluk ve iş ilişkilerinin birbirine karıştırılmaması öncelikli bir hedef olmalıdır. Akademik atama ve yükseltme süreçlerinde liyakat esas alınmalı, eş dost ilişkilerine asla yer verilmemelidir. Jüri görevi kutsaldır, dış etkilerden mutlaka arındırılmış olarak yerine getirilmelidir. Aynı durum bilimsel dergilere sunulan makalelerin değerlendirilmesindeki hakemlik süreci için de geçerlidir. Jüri ve hakem raporları ilgili dosyalar titizlikle incelendikten sonra nesnel ölçütler esas alınarak yazılmalıdır. Çalışılan kurumun uzun yıllar sonrasında oluşan köklü geleneklerini özenle korumak ve geliştirmek; kurumun çıkarlarını kişisel çıkarların üzerinde tutmak, özellikle görevini titizlikle yerine getiren çalışkan ve üretken akademisyenlerin en temel ilkeleri arasında olmalıdır.

Sonuç olarak, akademisyenliğin, ciddiye alındığında son derece saygın ve manevi doyumu çok yüksek bir meslek olduğunu söyleyebilirim. Zorlukları tabii ki vardır, hatta birçok mesleğe kıyasla daha zordur. Kesin mesai saatleri yoktur, akşamları ve sabahın erken saatlerine kadar, hafta sonlarında, yaz tatillerinde çalışmak zorunda kalabilirsiniz. Ama seve seve yapıldığında zamanın nasıl geçtiği anlaşılmaz. Bir de bakmışsınız, mesleğe ilk adım attığı öğrencilik yıllarında karşılaştığınız bir genç, ülkenin önemli kuruluşlarından birinin başında,

bir önemli üniversitesinin kadrosunda, televizyonda ülkenin geleceğine ilişkin önemli tezler öne sürüyor. Bunların ve yayınlarınızın başkalarının akademik gelişmesine bir ölçüde katkıda bulunduğunu görmenin manevi hazzı tarif edilemeyecek kadar büyük olacaktır.

Yukarıdaki değerlendirmelerimin ve önerilerimin her biri tabii ki tartışmaya açıktır. Her akademisyenin kendi yolunu kendi deneyimleri ışığında belirlemesinden daha doğal bir şey yoktur. Genç meslektaşlarıma bol şans, sağlık ve mutluluk dileyerek bitireyim.

Aleviliği özneleştirmek

MEHMET ERTAN*

HÜSEYİN KIRMIZI
YASA'DAN BUYRUK'A: HAK KURAMI VE ALEVİLER
İLETİŞİM YAYINLARI, 2020, 158 SAYFA

Alevilik literatürü söz konusu olduğunda bu alanda yürütülen çalışmaların üç ana disiplin içinde hareket ettiğini gözlemleyebiliriz. Bu disiplinlerin en hacimlisi farklı zaman dilimlerine odaklanarak Aleviliğin tarihini konu edinen tarihsel çalışmalardır. İkinci disiplin sosyoloji çalışmalarıdır. Bu çalışmalar dışa kapalı kırsal bir yaşam örüntüsü üzerine bina edilmiş olan geleneksel Aleviliğin, kentleşme süreci ekseninde kentsel alanlarda nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamaya odaklanır. Alevi dernekleri üzerinden ya da yurttaşlık kavramı ekseninde Aleviliğin siyasi görünümünü konu edinen siyaset bilimi çalışmalarıysa, ilk iki alana göre daha az hacim kaplamakla beraber, literatürün büyüyen yeni bir çalışma sahası olarak göze çarpar.

Aleviliği konu edinen ama Alevilik çalışmalarının içerisinde yer verilip verilemeyeceği tartışmalı olan bir diğer saha da Aleviliğin temel metinlerini teolojik bir okumaya tabi tutan ilahiyatçılardan gelir. İlahiyatçıların çalışmalarını tartışmalı kılan Aleviliğin tarihini, sosyolojisini ya da siyasi konumlanışını anlama çabasından ziyade Aleviliği temel metinleri üzerinden nesneleştirerek onu İslam dairesi içinde bir yere yerleştirme çabası gütmesidir.

(*). Öğretim. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Alevilik literatürü genel anlamıyla incelendiğinde göze çarpan noktaysa Aleviliğin temel metinlerine ilişkin araştırma sahasının daha çok ilahiyatçılara bırakılması, ilahiyatçılarınsa bu sahada Aleviliği nesneleştirerek kullandıkları metinleri ikincilleştirmeleridir. Yakın zamanda İletişim Yayınları'ndan çıkan Hüseyin Kırmızı'nın *Yasa'dan Buyruk'a: Hak Kuramı ve Aleviler* başlıklı çalışması Alevilerin temel metinlerinden birini, İmam Cafer Buyruk'unu, bir siyaset felsefesi okumasına tabi tutarak incelemesi bakımından öncü bir nitelik taşıyor. Çalışmanın öncülüğü yalnızca Alevilerin temel metinlerinden biri olan Buyruk'u ilahiyat değil, siyaset felsefesi okumasına tabi tutmasından kaynaklanmaz. Çalışmanın önsözünde Ayhan Yalçınkaya'nın da belirttiği üzere Kırmızı bu kitapla Aleviliği konuşmak yerine Aleviliği konuşturma yolunu seçiyor. Hak kuramları ekseninde yürütülen teorik tartışmaların süzgecinden Aleviliğe bakmayı değil, Aleviliğin temel metinlerinden birini hareket noktası olarak oradan hak kuramlarına bakarak Aleviliği özneleştirmeyi amaçlıyor.

Yasa'dan Buyruk'a insan hakları ve Alevilik arasındaki ilişkiyi siyaset felsefesi perspektifinden bakarak tartışmaya açıyor. İnsan hakları kuramı, devletli bir toplumu veri alarak devlet karşısında bireyleri haklarla donatmaktadır. Peki, eşitsiz ilişkiler içinde toplumdan ayrışmış bir siyasi iktidarın yönetimi altında yaşamayan, iktidarı kendisinin de parçası olduğu topluluğun içinde deneyimleyen –en azından geleneksel– Alevilik için insan hakları kavramı nasıl tartışılabilir? Başka bir açıdan bakacak olursak, devleti referans alan bir hak sahipliği nosyonuna karşı kurucu ilkelerini devleti hesaba katmadan formüle eden Aleviler insan hakları kavramının gelişimine ne gibi teorik imkânlar sağlayabilirler? Kırmızı'nın çalışması bu sorular üzerine

bina ediliyor ve bu sorular üzerine verimli bir tartışma yürütüyor.

Kırmızı, çalışmanın giriş kısmında insan hakları kuramının gelişimine ilişkin tarihsel ve felsefi bir arka plan çiziyor. Bu etraflı tartışma insan haklarının ontolojik bir çelişkisini ortaya koyar, çünkü insanın, insan olmaktan kaynaklı sahip olduğu insan haklarından yararlanabilmesi için insan olması yeterli değildir. Bu karmaşık denklemi biraz daha basitleştirmek gerekirse: İnsan haklarından yararlanmanın şartı insan olmak değil, bir devletle aidiyet ilişkisi kurmak, yani bir devletin yurttaşı olmaktır. Mevcut insan hakları kuramcıları da devletin insan hakları nosyonu içindeki kurucu rolünü veri almakta ve devleti referans almayan bir topluluğun insanı nasıl konumlandırdığını anlamaya çalışmamaktadır.

Yasa'dan Buyruk'a kitabının insan hakları kuramı literatürüne yönelik felsefi katkısı da burada ortaya çıkıyor: iktidarın topluluğa dışsal bir devlet aygıtında cisimleşmediği, topluluğun içinde olduğu durumlarda, insanın kendisinin de bir parçası olduğu sosyopolitik güç ile nasıl bir hak ilişkisi kuracağını Alevi topluluklarını örnek alarak tartışmaya açmak.

Çalışmaya adını veren Yasa kavramıyla bir topluluğu topluluk olarak var eden kurucu ilkeler kast ediliyor. Kırmızı, bir siyasi iktidar tarafından homojenleştirilmediği için, Alevi toplulukların hakkında kesin ifadeler kullanılması güç bir muğlaklığı içlerinde barındırdığını, ama onları Alevi olarak nitelendirmemize de imkân tanıyan eşitlikçi kurucu ilkeleri, yani Yasa'sı olduğunu belirtir. Bu Yasa'nın izlerini de Aleviliğin temel referans kaynaklarından biri olan İmam Cafer Buyruk'unda şu üç başlı eksende ele alır: Kırklar Cemi, Pirlik ve Rıza. Bu üç pratiğin Alevi toplulukların eşitlikçi Yasa'sını nasıl kurduğu ve yeniden ürettiği kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde tartışmaya açılıyor.

Kırmızı'nın kısaca bu şekilde özetlenebilecek çalışmasının önemli iddialarından birinin Aleviliği insan hakları kuramları ekseninde okumadan onu temel metinlerinden birine referansla konuşturarak özneleştirmek olduğu belirtilmişti. Bu iddiayı zayıflatansa, İmam Cafer Buyruk'unun çalışma içinde sıklıkla referans verilen Pierre Clastres'in *Devlete Karşı Toplum* başlıklı kitabının süzgecinden geçirilerek okunması ve bu aşırı okuma sonucunda da konuşturulanın Buyruk mu yoksa *Devlete Karşı Toplum* mu olduğunun kimi zaman belirsizleşmesidir. Kırmızı, insan haklarından Aleviliğe değil, Alevilikten insan haklarına bakmaktadır ama Aleviliğe de öncelikle Clastes'in devletsiz toplum kavramından bakmaktadır. Tabii ki Buyruk'u sosyal bilimler literatürünün birikimiyle okumak, yapılan okumayı zenginleştirecek bir değerlendirme alanı sunar. Ama burada kastedilen aşırı okuma kimi yerlerde Buyruk'a taşımadığı iddiaları da yükleyebilmektedir.

Bu aşırı okuma pirlik, mürşitlik ve dedelik üzerine yapılan analizlerde ortaya çıkar. Kırmızı, Buyruk'ta resmedilen toplumsallığın kendi dışında cisimleşen bir iktidar mekanizması öngörmediğini belirtir. Pirlik ve dedeliğin bu anlamda dışsal bir iktidar mekanizması olmadığını anlatırken de Buyruk'tan yola çıkarak pirliğin üç temel vasfını şu şekilde sıralar: (1) pir öncelikle peygamber soyundan gelmelidir; (2) pir bilgi sahibi olmalı ve hakikatle yol sürmelidir ve (3) pir kendi sözlerini kullanamaz, sadece Kuran'a referansla konuşabilir (Kırmızı, 2021: 113). Kırmızı pirin peygamber soyundan gelmesi şartının aslında grup içi iktidar mücadelelerini engelleme amacı taşıdığını, bu sayede herkesin pirlik iddiasıyla ortaya çıkabilmesinin engellendiğini belirtir. Ama pirlik için bu yeterli şart değildir, ayın zamanda hakikat yolu sürecek derecede ilim sahibi olmak

da gerekir. Üstelik pirin kendi sözünün olmaması ve sadece Kuran'a referansla konuşabilmesi de pirin bir muktedir, bir uygulayıcı değil, hatırlatıcı olduğunu göstermektedir. Dedeler ve pirler devletin olmadığı toplumsal ilişkiler ağında eşitlikçi Yasa'yı konuşturan kişilerdir. Kırmızı bu noktada pirden beklenenin Yasa'yı uygulaması değil, hatırlatması olduğunu, çünkü Yasa'yı uygulayacak olanın toplumun kendisi olduğunu özellikle belirtir. Buyruk, piri bir uygulayıcı kılmayarak pirlik makamını toplumu yöneten bir ayrıcalık makamı olmaktan çıkarmıştır. Pirlik bir ayrıcalık değil, Yasa'yı konuşma ve topluma hatırlatma vazifesidir.

Burada konuşturulan Buyruk değil de *Devlet'e Karşı Toplum* gibi durmaktadır. Clastres bu çalışmasında devletsiz topluluklarda kabile şefinin neden topluma dışsal bir iktidar mekanizması haline gelmediğini anlatırken kabile şefinin tek niteliğinin teknik becerileri olduğunu ve saygınlığından başka hiçbir gücü olmadığını belirtir. Toplum da şefin sahip olduğu saygınlıktan bir siyasal iktidar üretememesi için onu sürekli kendi denetini altında tutar (Clastres, 2006: 176). Kırmızı da pirlik kurumunu ele alırken Clastres'in lensinden Buyruk'u analize tabi tutmaktadır. Halbuki pirliğin sadece liyakate değil, aynı zamanda soya da dayalı olması, bu makamı herkesin ulaşabileceği bir post olmaktan çıkarır. Clastres'in kabile şefinden farklı olarak Alevi topluluklarında pir olmak sadece saygınlıkla ve hakikat üzerinde düşünmekle kazanılacak bir mertebe değildir. Hatta belirleyici ilkesi öncelikle peygamber soyundan geliyor olmaktır. Bu "seçilmişlik" de pirin otoritesinin toplumdan bağımsızlaşmasının önünü açar. Burada pirin otoritesi tabii ki topluluğu topluluğun dışına ve üstüne çıkarak denetleyen bir devlet otoritesi gibi dışsal değildir, ama Kırmızı'nın resmettiği gibi sadece Yasa'nın sözcüsü olan bir pir de yoktur. Çünkü sahip olduğu soy bağı, Alevi dedesine kendisini sınırlandıran toplumsal mekanizmaların varlığına rağmen "göreli bir özerklik" kazandırmıştır. Bu göreli özerklik Alevi dedesini bir proto-devlet mekanizmasına çevirmez, ama ona Alevi toplumsallığı içinde özek bir iktidar alanı sunar. Bu iktidar da sadece Yasa'yı konuşturmasından kaynaklanmaz, çünkü sahip olduğu soy bağı ona Yasa'nın icrasında da ayrıcalıklı bir rol tanır. Kırmızı'nın ifadesiyle dile getirecek olursak dedelik sadece bir vazife değildir, aynı zamanda bir haktır.

Kırmızı'nın Buyruk'a yönelik bu aşırı okumasını bir eleştiri olarak saklı tutmakla beraber, *Yasa'dan Buyruk*'a, İmam Cafer Buyruk'una yönelik getirdiği siyaset felsefesi okumasıyla, Aleviliğin içinde barındırdığı imkânlara dair verimli bir tartışma sahası açmaktadır. Kırmızı'nın temel tezi insan haklarının devletli bir toplumu esas alarak formüle edildiğiydi. İnsan ile devlet arasındaki eşitsiz ilişki yüceleştirilmiş bir devlet karşısında insanın da güçlendirilmesine ihtiyaç duymuş ve sonucu da insan hakları olmuştur. Halbuki Buyruk'ta çizilen Alevi toplumsallığı, toplumun üstünde yer alan bir siyasi mekanizmayı referans almayan bir eşitlikçi bir toplum tasarımı ortaya koymaktadır. Kırmızı Alevi toplulukların devlet gibi toplumdan bağımsızlaşarak onun üstüne yerleşen bir siyasi mekanizma yaratmaksızın, toplumun kurucu ilkeleriyle yönetildiğini iddia ederken haklıdır. Anadolu'da kırsal ve yarı-göçebe topluluklar arasında şekillenmekte olan bir halk dini, Safevi düşüncesinin etkisiyle merkezine Ali fikrini alarak olgunlaşmaya başlamış, bu toplulukların Yavuz Sultan Selim zamanındaki katliamlardan kurtulabilmek için sosyal ve coğrafi açıdan izole bölgelere çekilmeleri de Aleviliğin sosyal mekanizmalarının şekillenmesini sağla-

mıştı. Bu haliyle de Aleviliğin sosyal mekanizmaları, Alevilerin yaşamlarını devlet tarzı bir dışsal otoriteye ihtiyaç duymaksızın kendi grup içi sosyal ve beşeri kaynaklarıyla sürdürebilmesini amaçlamaktadır (Bodrogi, 2014: 38-39).

Burada kastedilenin Alevilerin devlet otoritesini tanımaması değil, geleneksel Aleviliğin devlet tarzı bir dışsal otoriteye ihtiyaç duymadan kendi grup içi ilişkilerini eşitlikçi kurucu ilkelerle düzenlemeye çalışması olduğu ortadadır. Buyruk'ta çizilen Alevi toplumsallığı, toplumun üstünde yer alan bir siyasi mekanizmayı referans almayan eşitlikçi bir toplum tasarımı ortaya koymaktadır. Kırmızı'nın tabiriyle Aleviliğin eşitlikçi Yasa'sı olarak nitelendirilebilecek bu toplumsallık devlet tarzı bir dışsal otorite mekanizmasının oluşumuna engel olur. Yasa, hak ve sorumluluk veya özgürlük ve yasaklar gibi ikilikleri aşan bir bütüncüllük içinde insanı haklarıyla donatmadan onun hak ettiği yücelik üzerine bina edilmiş bir toplumsallık sunmaktadır. Bu toplumsallık, Aleviliğin toplumsal örgütlenme modelinin hak kavramına sağlayabileceği felsefi/normatif katkılara dikkat çekmesi ve bu alanda yürütülecek müstakbel çalışmalar için kapıyı aralık bırakması bakımından önemlidir.

Bu kitap eleştirisi de *Yasa'dan Buyruk'a* kitabının taşıdığı potansiyele işaret ederek, bunu da kitabın yurttaşlık kavramını üzerine düşündürdüklerini tartışmaya açarak sona erecektir. Kırmızı'nın Alevilik okuması, Aleviliğin yurttaşlık kavramının gelişimine sunacağı potansiyel katkılara dair ne söyleyebilir? Engin Işın ve Patricia Wood (1999: 4) yurttaşlık kavramını bir ulus-devlete bağlılığın getirdiği hak ve sorumluluklar ekseninde okumaktan çıkararak bireylerin ve grupların mevcut haklarını geliştirebilecekleri bir pratikler bütünü olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizerler. Bu tarz bir yurttaşlık yorumunun geliştirilmesiyse evrenselcilik ve tikelcilik arasındaki gerilimin aşılmasıyla mümkün olabilir.

Tikellik ve evrensellik arasındaki gerilimi aşma çabası Seyla Benhabib'in de insan hakları üzerinde düşünürken üzerinde durduğu noktalardan biridir. Benhabib (2011) Arendt'in haklara sahip olma hakkını bir çıkış noktası olarak alır ama Arendt'in hakkı bir siyasi topluluğun üyesi olmak, daha açık bir ifadeyle bir devletin yurttaşı olmakla sınırlandırdığını belirtir. Benhabib'in önerisi hak kategorisinin öznesini bir devlete mensubiyet olmaktan çıkarmak ve sadece insan olmasına odaklanmaktır. Bugün ütopik gözüken bu önermenin yaptığı vurgu yurttaşlık kategorisini ulus-devletin sınırlarının çıkararak hem yerelleştirmek hem de evrenselleştirmektir; hatta bir adım daha atacak olursak devletsizleştirmektir. Aslında Kırmızı'nın *Yasa'dan Buyruk'a* kitabının içinde Arendt'e yaptığı eleştiri ile Benhabib'in Arendt okuması arasında ciddi benzerlikler vardır. Benhabib'in çözüm önerisi de Kırmızı'nın yaptığı Buyruk okumasının, bugün ütopik gibi gözüken ulus-devletten koparılmış yeni bir yurttaşlık okumasına teorik katkılar sunabileceğine işaret etmektedir.

Alevi hareketi, sosyal hareketlerin kültürel kimliklere referansla politikleştiği kimlik siyasetleri çağının ürünü olmasına rağmen, kendi tikelliğinin tanınmasına yönelik klasik bir tanınma siyaseti gütmek yerine Alevi olanların Alevi olmayanlarla eşit düzlemde kamusal ve siyasi hayata katılmasına imkân tanıyan bir eşit yurttaşlık söylemiyle politikleşmeyi tercih etmiştir. Bu anlamda Alevi hareketi, yurttaşlığın farklılık ve eşitlik arasındaki gerilimi çözebilmesine imkân tanıyabilecek bir sosyal hareketliliği temsil etmektedir. Kırmızı'nın yaptığı Buyruk değerlendirmesi Aleviliğin geleneksel metinlerine yönelik yapılacak bir siyaset felsefesi okumasının yurttaşlık

literatürüne devletsiz bir hak kavramının inşası noktasında önemli katkılar sunabileceğini de göstermektedir.

Hüseyin Kırmızı'nın *Yasa'dan Buyruk'a* başlıklı çalışmasının Aleviliğin temel metinlerinden birini siyasal antropolojinin temel tartışma alanlarının süzgecinden geçirerek insan hakları kavramı temelinde açtığı tartışma başlı başına kıymetlidir, çünkü Aleviliğin temel metinlerinden birini siyaset felsefesi okumalarına açan öncü bir nitelik taşımaktadır. Bu kıymetini daha da pekiştiren yukarıda yurttaşlık örneğinde görüldüğü gibi farklı kavramlar ekseninde yeni tartışmaları tetikleme açıklığına sahip bir metin olmasıdır. Bu haliyle de *Yasa'dan Buyruk'a* sadece Alevilik üzerine çalışan sosyal bilimcilere değil, siyaset felsefesi üzerine düşünen araştırmacılara yeni sorular sordurmaya ve önemli açılımlar sunmaya açık bir çalışma olacağa benzemektedir.

KAYNAKÇA

Benhabib, S. (2011) *Dignity in Adversity: Human Rights in Troubled Times*. Polity Press, Cambridge.

Bodrogi, K. K. (2014) *Kızılbaş/Aleviler*, Oktay Değirmenci ve Bilge Ege Aybudak (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, F. haz. (2013) *Buyruk*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Clastres, P. (2006) *Devlete Karşı Toplum*, M. Nedim Demirtaş (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Isın, E. ve Wood, P. (1999) *Citizenship and Identity*, Sage Publications, Londra.

Takdim

Toplum ve Bilim'in akademinin krizine ilişkin dosyasında, "üniversite bileşenleri" arasında yer alan öğrencilerin de değerlendirmelerini ihmal etmemeliydik. Özellikle, yine akademik faaliyetin bir düzlemi olarak öğrencilik deneyiminin dönüşümüyle ilgili tanıklıklara ve sorgulamalara mercek tutmak istedik.

Bu bölümde Halil Ecer'in uzunca değerlendirmesinin yanında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden yakın yıllarda mezun olmuş beş öğrencinin kısa deneyim muhasebeleri yer alıyor. Ankara SBF'ye odaklanma, buranın "köklü" denebilecek bir geleneği olan bir fakülte olmasıyla, bunun yanında gerek Kanun Hükmünde Kararname ihraçlarından gerekse başka siyasi ve idari müdahalelerden göreceli olarak en fazla etkilenen akademik ortamlarından biri olmasıyla açıklanabilir. Elbette, "random" bir odak-grup olarak değerlendirmek de mümkündür.

Üniversitede sessizlik çağı

*Halil Ecer**

Türkiye'de üniversite denilince en kapsayıcı sözcük "yarım" olarak karşımıza çıkıyor. Üniversite, kelime olarak sırtını evrensele dayasa da birden fazla yarımın bir arada oluşu ve sürekli bir geliştirme dürtüsünün hâkim olduğu mecraya da vurgu yapmıştır. "Yarım oluş" bazen öz ve biçim bakımından olumlu anlamlar barındırabilir. Örneğin 1883'te Antoni Gaudí'nim Barselona'da inşa etmeye başladığı fakat tamamlayamadığı ve günümüzde inşası hâlâ devam eden La Sagrada Familia yapısı, yarım kalmanın olumlu yanına vurgu yapmasıyla önemli bir noktada durur. Fakat Türkiye'deki akademinin yarım oluşu La Sagrada Familia örneğinde olduğu gibi iç açıcı değil. Türkiye'de son otuz yıl içerisinde üniversitenin durumu üzerine düzinelerce yorumlamalar ve yine düzinelerce yazın ortaya çıktı. Farklı fikir farklı ideoloji boyutunda ele alındı fakat ortaklaştıkları en önemli nokta üst perdeden mevzunun ele alınmasıydı. Hükümetler, muhalefetler, üniversitede akademik etkinlikte bulunan hocalar vs. öğrenci gözüyle veyahut derdini anlatırken yüksek teoriye ihtiyaç duymayan öğrencinin görüşü, gözlemi, olayı ele alış biçimini hep göz ardı edildi. Oysa üniversite denilince "öğrencinin..." diye başlanır söze, öğrencinin kişilik kazanması, kendi kültürü dışında ilk defa karşılaşmaların yaşandığı, bazı önyargıların silindiği, bunun yerine farklı ideolojik zeminlerin hazırlandığı yerdir. Yani üniversite öğrenci temelli bir tanımdır. Çünkü kuşak yetiştirme aynı zamanda bir yerde mevcut olanın sürdürülmesi ancak öğrenci ile mümkündür.

Metnin amacı öğrencinin nesne değil, özne olarak ele alınması gerekliliği üzerinden ortaya çıkmakta ve öğrencinin gözlemine dayanmaktadır. Yıllardır dile getirilen üniversite krizinin doğrudan muhatabı olan herhangi bir cereyandan kimliksel ve kültürel olarak etkilenen öğrencinin üniversiteye bakışı aynı za-

(*) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

manda mevcut durumda üniversitenin durumunu öğrenci görüngesinde ortaya koyma çabasında olacağım. Bunun için yol haritası belirlerken öğrencinin üniversite algısı, karşılaştığı durum ve yeniden ürettiği durumun dinamikleri üzerine yoğunlaşacağım. Mekânsal olarak üniversite ayrımına gitmemekle birlikte taşra üniversitesinin yoğunluğu daha ön plana çıkacaktır.

Anadolu'da öğrenci-üniversite ilişkisi

Anadolu'da üniversite bir söylem olarak yaşamın her noktasına nüfuz etmiş ve bu söylemin içerisinde yer almak her zaman arzulanan, bir o kadar da zor olan bir durumdur. Anadolu derken kır düşünülmeli, birkaç büyük kent dışında geri kalanların hepsi de dahildir buraya. Anadolu'da yaşayanlar için üniversite iş kapısı, kimlik edinimi, medeniyetin ilk basamağı, kimilerine göre Batı'nın oyunu ahlâksızlık merkezleri, kimilerine göre farklı dünya görüşü, 80'ler Türkiye'sini yaşamış kesimler için "olaylara karışılmaması" gereken bir yerdir. Bu "olaylar" kimsenin net tanımını yapamadığı, bazen özgürlük talebi, bazen baskıya karşı bir mücadele biçimi, bazen ise bizzat üniversitenin gündelik yaşam seyri olabilmektedir. Üniversiteye giden çocuğunu üniversiteden korumak için zihinlere yerleşmiş "olaylara karışma" söylemi günümüzde halen yaygınlığını korumaktadır. Bu haliyle üniversite bazen sakınılması gereken bir düşünce olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Fakat bu sakınılma durumunun analizi esas meseleye götürecektir bizi. Sakınılan şey "ben"de olmayandır. Yani "benin" dışında var olan bir düşüncenin kabul edilmesi veyahut edilmemesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Sakınılması gereken bir durum "dışarıda"dır. Ve Anadolulu için üniversite tam olarak dışarıda olandır. Bu sebeple sürekli bir mücadele alanı olarak zihinlerde yer almaktadır. Eğitim dışında sınıf atlamanın pek mümkün olmadığı coğrafyalar için üniversitenin araç olarak kurumsallaşması söz edilen "yarım oluşun" bir ayağını oluşturmuştur. Diğer ayağı ise metnin ilerleyen bölümlerinde değineceğim akademik etkinliğin bizzat kendisidir.

Üniversite birinci sınıfa başlayan bir öğrencinin beklentisi efsane-hakikat ikiliğine dayanır. Üniversite öncesi üniversite söylemi özgürlüğe ve imkâna vurgu yaparken aynı zamanda üniversiteye giriş sınavının motivasyonunu dünyevi arzuların karşılanmasına da vurgu yapması beklenir. Bu bağlamda üniversiteye yeni başlayan biri hayal kırıklığı ile "kampüse" ilk adımını atarak üniversite atmosferine ayak uydurmaya başlar. Bu hayal kırıklığı üniversite öncesi üniversitenin kutsanması ile ilgilidir. Bu durum tarihsel söylem içerisinde doğru, makbul olarak ele alınmış. Yani üniversitenin kavramsal, tarihsel boyutuna girmeyeceğim fakat üniversite zaten kutsal, önemli, ilerleten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Türkiye'de üniversite söylemi ve pratiği arasında ortaya çıkan derin uçurum hayal kırıklığının sebebidir. Anadolu'da bireyin ehliyete kavuşması ya askerlikle mümkündür ya da üniversiteye gitmekle mümkün-

dür (cinsiyetçi bir yaklaşım ile). Yani bireyin hukuki olarak belirlenen yaş ile veyahut akıl baliğ ile değil, toplumsal tahayyülde aileden uzaklaşarak kendini gerçekleştirmesi beklenir. Bireyin üniversiteye başlaması toplumsallık için ehliyet kazanım yeri olarak da düşünülebilir. Zaten pandemi sürecinde öğrencilerin üniversite yerine evde olmalarından dolayı ortaya çıkan aile içi gerginlikler, Anadolu aile yapısının zamanın belli bir bölümünde çocuklarının evden uzaklaşması üzerine kurulduğunu göstermektedir. Yani çocukların üniversiteye gidip toplumsal işleyişe katılma ehliyetini elde etmeleri hususunda bir yaklaşım söz konusudur.

Anadolu'da öğrencinin üniversite yaklaşımını genel olarak düşünürken kültürel, kimliksel ve içsel çelişkilerin yeniden üretildiği bir çerçeveyi ele almak gerekir. Var olan mevcut düşünüş ve eyleyiş geleneği söz edilen üniversitenin dışarıda oluşu ile yabancılık arz etmiştir. Bu yabancılık hali öğrenci için yeni olanın üretildiği bir anlam doğurur, zaten yabancılık "yeni olana" ayak uydurulmama halidir. Yani yazında yer alan üniversite felsefesi, hocaya[1] (akademisyen) ve hocanın düşünüşüne odaklanmış ve bu düşünce gelenekselleşmiştir. Hoca üniversitede ders vermeye başladığı anda ne yapacağını, nasıl ilerleyeceğini kestirebilir. Fakat öğrencide bu durum tamamen farklı ve karanlık bir yüzle ortaya çıkmıştır. Farklı bir dünyaya gözlerini açar kampüsteki öğrenci, öncesinde sınava yönelik soru bankası kitaplarını çözerken tasarladığı bir dünya değildir kampüs. Öğrencinin bu karanlığa bakışı gözü kapalı kimselerin filin herhangi bir yerine dokunarak fili tanımlamalarına benzemektedir. Öğrencilerin ilk etapta dokunduğu şey öğrencinin geri kalan yaşamını etkilemektedir. Öğrencinin üniversite ile tanışması –son yıllarda internet araçlarının etkisini saymazsak– belirsizlik halidir. Belirsizliğin içine düşen öğrencinin kimlik inşası ve gelecek projeksiyonları akademik etkinliğinin birinci dereceden etkilenenidir. Öğrencinin bölümle veyahut alacağı derslerle ilgili olan bir belirsizlik değil, tamamen üniversite öncesinde oluşturulan üniversite söyleminin pratikte karşılık bulup bulmayacağı ile alakalıdır.

"Yeni Normalde" öğrencinin üniversite neklentileri

> – Hocam, neden üniversitede KPSS'ye yönelik dersler verilmiyor veya deneme sınavları yapılmıyor? Sonuçta üniversite sonrasında bir sınava gireceğiz.
>
> – Böyle saçmalık olur mu? Üniversite bilim üretir, insanın ufkunu açar, kültürünü geliştirir, dershane mi burası?

Yukarıdaki cümleler bir üniversitede tanık olduğum kısa süreli gerginlik yaratan bir diyalogdan. Bu diyaloğun gerginliği bireyler arasında gerçekleşen bir

1 Bu metinde özellikle "hoca" vurgusunu ön plana çıkartacağım çünkü öğrenci gözünde akademisyen araştırmacı olan, hoca ise öğretendir.

gerginlik değil, üniversitenin sorgulanmasını sağlayan, hem hocanın hem öğrencinin bir daha düşünmeye sevk eden bir "aydınlanma" çağrısıdır. Öğrenci gerçekliğinde bakıldığında "haklılık payı yüksek", çünkü bir yere atanabilmek için üniversitede gördüğü derslerle alakası olmayan bir sınava girmesi gerekiyor. Zaten Anadolu ve üniversite ilişkisinde temel motivasyonun atanmak üzere olduğunu dile getirmiştik. Bu durumda öğrencinin isteği gayet yerinde olmakla birlikte bir krizi tetikler. Çünkü hocanın gözünde üniversite yaklaşımı atanma için bir araç değil, tamamen amacın kendisidir. Bu amaç toplumun ve ülkenin kalkınması, gelişmesi ve ideal olana doğru yol alma biçimidir. Akademinin krize girmesinin –elbette siyasi, sosyal ve ekonomik dinamikler çerçevesinde ele alınması gerekliliği fikrini saklı tutarak– ilk kıvılcımı tam bu noktada ortaya çıkmıştır. Farklı amaçlar için bir araya gelen topluluğun (öğrenci-hoca) aynı amaç üzerine düşünme gerekliliğinin suni olarak inşa edilmesi. Yani değinilen diyalogdaki durumda her iki tarafın da haklı olduğu ve aynı zamanda bu haklılığın ortaya çıkarttığı kriz durumu gibi.

Son yıllarda akademik etkinliğin umut vermemesi hocaların öğrenciye vaatte bulunmasını zorunlu kılmıştır, aksi takdirde üniversite ve öğrenci arasında uçurum meydana gelir. Özellikle lisansüstü düzeyinde her hocanın asistanlık sözü verdiği öğrenciler ve yerine getirilmeyen sözler, öğrenci ve hocayı birbirinden uzaklaştırıyor. Neden böyle bir durum yaşanıyor? Hocalar söz vermek zorunda kalıyor çünkü öğrencinin beklentisi var, öğrenci hocadan söz almak istiyor çünkü kendi emeğinin mevcut akademik yaşamda bir anlam taşımadığını fark etmiştir. Bu durum bir ekolü geliştiren hoca ve öğrenci ilişkisinin dışına çıkmaktadır. Yani bir hocanın öğrenci yetiştirmesi gayet makul olandır, burada mesele hocanın fikriyatına, akademik bilgisine veyahut kuramsal yaklaşımına bakılmaksızın, hatta çoğu kez karşı çıkılan yaklaşımın savunucusu olmak, takıye yapmaktır. Kısacası torpil aramaktan başka şansının kalmadığını düşünüyor.

Üniversite, bilginin kaynağını göstermede otorite rolünü üstlenirken hocasından emin olmayan öğrencinin takıye yapmak zorunda kalması öz itibarıyla üniversite krizinin hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Zira "kaynağından emin olmadığın her şeyden kuşku duymak" (Descartes, 2015: 10) şiarı tüm anlamını yitirmekte ve sorgulamanın iflasını doğurmaktadır. Bu sorgulamanın iflası öğrencide farklı stratejilerin geliştirilmesine yol açmıştır. Gerçek yaşamdan –öğrenciliğin bitimi– duyulan kuşkunun ve belirsizliğin dozajı, öğrenciyi daha uzun süre öğrenci olarak kalmaya itmiştir. Örneğin öğrencilik imkânlarından yararlanmak, askerliği ertelemek, kadınların evlenmeyi ertelemek gibi nedenlerden öğrenciliği uzatma stratejisi. Üniversite sonrası hayata kendini hazır hissetmediği için yüksek lisans yapma düşüncesi gibi üniversitenin kendi öz değerlerine aykırı tutum ve davranışların içerisine girmek son yıllarda yaygın bir stratejidir.

Öğrenci ve akademisyen/hoca arasındaki gerilimlerin bir başka boyutu, hocanın üniversiteyi, öğrenciyi eğitilebilir konuma taşımak için bir araç olarak gör-

mesi, bunun yanında öğrencinin ise üniversiteyi eğitimi aldığı yer, kamil olma amacı olarak düşünmesindeki tezatlıkta ortaya çıkmıştır. Modern üniversite her mezununa diploma verirken diploma sahibinin öğrenme ehliyetine sahip olduğunu dile getirmiştir. Fakat öğrenci o diploma ile öğrenim etkinliğini tamamladığını düşünmektedir. Aradaki bu keskin ayrım öğrenci ile hoca münasebetinde görünmez gerginlikler yaratıyor/yaratmıştır. Bu gerginliklerin dozu merkez üniversiteler ve taşra üniversitelerinde farklılık gösterir. Taşra üniversitesinde hocanın özgüveni daha fazladır; aynı zamanda daha cesaretli olarak da karşımıza çıkar (öğrenci gözünde, akademik etkinlikte tam tersi de olabilir). Taşra üniversitesinin bu çelişkili yapısı söz konusu "yarımlıkla" ilişkilidir. Taşra üniversitesine kaynak aktarımı düşük seviyede, rant oluşturma kapasitesi görece daha düşük olması hasebiyle faaliyetlerin tümü eksik imkânlarla gerçekleştirilmek zorunluluğu doğmuştur. Başka bir deyişle taşra üniversitesindeki hocanın özgüveni üniversitenin imkânsızlıklarından beslenmektedir. Bir hoca, aynı anda, ders veren hoca, yönetici, idari işlerden sorumlu kişi, proje yürütücüsü, projede araştırmacı olabilmektedir. Fiilî öğrencisi olmayan bölümün başkanı olabilmektedir. Tüm bu durumlar üniversitenin değil, hocanın kutsanmasına sebep oluyor. Ve bunun sonucunda üniversiteden mezun olan öğrenci öğrenim etkinliğini "kutsanmış" hoca tarafından verildiği algısına kapılarak modern üniversite diplomasının anlamını boşa çıkarmaktadır.

Üniversite ve sessizlik oyunları

Üniversite, kampüsüyle özünü ortaya koyarken kampüs ise salt mekânsal özellikleri ile değil, içindeki insani yaşam formları ile varlığını sürdürür. Bu çerçevede üniversitenin fiziksel yapısı ve öğrenci-hoca birlikteliğini ele almak istiyorum. Mekân ve insan bağlamında üniversite ele alınırken akademik etkinlik ve sosyokültürel etkinlik aynı kefede ele alındığında son yıllardaki değişimi fark etmemiz kolaylaşacaktır. Taşra üniversitesinde hocanın sessizliğe gömülme sürecine kısaca değinmekte fayda vardır. Lisans eğitimime başladığım 2011 yılında üniversitede kamusallığın bayramı kutlanıyordu. Bir yandan üniversite şenlikleri, diğer tarafından her üniversitedeki bölümün/disiplinin kendi rüştünü ispat etme çabaları, siyasal ortamın görece yumuşak olması ve öğrencinin üniversiteye aktif katılımının gerçekleştiği dönemdi. Ilginç bir şekilde üniversitede bahar şenlikleri yavaş yavaş iptal edilmeye başladı. Taşra üniversitesinde bahar şenliğinin anlamı, mevcut çerçevede ulaşılamayacak kültürel etkinliklerin bir hafta içerisinde rektörlüğün desteği ile imkâna kavuşmasıdır. Genellikle sene sonu sınavlarından önce mezunların son kampüs etkinliği, ara sınıf öğrencilerinin ise bir dahaki seneyi bekler vaziyette durduğu çeşitli konserler, gösteriler gibi organizasyonlar bütünlüğüydü. Bahar şenliklerinde yapılacak konserlere davet edilecek sanatçılar öğrenciler tarafından belirlenmekteydi. Sonrasında

rektörlük sanatçıları belirlemeye başladı. Aynı zamanda şenlik sponsorları rektörlük tarafından belirlendi. Daha sonra gece boyu devam eden konser saatleri gece 23:00'e çekildi. En nihayetinde bir daha yapılmadı. Son şenlikte kimse son olduğunu düşünmüyordu fakat öncelerine göre kalitenin düştüğü fark edilmeye başlamıştı. Rektör parayı cebine atıyor dedikodusundan, iktidara yakın sanatçılar geliyor mevzularına kadar konuşulmaktaydı. Fakat esas olan, üniversite içerisindeki yüksek sesin giderek kısılmasıydı.

Öte yandan üniversitedeki hocaların hem derslerde hem de kamusal alanda sesleri gür çıkıyordu. Bunun iki koşulu vardı: birincisi kamusal alanın varlığı, ikincisi öğrencilerin hoca ile konuşabiliyor olması. İlk olarak kamusal alanın iflasından söz etmek yerinde olacaktır. Üniversitede hoca ile öğrencinin karşılaşabileceği ortam sınırlıdır (ilginç şekilde); ya hocanın odası ya fakülte kantinleri ya da varsa balkonlar. Hocanın odası krize girdi, çünkü hocanın odasının bulunduğu koridorda bölüm başkanının odası var ve bölüm başkanı rektörle uyumlu (istisnalar tenzih edilerek), rektör ise iktidar ile uyumlu. Bu bir problem mi? Hayır. Fakat eğer hocalar arasında muhalif olanlar varsa problem başlıyor. Muhalif olanın sindirilmesi mekânsal düzlemde kendini belli ediyor. Hocaların odalarının bulunduğu koridorda bölüm başkanına en yakın oda en sessiz olan odadır, koridorun diğer tarafındaki odalar ise her zaman daha canlı ve geleni gideni daha fazladır. Bu durum esasında gözetleyen gücün sessizleştirme gücünü barındırmaktadır. Yani eğer hoca iseniz ve odanız bölüm başkanına yakın ise ya bölüm başkanı ile her zaman aynı fikirde olacaksınız ya da konuşmayacaksınız. Odalar arasında ses yalıtımı olsa dahi kaygı kendini göstermektedir. Hocaların odasına gittiğimizde konuşmanın ilerleyen bölümlerinde seslerin otomatik olarak alçaldığını fark edebiliyorduk. Sesteki bu alçalma sadece hocanın odasında değil, giderek derste de görüldü, daha sonrasında hoca sessizliğe gömüldü. Hocanın sessizliğe gömülmesi öğrencinin var olan cılız sesini dahi sessizliği bozan etmen olarak görülmeye başlanmasına sebep oldu ve öğrenci sessizliğe gömülmeye başladı.

Bir diğer karşılaşma alanı fakülte kantinleri/kafeterya ve neredeyse her üniversitede mutlaka ün yapmış bir kantindir; bunun sebebi, ortaya çıkarttığı dinamizmdir. On yıllık üniversite gözlemi şunu net olarak gösterdi ki kantinlerde hocaların ve öğrencilerin bir araya gelip muhabbet ettiği üniversiteler hem akademik anlamda hem de kültürel formlar bakımından her zaman en iyileri olmuştur. Öğrenci-hoca arasındaki iletişim kanallarının aktif kullanılması hem hocayı hem de öğrenciyi daima geliştirdi. Fakat taşra üniversitelerinin çoğu bu özellikten mahrum olarak yaşamlarına devam etmektedir. Daha önce değindiğimiz taşra hocasının kutsallaşması onu "avam takımından" uzaklaşmaya itti. Ve öğrenci ile ders dışında karşılaşmaya tahammül edemeyecek noktaya taşıdı (tekraren istisna vurgusunu yapmak gerekir). Hoca-öğrenci arasındaki iletişim koptu. Merkezdeki taşra üniversitelerde de durumun çok farksız olmadığı gö-

rülebilmektedir. Hatta Ankara gibi en merkezî yerde bazı üniversitelerin siyasileşerek apolitikleşmesi söz konusudur. Tezat gibi görünüyor olabilir. Bir ideolojinin arka bahçesi olmaya soyunulduğunda farklılıklara tahammül olmadığı için homojenleşme başlıyor ve daha sonrasında herkesin aynı olduğu yerde savunacak hiçbir şey kalmıyor. Nitekim bu durum öğrenci düzeyinde de görülmektedir. Öğrenciler fişlenme endişesiyle mevcut tekleşmiş bakış açısında (bazı üniversiteler için sol görüş hakimken –sayıları azalsa da– çoğunlukta sağ görüş hakimdir). Her iki üniversitede de karşıt görüşlü öğrenciler propaganda olarak tuvalet kapıları ve duvarlarına yönelmişlerdir. Siyasi atmosferin yumuşaması ile tuvalet kapılarındaki yazıların yoğunluğu azalırken siyasi atmosferin sertleşmesi yazılarda ve yazı şiddetinde artışlar oldu. Bu durum öğrencinin apolitikleşmesine giden süreçtir.

Öğrencinin sessizleşme süreci de hocanınkine benzer bir şekilde gerçekleşti. Hoca ile tartışma yapan, hocasından güç alarak sorgulamalar yapan öğrenci, "birden yazma bunu, başını yakarsın" ifadeleri ile karşılaştı. Hoca öğrenciyi koruma içgüdüsüyle bunu söylüyordu çünkü ilk başta otokontrolünü kendisi yapmak zorunda kaldı. Solcuların ağırlıkta olduğu bölümde sağcılar maruz kaldı, sağcıların çoğunlukta olduğu bölümlerde solcular maruz kal(ıyor)dı. Pandemiyle birlikte uzaktan eğitim sistemi ile biraz durulsa dahi görüşler arasında müthiş düşmanlıklar ve sindirme politikaları gelişti. Öğrenciler dolaylı olarak taraf olmaya zorlandı. Sonrasında taraf olan öğrenciler milis olarak bu mücadele alanına katıldı. Metnin başında söz ettiğimiz hocanın öğrenciye vaatte bulunma hususunun kendine taraftar toplama ve öğrencinin kendini bir tarafa ait hissetme dürtüleriyle yakından ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Bitirirken

Üniversite bütüne vurgu yapar, herhangi bir parçasında ortaya çıkan bir problem geri kalanına sirayet etmekte gecikmez. Çünkü üniversite hem mekânsal hem etkinlik bakımından bir ruh taşımaktadır. Sözgelimi Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğünün (PTT) veya Enerji Piyasası Düzenleme Kurulunun (EPDK) bir ruhu yoktur fakat üniversitenin ruhu vardır. Bu ruh çevresinde gerçekleşen her olaydan olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Üniversite ruhunun sürdürülebilirliği geleneğin sürdürülmesi ve bu sürdürülmenin geliştirilmesine bağlıdır. Bunun için farklı dinamikler mevcuttur. Örneğin üniversiteye gelen öğrencinin kendini özel hissettiği bir ortamın olması dinamiklerden biridir. Hakeza hocanın fikirlerini hiçbir baskı altında kalmadan dile getirebiliyor oluşu yine bu dinamikler içinde sayılabilir. Lisansüstü eğitimimde hocalarla tanışmak için muhabbet ettiğimde geldiğim üniversiteye dayanarak "biz onların çalıştığı konuları çalışmıyoruz burada" gibi anlam veremediğim bir diyaloğun içinde buldum kendimi. Siz kimsiniz? Onlar kim? Üniversitele-

rin, hatta üniversite bölümlerinin farklı ekol olarak fikir üretmekten ziyade karşıtlıklar üzerinde "kendi düşmanını kendi üreterek mücadele yaptığı yanılsamasına" kapılma durumu, Türkiye üniversitesini sonuç doğurmayan mücadeleler sahasına dönüştürmüş durumdadır.

Üniversiteler tarih boyunca sürekli geleceğe dair fikirlerin inşa edilmesi ve geleceği şekillendirmede aktif bir güç olarak var olagelmiştir. Günümüzde dekadansın başlaması söz konusu aktifliğin ortadan kalkması ve hem öğrencinin hem de hocanın "bakalım ne olacak?" yaklaşımı sonucu ortaya çıktı. Üniversite oyun kurucu kimliğini bir tarafa bırakarak kendi içine kapandı. Hocalar puan toplama peşinde, öğrenciler hocadan "el alma" peşinde ya da KPSS ile atanmak için en iyi sınav kursları peşine düşüyor. Herkes karamsarlığın içerisinde gündelik ritüellerini yerine getirmeye çalışmakta fakat ritüeller tamamen gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Yapılan işlerin büyük çoğunluğu göstermelikten öteye geçmemektedir. Çünkü üniversitenin iktidarlar tarafından gözetleniyor oluşunu özümsemiş durumdalar. KHK ile uzaklaştırılan akademisyenler çok konuşuldu fakat üzerinde konuşulması gereken üniversitede kalan akademisyenlerdir. Çünkü her an bir hoca veyahut öğrenci tarafından fişlenebilirsin, her an görevinden uzaklaşma tehlikesi içerisindesin. Bu durumda elbette akademik etkinlikte samimiyetini yittirebilirsin. Yeni bir faaliyet ile risk almak yerine mevcut, onaylanmış akademik etkinlikte bulunmak daha cazip gelebilir.

Son olarak üniversitenin içine girdiği sessizlik hali, öğrencinin yetiştirilmesinde de etkili olmaktadır. Beş senelik bir sessizlik hali içerisinde akademide ilerlemek isteyen bir öğrencinin sessizliğe alışması demek, emekli olana kadar sessizlik teorilerinin anlatıldığı bir ders anlamına gelmektedir. Metnin başında Anadolu insanının üniversiteye giden öğrenciye söylediği "olaylara karışma" söylemi artık akademisyenlerin kendi arasında birbirine söylediği bir söylem haline dönüştü. Bu durumda ya öğrenci akademisyenleşti, ya akademisyen öğrencileşti, ya da üniversite Anadolulaştı.

KAYNAKÇA

Descartes, R. (2015) *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*, S. Sollers (çev.), Say Yayınları, İstanbul.

Fakültenin piyasalaştırılma ve yeniden bürokrasiye dönüş öyküsü

*Ege S.**

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrencilik yaptığım 2014-2020 tarihleri arasında geçen süreci, bir ülkenin ve bir kampüsün tarihsel dönüşümüne tanıklık ettiğimi hissederek deneyimledim. Bu deneyimin kendisine bakmadan önce Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kuruluşundan bu yana değişim ve dönüşüm ile ilişkisine değinmek istiyorum.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, kurulumundan itibaren bürokrat yetiştirme amacı ile tanımlanmaya çalışıldığını görürüz. Ancak bu düşüncenin kendisinin büyük bir yanılgı olduğunu da söyleyebiliriz. Osmanlı ve Türk modernleşmesi geleneğinin en önemli üç ayağından biri olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi, Türkiye sağının reaksiyoner biçimde her zaman saldırdığı ve dönüştürmeye çalıştığı bir kurum olmuştur. Son olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin reaksiyoner saldırılar sonucunda itibarsızlaştırılmaya çalışılması 2017 yılında akademisyen ihraçları ile perçinlendi. Öyle ki okulun belirli özneleri, alınan kararlarla mücadele etmeye çalışırken; diğer öznelerinin bu itibar kaybına karşı çareyi "okulun özüne dönüş" düşüncesinde görerek, piyasalaşma ve yeniden bürokratikleşme hülyasına sürüklendiklerini söylemek mümkün. Ancak bugünden baktığımız zaman o tren kaçalı yıllar oldu diyebiliyoruz. Başında da belirttiğim gibi Türkiye sağı tarafından sevilmeyen Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980 sonrası susturulmaya çalışılan muhalif yapısına rağmen, okulun yaşanan piyasalaşmaya ve neoliberalizme karşı ekonomik olarak devletçi ve halkçı yaklaşımı ile yine hedefe konulmaya devam etmekteydi. En nihayetinde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin gelişi ile bu sevilmeme, istenmeme halinin devam ettiği ortadaydı. Sonunda ülkede yaşanan politik açmazdan Siyasal Bilgiler Fakültesi de akademik tasfiye süreci ile nasibi alacak ve yöneticiler tarafın-

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 2020 mezunu.

dan ilk kuruluş ânındaki gibi tekrar devlet tarafından sevilmek için birçok çaba harcanacaktı.

Harcanan bu çabalar süresince SBF tarihindeki bir kırılma ânına tanıklık ettiğimiz yerde, öncelikle sanki bir geçiş süreci yaşıyormuşuz gibi okulda ihraç süreci öncesi yapılan etkinlik ve konferanslar yasaklandı. Bu tür etkinlikler ve konferanslar, siyasal iktidarın pek hoşuna giden şeyler değildi ve artık bu okulda siyasal iktidarın hoşuna gitmeyecek şeylere yer yoktu! Öyleyse bu etkinlik ve konferansların bir dönüşüme ihtiyacı vardı. Bu biçimsel ve içerik olarak yaratılmaya çalışılan dönüşüm, yine bürokraside çalışmış, sisteme ayak uydurmayı başarabilmiş eski mezunlar ile kendisini piyasada kanıtlamış ve piyasanın şartlarını bilen kişilerle bağlantıya geçerek sağlanmaya çalışıldı.

Okulda var olan öğrenci toplulukları bilindiği üzere amaç olarak akademik anlamda bilimsel bilgi üretilmesi için öğrenciler tarafından kurulmuş yapılar olarak tanımlanırken; bu akademik bilimsel bilginin üretilmesi için de kuşkusuz ifade özgürlüğünün ve "söz" eşitliğinin sağlanması gerekir. Ne yazık ki, akademinin topyekûn tasfiyesi ile çıkan süreçle beraber öğrenci topluluklarının bu akademik bilimsel bilgi üretimi sürecine dahil olamayacak denli bir kontrol mekanizması ile "söz" eşitliğine ve ifade özgürlüğüne ket vurulmaktaydı. Artık yapılan etkinliklerin, geçmişten farklı olarak piyasaya hitap eden kariyer günlerine ve siyasal iktidarın mensuplarının konuşmalar yaptığı etkinliklere dönüşmesi kaçınılmaz bir gerçekti. Durumu biraz daha betimlemek gerekirse, öğrencilerin bir gün öncesinden kendilerine "GBT" yapılması koşuluyla girebildikleri, devlet büyüklerinin konuşmacı olduğu bir etkinlikten tutun da şirketlerde yönetici pozisyonlarda çalışan kişilerin âdeta öğrencilere "başarı" için öğüt verdikleri ve hatta okuldaki öğrencilerin gelecek kaygılarını kullanarak yine bu kişiler tarafından Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne öğrencilere iş vaat etmeleri, müteahhitlerin getirilmesine kadar çok kapsamlı bir apolitizm, kendisini yeniden bürokrasi hülyası ve piyasaya açılma çabaları olarak göstermekteydi. Kuşkusuz bütün bunlar olurken akademik etkinlikler yapmaya çalışan hocalarımız ve arkadaşlarımızlar da vardı. Fakat kurumsal anlamda üniversite dediğimiz yapı, herhangi bir muhalefete imkân bırakmadığı için bu çabalar tekil olarak kaldılar ve beklenen etkiyi yaratamadılar.

Ek olarak, fakültenin bu "yeni"ye uyma çabalarından bir başkası da yine piyasa odaklarına hitap edecek şekilde iki yeni İngilizce lisans programının açılmasıydı. Bunlar, İngilizce İşletme ile yine İngilizce Politika ve Ekonomi bölümleri idi. Bunların yanı sıra mevcut lisans programlarının ders programlarında da belli başlı değişikliklere gidildi. Şöyle ki, zorunlu dersler olarak sayabileceğimiz birçok programların yapıtaşı olan dersler, rektörlükçe seçmeli ders olarak değiştirilmiş ve yine bu seçmeli derslerin içerisine Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki lisans programları ile uzaktan yakından alakası olmayan, örneğin yoga ve benzeri seçmeli dersler eklenmişti. Ders programlarındaki bu değişim şüphesiz akademik üretime bakış açısını da ortaya koymaktaydı.

Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü, 90'lardan beri gelen özelleştirme dalgasına üniversite içi muhalefetin bastırılması ile daha rahat bir zemin bularak girebildi. Bunlar, kampüs içerisinde bulunan yemekhanenin yanındaki boş alanın bir özel girişimciye tahsis edilerek restoran hizmetinin piyasaya sunulması, kampüse aşina insanların rahatlıkla bileceği Siyasal Bilgiler Fakültesi ile İletişim Fakültesi arasındaki "Yeni Açık" olarak tabir edilen alanın önce bir inşaat alanına çevrilip daha sonra kafeterya olarak yine özel bir girişimciye tahsis edilmesi ve son olarak da kampüsteki "sağ-sol çatışması" bahaneleri ile kampüsün güvenlik sisteminin yine rektörlükçe yüksek bir meblağ ile ihaleye verilerek "yeniletilmesi" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu tanıklıklarıma rağmen değişim ve dönüşüm denen mefhumun gördüğümüz ve deneyimlediğimiz kadarıyla en azından anlam itibarıyla sabit olamayanı söylemesi, yaşadığımız süreci onarılmaz olarak görsek dahi içimizdeki bir umudu diri tuttuğunu söylemem mümkün. Bu imkânlılık içerisinde de şu an mezun olsam dahi bu kampüste farklı değişim rüzgârlarına tanık olmaya inancım baki.

Bir döneme tanıklık yahut Siyasal'ın sözü

*Ebru Tutkal**

Başlangıçta Söz vardı.
– Yuhanna 1: 1-18

Geçtiğimiz on yılda Türkiye'deki kurumların ve bürokratik geleneğin geçirdiği dönüşüm elbette ki üniversitelerde de karşılık buldu. Her ne kadar bu çok boyutlu değişim sürecine dair çeşitli okumalar yapılabilecek olsa da, ben bu yazı kapsamında nedenleri değil, nasılları ve ancak tanıklık ettiğim kadarını Siyasal Bilgiler Fakültesi örneği üzerinden tartışabileceğim. Umuyorum ki bu tartışma bir dönemin gerçeğinin yitip gitmesini önleme yolunda sunulmuş bir katkı olarak görülür. Üniversiteleri tesiri altına alan dönüştürücü atmosferin aslında neyi dönüştürmeye, neye alternatif yaratmaya yönelik olduğu üzerine düşünmek sanıyorum bu metne başlamak için uygun bir nokta olacak. İster "her ile bir üniversite" şeklindeki hükümet politikasından, ister çözüm süreci sonrasından yahut Barış İçin Akademisyenler bildirisinden başlatalım, yaşanılan sürecin mahiyeti değişmeyecektir. Zira adını andığım tüm başlangıç momentleri iktidarın kendi sözüne karşı kurulacak alternatif bir sözü, kendi siyasetinin dışında şekillenecek aykırı bir siyaseti önleme ve baskılama arzusunun tezahürüydü.

Bu arzunun akademi üzerinde varlık gösterebilmesinin yolu ise önce sözü dönüştürmekten geçmekteydi. Peki, söz neydi? Söz; aslında her birimizi kuşatan, nefes aldığımız atmosferi biçimlendiren, yaşattığımız geleneği var eden, bizi kuran ve aynı zamanda bizim tarafımızdan da kurulan, üzerinde ortaklaştığımız bir çeşit *nomos* idi. Elbette bu yazıya dökülmüş ya da bilinçli olarak işletilen bir yasa değildi. Siyasal'ın nomosu, kurduğumuz sözden doğmaktaydı. Bu sözü bizler her gün amfide, arka bahçede, ayaküstü sohbetlerimizde veya sınav kâğıtlarımızda farkında olmadan kuruyorduk. Bu en nihayetinde hem diyalektik bir sü-

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden Temmuz 2020 tarihinde mezun oldu. Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Derneği, araştırmacı ve iletişim sorumlusu.

reçti hem de beraberinde ortak bir tavrı, tutumu da getiriyordu. Söz konusu ortak tavır, iktidarın sözünü benimsemeyenleri de güvende hissettiren, karşı sözün varlığını mümkün kılan bir niteliğe sahipti. Örneğin cinsiyetçi söylemler, ırkçı savunular ya da dinsel ayrıştırmalar kabul görmüyor, *nomos*un dışında bırakılıyordu. Dolayısıyla iktidarın tanımadığı özneler, akademinin sağladığı güvenli alanda kendi özgün sözlerini kurabiliyor ve bu söze bir muhatap bulabiliyorlardı. Ne zaman ki sınav kâğıtlarındaki sorular ihbar edilmeye, derslerde alınan ses kayıtları birer tehdit aracı olarak kullanılmaya ve hocalarımızın adları işaretlenmeye başladı, işte o zaman iktidarın sözü akademinin sesini bastırır hale geldi. Akademinin, yani bizlerin sözüyle birlikte varlığımız da değersizleştirildi. Kayıt edilmekten korkarak sözümüzü sansürlemeye başladık.

Barış İçin Akademisyenler bildirisini takip eden ihraç dalgasıyla birlikte ise muktedirin ağzıyla konuşan bir siyaset, öğrencilerin söz üretebileceği alanı tümüyle ortadan kaldırdı diyebilirim. Bu süreçte söz kurabilme imkânımızı yitirmenin yanı sıra doğrudan şiddetle baş etmek durumunda da kaldık. Kolluk kuvvetlerinin kampüs içindeki varlığı sürekli hale geldi, özel güvenlik görevlileri kişisel alanlarımıza müdahale etmeye başladı. Cinsiyetçi söylemlerle taciz edildiğimiz, idari personel tarafından tehdit edildiğimiz günler yaşıyorduk. Geride kalanlar olarak biz öğrenciler hem birbirimizle hem de hocalarımızla dayanışabilmek için okuma grupları kurmak, öğrenci topluluklarında örgütlenmek gibi yolları denedik. Derslerde sözümüzü terk etmemek için direndik, dönüştürücü bir siyasetin yollarını birlikte aradık fakat bu çaba günden güne sönümlendi. İdarenin kolektif dayanışmamıza yönelik saldırıları karşısında var olanı muhafaza etme telaşına düşerken onun altının oyulduğunu göremez olduk. İnek Bayramı sürüyordu sözde ancak bu "bayramın" içki yasaklarıyla ve saldırıya uğramaktan duyulan korkuyla geçtiği dillendirilmiyor, imam olan arkadaşımıza açılan soruşturma bile o sözde bayramın keyfini kaçıramıyordu. Evet, öğrenci topluluklarının kapatılmasını önleyebildik ancak tiyatro topluluğunun bir üyesi olarak elimizde kalanın oyun metinleri dekanlık tarafından denetlenen, çalışmaları izin belgesine tabi tutulan bir topluluk olduğunu fark edemedik diyebilirim. Kendi aramızdaki sohbetler yakınmalardan geçilmezken, "toplanalım o halde" dediğimiz her an üç beş kişi kalıyorduk. 2017 baharında İletişim Fakültesi'ne yönelik bir saldırıda, yaklaşık iki yüz metre ileride toplaşan kalabalığın yaşananlara yalnızca seyirci kalması, "Filistin'de savaşa hayır" demek için yan yana durduğumuzda sıra arkadaşlarımızın yerlerinden bile kalkmaması, birbirimize ne denli yabancılaştığımızı ve bizi bir arada tutan *nomos*un çözülmüş olduğunu ortaya koyuyordu. Artık iktidarın sözü bizleri baskılayan tektipleştirici bir siyaseti, yeni bir *nomos*u kurmuştu. Bu *nomos*un yarattığı yeni gerçeklik Kürt olmayı, Alevi olmayı, kadın olmayı, ibne olmayı tam da iktidarın niteliğine uygun şekilde ayıplamış, suç olarak işaretlemişti. Başlangıçta var olan söz, akademiyle birlikteydi ve akademiydi. Bizim yitirdiğimiz ise işte bu sözdü.

Siyasal'ın *nomos*u dağılmış olsa da tümüyle sessizliğe gömülmedik diyebilirim. Benim deneyimimde yaşanan, sözü kurabileceğim yeni alanların peşine düşmek oldu. Sokak Akademisi'ni kuran hocalarımın yaptığı şekilde akademiyi sokağa, sözü kampüs dışına taşımaktan başka bir çıkış yolu göremedim, hâlâ da göremiyorum. Bugün ise Siyasal Bilgiler Fakültesi, içinde hocalar ve öğrencilerle birlikte, yıllardır olduğu yerde durmaya devam ediyor. Her şeye rağmen öğrenci dayanışmaları kurulduğunu, söz söyleyenler olduğunu görmek, bana geleneğin hafızalardan silinmediğini düşündürüyor. Bu kadarı özgürlükçü ve güvenli bir *nomos*un yeniden inşa edilmesine belki yetmeyebilir. Ancak her ne kadar benim öğrenci olduğum dönemde sözümüzü yitirmiş olsak da, söz kurma irademizi bir biçimde aktarabilmiş olduğumuzu görmek bana umut veriyor.

Ne umuyordum, ne buldum?

*Özge Can Özgenç**

2016 yılında Ankara Üniversitesi'ne geçiş yaparken bir "vaha" bulacağımı ummuyordum. Ancak öğrencisi değilken dahi rahatlıkla girip çıkabildiğimiz, İnek Bayramı'nda konserine gelip ayranını içebildiğimiz, dersliklerinde etkinliklere katılabildiğimiz bir alanın bu denli "kuşatılmış" olabileceğini de beklemiyordum; ülke genelinde yokuş aşağı gidişin hızlandığı bir süreçte nispeten güvenli bir kampüse geleceğimi sanıyordum. Halbuki söz konusu kuşatılmışlık 2016'dan daha önce başlamış ve o süreçte SBF'de, Cebeci'de olanlar bunu adım adım deneyimlemişti.

Bir dönem Gölbaşı yerleşkesinde hazırlık okuyup Şubat 2017'de fakülteye geldiğimde KHK'ler ile onlarca hocamız ihraç edilmişti. Hocalarımızın "Hayır Gitmiyoruz!" dediği ve fakültede kalan bileşenlerin onları sahiplendiği süreçte, bulmayı umduğum SBF ruhunun hâlâ diri olduğunu ve kolay kolay sönümlenmeyeceğini düşünmüştüm. Zira pek kolay da sönümlenmedi, uzun yıllara yayılan –bir parçasına benim de öğrencisi olarak tanık olduğum– sistematik politikaların sonucunda SBF şu anki haline geldi. Kampüs girişine koyulan turnikelerle resmen başladığını söyleyebileceğimiz SBF'nin ve Cebeci Kampüsü'nün muhalif kültürünün ihracı, hocalarımızın ihracıyla açık bir saldırıya dönüşmüş gibiydi.

Okulda resmî toplulukların dahi faaliyet yürütemez hale getirildiği, protest olma halinin şeytanlaştırıldığı, gündelik konularla ilgili bir bildiri dağıtmanın bile soruşturma sebebi olduğu, okulun kapısının öğrencilere yasaklanmak istendiği, öğrencilerin bir derslikte şiir dinletisi yapmasının sakıncalı görülerek özel güvenliklerce basıldığı, sempozyuma girmek istediği için öğrencilerin coplandığı, İnek Bayramı'nın hedef haline getirilmesiyle bayram geleneklerinin kri-

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü mezunu.

minalize edilmeye çalışıldığı bir dönemde öğrenciydim. 2020'de İnek Bayramı yapamadan mezun olduğumuzda SBF'li değilken daha fazla bayram gördüğümü fark ettim. İnek Bayramı SBF'de seksen yılı aşkın süredir devam eden; iktidarın, okul idaresinin, hocaların ve öğrencilerin hicvedildiği; eğlenceli ritüellerinin yanı sıra oldukça politik ve önemli bir gelenektir. Ancak 2017'de yasaklanmaya çalışılıp pek çok ritüele izin verilmemesi; sonraki yıllarda İnek Duası, İmam gibi mizansenlerden vazgeçilmesine ve yazılan metinlerde "bayrama zeval gelmesin" kaygısıyla yerleşen bir otosansüre yol açtı. Hiciv kültüründen ödün verilerek bayramın bir anlamıyla karakterini yitirmesi; "kalanlar" olarak bizim, bu dönemde öğrenci olanların, konfor alanımız daralsa dahi onu kaybetmek istemediğimiz için verdiğimiz tavizler olduğunu kabul ederek özeleştirel yaklaşmamızı gerektiren bir meseledir.

Otosansür yalnızca öğrencilerde ve geleneklerde kendini göstermedi. Sosyal bilimlerin öğrenildiği ve üretildiği bir fakültede güncel konulardan ve yerel örneklerden kaçınırken de derslerde açılan tartışmaları profesyonelce savuştururken de yine kalanların, ancak bu defa hocalarımızın uyguladığı bir otosansür söz konusuydu. Bu noktada genellemelerle haksızlık etmekten imtina ettiğimi belirtmek ve derslerde konuşulanların ihbar malzemesi yapıldığı deneyimlerin ardından bu gözlemle/yorumla ne hocalarımızı ne de soyut ve teorik tartışmalara sıkışmış ders içerikleriyle SBF'den alabileceği pek çok şeyi alamadan mezun olan öğrencileri suçladığımı vurgulamak isterim. Arkabahçe'de ikili sohbetlere konu olabilen tartışmalar, hem otosansür kaygısıyla hem de başka pek çok unsurla şekillenen yoğun ders programında kendine yer bulamayışı sebebiyle derslerde yapılamıyordu.

Küçük bir kampüs olan Cebeci'de sosyalleşebileceğimiz alanlar da kısıtlıydı. Siyasal'ın bir Akvaryum'u, bir de Arkabahçe'si vardır. Akvaryum beton bir bahçede birkaç ağaç ve plastik masa sandalyelerin olduğu, sadece üzeri açık ve dört yanı kapalı olduğundan cezaevi avlusunu andıran bir alan. Arkabahçe ise ağaçları, bankları, Siyasal Kafesi ve dar alandaki çimleriyle –daha büyük alan bahşedilen otoparkına rağmen– bana her zaman daha samimi gelmiştir. Daracık çimlerinde kendimize bir yer bulup birkaç arkadaşla ders arasında ya da sonrasında oturmak, bazen de derslere girmeyerek baharın tadını çıkarmak çok keyifliydi. 2018 baharı geldiğinde azıcık olan çimlerimiz de sararıp solmuş, tozdan ve topraktan ibaret bir alan ve zamansız budanan çıplak ağaçlar kalmıştı bize. Orası bizim küçük yaşam alanımızdı, yaşamlarımızın kesiştiği ve ortaklaştığı bir mekândı ve önemsiyorduk. Çim ekilmesi için bazı topluluklar aracılığıyla dekanlıkla görüşüldü ve bir süre bizi oyalamayı seçtiler. Bahaneleri boşa çıkararak maddi gerekleri ve işgücünü kolektif bir şekilde sağlayabileceğimizi söyleyerek Arkabahçe'yi yeşillendirmek istediğimizde ise izin vermediler. Açıkça "siz oturmayın diye çim ekmiyoruz" diyerek, bizim yaşamlarımızı ortaklaştırmamızı engelleyerek fakülte ile kurduğumuz aidiyet ilişkisini kırma niyetlerini ifade etmiş oldular.

Öğrencilerin etkinliklerde veya sosyalleştikleri alanlarda bir araya gelmesini engellemek için yoğun çaba sarf edilmesi ile okulun bir "kariyer günleri" panayırına çevrilmesi de paralel ilerledi. Bütün bileşenleriyle birlikte öğrenen ve birbirine öğreten bir Siyasal'dan, bol sıfatlı ve dolgun maaşlı kişilerin daha itibarlı ve makbul görüldüğü bir Siyasal'a dönüşümün tamamlanması hedefleniyordu. Pandemi nedeniyle bir yılı aşkın süredir devam eden *online* öğretimin de bu dönüşüme katkı sunacağını söylemek kehanette bulunmak olmayacaktır.

Bütün bu olumsuz deneyimlerime ve tanıklıklarıma rağmen kalanların ahvaline dair umutsuzluk içerisinde olmadığımı ifade ederek bitirmek istiyorum. Politik konjonktüre göre şekil alanların ve bizzat bu konjonktürü yaratanların etkisiyle bu halde olan Siyasal'da esen rüzgâr da tersine dönecek elbet. Ancak yeni mezun bir SBF'li olarak benim de ardımda bıraktığım öğrenci arkadaşlarımın, bizden sonra kalanların rüzgârı tersine çevirmek için bugün de dayanışma içinde olduklarını, bütün engellere rağmen yaşamlarını ortaklaştırma iradesi gösterdiklerini görüyorum. Bugün SBF ne haldedir diye merak edenlerin de yalnızca kara bulutları değil, ardındaki umut ışığını da görmesini diliyorum...

Eski'nin sıcak tadının yeni'nin soğuk sularında boğulmadığı zamanlara özlemle: Dönüşümün mekânsal hali

*Özün Ayça Umucu**

– Karanlık dönemlerde peki,
Şarkı da söylenecek mi?
– Elbette şarkılar da söylenecek
Belgeleyen karanlık dönemleri
– Bertolt Brecht

Bizler bu yazıyı "kalanlar olarak"[1] kaleme alıyoruz. Bu yazıda kalan olmak, bu yazıyı okuduklarında uzaktan veya yakından ortak bir hafızayı paylaştıklarımızın kendilerini iyi hissedebileceği; acının, umutsuzluğun üstesinden gelmiş kurtarılmış bireylerin bir başarı hikâyesi değildir. Söz konusu duygular ve bu duyguların temas halinde olduğu bir bütün haliyle dolaşımdaki diğer duygularımız herhangi bir mutlaklığı olmaksızın deneyimlerde ve tanıklıklarda devinip durur.

Kalan olmak, hatırlamak ve unutmak arasındaki çekişmede iradi olarak taraf olunduğu anda susma veya söz söyleme şeklinde kendisini gösterir. Ancak hatırlama ve unutma konusundaki iradi çaba bir belirleyen tarafından çevrelenebilir. Zira insanlar tarafından neyin unutulacağı ve neyin hatırlanacağı iktidarı en çok meşgul edendir. İktidarın unutmamızı istediği şeyler ancak iktidarın bizleri korkutma çabasıyla hatırlamamızı istediği şeylere dönüşebilmektedir. İktidar, bir katliamı hem unutturmaya çalışırken hem de bu katliam vasıtasıyla hedef alındığımızı bize hatırlatmaya çalışır.

Bizler, içimizdekiler sus değil söz olsun diye unuttuklarımızı birbirimize hatırlattığımızda fark ettik ki iktidarın bizden aldığı, benliğimizden eksilttiği ve bizzat eksildiğimiz geçmişimizdir; geleceğimiz sanırsanız yanılırsınız. Sara Ahmed'in de dediği gibi "geçmiş ölü değil yaşıyor; geçmiş şu an açık olan yaraların kendilerinde yaşamaya devam ediyor" (Ahmed, 2004: 49).

Kalan olmak, bu yaraların açtığı boşlukların yeni harçlarla doldurulduğuna şahitlik ederken bu harçların o boşlukları daha çok teşhir ettiğini görmektir. İk-

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi mezunu.

1 30 Ekim 2020 Ege Denizi Depremi sonrasında yaşadığım/yaşadığımız, adlandıramadığım o tarifsiz halin "kalan olmanın utancı" olduğunu söyleyip, elinde Primo Levi'nin *Boğulanlar Kurtulanlar* kitabı ile çıkagelen sevgili Sıla Kurşun'a bin teşekkür ile.

tidarın "eskisi gibi olmayacak!" söyleminin fiziksel tezahürü değişim ve dönüşümdür. Eskinin, yeni olanla ikamesi âdeta eskiden olanı rafa kaldırmak üzere önce somut olan fiziksel alanda, yani mekânda vuku bulur. Ancak eski ve yeni şeklinde dikotomik bir ayrım yapılamayacağı üzere yıkılmaya çalışılan, yapılmaya çalışılanın içinde süzülüp durur.

Böylesine bir mekânsal dönüşümü siyasal, toplumsal bir krizin tanığı olarak; iktidarın yakın geçmişi unutturma çabasıyla bu krizin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yarattığı boşlukların yeni harçlarla doldurulmaya çalışılmasında gördük. Oysa bu amaçla yapılan her yeni girişim, boşlukları doldurma çabası; boşaltılmaya çalışılan değerlerimizi her seferinde ima etmekteydi. Gündelik hayatlarımızda en çok varlık gösteren bu kamusal mekânın dönüşümü, bu dönüşüme eş toplumsal süreçlerle karşılıklı birbirini kurarken; dönüşen mekân bu dönüşümün ideolojik imgeler, ekonomik seçişler vasıtasıyla yeniden üretimini sağlayıp yeni anlamlar kazanmaya başladı.

Fakültenin dönüşümünün ilk elden örneği "güvenlik" amaçlı konumlandırılan kamera sayısında tek bir kör alana imkân vermeyecek denli ciddi bir artışa gidilerek "disiplinci iktidar"ın kamusal alanda baskı kurma ve kamusal alanı tümüyle kontrol etme isteğidir (2015). Öyle ki kameraların fakültede Arkabahçe olarak adlandırılan bölgedeki bir ağaçtan kaynaklı az gördüğü bir alan için o ağacın sabah 6'da gizli bir şekilde dallarının kesilmesi, saklanmaya çalışılan, ironik bir şekilde aynı kameralar tarafından kayıta alınmaktaydı. Dönüştürerek, unutturulmaya çalışılan her şeyin bizzat bu dönüşümün araçlarından biri ile dijital hafızaya alınması da aynı ironiye işaret ederken bir yanıyla bunu ironi olmaktan çıkartıp disiplinci iktidarın çalışma şeklini açığa vurmaktadır.

Kamusal mekânın ele alınışı, kamusal bilginin dolaşımı akademik özgürlüğe biçilen değeri anlamamız açısından hayatidir. Siyasal krizin derinleşip mevcut korku iklimini beslemesiyle gelişen süreçte, baştan beri tartışmalı olan herkese açık ve herkes tarafından erişilebilir kamusal mekân anlayışının, yapısal koşulların varlığı ile açıklanabileceğini anladık. Herkesin kim olduğuna karar veren iktidar, en nihayetinde "herkes" içerisine dahil etmek istemediklerinden bir kısmını KHK'lar ile, bir kısmını soruşturmalar ile fakülteden sırayla uzaklaştırdı. Herkes miti artık çökmüştü!

Destansı bir çöküşün ilk adımı kampüse giriş çıkışlar kontrol atına alınarak yapılmaktaydı (2016). Böylece ders çalışmak için kütüphaneyi kullanmak isteyen başka üniversitelerden öğrencilerin, mezunların, kampüs ile herhangi bir organik bağı olmayan ama o havayı solumak isteyen Cebeci sakinlerinin kampüse giriş çıkışı yasaklanmaktaydı. Akademide yaşanan ihraçlarla beraber bizzat muhreç akademisyenlerin içeri alınmamasıyla sözde güvenlik odaklı müdahalelerin aslında ideolojik odaklı müdahaleler olduğu artık muktedirlerce gizlenmeye gerek duyulmadan ortaya konulmaktaydı. Nihayetinde Cebeci Yerleşkesi'ne yapılan görkemli, yüksek bir ana giriş kapısı ve turnikelerin konması ile

zihinsel izolasyonun fiziksel hali son görünümünü alarak izole edilen kamusal mekân daha iyi yönetilebilecek, kontrol edilebilecekti (2017/yaz). Lefebve'nin de söylediği gibi "sınırları çevrili bir mekân bir şeyi kabul edip diğerini reddeder. Olumlar, yadsır, inkâr eder" (Lefebvre, 2014: 123).

Bilginin iktisadi faaliyetinden ziyade bilginin kullanıldığında azalmayıp çoğalacağını aktaran bir gelenekle, kamusal bilgiye erişimin bir fakültenin çoğu noktasına dağıldığına şahitlik ederken bu erişimin yok edilmeye çalışılarak akademik bilgiyi sınıflara hapsetme düşüncesi bariz bir şekilde kendini göstermekteydi. Duyuru panolarının boşaltılması, bir araya gelinmesini engelleme amacıyla Arkabahçe'deki çimlerin ekimine karşı çıkılması (2018) bu düşünceyi yansıtmaktaydı. Ne de olsa mekân hegemonik bir alandı ve aidiyet duygumuzu şekillendirebilirdi. Ancak artık eskisi kadar ait olmadığımızı hissettiren, bizi kusmaya çalışan tüm bu müdahaleler içinde dahi aidiyet duygumuzu besleyen bir inattan da bahsedebilirim.

Zihinsel bir kategoriyi içerme kabiliyetine sahip bazı nesneler ve bu nesnelerin kurgulanışı bize o nesnelerin ilişki içinde olduğu alanın iktidar bilgisini verebilir. Fakülte binasının içinin ve dışının restorasyonu sürecine dahil olan fakülte giriş kapısı ve dekanlık bölümü bu bilgiyi verebilecek denli yeni bir hale bürünmüştü (2018-2019). Artık fakülte giriş kapısından içeriye ve dekanlık bölümüne girer girmez bulunduğumuz alanın bürokratik bir alanı temsil ettiğini hissedebiliyorduk. Işıklandırma, bekleme salonu görüntüsü veren koltuklar ve kahverengi, geniş, yüksek, altın sarısı kollara sahip bir kapı bu alanın bilgisini otorite ve hiyerarşi kavramları üzerinden açığa vuruyordu. Kapının fiziksel görüntüsü bizi o kapıdan girmek için uygun olmadığımız yönünde çağırıyordu: bu birbirine benzeyen ve benzetilmek istenenlerin girebileceği bir kapıdır, burası size göre değil! Kısa bir süre sonra dekan tarafından, bu fiziksel kurgulanışın hissettirdiklerine gerek kalmadan bizzat bunların açığa vurduğu kavramlara işaret edilen bir açıklama yapılmış ve bu açıklama neticesinde bir dizi yeni uygulama başlamıştı: "Okula sürekli önemli iş adamları ve devlet büyükleri geliyor. Kapı onları ağırlamak için yapıldı. Onların okula girişi sırasında öğrenciler çıkış yaparken çok kötü bir görüntü oluşuyor" (Bildircin, 2018). Bu malumun ilamı; trajikomik bir akıl tutulması olarak, kamusal alanın sunumuyla öğrencinin sınırlarına, sınıfsal ve kültürel pozisyonuna işaret ederken aynı zamanda bu fakültenin artık yalnızca bir kamu kurumu olduğuna da işaret ediyordu. Bu malumun ilamı, yaşanan bir dizi dönüşümün arkasındaki zihniyeti o kadar çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştu ki yıllar sonra ilk defa kalabalık bir öğrenci grubu buna karşı çıkmış ve bu bir dizi yeni uygulamanın sonlanmasını sağlamıştı.

Bizler yalnızca akademik bir tasfiyenin sonrasında arta "kalanlar" değiliz. Bizler bu tasfiyenin oluşmasına neden olan bir dizi siyasal, toplumsal, ekonomik sürecin yarattığı istisna halinin yok saydığı, özgürlüklerini elinden aldığı, adaletsiz davrandığı, yoksullaştırdığı, fiziksel bütünlüğünü ortadan kaldırdığı bir

sürü insandan arta "kalanlarız". "Bizler, biz hayatta kalanlar gerçek tanıklar değiliz. Biz hayatta kalanlar; görevini kötüye kullanan, hünerleri ya da talihleri sayesinde en uç noktayı yaşamamış olanlarız. En uç noktayı yaşayanlar, yani Gorgon'u görenler, yaşadıklarını anlatmak üzere geri dönmediler ya da suskun döndüler. Onlar kural, biz ise kuralın istisnalarıyız" (Levi, 1996: 57).

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2004) *The Cultural Politics of Emotion*, Routledge, New York.

Bildircin, M. M. (2018) "SBF'nin sembol kapısı öğrenciye kapandı", *BirGün*, 8 Aralık, https://www.birgun.net/haber/sbf-nin-sembol-kapisi-ogrenciye-kapandi-239466

Lefebvre, H. (2014) *Mekânın Üretimi*, Sel, İstanbul.

Levi, P. (1996) *Boğulanlar Kurtulanlar*, Kemal Atakay (çev.), Can, İstanbul.

Üniversiteyi bir devlet aygıtı olarak deneyimlemek

*Vedat Semiz**

Türkiye'nin uzun süredir bir dönüşümün içinde olduğu ve bu sürecin Türkiye akademisinde de kendini hissettirdiği söylenebilir. Peki akademide yaşanan bu çok yönlü değişim, geçici bir kriz hali mi, yoksa yeni tip bir kurumsallaşmanın inşa süreci mi? Poulantzas, 1976 tarihli metninde kapitalist devletin bir dönüşüm içinde olduğunu ve buna bağlı olarak demokratik siyasetin bir formunun sonuna gelindiğini; dolayısıyla kapitalist devleti *otoriter devlet* veya *güçlü devlet* formuna büründürdüğünü öne sürer. O halde başta sorulan soruya yine Poulantzas'ın aynı metnine atıfta bulunarak cevap verelim: Bugün içinde bulunduğumuz durum ne yalnızca bir kriz halidir ne de büsbütün yeni bir yönetim biçimi. Yaşanan; krizin içine doğru, krizle birlikte ve yeni krizler yaratarak kapitalist devleti ve toplumu buna uyarlama sürecidir. Kapitalizmin bu safhasından, yani günümüz devlet biçimine denk düşen *otoriter devletçilik*'ten[1] Türkiye de fazlasıyla nasibini aldı. Benim de bir zamanlar öğrencisi olduğum Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF), bir diğer adıyla Mülkiye'de de bu dönüşümün yıkıcı karşılıkları olduğunu deneyimledim, deneyimledik. Dolayısıyla bu yazıda öğrencisi, kimi öğrenci topluluklarının sorumlusu ve öğrenci hareketinin bir öznesi olduğum SBF'nin yıllara yayılan bu deneyimini kendi tanıklıklarımdan yola çıkarak anlatacağım.

Otoriterleşme eğiliminde olan iktidarların bilgi üretim merkezlerini hedef almaları, onları denetleme ve yönlendirme istemiyle hareket etmeleri literatür-

(*) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden Haziran 2020 tarihinde mezun oldu. University of Kent/Brussels School of International Studies'te Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Politik Ekonomi alanında yüksek lisans öğrencisi.

1 Otoriter Devletçilik, Poulantzas'ın kapitalist devletin büründüğü yeni formuna taktığı addır. Otoriter devletçilik ne kişilere ne de kurumlara bağlı bir siyasetin sonucudur, kapitalizmin bu safhasında "yeni normal" olarak adlandırabileceğimiz bir devlet biçimidir.

de sıkça tartışılır (Doğan, 2021). Ancak iktidarın üniversitelere ve üniversitelerin paydaşlarına doğrudan müdahalesi, onları araçsallaştırması ve hakim ideolojinin üretim merkezleri haline getirmesi olağanüstü örneklerde karşımıza çıkar. SBF'de bulunduğum süre boyunca öğrencilerin eğitim süreci, idari yapı ve fakülte bileşenlerinin birbirleriyle kurdukları ilişki bu bağlamda bir dönüşüm sürecine girdi. Dekanların atama usulüyle belirlenmesi ve akademik personelin büyük bir kısmının ihraçlar yoluyla fakülteden uzaklaştırılması akademik özgürlük ortamını kısırlaştıran bir etmen oldu. Dahası, yaşanan her olayda polisin kampüse sokulması, güvenlik görevlilerinin yetkilerinin artırılması ve güvenlik kameralarının sayısının çoğaltılması fakülte bileşenleri nezdinde sosyal açıdan da birçok soruna yol açtı. Bunların dışında, ders esnasında ansızın açılıp kapanan kapılar, öğrencilerin ses kaydı tutma ve akademisyenleri fişleme ihtimalinin yarattığı korku, derslerin işlenişini baltaladığı gibi öğrencileri kendi düşüncelerini ifade etmekten de alıkoydu. Bu Foucault'nun (1995) bahsettiği *panoptikon*[2] misali bir denetim mekanizmasını doğurmanın yanı sıra otoriter devletçilik anlayışına paralel olarak devlet kurumlarında yaşanan bir değişimin sonucuydu da. O halde SBF'deki *panoptikon* sadece gözetlenme hissi ve korku ortamı yaratmakla kalmıyor; akademisyenleri ihraç ediyor, öğrencileri cezalandırıyor ve tekdüze eğitimin yolunu da yapıyordu.

Bir üniversite öğrencisi lisans eğitimi boyunca okulundan yalnızca akademik açıdan faydalanmaz, aynı zamanda okulun sunduğu imkânlar çerçevesinde öğrenci topluluklarından, sosyal kapasitesinden, oradaki mekânlardan; bahçelerden, kütüphanelerden de faydalanır. Tüm bu süreç dört yıllık lisans tecrübesinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebilir. Lakin üniversitenin, devletin bir aygıtına dönüşmesinden kaynaklı olarak öğrencilik tecrübesinin bu boyutunun da tahrip edildiğini söylemek mümkündür. Üyesi ve bir dönem sorumlusu olduğum Sosyalist Düşünce Topluluğu'nun birçok kez kapatılması, tanıtımının yapılmasına izin verilmemesi, üyelerinin fişlenmesi ve nadiren fakültede faaliyet göstermemize izin verilmesi söz konusu tahribatı örnekler. Bu yalnızca topluluğun adında yer alan "sosyalist" nitelemesinden kaynaklı bir tutum değildi zira SBF bünyesinde faaliyet yapmak isteyen birçok topluluk bunu deneyimledi. Hatırladığım kadarıyla Siyasal Bilgiler Fakültesi Tiyatro Topluluğu, Mülkiye Emek Topluluğu ve Yenilikçi Düşünce Topluluğu da bu süreci yaşadı. Bunların dışında, seksen yılı aşkın süredir her yıl düzenli olarak yapılan İnek Bayramı bile bu dönüşümün bir parçası oldu. Bayramın sözcüsü diyebileceğimiz "Bayram İmamı" okuldan uzaklaştırıldı ve hakkında soruşturma başlatıldı. Sosyal alanlarımızda güvenliğin sıkça dolaştığını görmek, güvenlik görevlilerinin binlerce öğrencinin bulunduğu Cebeci Kampüsü'nde ben dahil pek çok öğrenciye isim-

2 Foucault'nun kullandığı panoptikon kavramı esasen, kapsamlı bir denetleme, gözetleme ve yönlendirme mekanizmasıdır. Panoptikona maruz bırakılanlar, biri gözetlemese de izlendiklerini, dinlemese de duyulduklarını ve sürekli bir teftiş altında olduklarını sanırlar. Böylelikle muktedir, toplum içinde bir otokontrol mekanizması geliştirmiş olur.

lerimizle seslenmesi sosyal ilişkilerimizi ve konfor alanımızı baltalayan önemli faktörlerden biriydi. Dahası okula sunum yapmaya gelen dışişleri bakanı gibi üst düzey memurların yer aldığı etkinliklere katılacak "makbul" öğrencilerin haftalar öncesinden idare tarafından belirlenmesi ve bazı öğrencilerin konferans salonuna alınmaması ne yaşadığımızı özetleyen bir niteliğe sahipti. Öte yandan SBF'de okuyan bir öğrencinin tecrübesi diğer üniversite öğrencilerine kıyasla epey farklıdır diyebiliriz. Benimle aynı dönemde okuyan öğrencilerin lisans tecrübesiyle bir önceki dönemin tecrübesi bile eminim bambaşkadır. Üniversitelerin kurumsal özerkliğine ve akademik özgürlüklerine her geçen gün yeni bir darbe vuran örnekler çoğaldığından pekâlâ benden sonra okuyacak öğrencilerin tecrübeleri de farklılaşacaktır. Ezcümle, mezuniyet dönemimde üniversite dışından gelen ve iktidar partisinde milletvekilliği yapmış olan bir ismin rektörlüğe getirilmesi şu âna kadar kurduğum anlatının somut bir göstergesidir.

O halde başa dönersek, akademide yaşanan bu dönüşüm ve yaratılan krizlerin birbirinden ayrılamayan bir olgunun parçaları olduğu düşünülebilir. Akademi gibi devletin diğer kurumlarının da, *otoriter devletçilik* pratiğinden doğrudan etkilendiği bu ölçüde iddia edilebilir. Zira SBF'de tecrübe ettiklerim bana kalırsa *otoriter devletçilik* mefhumunun kurumları soktuğu krizin yansımalarından başka bir şey değildi. Son zamanlarda medyaya fazlasıyla yansıyan Boğaziçi Üniversitesi olaylarında görülen ya da uzunca bir süredir Ankara Üniversitesi'nde yaşanan da tam olarak buydu. Nihayetinde SBF'nin idari ve akademik personeli, öğrencileri ve geleneği bu dönüşümün özneleri haline geldi ve yaşadığımız kriz iklimi üniversiteyi âdeta bir açık hava hapishanesine dönüştürdü.

KAYNAKÇA

Doğan, M. (2021) "Otoriter Rejimler Karşısında Öğrenci Hareketleri: Türkiye ve Hindistan Örnekleri", *demos*, 16 Şubat, https://demos.org.tr/otoriter-rejimler-karsisinda-ogrenci-hareketleri-turkiye-ve-hindistan-ornekleri/

Foucault, M. (1995) *Discipline and punish: The birth of the prison*, Vintage, New York.

Poulantzas, N. ([1976] 2008) "The Political Crisis and the Crisis of the State" J Martin (der.) *The Poulantzas Reader: Marxism, Law and the State* içinde, Verso, Londra, 294- 322.

Abstracts (İngilizce özetler)

A crisis revealing itself in language: On the distinction between "university" and "academy"

SERDAR TEKİN

In ordinary times "university" and "academy" seem to be words that somehow belong to one another. The extraordinary times in Turkey, however, have brought about something new in linguistic usage. When those who had been dismissed from Turkish universities initiated "solidarity academies" from 2016 onwards, we came to realize how far "university" and "academy" could fall apart from each other, even turning into mutually exclusive words. This paper navigates the separate histories of "university" and "academy" with a view to unpacking their semantic trajectories, while at the same asking: why do we associate the former with "autonomy" today, but the latter with "freedom"?

Keywords: Academic freedom, university autonomy, institutional autonomy, academy, university.

*

"Hasan Tan can not be rector to METU!" What about Melih Bulu?

GÖZE ORHON

Melih Bulu was appointed as the rector to Boğaziçi University in January 2021 and this brought about a series of debates and a hope-inspiring resistance as well. This case bears certain resemblances to nine-month boycott and resistance which were sparked by illegitimate appoinment of Hasan Tan as rector to METU in 1977. This article, by taking the specifities of these two historical contexts into consideration,

aims at comparatively examining these two experiences of resistance.

Keywords: University, Boğaziçi, resistance, autonomy.

*

Universities, nationalities, dragons: The political principle of the autonomy of the university space

POLAT S. ALPMAN

The historical development of higher education in Turkey did not support the autonomy of the university space; it did not allow the development of professional ethos and academic habitus. When the development of this process, which started with Darülfünun, is carefully watched, it can be argued that higher education in Turkey cannot be limited to being the ideological apparatus of the state; it rather goes beyond this by organizing higher education as a place where political authority is represented and reproduced. The perspectives stating that the university space should be autonomous and defining the space as a "universal mind" build the political principle that establishes the space on this view. This approach idealizes universities' professional values and reputations, their public responsibilities and rights, rather than defining them with reference to a political principle. However, whether the university space under modern nation-state domination should be autonomous is a political issue. This study argues that it is necessary to politicize the principle that establishes the autonomy of the university space in Turkey and that this principle concerns citizenship rights rather than reason.

Keywords: Academician, autonomy, citizenship, state, university.

*

Exile and plurality in neoliberal times: Turkey's academics for peace

SEÇKİN SERTDEMİR ÖZDEMİR, NİL MUTLUER, ESRA ÖZYÜREK

Today thousands of academics from Turkey, along with others from Syria, Iran, and Egypt, are deserting their homeland in search of intellectual refuge in Western countries. These exiled academics practice diverse forms of teaching and researching, both in Turkey and in exile. The authors argue that the current struggles of oppositional academics inside and outside Turkey offer insight into the nature of the global crisis in neoliberal academia based on precarious working conditions and commodification of education. Some of the answers to this crisis may lie, as they did in the 1930s and 1940s, in the hands of those same persecuted scholars who bring with them academic perspectives forged in oppressive regimes. An approach that goes beyond humanitarian support has the potential to pluralize the academy.

Keywords: Scholars at risk, diversity, exile, neoliberalism, plurality.

*

Assessing damage and taking stock on AKP's twentieth year in power: The agony of faculties of theology under political populism

MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU

Faculties of theology were forced to submit to contemporary politics under the "laicist 28 February Process." However, under the current "Islamist 28 February Process," which we are still muddling through, faculties of theology have not only been forced to submit to politics, but they are also being manipulated and attempts are underway to redesign them as the proverbial backyard of the ruling party. Furthermore, during the past few years, a series of systematic, rigorous and continuous attempts have been made to recast faculties of theology as instruments of pro-AKP revanchism. This article aims to take stock after twenty years of AKP rule and, also, to compare the current "Islamist 28 February Process" with the former.

Keywords: 28 February Process, academy, faculties of theology, revanchism.

*

Another world is possible, if only we wondered about it: In memory of Marshall Sahlins

ALİ SIPAHİ

Anthropology giant Marshal Sahlins passes away in April 2021 at the age of 90. In Lévi-Strauss' words, Sahlins was probably the last sage among anthropologists. In his sixty-year career, he wondered, learnt and taught about non-Western and non-capitalist worlds. In addition to his academic contributions, his most profound intervention in intellectual life was exposing Euro-centrism and the lack of curiosity towards alternative worlds in critical/liberal/leftist thought. This article aims to commemorate Sahlins and introduce his groundbreaking ideas, believing that the critical social sciences in Turkey needs to face with Sahlinsian intervention. The biographical part of the essay focuses on the Michigan-Chicago axis, which was crucial for the development of Sahlins' anthropology, and on his political activism. The remaining part summarizes, through his theoretical works, Sahlins' take of structure and agency, history, culture, essentialism, infrastructure and power. The article invites to question political and theoretical reflexes of the critical literature in Turkey in the light of Sahlins' thoughts.

Keywords: Marshall Sahlins, historical anthropology, cultural structure, alternative forms of knowing, Eurocentrism, academic activism, the University of Michigan.

Yazarlara not

Toplum ve Bilim'e gönderilen yazıların başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gereklidir. Yazarlar, yazıları ile birlikte bir sayfayı geçmeyen Ingilizce-Türkçe birer özet, açıklayıcı nitelikte anahtar sözcükler/keywords iletmelidirler. Ayrıca yazarlar, isimlerinin başına bir asteriks koyarak makalenin ilk sayfasının altında kendilerini ünvanlarıyla tanıtmalıdırlar.

Yazıların toplumbilim@iletisim.com.tr adresine word.doc olarak gönderilmeleri gerekir. Dergiye ulaşan yazılar en geç iki ay içinde hakem okurların da katkısıyla değerlendirilecek ve sonuç yazarlara yazılı olarak iletilecektir.

Biçim: Makalede diğer kaynaklara yapılacak göndermeler, ana metin içinde uygun yerlere parantez içinde yazarın soyadı, yayın tarihi ve sayfa no belirtilerek yapılmalıdır. Metin içinde aynı kaynaklara tekrar gönderme yapıldığında da aynı yöntem izlenmeli ve "age.", "agm." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır. Eğer yazarın adı metnin içinde geçiyorsa, yalnızca yayın yılını parantez içinde vermek yeterlidir; örneğin, "... İnalcık'ın (1985) belirttiği gibi...". Eğer yazarın adı metin içinde geçmiyorsa, hem yazarın adı, hem de atıfta bulunulan kaynağın yayın tarihi parantez içinde verilmelidir; örneğin, (İnalcık, 1985). Eğer sayfa numarası vermek gerekliyse, yazar adı ve yayın tarihinden sonra iki nokta üstüste konulmalı ve sayfa numaraları yazılmalıdır; örneğin, (İnalcık, 1985: 23-27). Eğer atıfta bulunulan kaynak iki yazar tarafından kaleme alınmışsa, her ikisinin de soyadları kullanılmalıdır; örneğin, (Lash ve Urry, 1987: 125-128). Eğer yazarlar ikiden fazlaysa, ilk yazarın soyadından sonra "vd." ibaresi kullanılmalıdır; örneğin, (İnalcık vd. 1985: 23-27). Eğer gönderme yapılan kaynaklar birden fazlaysa, aynı parantez içinde yazarların soyadları ve yayın tarihleri, aralarında noktalı virgül olacak şekilde sıralanmalıdır; örneğin, (İnalcık, 1985; Mardin, 1989; Poulantzas, 1979). Buradaki sırlama yazarların soyad-

larına göre alfabetik olmalıdır. Metin içinde kaynak göstermek için dipnot kullanılmamalı, dipnotlar sadece ana metin içinde yer alması uygun görülmeyen notlar için kullanılmalıdır. Dipnotlarda yapılacak göndermelerde de yine ana metin içinde kullanılan yöntem izlenmelidir. Ana metinde ve dipnotlarda atıfta bulunulan tüm kaynaklar, yazının sonuna eklenecek "Kaynakça" içerisinde yer almalıdır.

Kaynakça: Kaynakçada sadece yazıda atıfta bulunulan eserler yer almalı ve bu eserler, yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Bir yazarın birden fazla eserinin kaynakçada yer alması halinde, her seferinde yazarın soyadı ve adının baş harfi tekrarlanacak ve sıralama, yazarın en son yayınlanmış çalışması en üste gelecek şekilde yapılacaktır. Yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla çalışması kaynakçada yer alacaksa, yayın tarihinden sonra "a, b, c" gibi ibareler konulmalı ve metin içinde de bu şekilde atıfta bulunulmalıdır. Kaynakçada yer alabilecek örnekler aşağıda belirtilmektedir:

Kitaplar:

Harvey, D. (19B9) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1985a) *The Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1985b) *Conciousness and Urban Experience*, Blackwell, Oxford.

Derleme kitaplar:

Gregory, D. ve Urry, J. der. (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, Macmillan, Londra.

Dergilerdeki makaleler:

Johnson, L.C. (1994) "What future for feminist geography", *Gender, Place and Culture*, 1(1): 103-113.

Peet, R. (1985) "The social origins of environmental determinism", *Annals of the Association of American Geographers*, 75(2): 309-333.

Derleme kitaplar içindeki makaleler:

Massey, D. (1993) "Politics and space/time" Keith, M. ve Pile, S. (der.) *Place and the Politics of Identity* içinde, Routledge, Londra, 141-161.

Urry, J. (1989) "Sociology and geography" Peet, R. ve Thrift, N. (der.) *New Models in Geography* içinde, Unwin, Londra, 795-317.

Tezler, yayınlanmamış çalışmalar:

Şen, M. (1992) *Development of the Big Bourgeoisie in Turkey*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara.

Ayrıca kaynakçada yer alan çalışmalar Türkçe yayınlanmış ise, parantez içinde mutlaka belirtilmelidir.

Toplum ve Bilim

149

Mert İslâm'ın siyasallaşması ve İslâmcılığın seyri (I) **Başaran** Sosyal refah ve sekülerleşme **Birer** Bir maden kenti: Değirmisaz **Bekmen** "Dışsallıkların" parasallıştırılması **Değer** Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne *coup d'etat* **Doğan-Arslan** İzlanda Tencere Tava Devrimi **Odabaşı** Peron'dan Trump'a, *Faşizmden Popülizme*

150

Mert İslâm'ın siyasallaşması ve İslâmcılığın seyri (II) **Öztürk-Kart** Borçluluğun küçük üretici üzerindeki tezahürleri **Karaçimen-Değirmenci** Doğu Karadeniz'de çay tarımının çelişkili sürekliliği **Araz** 1840'ların ortalarında Gerede'de kıtlık ve kuraklık **Yüce-Çelik** Orta sınıf erkeklerin ev içi emeğe "saygıları"

151

Mert İslâm'ın siyasallaşması ve İslâmcılığın seyri (III) **Orhon** Kolektif nostalji ve Yeni Türkiye'nin toprağa dönenleri **Demir** Mübeccel B. Kıray'ın *Ereğli*'sine karşılaştırmalı bir bakış **Civralı** Almanya, sportif entegrasyon ve "biz çatısı" **Yaşartürk** *Ana Yurdu*'nda yazmanın ve hazzın imkânları **Ulusman** "Kimin Kanonu": Bir etkinliğin ardından notlar **Ay** Romantik Avrupa ve İtalya'nın hayaleti

152

Mert İslâm'ın siyasallaşması ve İslâmcılığın seyri (IV) **Dinçer** Savaşın gölgesinde "adalete bağırmak" **Meşe** Butler'da öznelliğin ve failliğin imkânları **Öksüz** Siirt'teki Koçerlerin etnikleşme süreci **Bakıner** Koronavirüs günlerinde ölümün yönetimi **Demir** Dirimsel belirsizliğin güncel topolojisi **Zengin-Arslan** Agamben ve büyük körlüğü **İşlar** Pandemi sonrası ekonomik küçülme üzerine **Özen** İnsanlığın koronavirüs kavşağı

153

Büke Bir gıda rejimi olarak kapitalizm ve tarım/köylü sorunu **Borlu** Tarımda finansallaşma, mülksüzleşme ve girişim sömürüsü **Ayalp** İzmir'de alternatif tarımsal gıda inisiyatifleri **Öztürk-Kentel-Emre** Türkiye'de tarım ve kırda sosyoekonomik değişim **Pelek** "Yeni Köylülük" mü yoksa "Yeni İşçilik" mi doğuyor? **Tatari** Süt teknobilimleri ve Kars Kaşarı Coğrafi İşareti **Arpacı** Cesedin metalaşması **Ay** Edebî bilgi, bilimsel bilgi ve yeniden "iki kültür"

154

Büyüksaraç Sıradan şeylerin belleği **Yücebaş** Popüler kültürden siyasete samimiyet **Merçil** Neredeyse mahpus: Mahpus yakınları **Bıçakçı** Sosyal girişimciliğe antikapitalist bir bakış **Duman** LGBTİ+'lar öğretmen olabilir mi? **Yüksel** Erken Cumhuriyet döneminde camiler ve laiklik **Gedik** Sefarad Yahudileri için ölümsüz bir anıt

155

Özden Lula'dan Bolsonaro'ya Brezilya **Erol** Meksika: "Dördüncü Dönüşüm" (4T) dönemi **Akçay** Polonya'da otoriter post-neoliberalizmin yükselişi **Becker** Macaristan'da Fidesz hükümeti **Bekmen** Tayland'da toplumsal dönüşüm ve siyasal çatışma **Kutun** Güncel otoriterlik çalışmalarında yöntemsel sınırlılıklar **Bedirhanoğlu** Türkiye'de modern demokratik devlet yapısının çözülüşü **Berksoy** İhbar mekanizmaları: 2010'larda Türkiye vakası

iletişim

ISSN 1300-9354

9 771300 935002